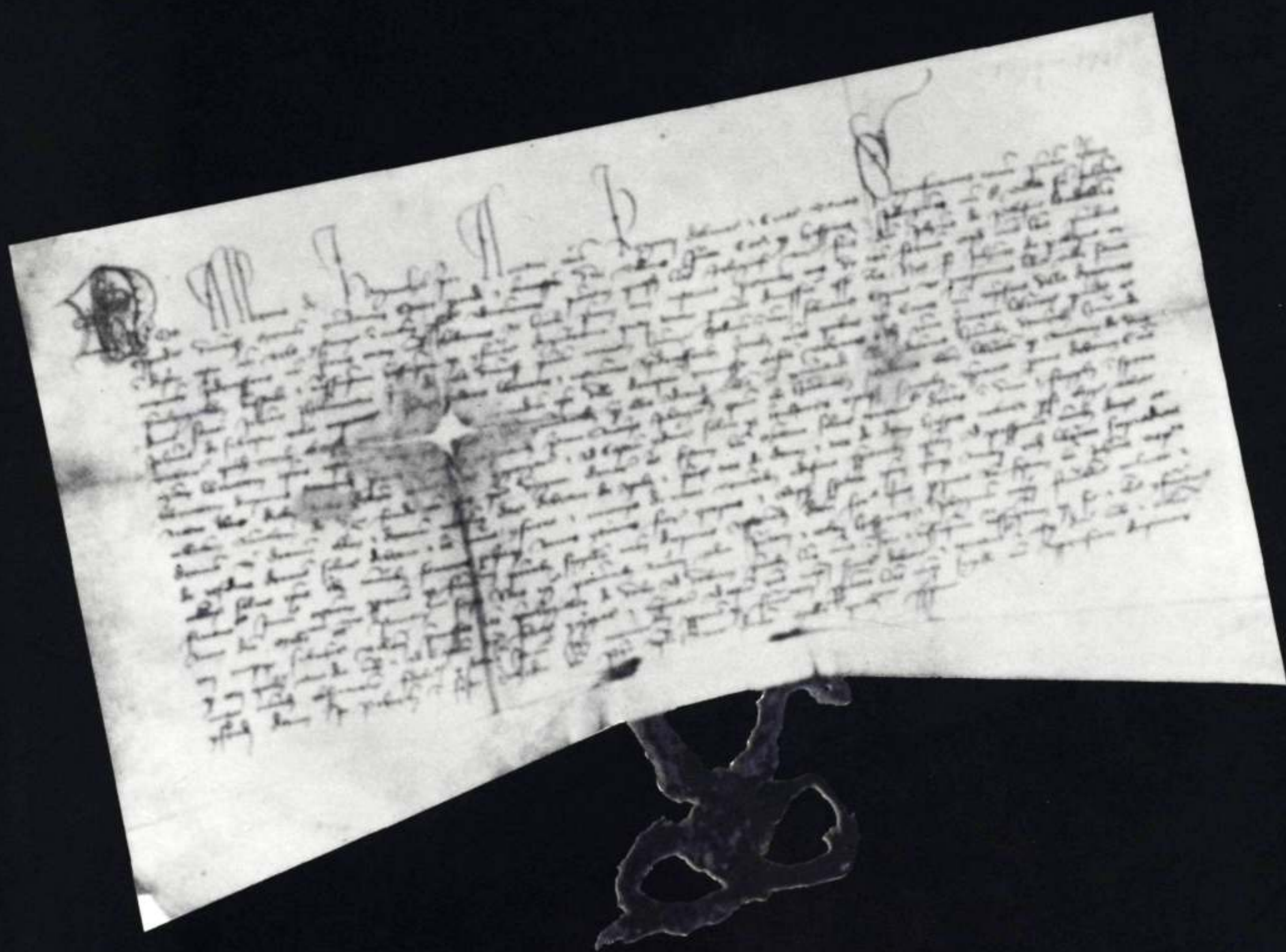
ZBORNIK
600 GODINA IVANCA

POLEG JEDNE VELKE GORE

Poleg jedne velke gore,
kada prejdeš mnoge dole,
tam buš videl nekaj belo,
to je naše ivanečko selo.

Gda buš išel malo dalje,
budeš videl lepše kraje,
tu su ljudi dobre čudi,
z vinčekom te saki rad ponudi.

Se vu cvetju i vu sreči
srce ti bu moglo reči:
Oj Zagorje, moje blago,
sakom sinu hrvatskom si drago.

Pavica Hrazdira

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA ZNANSTVENI RAD HAZU VARAŽDIN
I
GRAD IVANEC

Posebna izdanja

Knjiga 8

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna biblioteka, Zagreb

UDK 908 (497.5)

ZBORNIK 600 godina Ivanca / <glavni i odgovorni urednik Andre Mohorovičić>.
Varaždin : Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad ; Varaždin : Grad Ivanec, 1997. - 354 str. : ilustr. (djelomice u bojama) ; 28 cm.
(Posebna izdanja / HAZU ; knj. 8)

ISBN 953-154-320-8

971208036

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Pokrovitelj znanstvenog skupa

ZAVOD ZA ZNANSTVENI RAD HAZU VARAŽDIN
I
GRAD IVANEC

ZBORNIK
600 GODINA IVANCA

Organizacijski odbor znanstvenog skupa:

Andre Mohorovičić, predsjednik
Adam Pintarić
Ivica Grabar
Mario Kramar
Marijan Kraš
Eduard Kušen
Ljiljana Mrazek
Ljiljana Risek
Franjo Ruža
Eduard Vargović

IVANEC, 1997.

Glavni i odgovorni urednik

akademik Andre Mohorovičić

Uređivački odbor

Andre Mohorovičić
Adam Pintarić
Ivica Grabar
Marijan Kraš
Eduard Kušen
Franjo Ruža
Eduard Vargović

Tehnički urednici

Ivica Grabar
Eduard Vargović

Lektor

Bosiljka Paska

Prijevodi

Dubravka Biškup (njemački)
NatalijaReđep (engleski)

Fotografije

Petar Jagetić
Pjer Jagetić

Naklada: 2000

Tisak

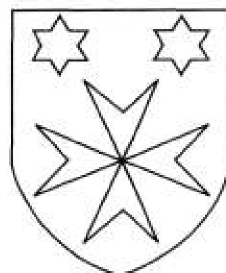
TIVA Varaždin

UDK 908.497.5 ISBN: 953-154-320-8

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ZAVOD ZA ZNANSTVENI RAD HAZU VARAŽDIN
I
GRAD IVANEC

ZBORNIK
600 GODINA IVANCA

SADRŽAJ

POŠTOVANI SUGRAĐANI, CIJENJENI ČITATELJI!

S posebnim zadovoljstvom i radošću iznosim činjenicu da smo u godini kada Ivanec navršava šest stoljeća svoga postojanja. Tako visoka obljetnica sve nas obvezuje da je dostojno i s ponosom obilježimo, ne samo radi nas samih, već ponajviše zbog budućih naraštaja. Ivanec se u svojoj prošlosti nije dovoljno bavio svojom poviješću. Sada, u vremenu ponovnog buđenja nacionalne svijesti, Ivanec, kao i cijela Hrvatska, s ponosom istražuje svoje korijene, kako bi mogao stvarati viziju vlastite budućnosti.

Uvažavajući posebnosti naših namjera i ciljeva, s ponosom ističem da je pokroviteljstvo nad proslavom 600. obljetnice Ivanca preuzeo predsjednik Republike Hrvatske, dr. Franjo Tuđman, osobno.

Dopustite mi stoga da ukažem na osnovne ciljeve proslave 600. obljetnice iz okvirnog programa proslave utvrđenog još 1993. godine: puna valorizacija povijesno-kulturnog značenja Ivanca kao sastavnog dijela hrvatske povijesti i kulture; promocija toga značenja u prvom redu kod građana Ivanca, i time oblikovanje njihove svijesti o kulturi, a zatim šire, u prostoru Županije i Republike Hrvatske u cjelini; materijalna restitucija netragom nestale baštine u vremenu zatiranja hrvatske povijesti i kulture u trajni zalog i inspiraciju budućim naraštajima; stvaranje povoda i motiviranje što većeg broja sudionika društvenog i gospodarskog života te građana na dodatne napore u uvjetima natjecanja za osobnu promociju, a time i na doprinos napretku zajednice u cjelini; poticanje razvoja svih vidova kulturno-umjetničkog amaterizma, športa i tehničke kulture; intenziviranje urbanizacije mjesta u cjelini, a naročito centra, radi stvaranja urbane gradske aglomeracije, a time i urbanog mentaliteta, što podrazumijeva grad i u formalnom smislu, s modernom gradskom upravom.

Sa zadovoljstvom mogu kazati da se ciljevi s uspjehom i realiziraju. To se očituje u raznim vrstama aktivnosti u proteklom periodu, a posebno u godini proslave, točnije u lipnju. Poglavito se to odnosi na organiziranje znanstvenog skupa na temu "600 godina Ivanca 1396-1996.", pod pokroviteljstvom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 21. i 22. lipnja s pedesetak sudionika. Očekujemo da će slijedom objavljenih tema Ivanec s bližom i daljom okolicom biti jedno konačno i za svagda potpuno obrađen znanstveno na akademskoj razini, a tiskanjem zbornika sadržaj će biti dostupan svim kategorijama zainteresiranih. Akcije i događaji u kulturi sami po sebi imaju svečani karakter, sastavni su i nedjeljivi dio kvalitete života u nekoj sredini, a u obilježavanju proslave imaju središnje mjesto. Ne umanjujući napore svih koji sudjeluju u osmišljavanju i realizaciji kulturnog programa, posebno ističem uspješnu revitalizaciju Mješovitog pjevačkog zbora KUD-a "Rudolf Rajter", reprezentanta tradicionalne ivanečke glazbene kulture. Podršku razvoju športskog amaterizma daju rezultati koji nadilaze realnu poziciju Ivanca, posebno u muškom rukometu, gdje su manji uzrasti po kvaliteti u samom vrhu na razini države, a seniori se natječu u 1. B ligi. Komunalna problematika od neposrednog je interesa svakog građanina, a time i zajednice u cjelini. Komunalna infrastruktura temeljna je pretpostavka za svakodnevno življenje, a naročito za razvojne perspektive. Stupanj komunalne opremljenosti i usluga diferencira urbanu od ruralne sredine, grad od sela. Razina komunalne opremljenosti Ivanca, a i cijele općine na zavidnoj je razini. Organiziranom vodoopskrbom pokriveno je ukupno područje općine. Zadnje selo posjeduje telefonsku mrežu. Upravo je u tijeku dovršavanje plinofikacije na cijelom prostoru općine. Uspješno se radi na zbrinjavanju otpadnih voda, zadnja faza čega je izgradnja pročistača. Pripremne radnje za početak izgradnje gradske vijećnice, kao zalog proslavi 600. obljetnice u tijeku su i očekujemo u toku lipnja polaganje kamena temeljca. Crkva, kao vjekovni nositelj hrvatske kulture i povijesti, zatomljivana i otuđivana od hrvatskoga puka u posljednjih pola stoljeća, ponovno zauzima svoje mjesto u kulturi hrvatskoga naroda kao duhovni obnovitelj, a u Ivancu preko Caritasa Župe sv. Marije Magdalene i kao dobrotvor. Izgradnja Caritas dvora i centra za nezbrinute u površini preko 3.000 m^2, koja bi također trebala početi u lipnju, najljepši je poklon socijalno nezbrinutoj kategoriji pučanstva u prigodi 600. obljetnice.

Izvršenjem određenih namjera i ciljeva te konkretnih poteza želimo ukazati i na to da je u nekoliko posljednjih godina pred 600. obljetnicu, a posebice u ovoj godini njezina obilježavanja, učinjen objektivan pomak u odnosu na presjek događanja u prethodnom periodu, usprkos stanju

ratnog okruženja. Najvjerojatniji razlog tome jest demokratski sustav, koji omogućava konkurenciju mišljenja, ideja, pa i poteza. Činjenica o 600. godini postojanja Ivanca samo je dodatno motivirala sve nas koji smo imali prigodu i čast sudjelovati u organiziranju proslave.

S obzirom na činjenicu da se ovaj Zbornik tiska u godini iza proslave 600.-te obljetnice, dakle 1997., slobodan sam ukazati na činjenicu da je dugo očekivani status grada Ivanec dobio voljom Sabora Republike Hrvatske u siječnju 1997. godine. Cijenim da se Sabor pri donošenju takove odluke povodio, između ostaloga, i rezultatima koje je ovaj Znanstveni skup i ukupna proslava obilježavanja 600.-te obljetnice imala u rasvjetljavanju pozicije Ivanca u povijesti, kulturi, gospodarstvu i ostalim segmentima života na porostoru Hrvatske.

I na kraju, koristim priliku da se zahvalim predsjedniku Republike Hrvatske doktoru Franji Tuđmanu na pokroviteljstvu nad proslavom, a svim građanima Ivanca i ukupnoga gradskog područja čestitam na visokoj obljetnici, a drugim čitateljima nudim ovaj Zbornik u trajni spomen na šest stoljeća postojanja našega zagorskog mjesta.

GRADONAČELNIK GRADA IVANCA:
Adam Pintarić, dipl. ing. arh.

Panorama Ivanca (pogled sa sjeverne strane). Snimak: Marina Šimek 1996.

Panorama današnjeg Ivanca

ANDRE MOHOROVIČIĆ

Zagreb

IVANEC
OSNOVNI UVJETI NASTANKA, RAZVOJA I ŽIVOTA

Smještaj i povijesni razvoj trajnog života svakog značajnijeg ljudskog naselja povezan je u prvom redu s osnovnim prirodnim uvjetima koje neka regija pruža čovjeku kao podlogu uspješne borbe za opstanak, te potom s danim mogućnostima koje to područje pruža za ostvarenje organiziranog prosperiteta u životu društvene zajednice okupljene na tom prostoru. Stoga je čovjek od pradavnih vremena tražio pogodni smještaj za izgradnju svojih zaklona, nastamba i naselja na tlu koje mu je pružalo mogućnost sigurne egzistencije, ostvarene na podlozi vlastitoga rada, a to znači da se nastanio na području koje mu je, uz sigurnost, pružalo mogućnost sabiranja i proizvodnje dobara potrebnih za život i ujedno omogućilo prometno komuniciranje s okolnim susjednim regijama.

U tom razmatranju i područje Ivanca ulazi u širu regiju koja je od prastarih vremena pružala ljudskim zajednicama prikladno utočište za nastanjivanje i razvoj intenzivnih čovjekovih djelatnosti. U makrogeografskom smislu ovo područje pripada kontaktnoj zoni koja povezuje veliku Panonsku nizinu s krajnjim sjeveroistočnim izdancima Alpskoga gorja i kojom protiče rijeka Drava kao vitalni fenomen osiguranja plodnosti tla te povezivanja i sigurnosti života nastanjenih žitelja. U mikrogeografskom smislu područje Ivanca uvučeno je nešto podalje od izloženog magistralnog toka rijeke Drave i smješteno uz sjeverne obronke šumovite gore Ivančice, pa je time taj položaj uz osiguranje zaleđa nadzirao nizinsko plodno tlo kojim prolaze prometni putovi i protiču lokalni vodotoci.

Na promatranom području šireg okružja Ivanca svoje sigurno utočište nalaze ponajprije prvotne skupine lovaca u paleolitu te stočara i ratara u neolitu, a potom i razvijenije antropološke skupine u vrijeme eneolita te bakrene i brončane faze metalnog doba, da se tijekom željeznodobnog razdoblja na tome tlu afirmiraju jasno etnički determinirane plemenske skupine, od kojih se po nazivu Iasa u antičko doba imenuje i toponim Aquae Iasae.

U navedenom najstarijem slijedu boravka ljudi na ovom području potrebno je naglasiti posebno velik i značajan broj paleolitskih nalaza koji pripadaju nizu onodobnih spiljskih zaklona na širem alpskom području, među koje ubrajamo bogate lokalitete u užoj i široj okolici Ivanca kao što su Punikve, Vindija, Velika pećina i Vuglovec, odnosno udaljenije Hušnjakovo, Novi Golubovec, Martijanec ili Gradišće kod Varaždinskih toplica.

Nalazi čovjekovog boravka i rada na ovom području iz razdoblja neolita, te potom eneolita odnosno metalnog doba do vremena antike, prisutni su i nadalje u nekim spiljskim boravištima poput Vindije i Velike pećine, dok su dosadašnji značajniji nalazi iz navedenih razdoblja na širem ravničarskom tlu nešto udaljeniji od Ivanca poput lokaliteta Vinica-Breg, Podrute, Đelekovec i Ivanac Ludbreški s neolitskim nalazima, Otočec Ludbreški, Ivanac Ludbreški, Cerje Novo i Cerje Tužno, Vrbanovec, Brezje, Rudine Koprivničke, Štrigova i Goričan s eneolitskim nalazima te Donja Višnjica, Sv. Petar Ludbreški, Sigetec Ludbreški, Ludbreg, Kameni vrh kod Lepoglave, Šemovec, Jalžabet, Martijanec ili Maruševec s metalnodobnim nalazima.

Značajne promjene u životu stanovnika ovoga područja nastaju u vrijeme bitnog povijesnog obrata uzrokovanog rimskom ekspanzijom koja, nakon što su Latini osvojili Apeninski poluotok, prodire i na naše područje, ponajprije na tlo srednje Dalmacije (krajem III. st. pr. K.), a potom na područje Istre (početak II. st. pr. K.) i konačno na tlo Panonije (u razdoblju prijelaza I. st. pr. K. na I. st. naše ere). Rimljani na strategijskim položajima novoosvojenih područja osnivaju snažna utvrđena uporišta međusobno povezana cestovnim magistralama, dok na širem okupiranom prostranstvu rimskih provincija autohtono stanovništvo polagano gubi svoja etnička obilježja i dijelom se postupno latinizira.

Sjeverni obronci Ivančice u antičko su doba bili ponešto udaljeni od glavne rimskoantičke podravske cestovne magistrale koja je povezivala Poetovio (Ptuj) preko važnog utvrđenog uporišta Iovia-Botivo (Ludbreg) s Mursom (Osijek). Najvažnije antičko nalazište ovoga po-

dručja u regiji Ioviae predstavljaju Aquae Iasae (Varaždinske toplice) kao reprezentativno termalno kupalište, dok su skromniji antički nalazi otkriveni u naselju Aqua Viva (Petrijanec) te na lokalitetima Jalžabet (villa rustica), Ivanečka Željeznica i Križovljan.

U slijedećem prijelaznom kasnoantičko-ranosrednjovjekovnom razdoblju, u doba slabljenja i pada (476.) zapadnorimske hemisfere, ovo područje biva u sklopu cjelokupnog međurječja Drave i Save zahvaćeno burnim zbivanjima uzrokovanim vehementnom ranomedijevalnom seobom naroda (od kraja IV. do početka VII. st.). Niz osvajačkih prodora novih etničkih grupacija (Huni, Goti, Langobardi, Gepidi, Slaveni, Avari) razara gotovo u potpunosti i u ovom dijelu Panonije postojeća utvrđena uporišta i naselja izgrađena od lokalnog neotpornog kamena, opeke, ćerpića ili drva, tako da potkraj toga turbulentnog razdoblja ostaje na našem dijelu panonskoga područja pustoš s razvalinama autohtone i antičke arhitekture te zapuštenim cestovnim vezama.

Prema tome Slaveni-Hrvati naselivši ove krajeve potkraj VI. i na prijelazu u VII. st. osnivaju prvenstveno svoja nova naselja dijelom uz razvaline starijih naselja (Iovia-Ludbreg, Aqua Viva-Petrijanec) ili na njihovom tlu (Siscia-Sisak), ali ponajviše na novim, za njihove uvjete života strategijski i gospodarski povoljnijim lokacijama.

U navedenim uvjetima novi naseljenici podižu svoja osigurana uporišta na sigurnim položajima strmih vrhunaca ili blagih uzvisina, odnosno mjestima zaštićenim vodotocima ili močvarama. Početno se na povoljnim položajima podižu jednostavna pribježišta-gradišta okružena nasipima, palisadama i u nizinama vodom ispunjenim jarcima (Sv. Petar kod Ludbrega), a potom se podižu mnoga naselja stabilne urbane strukture u središtima šire gravitacijske zone plodnih područja.

U navedenom kontekstu područje Ivanca posjedovalo je mnoge prednosti u široj gravitacijskoj regiji poput šumovitog gorskog zaleđa, sigurnosti povišenog brežuljkastog terena od bujica i poplava, mogućnosti povezivanja s okolnim tlom, osiguranja pitkom vodom, nadzora nad prolaznom kotlinom, okruženja plodnim tlom i vodotokom te nalaza mnogih prirodnih bogatstava.

Navedene pogodnosti sjevernih obronaka gore Ivančice koji se spuštaju prema gornjem toku Bednje uvjetuju, u prvim stoljećima našega tisućljeća, naseljavanje starohrvatskih rodovskih skupina stočara i ratara uz potok Bistricu (stari slavenski naziv za čiste gorske potoke) čime se ponovno nakon ranosrednjovjekovnih migracija ustaljuje sjedilačko nastanjivanje ivanečke regije.

Novonastanjeno područje okruženo bogatstvom šumama prekritog okoliša i plodnim natapanim tlom privlači u novonastalim društveno-političkim odnosima crkvene viteške redove i feudalne magnate na osnivanje velikih feudalnih posjeda i lena. Tako u krugu viteških redova na tom širem dijelu našega sjeverozapadnog panonskog područja (Glogovnica i Lepoglava) viteški red Sv. Ivana Jeruzalemskog osniva snažno uporište sa sjedištem u utvrđenoj gradini Pusta Bela u čijem se posjedu u XIII. st. uz Belu i Cerje spominje i ivanečki kraj.

Stara hrvatska naselja smještena u to doba na navedenim za prosperitet života povoljnim pozicijama postaju gravitacijskim središtima rodovskog, društvenog, gospodarskog i crkvenog života. U tim se naseljima razvija svestranija proizvodnja (kućni obrt) predmeta potrebnih za unapređivanje ratarskog i stočarskog privređivanja okolnog stanovništva. Na podlozi takvog prirodnog procesa u spomenutim se naseljima pojavljuje razvoj prvog stupnja organizacije novonastale jednostavne feudalne privrede u vidu sajmova s početnim oblicima naturalne izmjene dobara. Na taj način u procesu razvoja novih naselja nastaje kategorija trgovišta, od kojih neka daljnjim potencijalnim gospodarskim, strategijskim i kulturnim razvojem dobivaju privilegije kraljevskih slobodnih gradova. U navedenom procesu afirmacije novih naselja bivaju Ivancu 1395. godine potvrđene povlastice trgovišta.

Međutim mnoga prosperitetna područja s poljoprivrednom proizvodnjom dobivaju donacijom od kralja ili osvajanjem i ženidbenim vezama pojedine feudalne obitelji te u zoni tih posjeda podižu svoje utvrđene gradine. Tako u široj okolici Ivanca na području između gore Ivančice i rijeke Drave nastaje desetak snažnih srednjovjekovnih uporišta, među kojima se ističu gradina grofova Celjskih u Ivanečkoj Kamenici (XIV. st.) i kaštel podignut u Ivancu (XVI. st.).

U središtu šireg prostora okruženog snažnim uporištima Varaždin, Lepoglava, Trakošćan i Klenovnik, unutar relativno staloženih lokalnih prilika, razvija se život Ivanca kao omanjeg trgovišta s pojavom obrtne proizvodnje, lokalnim dometom trgovine i sajmova te isprepletenim utjecajima djelovanja feudalnih obitelji grofova Celjskih, Petheö de Gerse ili Erdödy, odnosno na kraju utjecaja intelektualnog žarišta plemićke obitelji Kukuljević-Sakcinski.

U prethodnim stoljećima urbana struktura Ivanca poprima oblik spontano razvijenog središnjeg susreta i sjecišta prilaznih cesta uz koje se smješta kaštel i crkveno središte, a srednjovjekovne drvene nastambe nakon razvoja baroka pregrađuju se u zidanice i time stvaraju urbani korpus omanjeg središta ispunjenog postupno gospodarskim, upravnim i kulturnim sadržajima.

Sva napomenuta obilježja definiraju Ivanec kao gravitacijsko središte šire okoline u kojoj su se nalazili uz poljoprivredne prednosti i manji rudni nalazi te radino stanovništvo, što sve zajedno predstavlja prirodnu podlogu i uvjet za budući razvitak ovoga grada.

Prema tome perspektivna, na intelektualnim i tehnološkim dometima razvijena, intenzivna poljoprivredna i stočarska proizvodnja s ambicioznom organizacijom specifičnih manjih industrijskih pogona povezanih uz šire prostore Zagorja, kao i dobra prometna infrastruktura cijelog gravitacijskog područja, pružaju Ivancu mogućnost trajnog prosperiteta i odgovarajuće uloge u razvoju budućeg života ovog živopisnog i lijepog područja sjeverne Hrvatske.

GRUNDVORAUSSETZUNGEN FÜR DIE ENTSTEHUNG, DIE ENTWICKLUNG UND DAS LEBEN

Die Lage und die historische Entwicklung des beständigen Lebens einer jeden menschlichen Siedlung ist in erster Linie mit natürlichen Grundvoraussetzungen verbunden, die eine Region dem Menschen darbietet, als Grundlage für den Kampf ums Überleben und weiterhin auch mit den in diesem Gebiet gegebenen Möglichkeiten, für die Verwirklichung des organisierten Fortschritts im Leben der sozialen Gemeinschaft, die auf diesem Gebiet zusammengetroffen ist. Deshalb hat der Mensch seit Urzeiten nach einem geeigneten Platz für die Errichtung seiner Schutzhütten, Wohnbauten und Siedlungen gesucht, auf dem Boden, das ihm eine Möglichkeit für sichere Existenz bot, durch eigene Arbeit verwirklicht. Das heisst, dass der Mensch diejenigen Gebiete besiedelte, die ihm außer Sicherheit auch das Sammeln und die Erzeugung von lebenswichtigen Gütern ermöglichten, wie zugleich auch Verkehrsverbindungen mit umliegenden Nachbargebieten.

In dieser Überlegung gehört das Gebiet von Ivanec zu einer breiteren Region, die seit uralten Zeiten den menschlichen Gemeinschaften einen passenden Zufluchtsort zum Ansiedeln und für die Entwicklung intensiver menschlicher Tätigkeiten bot. Im makrogeographischen Sinn gehört dieses Gebiet der Kontaktzone an, die die große Pannonische Ebene mit den äußersten nordöstlichen Ausläufern des Alpengebirges verbindet, und durch die der Fluß Drava als Lebensader fließt, durch welches die Bodenfruchtbarkeit und damit das Leben der dort angesiedelten Menschen sichergestellt wurde. Im mikrogeographischen Sinn befindet sich das Ivanec-Gebiet etwas weiter von dem Magistrallauf des Flusses Drava entfernt und liegt an den nördlichen Hängen des bewaldeten Berges Ivančica. Diese Lage hat so das Hinterland und das fruchtbare Flachland geschützt, durch welches die Verkehrswege und die lokalen Wasserläufe führen.

Auf dem breiteren betrachteten Gebiet des Umkreises von Ivanec finden erst die ursprünglichen Jägergruppen im Paläolithikum ihren sicheren Zufluchtsort, so wie auch Viehzüchter und Ackerbauer im Neolithikum. Nach diesen kommen die entwickelteren anthropologischen Gruppen erst im Eneolithikum und dann in der Kupfer-und Bronzephase der Metallzeiten, damit während der Eisenzeit auf diesem Boden klar ethnisch determinierte Stammgruppen afirmiert würden, nach denen nach dem Namen von Lasso in der Antike auch das Toponym Aquae lasae benannt wird.

In der angeführten ältesten Folge des Aufenthaltes der Menschen auf diesem Gebiet ist besonders die große und bedeutende Anzahl paläolithischer Funde hervorzuheben, die zu einer Reihe der Höhlenzufluchtsorte aus jener Zeit auf dem breiteren Alpengebiet angehören. Zu diesen zählen wir auch reiche Lokalitäten in der näheren und weiteren Umgebung von Ivanec hinzu, wie z. B. Punikve, Vindija, Velika pećina und Vuglovec, bzw. die entfernteren Hušnjakovo, Novi Golubovec, Martijanec oder Gradišće bei Varaždinske toplice.

Es wurden weiterhin Funde gemacht, die aus dem Zeitalter des Neolithikums, dann aus Eneolithikum bzw. der Metallzeiten bis zum Zeitalter der Antike von dem Aufenthalt und Wirken des Menschen auf diesem Gebiet zeugen. Diese sind auch in einigen Höhlenunterkünften wie z. B. Vindija und Velika pećina zu finden. Die bisherigen bedeutenderen Funde aus dem erwähnten Zeitalter auf dem breiteren Flachgebiet dagegen befinden sich weiter von Ivanec entfernt. Dazu gehören die Lokalitäten Vinica-Berg, Podrute, Đelekovec und Ivanec Ludbreški mit neolithischen Funden, Otočec Ludbreški, Ivanec Ludbreški, Cerje Novo und Cerje Tužno, Vrbanovec, Brezje, Rudine Koprivničke, Štrigova und Goričan mit eneolithischen Funden und Donja Višnjica, Sv. Petar Ludbreški, Sigetec Ludbreški, Ludbreg, Kameni Vrh bei Lepoglava, Šemovec, Jalžabet, Martijanec und Maruševec mit Metallzeitfunden.

Wichtige Änderungen im Leben der Bewohner dieses Gebietes entstehen in der Zeit der bedeutenden historischen Wendung, bedingt durch die römische Expansion, die, nachdem die Latinen die Apenninische Halbinsel eroberten, auch auf unser Gebiet dringt, und zwar in erster Linie auf den Boden mittleren Dalmatiens (Ende III. Jh. v. Ch.) und danach auch auf das Gebiet Istriens (Anfang II. Jh. v. Ch.) und letztendlich auf das Pannonische Gebiet (an der Jahrhundertwende des I. Jh. v. Ch. und des I. Jh. n. Ch.) Die Römer gründen auf den strategischen Stellungen der neueroberten Gebiete stark befestigte, durch Magistralen miteinander verknüpfte Stützpunkte, währenddessen auf den besetzten Gebieten der römischen Provinzen die autochthone Bevölkerung allmählig ihre ethnischen Merkmale verliert und teilweise latinisiert wird.

Die Nordhänge von Ivančica waren im Zeitalter der Antike etwas entfernt von der römischantiken Hauptstraße, die am Draugebiet entlang Poetovio (Ptuj), den wichtigen befestigten Stützpunkt Iovia-Botivio (Ludbreg) mit Mursa (Osijek) verband. Die wichtigste antike Fundstätte auf diesem Gebiet in der Region Ioviae ist Aquae lasae (Varaždinske toplice) als ein repräsantativer Thermalkurort, während etwas bescheidenere antike Funde in der Siedlung Aqua Viva (Petrijanec) und auf den Lokalitäten von Jalžabet (villa rustica), Ivanečka Željeznica und Križovljan entdeckt wurden.

Im nächsten spätantiken bis frühmittelalterlichen Zeitalter, zu der Zeit der Abschwächung und des Falls (476.) des weströmischen Reiches, wird dieses Gebiet im Rahmen der gesamten Region zwischen den Flüssen Drava und Sava von stürmischen Geschehnissen ergriffen, verursacht durch die vehemente frühmediävale Völkerwanderung (vom Ende d. IV. Jh. bis zum Anfang d. VII. Jh.)

Eine Reihe von Eroberungszügen der neuen ethnischen Gruppen (Hunnen, Goten, Langobarden, Gepiden, Slawen und Awaren) zerstört auch in diesem Teil der Pannonischen Ebene die bestehenden Festungen und Siedlungen, gebaut aus lokalem nicht widerstandsfähigem Stein, Ziegel, Lehmziegel oder Holz, so dass am Ende dieser turbulenten Zeit in unserem Teil des pannonischen Raumes nur verwüstete Ruinen der autochthonen und antiken Architektur und verwahrloste Straßenverbindungen übrigblieben.

Demnach gründen die Slawen-Kroaten, indem sie diese Länder Ende des VI. und Wende des VII. Jh. ansiedeln, in erster Linie ihre neuen Siedlungen teils an den Ruinen älterer Siedlungen (Iovia-Ludbreg, Aqua Viva-Petrijanec) oder auf deren Grund und Boden (Siscia-Sisak), aber meist auf den neuen und für ihre Lebensbedingungen strategisch und wirtschaftlich günstigeren Orten.

Unter dargelegten Bedingungen bauen die neuen Siedler ihre gesicherten Festungen an sicheren Stellungen der steilen Gipfel oder milden Anhöhen bzw. an durch Wasserläufe und Sümpfe geschützten Plätzen. Anfangs werden auf den günstigen Plätzen einfache Zufluchtsorte-Bauplätze errichtet, umgeben von Dämmen, Palissaden und in den Tälern mit Wasser gefüllten Gräbern (Sv. Petar bei Ludbreg). Erst danach werden viele Siedlungen mit stabiler urbaner Struktur in den Mittelpunkten der fruchtbaren Region erbaut.

Im erwähnten Kontext besaß das Gebiet von Ivanec viele Vorteile im breiteren Teil der Region – wie z.B. ein bewaldetes Berghinterland, vor Fluten und Überschwemmungen geschütztes hügeliges Terrain, Verbindungen mit der Umgebung, genügend Trinkwasser, Aufsicht über den passierbaren Bergkessel, fruchtbaren Boden, Wasserlaüfe und viele andere Naturschätze.

Die schon genannten Vorzüge der nördlichen Bergabhänge von Ivančica, die sich in Richtung des Oberlaufes von Bednja strecken, hatten in ersten Jahrhunderten unseres Jahrtausends die Ansiedlung altkroatischer Stammesgruppen von Viehzüchtern und Ackerbauern zur Folge, den Bach Bistrica entlang (altslawischer Name für klare Bergbäche). Dadurch kommt nach frühmittelalterlichen Wanderungen erneut seßhaftes Ansiedeln der Ivanec-Region zu Stande.

Das üppige waldbedeckte, neubesiedelte Gebiet mit fruchtbarem, bewässertem Boden regt in neuentstandenen gesellschaftlich-politischen Beziehungen die kirchlichen Ritterordungen und die feudalen Großgutbesitzer zur Gründung großer feudaler Besitztümer und Lehen an. So gründet im Rahmen der Ritterordnungen in diesem Teil unseres nordwestlichen pannonischen Gebietes (Glogovnica und Lepoglava) die Ritterordnung St. Johannes von Jerusalem einen starken Stützpunkt mit dem Sitz in der Festung Pusta Gradina, in dessen Besitz im XIII. Jh. neben Bela und Cerje auch die Ivanec-Gegend erwähnt wird.

Die alten kroatischen Siedlungen, die sich zu dieser Ziet auf den für die Lebensprosperität günstigen Stellungen befinden, werden zu Mittelpunkten des Stammes-, Gesellschafts-, Wirtschafts- und Kirchenlebens. In diesen Siedlungen werden durch vielseitige Produktion (Handwerk) notwendige Gegenstände für die Förderung des Ackerbaus und der Viehzucht in dieser Gegend entwickelt. Aufgrund solcheinen Naturprozesses entsteht in erwähnten Siedlungen die Entwicklung der ersten Organisationsstufe der neuen feudalen Wirtschaft in Form von Messen mit Anfangsformen von Naturaltauschhandel. Auf diese Weise entsteht im Entwicklungsprozeß neuer Siedlungen die Kategorie des Marktfleckens. Einige davon bekommen durch weitere potentielle wirtschaftliche, strategische und kulturelle Entwicklung die Privilegien der königlichen Freistädten. Im genannten Prozeß der Affirmation neuer Siedlungen werden Ivanec im Jahre 1395 die Privilegien des Marktfleckens anerkannt.

Viele Wohlstandsgebiete mit landwirtschaftlicher Produktion bekommen aber Besitztümer durch Schenkungen vom König oder durch Eroberungen und Heiratsverbindungen einzelner feudaler Familien und bauen darauf ihre befestigten Burgen. So entstehen im Gebiet zwischen dem Berg Ivančica und dem Fluß Drava etwa an die zehn starker mittelalterlicher Festungen, unter denen besonders die Burgen von den Grafen Celjski in Ivanečka Kamenica (XIV. Jh.) und die Festung, erbaut in Ivanec (XVI. Jh.) hervorzuheben sind.

Im Mittelpunkt des von starken Stützpunkten: Varaždin, Lepoglava, Trakošćan und Klenovnik eingeschlossenen Raumes entwickelt sich in relativ stabilen örtlichen Gegebenheiten das Leben von Ivanec, als ein kleiner Marktflecken, in dem die handwerkliche Produktion der Handel und die Messen mit nur einer lokalen Reichweite und ineinanderverflochtene Einflüsse reicher feudaler Familien der Grafen Celjski, Petheö de Gerse und Erdödy bzw. zum Schluß, – was ihren Einfluß im intellektuellen Sinne betrifft – die Adelsfamilien Kukuljević-Sakcinski entstehen.

In vergangenen Jahrhunderten nimmt die urbane Struktur von Ivanec die Form einer spontan entstandenen, zentralen, Zusammenkunft und des Schnittpunktes der Zufahrtstraßen an, an denen die Festung und die Kirche entstehen. Die mittelalterlichen Behausungen aus Holz werden nach Entwicklung des Barock in Ziegelhäuser umgebaut, womit sie ein kleines urbanes Zentrum bilden, das allmählich die inhaltliche Fülle im Bereich der Wirtschaft, der Verwaltung und der Kultur erlangt.

Alle bisher genannte Merkmale definieren Ivanec als das Zentrum, auf das die ganze breitere Umgebung zugeht, das außer der landwirtschaftlichen Vorteile, auch etwas Erzgewinnung und arbeitstüchtige Einwohnerschaft aufzuweisen hat. Alle diese Voraussetzungen stellen zusammen eine natürliche Grundlage für die zukünftige Entwicklung dieser Stadt dar.

Die aussichtsvolle, auf intellektuellen und technologischen Grundlagen entwickelte intensive Landwirtschaft und Viehzucht mit einer ehrgeizigen Organisation kleinerer Industriebe-

triebe, gebunden an die breitere Region von Zagorje, sowie auch eine gute Verkehrsinfrastruktur des ganzen Gebietes bieten demnach der Stadt Ivanec die Möglichkeit eines dauerhaften Aufschwungs und einer dementsprechenden Rolle in der Entwicklung des zukünftigen Lebens dieser malerisch-schönen Gegend Nordkroatiens.

IVANEC
BASIC CONDITONS OF BEGINNING, DEVELOPMENT AND LIFE

Position and historic development of any more important human settlement is primarily connected with the basic natural conditions that a certain region can offer to a man, as a basis of a successful struggle for survival. Then this area offers possibilities to create the organised life prosperity of a human community in the area. From the Ancient times, man had been searching for a suitable site to build his shelters, houses and settlements on the grounda that offered the possibility for his safe existence, based on his own work. This means that he has settled on the area that offered him the possibility to gather and produce goods which were life necessities enabling him to communicate with the surrounding regions, as well.

Considering this, the Ivanec region is a part of a wider region that, since the Ancient times, had been offering the human communities an adequate place to settle and for men to develop intensive activities. In the macrogeographical sense this area belongs to the contact zone connecting the big Pannonian valley with the north-eastern slopes of the Alps with the river Drava, which as a vital phenomenon of the land fertility, as well as a connection and life security of the inhabitants. In the microgeographical sense the Ivanec region is recessed from the main flow of the Drava river and it is placed by the northern slopes of the wooded Ivančica mountain. This position with the safe background was controlling the fertile low lands where the traffic roads and local waterflows were passing by.

In the observed region of the wider surroundings of Ivanec, the primary groups of hunters found their secure refuge in the Paleolithic (Old Stone Age), followed by the groups of cattle-breeders and farmers in the Neolithic (New Stone Age) and more developed anthropological groups in the Eneolithic (Metal Age) and in the Cooper and Bronze Age. The Iron Age is the period of definite ethnical determination of tribes. The toponym of Aqua lasae is named after their name lasa in the Ancient times.

In the oldest mentioned succession of human life in this area, it is necessary to mention very large and important number of finds from Paleolithic, that belong to the series of the cave shelters in the wider Alpine region. Among them there are the rich localities in the restricted and wider surroundings of Ivanec like Punikve, Vindija, Velika pećina, and Vuglovec, or more distant Hušnjakovo, Novi Golubovec, Martijanec or Gradišće near the Varaždin spa.

The finds of the human life and work in this area from the time of Neolithic, and later from the Eneolithic i.e. the Metal Age to the Ancient times are still present in some cave living places like Vindija and Velika pećina, while up to this moment, the more important finds from the mentioned periods on the wider lowlands are away from Ivanec, like Vinica-Breg, Podrute, Đelekovec, and Ivanac Ludbreški with the finds from the Neolithic; Otočec, Ludbreški, Ivanac Ludbreški, Cerje Novo and Cerje Tužno, Vrbanovec, Brezje, Rudine Koprivničke, Štrigova and Goričan with the finds from the Eneolithic; and Donja Višnjica, Sv. Petar Ludbreški, Sigetec Ludbreški, Ludbreg, Kameni vrh near Lepoglava, Šemovec, Jalžabet, Martijanec or Maruševec with the finds from the Metal Age.

More important changes in the life of the inhabitants in this area tend to appear in the time of the important historical turn caused by the Roman expansion. After the Latins had conquered the Apenine Penisusla, the expansion breaks into our area, firstly to the ground of the Middle Dalmatia (the end od the 3rd ct BC) and then to the ground of the Histria (the beginning of the 2nd ct BC), and finally to the ground of the Pannonia valley (late 1st ct. BC and the begining of 1st ct. AD). At the strategic positions on the newly conquered areas the Romans found the fortified bases mutually connected by the min roads, while, on more widely occupied place of

Roman provinces the natives slowly tend loose their ethnical features and partly but gradually become latinised.

In the Ancient Time the northern hills of Ivančica were away from the main Roman antique road, in the Drava valley, that connected Peotovio (Ptuj), across the important fortified base Iovia-Botivo (Ludbreg) with Mursa (Osijek). The most important antique finding sites in this region of Ioviae are: Aquae Iasae (Varaždin spa), as a representative thermal spa, while the more modest antique finds are to be found in Aqua Viva (Petrijanec) and in the localities of Jalžabet (villa rustica), Ivanečka Željeznica and Križovljan.

In the following late Antique and early Medieval period, at the time of the fall of the west Roman hemisphere (476), the turbulent events caught the region between the Drava and Sava rivers. These events appeared as a result of the vehement early medieval migration of people (at the end of the 4th ct. till the beginning of the 7th ct). In this part of the Pannonia valley the series of the conquering raids of the new ethnic groupations (Huns, Ghots, Langobards, Gepids, Slavs) almost completely devastated the fortified bases and villages built from the low resistant stone, brick, shard and wood. At the end of this turbulent period the only remnant in this area is a waste with the ruins of the native and antique architecture and deserted road connections.

According to this, the Slavs-Croats having settled in this place at the end of the 6th ct. and at the beginning of the 7th ct. primarily founded their new settlement partly out of the ruins of the older settlements (Iovia-Ludbreg, Aqua-viva-Petrijanec) or on their ground (Siscia-Sisak), but mostly on the new location suitabliy either strategically or economically.

Under the mentioned conditions the new inhabitants built their secured bases in the covered places of the sheer pinnacles or small elevations or better said the places protected by waterflows and swamps. In the beginning the simple shelters were built in the favourable positions. They were surrounded with dikes, stockades and in the valleys with ditches filled with water (St. Peter near Ludbreg) Later, many settlements with defined urban structure in the centres of the wider gravity zone of the fertile grounds have been erected.

The region of Ivanec, in the given context, being surrounded by fertile land and waterflow as well as other natural funds, had many advantages in the wider gravity zone, like wooded mountain background, raised hilly ground that prevented the region from floods and torrents, possibility of being connected with the surrounding area, of providing drinkable water, of controlling surpassing valley.

In the first centuries of our Millennium, the mentioned favours of the northern hills of Ivančica mountain that descended towards the upper flow of the Bednja river determined the settling of the Croatian clan groups of the cattle-breeders and farmers by the Bistrica stream (the old Slavic name for the pure mountain streams). All this caused the immobile settling of the Ivanec region after the early medieval migrations.

The newly formed social and politic relations of the church knight orders and feudal magnates were attracted to build the big feudal properties and tenures in the newly inhabited area surrounded by the rich surroundings covered with woods and fertile watered land. So in the scope of the knight order in this wider part of our north-western Pannonian part (Glogovnica and Lepoglava), the knigh order of Sv. Ivan of Jerusalem founded the strong base with the centre in the fortified ruin of the Castle Pusta Bela. The Ivanec region was mentioned in the 13th ct together with Bela and Cerje.

The old Croatian villages in that period were built on the positions which were very important for the life prosperity, and they became the gravity centres of clan, social, economic and church life. The universal production (home craft) of the articles needed for development of agricultural and cattle breeding earning of the inhabitants was developed in these villages. On the basis of such natural process, in the mentioned villages the development of the first degree organisation of the newly formed simple feudal economy appeared in the form of fairs with the initial forms of the natural good exchange. In that way in the process of development of the new village appeared the category of market towns. By the further potential economic, strategic and cultural development some of the market towns were given the privileges of free royal towns. In the mentioned process of affirmation of the new villages the privileges of a market town were confirmed to Ivanec in 1395.

However some feudal families were given many prosperous areas with agricultural production by the royal donation or by marital relationships, and in the zone of their properties they built the fortified buildings. So in the wider surrounding of Ivanec between Ivančica mountain and the river Drava, 10 strong medieval bases appeared, among which there was the ruins of a castle of counts Celjski in Ivanečka Kamenica (14th ct.) and a citdel built in Ivanec (16th ct.).

In the centre of a wider area surrounded by fortified bases like Varaždin, Lepoglava, Trakošćan an Klenovnik, under relatively steady local circumstances, the life of Ivanec was developing into a smell market place with the appearance of the craft production, local range of trade and fairs and intersected influences of the feudal families of the Celjski, Petheö de Gerse or Erdödi or the noble family Kukuljević-Sakcinski at the end of their intellectual influence.

In the previous centuries, the urban structure of Ivanec gained the structure of spontaneously developed central encounter and intersection of the accessing roads with the citadel and the church centre, and the medieval wooden houses were rebuilt in the brick buildings in after the Baroque period, creating the urban corpus of the smallish centre gradually fulfilled with economic, administrative and cultural institutions.

All mentioned features define Ivanec as the gravity centre of wider surroundings where the smaller mineral finds together with all the agricultural advantages, and the working inhabitants, were all presenting a natural base and condition for the future development of this town.

According to this, the intensive and perspective agricultural and cattle breeding production, developed on the basis of intellectual and technological achievements, with the ambitious organisation of specific smaller industrial plants connected with the wider Zagorje area, as well as the good traffic infrastructure of the whole gravity region, give Ivanec the possibility of a permanent prosperity and a suitable role in the future life development of this picturesque and nice region of northern Croatia.

Trg hrvatskih Ivanovaca (pogled iz parka)

MARINA ŠIMEK

930.26 (497.13)

Varaždin

TRAGOVI NAJSTARIJEG NASELJAVANJA NA PODRUČJU IVANCA I OKOLICE

UVOD

Jedan od uvjeta, koji utječe na naseljenost određene regije, svakako su i geomorfološke osobitosti područja. Upravo su karakteristike reljefa oduvijek, od same pojave čovjeka, određivale hoće li veća ili manja ljudska zajednica naseliti neki prirodni prostor, hoće li njeno zadržavanje biti samo kratkotrajno ili će, ne našavši uvjete za život i boravak, tek proći nekim područjem. Ta veza, odnosno ovisnost čovjeka o prirodnom okolišu, svakako postoji i danas, no ona je u prapovijesti bila osobito izražena. Štoviše, analizirajući gustoću određenih arheoloških nalaza te tipove naselja, možemo uočiti da su se u određenim razdobljima prapovijesti i najranije povijesti preferirali upravo određeni, specifični položaji. Njihov je odabir ovisio o načinu života (nomadski ili sjedilački), o načinu privređivanja, odnosno ekonomskoj bazi zajednice (lov, stočarstvo, zemljoradnja itd.), o mirnim ili ratnim vremenima. Istu povezanost, štoviše ovisnost čovjeka o prirodnoj sredini, možemo od najstarijih vremena pratiti i na ivanečkom području, koristeći rezultate dosadašnjih arheoloških i topografskih istraživanja.

GEOMORFOLOŠKE OSOBITOSTI KRAJA

U povezanom sklopu prirodnih elemenata ivanečke regije ističu se dvije dominantne morfološke cjeline: Lepoglavsko-ivanečko te Margečansko-završko polje (Sl. 1). Oba polja tvori niska i mjestimično močvarna dolina rijeke Bednje s njezinim pritocima. Potoci Kamenica i

Sl. 1 - Lepoglavsko-ivanečko polje (foto: M. Šimek)

Vukovec zapadno od Ivanca, Bistrica i željeznica s juga te Voća sa sjeverne strane svakako predstavljaju dodatno bogatstvo sveukupne hidrografske mreže. Ivanečko polje, izduženo u pravcu zapad-istok (od Lepoglave do utoka željeznice u Bednju) dužine je oko 13 km, a najveća mu je širina, oko 3 km, južno od Druškovca (KOVAČIĆ, 1983, 121). Nakon svog toka od Lepoglave prema istoku, kroz ravnicu apsolutne visine između 206 i 215 m, Bednja kod Stažnjevca skreće prema jugu te ponovo prema istoku. Po izlasku iz relativno uske udoline između Ivančice na jugu i Lovrečanskog brda na sjeveru, rijeka ulazi u Margečansko-završko polje koje se na istoku zatvara kod Krušljevca. Oba polja, kako Ivanečko, tako i Margečansko, s juga zatvara masiv Ivančice, a u prapovijesno je doba svakako predstavljalo svojevrsnu prirodnu zaštitu nizinskih predjela. Ivanečko polje na svojoj sjevernoj strani postupno prelazi u prvu reljefnu stepenicu da bi se iza nje dizala viša brda u sklopu Ravne gore.

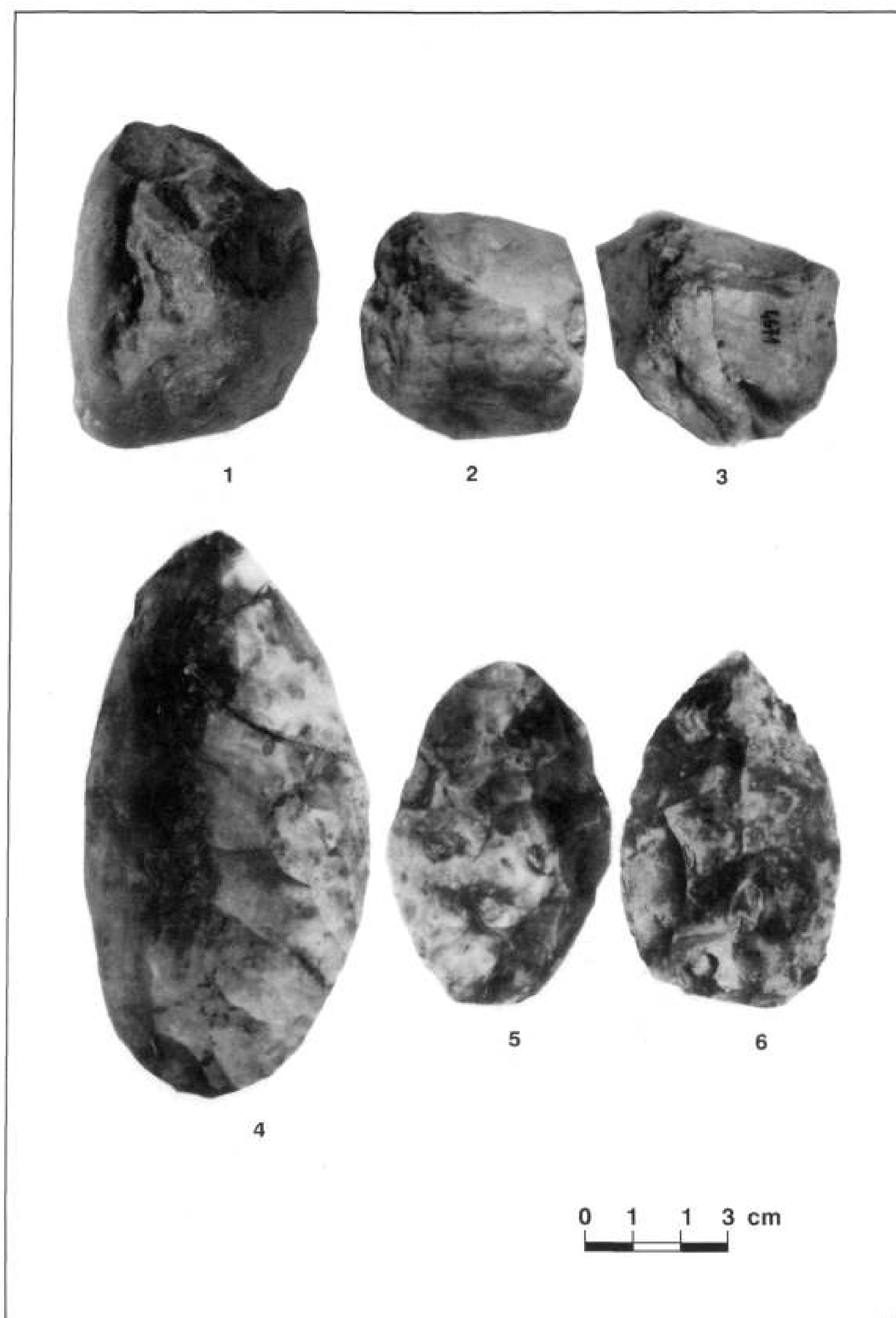
U prapovijesti i u ranim povijesnim razdobljima ovog područja za migracije ljudskih zajednica najvažnije su bile prirodne komunikacije. Tako su posebno značajne bile udoline koje su u smjeru sjever-jug presijecale Ivančicu pa su Belski dol i Suha željeznica zasigurno od najstarijih vremena korišteni kao putni pravci. Isto tako su i potočne doline Sutinske i Voće omogućavale migracije iz Ivanečkog polja dalje prema sjeveru. Posebno je važna bila dolina Bednje kao prirodna longitudinala zapad-istok. Dolina je u starijoj prošlosti svakako bila u jednom svom dijelu močvarna, dakle i neprohodna, pa trasu komunikacije treba tražiti na prvim blagim uzvišenjima uz rub Ivanečkog polja.

Spomenute raznolikosti reljefa, a time i biljnog i životinjskog svijeta, te bogata hidrografska mreža, svakako su pogodovali naseljavanju ovog kraja već od najstarijih vremena.

NAJSTARIJI ARHEOLOŠKI NALAZI

Najstariji dokazi o naseljavanju šireg ivanečkog područja potječu iz vododerina, usjeka šumskih puteva i s oranica Punikva, istočno od Ivanca. Rekognosciranja, pokusna sondiranja te tipološke analize kamenih artefakata od valutaka potvrđuju da je u blizini današnjeg sela u donjem paleolitiku postojalo naselje, odnosno stanica na otvorenom. Grubi kameni artefakti tipa udarnog oruđa najjednostavnije obrađeni, mnogi samo odlomljeni, tipični su za stariji paleolitik (VUKOVIĆ, 1967.). Iako zbog specifičnog položaja naseobine te izloženosti raznim prirodnim utjecajima nisu sačuvani podaci o stratigrafskim odnosima, ipak je moguće pobliže odrediti kronološku pripadnost ovih jednostavnih izrađevina (T. I, 1-3). One dokazuju da su se u potrazi za lovnim životinjama ljudske zajednice kretale ovim područjima prije gotovo 500.000 godina. Na istom lokalitetu sakupljeni su i kameni klinovi i šiljci ašelenskih karakteristika (T. I, 4-6). Oni, iako još uvijek masivni, pokazuju ljepšu, obostranu obradu, ali i veću funkcionalnost (VUKOVIĆ, 1963.). Ovo pak svjedoči o određenom evolucijskom razvoju i napretku čovjekovu, većoj spretnosti njegovih ruku, iskustvenim i misaonim procesima, biološkim i kulturnim prilagodbama.

Na sličnim, povišenim položajima nalaze se i drugi paleolitski lokaliteti šireg područja: poznata špilja Vindija smještena je na Križnjakovu vrhu na 275 m n.v. (ŠIMEK, 1992., 172.-173.,; ista, 1994), Velika pećina kod Goranca na brdu Plat na 428 m n.v. (ŠIMEK, 1993.; 115.-116.; ista, 1995., 27.-29.). No, za ivanečku regiju od osobitog je značaja paleolitsko nalazište otkriveno tridesetih godina na obroncima Ivančice južno od Vuglovca. Tada je u Severovom kamenolomu radovima uništena manja špilja u kojoj su oko ognjišta nađeni koštani šiljci mlađeg paleolitika (MALEZ, 1983., 129.-130.). Artefakti na žalost nisu sačuvani, no već i podaci o nalazu upotpunjuju sliku o životu tijekom starijeg kamenog doba. U novije vrijeme otkriveno je još jedno paleolitsko naselje u ivanečkom kraju. Terenskim istraživanjem provedenim 1991. g. dobiveni su podaci te prikupljeni arheološki materijal koji ukazuju da se i na položaju Kameni vrh (Bedenjek, Kameni breg) iznad doline Bednje južno od Stažnjevca nalazilo još jedno naselje na otvorenom (Sl. 2). Na izuzetno pogodnoj poziciji, s koje se i nekada mogla kontrolirati dolina Bednje, prikupljeno je više od 30 kamenih artefakata, odbitaka i kamenih jezgri (ŠIMEK, 1992., a, 29.). Izuzetno velik broj površinskih naslaza te njihov raspon od sirovine, odbitaka do artefakata upućuje na zaključak da se na ovoj terasi iznad močvarne doline rijeke odvijala vrlo živa proizvodnja kamenog oruđa i oružja, i to iz sirovine koja je sigurno eksploatirana u

T. I - 1-6: Punikve, sve kamen

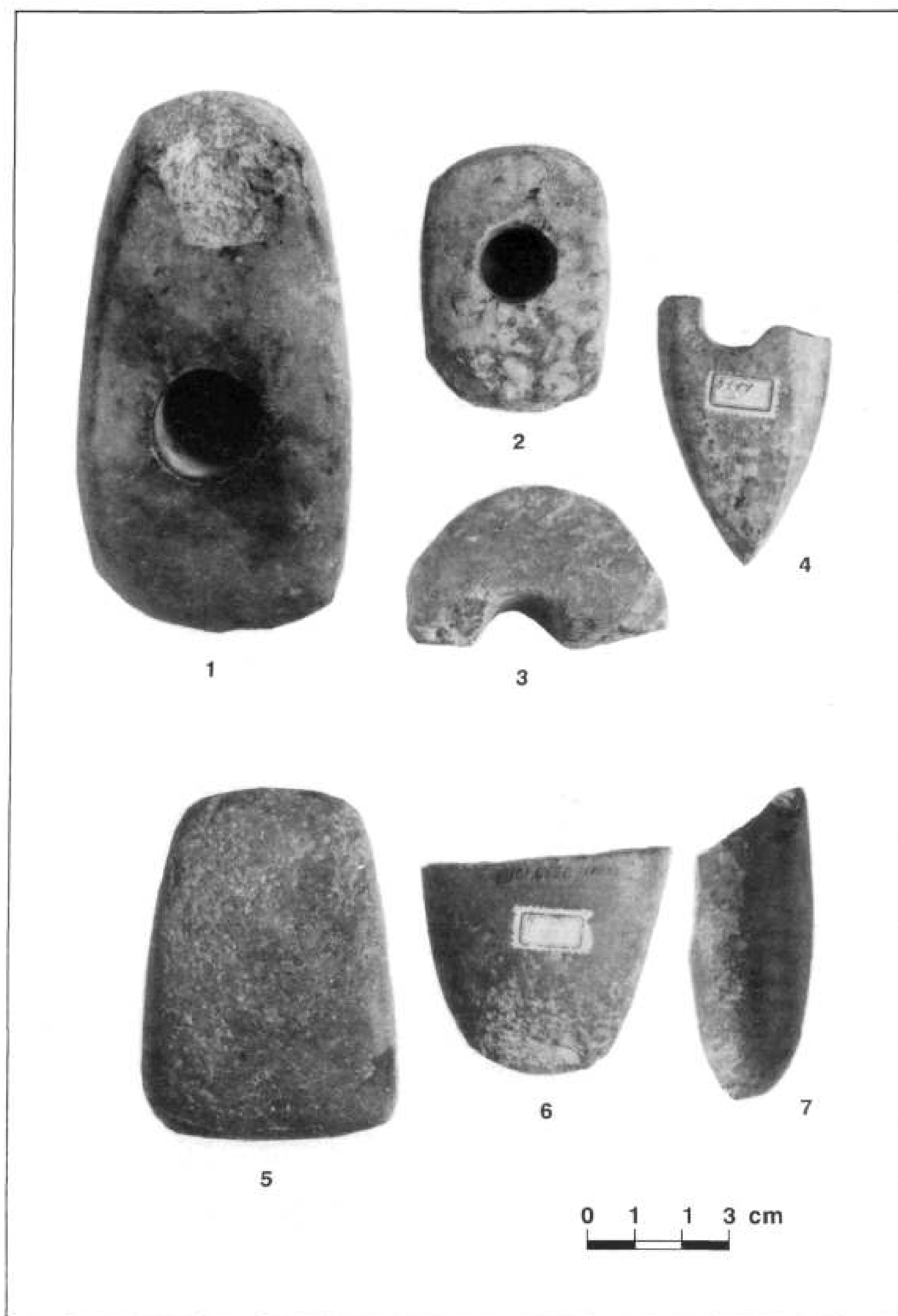
Sl. 2 - Dolina Bednje kod Stažnjevca i paleolitski lokalitet Kameni vrh (foto: M. Šimek)

neposrednoj blizini. Pripadnost nalaza s Kamenog brega srednjem paleolitiku pokazuje da se se i zajednice paleolitskih lovaca, mlađe od onih iz Punikva, zadržavale u ovim prostorima, prije svega zbog povoljnih prirodnih uvjeta.

KAMENO ORUŽJE I ORUĐE

Neolitik za sada nije dokumentiran ni jednim arheološkim nalazištem, što je uostalom slučaj i na širem varaždinskom području sve do koprivničke Podravine. Doduše, neke od kamenih sjekira koje potječu s ivanečkog područja, a ima ih popriličan broj, mogle bi pripadati neolitiku. No, s obzirom da uz ove, uglavnom slučajne, nalaze nisu registrirani drugi, za neolitik tipični objekti (npr. keramika), vjerojatnije je da sjekire pripadaju eneolitiku, odnosno bakrenom dobu. Začuđuje činjenica da sadašnje stanje istraživanja arheološke podloge ne omogućava lociranje naselja mlađeg kamenog doba. No, ova je pojava evidentna ne samo u ivanečkom kraju već i na širem području ovog dijela sjeverozapadne Hrvatske. Kako se ipak, zbog povoljnih geomorfoloških, klimatskih i drugih prirodnih uvjeta, mora pretpostaviti naseljenost ovog područja i prije 5 ili 6 tisuća godina, to će se za sada nedostatni podaci o neolitiku morati upotpuniti intenzivnijim terenskim istraživanjima.

U zbirci kamenih sjekira i batova iz Ivanca i okolice nalaze se primjerci različitih tipova i dimenzija, izrađeni iz različitih vrsta kamena (T. II, 1-7). Sve su slučajni nalazi. Posebno su zanimljivi uvjeti nalaza nekih primjeraka, koji su otkriveni zapravo u sekundarnoj upotrebi: jedna prapovijesna kamena sjekira služila je pedesetih godina u nekoj staji u Jerovcu za vezanje stoke, a neki su primjerci, više tisuća godina nakon što su izgubljeni ili odbačeni, ponovo pronađeni i pospremljeni na najže starih zagorskih hiža. Da li pod krovom, ili pak zakopane ispod praga kuće, kamene su sjekire trebale štititi kuću od udara groma. Naime, još ne tako davno, u ovim krajevima je živjela legenda o "strelnom kamenu" koji s munjom pada na zemlju, a sretnik koji ga nađe u polju ili šumi može njime zaštititi stoku ili kuću od prirodne nepogode (ŠANTALAB, 1996.). Ovo zanimljivo vjerovanje zapravo pokazuje da su ljudi relativno često

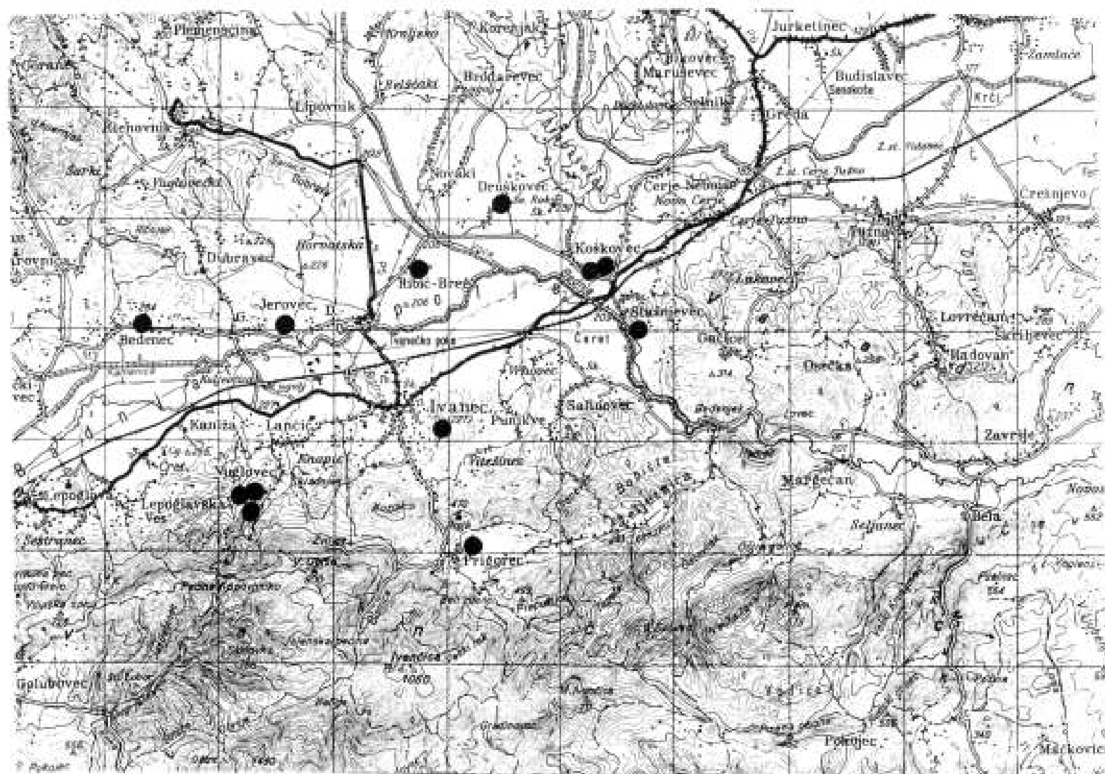
T. II - 1: Ribić-breg; 2, 4, 6: Vuglovec; 3: Druškovec; 5: Stažnjevec; 7: Bedencec; sve kamen

nalazili markantne prapovijesne nalaze - kamene sjekire - te ne mogavši proniknuti u njihovo porijeklo i namjenu, povezivali su ih s tajanstvenim prirodnim silama.

Među sjekirama i batovima, slučajnim nalazima sa šireg područja Ivanca, u većem su broju zastupljeni primjerci s rupom na nasad drške. Sjekire manjih dimenzija, kao npr. ona iz Vuglovca (T. II, 2) te primjerak iz Druškovca (T. II, 3) kojima se rupa za nasad drške nalazi otprilike u sredini, mogle su imati funkciju alatke za obradu zemlje, kao što je to pretpostavljeno i za druge slične primjerke sa šireg područja Hrvatskog zagorja (BALEN-LETUNIĆ, 1981., 8.-9.). Masivna alatka čekićastog tipa, slučajni nalaz s Ribić-brega (T. II, 1) ima znatno oštećenu oštricu, ali i tjeme. Ova oštećenja nastala su zbog vjerojatno dugotrajne upotrebe alatke koja je imala funkciju motike. Sudeći prema većim dimenzijama, ovaj primjerak mogao bi pripadati eneolitiku, no s obzirom na uvjet nalaza, kronološka pripadnost ostaje samo pretpostavka. Slična oštećenja tjemena uočljiva su i na fragmentarno sačuvanom primjerku, također iz Vuglovca (T. II, 6), pa se pretpostavlja da je ovaj dio alatke imao funkciju čekića, bez obzira što se oblik cijele alatke ne može sa sigurnošću odrediti. Moguće je da se u ovom slučaju radi o batu, a ne o sjekiri. Fragment je nađen 1950. god. na oranici Imbre Severa iz Vuglovca.

Iz Prigorca potječe oštećena sjekira s probušenom rupom za nasad drške i dvije nasuprotne, fino obrađene oštrice. Nađena je prilikom izgradnje osnovne škole. Ovaj primjerak vjerojatno predstavlja sjekiru-oružje, odnosno bojnu sjekiru, na što upućuju upravo pomno obrađene oštrice. Doduše, nalaz iz Prigorca ima rupu smještenu gotovo centralno, dok je karakteristika bojnih sjekira rupa probušena u gornjem dijelu (BALEN-LETUNIĆ, 1981., 9.), no dvije oštrice, što je specifičnost ovog primjerka, ukazuju upravo na ovakvu funkciju. Treći nalaz s područja Vuglovca (T. II, 4) potječe također s oranice nekadašnjeg vlasnika Imbre Severa. Taj fragmentarno sačuvani primjerak, prelomljen preko rupe za nasad drške, ima oštre bridove, pomno obrađenu oštricu i dobro je poliran pa bi s obzirom na ove karakteristike predstavljao sjekiru-oružje.

Osim kamenog oružja i oruđa s rupom za nasad drške, raspolažemo i s primjercima batova. Bat iz Stažnjevca (T. II, 5) trapeznog oblika, četvrtastog presjeka i s oštećenjima na tjemenom

Sl. 3 - Nalazi kamenih sjekira na ivanečkom području

dijelu, vjerojatno je imao funkciju čekića. Kako predstavlja slučajni nalaz, kronološki ga se ne može odrediti, a isti je slučaj i s manjim, fragmentarno sačuvanim batom iz Bedenca (T. II, 7).

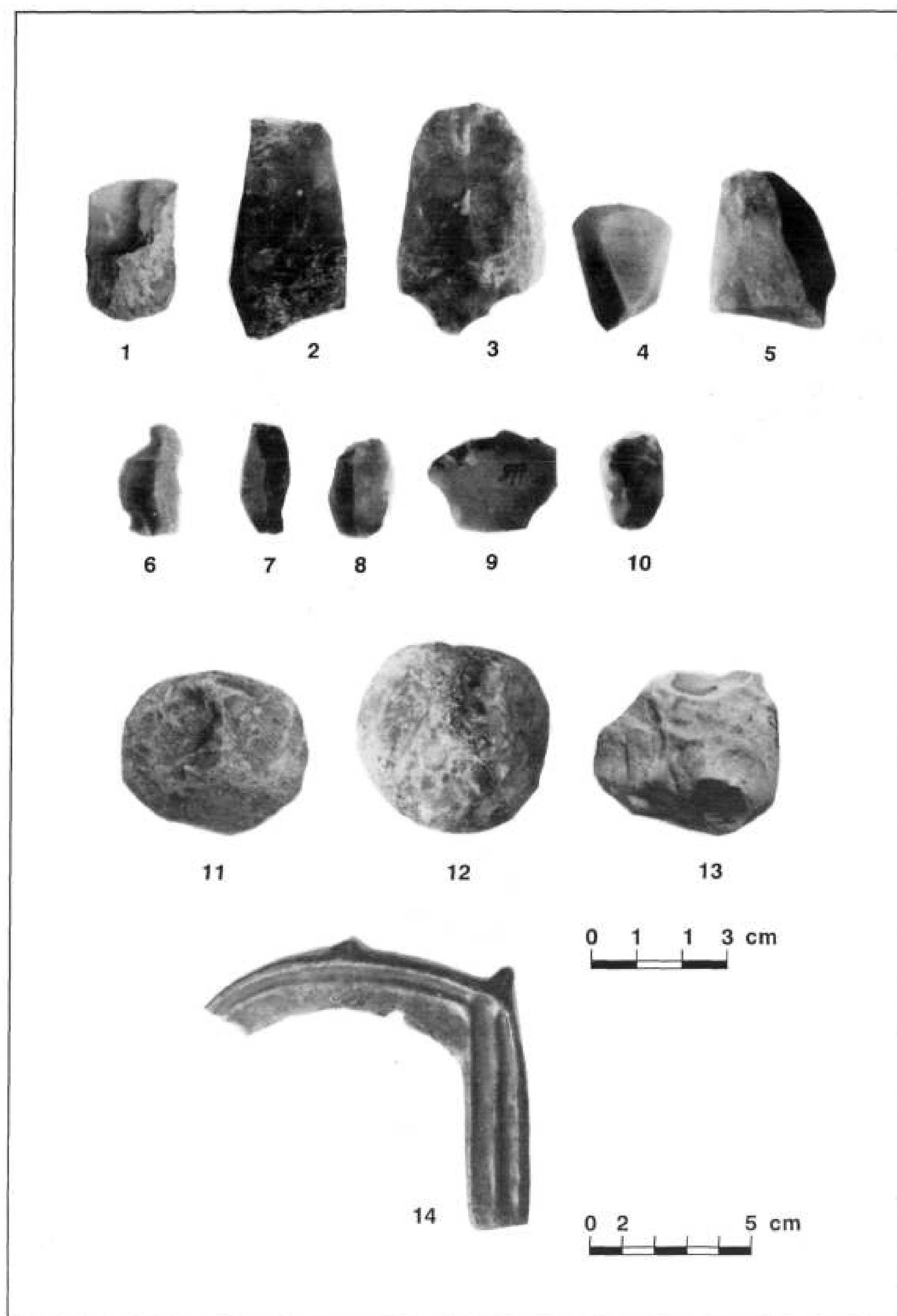
Iako se uz spomenute sjekire ne mogu vezati nikakvi drugi nalazi, ipak nam njihov broj, a pogotovo čak tri primjerka s područja Vuglovca, ukazuju na naseljenost ovog kraja u vrijeme mlađeg kamenog, odnosno bakrenog doba (Sl. 3).

NASEOBINE ENEOLITIKA

Eneolitik, kao razdoblje kroz koje se nastavlja tradicija sjedilačkog načina života, a s tim u vezi i tradicija poljodjelstva i stočarstva, preferira sukladno načinu života specifične položaje za osnivanje naselja. To su sada blage uzvisine u blizini vodotoka, često iznad vlažnih i močvarnih nizina, a u nekim slučajevima, što je evidentno i na ovom području, na ležištima kvalitetne gline (npr. lokalitet Krč u Cerju Tužnom i Draguševec u Cerju Nebojse). Na Krču, Draguševcu i brežuljku Goranci (selo Tužno) otkrivena i istraživana su naselja lasinjske kulture (VUKOVIĆ, 1954; TOMIČIĆ, 1969; ŠIMEK, 1977.). Poluzemunice s krovom na dvije vode, duge čak i više od 20 metara, predstavljaju, čini se, specifikum lasinjske kulture na ovom području. Takve su nastambe otkrivene i na Krču, i na obližnjem Draguševcu. Objekti, kao što su jame, ognjišta i zemunice, ali i pripadajući pokretni nalazi: polirano kameno oruđe i oružje, kamena strugala, grebala i nožići izrađeni tehnikom okresivanja, kamene jezgre (T. III, 1-13) te širok dijapazon keramičkog posuđa pružaju prilično jasnu sliku dobro organiziranih naselja s kraja 4. i iz 3. tisućljeća pr. Kr. Očigledno se radi o zajednicama koje su unutar svojeg naselja imale organiziranu produkciju kako keramičnih tako i kamenih proizvoda, što potvrđuju i nalazi kao što je npr. kameni nakovanj na kojem su se od jezgre okresivale lamele za izradu kamenih artefakata, ili velike količine materijala preostalog tokom obrade kamenih nožića, struga i dr. Keramično posuđe, izrađeno od gline koje se i danas eksploatira, raznolike je fakture, kvalitete izrade i dekoracije. U upotrebi su bili visoki bikonični lonci, šalice raznih veličina, zdjele, posude u obliku vedrice, poklopci, žlice, minijaturne bočice (Sl. 4.).

Sl. 4 - Kermaičko posuđe lasinjske kulture (foto: D. Putar)

T. III - 1 - 13: Draguševec, sve kamen; 14: Vuglovec, bronca

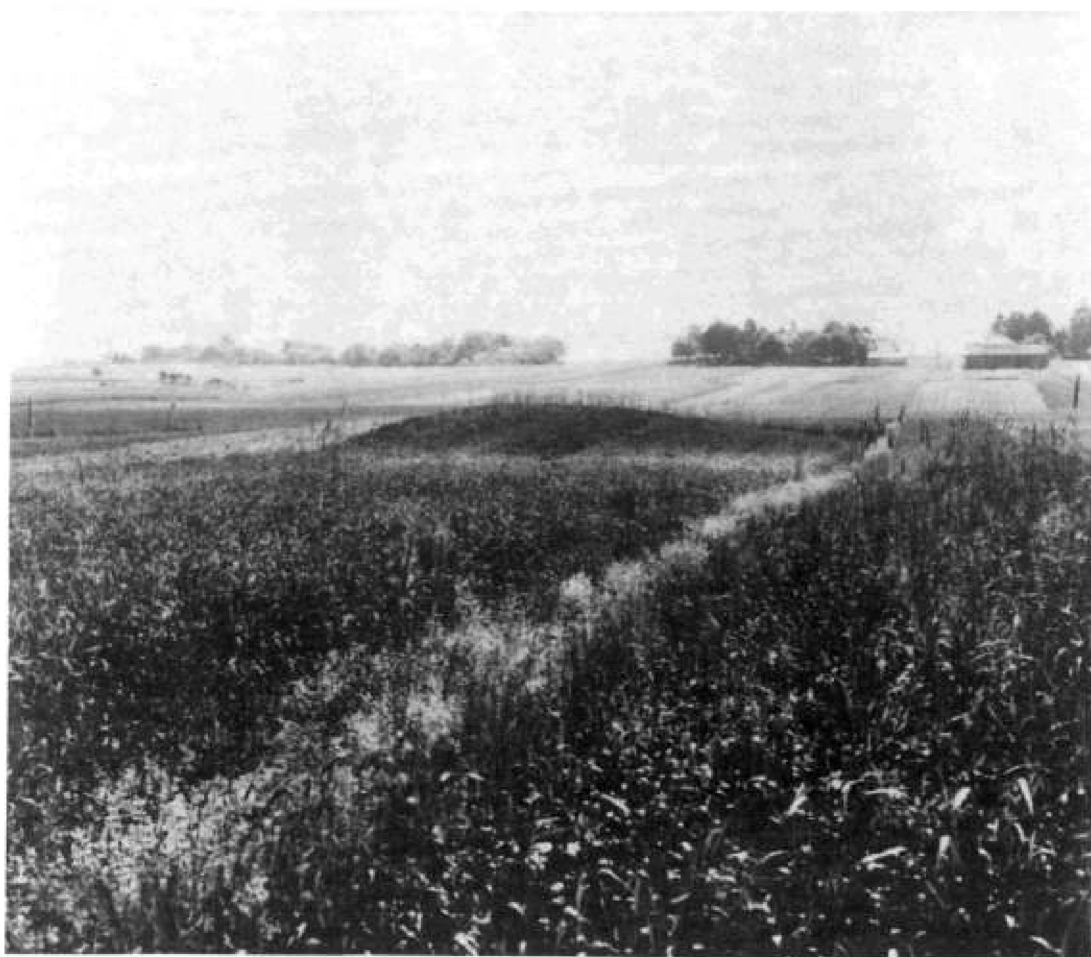
Dok su spomenuta tri naselja arheološki dokazana, ono za koje se pretpostavlja da se nalazilo u neposrednoj blizini današnje kapelice Sv. Roka u Koškovcu, za sada nije točno locirano. No, pretpostavljamo da promjene vidljive u vegetaciji, dokumentirane aerofotografijom, upućuje na položaj naselja. Ubikacijom naselja i njegovom arheološkom potvrdom bila bi uspostavljena veza s nalazom iz 1902. god., kada je u blizini kapele Sv. Roka, na zemljištu Martinjak Ivana, kod oranja nađeno dvadesetak kamenih sjekira (KLEMENC-SARIA, 1936., 12.-13.). Nalazi se čuvaju u Arheološkom muzeju Zagreb[1].

PODACI ZA BRONČANO I ŽELJEZNO DOBA

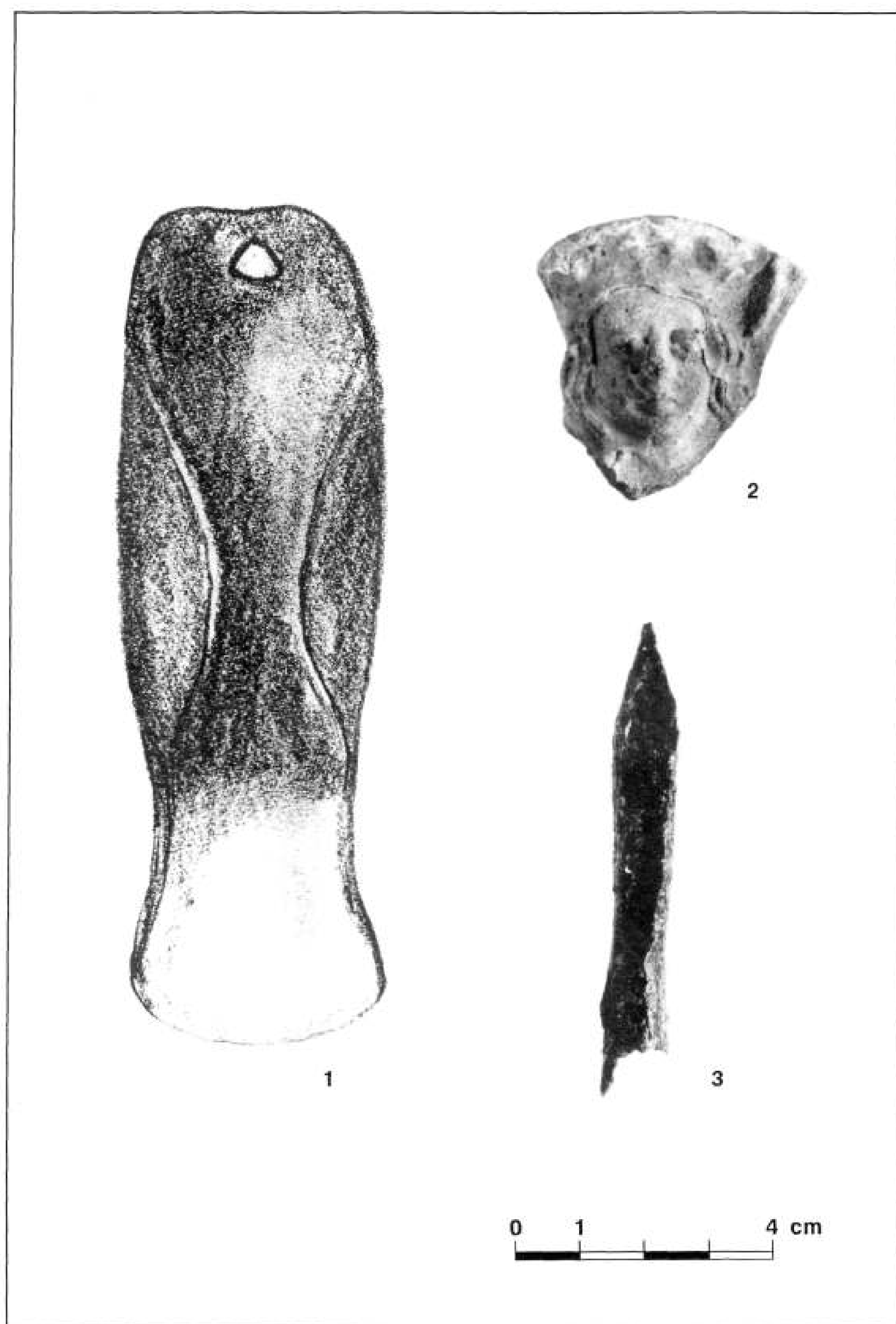
Nedostatak nalaza iz brončanog i željeznog doba nikako ne može značiti da su nakon relativno guste naseljenosti tokom eneolitika ovi krajevi odjednom opustjeli, da je život zamro. Ovaj podatak ukazivat će na nešto drugo - na nedovoljnu istraženost.

Od malobrojnih metalnih nalaza s ivanečkog područja svakako treba spomenuti vrlo lijepo očuvani primjerak brončanog srpa iz okolice Vuglovca (T. III, 14).

Kako se radi o slučajnom nalazu, kronološka determinacija nalaza moguća je isključivo na osnovi tipološke analize. Kvalitetno lijevani srp ima dršku u obliku jezička, raščlanjenu plastičnim rebrima. Drška i sječivo su jasno odvojeni, što bi ukazivalo da ovaj primjerak pripada starijim tipovima, uobičajenim u inventaru kulture polja sa žarama Br D - Ha A1 vremena (VINSKI-GASPARINI, 1983, 656), odnosno 13.-12. st. pr. Kr. Nalaz se na žalost ne može povezati s eventualnom naseobinom kasnog brončanog doba, iako postoje određene indicije da

Sl. 5 - Tumul kod Cerja Novog (foto: D. Putar)

T. IV - 1: Prekrižje (Ivančica), bronca; 2: Pusta Bela, keramika; 3: Pusta Bela, željezo

bi se njeni tragovi mogli naći negdje u blizini Vuglovca. Toponim žarišće, a radi se o položaju između Vuglovca i Kaniže, posredno ukazuje i na brončanodobno naselje; naime u spomenutom toponimu skriva se trag paljevinske nekropole. Žarišće (od: žar, žariti) upućuje na paljevinu kao trag grobova i ritus inkremacije uobičajen u kasno brončano doba, a nekropola svakako pretpostavlja u određenom radijusu i naselje. Još jedan arheološki objekt, evidentiran je najnovije vrijeme, a radi se o brončanoj sjekiri sa zaliscima, baca dodatno svjetlo na ranu fazu kulture polja sa žarama. Dobro očuvani primjerak, slučajni nalaz[2], sa područja Prekrižja, potječe najvjerojatnije iz neke ostave (T. IV, 1.). Sjekire sa zaliscima na sredini te s izrezom na vratu pripadaju općenito Br D i Ha A vremenu, a inventar su ostava II. i III. horizonta (VINSKI-GASPARINI, 1983., 656, 661). Primjerak s Ivančice ima na vratu rupu umjesto izreza.

Za razliku od kasnog brončanog doba, kada su uobičajeni ravni paljevinski grobovi, tokom starijeg željeznog doba, od 8. st. pr. Kr. prakticira se pokapanje pod grobnim gumcima - tumulima. Na ivanečkom području registrirana su dva ovakva, vjerojatno prapovijesna objekta, oba još relativno dobro uočljiva, no oba neistražena. Jedan tumul nalazi se na području Cerja Novog (Sl. 5), dok se drugi grobni humak nalazi duboko u dolini Železnice, dakle na jednom od prastarih prirodnih pravaca. Ukoliko bi arheološka istraživanja dokazala njihovu pripadnost starijem željeznom dobu, bio bi potvrđen kontinuitet u naseljavanju ovog područja kroz kasno brončano do u starije željezno doba.

Sl. 6 - Očišćeni dio zida na Cukovcu (foto: M. Šimek)

ANTIKA I SREDNJI VIJEK

Slika naseljenosti i događanja u prvim stoljećima poslije Krista, odnosno u vrijeme antike, na žalost je vrlo manjkava. Jedini podaci o tragovima života iz antičkog perioda odnose se na slučajni nalaz novčića u dolini Ivanečke željeznice (KLEMENC-SARIA, 1936., 85.) te na pretpostavljenu trasu antičke ceste zapadno od Cerja Nebojse, u blizini Stažnjevca i Margečana te dalje kroz Belski dol. Pretpostavlja se da se druga prometnica u smjeru istok-zapad pružala sjevernim obroncima Ivančice, dakle poviše močvarnog Ivanečkog polja (KLEMENC-SARIA, 1936., karta).

Iako bi ovim završio pregled najstarije naseljenosti ivanečkog kraja, ipak bi trebalo spomenuti još neke lokalitete, koji doduše ne pripadaju najstarijim, arheološkim razdobljima, već onim kasnijim, ali će u istraživanjima tih spomenika arheološka metoda biti neizbježna.

To je prije svega Pusta Bela, utvrda i sjedište ivanovaca već od početka 13. st., fortifikacija smještena na izuzetnom položaju. Nalazi se na 430 m aps. vis., odakle se kontrolirao prolaz kroz Belski dol. Kod budućih istraživanja ovog srednjovjekovnog objekta pozornost svakako treba usmjeriti i na pokretne nalaze koji će upotpuniti sliku života na ovoj lokaciji. Dosadašnji, isključivo slučajni nalazi, željezni vrh strelice, fragment lijepog pećnjaka i ulomak keramičnog lonca pripadaju vjerojatno 14.-15. st. (T. IV, 2, 3).

Na ovom području postoji još jedan, po veličini i smještaju izuzetan objekt. Otprilike 130 m iznad doline Bednje kod Margečana, na strmom brdu Cukovec (Gradišče) nalaze se ostaci složenije fortifikacije. Ostaci četvrtaste kule na ulazu u kompleks, ostaci zidova u dužini od cca 140 m, jarak s unutrašnje strane obodnog zida te jedan poprečni jarak - to su elementi arhitekture koji se za sada mogu definirati. Manje istraživanje koje je provedeno na Cukovcu 1986. god. pokazalo je da se ne radi o gradnji u tehnici suhozida, kako se to ranije pretpostavljalo (ĐURIĆ-FELETAR, 1971, 148), već da je prilikom izgradnje kamenim materijalom obilato korišteno vezivo (Sl. 6). Osim ovog novog podatka o načinu gradnje, tom je prilikom u podnožju objekta otkrivena i vapnara. Možda se u njoj peklo vapno za izgradnju fortifikacije na vrhu brda. Izvrstan položaj ovog objekta (Sl. 7), mogućnost kontrole prolaza dolinom s istaknutog položaja

Dolina Bednje ispod Cukovca (foto: M. Šimek)

Kameni spomenik ("Oltar") zapadno od Kaniže (foto: B. Šimek)

zvanog Vražji stolček te još uvijek živa legenda o "belim fratrima", elementi su koji za sada doprinose tek tajnovitosti ovog objekta. Veće arheološko istraživanje, povezano s arhivskim, moglo bi dati podatke za dataciju ovog izuzetno zanimljivog, ali čak i istraživačima ivanečkog kraja slabo poznatog lokaliteta. Radi li se o kasnoantičkom, ranosrednjovjekovnom ili čak lokalitetu razvijenog srednjeg vijeka? Neki istraživači pretpostavljaju njegovu povezanost s templarima (DOBRONIĆ, 1984., 22, 102), no dokaze za ovu tvrdnju trebali bi pružiti i arheološki nalazi.

Na kraju spomenimo i jedan zanimljiv kameni spomenik, za sada nedatiran. Spomenik, u narodu poznat kao "oltar" nalazi se u šumi Turjač na obroncima Ivančice, zapadno od Kaniže (Sl. 8). I danas je živa legenda o crkvi koja se ovdje nalazila, ali su je anđeli zbog zlih ljudi preselili na neko drugo mjesto, a ostao je samo oltar.

U svakom slučaju radi se o spomeniku starije prošlosti koji bi arheološkim istraživanjem okolnog područja trebalo determinirati i datirati.

ZAKLJUČAK

Prirodne osobitosti ivanečkog kraja pružale su od najstarijih vremena povoljne preduvjete za boravak i naseljavanje ljudskih zajednica. Reljefne cjeline Lepoglavsko-ivanečkog i Margečansko-završkog polja, nadalje prvih obronaka Ivančice, ali i prirodni prolazi i pravci, svakako su uvjetovali kako migracije paleolitskih lovaca u potrazi za plijenom, tako i dugotrajnije zadržavanje na ovim područjima kasnijih, zemljoradničkih zajednica.

Prvi materijalni dokazi o boravku ljudi u ovom kraju stari su oko 500.000 godina, a život i naseljavanja pratimo uz pomoć arheoloških nalaza sve do novog vijeka. Za rekonstrukciju života u pojedinim razdobljima podjednako su važni kako pokretni arheološki nalazi, tako i podaci koje nam pružaju određeni lokaliteti. Od posebnog je značaja istraživanje i evidentiranje toponima, jer se u jezičnom obliku često krije trag arheološki zanimljivog mjesta.

Kao osobito važne arheološke dokaze svakako treba istaknuti kamene artefakte iz Punikva. Zbirka kamenih sjekira i batova, iako se radi o slučajnim nalazima, svakako upotpunjuje sliku

naseljenosti i ljudskih aktivnosti u ovim krajevima. Kameno oružje i oruđe ne može se sa sigurnošću datirati, ali će najvjerojatnije pripadati eneolitiku. Za poznavanje načina života u ovom periodu od posebnog su značenja istraživana naselja Krč, Draguševec i Goranci.

Iako slučajni nalazi, brončani srp iz Vuglovca i sjekira nađena na padinama Ivančice, ipak ukazuju na život i u vrijeme kulture polja sa žarama.

Život i događanja u antici na ovom području tek će se morati istražiti.

Naseljenost u srednjem vijeku dokumentirana je prije svega arhivskim podacima, no neke markantne lokalitete, kao npr. Pustu Belu i Cukovec kod Margečana, arheološka istraživanja ne bi trebala mimoići. Tek bi arheološki nalazi, kao nužna dopuna pisanim podacima, pomogli u stvaranju potpune slike o ovakvim objektima. Neka razdoblja prapovijesti i ranije povijesti, kao npr. neolitik, mlađe željezno doba ili antika, relativno su loše dokumentirana arheološkim objektima. To međutim ne znači da je u tim razdobljima život ovdje zamro, već će ovakvo stanje ukazivati na slabiju istraženost.

BILJEŠKE

1. Zahvaljujem ravnatelju Arheološkog muzeja u Zagrebu g. A. Rendić-Miočeviću i kolgici D. Balen-Letunić što su mi omogućili uvid u dokumentaciju Prapovijesne zbirke.
2. Sjekira se nalazi u privatnom vlasništvu Štefanko Ćire iz Prigorca kojemu se zahvaljujem na podacima o nalazu.

LITERATURA

1. BALEN-LETUNIĆ, D., 1981. - Kameno oružje i oruđe s područja Hrvatskog zagorja - Zbirka Pečornik, Godišnjak Gradskog muzeja 6, Varaždin, 5-16.
2. DOBRONIĆ, L., 1984. - Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj, Rad JAZU knj. 406, Zagreb.
3. ĐURIĆ, T.-FELETAR, D., 1971. - Stari gradovi i dvorci sjeverozapadne Hrvatske, Čakovec.
4. KLEMENC, J.-SARIA, B., 1936. - Archaeologische Karte von Jugoslavien, Blatt Ptuj, Zagreb-Beograd.
5. KOVAČIĆ, V., 1983. - Jedno mišljenje o "Varaždinsštini" kao geografskoj regiji sjeverozapadne Hrvatske, Varaždinski zbornik 1181-1981, Varaždin, 119-126.
6. MALEZ, M., 1983. - Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih materijalnih kultura na tlu sjeverozapadne Hrvatske, Varaždinski zbornik 1181-1981, Varaždin, 129-144.
7. ŠANTALAB, D., 1996. - Kamena strela, Muzejski vjesnik 18/19, Kumrovec, 25-28.
8. ŠIMEK, M., 1977. - Krč, Cerje Tužno, Ivanec-eneolitsko naselje, Arheološki pregled 19, Beograd, 29-31.
9. ŠIMEK, M., 1992. - špilje sjeverozapadne Hrvatske - arheološka nalazišta, Hrvatski kajkavski kolendar 93, Čakovec, 169-174.
10. ŠIMEK, M., 1992. a - Rezultati najnovijih rekognosciranja okolice Varaždina, Muzejski vjesnik 15, Kutina, 28-31.
11. ŠIMEK, M., 1993. - špilje sjeverozapadne Hrvatske - arheološka nalazišta (II), Hrvatski kajkavski kolendar 94, Čakovec, 114-120.
12. ŠIMEK, M., 1994. - Vindija se zaštićuje, Ivanečki kalendar 94, Ivanec, 94-98.
13. ŠIMEK, M., 1995. - Arheološka podloga Klenovnika i okolice, Klenovnik - 750 godina, Klenovnik, 27-34.
14. TOMIČIĆ, Ž., 1969, - Krč, Cerje Tužno, Ivanec - eneolitsko naselje lasinjske kulture, Arheološki pregled 11, Beograd, 33-35.
15. VINSKI-GASPARINI, K., 1983. - Ostave s područja kulture polja sa žarama, Praistorija jugoslavenskih zemalja, Bronzano doba, Sarajevo, 647-667.
16. VUKOVIĆ, S., 1954. - Ostaci neolitičkih naselja Dragušević i Krč, Peristil 1, Zagreb, 135-141.
17. VUKOVIĆ, S., 1963. - Paleolitska kamena industrija nalazišta Punikve kod Ivanca, Godišnjak Gradskog muzeja 2-3, Varaždin, 23-30.
18. VUKOVIĆ, S., 1967. - Donjopaleolitska oruđa od valuća tipa "pebble tool" na području sjevernog dijela Hrvatskog zagorja, Arheološki vestnik 18, Ljubljana, 9-25.

MIRJANA MATIJEVIĆ-SOKOL **930.22 (497.13)**

Zagreb

NAJSTARIJE POVIJESNO SVJEDOČANSTVO O IVANCU

Diplomatičko-povijesna analiza isprave od 22. lipnja 1396. godine.

Isprava-privilegij koju je stanovnicima "*slobodne vile Svetoga Ivana*" izdao prije 600 godina, odnosno 22. lipnja 1396. godine, prior ivanovaca i gospodar kastruma Bele, Ivan Pališna mlađi, dokument je koji se može smatrati rodnim listom grada Ivanca. Zbog toga je vrijedno detaljnije se pozabaviti tim pisanim svjedočanstvom, odnosno razumjeti povijesne okolnosti koje su uvjetovale potrebu za njegovim nastankom. Pokušat ćemo diplomatičkom analizom utvrditi njegovu pravovaljanost, trajnost i, općenito, snagu kojom je taj zapisani čin mogao pravno štititi destinatara, tj. stanovnike naselja Sv. Ivana.

Po mišljenju Josipa Adamčeka nastanak gradskih naselja u Hrvatskoj i Slavoniji vezan je uz izdvajanje neagrarne proizvodnje. U XIII. stoljeću, naime, gradovi nastaju kao rezultat širenja robne proizvodnje, odnosno kada se javlja potreba da se odredi središte gdje se može roba razmijeniti, jer novčana renta postaje sve značajnije feudalno podavanje[1]. N. Klaić dijeli isto mišljenje, ali ga pojašnjava i povijesnom situacijom koju je uzrokovala provala Tatara, te nastanak većine varoši u Slavoniji vidi u onim posttatarskim vremenima kada Bela IV. kao opoziciju ojačalim feudalcima potiče nastanak gradova koji su mu pouzdaniji za obranu kraljevstva od budućih mogućih provala stranih vojski. Gradovi koji dobivaju povlastice od Bele IV. bili su, naime, obvezni na utvrđivanje svojih naselja[2]. N. Budak drži da su kolonizacija prostora vezana uz primjenu novih tehnologija u privredi te poticaj koji su tom doseljavanju davali Arpadovići radi obrane bili glavni i usko vezani razlozi nastajanju gradskih naselja. Uz to ističe da su gradovi "bili jači i jeftiniji garnizoni od vojnih posada u utvrdama".[3]

Odnosi gradova i njihovih vlasnika gradili su se tijekom vremena, a u određenom i prikladnom povijesnom trenutku bili su zapisani kao svjedočanstvo međusobno postojećeg odnosa. Stanovnici, doseljenici, građani temeljem tih zapisanih povlastica rješavaju svoj pravni status[4] koji je za njih bio povoljan i snažan onoliko koliko je bila jaka institucija, odnosno osoba koja se pojavljuje kao koncesor, tj. izdavač, autor privilegija. Povlastice su izdavali kralj, ban, feudalac, crkvena osoba. Većina gradova u Hrvatskoj i Slavoniji bila je u XIV/XV. stoljeću u vlasništvu feudalnih gospodara, ali su se u većini međusobni odnosi temeljili na starim povlasticama, osobito ako su bile izdane od kralja. U varaždinsko-zagorskoj regiji u srednjem vijeku kraljevske povlastice dobili su gradovi Varaždin[5] i Krapina[6]. Iako Varaždin u XV. stoljeću dolazi u vlasništvo Celjskih knezova i time je bio izgubljen za vladara, građani su i dalje uživali svoje, od kralja dobivene, slobode[7]. Stanovnici Krapine također su 1347. godine dobili kraljevski privilegij koji im je potvrdio prava. Iako u velikoj ovisnosni o krapinskom vlastelinstvu, građanima su feudalni gospodari još u XVI. stoljeću potvrđivali taj privilegij[8]. Varaždinske Toplice, podgrađe Trakošćana, Kamenica, Lobor, Oštrc, Klanjec i drugi razvili su se kao trgovišta u XIV/XV. stoljeću, ali svako sa svojim specifičnim pravima i dužnostima[9]. Toj skupini gradova, trgovišta, trgova pridružio se i Ivanec - "*libera villa Sancti Iohannis*" nastala na vlastelinstvu ivanovaca, Beli[10].

Privilegij koji je "slobodna vila Sv. Ivana" dobila od Ivana Paližne mlađega nije sačuvan u izvorniku, nego u prijepisu odnosno potvrdnici Alberta de Nagmihala, vranskoga priora i bana Dalmacije i Hrvatske (1419.-1426.). Potvrdnica je izdana u Pakracu na blagdan Katedre Sv. Petra, tj. 22. veljače 1421. godine, i ovjerena je pečatom priora i bana Alberta de Nagmihala[11]. Polazeći s diplomatičkog stajališta dokument Ivana Paližne iz 1396. godine je transumpt, odnosno vjerodostojna kopija tzv. "*vidimus*" *(copia vidimata)*. U diplomatici tim se terminom naziva prijepis neke isprave umetnut u novu ispravu i potvrđen vjerodostojnim pečatom. Budući da posjeduje dokaznu moć, može u potpunosti nadomjestiti izvornik, ali ipak uz dužni oprez[12].

Razlog izdavanja takvih vjerodostojnih kopija je različit. Ponekad je sam original oštećen pa se prijepisom štiti od propadanja, zaborava, zatim da može poslužiti za dokaz na sudu ili ako izdavač (kralj, ban, kaptol) promijeni pečat. U slučaju kada dvije strane žele u međusobnim odnosima nešto promijeniti, odnosno nadopuniti prethodni privilegij, prilazi se njegovom prepisivanju i nadopunjavanju u toj novoj ispravi. Upravo u slučaju potvrđivanja povlastica slobodnoj vili Svetoga Ivana od strane nasljednika Ivana Paližne, vranskog priora Alberta de Nagmihala, 1421. godine razlog je bila promjena međusobnih odnosa. Stanovnici slobodne vile Svetoga Ivana preko svog vilika, prisežnika i nekih stanovnika zamolili su vranskog priora da im se smanji radna renta s tri na jedan dan. Zbog toga isprava iz 1396. godine i njezina nadopunjena povlastica iz 1421. godine predstavljaju jedinstvenu cjelinu. Naime, diplomatička formula peticije u ispravi iz 1421. godine, koja utvrđuje na čiju molbu ili zahtjev se vrši pravni čin, navodi vilika vile Sv. Ivana. U ispravi od 22. lipnja 1396. godine taj element statusa slobodne vile, tj. vilik, osoba koja ima određene sudske ovlasti nas stanovnicima vile, kao i prisežnici nisu ni spomenuti. Slični privilegiji izdani drugim vilama, trgovištima ili gradovima detaljno navode ovlasti vilika i precizno ih razlučuju od neke više nadležne sudske institucije. U ispravi kojom 1347. godine kralj Ludovik daje povlasticu slobodnoga kraljevskoga grada Krapini utvrđeni su slučajevi koje sudi vilik, kao i oni koje su u nadležnosti krapinskoga kaštelana[13]. Slobodna biskupska varoš Vugrovec, koja je privilegij dobila krajem XIII. stoljeća od zagrebačkog biskupa Mihajla, mogla je birati načelnika koji će sa "starcima" *(seniores)* suditi u civilnim sporovima dok će ostale tzv. "velike parnice" tj. ubojstvo, razbojstvo, krađu, palež, ranjavanje i tučnjave presuđivati biskupov činovnik, odnosno vugrovečki kaštelan skupa s načelnikom *(maior ville)*[14]. Po privilegiju koji su ivanovci izdali stanovnicima vile Čiče preceptor ima pravo višega sudstva, a viliku ostaje dio globa[15]. Isprava koju je ban Mikac dao trgovištu Zelina 1328. godine ne spominje vilika, kao ni Mikčeva potvrdnica 1340. godine. Ali kada ban Nikola ponovno potvrđuje 1344. godine navedene privilegije, on to radi na molbu vilika Sergena. Zelinski vilik javlja se i u potvrdnicama bana Stjepana iz 1353.[16] Međutim, njegove ovlasti nisu detaljno navedene pa se može smatrati da je po običajnom pravu sudio "niže", odnosno civilne parnice. Takva bi se analogija mogla vrlo vjerojatno pretpostaviti i za slučaj vilika slobodne vile Svetoga Ivana-Ivanca.

Koliko je bilo značenje ovog ivanečkog privilegija, razvidno je iz situacije koja nastaje skoro dvjesto godina kasnije u vrijeme pobuna kmetova zbog feudalnih podavanja koje su zahvatile sjeverozapadnu Hrvatsku. U spisima, tj. u pismu kojim 30. svibnja 1568. godine grupa velikaša i plemića traži od bana i biskupa Jurja Draškovića da uguši pobunu seljaka-kolona (kmetova) u Beli i Ivancu spominje se povlastica priora Ivana Paližne mlađega izdana stanovnicima vile Sv. Ivana, koju kmetovi navode kao najvažnije svjedočanstvo za svoje, po njihovom mišljenju, opravdane zahtjeve. Naime, taj je dokument ipak bio garancija određenih prava stanovništvu, koja su se tijekom vremena zbog nekoliko promjena gospodara vlastelinstva Bela pokušavala reducirati. Osobito se to očitovalo u povećavanju feudalnih podavanja. Kmetovi *(coloni)* su pred bansko povjerenstvo, koje je dobilo zadaću da ispita razlog pobune, iznijeli privilegij Ivana Paližne, ali u prijepisu i potvrdnici Matka Talovca, bana Slavonije (1426.-1444.) i upravitelja vranskoga priorata izdanoj 1441. godine u Prodaviću, gdje je Matku Talovcu banu bilo sjedište. Koloni su zahtijevali da se stare povlastice potvrde i prošire na sve kolone koji se nalaze na vlastelinstvu Bele i kaštela Ivanca[17]. Matko Talovac, najmoćniji čovjek Hrvatske u svoje vrijeme, potvrdio je vrlo vjerojatno onu potvrdnicu Alberta de Nagmihala jer spominje slobode vilika i stanovnika (hospita) vile Sv. Ivana. Uz potvrđivanje svih sloboda dodao je jedan članak koji bansko povjerenstvo 1568. izričito ističe: "*ut praefati hospites ville Sancti Ioannis dicto domino bano, tunc eorum legittimo domino et successoribus suis semper debitam obedientiam praestare debent*",[18] a to znači "da spomenuti stanovnici vile Sv. Ivana trebaju uvijek iskazivati dužnu pokornost rečenom gospodinu banu tada njihovu zakonitom gospodaru kao i njegovim nasljednicima". Ovaj članak iz potvrdnice bana Matka Talovca bio je, pak, oslonac banskom povjerenstvu da može pozvati na legitimno gušenje pobune. Koloni Ivanca i Bele su odgovorili da će oni otići s vlastelinstva ukoliko im se ne potvrde stare povlastice. Povjerenstvo ih je upozorilo da su sami upravo glede navedenog članka prekršili privilegij te da mogu biti optuženi za izdaju *(infidelitas)*, a da im je spomenuti privilegij Ivana Paližne već odavna izvan upotrebe i bez ikakve snage, još od vremena Celjskih knezova, Jakova Sekela, Ivaniša Korvina i Tome Pethoa,

nekadašnjih vlasnika Bele, te da su oni kao i drugi koloni obvezni na služenja i daće koje su na snazi u čitavom kraljevstvu. Prema navodima drugih izvora pobuna je djelomično uspjela, jer su nakon pregovora kmetovima vlastelinstava Bele i Ivanca određena nova podavanja, niža nego što su bila ona zbog kojih su se pobunili. Nije jasno je li privilegij Ivana Paližne kod bana Draškovića, biskupa zagrebačkoga, a posrednika u pregovorima, ipak imao neku težinu, ili su, kao što drži Adamček, biskup Drašković kao i belski gospodar Ladislav Petho zastupali drukčiju, blažu taktiku prema kmetovima-buntovnicima imajući pred očima mogućnost ostvarenja njihove prijetnje da će napustiti vlastelinstvo, pa ih se smirivalo ustupcima[19]. I kmetovi biskupskog posjeda Vugrovca pokušali su se u pobuni protiv većih feudalnih podavanja pozvati na ranije dobivene povlastice, ali im nije uspjelo[20].

Podrobnija diplomatička analiza ivanečkog privilegija omogućuje uočavanje nekih važnih činjenica. U formuli intitulacije koncesora Ivana Paližne pojavljuje se pomalo neobična pa i nejasna titula iz koje je većina povjesničara zaključila da je Ivan Paližna mlađi bio belski prior. To bi bio jedini povijesni izvor koji bi ukazivao na postojanje priorata Bele, koja se inače javlja kao kastelanat ili preceptorat. Intitulacija, naime glasi: *Nos frater Iohannes de Palizna ordinis Sancti Iohannis prior de Bela.* Nažalost, od Ivana Paližne sačuvana je u prijepisu kod I. Lučića-Luciusa još samo jedna isprava iz 1392. godine i titula mu je: *Nos frater Iohannes de Palisna prior Aurane.*[21] Priorom Vrane tituliran je i Albert de Nagmihal koji Ivana Paližnu naziva svojim predšasnikom priorom. I. Kukuljević i Lj. Dobronić ne mogu reći nešto određenije o vranskom prioratu u razdoblju nakon Ivana Paližne starijeg, vranskog priora i bana Hrvatske, Dalmacije i Slavonije i pobune protiv kraljice Marije na čelu koje je bio, a na strani Karla Dračkoga. I. Kukuljević u tom razdoblju spominje vranske priore Rajmunda Bellmontea i Ivana od Hedervara, kao i Ivana Paližnu mlađega koji se, navodi, početkom 1395. godine morao odreći časti priora vranskoga a da su mu vitezovi sv. Ivana povjerili belski priorat[22]. L. Dobronić na temelju novih i Kukuljeviću nepoznatih povijesnih vrela iznosi činjenicu da "osamdesetih godina 14. stoljeća priorat Ugarske nestaje iz spisa velikog magistra". Nadalje drži da "s funkcijom priora Vrane, u smislu priora cijele Ugarske i Hrvatske, Ivana od Paližne mlađeg ili nešto nije bilo u redu ili je doskora prestala", kao i da "mutne situacije prate priorat vranski u to vrijeme i kasnije". Zatim navodi da se kao vranski prior pojavljuje 1395. Emerik Bubek[23]. Iz navedenoga bi se moglo zaključiti da u tim nejasnim okolnostima, kada se prekida svaka veza između središta ivanovaca i priorata Hrvatske i Ugarske, pojedinci koriste situaciju i posežu za prioratskom čašću koja nosi znatna materijalna dobra. U tom smislu može se donekle shvatiti i titulacija Ivana Paližne "*prior de Bela*" 1396. godine, a koja ujedno ne mora značiti uspostavu priorata u Beli, barem ne u smislu i značenju vranskog priorata.

Kao koncesor Paližna se u ispravi ne obraća neposredno destinataru, tj. stanovnicima slobodne vile Sv. Ivana, nego je inskripcija opća:[24] *Universis presencium noticiam habituris,* jer je i pravni čin namijenjen za pamćenje svima, a salutacija: *salutem in omnium Salvatore* uobičajena je u ispravama crkvenih osoba i institucija. Nema arenge, moralne poruke, nego se ulazi neposredno u korpus ili tekst isprave. U prvom dijelu korpusa, naraciji, opisuju se okolnosti koje prethode pravnom činu, ali nema formule peticije, odnosno ne spominje se tko je pokretač pravnog čina, pa se može pretpostaviti da je pravni čin želja Ivana Paližne. Navodi se da su građani *(cives nostri)* već imali sloboštine i dokumente o njima koje su dobili od priora predšasnika, ali su im ih neki takmaci, zavidnici *(emuli)* oteli. Zbog toga će im on, prior Ivan Paližna, obnoviti te slobode, kako sam kaže, ali onda slijedi popis obveza, ponajprije starih podložnika *(antiqui iobagiones).* Radna renta je na prvom mjestu. Podložnici moraju tri dana po rali orati, žeti, kositi i sakupljati (sijeno, žito) i dovesti u grad, ali izuzeti su od vršidbe koju prior ili gospodar Bele plaća. Novčano davanje je tzv. "*collecta*" od jednoga selišta, i plaća se na Martinje iznos ne viši od 20 denara. Određena su bila još tri uobičajena dara *(munera consueta),* podavanja u naturi o blagdanima koja nisu preciznije navedena. Novopridošli stanovnici *(novicii)* koji se trajno nastane oslobođeni su u razdoblju od pet godina svih obveza, osim triju darova. U drugom dijelu dispozicije utvrđena su desetinska podavanja, što ovom privilegiju daje jedan drukčiji značaj. Kao što je poznato, desetina je prihod crkve, a stanovnici vile Sv. Ivana morali su plaćati desetinu od vina i žitarica u naturi, dok je ona od pčela i svinja komutirana u novčano podavanje. Ivanovci i njihovih devet kuća (podruma, *cellaria)* na području Zagrebačke biskupije u prvoj polovici i sredinom XIV. stoljeća rješavali su pitanje desetine koje se trebalo plaćati

Zagrebačkom kaptolu[25]. Temeljem sporazuma Kaptola i najviših dužnosnika ivanovačkog reda bilo je dogovoreno da preceptori, kastelani, vicepriori i drugi desetinu pobiru od podložnika i da je u njihovo ime do 1. listopada plati preceptor Sv. Martina blizu Zeline, a u suprotnom će je sam Kaptol ubirati. Ivanovci su zbog nepoštivanja tog dogovora i dugovanja desetine bili čak na području Zagrebačke biskupije ekskomunicirani[26].

Dakle, očito je da privilegij sa sloboštinama stanovnicima vile Sv. Ivana ipak sadrži uglavnom popis obveza, a ne prava, mada ograničena i utvrđena feudalna podavanja u određenom smislu jesu slobode i povlastice samim tim što predstavljaju obvezu i za feudalnog gospodara. U ivanečkom privilegiju nisu navedene ovlasti vilika, kao npr. u krapinskom ili još onom slobodne vile *De Ugra* (Vugrovca), kao ni međe teritorija koji pripada vili Sv. Ivana. Međe su u većini sličnih isprava precizno na onodobni način popisane jer su one tradicionalno do danas bile predmet čestih sporenja. Npr. kada je ban Mikac 1328. godine dodijelio privilegij trgovištu u Zelini, nije odredio međe, pa je nakon nekoliko mjeseci bio, zbog nastalih sukoba, prisiljen izdati novu ispravu s reambulacijom[27]. Upravo izostanak pobližeg određivanja teritorija vile Sv. Ivana govori u prilog činjenici da se u ovom slučaju radi više o seoskoj nego gradskoj zajednici koja obuhvaća sve podložnike kastelanata ili preceptorata Bele, a ne sam teritorij.

Iz iznijetog je očito da pravni status slobodne vile Sv. Ivana po privilegiju iz 1396. godine nije bio sasvim jasan. Ima elemenata koji ukazuju da je ta vila bila trg, trgovište. To su veća novčana podavanja u odnosu na druge slične situacije, a i njegove stanovnike Ivan Paližna naziva "*cives*". Međutim, još više činjenica upućuje da se radi o zajednici slobodnih kmetova (Albert de Nagmihal ih naziva "*hospites, iobagiones*") čije su obveze pismeno utvrđene, pa donekle onemogućavaju samovolju pojedinaca gospodara. Iako su im, kako to navodi spis banskog povjerenstva iz 1568., te sloboštine odavno izvan snage, one su ipak živjele u pamćenju i u kriznim situacijama dobro su poslužile. Čini nam se da se izdavanje ovog dokumenta može promatrati u povijesnom trenutku u kojemu su se nalazili ivanovci u Hrvatskoj krajem XIV. stoljeća. Kako nije navedeno na čiji poticaj isprava nastaje, a to je uvijek zainteresirana stranka, iz svega se dade zaključiti da je to upravo po želji Ivana Paližne koji želi osigurati materijalna dobra za sebe, a to velikodušno naziva sloboštinama. Moglo bi se zaključiti da je Ivan Paližna mlađi još samo za sebe prior, a moglo bi biti da se u ovom slučaju javlja kao gospodar Bele, dok je nejasna titula priora u naslovu samo sjećanje na jedan možda i samovoljni čin.

LITERATURA - BILJEŠKE

1. Josip ADAMČEK, Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV. do kraja XVII. stoljeća, Zagreb 1980, str. 162.
2. Nada KLAIĆ, Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, Zagreb 1976, str. 286.-306.
3. Neven BUDAK, Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku (Urbanizacija Varaždinske županije do kraja 16. stoljeća), Zagreb-Koprivnica 1994, str. 42.-45.
4. Npr. Samobor 1242, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (dalje CD) IV, str. 164.-166; Petrinja 1240, CD IV, str. 123-125, 157-158; Jastrebarsko 1257, CD V, str. 51.-52. itd.
5. N. BUDAK, Nav. dj., str. 45.-49.
6. Isto, str. 49.-51.
7. Isto, str. 48.-49. 138.-142.
8. Isto, str. 50, 142.-144.
9. J. ADAMČEK, Agrarni odnosi u Hrvatskoj, nav. dj., str. 164.-165.
10. Isto, str. 165, 176, 225; N. BUDAK, Nav. dj., str. 52.-53.
11. Privilegij Alberta de Nagmihala nalazi se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu, NRA 207/26. Inače u literaturi: *Ivan KUKULJEVIĆ SKACINSKI,* Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj, Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU), 81, Zagreb 1886, str. 80. Kukuljević navodi krivu dataciju privilegija Ivana Paližne, odnosno umjesto 22. lipnja 1396. ima 20. lipnja 1396. Prvi prijevod donio je *Metod HRG,* Ivanec prvi put u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396, Ivanečki kalendar '75, Ivanec 1975., str. 128.-130. Vidi: *Marijan KRAŠ,* Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine), Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin, god. 8, Varaždin 1988., str. 66.-67. *Isti,* Ivanec, Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, Varaždin 1996., str. 28.-32. Latinski tekst isprave Ivana Paližne donio je *Andrija LUKINOVIĆ,* Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije (1395.-1420.), Monumenta episcopatus Zagrabiensis, vol. V. Zagreb 1992., str. 25.-26. Iako se u VI. svesku iste edicije (MEZ) trebao naći i latinski tekst potvrdnice Alberta de Nagmihala od 21. veljače 1421. godine iz koje je prijepis one iz 1396. preuzet u V. svesku, nema ga iz nama nepoznatih razloga.
12. Jakov STIPIŠIĆ, Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi, Zagreb 1991 (3.), str. 166.-167.
13. CD IX, str. 344.-345.
14. CD VII, str. 217.-218.

15. CD VII, str. 133.-135.
16. CD IX, str. 418.-419; CD X, str. 451.-452., 587; CD XI, str. 129; CD XII, str. 170.
17. Josip ADAMČEK-Ivan FILIPOVIĆ-Metod HRG-Josip KOLANOVIĆ-Miljenko PANDŽIĆ, Seljačke bune XV.-XVIII. stoljeća (građa), Arhivski vjesnik XVI, Zagreb 1973, str. 35.-40.
18. Isto, str. 37.
19. Isto; J. ADAMČEK, Seljačka buna na posjedima Bele i Ivanca 1568.-68., Historijski zbornik XXV-XXVI, 1972.-73., Zagreb 1974., str. 243.-249, *Isti,* Agrarni odnosi, nav. dj., str. 784.-785.
20. J. ADAMČEK, Bune i otpori, Seljačke bune u Hrvatskoj u XVII. stoljeću, Zagreb 1987., str. 38.-41.
21. Iohannes LUCIUS, De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex, Amsterdam 1666, str. 352.-353.
22. I. KUKULJEVIĆ, Nav. dj., str. 60.-80.
23. Lelja DOBRONIĆ, Viteški redovi, Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb 1984, str. 133.-134.
24. J. STIPIŠIĆ, Nav. dj., str. 150.
25. L. DOBRONIĆ, Nav. dj., str. 112.-118.
26. CD XI, str. 610.
27. CD IX, str. 418.-419.

MARIJA POJE
DEJANA BRAJKOVIĆ

Zagreb

551.58:599 (497.13)

KLIMATSKE PROMJENE I FAUNA SISAVACA U KVARTARU ŠIREG PODRUČJA IVANCA

UVOD

Ivanečki kraj smješten je u sjevernim dijelovima Hrvatskog zagorja. Geomorfološki i zemljopisno obilježen je planinama Ivančicom i Ravnom gorom između kojih leže ravnice Bednje i Plitvice, povezujući ovo područje s dravskom nizinom. Preko brdovitih predjela Macelja i Strahinšćice, koji nisu velike geomorfološke prepreke, postoji veza preko krapinske doline s prostranom savskom nizinom. Tako je danas, a bilo je i tijekom bliske geološke prošlosti.

Ovako pogodan reljef šireg ivanečkog područja, gledajući paleontološki, omogućio je ostvarivanje značajnih komunikacijskih putova migracija mnogih životinjskih i biljnih vrsta, uvjetovanih snažnim gornjopleistocenskim klimatskim promjenama, a što je rezultiralo iznimnim bogatstvom različitih paleobiotopa, kako u vremenu tako i u prostoru.

Planinski predjeli sjeverozapadne Hrvatske većim dijelom su izgrađeni od karbonatnih stijena u kojima su se okršavanjem stvarali veći ili manji špiljski prostori, ponajbolji konzervatori negdašnjih događanja. Bogatstvo ovakvih lokaliteta, njihov iznimno zanimljiv i dobro očuvan sadržaj, obogaćuju Hrvatsko zagorje, te ga već desetljećima čine svjetski poznatim područjem i danas vrlo zanimljivim mnogim znanstvenicima.

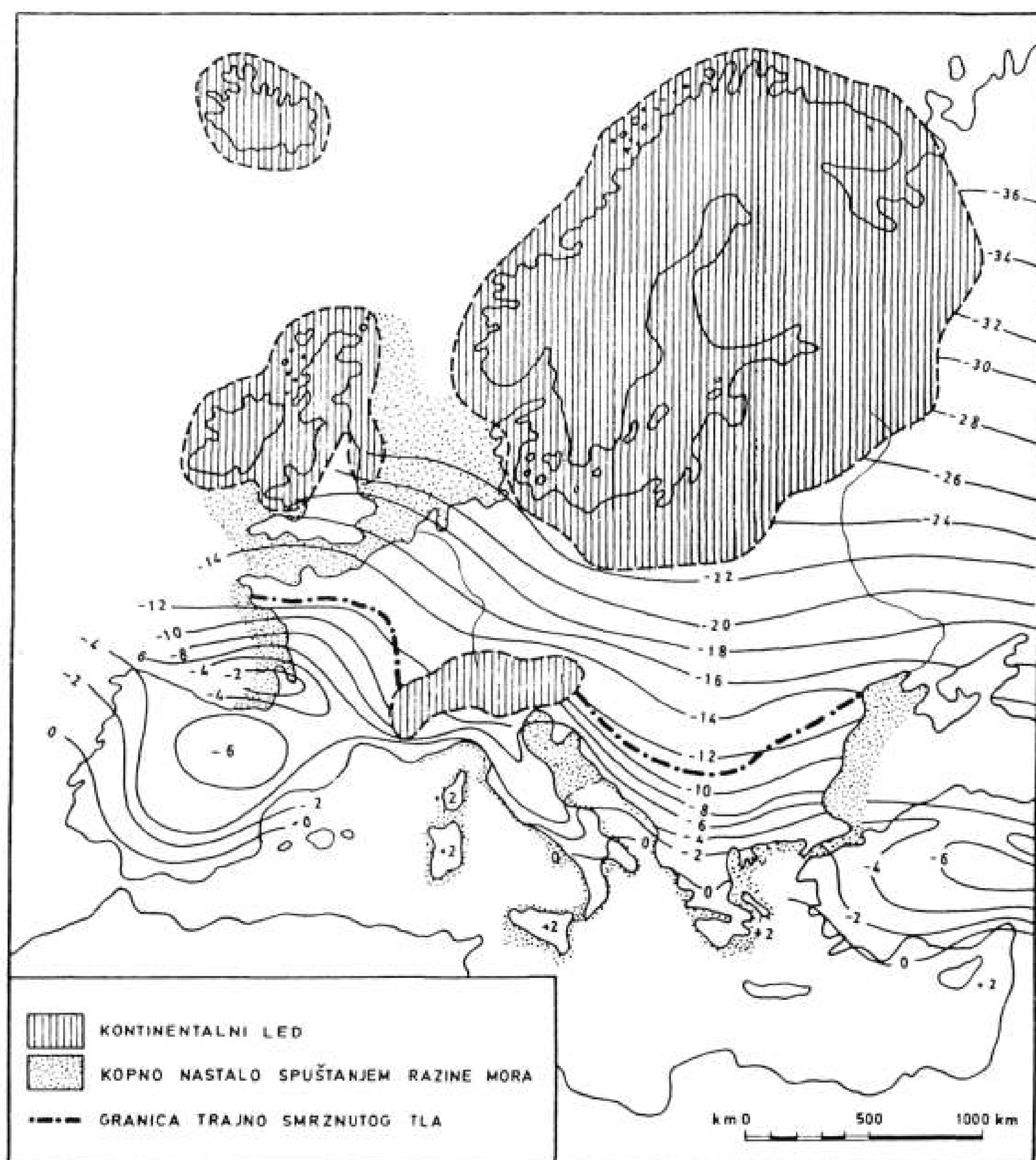
Sustavna geološka i paleontološka istraživanja špilja sjeverozapadne Hrvatske započeo je još u prošlom stoljeću Dragutin Gorjanović-Kramberger a nastavili su Stjepan Vuković i Mirko Malez (MALEZ M. 1983). S obzirom na značaj ovih lokaliteta, raznorodna i sveobuhvatna istraživanja traju i danas. Dosadašnji podaci i spoznaje pružaju nam uvid u različite aspekte života paleolitskih ljudi, omogućuju nam rekonstrukciju paleoklime, paleobiotopa, rekonstrukciju smjena vegetacijskog pokrova i, za nas posebno zanimljivo, pružaju nam saznanja o životinjskom svijetu koji je obitavao u ovim područjima.

ZNAČAJKE KVARTARA

Kvartar, najmlađe geološko razdoblje, započelo je prije oko 1 600 000 godina, i danas se dijeli na donji, odnosno stariji dio - pleistocen, i gornji, mlađi dio - holocen. Početak holocena, kojeg smo i mi suvremenici, datiran je na prije oko 10 000 godina.

Osnovno obilježje zbog kojeg je kvartar odvojen od starijeg, prethodnog razdoblja, tercijara, stalan je pad temperature (WOLDSTEDT 1954), koji je s vremenom doveo do stvaranja golemih ledenih površina, kako na sjevernoj tako i na južnoj hemisferi, s konačnim učinkom - nastankom ledenih doba - glacijala. Zahlađenje naše planete bilo je postupno, vrlo polagano i neujednačeno. Ciklusi zahlađivanja i zatopljavanja doveli su do progresivnog i regresivnog, pulsirajućeg razvoja ledenih površina. Prevladava mišljenje kako su se tijekom pleistocena izmijenila četiri velika glacijala, odnosno oledbe: Günz, Mindel, Riss i Würm, kojima su prethodili glacijali manjeg intenziteta. Prema svim dosadašnjim saznanjima, svaka je mlađa oledba bila hladnija od prethodne, a tijekom posljednje, virmske, i najhladnije, srednja godišnja temperatura u srednjoj i zapadnoj Europi kretala se od -2° do -3°C. Raznorodni i mnogobrojni podaci svjedoče nam kako su periodi između glacijala - interglacijali, bili vrlo topla razdoblja sa srednjim godišnjim temperaturama od 10° do 13°C, dok se, za usporedbu, danas ta vrijednost kreće između 8° i 9°C (KAISER 1960; ŠEGOTA 1979).

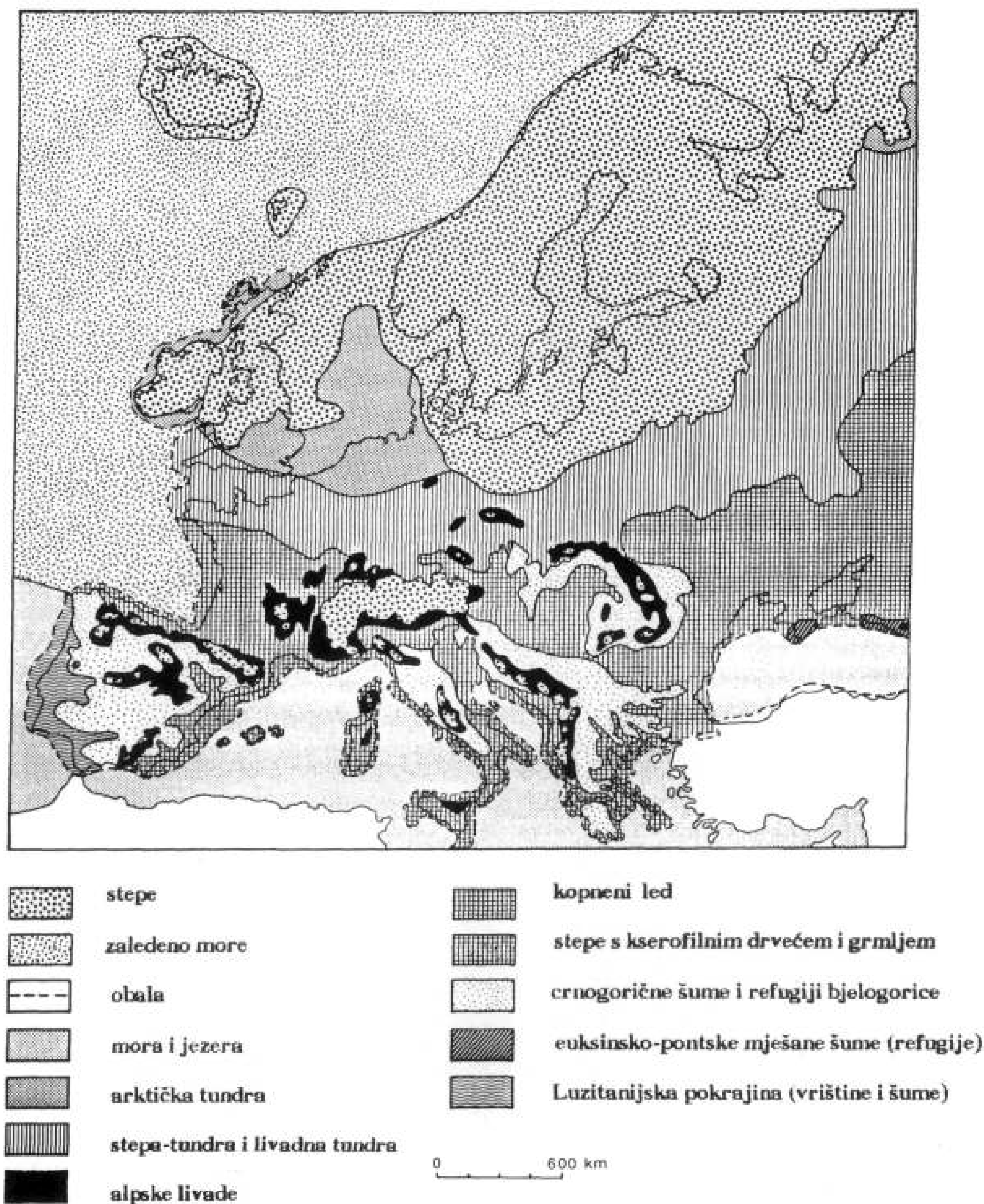
Tu iznimnu geološku dinamiku kvartara, osobito njegovog starijeg dijela pleistocena, popratili su i intenzivni paleoklimatski, paleohidrografski, paleogeografski i paleobiološki procesi. Primjerice, razina svjetskih mora, tijekom zadnjeg ris-virmskog interglacijala bila je viša od sadašnje, da bi se u virmskom glacijalu, uslijed gomilanja velikih količina leda na kopnu,

Sl. 1. Geografska raspodjela reducirane srednje januarske temperature u maksimumu virma (iz: ŠEGOTA 1979; prema: KLUTE 1951.).

zamjetno snizila, a nivo Jadrana opao za oko -100 m (ROGLIĆ 1962.). Promjene dubine s obzirom na relativnu plitkost većeg dijela Jadranskog mora, imale su značajne paleogeografske posljedice. Prije oko 20 000 godina sjeverni je dio Jadrana okopnio i u maksimumu virma bio prekriven hladnodobnom vegetacijom koju su obilježavale subpolarna šuma i stepa prošarana šumarcima s dominacijom breze, bora i vrbe, a bez termofilnih vrsta (ŠEGOTA 1979). Ovo je jadransko kopno omogućilo brojnim životinjskim i biljnim vrstama migracije širokih razmjera.

Gornjopleistocenske klimatske promjene odrazile su se i na razvoj vegetacijskog pokrova. Nastupom glacijala gornja granica šume spuštala se u niže predjele i na niže geografske širine. Njeno mjesto zauzimale su stepa i šumovita stepa, koje su kod još nižih temperatura, u maksimumima glacijala ustupile mjesto tundri, jednoj vrlo siromašnoj vegetacijskoj zajednici s prevlašću lišajeva i drugog nižeg bilja. Nastupom toplih interglacijalnih razdoblja proces je tekao

Sl. 2. Paleogeografska i paleovegetacijska karta Europe u maksimumu zahlađenja tijekom virmskog glacijala prije oko 20 000 godina (iz: ZAGWIJN 1992; prema; ZAGWIJN et al. 1985; GERASIMOV et al. 1982.).

u obrnutom smjeru, tundra se povukla na krajnji sjever, pratile su je stepa i šumovita stepa, a šume su ponovo zauzele svoja nekadašnja područja.

U holocenu, najmlađem odsjeku kvartara, dolazi do zatopljenja koje uz sve ostale popratne promjene, rezultira i podizanjem razine svjetskih mora, odnosno transgresijom koja traje i danas i dobro je dokumentirana u našem priobalju (ŠEGOTA, FILIPČIĆ 1991.).

Svi ti procesi odvijali su se vrlo polagano, dajući dovoljno vremena biljnim i životinjskim vrstama za migraciju u za njih povoljnije životne prostore ili prilagodbu novim klimatskim prilikama. Nažalost, neke su vrste dosegnuvši u svom razvoju vrlo visoki stupanj specijalizacije izumrle, ne mogavši se adaptirati na nove klimatske a time i životne uvjete.

KVARTARNA FAUNA KRALJEŠNJAKA

Na lokalitetima u Vindiji, Velikoj pećini, Krapini, Varaždinskim toplicama, Novom Marofu, Golubovcu, Kuljevčici, Lepoglavi i Ivancu, pronađeno je 175 vrsta pleistocenskih i holocenskih kralješnjaka (Vertebrata) (MALEZ M. 1960; 1967; 1970; 1979; 1986.), od toga 79 vrsta sisavaca (Mammalia) (MIRACLE 1991; BRAJKOVIĆ, MIRACLE 1995.), 4 vrste gmazova (Reptilia), 8 vrsta vodozemaca (Amphibia) (PAUNOVIĆ 1983.), 3 vrste riba (Pisces) i čak 81 vrsta ptica (Aves) (MALEZ-BAČIĆ 1975; MALEZ V. 1988.). Za sada je to najbogatija paleofaunska zbirka gornjopleistocenskih i holocenskih kralješnjaka u Hrvatskoj, koja nam pruža obilje podataka i omogućuje stvaranje potpunije slike o ljudskim i životinjskim zajednicama i njihovim odnosima, u ne tako geološki dalekoj (od prije oko 140 000 godina do danas), a ipak još nepotpuno istraženoj prošlosti. Analizom faune sisavaca, gmazova i riba utvrđeno je da 60 vrsta i danas obitava prostorima, 22 vrste su migrirale, a 12 ih je izumrlo.

Mammalia

Insectivora

Erinaceus europaeus
Sorex minutus
Crocidura russula
Talpa europaea

Chiroptera

Rhinolophus euryale
Rhinolophus ferrumequinum
Rhinolophus hipposideros
Myotis daubentoni
Myotis mystacinus
Myotis emarginatus
Myotis myotis
Myotis bechsteinii *
Plecotus auritus
Miniopterus schreibersi
Pipistrellus pipistrellus
Vespertilio murinus
Eptesicus serotinus

Carnivora

Canis lupus *
Canis aureus *
Canis familiaris
Cuon alpinus europaeus *
Vulpes vulpes
Alopex lagopus *
Ursus deningeri +
Ursus spelaeus +
Ursus arctos *
Crocuta spelaea +
Felis silvestris *
Lynx lynx *
Panthera spelaea +
Panthera pardus *
Gulo gulo *
Martes martes
Martes foina
Mustela putorius
Mustela cf. eversmanni *
Mustela erminea
Mustela nivalis
Meles meles
Lutra lutra

Proboscidea

Elephas namadicus +
Mammuthus primigenius +

Perissodactyla

Dicerorhinus mercki +
Coelodonta antiquitatis +
Equus cf. germanicus +
Equus caballus

Artiodactyla

Sus scrofa
Sus domesticus
? Hippopotamus sp. *
Cervus elaphus
Megaceros giganteus +
Dama dama
Capreolus capreolus
Alces alces *
Rangifer tarandus *
Rupicapra rupicapra *
Ovis aries
Capra ibex *
Capra hircus
Bison priscus +
Bos primigenius +
Bos taurus

Rodentia

Sciurus vulgaris
Marmota marmota *
Castor fiber *
Glis glis
Glis minor
Cricetus cricetus
Cricetus cricetus major * ?
Arvicola terrestris
Clethrionomys glareolus
Microtus arvalis
Microtus nivalis *
Pitymys subterraneus
Apodemus sylvaticus
Rattus rattus

Lagomorpha

Ochotona pussila *
Lepus europaeus
Lepus timidus *

Pisces	Amphibia	Reptilia
Salmo trutta	*Bufo bufo*	*Lacerta viridis*
Leuciscus sp.	*Bufo viridis*	*Emys orbicularis*
Carassius sp.	*Bombina sp.*	*Elaphe cf. quatuorlineata*
	Rana esculenta	*Elapfe longissima*
	Rana agilis	
	Rana mehelyi	
	Rana temporaria	
	Salamandra sp.	

* migrirale vrste

⁺ izumrle vrste

ZNAČAJNIJI ČLANOVI GORNJOPLEISTOCENSKE FAUNE IZUMRLI ILI MIGRIRALI IZ SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Zvijeri (Carnivora)

Panthera spelaea **GOLDFUSS⁺ -špiljski lav** -povijest ove gigantske mačke još uvijek nije razjašnjena. U Europi se prvi put pojavljuje u Cromerian interglacijalu Mosbach faune (VERESHCHAGIN, BARYSHNIKOV 1989). Neki su europski paleontolozi (KURTEN 1968) mišljenja kako je špiljski lav bio jedina podvrsta današnjeg afričkog lava *Panthera leo,* dok ga drugi smatraju (GROMOVA 1932.) zasebnom vrstom. Uz njegovu adaptaciju na hladne uvjete i tipičnu veličinu, dosezao je i 2,7 m duljine, posjedovao je kranijalne i skeletne značajke i lava i tigra *(P. tigris).* Bio je rasprostranjen u sjevernim dijelovima Euroazije, uključujući Europu, od Britanskog otočja preko Krima, Kavkaza, Sibira, Dalekog Istoka, Beringie, na Aljasci i Sjevernoj Americi. U planinama zaklonište je nalazio u špiljama, ali je preživljavao i u ravnicama. Lovio je bizone, konje, jelene, odnosno visoku divljač. Prema svemu sudeći njegovo izumiranje počinje smanjivanjem populacije ungulata krajem virma. Zanimljivo je da se njegovo izumiranje, kako se čini, događalo istovremeno u Euroaziji i Sjevernoj Americi prije oko 10 000 g.

Crocuta spelaea **GOLDFUSS⁺ -špiljska hijena** - u Europi se pojavljuje u Cromerian interglacijalu. Prema skeletnim obilježjima špiljska je hijena vrlo slična današnjoj afričkoj pjegavoj hijeni *Crocuta crocuta,* stoga se često smatra kako je špiljska hijena bila njena sjeverna podvrsta, no to je još uvijek diskutabilno. Špiljska je hijena bila visoko specijalizirana vrsta, što se najbolje iskazuje iznimno masivnim kutnjacima kojima je uspješno drobila kosti te slabo razvijenim očnjacima (VERESHCHAGIN, BARYSHNIKOV 1989.). Obilježavala ju je nespretna tjelesna građa s izdignutim prednjim dijelom tijela, slično kao u špiljskog medvjeda. Obitavala je u cijeloj Europi, dijelu sjeverne Azije i Sibira. U mnogim europskim špiljama uz velike količine kostiju špiljske hijene (KURTÉN 1968.) nađene su i mnogobrojne kosti životinja kojima se hranila. Bila je stanovnik špilja i često je u njima i ugibala. Primarno se hranila strvinama velikih ungulata, no moguće je i da je lovila glodavce, mladunčad ungulata i mamuta. Smanjivanje populacije i areala špiljske hijene podudara se s iščezavanjem stepskih i šumsko-stepskih krda ungulata na prijelazu pleistocena u holocen. Smatra se kako su na izumiranje špiljske hijene uz njenu visoku specijalizaciju utjecali i antropološki čimbenici prouzročivši pojavom agrikulture izrazito smanjivanje populacije divljih ungulata (PIDOPLICHKO 1951.).

Panthera pardus **(LINNÉ)* -afrički leopard ili pantera,** danas je rasprostranjen u Africi i velikim dijelovima srednje i južne Azije. Živi u prostranim, često prorijeđenim šumama, a ni u stepi nije rijedak, rado zalazi i u planine. Hrani se svim životinjama i često napada stoku, zalazeći u sela, gradove, pa čak i u nastanjene kolibe. Mogući su i napadi na čovjeka. Iznimno je smion, grabežljiv s jakim nagonom za ubijanjem, pa u stadima može izazvati pravi pomor (BREHM 1989.).

Lynx lynx (LINNÉ) * **-šumski ris,** u većem je dijelu Europe istrijebljen. Danas ga nalazimo u Finskoj, mjestimice Skandinaviji, Rusiji, Poljskoj, na Karpatima i planinama Balkanskog poluotoka. Obitava u velikim i gustim šumama. Hrani se svim sisavcima, od miševa do visoke divljači i pticama (GARMS, BORM 1981.). Neobično je snažan i čvrstih udova, velike glave s karakterističnim čupercima na uškama.

Cuon alpinus europaeus BOURGUIGNAT * **-crveni alpski vuk,** danas naseljava samo neka područja Azije, a u Europi je živio do sredine zadnje glacijacije. Pripadnik je hladnodobne faune, a njegovi su osteološki ostaci relativno rijetki na pleistocenskim lokalitetima Europe (MALEZ M. 1965.).

Alopex lagopus (LINNÉ) * **- polarna lisica,** danas je rasprostranjena u Norveškoj, na sjeveru Skandinavije i Finske, na Islandu i sjeveru Rusije, zimi se spušta južnije. Obitava u tundri i na planinskim područjima iznad šuma. Pretežno je siva, dok zimi potpuno pobijeli. Hrani se malim životinjama, strvinama, kukcima i bobicama (GARMS, BORM 1981.).

Ursus spelaeus ROSENM. & HEINROTH + **- špiljski medvjed,** pojavljuje se u srednjem pleistocenu (Riss) u krškim predjelima centralne Europe i Mediterana (ERDBRINK 1953., GROMOVA 1965.). To je bila vrlo jaka i velika životinja, teška do 1 000 kg. Prema svim morfološkim obilježjima smatra se kako je špiljski medvjed bio manje pokretan i više orijentiran na biljnu prehranu od smeđeg medvjeda. Po svom staništu bio je specijaliziran i usko vezan za špiljske prostore u kojima je ne samo tražio zaklon i sigurnost nego je i u njima živio, kotio mlade pa i ugibao. Kod nas u Hrvatskoj, a osobito u Vindiji i Velikoj pećini, nađeni su brojni fosilni ostaci špiljskog medvjeda iz svih stupnjeva ontogenetskog razvoja, od fetusa do senilnih stadija. Izumire krajem pleistocena, a osnovnim uzrokom smatra se promjena klime iz suhe, kontinentalne u vlažnu, uslijed čega se i mikroklima špilja mijenjala, te su i one postale vlažne i neudobne (VERESHCHAGIN, BARYSHNIKOV 1989.).

Ursus deningeri REICHENAU+ - je srednjopleistocenska vrsta medvjeda speleoidnih karakteristika. Član je razvojnog niza iz donjopleistocenskog etruščanskog medvjeda *(Ursus etruscus)* u pravog špiljskog medvjeda *(Ursus spelaeus),* (ERDBRINK 1953., GROMOVA 1965.).

Gulo gulo (LINNÉ)* **- žderonja, rosomah, gorska kuna,** danas obitava u područjima južne Norveške i Finske, u sjevernoj Aziji i sjevernoj Americi do Grenlanda. Izrazito je hladnokrvna životinja veličine vidre. Obitava u crnogoričnim šumama i tundri. Živi u dupljama, pukotinama stijena i žbunju. Glavna su mu hrana sjeverne vrste miševa, leminzi, ptice, ribe i gmazovi, a u nevolji lovi i višu divljač (GARMS, BORMI 1981.).

Slovni (Proboscidea)

Elephas namadicus FALCONER & CAUTELEY+ ***(Palaeoloxodon antiquus) - šumski slon*** živio je tijekom pleistocenskih toplih razdoblja sve do ris-virmskog interglacijala. Obitavao je u bjelogoričnim šumama i grmolikim gušticima uz močvarne riječne obale (GARUTT 1964.), a njegovo specijalizirano zubalo ukazuje na prehranu mekanim lišćem. Bio je iznimno velika životinja visine i preko 3,5 m.

Mammuthus primigenius BLUMENBACH+ **- vunasti mamut,** bio je vrlo rasprostranjen u riškom i virmskom glacijalu. U virmu se je uz prostore Euroazije raširio i od Atlantika do Pacifika, te preko Aljaske naselio i Sjevernu Ameriku. Vunasti je mamut bio dobro prilagođen na suhu, hladnu i oštru kontinentalnu klimu. Ljeti se prvenstveno hranio biljem, prerijskom travom, šašem, pamučnim travama i vršcima grmolikih vrba, breza i joha. Pouzdanih podataka o zimskoj prehrani za sada nema, no moguće je pretpostaviti prehranu oskudnim travama, tek niklim mladicama grmlja i četinjačama. (VERESHCHAGIN, BARYSHNIKOV 1989.). U Hrvatskoj je poznato preko 40 nalaza te životinje većinom iz riječnih naplavina, kojima pripadaju i zubi iz Kuljevice i Lepoglave. Još uvijek postoje različite teorije o glavnim uzrocima izumiranja vrste. Mnogobrojni paleolitski špiljski crteži svjedoče o intenzivnom lovljenju ove životinje.

Ungulata: kopitari i dvopapkari
Kopitari - neparnoprstaši (Perissodactyla)

Dicerorhinus mercki (JAEGER & KAUP)+ **- merkov nosorog,** tijekom srednjeg pleistocena u naše prostore doseljava s istoka. Obitavao je u šumama i rubnim šumskim područjima s puno grmlja. Hranio se lišćem i mladicama, a u nepovoljnijim uvjetima mogao je preživjeti u savanama hraneći se travom (GUERIN 1980.). S našeg područja nestaje krajem pleistocena. Danas srodnike ovog dvorogog nosoroga nalazimo u Africi i jugoistočnoj Aziji.

Coelodonta antiquitatis BLUMENBACH^{+} - **vunasti nosorog,** iznimno je morfološki prilagođen hladnoj klimi. U Euroaziju doseljava iz Mongolije i okolnih prostora tijekom virma (GUERIN 1980.). Bio je stanovnik hladne tundre i stepe. Smatra se kako je uzrok izumiranja ove vrste nemogućnost morfološke prilagodbe novim klimatskim uvjetima krajem pleistocena i početkom holocena. Lov na vunastog nosoroga tijekom paleolitika je bio vrlo intenzivan i čest je motiv špiljskih crteža (VERESHCHAGIN, BARYSHNIKOV 1989.). Vunasti je nosorog obitavao u ravničarskim predjelima i njegovi se ostaci nerijetko nalaze u aluvijonima naših rijeka, osobito Save, Drave i Dunava a njegove ostatke u špiljama možemo tumačiti ostacima plijena. Zanimljiv je i rijedak nalaz gotovo cijelog kostura vunastog nosoroga u Malom Sigečaku kod Ludbrega.

Dvopapkari (Artiodactyla)

Megaceros giganteus BLUMENBACH^{+} - **golemi jelen,** prema svemu sudeći najprije se pojavljuje u Europi, širi Azijom, a doseže i sjevernu Afriku. Iako je ovoj vrsti ponajbolje odgovarala umjerena i humidna klima, golemi je jelen uspijevao podnijeti i znatno nepovoljnije uvjete života, o čemu svjedoče njegovi ostaci pronađeni i u interglacijalnim i interstadijalnim, ali i u tipičnim hladnodobnim fosilnim faunama. Snažno i razgranato rogovlje, koje je kod mužjaka dosezalo u rasponu i do 4 m, ukazuje kako je vrsta najvjerojatnije nastavala otvorene čistine koje su se izmjenjivale sa šumarcima (ANDERSON 1989.). U našim je prostorima obitavao tijekom gornjeg pleistocena do u holocen. Vrijeme izumiranja ove vrste još nije podrobnije razjašnjeno.

Dama dama (LINNÉ) - **jelen lopatar,** fosilno je dokazan samo u mlađim naslagama gornjeg pleistocena. Ova vrsta jelena bila je prilagođena isključivo povoljnijim klimatskim uvjetima, te u našim prostorima nije poznata poslije interglacijala ris-virm. Migrira na jug (ANDERSON 1989.). Danas jelena lopatara ponovo nalazimo u otvorenim bjelogoričnim šumama većeg dijela Europe, gdje su ga od rimskog doba, a osobito tijekom srednjeg vijeka, ljudi sustavno naseljavali.

Rangifer tarandus (LINNÉ) * - **sob, irvas,** stanovnik je izrazito hladnog podneblja. Smatra se kako potječe iz sjeveroistone Azije ili s Berinške zemlje. Sjeverne krajeve jugoistočne Europe naselio je tijekom pleistocena, a u gornjem pleistocenu širi svoj areal daleko južnije, pa se iako u malom broju pojavljuje i u sjevernoj Hrvatskoj. Poboljšanjem klimatskih uvjeta sob se povlači na sjever u područje tundre i tajge Euroazije, gdje i danas obitava (GARMS, BORM 1981.). Sob je jedina vrsta jelena kod koje oba spola nose rogovlje. Danas je ova životinja vrlo često pripitomljena i neophodni sudionik u nomadskom životu sjevernih naroda (BREHM 1989.).

Alces alces (LINNÉ) * - **los,** tijekom gornjeg pleistocena bio je široko rasprostranjen Europom, te je fosilno dobro poznat s mnogih lokaliteta u Hrvatskoj. Iako prilagođen hladnijoj klimi, dobro se adaptirao i u našim se prostorima zadržao do u holocen. Danas nastava močvarne bjelogorične i miješane šume baltičke nizine, Skandinavije i dijelova Rusije, a nalazimo ga i u Aziji i Sjevernoj Americi (BREHM 1989.).

Caprinae potporodicu koza u gornjem su pleistocenu zastupala dva, i danas živuća roda, ***Rupicapra rupicapra*** (LINNÉ) * - **divokoza i *Capra ibex*** LINNÉ * - **kozorog.** Tijekom jakih oledbi obje vrste prisilno napuštaju svoja planinska staništa i šire svoje područje obitavanja u ravničarske prostore, tražeći ipak istaknutiji reljef. Fosilni ostaci divokoze nešto su rjeđi od ostataka kozoroga. Danas nastavaju visoke planine Europe. (GARMS, BORM 1981.).

Bison priscus (BOJANUS) $^{+}$ - **stepski bizon,** tijekom gornjeg pleistocena prodire sa sjevera i zaposjeda periglacijalne europske stepe. Fosilno je prisutan na mnogim lokalitetima Hrvatske. Bio je važna lovna životinja paleolitskih ljudi. Ogromni areal stepskog bizona za posljedicu je imao i pojavu brojnih podvrsta (FLEROV 1979; THENIUS 1980.). Pojačana zatopljenja krajem pleistocena i početkom holocena utječu na smanjivanje areala, izumiranje mnogih podvrsta i općenito smanjivanje bizonske populacije koja se povlači u šume i stepe Europe, Sibira i kavkaskog područja i ubrzo izumire.

Bos primigenius BOJANUS^{+} - **pragovedo,** iz Indije u Euroaziju doseljava se početkom gornjeg pleistocena (THENIUS 1980.). Vrsta je nastavala travnata područja i otvorene šume. Iako prilagođeno umjerenijoj klimi, hladne je periode pragovedo preživljavalo u zaštićenijim područjima i ipak koegzistiralo s hladnodobnim vrstama. No osobit razvoj pragoveda krajem

gornjeg pleistocena potvrđuje kako mu je ipak pogodovala humidna klima. Ova je vrsta jedini predak današnjeg europskog domaćeg goveda, a u divljoj se formi u Europi održala sve do 17. stoljeća, tražeći svoja skloništa u dubokim šumama (ANDERSON 1989.).

Glodavci (Rodentia)

Marmota marmota (LINNÉ)* **-alpski svizac,** danas ga nalazimo samo u Alpama i tek mjestimice na Karpatima i Pirinejima. Obitava na visokim planinskim livadama. Prehranjuje se travom, zeljastim biljem i korovom. Živi u jazbini s više izlaza (GARMS, BORM 1981.). Zanimljivi su cijeli spletovi njihovih rovova otkriveni u pleistocenskim sedimentima Vindije.

Dvojezupci (Lagomorpha)

Ochotona pusilla (PALLAS)* **- patuljasti zviždar,** veličine je krtice i nastava područja Urala i Volge. Kopa hodnike u tlu između grmlja, koje mu služi kao zaštita od ptica, a svi se hodnici spajaju u jednom logu. Prehranjuje se niskim sitnolisnim vrstama pelina, dok zimi traži hranu između snježnog prekrivača i tla (GARMS, BORM 1981.).

ZAKLJUČAK

Prostori sjeverozapadne Hrvatske potvrđeni su i kao vrijedni antropološki i paleolitski lokaliteti. Iznimno značajni nalazi neandertalaca i gornjopaleolitskih ljudi još nas više potiču na dalja istraživanja i podrobne analize gornjopleistocenske i holocenske faune sisavaca, čije nam tafonomske zajednice mogu olakšati poznavanje i razumijevanje ekoloških promjena tih perioda i svih dinamičnih procesa koji su sudjelovali u formiranju kako paleontoloških tako i arheoloških zajednica.

Na širem području Ivanca, uz nadaleko poznate špilje Vindiju i Veliku pećinu, postoji još petnaestak špilja i jama koje treba istražiti, a neke od njih već sada nagovješćuju perspektivnost. Do sada poznati kvartargeološki, paleontološki, paleolitski i paleoantropološki lokaliteti, kao i pojedinačni nalazi pretpovijesnog i povijesnog značaja, njih 60-ak, uvršćuju ivanečki kraj među najznačajnija područja Europe.

LITERATURA

ANDERSON, E. (1989): Who's Who in the Pleistocene: A Mammalian Bestiary. U: Quaternary Extinctions. 40-90, Edit: P. S. Martin & R. G. Klein, The University of Arizona Press, Tucson.

BRAJKOVIĆ, D. & MIRACLE, P. (1995): Revizija gornjopleistocenske faune ungulata Velike Pećine (SZ Hrvatska). I hrvatski geološki kongres, Knj. saž., 22, Zagreb.

BREHM, A. E. (1989): Život životinja. Mladinska knjiga. Ljubljana.

ERDBRINK, D. P. (1953): A review of fossil and recent bears of the Old World, with remarks on their phylogeny based upon their dentition. Proefschrift, Deventer.

FLEROV, K. K. (1979): Systematics and evolution (in Russian). In Zubr: morfologya, sistematika, evolutsiya, ekologiya. Nauka, 9-27, Moskva.

GARMS, H., BORM, L. (1981): Fauna Evrope. Mladinska knjiga, Ljubljana.

GARUTT, V. E. (1964): Das Mammut *(Mammuthus primigenius* /BLUMENBACH/), Neure Brehm Bücherei, A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.

GROMOVA, V. (1932): New materials on the Quaternary fauna of the Povolzh'e and on the history of the mammals of eastern Europe and northern Asia in general (in Russian). Trudy Komiss. po izuch. chetv. perioda 2, 69-180.

GROMOVA, V. (1965): A brief review of the Quaternary mammals of Europe (a comparative effort) (in Russian). Nauka. Moskva.

GUERIN, C. (1980): Les rhinocéros *(Mammalia, Perissodactyla)* du Miocène terminal au Pleistocène supérieur en Europe occidentale. Comparaison avec les espèces actuelles. Docum. Lab. Géol. Lyon, n°79 (fasc. 2), 622-625, Lyon.

KAISER, K. (1960): Klimazeugen des periglazialen Dauerfrostbodens in Mittel - und Westeuropa. Eiszeitalter und Gegenwart 11, 121-141, Öhringen / Württ.

KURTÉN, B. (1968): Pleistocene mammals of Europe. Weidenfeld and Nicolson. London.

MALEZ, M. (1960): Rad na speleološkom istraživanju u Hrvatskoj. Ljetopis JAZU, 64 (1957), 289-307, Zagreb.

MALEZ, M. (1965): Crveni alpski vuk i rosomah - dva zanimljiva ledenodobna sisavca iz naših pećina. Priroda 52 / 5-6, 135-139, Zagreb.

MALEZ, M. (1966): Paleontološka i speleološka istraživanja u 1964. Ljetopis JAZU, 71 (1964), 267-284, Zagreb.

MALEZ, M. (1970): Rezultati revizije pleistocenske faune iz Krapine, Krapina 1899-1969. 45-56, Zagreb.

MALEZ, M. (1979): Kvartarna fauna Jugoslavije. Praistorija jugoslavenskih zemalja I, 55-79, Sarajevo.

MALEZ, M. (1983): Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih materijalnih kultura na tlu sjeverne Hrvatske. Varaždinski zbornik 1181-1981, 129-144, Varaždin.

MALEZ, M. (1986): Kvartarni sisavci *(Mammalia)* iz Velike pećine na Ravnoj gori (SR Hrvatska, Jugoslavija). Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU 1, 33-139, Varaždin.

MALEZ-BAČIĆ, V. (1975): Gornjopleistocenske ornitofaune iz pećina sjeverozapadne Hrvatske. Rad JAZU 371, 317-324, Zagreb.

MALEZ, V. (1988): Pleistocenska ornitofauna iz spilje Vindije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU 2, 31-203, Varaždin.

MIRACLE, P. (1991): Carnivore dens or Carnivore Hunts? Rad HAZU 458, 193-219, Zagreb.

PAUNOVIĆ, M. (1983): Prilog poznavanju rasprostranjenosti mezozojskih i kenozojskih Amphibia i Reptilia u Jugoslaviji. Geol. vjesnik 36, 79-89, Zagreb.

PIDOPLICHKO, I. G. (1951): The glacial period. 2 (in Russian), Izd-vo. AN SSSR. Kiev.

ROGLIĆ, J. (1962): Reljef naše obale. Pomorski zbornik I, JAZU, 3-18. Zagreb.

ŠEGOTA, T. (1979): Paleoklimatske i paleogeografske promjene. Praistorija jugoslavenskih zemalja I, 21-33, Sarajevo.

ŠEGOTA, T. & FILIPČIĆ, A. (1991): Arheološki i geološki pokazatelji holocenskog položaja razine mora na istočnoj obali Jadranskog mora. Rad HAZU 458, 149-172, Zagreb.

VERESHCHAGIN, N. K. & BARYSHNIKOV, G. F. (1989): Quaternary Mammalian Extinctions in Northern Eurasia. Quaternary Extinctions. 483-517, Edit: P. S. Martin & R. G. Klein, The University of Arizona Press, Tucson.

WOLDSTEDT, P. (1954): Das Eiszeitalter. Band I, F. Enke Verlag, Stuttgart.

ZAGWIJN, W. H. (1992): Migration of vegetation during the Quaternary in Europe. Courier Forsch. - Inst. Senckenberg, 153, 9-20, Frankfurt a. M.

VESNA MALEZ

Zagreb

598.02 (497.13)

NEKE ZNAČAJKE ORNITOFAUNE IZ SPILJA VINDIJE I VELIKE PEĆINE

UVOD

Na području sjeverozapadne Hrvatske nalazi se više vrlo značajnih spiljskih nalazišta koja su tijekom pleistocena bila pogodna za prebivanje paleolitskim lovcima, te raznim životinjama. Tako su na širem ivanečkom području poznata i dobro istražena dva vrlo značajna lokaliteta - spilja Vindija kod Donje Voće i Velika pećina kod Goranca, smještena na istočnom dijelu Ravne gore, u čijim su spiljskim sedimentima sakupljeni brojni paleontološki nalazi. Postojanje obiju nalazišta poznato je već od početka stoljeća, ali su se sustavna znanstvena istraživanja počela provoditi zadnjih 40-desetak godina pod rukovodstvom Ivančanina dr. Mirka Maleza.

Spilja Vindija leži 9,5 km sjeverozapadno od Ivanca (zračne udaljenosti), odnosno 2 km zapadno od sela Donja Voća, a ulaz joj je na jugozapadnoj strani Križnjakova vrha na 275 m apsolutne visine. Spilja je formirana u debelo uslojenim litotamnijskim vapnencima iznad tranzgresivne granice prema trijaskim glinenim škriljcima i dolomitima, a postanak je vezan uz neotektonske pokrete u srednjem pliocenu (MALEZ et al., 1984.). Stvorena je šupljina koja se postupno proširivala erozivnim i korozivnim procesima i morfološki oblikovala u izduženu podzemnu dvoranu (duljine 50 m, najveće širine 28 m i visine iznad 10 m). Kvartarne naslage taložene su u podzemni spiljski prostor od mindel-riškog interglacijala (Mindel-Riss) sve do gornjeg holocena. Pleistocenski kompleks naslaga debeo je više od 12 m, a stratigrafski je raščlanjen na 14 jasno odijeljenih stratuma. Naslage se sastoje od nataloženog raznog autohtonog i alohtonog materijala koji potječe iz raznih izvora: od raspadanja matične stijene (produkt je kršje različitih veličina), naplavljenog raznovrsnog materijala iz šire okolice, vjetrom napuhanog prapora, te organskog i anorganskog materijala iz blizine ulaznog dijela spilje. Znatan dio alohtong materijala u spilju su donijeli i dovukli ljudi i životinje kojima je ona služila kao povremeno sklonište (MALEZ, M., 1974., 1983., 1988.).

Na istočnoj strani doline Velika Sutinska, koja presijeca trup Ravne gore, i kojom teče potok Žarovnica, nalazi se Velika pećina čiji ulaz u spilju leži na 428 m apsolutne visine. Postanak spilje predisponirali su tektonski pokreti koji su uzrokovali ispucanost i zdrobljenost trijaskih dolomitičnih vapnenaca što je olakšalo erozivno i korozivno djelovanje vode, te nastanak podzemnih dvorana. Unutrašnjost spilje je jednostavna, od ulaza se silazi u prvu dvoranu nepravilnog oblika koja je dugačka 18 m, širine 14 m, dok visina varira od ulaznog dijela gdje je 3 m pa prema unutrašnjosti na svega 1,30 m. Od prve dvorane nastavlja se na desno druga manja dvorana čija duljina iznosi 10 m, širina 8 m, a najveća visina preko 4 m. Velika pećina ispunjena je kvartarnim naslagama autohtonog i alohtonog porijekla, koje nije svuda jednake debljine, ovisno o morfologiji dna spilje. Sedimenti su taloženi od riško-virmskog (Riss-Würm) interglacijala do današnjice ili holocena, a najveća debljina im je oko 12 metara (MALEZ, M., 1974., 1983., 1986.).

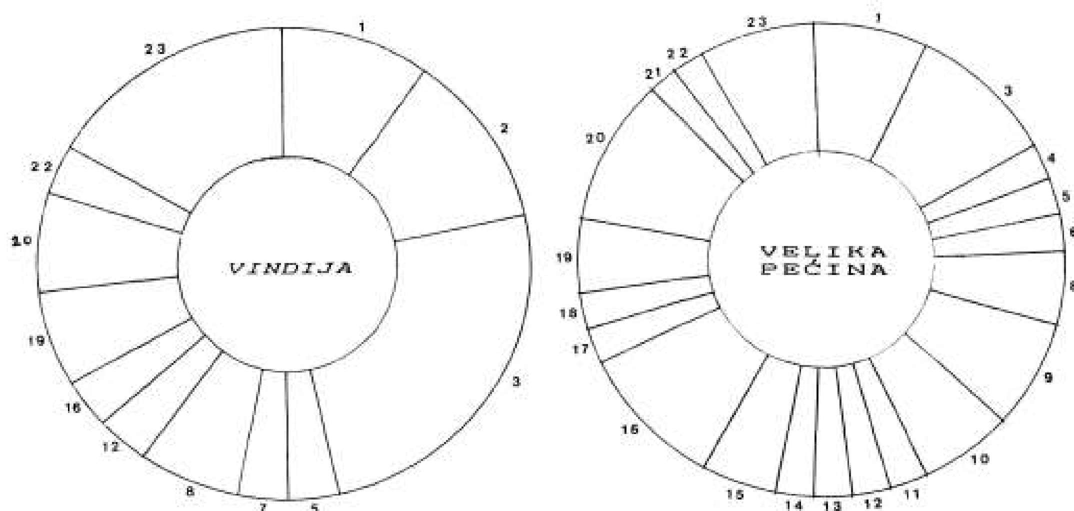
U obje spilje - Vindiji i Velikoj pećini - pleistocenske naslage sadržavaju vrlo bogat paleontološki materijal, a osobito su značajni nalazi skeletnih ostataka fosilnih ljudi, brojna ognjišta, predmeti kamenog i koštanog oruđa, te brojni osteološki i odontološki ostaci raznih pleistocenskih životinja. Najbrojniji su fosilni ostaci vrste Ursus spelaeus - pećinskog medvjeda (više od 90%) te važne lovne životinje paleolitskih lovaca (MALEZ, M., 1983.).

PALEOORNITOLOŠKI DIO

Fosilni ptičji ostaci iz Velike pećine sabrani su u humusnom kompleksu naslaga A, B, C nataloženih u starijem holocenu (MALEZ, M., 1975., MALEZ, V., 1984.). Avifaunski materijal iz spilje Vindije sakupljen je u gotovo svim stratumima od najstarijeg interglacijala Mindel/Riss pa sve do današnjice. Zbog usporedbe obiju ornitofauna upotrijebljen je avifaunski materijal

sabran iz stratuma A, B, D i E vindijskog nalazišta iste kasnoglacijalne starosti (MALEZ, V., 1988.).

Ornitološki ostaci iz obje spilje pružaju zanimljive podatke na osnovi kojih je moguće rekonstruirati paleoklimatske prilike, postojanje određenih biotopa u okolici svakog nalazišta, kao i uvid u jedan dio prehrane paleolitskih lovaca (Tablica 2). U taksonomskom pogledu sveukupno je zastupljeno 23 porodice sa 56 vrstâ pticâ, od kojih u Vindiji nalazimo 12 porodica sa 30 vrstâ, a u Velikoj pećini određeno je 21 porodica sa 40 vrstâ (Sl. 1.).

ZASTUPLJENOST PTIĆJIH PORODICA
(1.–23.) IZ NASLAGA (A, B, D, E)
VINDIJE I (A, B, C) VELIKE PEĆINE
PRIKAZANA SPEKTRALNIM GRAFIKONIMA.

1. – ANATIDAE, 2. – FALCONIDAE, 3. – PHASIANIDAE,
4. – RALLIDAE, 5. – SCOLOPACIDAE, 6. – LARIDAE,
7. – COLUMBIDAE, 8. – STRIGIDAE, 9. – PICIDAE,
10. – ALAUDIDAE, 11. – HIRUNDINIDAE, 12. – MOTACILLIDAE,
13. – LANIIDAE, 14. – BOMBYCILLIDAE, 15. – MUSCICAPIDAE,
16. – TURDIDAE, 17. – PARIDAE, 18. – SITTIDAE,
19. – EMBERIZIDAE, 20. – FRINGILLIDAE,
21. – PLOCEIDAE, 22. – STURNIDAE, 23. – CORVIDAE.

Od značajnijih porodica zastupljene su patke (Anatidae), sokolovke (Falconidae), kokoške (Phasianidae), liske (Rallidae), vivci (Charadriidae), galebovi (Laridae), golubovi (Columbidae), sove (Strigidae), djetlovi (Picidae), ševe (Alaudidae), lastavice (Hirundinidae), pliske (Motacillidae), svračci (Laniidae), kugare (Bombycillidae), muharice (Muscicapidae), drozdovi (Turdidae), sjenice (Paridae), brgljezi (Sittidae), strnadice (Emberizidae), zebe (Fringillidae), vrapci (Ploceidae), čvorci (Sturnidae), te vrane (Corvidae) (Tablica 1.).

TABLICA 1. ZASTUPLJENOST PTIČJIH PORODICA U VINDIJI I VELIKOJ PEĆINI (prikazano u postocima)

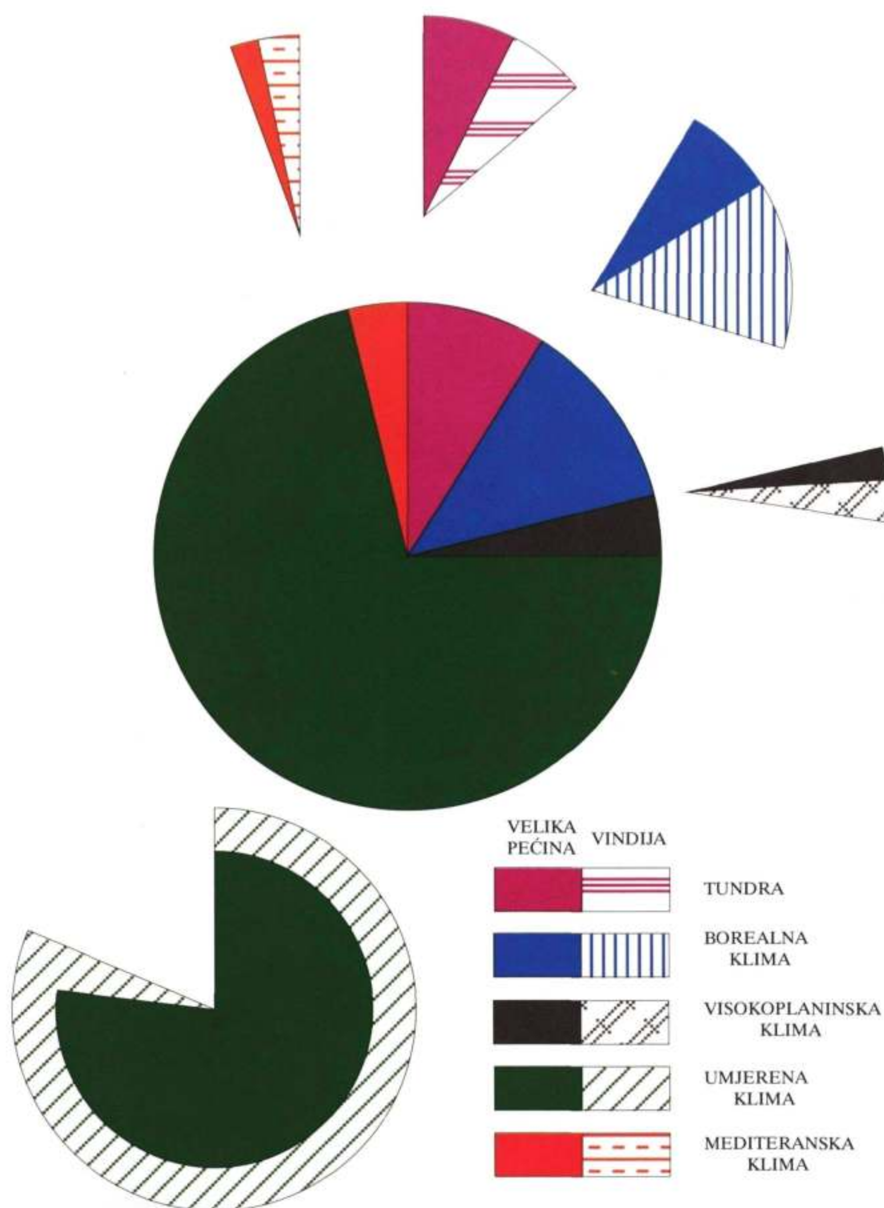
PORODICA	VINDIJA %	VELIKA PEĆINA %
ANATIDAE	10,0	7,5
FALCONIDAE	13,33	-
PHASIANIDAE	23,33	10,0
RALLIDAE	-	2,5
CHARADRIIDAE	3,33	2,5
LARIDAE	-	2,5
COLUMBIDAE	3,33	-
STRIGIDAE	6,66	5,0
PICIDAE	-	7,5
ALAUDIDAE	-	5,0
HIRUNDIDAE	-	2,5
MOTACILLIDAE	3,33	2,5
LANIIDAE	-	2,5
BOMBYCILLIDAE	-	2,5
MUSCICAPIDAE	-	5,0
TURDIDAE	3,33	10,0
PARIDAE	-	2,5
SITTIDAE	-	2,5
EMBERIZIDAE	6,66	5,0
FRINGILLIDAE	6,66	10,0
PLOCEIDAE	-	2,5
STURNIDAE	3,33	2,5
CORVIDAE	16,66	7,5

Zanimljivo je da, iako se obje spilje nalaze na maloj zračnoj udaljenosti, u njihovim avifaunama nalazimo samo 13 zajedničkih ptičjih vrstâ. Tri vrste zastupaju porodicu kokošaka - veliki tetrijeb ili gluhan (Tetrao urogallus), mali tetrijeb ili ruševac (Lyrurus tetrix) i fazan (Phasianus colchicus), tri su iz porodice vranâ - šojka kreštalica (Garrulus glandarius), svraka (Pica pica) i zlogodna čavka (Corvus monedula), te dvije vrste iz porodice sovâ - šumska sova (Strix aluco) i šumska ušara (Asio otus). Ostalih šest porodicâ zastupljeno je s po jednom vrstom, i to vivci sa šumskom šljukom (Scolopax rusticola), pliske s prugastom cipicom (Anthus trivialis), drozdovi s crnim kosom (Turdus merula), strnadice s strnadicom žutovoljkom (Emberiza citrinella), zebe s batokljunom (Coccothraustes coccothraustes), te čvorci sa čvorkom (Sturnus vulgaris). Obje vrste tetrijeba, veliki i mali, danas više ne žive u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a njihova prisutnost u Vindiji i Velikoj pećini upućuje na to da su naše krajeve naseljavali još početkom holocena.

PALEOKLIMATSKA I PALEOEKOLOŠKA RAZMATRANJA

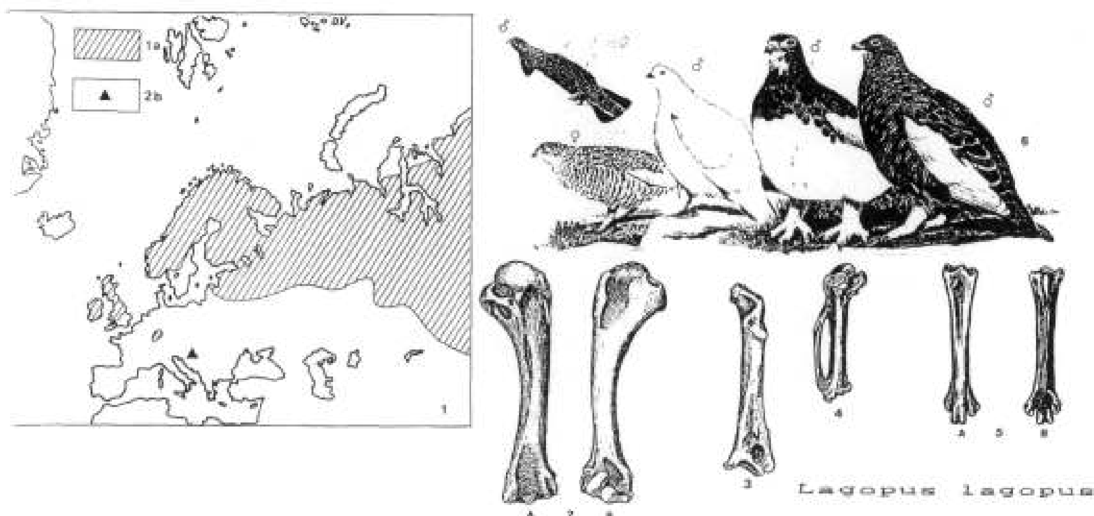
Neke ptice su vrlo značajan indikator za hladnu klimu gornjeg pleistocena, a pojedine rijetke zaostale predstavnike nalazimo i u kasnom glacijalu (Sl. 2., Tablica 2).

Tako su u Vindiji predstavnici tundre dvije vrste pataka - patka divlja ili patka gluhara (Anas platyrhynchos) i patka lastarka (Anas acuta) što u postocima iznosi 6,6% od utvrđenih pticâ. I tri vrste - divlja guska (Anser anser), guska glogovnjača (Anser fabalis) i zimovka (Pyrrhula

pyrrhula) iz Velike pećine žive u područjima tundre (7,5%). Ptice značajne za borealnu klimatsku zonu također su u manjim postocima zastupljene na oba nalazišta (Vindija - 13,3%; Velika pećina - 7,5%), a to su patka pupčanica (Anas querquedula), močvarna snježna jarebica (Lagopus lagopus), mali galeb (Larus minutus), kugara (Bombycilla garrulus), drozd bravenjak (Turdus pilaris) te kreja (Nucifraga caryocatactes). Još dvije vrste - alpska snježna jarebica (Lagopus mutus) i alpska čavka (Pyrrhocorax pyrrhocorax), predstavnici su nešto hladnije visokoalpske klimatske zone. Sve te vrste upućuju na hladniju klimu, a njihovi današnji areali rasprostranjenosti pomaknuti su u sjevernije predjele Evrope, te samo povremeno neke od njih, za vrijeme vrlo hladnih i jakih zima, dolijeću u naša sjevernija područja. Navesti ćemo primjere današnjih areala rasprostranjenosti samo nekih ptičjih vrstâ:

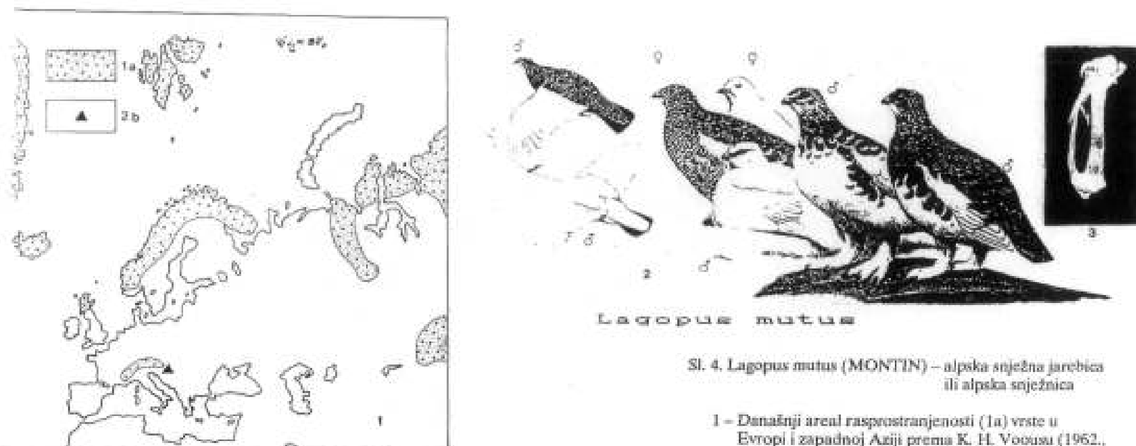
- *Lagopus lagopus* (LINNÉ) - močvarna snježna jarebica ili sjeverna snježnica (Sl. 3.) čiji današnji areal rasprostranjenosti obuhvaća močvarna područja, pustare s vrbama i brezama sjeverne Skandinavije, Finske, sjeverni dio bivšeg SSSR-a (GARMS et al., 1981., str. 81; HARRISON, C., 1982; str. 108; VOOUS, K. H., 1962; karta 110).

Sl. 3. Lagopus lagopus (LINNÉ) – močvarna snježna jarebica ili sjeverna snježnica;

1 – Današnji areal rasprostranjenosti (1a) vrste u Evropi i zapadnoj Aziji prema K. H. Voousu (1962., karta 110), te odnos prema nalazu iz Vindije (2b);
2 – A, B humerus, 3 – korakoid, 4 – metakarpus, 5 – A, B tarzometatarzus iz Vindije; 6 – Izgled ptice

- *Lagopus mutus* (MONTIN) - alpska snježna jarebica ili alpska snježnica (Sl. 4.) koja danas nastanjuje stjenovite obronke iznad granice šuma u zapadnoj i sjevernoj Skandinaviji, sjeveru bivšeg SSSR-a, na Islandu, Škotskoj te području Alpa (GARMS et al., 1981., str. 81; HARRISON, C., 1982., str. 107; VOOUS, K. H., 1962., karta 111).

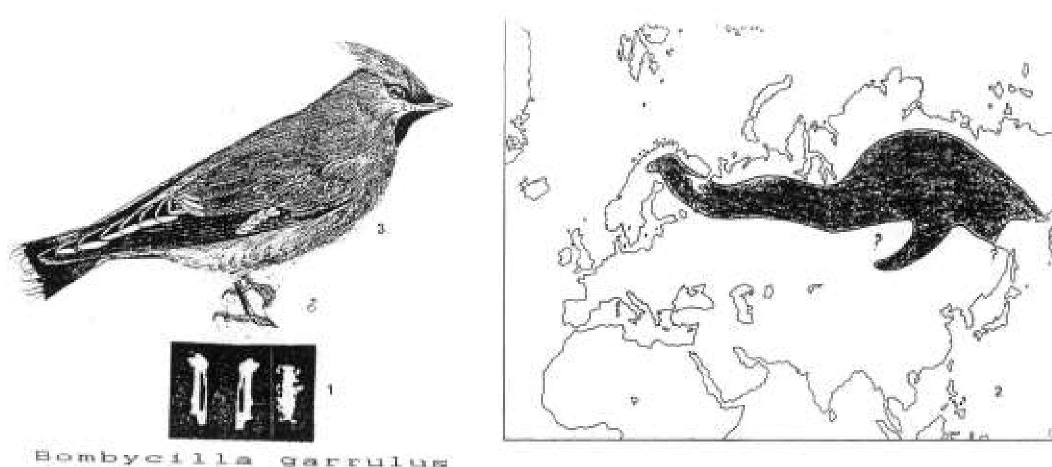

Sl. 4. Lagopus mutus (MONTIN) – alpska snježna jarebica ili alpska snježnica

1 – Današnji areal rasprostranjenosti (1a) vrste u Evropi i zapadnoj Aziji prema K. H. Voousu (1962., karta 111), te odnos prema nalazu iz Velike pećine;
2 – Izgled ptice; 3 – Metakarpus iz Velike pećine

- *Bombycilla garrulus* (LINNÉ) - kugara svilorepa (Sl. 5.) nastanjuje guste crnogorične šume te rubove močvara s brezama u području tundre najsjevernije Evrope (sjever Skandinavije, Finske i bivšeg SSSR-a), te područje tajgi sjeverne Azije (GARMS et al., 1981., str. 212;

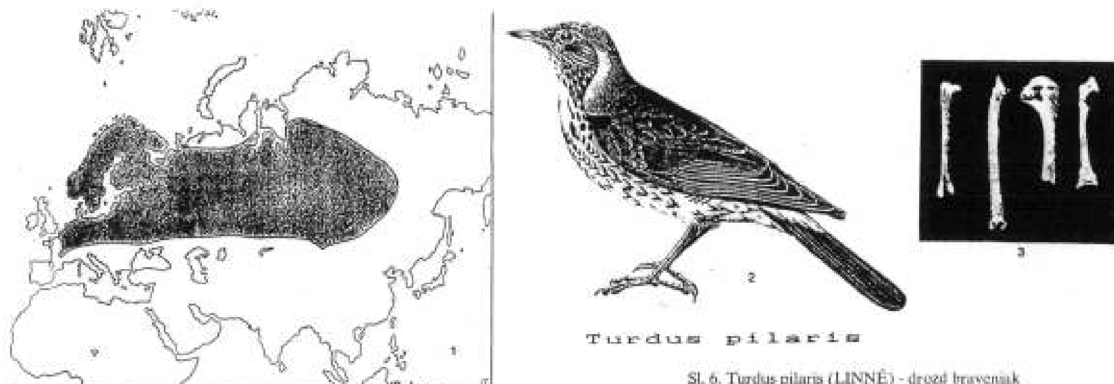
HARRISON, C., 1982., str. 210; VOOUS, K. H., 1962., karta 282). Za hladnijih zima često u najezdi dolijeće u zapadne predjele Evrope, a katkad i do sjevernijih krajeva Hrvatske.

Sl. 5. Bombycilla garrulus (LINNÉ) - kugara svilorepa

1 - Dva metakarpusa i dio kralješnice iz Velike pećine;
2 - Današnji areal rasprostranjenosti vrste u Evropi i Aziji prema K. H. Voousu (1962., karta 282); 3 - Izgled ptice

- *Turdus pilaris* (LINNÉ) - drozd bravenjak (Sl. 6.) čiji današnji areal rasprostranjenosti obuhvaća sjever Švedske, Finske, Norveške, srednji i sjeverni dio bivšeg SSSR-a, sjever Švicarske i Njemačke (GARMS et al., 1981., str. 189; HARRISON, C., 1982., str. 259; VOOUS, K. H., 1962., karta 211).

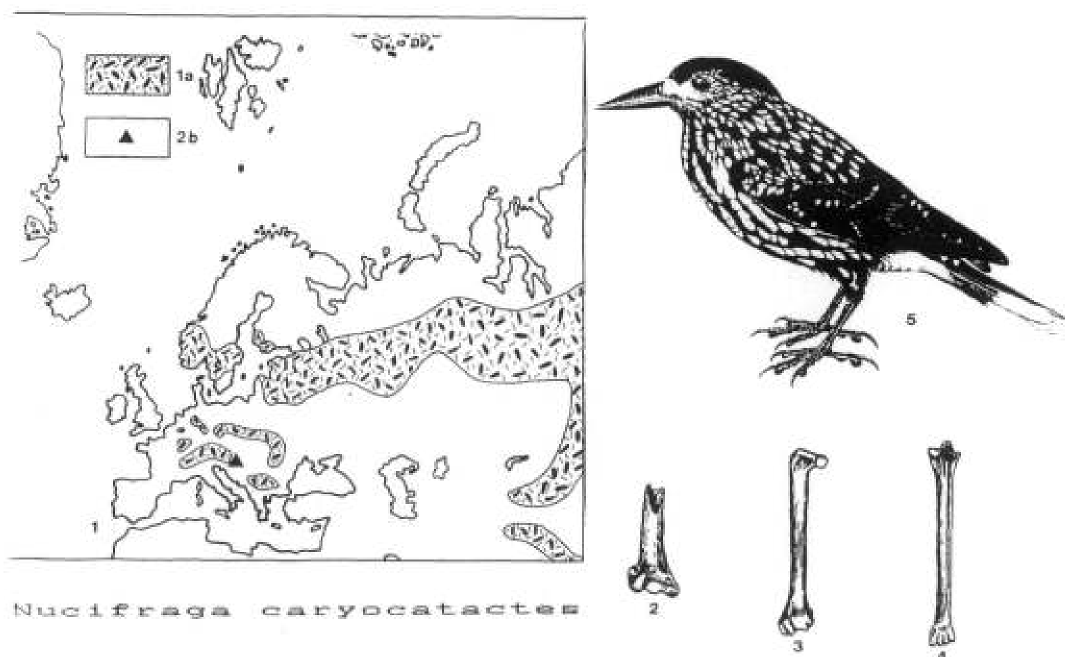

Sl. 6. Turdus pilaris (LINNÉ) - drozd bravenjak

1 - Današnji areal rasprostranjenosti vrste u Evropi i Aziji prema K. H. Voousu (1962, karta 211);
2 - Izgled ptice; 3 - Femur, ulna, dio humerusa i korakoid iz Velike pećine

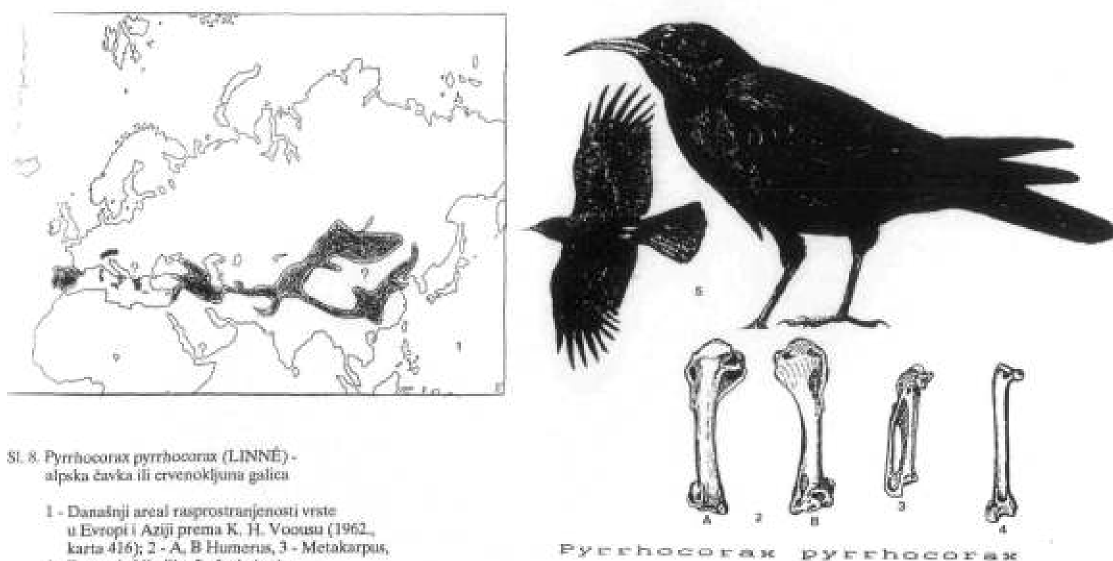
- *Nucifraga caryocatactes* (LINNÉ) - crna kreja (Sl. 7.) gnijezdi u planinskim crnogoričnim šumama južne Skandinavije i Finske, u srednjem dijelu bivšeg SSSR-a, u Njemačkom sredogorju, Alpama, Karpatima, te u zapadnom dijelu Balkanskog poluotoka (GARMS et al., 1981., str. 215; VOOUS, K. H., 1962., karta 417).

- *Pyrrhocorax pyrrhocoray* (LINNÉ) - alpska čavka ili crvenokljuna galica (Sl. 8.) danas naseljava strme stjenovite planine i strme obale u Velikoj Britaniji, Pirinejima, Bretanji, na jugu Francuske, srednjoj i južnoj Italiji, na Sardiniji, Siciliji, jugu Grčke, jugu Balkana i bivšeg SSSR-a (GARMS et al., 1981., 217; HARRISON, C., 1982., str. 313; VOOUS, K. H., 1962., karta 416).

Sl. 7. Nucifraga caryocatactes (LINNÉ) - crna kreja

1 - Današnji areal rasprostranjenosti (1a) vrste u Evropi i zapadnoj Aziji prema K. H. Voousu (1962., karta 417), te odnos prema nalazu iz Vindije (2b);
2 - Humerus (distalni zglob); 3 - Femur; 4 - Tarzometatarzus; 5 - Izgled ptice

Sl. 8. Pyrrhocorax pyrrhocorax (LINNÉ) - alpska čavka ili crvenokljuna galica

1 - Današnji areal rasprostranjenosti vrste u Evropi i Aziji prema K. H. Voousu (1962., karta 416); 2 - A, B Humerus, 3 - Metakarpus, 4 - Femur iz Vindije; 5 - Izgled ptice

Najbrojniji su ostaci ptica koje danas naseljavaju umjerenu klimatsku zonu, tako je u Vindiji nađeno 22 vrste (73,3%), a u Velikoj pećini 32 vrste (80,0%). Jedino divlji golub ili golub pećinar (Columba livia) iz vindijskih naslaga, te strnadica brkašica (Emberiza cirlus) iz Velike pećine pripadaju mediteranskom klimatskom području.

TABLICA 2. AVIFAUNA VINDIJE I VELIKE PEĆINE RAZVRSTANA PREMA KLIMATSKIM ZONAMA, EKOSUSTAVIMA I PREHRANI

PORODICA, ROD, VRSTA	T	B	VA	U	M	Vs	Os	Ss	Sp	Mb	P
1. ANATIDAE											
Anser fabalis	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
Anser anser	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
Anas platyrhynchos	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
Anas querquedula	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+
Anas acuta	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	+
Anas cf. crecca	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	+
2. FALCONIDAE											
Accipiter gentilis	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
Buteo buteo	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
Circus aeruginosus	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	-
3. PHASIANIDAE											
Lagopus mutus	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+
Lagopus lagopus	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	+
Tetrao urogallus	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	+
Lyrurus tetrix	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	+
Tetrastes bonasia	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	+
Phasianus colchicus	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+
Gallus gallus	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	+
4. RALLIDAE											
Fulica atra	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-	+
5. SCOLOPACIDAE											
Scolopax rusticola	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	+
6. LARIDAE											
Larus minutus	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	-
7. COLUMBIDAE											
Columba livia	-	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-
8. STRIGIDAE											
Strix aluco	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Asio otus	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
9. PICIDAE											
Picus canus	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Dendrocopos major	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Dendrocopos medius	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
10. ALAUDIDAE											
Galerida cristata	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
11. HIRUNDINIDAE											
Hirundo rustica	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-

nastavak tablice 2.	T	B	VA	U	M	Vs	Os	Ss	Sp	Mb	P
12. MOTACILLIDAE											
Anthus trivialis	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
13. LANIIDAE											
Lanius cf. excubitor	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
14. BOMBYCILLIDAE											
Bombycilla garrulus	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-
15. MUSCICAPIDAE											
Saxicola rubetra	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
Erithacus rubecula	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
16. TURDIDAE											
Turdus viscivorus	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Turdus pilaris	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-
Turdus torquatus	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-
Turdus merula	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
17. PARIDAE											
Parus major	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
18. SITTIDAE											
Sitta cf. europaea	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
19. EMBERIZIDAE											
Emberiza citrinella	-	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-
Emberiza cirlus	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
20. FRINGILLIDAE											
Fringilla coelebs	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Carduelis chloris	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Carduelis cf. carduelis	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
Coccothraustes coccothraustes	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	
Pyrrhula pyrrhula	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-
21. PLOCEIDAE											
Passer cf. montanus	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
22. STURNIDAE											
Sturnus vulgaris	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
23. CORVIDAE											
Nucifraga caryocatactes	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	
Garrulus glandarius	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Pica pica	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-
Corvus monedula	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-
Pyrrhocorax pyrrhocorax	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-

Legenda: Današnje klimatske zone - T = Tundra, B = Borealna zona, VA = Visokoalpska zona, U = Umjerena zona, M = Mediteranska zona; Ekosustavi - Vs = vodena sredina, Os = otvorena sredina, Ss = šumska sredina, Sp = stjenoviti predjeli, Mb = mixed; P = Prehrana.

Geografski položaj spilja Vindije i Velike pećine vrlo je povoljan jer se na širem području nalaze prostrane nizine rijeka Bednje i Drave, s brojnim pritocima. Ta su vodena područja naseljavale vrste iz porodice pataka (Anatidae), lisaka (Rallidae) i galebova (Laridae), što izraženo u postocima iznosi 13,3% u Vindiji, a 12,5% u Velikoj pećini. Značajni avifaunski predstavnici obitavali su na otvorenim nizinskim područjima uz doline oko spomenutih rijeka, kao i po livadama, te šumskim čistinama oko spilja. Tako u obje spilje nalazimo gotovo u istim postocima (u Vindiji - 13,3%, u Velikoj pećini - 15,0%) ove ptičje vrste: močvarna snježna jarebica (Lagopus lagopus), ševa krunčica (Galerida cristata), smeđoglavi batić (Saxicola rubetra), drozd bravenjak (Turdus pilaris), strnadica žutovoljka (Emberiza citrinella) i strnadica brkašica (Emberiza cirlus). Od vrsta koje nastanjuju stjenovite predjele značajne su - alpska snježna jarebica (Lagopus mutus), divlji golub ili golub pećinar (Columba livia), pećinska lastavica (Hirundo rustica), planinski kos (Turdus torquatus), te alpska čavka ili crvenokljuna galica (Pyrrhocorax pyrrhocorax), a one su u obje spilje zastupljene u najmanjem postotku (Vindija - 6,6%; Velika pećina - 10,0%). Najveći postotak u obje ornitofaune (u Vindiji 40%, a u Velikoj pećini 45%) čine šumske vrste koje naseljavaju bogate miješane šume. Na osnovi proučavanja avifaunskih ostataka može se zaključiti da su u široj okolici spilje Vindije i Velike pećine za vrijeme kasnog glacijala postojali razni ekosustavi, koji su ujednačeno rasprostranjeni oko obiju spilja (Sl. 9.; Tablica 2.).

P A L E O B I O T O P I
VINDIJE I VELIKE PEĆINE

V I N D I J A

V E L I K A P E Ć I N A

Sl. 9. P A L E O B I O T O P I VINDIJE I VELIKE PEĆINE

Akumulacija ptičjih kostiju u naslagama Vindije i Velike pećine potječe najvećim dijelom kao ostatak lovačkog plijena paleolitskih ljudi (u Vindiji 11 ptičjih vrstâ ili 36,66%; u Velikoj pećini 9 ptičjih vrstâ ili 22,5%). Lovne ptice značajne za prehranu (Tablica 2.; P = Prehrana)

paleolitskih lovaca bile su ove vrste: iz porodice pataka (Anatidae) - guska glogovnjača (Anser fabalis), divlja guska (Anser anser), divlja patka (Anas platyrhynchos), patka pupčanica (Anas querquedula), patka lastarka (Anas acuta), patka kržulja (Anas crecca); iz porodice kokošaka (Phasianidae) - močvarna snježna jarebica (Lagopus lagopus), alpska snježna jarebica (Lagopus mutus), veliki tetrijeb (Tetrao urogallus), mali tetrijeb (Lyrurus tetrix), lještarka (Tetrastes bonasia), fazan (Phasianus colchicus) i divlja kokoš (Gallus gallus); iz porodice lisaka (Rallidae) - crna liska (Fulica atra), te iz porodice vivaka (Charadriidae) - šumska šljuka (Scolopax rusticola).

LITERATURA

1. GARMS, H. & BORM, L., 1981, Fauna Evrope. Mlad. knj., 1-550, Ljubljana
2. HARRISON, C., 1982, An Atlas of the Birds of the Western Palaearctic. Wil. Collins and Co., 1-320, Glasgow
3. MALEZ, M., 1974, Noviji rezultati istraživanja paleolitika u Velikoj pećini, Veternici i Šandalji. Arheol. rad. i raspr., 7, 7-44, Zagreb
4. MALEZ, M., 1975, Ornitofauna iz kvartarnih naslaga Velike pećine na Ravnoj gori u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Larus, 26-28, 45-54, Zagreb
5. MALEZ, M., 1983, Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih materijalnih kultura na tlu sjeverne Hrvatske. Varaždinski zbornik 1181-1981, 129-144, Varaždin
6. MALEZ, M., 1986, Kvartarni sisavci (Mammalia) iz Velike pećine na Ravnoj gori (SR Hrvatska, Jugoslavija). Radovi Zavoda za znanstv. rad JAZU, 1, 33-139, Varaždin
7. MALEZ, M., ŠIMUNIĆ, A. & ŠIMUNIĆ, Al., 1984, Geološki sedimentološki i paleoklimatski odnosi spilje Vindije i bliže okolice. Rad JAZU, 411/20, 231-264, Zagreb
8. MALEZ, V., 1984, Ornitofauna starijeg holocena iz Velike pećine na Ravnoj gori (SZ Hrvatska, Jugoslavija). Rad JAZU, 411/20, 265-297, Zagreb
9. MALEZ, V., 1988, Pleistocenska ornitofauna iz spilje Vindije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Radovi Zavoda za znanstv. rad JAZU, 2, 31-203, Varaždin
10. MALEZ-BAČIĆ, V., 1975, Gornjopleistocenske ornitofaune iz pećina sjeverozapadne Hrvatske. Rad JAZU, 371/17, 317-324, Zagreb
11. VOOUS, K. H., 1962, Die Vogelwelt Europas und ihre Verbreitung. Verl. Paul Parey, 1-284, Hamburg und Berlin

MAJA PAUNOVIĆ

Zagreb

796.5 (497.13)

ZNANSTVENA I TURISTIČKA VALORIZACIJA SPILJE VINDIJE

UVOD

Među najznačajnijim arheološkim i paleontološkim nalazištima sjeverozapadne Hrvatske, ili uže gledano ivanečke tj. varaždinske regije koja su zaokupila pažnju istraživača, svakako je spilja Vindija. U njoj su radili ili je samo posjetili Kukuljević-Sakcinski, Gorjanović-Kramberger, Hirc ..., ali tek djelatnošću S. Vukovića 1928. godine počinje i istraživanje popraćeno objavljivanjem znanstvenih spoznaja o ovom lokalitetu, pa time Vindija dolazi u prvi plan terenske aktivnosti varaždinskog muzeja do 1967. godine, odnosno Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti i akademika M. Maleza od 1974. godine. Zahvaljujući rezultatima opsežnih geoloških, paleontoloških i paleolitskih istraživanja od 1974. do 1986. godine, spilja Vindija dobiva istaknuto mjesto u popisu lokaliteta od svjetskog značenja (Šimek 1981.). Naime, u spilji su otkriveni brojni skeletni ostaci fosilnih ljudi i lovnih životinja, te kameno i koštano oruđe od paleolitskih, mezolitskih i neolitskih kultura sve do rimskog doba i srednjeg vijeka. Pronađeni je materijal većim dijelom proučen, pa Vindija može služiti kao model za upoznavanje dinamike i intenzivnosti naseljavanja regije u posljednjih dvjestotinjak tisuća godina (Malez 1981.). Unatoč brojnosti životinjskih i kulturnih nalaza, najveću pažnju ipak pobuđuje stotinjak fragmenata fosilnih ljudi koji su nađeni u naslagama različite starosti. Naime, uzrok zanimanju svjetske znanstvene javnosti su neke anatomske značajke pronađenih fragmenata koje po nekima (Malez & Ullrich 1982, Smith 1984, Smith & Ahern 1994.) ukazuju na kontinuiranu evoluciju neandertalaca u anatomski modernog gornjopaleolitskog čovjeka. Stoga, u nastavku slijede najosnovniji podaci o znanstvenim rezultatima proučavanja Vindije, od kojih su samo neki citirani u tekstu, te kao prilog popis objavljenih radova o Vindiji.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ

Spilja Vindija nalazi se u romantičnoj dolini potoka Šokot na jugozapadnoj padini Križnjakovog vrha u blizini Donje Voće, 55 km sjeverno od Zagreba, tj. 20 km zapadno od Varaždina. Ulaz u spilju nalazi se na 275. metru apsolutne visine. Do podnožja spilje vodi kolski put, a do nje same planinarska staza.

MORFOLOGIJA SPILJE I STRATIGRAFIJA NASLAGA

Vindija se sastoji od jedne velike, nepravilne dvorane kupolastog svoda. Na ulazu je široka 28, a visoka preko 20 metara. Duljina joj iznosi pedesetak metara.

Kvartarni sedimenti taloženi su posljednjih dvjestotinjak tisuća godina, gotovo do njezinog svoda (prije iskapanja ulaz je bio visok svega 2 metra). Istraživanih 12 metara kvartarnih taložina podijeljeno je u 13 izdvojenih kompleksa koji su označeni od slova A (najmlađi) do slova M (najstariji). Slojevi M i L najvjerojatnije su taloženi u glacijalu Riss, kompleks K koreliran je s interglacijalom Riss/Würm (Eem), naslage J-D obuhvaćaju zadnji glacijal (Würm=Weichselian), dok su 3 najviše holocenske starosti (Malez et al., 1984.).

Starost naslaga potvrđena je i radiometrijskim datiranjima, a za paleoklimatološka su istraživanja od velike vrijednosti krioturbacije i ledeni klin kojima su zahvaćeni kompleksi naslaga J-E kao posljedica izrazitog zahlađenja u zadnjem glacijalnom maksimumu (Sl. 1).

PALEONTOLOŠKE ZNAČAJKE

U svim su taložinama, tj. kompleksima, nađeni skeletni ostaci kvartarnih vertebrata. Fosilne zajednice ungulata interstadijalnog karaktera ukazuju na šumu umjerenog područja i stepu isprekidanu šumarcima listopadnog drveća u blizini spilje. Tijekom zadnjeg glacijalnog mak-

Slika 1. - Ulaz u spilju Vindiju i profil pleistocenskih naslaga (foto: T. Šokec).

simuma stepske i hladnodobne životinje *(Marmota marmota, Cuon alpinus)* dominiraju u fauni. Međutim, za sve je zajednice karakteristična dominacija spiljskog medvjeda (i do 90%), dok su ostale zvijeri (spiljski lav, spiljska hijena) relativno rijetke. Brojnost nalaza spiljskih medvjeda omogućuje intenzivna mikroevolucijska istraživanja, odnosno analizu utjecaja biotopa na anatomske promjene u populacijama koje se ustaljuju i genetski prenose na slijedeće generacije.

ARHEOLOŠKE ZNAČAJKE

Kamena i koštana industrija Vindije predstavljena je mnoštvom musterijenskih, orinjasijenskih i gravetijenskih rukotvorina, a arheološki nalazi obuhvaćaju recgajarsku, licenskokeramičku kulturu i nalaze sve do 9. stoljeća naše ere. Po tim nalazima Vindija se ubraja među najznačajnija nalazišta jugoistočne Europe, jer je njima dokazan kontinuitet naseljavanja od paleolitika do srednjeg vijeka (Karavanić, 1995., Šimek, 1990.).

PALEOANTROPOLOŠKE ZNAČAJKE

Svi ljudski skeletni ostaci su nažalost fragmentarni, a uzrok tome ni danas nije razjašnjen. Stratigrafski, ljudski se ostaci mogu podijeliti u tri grupe (Malez & Ullrich 1982., Smith & Spencer, 1984.):

1. - 47 fragmenata bez sumnje pripada anatomski modernom čovjeku. Nađeni su uz gravetijenske rukotvorine u sloju D;

2. - u sloju G/1 nađena su samo 4 fragmenta. Iako su bliži neandertalcima, isto se tako mogu pripisati i gornjopaleolitskim populacijama;

3. - 58 fragmenata iz sloja G/3 nađeno je uz musterijenske artefakte. Usprkos nekim modernim anatomskim značajkama ovi hominidni ostaci predstavljaju prijelazni oblik između srednjoeuropskih neandertalaca i gornjopaleolitskih anatomski modernih ljudi.

ZAŠTITA I PREZENTACIJA VINDIJE

Nakon što se sedamdesetih godina Vindiju pokušalo pretvoriti u skladište sira, na inicijativu Razreda za prirodne znanosti JAZU, Zavoda za zaštitu prirode i Skupštine općine Ivanec ona je proglašena spomenikom prirode. Istraživanja Zavoda za paleontologiju i geologiju kvartara pod vodstvom akademika Mirka Maleza u periodu od 1974. do 1986. godine odrazila su se i na zaštitu lokaliteta, jer su svake godine profili bili uređivani i čišćeni, baš kao i unutrašnjost spilje i predspiljski plato te prilazni put do spilje. Završetkom terenskih radova prestaje i uređivanje unutrašnjosti i predspiljskog prostora sve do 1992. godine kada je na inicijativu Gradskog muzeja Varaždin formirana radna grupa za realizaciju projekta "Zaštita i prezentacija spilje Vindije" (voditelj: M. Šimek). Projektom je bila predviđena aktivnost na izradi dokumentacije i zaštite lokaliteta u prvoj fazi, odnosno prezentacije nalazišta široj javnosti tiskanjem stručnih i popularnih publikacija, te uključivanje Vindije u turističku i edukativnu ponudu regije u drugoj.

Nažalost, sredstva dobivena za realizaciju ovog projekta omogućila su samo izradu dokumentacije, postavljanje panoa pred spiljom, uređenje predspiljskog platoa i postavljanje zaštitne ograde (koja je u međuvremenu oštećena!!!).

Iako je u međuvremenu Vindija i dolina potoka Šokot proglašena i spomenikom kulture, samoinicijativom mještana dio je prilaznog (kolskog) puta proširen čime je omogućen intenzivniji promet, pa je time i zagađivanje zaštićenog dijela prirode pojačano.

Iz navedenih činjenica proizlazi da bi, sukladno Zakonu o zaštiti prirode (Narodne novine 30/94, članak 19), trebalo na županijskom nivou poduzeti sve potrebne korake za osiguranje sredstava, odnosno zaštite (članci 28, 29, 32), uskladiti potrebe lokalnog pučanstva i razvojne planove, te na taj način sačuvati Vindiju kao spomenik prirode i kulture na opću dobrobit kako za sadašnje tako i za buduće generacije.

ZAKLJUČAK

Ove šture i ukratko nabrojene činjenice ukazuju na potrebu preispitivanja dosadašnjeg odnosa naše javnosti prema Vindiji, jer po svim svojim značajkama ona ima međunarodni značaj i zahtijeva osobitu zaštitu, ne samo kao spomenik prirode već i kao spomenik kulture. Istovremeno, ne smije se izostaviti iz razvojnih, nastavnih i edukativnih programa, te turističke promocije regije koja bi se mogla razvijati u pravcu znanstvenog, edukativnog, rekreativnog i seoskog turizma.

U ostvarivanju tih ciljeva treba nastaviti rad koji je započeo realizacijom projekta "Zaštita i prezentacija spilje Vindije", te u skladu sa Zakonima osigurati potrebna sredstva kako za zaštitu samog objekta i najbliže okolice, tako i za edukaciju kadra koji bi o njemu vodio brigu, i na kraju za objavljivanje znanstvenih, stručnih i popularnih publikacija kojima bi se Vindija približila javnosti.

POPIS PUBLIKACIJA O VINDIJI

1. CRUMMET T. L., MIRACLE P. T., 1995: Aurignacian Neandertals? The Case of Vindija, Croatia. Palaeoanthrop. Soc. Meet., 1-8, Oakland.
2. DIMITRIJEVIĆ S., 1975: Zur Frage der Retz-Gajary-Kultur in Nordjugoslawien. Aeneolitischen Studien. Vjesnik Arheol. muz., 2, Zagreb.
3. DIMITRIJEVIĆ S., 1978: Neolit u sjeverozapadnoj Hrvatskoj (pregled stanja istraživanja do 1975. godine). Izdanja HAD-a, 2, 71-128, Zagreb.
4. DIMITRIJEVIĆ S., 1979: Retz-Gajary kultura. Praistorija jugosl. zemalja, 3, Eneolit, 243-365, Sarajevo.
5. DRAXLER i., 1986: Pollenanalytische Untersuchungen der Sedimentproben aus der Hoehle Vindija bei Donja Voća, NW Kroatien. Rad JAZU, 424, 275-287, Zagreb.
6. GORE R., GARRET K., SCHLECHT R., 1996: The Dawn of Humans - Neandertals. Nat. Geogr., 189/1, 2-35, Washington.

7. KARAVANIĆ I., 1993: Gornjopaleolitske kamene i koštane rukotvorine iz špilje Vindije. Opus. archaeol., 17, 53-163, Zagreb.

8. KARAVANIĆ I., 1995: Upper Paleolithic Occupations Levels and Late Occuring Neanderthal at Vindija Cave (Croatia) in the Context of Central Europe and the Balkans. J. Anthrop. Res., 51/1, 9-35, Albuquerque.

9. KARAVANIĆ I., PAUNOVIĆ M., 1995: Épipaléolithique et Mésolithique en Croatie. Résumées. Pré-actes, V Congr. Inter. UISPP, p. 154, Grenoble.

10. KURTANJEK D., MARCI V., 1990: Petrografska istraživanja paleolitskih artefakata spilje Vindije. Rad JAZU, 449, 277-238, Zagreb.

11. MALEZ M., 1961: Pećinska hijena iz Vindije kod Voće. Geol. vjesnik, 14, 221-244, Zagreb.

12. MALEZ M., 1975: Die Hoehle Vindija - eine neue Fundstelle fossiler Hominiden in Kroatien. Bull. sci. Cons. Acad. Yougosl., 20/5-6, 139-141, Zagreb.

13. MALEZ M., 1978: Fossile Menschen aus Nordwestkroatien und ihre quartaergeologische, palaeontologische und palaeolithische Grundlage. Coll. anthrop., 2, 29-41, Zagreb.

14. MALEZ M., 1978: Fossile Menschen aus Nordwestkroatien und ihre quartaergeologische, palaeontologische und palaeolithische Grundlage. Proceedings, 1. Congr. Eur. Anthrop., p. 49, Zagreb.

15. MALEZ M., 1978: Novija istraživanja paleolitika u Hrvatskom Zagorju. Izdanja HAD-a, 2, 9-69, Zagreb.

16. MALEZ M., 1978: Populacije neandertalaca i neandertalcima sličnih ljudi u Hrvatskoj. Krapinski pračovjek i evolucija hominida. Jugosl. akad. znan. umjetn., 331-371, Zagreb.

17. MALEZ M., 1979: Osnovne crte paleolitka i mezolitika u Hrvatskoj. Rad JAZU, 383, 117-153, Zagreb.

18. MALEZ M., 1980: Sites of Fossil Man in Yugoslavia. Col. anthrop., 4, 13-29, Zagreb.

19. MALEZ M., 1980: Najnovija otkrića u pećini Vindiji i njihovo značenje u evoluciji hominida. Zbornik radova, VII jugosl. speleol. kongr., 283-292, Titograd.

20. MALEZ M., 1980: Fosilni ljudi na tlu sjeverozapadne Hrvatske u paleogeografskim i paleoekološkim uvjetima tijekom pleistocena. Sažeci, XIX kongr. antrop. Jugosl., str. 21, Zagreb.

21. MALEZ M., 1983: Razvoj kvartara, fosilnog čovjeka i njegovih materijalnih kultura na tlu sjeverne Hrvatske. Varaždinski zbornik 1181-1981, 129-144, Varaždin.

22. MALEZ M., 1983: Die Hoehle Vindija als bedeutende palaeoanthropologische Lokalitaet in Jugoslawien. Proceedings, Eur. Reg. Conf. Spelaeol., 1, 207-215, Sofia.

23. MALEZ M., 1984: Neandertalci iz spilje Vindije. Priroda, 73/1, 4-8, Zagreb.

24. MALEZ M., 1985: Spilja Vindija kao kultno mjesto neandertalaca. God. Gradskog muzeja Varaždin, 7, 31-47, Varaždin.

25. MALEZ M., 1986: On the Possibility of the Existence of "Skull Cult" in Neandertals from the Vindija Cave (Croatia, Yugoslavia). Coll. anthrop., 9/2, 231-240, Zagreb.

26. MALEZ M., 1986: Morfometrijski i kronostratigrafski odnosi vrste *Gulo gulo* (L.) iz gornjeg pleistocena spilje Vindije (Hrvatska, Jugoslavija). Rad JAZU, 424, 323-355, Zagreb.

27. MALEZ M., 1986: Die quartaeren Vertebraten-Faunen in der SFR Jugoslawien. Quartaerpaleont. 6, 101-117, Berlin.

28. MALEZ M., 1988: Prethistorijske koštane rukotvorine iz spilje Vindije (Hrvatska, Jugoslavija). Radovi Zav. znan. rad JAZU, 2, 217-252, Varaždin.

29. MALEZ M., RUKAVINA D., 1975: Krioturbacijske pojave u gornjopleistocenskim naslagama pećine Vindije kod Donje Voće u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Rad JAZU, 371, 245-265, Zagreb.

30. MALEZ M., RUKAVINA D., 1979: Položaj naslaga špilje Vindije u sustavu članjenja kvartara šireg područja Alpa. Rad JAZU, 383, 187-218, Zagreb.

31. MALEZ M., SMITH F. H., RADOVČIĆ J., RUKAVINA D., 1980: Upper Pleistocene Hominids from Vindija, Croatia, Yugoslavia. Curr. Anthrop., 21/3, 365-367, Chicago.

32. MALEZ M., ŠIMUNIĆ An., ŠIMUNIĆ Al., 1984: Geološki, sedimentološki i paleoklimatski odnosi spilje Vindije i bliže okolice. Rad JAZU, 411, 231-264, Zagreb.

33. MALEZ M., ULLRICH H., 1982: Neurere palaeoantrhopologische Untersuchungen am Material aus der Hoehle Vindija. Palaeont. jugosl., 29, 1-44, Zagreb.

34. MALEZ V., 1984: Paleoornitološki ostaci iz kvartarnih naslaga nekih spilja Hrvatske i Slovenije. Zbornik, IX jugosl. speleol. kong., 711-719, Zagreb.

35. MALEZ V., 1988: Pleistocenska ornitofauna iz spilje Vindije u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Radovi Zavod znan. rad JAZU, 2, 31-203, Varaždin.

36. MALEZ V., 1988: Paleoornitološka istraživanja u našim krajevima u: Ornitologija u Hrvatskoj. Jugosl. akad. znan. umjetn., 205-212, Zagreb.

37. MALEZ V., 1991: Fosilni nalazi snježne sove *(Nyctaea scandiaca (L.))* u Hrvatskoj. Rad HAZU, 458, 81-90, Zagreb.

38. MALEZ V., 1995: Fosilni nalazi alpskog svizca *(Marmota marmota L.)* u hrvatskim spiljama. Zbornik radova, 1. Hrv. geol. kongr., 2, 351-353, Zagreb.

39. MALEZ-BAČIĆ V., 1975: Gornjopleistocenske ornitofaune iz pećina sjeverozapadne Hrvatske. Rad JAZU, 371, 317-324, Zagreb.

40. MIRACLE P., 1991: Carnivore Dens or Carnivore Hunts? A Review of Upper Pleistocene Mammalian Assemblages in Croatia and Slovenia. Rad HAZU, 458, 193-219, Zagreb.

41. PAUNOVIĆ M., 1988: Morphometrische und morphogenetische Untersuchungen der Ursidenzaehne aus der Hoehlen Nordwestkroatiens. Palaeont. jugosl., 36, 1-40, Zagreb.

42. PAUNOVIĆ M., 1996: Vindija Cave - Site of Fossil Man. Unterlagen, Tagung H. Obermeier Gesell., S. 23, Regensburg.

43. PAUNOVIĆ M., KRKLEC N., JAMBREŠIĆ G., 1995: Cave bears from Vindija, NW Croatia. Abstracts, 3. Inter. "Cave bear Meeting", p. 6, Lunz.

44. PAUNOVIĆ M., PERCAČ S., 1994: Fossile Hominiden aus Kroatien - Evolutive Veraenderungen in der Struktur der Unterkiefer. Cour. Forsch.-Inst. Senckenberg, 171, 237-239, Frankfurt.

45. SMITH F. H., AHERN J. C., 1994: Brief Communication: Additional Cranial Remains from Vindija Cave, Croatia, Am. J. Phys. Antrhop., 93, 275-280, Philadelphia.

46. SMITH F. H., BOYD C. D., MALEZ M., 1985: Additional Upper Pleistocene Human Remains from Vindija Cave, Croatia, Yugoslavija. Am. J. Phys. Anthrop., 68, 375-383, Philadelphia.

47. SMITH F. H., RANYARD G. C., 1980: Evolution of the Supraorbital Region in Upper Pleistocene Fossil Hominids from South-Central Europe. Am. J. Phys. Anthrop., 53, 589-610, Philadephia.

48. SMITH F. H., SPENCER F., 1984: The Origins of Modern Humans. Alan R. Liss Inc., 590 pp., New York.

49. ŠIMEK M., 1981: Prostor varaždinske regije od neolita do rimskog doba. Varaždinski zbornik 1181-1981, 145-166, Varaždin.

50. ŠIMEK M., 1990: Općina Ivanec. u: Registar arheoloških nalaza i nalazišta sjeverozapadne Hrvatske. MDSZH, 47-60, Varaždin.

51. ULLRICH H., MALEZ M., 1983: Neandertalerreste aus Vindija (Kroatien, SFRJ), Z. Archaeol., 17, 85-104, Berlin.

52. VUKOVIĆ S., 1932: Špilja Vindija, Priroda, 22, 2, Zagreb.

53. VUKOVIĆ S., 1935: Istraživanje prethistorijskog nalazišta u spilji Vindiji kod Voće. Spomenica Varaždinskog muzeja 1925-1935, 1, 73-80, Varaždin.

54. VUKOVIĆ S., 1949: Prethistorijsko nalazište spilje Vindije. Hist. zbornik., 2, Zagreb.

55. VUKOVIĆ S., 1950: Paleolitska kamena industrija spilje Vindije. Hist. zbornik, 3, Zagreb.

56. VUKOVIĆ S., 1953: Pećina Vindija kao prethistorijska stanica. Speleolog, 1, 1, Zagreb.

57. VUKOVIĆ S., 1954: Istraživanje pretpećinskog terena Vindije. Speleolog, 2, 1, Zagreb.

58. VUKOVIĆ S., 1957: Vrpčasta keramika spilje Vindije. Arheol. vestnik, SAZU, 8, Ljubljana.

59. VUKOVIĆ S., 1958: Arheološko-paleontološko istraživanje špilje Vindije u godini 1955. Starinar, 7-8, Beograd.

60. VUKOVIĆ S., 1960: Spilja Vindija - Voća Donja, Varaždin, Arheol. pregled, 2, Beograd.

61. VUKOVIĆ S., 1961: Mezolitska kamena industrija spilje Vindije. God. GMV, 1, Varaždin.

62. VUKOVIĆ S., 1967: Koštani artefakti veldenske kulture spilje Vindije. Arheol. radovi i rasprave, JAZU, 4-5, Zagreb.

63. WEAVER F. K., 1985: The Search for Our Ancestors. Nat. Geogr., 168/5, 560-623, Washington.

64. WOLPOFF H. M., MALEZ M., 1977: Vindija Cave: New Evidence Concerning the European Neandertal Problem. Am. Ass. Phys. Anthrop., 47/1, 168, Seattle.

65. WOLPOFF H. M., SMITH F. H., MALEZ M., RADOVČIĆ J., RUKAVINA D., 1981: Upper Pleistocene Human Remains from Vindija Cave, Croatia, Yugoslavia. Am. J. Phys. Anthrop., 54, 499-545, Philadelphia.

MARIJAN KRAŠ

Varaždin

930.22 (497.13)

PRILOZI POVIJESTI IVANCA OD PRVOGA PISANOGA SPOMENA 1936. DO 1940. GODINE

PRIKAZ POVIJESNIH ISTRAŽIVANJA IVANCA

Ivanečka starija i novija prošlost bila je dugo vremena marginalno zastupljena u hrvatskim povijesnim istraživanjima. Pokretanjem *Ivanečkog kalendara* 1974. godine otvoreno je neistraženo područje objavljivanjem radova kojima je Ivanec postupno dobivao povijesnu dimenziju, bez koje nije bilo prepoznatljivog identiteta ovog značajnog zagorskog gospodarskog, prosvjetno-kulturnog i upravnog središta podno Ivančice, *poleg jedne velke gore.*

U povijesnoj znanosti Ivan Kukuljević-Sakcinski u raspravi *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj* (Rad JAZU, knj. 81. i 82., Zagreb 1886.) prvi je obznanio izvor najstarijeg pisanog spomena Ivanca u ispravi priora Ivana Paližne ml. od 22. lipnja 1396., sačuvanog u prijepisu dokumenta Alberta de Nagmihala, hrvatskog bana, izdanog u Pakracu 22. veljače 1421. godine.[1]

Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj.

Čitao u sjednici filologičko-historičkoga razreda jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 25. veljače 1885.

IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI.

Uvod.

Dva su povjestnika pisala do sada o prioratu vranskom. Šibenčanin Ivan Tomko Marnavić i Ugrin Gjorgje Pray. Prvi ostavi u rukopisu na taljanskom jeziku godine 1609 pisanu razpravu pod naslovom: „Discorso dell' priorato della Wrana". Drugi dao je godine 1773 u Beču tiskati svoju latinsku razpravu: „Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae, in qua origo, progressus et interitus ex monumentis nondum editis compendio explicantur".

Obje razprave su veoma uredjale. Prayevo djelce može se jedva antikvarno nabaviti. Od Marnavićeva rukopisa poznat mi je samo jedan eksemplar. Taj se čuvao njegda u Pragu u arkivu čeških vitezova hospitalaca sv. Ivana, a sada se nalazi u knjižnici njemačkih vitezova u Beču.

Slika 1. Faksimil 1. str. rasprave Ivana Kukuljevića Sakcinskog: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knj. 81.–82. Zagreb, 1886.

Ivan Kukuljević-Sakcinski i njegova istraživanja Priorata Vrana i reda ivanovaca u Hrvatskoj poslužila su kasnije kao temelj i putokaz drugim povjesničarima, koji su proširivali vrijeme i prostor ivanečkog kraja u razdoblju između dva svjetska rata. Naročito treba istaći radove Emilija Laszowskog, Stjepana Beloševića i Gjure Szaboa. Prigodna publikacija *Spomenica Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Ivancu povodom proslave 50-godišnjice 1888.-1938.* (Ivanec, 1938.) Pavla Špilera Georgijevića (objavljena pod pseudonimom Ivan Čanin) sažeto prikazuje ivanečku prošlost u okvirima tadanjeg skromnog fonda povijesnih informacija.

Naselje Ivanec, feudalno plemstvo, stanovništvo, narodni život u sintezi društveno-gospodarskih i političkih prilika istražuju se od sedamdesetih godina ovog stoljeća. Znanstveni uvid u ivanečku prošlost otpočet je sedamdesetih godina u knjizi prof. Nade Klaić *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku* (Zagreb, 1976.) i studiji dr. Josipa Adamčeka *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća* (Zagreb, 1980.). Velik doprinos starijoj ivanečkoj povijesti pridonijela je dr. Lelja Dobronić izvornim istraživanjima *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj* i radom *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj* (Zagreb, 1984.).

Ivanec je uz druga naselja Hrvatskog zagorja predstavljen multidisciplinarno u knjizi Nevena Budaka *Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku* (Koprivnica-Zagreb, 1994.).

Potpunije, sveobuhvatno i produbljenije istraživanje ivanečke povijesti prikazano je u *Ivanečkom kalendaru (IK):* Marijan Kraš: *Stari grad Ivanec (IK'74);* Metod Hrg: *Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine; Vuglovec u 15. i 16. stoljeću; Seljačka buna u Ivancu i Beli; Stanovništvo Ivanca i okolice god. 1649. (IK'75);* Ladislav Šaban: *Pogled u prošlost Ivanca (IK'77); Povijest ivanečkog grada (IK'86 i '94).*

Autor ovog rada objavio je u lipnju 1996. uz proslavu 600. obljetnice Ivanca knjigu ***Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine*** (opsega 134 str. s ilustracijama uz dodatak ***Odabrani tekstovi Ivančana*** -27 str.). Djelo nije kronološka cjelina, ali je prvi cjelovitiji prikaz dosadašnjih istraživanja ivanečke prošlosti, uz korištenje do sada objavljenih radova, izvorne građe i povijesnog pamćenja u iskazima Ivančana o Ivancu.[2]

IVANEC U POSJEDU REDA SV. IVANA JERUZALEMSKOG - IVANOVACA

Postanak i razvoj naselja Ivanec javlja se u povezanosti s redom Svetog Ivana Jeruzalemskog, *Fratres hospitalis sancti Johannis Iherosolimitani,* koje hrvatska povijesna istraživanja nazivaju ivanovci.

Vjerojatno oko godine 1050. ili za prvoga križarskog rata (1096.-1099.) osnovali su neki od trgovaca iz Amalfija u Jeruzalemu bratovštinu za njegu bolesnika, naposc hodočasnika, s bolnicom. Naziv ivanovci *(lat. Johannites)* nastao je po prvom samostanu reda u Jeruzalemu kraj crkve Sv. Ivana Krstitelja. Pojava reda ivanovaca u srednjovjekovnoj Hrvatskoj (uz templare, cistercite i dr.) odražava i nastojanje dinastije Arpadovića za stvaranje jake političke i crkvene organizacije, pri čemu su zasluge crkvenih redova u formiranju ugarske države nesumnjive.[3]

Ivanovci se doseljavaju u Hrvatsku sredinom 12. stoljeća, a prvi pisani tragovi njigovog prisustva u našim krajevima upućuju na 1201. godinu. Tada se uz posjed zagrebačke biskupije Jalkovec kod Varaždina spominje "selo ivanovaca" *(villa hospitalariorum)* iz čega se pretpostavlja da su ivanovci "već u 12. stoljeću posjedovali kompleks oko Ivančice i Ivanca kojemu je očito pripadalo i ovo "selo ivanovaca" i koji kompleks je sav dobio ime po ivanovcima."[4] Posjede su stekli isključivo kraljevskim darovanjem, ali nam nisu poznate pobliže okolnosti i prigode darovanja.

Opravdano se postavlja pitanje povoda dolaska viteškog reda ivanovaca u naše krajeve, posebno oko Ivančice. Osnovni razlog je širenje kršćanstva, a zatim pravac kretanja hodočasnika na putu iz Zapadne Europe na Bliski i Srednji Istok i vojnika u križarske ratove. U našim krajevima zaštitu i utočište oboljelima, iznemoglima i ranjenima pružali su templari i ivanovci, što je i bio osnovni zadatak ovih redova. Hrvatsko-ugarski kraljevi Bela III., Emerik, Andrija II. i Bela IV. priklanjaju se zapadnoj civilizaciji, učvršćuju državne i obiteljske odnose s Francuskom, vodećom zemljom zapadnog kršćanstva.

Slika 2. Grb priorata ivanovaca za Ugarsku i Hrvatsku (Priorata vranskog)

Slika 3. Pečat ivanovaca u Novom dvoru (Nova Curia), Međimurje, Župa Sv. Martin na Muri

Dobronić, L.: Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj. Zagreb, 1984.

Vladari poklanjaju ivanovcima velike posjede u Ugarskoj i Hrvatskoj. (Šume sa sjevera Ivančice procijenjene su god. 1590. na 15 kraljevskih rali, tj. na 2.250 rali). I papin interes za širenje viteških redova u Hrvatskoj bio je velik. Nažalost, podaci o djelovanju ivanovaca, izuzev darovnica, nisu poznati. Većina ivanovaca na vodećim dužnostima potjecala je iz Francuske i Italije. "Kao poglavari 'kuća' i preceptorata po svim dijelovima Hrvatske kao i feudalni gospodari s mnogim predijalcima i podložnicima na golemim zemljišnim posjedima, bez sumnje su unijeli životni stil svoje domovine na hrvatsko tlo."[5]

Većina ivanovaca na položajima u redu bila je rodom iz Francuske, a ponešto i iz Italije (ivanovci su bili gotovo isključivo Francuzi). I Hrvati su bili članovi tog reda i u prioratima u drugim zemljama vršili odgovorne službe. Prema L. Dobronić, jedini materijalni dokaz djelovanja ivanovaca je u prijenosu francuske graditeljske kulture - u romaničkim burgovima sa središnjom branič-kulom koji je donijet u Hrvatsku gotovo u isto vrijeme kada je nastao u Francuskoj. To i danas potvrđuju ostaci Puste Bele, čije ruševine unutar ostataka bedema čuvaju vidljive kamene tragove zgrade kružnog tlocrta.[6]

Posjedi ivanovaca oko Ivančice

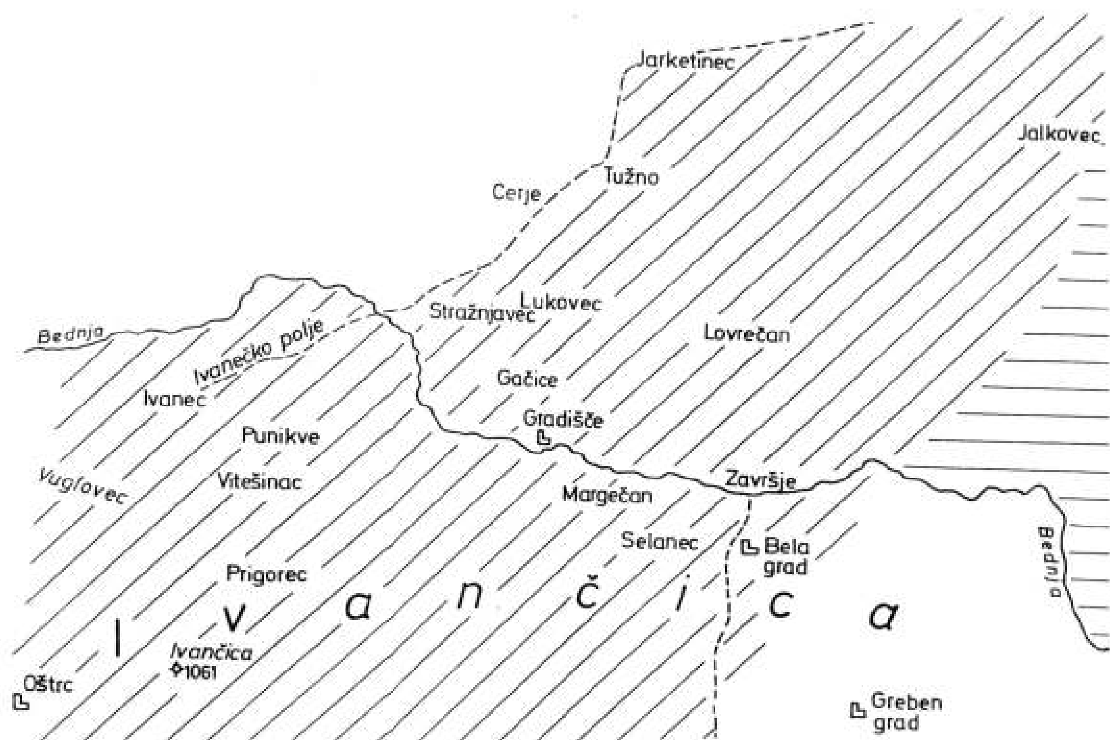
Prisustvo ivanovaca u ivanečkom kraju potvrđuje i povelja Bele IV. iz 1238. godine u kojoj se navodi: "Zatim smo odobrili istom redu (tj. ivanovcima) neku zemlju, oko četiri jutra,[7] izuzetu iz županije varaždinske, koja leži uz zemlju sv. Ivana varaždinskog".[8] E. Laszowski pretpostavlja da je to lokacija Ivanca: "Koji li je to samostan bio i gdje je ležao? Ne ćemo pogriješiti, ako ustvrdimo, da to bijaše u Ivancu kraj Varaždina, gdje do nedavna stajaše crkva posvećena sv. Ivanu."[9] Za točnije vremensko određenje korišten je podatak iz "Kronološkog pregleda stjecanja prvog spomena posjeda" u kojem L. Dobronić navodi 1201. godinu i "selo hospitalaca" između Ivančice i Varaždina. Analizom povjesnih činjenica, autorica zaključuje da se radi o

... velikom posjedu ivanovaca na planini Ivančici i podno nje. Sveti Ivan, zaštitnik ivanovaca i taj viteški red udarili su pečat cijelom kraju, tako da im se uspomena sačuvala u imenima: Ivanec (mjesto), Ivančica (gora), Ivanovečko polje (Ivanečko polje, pojas od želj. pruge do Bednje), Ivanuševo brdo, Ivanšček potok koji teče iz Ivančice na južnu stranu). Prema tome se može lako

zaključiti da su četiri jutra zemlje, koje je odobrio Bela IV., neki dodatak velikom posjedu reda sv. Ivana Jeruzalemskog blizu Varaždina. Dokazano je, naime da ivanovci nisu imali svoje sjedište u samom Varaždinu, već na Ivančici u utvrđenom gradu Beli (danas Pusta Bela).[10]

I pored toga prema interpretaciji Laszowskog da se podatak iz 1238. godine odnosi na Ivanec potrebno je zadržati rezervu jer je lokacija naselja isuviše neodređena. Po svemu sudeći Kukuljević, ni Laszowski i L. Dobronić ne tumače ispravno sjeverne granice Belca i Oštrca prema ispravi Bele IV. iz god. 1238., tvrdnjom da belečki posjed graniči sa sjevera u Ivančici sa belskim posjedom i da se belski posjed spušta sve do Oštrca. Sama pak isprava tvrdi da se posjedi u Ivančici protežu sjeverno od Belca i Oštrca, ali ne do Belca ili Oštrca. To znači da se ne spuštaju na južne obronke Ivančice.

Granice sa sjevera Ivančice protežu se od loborskog posjeda iznad Oštrca i Belca uglavnom bilom planine preko najvišeg vrha Ivančice te se spuštaju preko Gradinovca iznad Milengrada na Željeznicu, zahvaćaju Veliku Ravan, Ham, Krušljevec iznad Margečana, tako da na jugu ostaju Zajezda i Gotalovec te s jugoistoka i istoka grebengradski posjedi. Kamena Gorica bila je na grebengradskom posjedu. Selnica pak, o kojoj je riječ o ispravi, nije selo kod Belca (Sv. Jurja), nego je tzv. Donja Selnica koja prostire na jugoistoku od potoka što teče iz šume između brda Čeva i belskog grada, te čini granicu belskih i grebengradskih posjeda na toj strani.

Slika 4. Posjed ivanovaca oko Ivančice
Dobronić, L.: Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj. Zagreb, 1984.

U vlasništvu ivanovaca bila su naselja s lijeve i desne strane u dolini Bednje: Bela, Margečan, Seljanec, Ružakovec, Završje, Škriljevec i Osečka, potom nešto podalje Lovrečan, Cerje, Tužno, Jurketinec, Gačice, Lukavec, Stažnjevec, Vitešinec, Saturnjak, Punikve, Prigorec, Ivanec i Vuglovec.

Da je utvrđena Bela sjedište ivanovaca u sjevernoj Hrvatskoj, potvrđuje kapitul reda u Čorgou kod Velike Kanjiže (južna Mađarska) 1275. godine na kojem belske ivanovce zastupa brat Margerita, preceptor (poglavar) Bele. Ovaj podatak L. Dobronić ističe kao važnu činjenicu.

I time je utvrđeni grad Bela ušao u povijest, jer o njemu nisu poznati stariji podaci. Ipak je vrlo vjerojatno da je on mnogo stariji i da su ivanovci u Beli imali svoje sjedište otkada su se nalazili u kraju oko Ivančice, tj. od (vjerojatno) kraja 12. stoljeća.[11]

Bela, sjedište ivanovaca u sjevernoj Hrvatskoj, ima vrlo značajnu ulogu za istraživanje najstarije povijesti Ivanca. Uz povijesne izvore o belskom posjedu u pravilu se otkrivaju i podaci iz ivanečke prošlosti. Kroz čitav srednji vijek sve do 19. stoljeća uz Belu je vezana ivanečka prošlost sedam stoljeća.

Gospodarenje, odnosi i zaštita na belsko-ivanečkom posjedu

Povijesni dokumenti o ivanovcima u Hrvatskoj i Ugarskoj svjedoče o njihovom materijalnom stanju i imovinsko-pravnim odnosima u feudalnom sustavu. Tako je 1304. godine magistar Konstancije u Beli dao kao predij (u zakup) posjed Punikve loborskom plemiću Tomi Crnom, *... tako dugo dok budu nama i našem redu vjerni da ga drže i posjeduju pod tim uvjetom da zemlju održe i služe dobrom obradbom polja i podizanjem zgrada. Zato ih oslobađamo (tereta) dvije godine. A pošto se navrše dvije godine Toma i njegovi nasljednici s njihovim jobagionima (slobodnjacima) sva svoja prava i službe prema starom običaju dominija Bele biti će dužni plaćati nama i našem redu svake godine bez ikakvog prosvjeda; uz dodatak, neka ne ulaze u naše ribarenje, lov, žirenje i gradnju novog mlina, ako nemaju našu posebnu dozvolu.*[12]

Tomo Crni bio je u dobrim odnosima s belskim ivanovcima, jer 1321. godine dobiva i ispravu još na dvije livade uz Bednju u okolici Bele. "Prior Rima i Ugarske, Filip de Granana, 1321, u Požegi 'u našoj kući od starine utvrđenoj' izdao je ispravu plemiću Tomi Crnome (Niger) kojemu daje dvije luke (prijelaza preko vode) na pritocima rijeke Bednje na području Bele."[13]

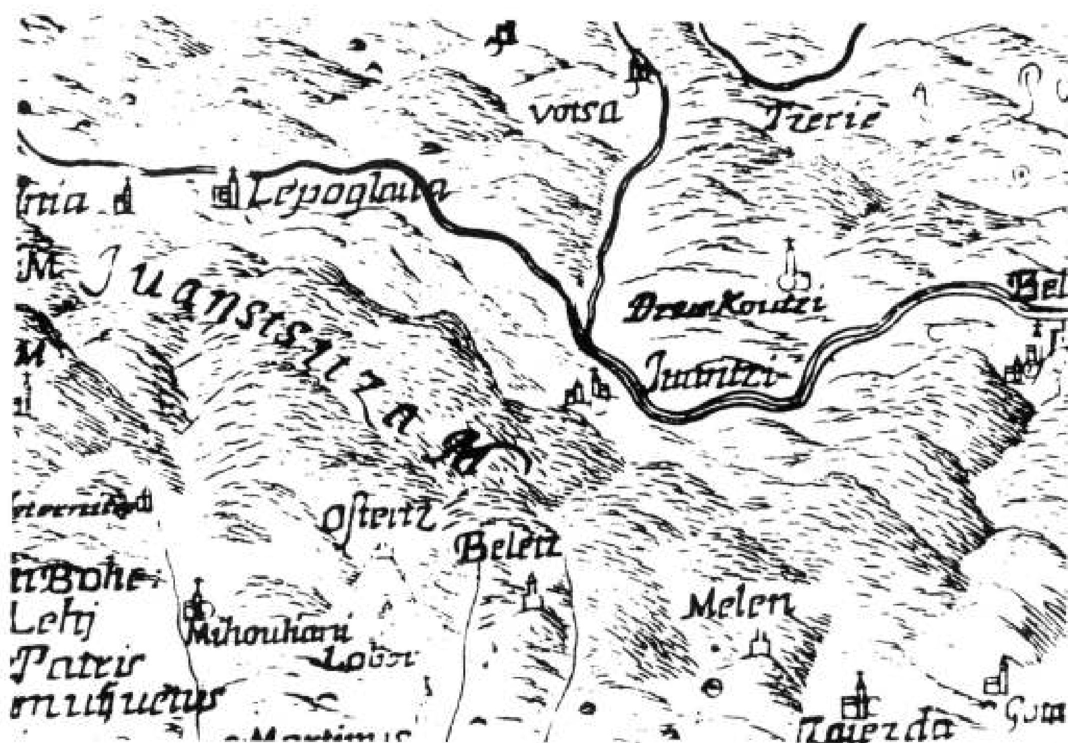
1306. godine magistar za Ugarsku i Hrvatsku Oliver dodjeljuje posjed Tužno (Cerje) Ivanu zvanom "Dijete" (Puer) za prijašnje zasluge "*... jer je Svetom Ivanu od djetinjstva vjerno služio. Taj je dužan svake godine o Martinju platiti "jednu marku starih denara". Svih drugih dužnosti je oslobođen. Dodano je: Ako Ivan ili njegovi nasljednici ne plate ovu određenu svotu četiri godine, pete godine se moraju pokoriti magistru ili kastelanu Bele.*[14] Ivan zvani "Dijete" posjeduje Zajezdu, kao i njegovi potomci, župan Beda i drugi. Nakon trideset godina, 1336. u gradu Beli prior Petar Cornuti potvrđuje darovnicu plemiću Bedi, sinu pokojnog Ivana (1306. godine), uz opširno obrazloženje:

Cijeneći odane usluge župana Bede našem redu, u našem utvrđenom gradu Beli i drugdje našoj braći i jobagionima u tom gradu i onima koji pripadaju tom gradu, koje dnevno iskazuje i namjerava i obećava činiti i u buduće, i da se potakne da ih još snažnije iskazuje, uzevši u obzir, također da će zbog rata s Nijemcima, koji se vodi s njima u dijelovima Hrvatske (Slavonije), biti koristan našem redu i spomenutom utvrđenom gradu i našim jobagionima, i da može od mnogih opasnosti našu zemlju i naše ljude sačuvati, jer se nalazi na granici između naše zemlje i Nijemaca, i još uzevši u obzir njegov dobar glas, na očitu korist našeg reda i spomenutog utvrđenog grada ... posjed Tužno ... potvrđujemo i ponovno dodjeljujemo županu Bedi ...[15]

Prema I. Kukuljeviću, 1374. godine na kapitulu ivanovaca u Mlaki (Turopolje) predano je imanje "reda sv. Ivana" Jurketinec predijalcu Pavlu Ivanovu. Pavao je imao obavezu plaćanja "osam penza dinara i desetine". Ivanovci iz Bele "zadržaše po običaju za sebe pravo suda radi paleža, rad prolijevanja krvi i rad nasilja. Nu krivice trećega prestupka mogaše osuđivati samo predijalista."[16]

U navedenim primjerima upoznajemo organizirane oblike obrane crkvenih dobara i posjeda, koje se temelje na vazalskom odnosu vlastelina, crkve, crkvenih redova i predijalaca. Te se obveze prema belskom vlastelinstvu u citiranim dokumentima ne navode, ali se podrazumijevaju. N. Klaić smatra vojničku zaštitu na belsko-ivanečkom posjedu povoljnijim oblikom službe, za razliku od uobičajene prakse zbog različitih interesa vlastelina i njegove vojničke zaštite:

Čini se da ivanovci u Zagorju na vlastelinstvu Beli namjerno olakšavaju službe svojim rijetkim vazalima. Njihova se utvrda nalazi gotovo na samoj granici prema, kako sami kažu "Teutoniji", i

Slika 5. Ivanečki kraj na zemljovidu Hrvatske Stjepana Glavača 1673. godine

vojnička im je obrana neophodna. Još 1306. g. Ivan zvan Dijete (Puer) uzima od njih posjed Tužno uz uvjet da od njega plaća na godinu 1 marku. Ali, magister Oliver želi Ivana nagraditi za dotadašnju vjernu službu i zato njemu i njegovim nasljednicima oprašta "zalaz, svaki porez i oranje kao i globe", koje ivanovcima pripadaju. Štoviše, Ivanu će oduzeti posjed tek ako pet godina redom ne daje dužna podavanja. Uostalom, Ivan i njegov sin Beda ostaju i kasnije u službi. Nagrađujući i Bedu, prior ivanovaca ističe kako je pomogao svojim kmetovima u ratu s "Teutoncima". No čini se da su takvi uvjeti u predijalnim ugovorima izuzetak, zato su i posebno u njima dodani.[17]

Ivan Paližna mlađi - obnovitelj Ivanca 1396. godine

Ivan Paližna, prior priorata Sv. Ivana Jeruzalemskog za Ugarsku i Hrvatsku, hrvatsko-slavonsko-dalmatinski ban (1385.-1391.), nedvoumno jedna od najistaknutijih osobnosti hrvatske srednjovjekovne povijesti, posredno je vezan za povijest Ivanca. Bio je predvodnik pobune protiv Arpadovića, kraljice Marije i Sigismunda Luksemburškog, a u dinastičkim borbama za ugarsko-hrvatsko prijestolje stao je na stranu Karla Dračkog i Anžuvinaca. Uz pomoć bosanskog kralja Tvrtka i pod njegovim jakim okriljem pokušao je okupiti Hrvatsku bez stranih gospodara.

Poslije smrti Ivana Paližne (ožujak 1391.) pojavljuje se na dužnosti vranskog priora 1392. godine njegov nećak **IVAN PALIŽNA mlađi.** *Međutim, s funkcijom priora Vrane, u smislu priora cijele Ugarske i Hrvatske, Ivana od Paližne mlađeg ili nešto nije bilo u redu ili je doskora prestala. On je, naime, 1396. godine bio prior Bele i stolovao je u gradu Beli na Ivančici. Bela prije toga uopće nije bila sjedište priorata (postojao je samo jedan za Ugarsku i Hrvatsku, nazivan i vranski), a Belom je upravljao preceptor ili kastelan, pa je mogla biti jedino sjedište preceptorata ili kastelanije.* ***Poslije ove isprave kojom je uređen položaj starih i novih podložnika ivanovaca "u slobodnom naselju Sv. Ivana" (prvi spomen Ivanca!), Ivan od Paližne ml. više se ne spominje".***[18] (grafički istaknuo autor).

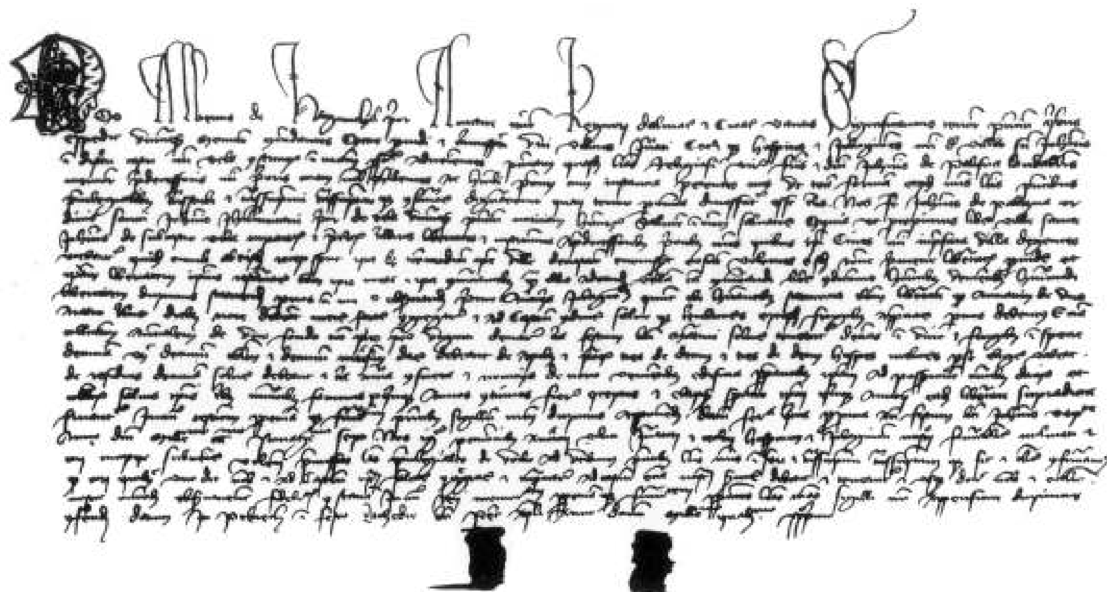
Isprava koju je u Beli 22. lipnja 1396. godine izdao Ivan Paližna ml. sačuvana je u prijepisu Alberta de Nagmihala, priora vranskog i bana Hrvatske i Dalmacije, s nadnevkom 22. veljače 1421. godine u Pakracu. Dokument glasi:

Mi Albert de Nagmihal, prior vranski i ban kraljevina Dalmacije i Hrvatske, objavljujemo ovom ispravom svima kojih se tiče i dajemo na znanje da pred nas osobno dođoše brižni i razboriti ljudi sudac, prisežnici te neki od stanovnika i podložnika naših iz općine sv. Ivana (Ivanca), što stanuju na području našega grada Bele, pokazujući nam neku ispravu hvale vrijedne uspomene priora, brata redovnika i gospodina Ivana od Paližne, našeg predšasnika, i moleći nas uz ponizne molbe da je u ovu našu ispravu u cjelini prepišemo i prenesemo te se udostojimo prenesenu potvrditi. Njezin je sadržaj u svemu ovakav:

Mi brat IVAN OD PALIŽNE, jeruzalemskog reda sv. Ivana, PRIOR BELSKI,

pozdravljamo u Spasitelju svih ljudi sve koji budu ovo doznali. Čuli smo kako su neki neprijatelji oteli sloboštine i isprave slobodne općine Sv. Ivana (Ivanca) podijeljene od naših predšasnika priora, kojima su se služili ti naši građani koji stanuju u spomenutoj općini, a zbog toga je sama općina pretrpjela dosta štete. Mi (im) ovime želimo pribaviti prijašnju slobodu i u istoj prijašnjoj slobodi uspostaviti kako one koji sad u njoj stanuju tako i one koji dođu da (ondje) stanuju kao slobodni stanovnici te odlučismo dati im ovu sloboštinu koju ćemo vjerno obdržavati: ponajprije za stare podložnike koji sada tamo stanuju određujemo povlasticu da od jedne rali godišnje budu dužni po tri dana orati, žeti, kositi i skupljati (žito ili sijeno) i dovesti u grad, s time da budemo dužni vršioce tih plodova platiti; godišnji prinos po jednom gruntu (zemljište s kućom, dvorištem, vrtom i sl.) treba da o Martinju plate ne veći od dvadeset denara; dužni su dati desetinu od vina i plodina napose, desetinu tj. deseto vjedro i deseti snop; od pčela i svinja podložnik će sebi odabrati tri najbolje od deset, a od ostalih platit će desetinu; i tri običajna dara. Novoselcima, koji iznova dođu na taj posjed i spremaju se graditi zgrade, određujemo da budu kroz čitavih pet godina oslobođeni od svih daća i prinosa, izuzevši samo tri dara, a po isteku roka od tih pet godina neka se služe istom sloboštinom. A za trajnu čvrstoću ovih prava odredismo na ovu ispravu staviti naš pečat. Dano u četvrtak prije blagdana svetog Ivana Krstitelja (22. lipnja) godine Gospodnje tisuću tristo devedeset šeste.

Mi dakle s odobravanjem skloni traženju spomenutih, suca, prisežnika te ostalih stanovnika i podložnika i hoteći im pomoći u njihovoj oskudici, spomenute povlastice od riječi do riječi

Slika 6. Hrvatski ban Albert de Nagmichal potvrđuje 22. veljače 1421. g. ispravu Ivana Paližne ml. iz god. 1396. u kojoj se prvi put spominje naselje Ivanec
Hrvatski državni arhiv, NRA sv. 207 br. 26.

prepisujemo i uvršćujemo u ovu našu ispravu, (a) prepisano tako potvrđujemo da nam svaki od njih bude dužan služiti i za naš grad po jedan dan kositi, skupljati (sijeno) i u naš grad dovesti, dok budu nama i našoj crkvi u svemu držali stalnu vjernost. Za spomen tome i za trajnu čvrstoću odredismo dati na ovu našu ispravu objesiti naš pečat. Dano u Pakracu na blagdan Stolice sv. Petra (22. veljače) godine Gospodnje tisuću četiristo dvadeset prve.[19] (prev. Metod Hrg).

Povelja se danas čuva u Hrvatskom državnom arhivu, oznaka NRA sv. 207., br. 26, a pisana je na latinskom jeziku i gotičkim pismom. Zanimljiva je i sudbina ovog dokumenta: Ivan Kukuljević u svojim bilješkama izvora navodi "odnešena pisma iz zem. arkiva", [20] a Emilij Laszowski bilježi: "prije u zemaljskom arkivu, sada u Budimpešti."[21] Tijekom pedesetih godina NR Mađarska je Hrvatskoj vratila dio odnesene arhivske građe, a između ostalog i ovaj za povijest Ivanca nadasve važan dokument. Isprava je otkrivena zaslugom arhiviste Metoda Hrga, koji je dokument preveo i protumačio.[22]

Hrvatski državni arhiv, NRA sv. 207 br. 26.

Ego Albertus de Nagmichal, prior Aurane, necnon regnorum Dalmacie et Croacie banus significamus tenore presencium quibus expedit universis memorie commendantes, quum providi et circumspecti viri, vilicus, iurati ceterique hospites et iobagiones nostri de villis Sancti Iohannis in districtu castri nostri Bela constituti in nostram personaliter advenientes presenciam quesdam literas religiosi viri, fratris et domini Iohannis de Palisna, laudabilis memorie predecessoris nostri prioris coram nobis exhibentes ac humile precum cum instancia petentes nos ut totam formam eandem nostris literis presencibus privilegialibus transscribi et transsumpmi transumptumque confirmare dignaremur, quarum tenor per omnia dinoscitur esse talis: Nos frater Iohannes de Palizna, ordinis sancti Iohanni Iherosolimitani, prior de Bela universis presencium noticiam habituris salutem in omnium salvatore. Qquia, ut percepimus, libere vile Sancti Iohannis de subcastro Bela (...) libertates et instrumenta a predecessoribus nostris, quibus ipsi cives nostri in prefata vila degentes utebantur quidam emuli ab eisdem recepissent (...) ubi non modicum ipse ville devastatum evenisset, eo scito volentes eisdem racione primene(!) libertatis providere et ipsam libertatem ipsius restaurare tam (...) adhuc in ipsa commorantibus, quam illis ad eandem villam causa commorandi libere conditionis hominibus venientibus, quiusmodi libertatem duximus statuendam per nos in (...) observandam: primo, antiquis iobagionibus ex nunc ibi habitantibus statuimus talem libertatem: quod anuatim de uno aratro tribus diebus arare debeant, metere, falcare congregare et ad castrum conducere, salvo quod tritulatores ex eisdem frugibus appreciare per nos debeantur, etiam collectam annualem de uno fondo non plus preter viginti denarios circa festum beati Martini solvere teneantur, decimis in vino et frugibus in specie decimam, videlicet decimum cubulum et decimum manipulum dare debeant et, de apibus et porcis tres de decim et tres de decim hospes meliores pro se eligere valeat, de residuis decimam solvere debeant et tria munera consueta, et novitiis de novo venientibus edificia preparantibus ipsam ad possessionem omnibus daciis et collectis, salvis ipsis tribus muneribus, facimus per quinque annos continuos fieri exceptos et elapso spacio ipsorum quinque annorum eadem libertatem supradictam fruantur. In cuius testimonium perpetuamque firmitatem praesentibus sigillum nostrum duximus apponendum. Datum feria quinta proxima ante festum beati Iohannis Baptiste anno Domini milesimo trecentesimo nonagesimo sexto. Nos igitur petitionibus anotatorum vilici, iuratorum et ceterorum hospitum et iobagionum nostrorum favorabiliter inclinati et eorum inopye subvenire volentes premissas literas privilegiales de verbo ad verbum presentibus literis nostris inseri et transsumpmi transsumptumque sic et aliter confirmamus, quod eorum quilibet uno die nobis et ad castrum nostrum falcare, congregare et importare, ad castrum eciam nostrum servire debeant et teneantur et usque donec nobis et ecclesie nostre omnimodam observaverint fideliter constantiam. In cuius rei memoriam perpetuamque firmitatem presentes literas nostras sigilli nostri appensione duximus conferendas. Datum in Pekrech in festo Cathedre beati Petri apostoli, anno Domini milesimo quadringentesimo vigesimo primo.

Slika 7. Transliteracija isprave iz 1421. godine u latinični tekst

Ivan Paližna nazvao je stanovnike Ivanca *cives,* koja je označavala građane s punim građanskim pravom, a naselje je imalo suca *villicus* imenovanog od ivanovaca. Ban Albert de Negmihal koristi termin *hospites jobagiones,* što pokazuje da se pravni položaj podložnika krajem 15. st. izjednačio s položajem stanovnika gradskih naselja i pogoršao. Feudalci su stanovnike u gradovima i posjedima u svojem vlasništvu pretvarali u kmetove, što je vidljivo i na belsko-ivanečkom vlastelinstvu u vlasništvu grofova Petheö de Gerse.[23]

Pretpostavke o postojanju Ivanca prije 1396. godine

Početci Ivanca vezuju se uz kapelu Sv. Ivana Krstitelja - podignutu na prostoru nekadašnjeg starog grada Ivanec, na raskrižju puteva iz Varaždina prema Lepoglavi i Krapini, Klenovniku i drugim naseljima koja su tek nastajala. *Naselje Svetog Ivana početni je oblik imena kasnijeg Ivanca i očiti znak da se mjesto tek tada razvijalo. ... Činjenica da je kapela u gradu Ivancu bila posvećena Sv. Ivanu Krstitelju siguran je putokaz da su njeni osnivači križari ivanovci, koji su tog sveca naročito štovali, po njegovoj crkvici u Jeruzalemu primili ime reda ...*[24]

Prema ispravi Ivana Paližne ml. postojanje Ivanca može se pretpostaviti već i prije 1396. godine: "... neki neprijatelji (su) oteli sloboštine i isprave slobodne općine Sv. Ivana (Ivanca) podijeljene od naših predšasnika priora..." Iz uvodnih odredbi najstarijeg ivanečkog dokumenta doznajemo da su stanovnici Ivanca imali neprijatelje, koji su im oteli njihove sloboštine, te se njima više ne mogu služiti. To bi moglo upućivati prije svega na povremene upade Nijemaca iz Štajerske (Güssingovci, Celjski).

Nadalje, tekst isprave spominje "stare podložnike koji sada tamo stanuju", pa je prema tome mjesto bilo razvijeno već ranije i kroz više generacija. Općina (trgovište) ima svoga suca, prisežnike. Obveze stanovnika Ivanca prema podavanjima kmetova pod drugim feudalnim gospodarima bile su znatno manje. Ivančani su sredinom14. st. imali neusporedivo manje terete od nameta kmetova na posjedima zagrebačkog Kaptola.

Razloge za privilegirani položaj prvih stanovnika Ivanca nalazimo u odnosu vlastele prema podložnicima radi obveze podložnika koje su sadržavale i zaštitu belskog posjeda oružjem prema potrebi. Bile su mnogo manje od obveza na drugim vlastelinstvima i radi "... pospješivanja naseljavanja, značajnije proizvodnje žitarica, te razvoja obrta i kada žele osobitim mjerama pospješiti naseljavanje, ... zatim, što struktura njihova posjeda ne dopušta da se prehranjuju zemljoranjom, a obrt se u zabačenoj varoši slabo razvija."[25]

U prilog pretpostavke nastanka Ivanca prije 1396. godine govori i postojanje posjeda Punikve, Tužno, Cerje, Jurketinec i drugih naselja. Stoga je izvjesno da je već na početku, a najkasnije do sredine 13. stoljeća, morala postojati općina Sv. Ivana, uz činjenicu da je Ivanec zbog svojih očitih prednosti uskoro postao najznačajnije središte zapadno od centralitetnog grada Varaždina.

Ivanec je dobio sloboštine i postao "slobodna općina" (oppidium) sa svojim sucem, prisežnicima, predstavnicima (zastupnicima ili vijećnicima) u 13. ili 14. stoljeću kada niču mnogobrojne slobodne općine i trgovišta sa raznovrsnim povlasticama. Ivančani dolaze k prioru Ivanu Paližni ml. s molbom **da se potvrde njihove stare sloboštine,** koje su im prijašnji priori ivanovaca podijelili, a neprijatelji oduzeli i prijeti im opasnost da ih ponovno izgube.

Pored listine Ivana Paližne ml. iz 1396. godine, prve početke Ivanca nužno je povezati s kapelom Sv. Ivana Krstitelja, čije postojanje do sada nije dovoljno uvažavano. L. Šaban smatra *... da je općina Sv. Ivana početni oblik imena kasnijeg Ivanca i očiti znak da se mjesto tada tek razvilo... a činjenica da je kapela u gradu Ivancu bila posvećena Sv. Ivanu Krstitelju siguran je putokaz da su njeni osnivači križari ivanovci, koji su tog sveca naročito štovali, a po njegovoj crkvici u Jeruzalemu primili ime reda...*[26]

Kapela Sv. Ivana Krstitelja spominje se prvi put u ispravama iz 1574. a od 1638. godine u vizitacijama Arhiđakonata varaždinskog. Crkva se spominje kao "vrlo stara", "prastara", "starija od župne crkve", "križarska" (tj. od križnika-ivanovaca), i prema nalazima vizitatora 1649. godine bila je u lošem stanju, zapuštena i ruševna, što nije neobično s obzirom da se njena starost u to vrijeme može procijeniti od 250 do 300 godina. Vizitator 1669. g. bilježi da je kapela u još jadnijem stanju, zabranjuje bogoslužje i nalaže popravak. To nije odgovaralo vlasnici ivanečkog grada grofici Suzani Oršić, udovici Stjepana Petheöa, koja je kapelu namjeravala porušiti i sagraditi novu. Kapela Sv. Ivana Krstitelja konačno je porušena 1674. godine.

Za naziv naselja Ivanec i Ivančice dugo je vremena bilo na snazi uvjerenje da su nastala iz korijena imena reda ivanovaca. Ovo pojednostavljeno tumačenje osporio je L. Šaban i dokazao da su ovi toponimi nastali po kapeli Sv. Ivana Krstitelja u Ivancu. U prvom i najstarijem povijesnom izvoru Ivan Paližna ml. godine 1396. naziva tadašnji Ivanec naselje *općina Sv. Ivana.* Prof. Šaban smatra da je postojanje kapele Sv. Ivana Krstitelja, zaštitnika reda ivanovaca,

utjecalo na stvaranje imena naselja, slično kao i u primjerima Margečana (crkva Sv. Margarete), Marčana (Sv. Marko), Vidovca (Sv. Vid), Petrijanca (Sv. Petar) i dr.[27]

Prvi se spomen Ivanca 1396. godine pojavljuje nakon nastanka njegovih susjednih naselja: najstariji je spomen Klenovnika 1244. godine, Bele 1275. godine, Maruševca 1269., Punikvi 1304., Cerja Tužnog 1306. i 1336. Župe Sv. Juraja Maruševec, Sv. Martina Donja Voća i Kamenice spomenute su 1334. godine.[28] Vuglovec bilježi prvi spomen 1350.; Jurketinec 1374.; toponim planine Ivančice spominje se već 1238., a rijeka Bednja 1321. godine. Ostala naselja današnje općine Ivanec javljaju se u srednjovjekovnim dokumentima također vrlo rano: Margečan 1431., a Gačice, Ivanečki Vrhovec (prvotno pod imenom Šatornjak, Verh), Lovrečan, Vitešinec i Završje - 1564. godine.[29]

Svi ovi podaci govore u prilog pretpostavke da je trgovište Ivanec postojalo u 13. stoljeću. Kasniji razvitak Ivanca u centralno naselje u dolini Ivančice i Bednje uvjetovan je izborom Ivanca za stalno sjedište vlastelinstva mađarskih grofova Petheö de Gerse (od 16. stoljeća) zbog mnogostrukih prednosti. To je bio povoljan položaj uz glavne prometnice istok-zapad (Lepoglava, Krapina), sjever (Klenovnik, Slovenija), velika naseljenost za ono vrijeme (radna snaga, obrana vlastelinstva), plodne oranice i livade uz Bednju, bogate šume i druge povoljne okolnosti. Dvorac Petheövih - obrambena tvrđava (castrum, kaštel) imao je u vrijeme turskih provala obrambenu namjenu za okolno stanovništvo.

IVANEC U SVJETOVNOM VLASNIŠTVU

Nova istraživanja srednjovjekovne povijesti Varaždinske županije Nevena Budaka potvrđuju da je u prošlosti Ivanca, osim povijesnih činjenica, potrebno sagledavati gospodarske, političke, demografske, socijalne, društvene, kulturne i druge okolnosti njegova razvitka kroz proteklih 600 godina.

Ivanec se do sredine 16. stoljeća navodi kao imanje velikog posjeda *čiji je centar bio templarsko-ivanovački grad Bela. Zato o Ivancu prije dolaska obitelji Petheö de Gerse možemo govoriti samo kao o jednoj od ekonomskih jedinica belskog posjeda, o neke vrsti majuru, ... na kojem su postojale neke gospodarske zgrade, čak neka zdanja za stanovanje. Opća nesigurnost koja je u tom kraju zavladala nakon pljačkaških upada Turaka u toku 15. i 16. stoljeća iziskivala je da se svako vlastelinstvo, majur, crkva ili kapelica okruže nekim obrambenim pojasom, zidovima, zdanjima, kako bi narod u slučaju nagle opasnosti uzmogao naći zaklon i braniti se.*[30]

Opadanje značenja reda Sv. Ivana Jeruzalemskog počinje prestankom križarskih ratova i povlačenjem sjedišta ivanovaca na Maltu. Djelatnost im je okončao papa Inocent VII. ukidanjem reda 25. lipnja 1405. Šezdeset i četiri godine kasnije, odnosno 1469. godine red ivanovaca nestao je iz Hrvatske.[31]

Žitelji Ivanca 25 godina nakon pridobivanja prve pisane isprave gube stoljetne crkvene gospodare, red ivanovaca i povlastice koje su im priznavane i poštivane. Istodobno isprava s banskim potpisom 1421. godine mogla je osnažiti njihov položaj u odnosu na nove vlasnike. 1441. godine Ivančani ponovno dobijaju potvrdu svojih povlastica. Međutim, pravni učinak tih dokumenata nije ih štitio od povećanih nameta feudalnih gospodara, koji su ih smatrali običnim kmetovima.

Ivanec u vlasništvu porodice Petheö de Gerse

Vlasništvo Ivanca i Belskog posjeda 34 godine nakon ukidanja reda ivanovaca prelazi 1439. godine u ruke priora Matka Talovca, hrvatskog bana, koji je vlastelinstvo djelomično sekularizirao (tj. pretvorio crkveno u državno vlasništvo) uz neke karakteristike crkvene imovine.

1480. godine ugarski kralj Matija Korvin, u stvaranju centralizirane monarhije i savlađivanju feudalne samovolje, zaplijenio je velika imanja nepokornih velikaša i stvorio u Hrvatskoj ogroman fond fiskalnih posjeda: 1481. konfiscirao je Veliki i Mali Kalnik i Belu (kasnije Varaždin, Vinicu, Krapinu, Veliki Tabor, Trakošćan, Kostel, Lobor i Oštrc). Sve je to povećavalo prihode od poreza, iako je i seljaštvo i nadalje bilo pod velikim obvezama.[32]

Polovicom 15. stoljeća vlastelinstvo Bela s Ivancem uključeno je u veliki posjed grofova Celjskih u Hrvatskom zagorju, a zagorski knez Ivan Korvin (nezakoniti sin kralja Matije Korvina) oko 1500. godine prodao je Belu i Ivanec grofovima **Ladislavu, Tomi i Franji Petheö de Gerse uz zalog od 5.600 dukata.** Bela i Ivanec s okolnim krajevima postaju vlasništvo ove mađarske plemićke obitelji za iduća dva i pol stoljeća, odnosno do 1738. godine.

Braća Petheö de Gerse ishodila su banskim nalogom jedne od sudskih parnica s plemićem Tomom Salajem (od 1555. do 1558.) uvođenje u posjed Fraksije Choron, supruge Benedikta Petheö, u posjed kaštela Ivanec i sela Ivanca, Prigorca, Punikvi, Vuglovca i Lovrečana. Ivanec postaje gospodarsko i upravno središte obitelji Petheö.[33] Bela s vremenom postupno gubi značenje i postaje gospodarska jedinica (imanje su u 19. i 20. stoljeću gospodarski obnovili Ožegovići). Šest godina kasnije (1564.) isposluju braća Benedikt i Ladislav Petheö važnu kraljevsku darovnicu za grad Belu, kaštel Ivanec i posjede Rusakovec, Završje, Lovrečan, Tužno, Lukavec, Punikve, Gačice i Vuglovec. Ivan Kukuljević u svojem je radu o Prioratu vranskom zabilježio:

Grad Belu sa Cerjem, Tužnom i Ivancem darova još 1564. kralj Ferdinand iz nova, za vječna vremena, Benku i Ladislavu Petevu, sinovom Nikolajeva Peteva. Ovi sagradiše u I v a n c u ***iz gradiva tamošnje samostanske crkve novi grad (castellum noviter erectum). Na dan Sv. Marka uvedena su svečano po kaptolu zagrebačkom rečena braća u zakoniti posjed grada Bele i svih njegovih selah i pripadnostih. ... Na taj način bijaše iz nova učvršćeno pravo porodice Peteva na stari priorata Vranskoga posjed grada Bele sa svojim ogromnim obsegom.***[34]

Ovaj dokument imao je za obitelj Petheö neprocjenjivu važnost u dokazivanju njihovog starog prava na belsko-ivanečki posjed. Bela i Ivanec su i mnogo kasnije, 1817. godine nakon 54-godišnjeg sudskog parničenja ponovno vraćeni obitelji Petheö de Gerse po ženskim nasljednicama. Istodobno, darovnica spominje prvi siguran podatak o postojanju utvrđenog grada u Ivancu 1558. godine koji su gradili grofovi Petheö, a u ispravi se navodi da je te godine ***... Frakcija Choron, žena Benedikta Petheöa uvedena u posjed grada kojega su Petheövi nedavno bili izgradili. Taj njihov grad doživio je naše dane, bez obzira koliko on u toku vremena bio pregrađivan.***[35]

Slika 8. Nadgrobni spomenik Ivana Petheö (+1616.) u ivanečkoj župnoj crkvi Sv. Marije Magdalene
Foto: B. Težak

U svim tim promjenama Crkva je posvema zaboravila na golemi belski posjed, koji je ugarski kralj Bela IV. dodijelio redu ivanovaca za njihove zasluge. Zagrebačka biskupija u ulozi pravnog sljednika Vranskog priorata i Belsko-ivanečkog posjeda uzaludno je dokazivala svoje pravo na veliko gospodarstvo, koje je bilo njezino izvorno vlasništvo. Povrat belskog posjeda kao dijela imovine Vranskog priorata prvi je pokrenuo 1485. Bartol Berislavić (80 godina nakon ukidanja reda ivanovaca). Tri godine kasnije ponvono je zagrebački kaptol pokrenuo pitanje belskog i ivanečkog vlastelinstva, ali uz točne podatke. Poveljom izdanom u Beču 3. siječnja 1632. godine, kralj Ferdinand daruje

... grad Belu, pripadajući negda "prioratu vranskom, reda križnika", sa svimi pristojališći. Naročito navodi sela Ružakovec, Završje, Lovrečan, Cerje Tužnja, (Tužno), Lokavec, Gačica, Vitošinec, Margićan, Zelna, Zaturnjak, Ponikva, Prigorec, Voglovce, Stražnovec i Ivanec ili Ivanci, gdje stoji kaštel od porušene crkve sagradjen". Ali ni ovom darovnicom ne postignu Vinković željenu svrhu.

... 17. studenoga 1650. godine Ferdinand III. izdao je darovnicu u kojoj su navedena sela pripadajuća gradu Beli: Jurketinec, Ligaši, Vrhovec, Gačice, Škriljevec, Globočec, Galženjak, Čakanovec, Vratečno, Knapovec, Kraj, Kuštrovo, Krasenski ili Vitošev breg i Mačkovec.[36]

Ovom kraljevskom darovnicom Zagrebački kaptol dobiva Belu i Ivanec. No niti ovim dokumentom nije se postigao uspjeh. Ključni i nepobitni dokaz prava na Ivanec, Belu i Cerje bila je isprava Petheövih iz 1564. godine. Bela, Ivanec i cjelokupno imanje ivanovaca zauvijek je ostalo u svjetovnom vlasništvu.

Posjednici Ivanca u 18. i 19. stoljeću

Posljednji muški potomak obitelji de Gerse - Ivan Petheö umro je u Ivancu 16. prosinca 1728. i sahranjen u roditeljskoj grobnici u lepoglavskoj crkvi Sv. Marije. Vlastelinstvo je ostavio u lošem stanju i velikim dugovima. Imanjem nakon toga upravlja udovica Barbara Falussy do smrti 1730. godine. Kraljevski fisk (državna blagajna) potom preuzima posjed i imanja Petheövih. Kralj Karlo IV. najprije ih poklanja grofu Palffyju, a godine 1740. prodaje grofu Ladislavu Erdödyju Novomarofskom za 80.000 forinti.[37]

Carica Marija Terezija potvrđuje 1742. godine vlasništvo imanja Bela, Ivanec i Jurketinec grofu Ladislavu Erdödyju Novomarofskom. On je obnovio vlastelinsko gospodarstvo, u opkope oko grada doveo vodu, sagradio drugi sprat i dogradio ivanečki kaštel. Ladislav Erdödy nije ostao trajni vlasnik belskog i ivanečkog posjeda, jer su ženske nasljednice iz obitelji Petheö de Gerse 1763. godine pokrenule parnicu smatrajući da im je neopravdano oduzeto nasljedstvo, koje su njihovi preci kupili novcem, a ne darovnicama. Stoga nije bilo pravnog osnova da kralj preuzme belsko-ivanečko vlastelinstvo poslije smrti posljednjeg muškog nasljednika.

Uz pomoć Mirka Karla Raffaya, biskupa đakovačkog, nakon parnice od 54 godine, imanje Bela, Ivanec i Cerje raspodijeljeno je na petnaest plemičkih porodica ***po tankoj krvi grofova Petheö, potomaka obitelji de Gerse. Bela je pripala porodici Ožegović-Barlabaševački, a pojedine dijelove ovog posjeda dodijeljeno je plemičkim obiteljima Dominić, Kanotay, Bedeković, Josipović, Lovinčić i Barabaš. Cerje je pripalo obitelji Švagel-Bogačevečki. Ivanec sa zemljištem dobila je porodica Peharnik-Hotković.***

Franjo pl. Kukuljević (1774.-1844.) naslijedio je gospodarstvo Ivanečka Kaniža, Antun pl. Kukuljević (1788.-1851.) Jurketinec i dio Ivanca, plemička obitelj Fodroczy šume na Ivanšćici, Josip pl. Balogh od Galanthe - Cerje Gornje, plemička obitelj Kovačoci - Cerje Srednje, plemička obitelj Krajačić - Gečkovec, Samuel pl. Bužan - zemljišta u Ivancu i šume na Ivanšćici.[38]

U znak zahvalnosti i na spomen biskupu Raffayu 1817. godine postavljene su na zidove kaštela Bele i Ivanca mramorne ploče s identičnim (latinskim) tekstom, koji u prijevodu glasi:

Pošto su po izumrću muške loze, a za žensku lozu, nasljednici presvijetle obitelji Petheö de Gerse, nakon parnice koja potraja 54 godine, putem suda dobra Belu, Cerje i Ivanec natrag zadobili brigom i nastojanjem preuzvišenoga i presvijetloga gospodina Emerika Karla Raffaya, biskupa bosanskog i đakovačkog, opunomoćenika svojih rođaka, četvrte godine njegove (biskupske) brižne uprave, nakon bratske podjele na 15 sporednih grana, diobni nasljednici, sretni zbog takva ishoda, odrediše da se svom dobročinitelju i najdičnijem biskupu na mramornu ploču stavi ovo na trajni spomen 12. siječnja 1817.[39]

Stari grad Ivanec

Stari grad Ivanec bio je obrambena tvrđava (kaštel), a sastojao se od četiri krila koja su se kružno zatvarala. Sjeverna strana uz cestu Varaždin-Lepoglava Ivanec, na raskrižju puteva u Hrvatsko zagorje i prema Sloveniji, imala je obrambenu namjenu s tri impozantne kule, koje su štitile sa zapada i istoka. Najstarije i najjača je bila velika branič-kula debelih zidova i visine tri kata kvadratnog oblika, dok je zapadna imala poligonalnu formu, a istočna polukružnu.

Slika 9. Kukuljevićev grad (kaštel) Ivanec 1896. godine

Poligolna kula bila je nepravilni šesterokut također obrambene namjene okrenuta sjeveru, zapadu i jugu. Njezina arhitektonska konstrukcija pokazivala je potpunu nehomogenost: podrum i dva kata imali su vrlo debele zidove, a treći sprat je bio manjih dimenzija. Po mišljenju prof. Szaboa i dr. Anđele Horvat kula je sagrađena s elementima renesansnog stila koji su u naše krajeve donijeli talijanski graditelji, koji su u Hrvatskoj podizali obrambene objekte, primjerice i Stari grad Varaždin.

Međusobno su kule bile povezane masivnim obrambenim zidom, koji je zatvarao dvorište prema sjeveru i uz polukulu tvorio cjelinu s kapelom koju je podigla obitelj Petheö. Na zidu su bile postavljene dvije drvene galerije koje su služile za prolaz od zapadnog do istočnog dijela dvorca. U zidu, na visini drugog kata, bila su tri prozorčića u dubokim nišama, koji su nekada bili puškarnice.

Tvrđava je od okoline bila odijeljena dubokim opkopima vode iz Bistrice, a lijevo od dvorca na lokaciji današnjeg parka postojao je veći ribnjak. Prostor današnjeg središta Ivanca bio je u to vrijeme vlastelinski majur s oranicama i gospodarskim zgradama, a uz cestu prema zapadu se još nisu podizale kuće. U kaštel se ulazilo preko mosta iznad grabišta vode.

Zapadno krilo služilo je stanovanju, vjerojatno iste starosti kao i glavna kula, a južni dio je nastao u 18. stoljeću za Erdödyjevog vlasništva. Na svakom spratu nalazilo se 4-5 prostorija, sa stropovima ukrašenim štukiranim medaljonima. Dvorišno jugoistočno krilo iz istog razdoblja služilo je posluzi i gospodarskim potrebama. Prof. Gjuro Szabo u *Spomenicima kotara Ivanec* zapisao je:

... Ivanečki je grad građevina, nastala tijekom dugoga vremena, pa se i sada vidi rad raznih generacija. Danas nema više u opkopima vode, nestalo je i samih opkopa, nu još se dolazi puteljkom do glavnog ulaza, gdje se nekada nalazio most. Nad tim se ulazom na sjevernoj strani nalazi spomenuti već natpis. (riječ je o spomen-ploči o proširenju dvorca grofa Erdödyja 1744. godine, nap. autora) *Desno od ulaza stoji četverouglata kula, koju možemo s pravom smatrati najstarijim dijelom grada, a do ove kule iskače jedan dio grada, zatvoren sa pet stranica nepravilnika, a dalje se k jugu prislanja glavni masivni dio grada. S istočne strane nema nikakvih građevina. U dvorištu se vide uobičajeni lukovi oko dvorišta grada, koji su danas dijelom zazidani.*[40]

Slika 10. Sjeverna četverouglata branič-kula ivanečkog kaštela

Slika 11. Istočna kula s preostalom gospodarskom zgradom (oko 1955. g.) Foto: E. Kušen

Obitelj Kukuljević-Sakcinski u posjedu Ivanca

U posljednjem razdoblju - od sredine 19. do tridesetih godina ovog stoljeća povijest kaštela i naselja Ivanec vezuje se uz obitelj Kukuljević-Sakcinski. Rodoslovlje ove znamenite i zaslužne hrvatske porodice seže do 1649. godine unazad. Njihova povezanost s obitelji Petheö de Gerse proizlazi od pradjeda povjesničara Ivana-Stjepana Kukuljevića (umro 1748.) koji je bio oženjen Katarinom Zmajlović iz Međimurja, čija je majka Barbara Hrelec bila unuka Suzane Petheö. Po svojoj prabaki Antun i Franjo Kukuljević - otac i stric Ivana Kukuljevića - naslijedili su dijelove belsko-ivanečkog imanja.

Slika 12. Ladislav Kukuljević Sakcinski (185.-1896.)

Razdiobom iz godine 1817. Ivanec i okolica postaju vlasništvo baruna *Adama Peharnika-Hotkovića*, čije je nasljedstvo pripalo kćeri Katarini, udatoj za ivanečkog odvjetnika *Nikolu pl. Fallera.* U braku su imali kćer Mariju, udatu za *Filipa pl. Šarlaya,* koja po majci nasljeđuje kaštel Ivanec, zemljišta i šume. Dok su bili vlasnici, uklonili su dijelove ruševne kapele Petheövih u starom gradu. Kaštel je i poslije tog zahvata ostao zaštićen zidovima, prema opisu grada Ivana Kukuljevića oko 1885. godine. Obitelj Šarlaj je 1867. godine prodala cjelokupni posjed Ivanec s gradom (kaštelom) Ladislavu Kukuljeviću.[41]

Ladislav Kukuljević-Sakcinski (1815.-1896.) dao je ivanečkom starom gradu oblik, koji se očuvao do njegova konca. Srušio je ostatke kapele Petheövih, probio istočni zid za prolaz do gospodarskih zgrada koje je izgradio. Grabišta je zasuo zemljom, poravnao s okolnim terenom i okoliš pretvorio u vrt. Veliko i gospodarski dobro vođeno vlastelinstvo ostavio je svom nećaku Božidaru Kukuljeviću, najmlađem sinu

povjesničara Ivana Kukuljevića-Sakcinskog. U oporuci je također namijenio znatne svote novca i materijalne vrijednosti brojnim srodnicima, prijateljima, slugama, kmetovima, kulturnim i dobrotvornim udrugama.

Božidar Kukuljević-Sakcinski (1861.-1927.), posjednik je Ivanca od 1896. godine. Objavio je prigodne prozne spise, a najveću vrijednost ima *Mladost Ivana Kukuljevića-Sakcinskog* u kojem opisuje mlade dane svog oca i njegova politička nastojanja. U rukopisu je ostavio nedovršenu *Poviest plemićke porodice Kukuljevića Sakcinskih.* Ivanec svog vremena je opisao u prikazima proslava posvete kapele Blažene Djevice Marije (podignutu za života strica Ladislava, a postojala je u ivanečkom parku do šezdesetih godina), posvete barjaka Dobrovoljnog vatrogasnog društva Ivanec u srpnju 1891. godine i posvete školske zastave 1901. godine. Božidar Kukuljević preuredio je zapušteni ribnjak i livadu u engleski perivoj, danas park, upisan kao spomenik prirode.

Slika 13. Božidar Kukuljević-Sakcinski (1861.-1927.)

1934. godine zbog neizmirenih obveza njegov sin Radovan ustupa većinu ivanečkog posjeda i obiteljskih dugova *dr. Josipu Šabanu* (mužu sestre Ladislave). Za saniranje dugova rasprodane su šume, zemlje, vinograd i livade. Na kraju je ostao samo ivanečki dvorac s perivojem, mlin i 400 ha posječenih šuma.

Sudbinu Kukuljevićevog dvorca, spomenika ivanečke prošlosti zapečatila su ratna zbivanja u II. svjetskom ratu. Prema tekstu prof. Ladislava Šabana 27. listopada 1943. toga je dana "došlo do paljenja grada, koji je ovaj put izgorio."[42]

Prema drugom svjedočenju dvorac je zapaljen i teško oštećen 19. XI 1943.[43] Odmah po svršetku rata dr. Josip Šaban bio je spreman pridonijeti njegovoj obnovi, ali je 1946. godine ostatak cjelokupnog imanja i imovina svih vlasnika nacionalizirana. Izložen propadanju ivanečki stari grad dotrajao je do lipnja 1959. godine, kada su preostale dvije kule srušene.

AGRARNI ODNOSI NA IVANEČKOM VLASTELINSTVU

U rasvjetljavanju starije ivanečke povijesti značajne podatke pruža studija Josipa Aadmačeka *Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća* s brojnim pokazateljima o ekonomsko-socijalnom i demografskom razvitku ivanečkog kraja u 16. i 17. stoljeću.

Na temelju izvornih dokumenata obitelji Petheö koja je vlasnik belsko-ivanečkog vlastelinstva[44] u vrijeme, koje obuhvaća istraživanje J. Adamčeka, analizira se struktura feudalne rente.[45] Podavanje desetine žitarica na vlastelinskim posjedima Bela i Ivanec vršilo se u naturi. Broj "dimova" (tj. obitelji koje plaćaju kraljevski porez) iznosio 1507. godine 127, od kojih je za prvu spomenutu godinu bilo oslobođeno 16 kuća, a druge 27.[46]

Iz podataka o agrarnoj proizvodnji belsko-ivanečkog vlastelinstva, prema registru gornice iz 1573. godine seljaci su posjedovali 443 vinograda, od kojih se davalo 770,5 vedara vina. Do sredine 16. stoljeća gornica je bila najvažniji i najsigurniji vlastelinski prihod, a vino se dobro prodavalo. Početkom 17. st. broj vinograda je osjetno smanjen: do 1603. godine na oko 250, dok je prihod gornice spao na 398 vedara.[47]

Slika 14. Stari vinograd (gorica) pod Ivančicom (foto M. Kraš)

Položaj seljaka u prodaji viškova njihovih proizvoda pogoršao je dodatno vlastelinski monopol u 16. stoljeću pravom prvootkupa, koje je vlastelinima omogućavalo "pravo" kupovanja svih proizvoda koji se iskažu kao višak, po cijeni koju je određivao sam feudalac. Iz ugovora braće Ladislava i Benedikta Petheöa de Gerse s kmetovima Bele i Ivanca 1569. vidi se vlastelinsko pravo prvootkupa vina i meda. Kmetovi su morali navedene proizvode prvo ponuditi vlastelinu, a u slučaju prodaje bez odobrenja, vlastelin je mogao proizvode zaplijeniti.

U razdoblju od sredine 15. do kraja 18. stoljeća Ivanec postoji kao trgovište i feudalno vlasništvo grofova Petheö bez povlastica. Stanovnici su imali status kmetova i uglavnom su se bavili poljodjelstvom. U očuvanoj građi nisu zabilježeni podaci o obrtničkim djelatnostima kmetova, osim za osobne potrebe. Radna renta koju su određivali vlastelinski gospodari samostalno kao tlaku bila je različita. Već spomenuti Ladislav i Benedikt Petheö 1568. godine tražili su od svojih kmetova da svako selište na belsko-ivanečkom posjedu daje od proljeća do jeseni 4, a zimi 3 dana tlake. Vlastelin je mogao tražiti u ljeto tri dana rada sa zapregom. Seljaci ove obveze nisu prihvatili, a u ugovoru o feudalnoj renti od 1569. godine svako je selište trebalo raditi od Miholja do žetve tjedno jedan dan, a od žetve do Miholja dva dana. Vlastelin je jedino u vrijeme žetve svojih polja mogao tražiti svakodnevnu tlaku.[48]

Pobuna ivanečkih kmetova 1568. i 1569. godine

U povijesti je zabilježena, no manje je poznata seljačka buna na posjedima Bele i Ivanca 1568. i 1569. godine, koja *ide u red većih lokalnih buna u Hrvatskoj...*[49] Ivanec je bio gospodarski nerazvijen za potrebe vlastelinstva, a istodobno stanovništvo preslabo da bi se oduprlo pretvaranju građana u kmetove. Zbog toga su nastojanja vlastelina da ukinu stare povlastice takvih trgovišta bila u pravilu uspješna, iako ponekad praćena otporom.[50]

Vlasnici Ivanca i Bele u to vrijeme Benedikt i Ladislav Petheö nisu prihvaćali važnost isprave Ivana Paližne ml. iz 1396. godine. Pobuna je otpočela 5. travnja 1568. godine oružanim napadom kmetova na kaštel u Ivancu, a pretučeni su vlastelinski službenici Juraj i Martin Lančić. "Pobunjenici su u prvim akcijama napali vlastelinske alode, pozatvarali vlastelinske službenike i sluge i noću zauzeli kaštel u Ivancu ... Idući dan, 6. travnja, pobunjenici su otišli u njemačku državu, vjerojatno se radilo o namjeri da se isele u Štajersku, ali na vlastelinstvu su ostale njihove obitelji."[51]

Glavni uzrok pobune ivanečkih kmetova bilo je povećavanje rente i tlake, znatno više od opterećenja od prava i povlastica koja su im potvrđena ispravama iz 1396., 1421. i 1441. godine. Zahtjev pobunjenika je bio da se obveze Ivančana primjenjuju na sve kmetove belskog i ivanečkog vlastelinstva, pod prijetnjom iseljenja. Posrednici u pregovorima - vlastela i plemići iz neposrednog susjedstva nisu priznavali povlastice Ivančana prema ispravama iz god. 1396. i kasnije.

Hrvatski sabor je 24. lipnja usvojio zaključak o suzbijanju nemira u Ivancu oružanom silom, a ban Drašković traži pismom okončanje pobune uz prijetnju:

... ako još budemo čuli za neku vašu bunu tako ćemo vas kazniti svim prikladnim i za to potrebnim sredstvima da ćete se zbog toga kajati ne samo vi, već će to možda oplakivati i vaša djeca.[52]

Prijetnje iz Sabora ni pregovori nisu smirili pobunu, a u rujnu 1568. je nastavljena: u Punikvama je ubijen sudac Pavao, a vlastelinski službenici pretučeni. Unatoč oštrim prijetnjama, do oružane intervencije nije došlo, a u listopadu su pregovori nastavljeni. Konačno je krajem ožujka 1569. došlo do izmirenja i zaključen ugovor između Benedikta i Ladislava Petheöa s buntovnim kmetovima. No Ivančanima nije uspjelo proširiti prava za druge kmetove, a utanačene obveze su važile za sve. Desetina se plaćala novcem, smanjene su radne obveze (tlaka) podavanjima kmetova na vlastelinstvima u Trakošćanu, Maruševcu i drugima. Pobuna je ipak svršila uspjehom seljaka, zbog čega se 4 godine kasnije ivanečki kmetovi nisu priključili velikoj seljačkoj buni Matije Gupca, jer su im zahtjevi bili djelomično ispunjeni.

Vlastelini Petheö zadržali su ubiranje i crkvene desetine, od čega su se žitarice plaćale u novcu, a desetina vina u naturi. Ugovorom s kmetovima iz 1569. godine (zaključen nakon pobune) svako selište bilo je dužno davati 1,5 varaždinskih kvarti pšenice, 1 kvartu prosa i 1,5 koreca zobi. Po vrijednosti ove daće su bile nekoliko puta veće od novčane rente.[53]

* * *

1780. godine carica Marija Terezija je zbog političkih, gospodarskih i socijalnih prilika izdala više zakonskih propisa "kojima je nastojala spriječiti pretjerano iskorištavanje kmetova određujući maksimum podavanja što ih feudalni gospodar može zahtijevati od svojih podložnika, a također i minimum kmetskog posjeda". Zakonska odredba kojom se ovaj propis primjenjivao nazvana je "Naredba o urbarskom uređenju Hrvatske" ili "Hrvatski Urbar Marije Terezije" od 27. XI. 1780. Ovim zakonskim aktom, uz kasnije dopune, regulirao se odnos podložnika i vlastelina sve do ukidanja kmetstva u Hrvatskoj 1848. godine. Određivao je kategorije zemljišta na jednom selištu (strukturu, ali ne i veličinu), međusobna prava i dužnosti seljaka i feudalaca. No već i ranije (1737. g. - Naredba Karla VI.) država želi "da se spriječi pretjerana eksploatacija kmeta od njegova neposrednog gospodara, kako bi seljačko gospodarstvo i dalje moglo snositi javne terete."[54]

Dioba seoskih kućnih zadruga u Ivancu

Hrvatski sabor ukida kmetstvo zalaganjem bana Josipa Jelačića 1848. godine, ali se zbog hrvatskih specifičnosti i političkih razloga ekonomska ovisnost o vlastelinu održala sve do početka 20. stoljeća u prikrivenim oblicima. Jedan od razloga zaostajanja Hrvatske za tadašnjom Europom, bile su kućne zadruge "tradicijski način življenja kome nema primjera u rimskom i građanskom pravu."[55]

Ove zadruge su vjekovima bile način organiziranja obitelji za koje je usvojena definicja prema kojoj je *kućna zadruga stara, patrijarhalna ustanova u kojoj živi više obitelji i nekoliko generacija ljudi. To je ravnopravna zajednica života i rada uz autarhičnu proizvodnju i potrošnju na zajedničkom imanju kojim rukovodi demokratski izabran starješina, a upravlja skupština svih odraslih punopravnih zadrugara.*[56]

Prvi podaci o broju kućnih zadruga u Ivancu i okolici zabilježeni su u kanonskoj vizitaciji ivanečke župe iz 1649. godine. Župa je sredinom 17. stoljeća brojila 13 sela: Ivanec, Mačkovci (Kaniški Vrhovec i Kraševec), Lovrečani (Gečkovec), Vuglovci (Knapić i Lančić), Kraj (Salinovec), Šatornjak i Verh (Ivanečki Vrhovec), Punikve, Vitešinci, Vuskovci (kraj Punikvi), Prigorci i Kotar (Ribić breg). U selima je bilo 214 zadružnih kuća s 7-8 stanovnika u prosjeku, iz čega se može procijeniti da je Ivanec s užom okolicom imao 1500-1700 stanovnika. Zabilježena

su prezimena i materijalno stanje obitelji. Iz obveza prema ivanečkom župniku gospodarsko jačih obitelji bilo je svega 34, srednjih 21, a ostalih 159 kuća bilo je slabijeg imovnog stanja.[57]

Cjelovitiji podaci o hrvatskim kućnim zadrugama objavljeni su u drugoj polovici 19. stoljeća zaslugom Ognjoslava Utješenovića.[58] Zadruge su u to vrijeme već nestajale. Prema tablici o brojnosti zadružnog članstva 1851. godine[59] u kotaru Ivanec broj kuća iznosio je 2.450, a broj stanovnika 24.000 s prosjekom od 10 ukućana zadrugara. Utješenović je istražio unutrašnju strukturu siromašnih sela Prigorca - bregovito i teško obradivo tlo i bogatijeg Jurketinca - plodno i ratarsko naselje.[60] Utješenovićevo istraživanje ukazuje na zaključak

da su bijeda i siromaštvo razbijali zadružne odnose. Dakle, nisu samo diobe uzrokovale siromaštvo, nego je ono bilo prisutno i sililo na diobe i još veće osiromašivanje i pauperizaciju seljačkog života.[61]

Za kućne zadruge kotara Ivanec 1851. godine karakteristična je ocjena stanja: "da je proces dijeljenja i raspadanja zadruga u Varaždinskoj županiji u odnosu na druge hrvatsko-slavonske županije najviše napredovao."[62] Prema podacima O. Utješenovića u ivanečkom kotaru postojala je već tada samo jedna zadruga (!). Podatke koji svjedoče o stupnju razduženja u Kotaru Ivanec u Hrvatskom zagorju iznio je ivanečki saborski zastupnik i župnik Stjepan Vuković. U njegovoj je župi bilo 200 kuća, od kojih je 197 potajno podijeljeno, samo dvije žive u zadruzi, a jedna je dioba sudski bila provedena.

Župnik Stjepan Vuković bio je agilan član saborskog "Odbora za zadruge", biran 1861. i 1869. godine, kojom prilikom je u zapisniku ostala zabilježena njegova rasprava o raspadanju zadruga: "Ja sam bio župnik kroz 25 godinah, i u ovom vremenu su diobe zadrugah tako nastale, da ja otišav iz župe ivanečke nijedne zadruge nisam ostavio; sve su se podijelile, ali nikad nisam čuo, da su nepokretnine na glave dielili, nego uviek na loze."[63]

Slika 15. (fotografije 1-2)
Zagorske drvene "hiže" pokrivene slamnatim krovom, romantika siromaštva i skromnosti

Poslije ukidanja kmetstva 1848. godine dotadašnji kmetovi postaju vlasnici zemlje koju su obrađivali. Posjed postaje samostalno gospodarstvo, ali još uvijek po *građanskom zakoniku zadržavaju ipak zadružno vlasništvo i isključuju nasljeđivanje. ... Tako je došlo do proturječja individualnog, građanskog vlasništva i zadruga sa zajedničkim vlasništvom iz kojega nije bilo moguće izdvojiti idealni dio.*[64]

Zbog materijalne sigurnosti velikih (i siromašnih) porodica, u tzv. prijelaznom razdoblju do kraja 19. st., kućne su se zadruge dijelile potajno. Administrativni postupak bio je u to vrijeme složen, dugotrajan i skup: velik broj dokumenata o zemlji i zadrugarima, pristojbe i naknade mjernicima, gruntovničarima i sudskim komisijama, nakon čega se godinama čekalo na podjelu. Stoga su se članovi kućnih zadruga dijelili sami, bez katastra, gruntovnice i suda, a upravna vlast ih je i nadalje smatrala zadrugama. Problemi su nastajali kod "plaćanja poreza i prireza, radnih obveza, novačenja vojnika, otplate zajedničkih dugova, plaćanja gornice i vinske desetine, svećeničkih davanja i drugog. U slučaju prinudne naplate ili ovrhe vlasti su za troškove čitave zadruge uzele npr. kravu ili konja samo jednoj tajno podijeljnoj grani ili obitelji. Tad je dolazilo do sudovanja, protivljenja, ispada pa i prolijevanja krvi."[65]

Već u početnom razdoblju diobe kućnih zadruga vršila se prodaja zadružnog zemljišta. Očuvani su podaci za godine 1862.-1863., a nakon toga se zemlja prodavala bez ikakve diobe. Zanimljivi su razlozi prodaje zadruge Gerdjan (Grđan) iz Punikvi koja je tražila odobrenje za prodaju livade Čret:

Sučlanovi zadruge Matek, Franjo, Žofia i Jela Gerdjan bili su dužni Andri Krogu iz Punikvi 230 forinti za kupnju hrane i vozne marve. Vjerovnik ih nije htio čekati, sili ih putem suda da namire dug...

... niti zerno žitka jur od svih peteru u kući neimademo. Zadruga Bregović iz Ivanca prodaje komad livade Vugrad. Zadruga je uzimala na vjeru žito za hranu i sjetvu više godina od mlinara Šimuna Severa iz Ivanca. Pozajmljivao se i gotov novac, tako dugo dok dug nije porastao na 330 for. Mlinar je zaprijetio da će ih predati sudu, ako za kratko vrijeme ne vrate dug.[66]

Dioba kućnih zadruga u ivanečkom kraju bila je ubrzana potajnim oblicima koji nisu mogli razriješiti složenost i posljedice povijesnog nasljeđa. To je bio proces čije je trajanje donekle ublažila mogućnost zaposlenja u rudnicima, na gradnji željezničke pruge Varaždin-Golubovec, odlazak u gradove, otvaranje ciglana, iseljavanje, te ekonomska migracija u prekomorske zemlje. Istraživanje diobe kućne zadruge Kraš pokazuje da je od velikog zadružnog gospodarskog posjeda zemljišno (gruntovno) podijeljen tek manji dio.[67]

Istodobno u cijelom Zagorju nastaje proces usitnjavanja posjeda, o čemu rječito govore podaci o broju parcela 1860. godine za područje općine Ivanec, kada ih je bilo 4.134. Sedamdeset pet godina kasnije (1935.) katastarski je registrirano 9.781 čestica. Ujedno se intenzivira gospodarenje zemljom, ali blagostanje ne raste zbog povećanja broja stanovnika. Ivanec s okolicom je gusto naseljen i prenapučen kraj: prosječna gustoća iznosila je 1931. godine 146 stanovnika, dok se 1946. godine povećala na 151 stanovnika po km2.[68] Prosječna naseljenost Hrvatske bila je 1931. godine 67, a 1948. 66,9 stanovnika na 1 km2.[69]

GOSPODARSKA POVIJEST IVANCA

Ratarstvo, stočarstvo i vinogradarstvo, uz obrte kućne proizvodnje od iskona su temelj narodnog gospodarstva. Ivanec i njegova okolica po načinu proizvodnje, vrstama privrednih djelatnosti, oruđa i alata ima istovjetnu prošlost materijalnog života kao i ostali krajevi Hrvatske. Zaštitni znak ivanečkog kraja bio je **lončarstvo** uvjetovano posebnim okolnostima. Rudolf Bićanić u analizi "specijalizacije" gospodarstva i poljodjelstva bilježi:

Povoljni prirodni uvjeti, siromaštvo kraja ili običaji nastali pod naročitim okolnostima uzrokuju, da se čitava sela odaju nekoj grani prerade, i kao vješti rukotvorci izlaze na glas, koji se širi nadaleko. Tako su na primjer po čitavoj Hrvatskoj i Ugarskoj glasoviti lončari stanovnici sela Jerovac u Hrvatskom zagorju, gdje ima dobre gline. Lončarijom se bave od davnih vremena, pored stanovnika sela Jerovca, još i seljaci iz sela Bedenec i Dubravec u dolini Bednje. Oni proizvode lonce, pehare, vrčeve, čupe, štuce, zdjele, tanjire itd. Proizvedenu robu natrpaju na kola (po 400 komada) i razvoze po selima, gdje mijenjaju posuđe obično za toliko žita, koliko u posudu stane. Oni polaze i po sajmovima gornje Hrvatske.[70]

Poljoprivredna proizvodnja Kr. kotara Ivanec na početku XX. stoljeća

Početkom 20. stoljeća Varaždinska županija, upravni kotarevi i općine uredno i precizno bilježe podatke o prometu stoke, uzgoju novih pasmina, bolestima domaćih životinja.[71] Posebna pozornost pridavana je trgovini, jer su podaci o broju prodane i zaklane stoke, te izvozu poslužili financijskim službama u ubiranju poreza i pristojbi.

GODINA	BR. PRODANIH GOVEDA	BR. PRODANIH SVINJA	VRIJEDNOSTI U KRUNAMA
1902.	2.643	6.154	262.888
1904.	3.581	7.660	575.810
1906.	3.190	4.737	296.605
1908.	2.149	7.298	434.650
1909.	2.580	7.410	214.300
1910.	3.701	8.603	171.860
1911.	1.199	6.494	113.760
1912.	3.337	7.180	215.000

Županijske vlasti ostvarivale su širi državni program obnove stočarstva i za područje Kotara Ivanec. Dobavljane su plemenitije i kvalitetnije vrste konja i krava. U 1904. godini ... *otpočelo je i oplemenjivanje domaćih svinja s nerastima yorkshirske pasmine i postignuti dobri rezultati. Za kotar Ivanec je u rasplodne svrhe dodijeljeno 17 yorkshirskih nerasta. Konjogojstvo se uspjehom razvija, a u Kotaru Ivanec bilo je 1458 kobila i ždrebica za priplod. U Ivancu i Maruševcu bilježi se povoljan razvoj stočarstva sa 17 bikova i 6. 260 krava i junica križanaca pincgavske i domaće crvene pasmine ... 1906. u općinama Ivanec i Maruševec napreduje stočarstvo, a prevladavaju simenthalska pasmina.*

Cjelovitiju sliku uzgoja i prometa u stočarstvu Ivanca i okolice daje ocjena prodaje konja, peradi i jaja. Promet je prema podacima Izvješća bio vrlo povoljan. Najveći dio stoke prodavan je na 20 godišnjih sajmova koje je odobravala lokalna uprava. Postojalo je 7 privatnih klaonica, od kojih je jedna imala pravo klanja za izvoz.

Vinogradarstvo i voćarstvo

Tradicija vinogradarstva u širem ivanečkom kraju vrlo je stara djelatnost u svim povijesnim razdobljima. Iz poglavlja o agrarnim odnosima vidljiv je gospodarski značaj vina, za čiju proizvodnju i plaćanje poreza postoji trajna i višestruka obveza kmetova. Ukidanjem kmetstva nastaje novo razdoblje uzgoja vinove loze i unapređivanja vinogradarstva novim sortama, stručnim vinarstvom i podrumarstvom.

Nažalost sredinom 19. stoljeća pojavljuju se pepelnica, plamenjača i trsna uš, koje su gotovo uništile zagorsko vinogradarstvo. U lipnju 1889. godine ustanovio je prof. Adolfo Jurinac prvu peronosporu u vinogradima na Varaždinbregu, iako je vjerojatnije da je riječ o *filokseri.*[72] Bolest je prenijeta iz Amerike u pokušajima da se u Europi zasade nove sorte, a prvi znaci - tada još nepoznate bolesti - otkriveni su 1863. godine u Francuskoj. Jedino rješenje za spas vinograda bila je zamjena domaćih sorti s američkom lozom, koju trsna uš ne uništava.

Stoga je Ladislav Kukuljević-Sakcinski osnovao u Ivancu prvi loznjak za uzgoj američke loze, koja se pokazala otpornom na bolesti. *Okolica Ivanca tipično je i kvalitetno vinorodno područje, pogodni položaji i dobra obrada vinograda daju vrlo kvalitetna, dosta jaka, nježne arome, kiselkasta i buketna vina. Bjelina bijela (spominje se u Gornjoj Voći još u doba Rimljana) i po koji trs mirkovače, vjekovne su sorte ovog područja.*[73]

Izvješća Županije varaždinske iskazuju detaljne podatke o voćarstvu i vinogradarstvu cjelokupnog područja Županije. Za ovu granu narodnog gospodarstva realiziran je širi program razvitka i zamjene sorti voćaka, te regeneracije vinograda.

Vinogradarstvo je bilo vrlo značajan dio gospodarstva, a posebno zbog uvođenja novih sorti i očekivanja boljih berbi. Stoga se u Izvješćima godišnje iskazuju površine Kotara Ivanec zasađene otpornijom američkom lozom, i količini priroda:

GODINA	POVRŠINA JUTARA	UROD MOŠTA U HL
1902.	1112	11.521
1904.	1217	6.928
1906.	1336	7.466
1908.	1381	10.709
1909.	1405	8.446
1910.	1423	3.834
1911.	1435	11.460
1912.	1484	12.404

O uvođenju novih sorti i prinosu u vinogradima *Županijska izvješća* donose ovu analizu:

U našim vinogradima cijepi se najviše graševina, imbrina (portugizac crveni), kraljevina, muškat crveni i žuti, plemenka crvena i bijela, šipon i traminac. Cijepi se i burgundac (modra klevanjka), frankovka, kadarka, ružica, žerjavina. Napokon cijepe se i razne *domaće bjeline i crnine, slankamenka, silvanac zeleni (zeleni kleščec ili mušica), modra kosovina, krščina (krhko-prtce), kapčina, domaća lipovčina crna i zelenika.* Za podlogu uzima se skoro isključivo samo *Riparia portalis gloire de Montpellier, Vitis solonis i Vitis rupestris monticola,* akoprem je jako željeti da se za jako kamenita tla naše županije sa 60-70% vapnenca uvedu nove podloge kao *Aramon Rupestris Ganzin br. 1,* razni izabrani hibridi loze *Berlandieri,* hibrid *Colombeau Rupestris.*

Spomena je vrijedno da u raznim rudinama županije varaždinske ima jošte loze od starih vinograda, koja jošte rodi!

Za unapređivanje voćarstva 1902. godine ... darovala je Vis. kr. zem. vlada žiteljima kotara ivanečkoga 2.220 voćnih cijepova, koji su dijelom podijeljeni žiteljima, a dijelom zasađeni uz javne ceste: 50 voćaka uz cestu Lepoglava-lepoglavski kolodvor, od Jurketinca do Grede 80 sadnica. Iz školskih vrtova u Ivancu dato je 500 voćnih cijepova.

U prvom desetljeću ovog stoljeća u Kotaru Ivanec raspačno je među žiteljstvom do 17.000 voćaka. 1904. godine općina Ivanec primila uz neznatnu cijenu od 30 filira 800 jabučnih cjepova, koje zasadiše žitelji na svojim posjedima. Urod jabuka i krušaka bio je osrednji, šljiva mjestimice, uz sušu bila je to još jedna slaba godina.

Slika 16. Agrarni pejsaž Prigorca podno sjevernih padina Ivančice (Foto: M. Kraš)

Ratarstvo

Ukidanje kmetstva omogućilo je slobodno raspolaganje obradivim površinama, te se ubrzo promijenila tradicijska ratarska proizvodnja i agrarni pejsaž.[74] Za čitavo područje Županije varaždinske tipično je usitnjavanje posjeda koje je na području bivše porezne općine Ivanec udvostručilo broj parcela:

godina	1860.	1892.	1910.	1935.
broj parcela	4.134	5.663	8.892	9.781

U 1905. godini u Katastarskoj općini Ivanec površine po kulturama pružale su ovu sliku:[75]

1. šume	1.571 ha	52,5%
2. oranice	648	21,7%
3. livade	455	15,2%
4. pašnjaci	122	4,0%
5. neplodno tlo	110	3,7%
6. voćnjaci	44	1,5%
7. vinogradi	40	1,4%
UKUPNO:	2.990 ha	100,0%

Prvo su preorani pašnjaci, koji su u periodu od 1860. do 1910. smanjeni za 50%, zatim se prešlo na krčenje šuma. Naročito je mnogo šume iskrčeno u vremenu od 1918. do 1941. g. Mijenja se, dakle, izgled kraja, i obrađivanje postaje sve intenzivnije. ... *Povećavaju se površine zasijane žitaricama, i to pšenicom i kukuruzom, dok su površine sporednih žita (raž, zob i ječam) opale. Strukturu ratarske proizvodnje 1889. godine ilustriraju ovi podaci: pšenica 4,1%, kukuruz 43,9%, ostale žitarice 19,2% - žitarice ukupno 67,2%. Krumpir predstavlja 13,3%, povrće 1,1%, industrijsko bilje 1,67%, a krmne kulture 2,5%.*[76]

Za 1910. godinu iznijet je podatak da se najviše sije kukuruz, grah, krumpir, te repa, a u ravnicama raž, pšenica, nešto heljde i prosa, te razno krmivo. U Jerovcu su bila 23 svilogojitelja, koji na 29 dudovih stabala uzgajaju dudovog svilca i proizvode 107 kg svilenih čahura.

Gospodarski razvitak Ivanca u 19. i početkom 20. stoljeća

Prvi privredno-proizvodni poduhvati u Ivancu i okolici zabilježeni su u prvoj polovici prošlog stoljeća. Gospodarski razvitak Ivanca u modernom smislu otvorio je početkom 19. stoljeća Mirko Markić, vlasnik prve i jedine tvornice burmuta u Hrvatskoj. 1831. godine tvrtku je preuzeo Franjo Pust i drugovi. "Tvornica je radila vrlo uspješno do 1848. godine, kada je za austrijskog apsolutizma proizvodnju burmuta preuzeo državni monopol, a privatna tvornica dokinuta."[77]

1849. godine obitelj Pust zamijenila je proizvodnju burmuta umjetnim (industrijskim) mlinom na valjke Veliki mlinski valjak - prvi u Hrvatskoj-dobavljen je iz Beča, a mlinsko kolo pokretala je voda potoka Bistrica. Poslije I. svjetskog rata mlin Franje Pusta je potpuno moderniziran, a 1923. godine instaliran je ponad Taussigove pilane strujni generator izmjenične struje prvo za potrebe mlina, a kasnije i rasvjetu kućanstava Gornjeg Ivanca.

Slika 17. Napušteni mlin na valjke Franje Pusta (oko 1975. g.) (Foto: E. Kušen)

Potok Bistrica koji izvire iz Prigorca uz pritok Bistričicu s izvora Mrzljaka i Žganog vina na sjevernim padinama Ivančice prirodne su rijetkosti izuzetne ljepote i umjerenim padom, idealnim za pogon vodenica (u ivanečkom govoru *melina, tj. mlinova).* Kraljevska kotarska oblast u Ivancu izdala je Božidaru Kukuljeviću 1902. godine "Dozvolbenu izpravu" kojem je odobreno "pravo za porabu vode iz potoka Bistrice" u svrhu mlinarenja. 1932. godine ova dozvola je prenijeta na Franju Pusta, vlasnika mlina na valjke.[78]

Od 1906. godine djeluje i "umjetni mlin" vlastelina Božidara Kukuljevića. Vlasnik je kasnije Franjo Reiter, koji prema Izvješću radi već 15 godina sa četiri zaposlena i 28,000 K godišnjeg prometa za tzv. "običnu", a kasnije preuređen za "sortnu meljavu". Ovaj mlin je za pokretanje strojeva koristio istosmjernu struju iz vlastitog agregata, snagom toka Bistrice.

Mali privatni mlinovi obilježili su rječicu Bistricu: od Prigorca i Ivanca do utoka Bistrice u Bednju nizalo se do nedavno dvadesetak mlinova. Preuzimali su meljavu pšenice, raži i kukuruza na širokom području od Vidovca, Jurketinca i Grede, Ivanca i okolice. Svaki od mlinova imao je stalne korisnike, a žito su u dogovorene dane preuzimali prijevoznici pojedinog mlinara i za nekoliko dana vraćali brašno u naselja udaljena od Ivanca i do 15 km. Zimi su neki mlinovi uz manje prilagodbe proizvodili ulje od bundevinih koštica.

U Ivancu je prema *Županijskim izvješćima* od 1902. do 1912. godine bilo sjedište nekoliko vodećih poduzeća po godišnjem novčanom prometu. Na prvom mjestu iskaza poduzeća, tvornica, mlinova, pilana i rudnika sve do 1910. godine nalazi se "umjetni mlin" Franje Pusta, sa 10-14 zaposlenih i prometom od 500.000 kruna (najveći godišnji promet poduzeća u Županiji).

Iza mlinarske porizvodnje nalazi se Bečko industrijalno ugljenarsko društvo koje eksploatira kameni ugljen od 1870. godine. U poduzeću je zaposleno 250-300 radnika, a ostvareni promet iznosi 400.000 K. (drugo mjesto po godišnjem prometu u Županiji varaždinskoj).

Na području Kotara Ivanec iskazano je sjedište drugih značajnih poduzeća, za ono vrijeme srednje veličine, čija djelatnost postoji i danas. To je bilo poduzeće Huge Kittnera u Cerju Nebojse za proizvodnju opeke, utemeljeno 1875. godine. Zapošljavalo je godišnje 60-80 radnika s godišnjim prometom od 30.000 K. 1906. godine sagradio je Franjo Kodytek u Lepoglavskoj Vesi tvornicu opeka u kojoj radi oko 80 radnika s godišnjim prometom oko 10.000 K. Opekarska proizvodnja održala se do danas u okviru poduzeća *IGM - Industrije građevnog materijala Lepoglava.* Ciglana u Cerju Tužnom proizvodi fasadnu opeku i klasični opekarski program, a Tvornica crijepa nedaleko Lepoglave (Čret) vučeni falc i biber crijep.

Izvješće spominje "vodenu pilanu" Gustav Taussig, za koju se navodi "da radi više od 50 godina". Upošljavala je 10 radnika s godišnjim prometom od 15.000 K. Pilana postoji i danas i povremeno vrši rezanje trupaca i uslužne poslove.

Od 1907. godine u Ladanju Donjem započeo je Hugo Moses s vađenjem ugljena i zaposlio 25-100 radnika. U 1910. godini Oskar pl. Pongratz u Maruševcu otvara tvornicu žeste u kojoj su zaposlena 4 radnika.

Rudarstvo i ugljenokopi Ivanca

Najstarije nalazište željezne rude nalazi se u dolini potoka Željeznice s tragovima željezne troske koja dokazuje primitivnu industriju taljenja željeza u prethistorijsko vrijeme. Sjeverne padine Ivančice sakrivaju napuštena rudišta. Pored "Vražje pećine" (podno kapele Sv. Duha) nekada se kopala željezna ruda limonit koja se upotrebljavala kao oker za bojenje. U Temnom dolu iznad Prigorca davno je bilo nalazište željezno-manganske rude, što potvrđuje napušteni rov i tragovi raznih ruda.[79]

Rudna bogatstva Ivanca i okolice prvo su prikazana u knjizi Ognjoslava Utješenovića-Ostrožinskog: *Prirodna bogatstva u sjevernoj Hrvatskoj* objavljenoj u Beču 1879. godine. Djelo je na hrvatski preveo dr. Bruno Županić iz Ivanca (očuvano je svega nekoliko rukopisnih primjeraka prijevoda).[80] Utješenović se prvi zalagao "da se u interesu domovine potpomogne procvat domaće industrije" i izgradi pruga Čakovec-Varaždin-Lepoglava-Očura-Zaprešić. Varaždinska županija i grad Varaždin naručili su projekat za tu prugu 1861. godine, a puštena je u promet do Očure u listopadu 1890. godine.[81]

Na sjevernoj strani Ivančice u podnožju kote "Velike obreši" na nadmorskoj visni od 798 m bilo je nalazište cinka i olova, nastalo djelovanjem toplih voda obogaćenih cinkovom i olovnom rudom na vapnence i dolomite. U ovom rudniku eksploatiran je cinkov karbonat i cinkov sjajnik, a od olovnih ruda galenit.[82] Okno je napušteno zbog velikih prodora voda i sve manjih količina rude. Uz ovo nalazište vezuje se djelatnost talionice cinka (tutije) u Kuljevčici, osnovane belgijskim kapitalom koja je proradila 1863. godine. Godišnja proizvodnja iznosila je 600 tona.[83]

Talionica u Kuljevčici proizvodila je cink dvadeset godina - do 1883. godine, kada je zbog skupog i otežanog dovoza sirovina obustavljena njezin rad.

Varaždinska županija krajem prošlog stoljeća, unatoč općoj gospodarskoj stagnaciji razvija rudarsku djelatnost. Početak rudarenja u Ivancu pred više od 120 godina ostvaren je istraživanjima Ognjoslava Utješenovića. Zahvaljujući njemu ... *obistinila su se na području eksploatacije lignita, vapnenca za proizvodnju vapan, kamena, plemenitog kvarca i mrkog ugljena, na čemu je bazirana industrija Ivanca u zadnjih 100 godina. To se posebno odnosi na 100-godišnju proizvodnju lignita u općini, čemu Ivanec duguje cijeli svoj industrijski razvitak.*[84]

Slika 18. Ivanečki ugljenokop oko 1920. godine
(razglednica u nakladi M. Herga)

Početkom 20. stoljeća rudarstvo u Ivancu i okolici započinje intenzivni razvitak. Slojevi lignita pokazali su se dovoljnim za rudarenje koje je potrajalo gotovo 100 godina. Prvo je otvoreno okno "Flora" u Ivancu 4. ožujka 1901. godine, uz koje je 1093. otvoren još jedan kop. Zaposleno je 200 rudara, a uskoro su izgrađene zgrade uprave i stanovi stručno-upravnog osoblja. Postupno je stvoreno cjelovito postrojenje s vlastitim elektroagregatom, separacijama i radionicama. Ivanečki rudnik je do početka II. svjetskog rata zapošljavao i do 800 rudara.

Vađenje ugljena u Ivancu okončano je 1962. godine, a rudarska proizvodnja Ivanečko-ladanjskih ugljenokopa okončana je 31. XII. 1975. godine. Procjena ukupne proizvodnje ugljena u ivanečkim rudnicima od početka rudarenja do 1945. godine iznosi 3,5 milijuna tona lignita.[85]

Željeznička pruga Varaždin-Ivanec-Golubovec

Razvitak rudarenja na sjevernoj strani Ivančice i ivanečkih ugljenokopa omogućen je željezničkom prugom Varaždin-Ivanec-Golubovec, izgrađenom 1890. godine. Gospodarski značaj pruge temeljio se i na procjenama znatnijih količina antracita (kamenog ugljena), "koje su međutim istini za volju, bile dosta slabe". Prijevoz ugljena iz Golubovca obavljao se prije

Slika 19. Rudari
Umjetnička fotografija Otokara Hrazdire
"GALERIJA" mjesečnik internacionalne umjetničke fotografije, Ivanec, listopada 1933. godine

izgradnje željezničke pruge prema Ivancu, Zlataru i Varaždinu sporo i teško zaprežnim kolima. Pored sirovina i proizvodnje cinka, potencijalni koncesionari i ulagatelji kapitala u prugu računali su sa prijevozom veterničkog i viničkog kamena, te eruptivnog kamena iz Očure, hrastovog, bukovog i kestenovog drveta u Beč i Peštu.

Izgradnju pruge Varaždin-Ivanec-Golubovec pratile su velike financijske teškoće. Dionice pruge do Cerja Tužnog (12 km) i od Ivanca do Lepoglave (14 km) građene su bez novčanih potresa. Problemi su nastali na izgradnji dionice Lepoglava-Golubovec dužine 8 kilometara i pobočne pruge Očura Sv. Jakob. U ljeto 1890. poduzetnici nisu radnicima mogli isplatiti višemjesečnu zaradu, zbog čega su izbili nemiri u kojima je sudjelovalo 400-500 ljudi. Potom cjelokupni posao preuzima Direkcija ugarskih državnih željeznica uz umanjivanje tehničkih elemenata pruge, kvalitete materijala i opreme. Dionica od Varaždina do Lepoglave dužine 26,3 km privremeno je puštena u promet 1. srpnja, dok je cjelokupna pruga otvorena za promet 5. listopada 1890. godine. Dionica Lepoglava-Golubovec (7,5 km) ima karakteristike brdske pruge.[86]

Ivanečka obrtna zadruga

Organizirani razvoj obrta u Ivancu započinje na pragu 20. stoljeća. U stvaranju obrtničke organizacije istaknuo se Bartol Zagorc, dimnjačarski obrtnik, utemeljitelj Obrtne zadruge u Ivancu. Uz pomoć i suradnju postolara Josipa Miklaušića, ivanečki obrtnici osnovali su svoju zadrugu 18. XI. 1905. godine, a za predsjednika je izabran Bartol Zagorc.

Tradicija obrtničke organizacije u Ivancu utemeljena je Pravilima Obrtničke zadruge kotara ivanečkoga iz 1907. godine. Značajna su zbog odredbi za materijalnu sigurnost članova i obitelji obrtnika, na temelju solidarnosti svih članova. Zadruga je posredovala u zapošljavanju, zajedničkoj nabavi materijala i strojeva, a članovi su mogli biti i pomoćnici (kalfe) i tvornički radnici.[87]

Službeni kroničari u *Izvješćima Županije varaždinske* s posebnom pozornošću prate i bilježe obrtničku djelatnost u Kotaru Ivanec a razlog je u važnom prihodu državne blagajne koje ostvaruje privatno poduzetništvo. Zahvaljujući ovim izvješćima dokumentirana je struktura

zanimanja obrtnika. Najunosniji je bio posao krčmara. Na početku 1902. godine zabilježeno ih je 40, da bi se do 1912. godine broj povećao n 83, više nego dvostruko.

Druga uspješna skupina bili su sitničari (mali trgovci robom za svakodnevnu potrošnju), čiji broj se u desetogodišnjem razdoblju povećao od 36 na 56. Brojni za ivanečki kraj su mlinari, čiji se početni broj od 38 povećao na 55. Slijede trgovci svinjama, koji bilježe najveći porast: 1902. godine bilo ih je samo 8, a 1912. godine 34, a prate ih trgovci peradi među kojima se početni broj od 13 povećao na 31. Postolarski obrt bio je u usponu: od početnih 16 povećao se na 28. Mesarski obrtnici prosperirali su sporije: od 22 povećali su broj na 24.

Proizvodni obrti pokazuju suprotan primjer: od 56 tkalaca na početku stoljeća, broj se ovog zanimanja naglo smanjio 1909. godine na svega 2 obrtnika. Istovjetan primjer je i čizmarski obrt u kojem od 65 majstora na kraju ostaje samo jedan. Od zastupljenih obrtničkih zanimanja zabilježeno je 19 kovača, 16 krojača i 11 trgovaca.

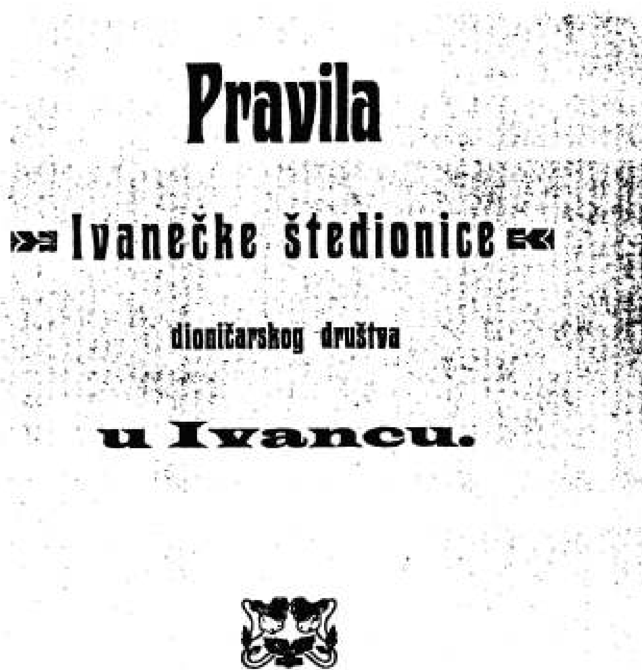
Pored navedenog broja obrtnika u Kotaru Ivanec djelovalo je 10 zidara, 5 gostioničara, 5 pekara, 3 tesara, 3 bravara, 3 sedlara, 3 kolara, 2 ciglara, 2 krojača, te po jedan remenar i dimnajčar. Od 1902. do 1912. godine zabilježeno je djelovanje bačvara, lončara, pećara, vapnara, škrinjara, užara, češljara, knjigoveža i fijakerista, za čijim je obrtima s vremenom prestala potreba.

Obrtna zadruga i Mjesna organizacija Saveza hrvatskih obrtnika djelovale su do 1936. godine. Nisu bile samo cehovske organizacije, već su dale svoj prinos društveno-gospodarskom razvitku Ivanca i okolice. Nakon prestanka rada Obrtne zadruge osnovano je Udruženje zanatlija tadašnjeg kotara Ivanec, koja djeluje od 1. I. 1936., više kao službena ustanova s obvezatnim članstvom i nekim ovlastima. Organizirala je obrazovanje obrtnika i pomoćnika, te izložbe ivanečkog obrtništva.

Bankarsko poslovanje u Ivancu

U Ivancu je sredinom 1896. godine osnovana *Ivanečka kotarska štedionica d.d.* s početnom glavnicom od 40.000 kruna. Kamata je iznosila oko 5%, ali nije uspjela privući veći broj štediša, a djelovala je svega desetak godina.

Na početku 20. stoljeća u Ivancu počinje pojačana gospodarska aktivnost, čiji je prirodni pratilac bankarstvo. Iz Pravila Ivanečke štedionice dioničarskog društva u Ivancu od 14. kolovoza 1906. godine vidljivo je da je registrirana *"Ivanečka štedionica, dioničarsko društvo" sa sjedištem u Ivancu* (paragraf 1.), *čija je svrha da u skladu s pravilima upravlja novčarske, štedioničke i bankarske poslove te unapređuje opće gospodarstvo mjesta Ivanca i okolice podpomažuć vjeresijom trgovinu, poljodjelstvo i obrt te potičuć na štednju i radinost.*

Pravila
Ivanečke štedionice
dioničarskog društva
u Ivancu.

Tiskara J. B. Stiflera u Varaždinu.

Slika 20. Pravila Ivanečke štedionice d.d.

Temeljna glavnica Ivanečke štedionice d.d. iznosila je 60.000 kruna, a prva emisija bila je 300 dionica čija je vrijednost iznosila 200 kruna. Svaka dionica "daje

pravo na jedan glas, ali više od 10 glasova ne može imati nitko." (paragraf 12.). Štedni ulozi iznosili su skromnih 37.719, a čisti dobitak 10.123 krune.[88]

Poslije I. svjetskog rata u Ivancu je uspješno poslovala *Ivanečka podružnica Prve hrvatske štedionice d.d.* iz Zagreba i obavljala poslove štednje i kreditiranja. 1929. godine podružnica je prikupila štednih uloga u iznosu od 1.143.841 dinar. Oko 1925. godine u Ivancu je djelovala i podružnica *Centralne banke za trgovinu, obrt i industriju d.d.* iz Zagreba.

Zadrugarstvo kao oblik organiziranja i potpore seljaka-poduzetnika, pored financijskih ustanova otpočelo je na širem ivanečkom području početkom stoljeća. Prva seljačka zadruga osnovana je u Višnjici Donjoj 1900. godine, koja je poslovala do 1931. godine.

U prošlosti ivanečkog kraja upisano je i djelovanje *Kreditne hrvatske seljačke zadruge s.n.j. u Beli (Margečan),* osnovane 1902. godine. U vrijeme utemeljenja zadruga je imala 248 članova iz Margečana, Bele i okolice. Uspješno je djelovala između dva svjetska rata.

Pored Kreditne seljačke zadruge u Beli, također 1902. godine utemeljene je *Marvogojska udruga Bela,* koja je djelovala za područje Beletinca, Biškupca, Vidovca, Petrijanca, Radovana i Margečana do početka II. svjetskog rata. Djelatnost udruge je bilo unapređivanje stočarske proizvodnje, prodaja stoke, nabava rasplodnog materijala, kreditiranje i sl. Bavila se širenjem simentalske pasmine goveda, a 1912. godine uvezla je rasplodne svinje iz Njemačke, zbog čega je ukorena od Središnjice udruga. Djelovanje zadruge vodio je barun Ivan Ožegović, st., vlasnik imanja i gradova Bela.

Prva zadruga u Ivancu, *Hrvatska seljačka zadruga Ivanec* osnovana je zaslugom ivanečkog popa Juraja Čveka 1918. godine i djelovala je do 1935. godine. *Mljekarska zadruga "Ivančica" - prva zagorska mljekarska zadruga Jerovec* osnovana je 1929. godine na inicijativu šestorice utemeljitelja iz Jerovca Donjeg i djelovala do 1936. godine. Uz otkup mlijeka proizvodila je sir.[89]

U Izvješćima Županije varaždinske od 1904. godine zabilježena je djelatnost Gospodarske podružnice u Ivancu sa 123 člana, ogranka Poljodjelske banke, a u kasnijem razdoblju postoji i Seljačka zadruga u Ivancu kao podružnica Poljodjelske banke, s ispostavama u Kamenici, Klenovniku, Lepoglavi i Višnjici.

LOKALNA UPRAVA I SAMOUPRAVA - KOTAR I OPĆINA IVANEC

Županija varaždinska jedna je od najstarijih u Hrvatskoj, a prvi župani se spominju već u 13. stoljeću. Područje Županije obuhvaćalo je u srednjem vijeku zemlje od Sutle na zapadu do Kalnika na istoku. Krajem 14. stoljeća nastaje Zagorska županija, praktično vlasništvo grofova Celjskih. Ova podjela promijenjena je 1486. godine kada se Zagorje vezuje uz Varaždinsku županiju sve do sredine 19. stoljeća i stvaraju kotarevi kao posebne administrativne jedinice.[90]

Ivanec u administrativnoj podjeli Austro-Ugarske monarhije

U teritorijalnoj podjeli sredinom 18. stoljeća Ivanec i okolica pripadao je u Gornjopoljski kotar uz Lepoglavu, Trakošćan, Klenovnik i Vinicu (stari grad). 1848. godine Županija varaždinska bila je razdijeljena u četiri sudbeno-upravna kotara: Gornjo-zagorski (kotari Klanjec i Pregrada); Donjo-zagorski (Krapina i Zlatar), Gornjopoljski (dio kotara Ivanec i Varaždin) i Donjo-poljski (Varaždin).[91]

Prema *Zakonu ob ustroju županijah i uređenju uprave u županijah i kotarih* od 5. veljače 1886., koji je na prijedlog Sabora Hrvatske, Dalmacije i Slavonije potvrdio apostolski car i kralj Franjo Josip I., Županija varaždinska podijeljena je na osam upravnih kotara i 36 upravnih općina. Ovaj upravni ustroj održan je do 1924. godine kada su županije u Hrvatskoj ukinute.[92]

O razvitku Ivanca u okvirima upravne nadležnosti Županije varaždinske s početka 20. stoljeća objavljeni su podaci u publikaciji *Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj.* U sastavu Županije varaždinske bilo je osam kraljevskih kotarskih oblasti: Ivanec, Klanjec, Krapina, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada, Varaždin i Zlatar. U Kotaru Ivanec bile su upravne općine Bednja, Maruševec i Ivanec.[93]

Proračun općine Ivanec i zemljišno otkupni dug

Županijska izvješća prikazuju stanje proračuna općine Ivanec. U većini godišnjih proračuna zabilježen je podbačaj općinskih prihoda, što se nadoknađivalo povećanjem poreznih opterećenja u narednoj godini. Visina rashoda općinskog proračuna u razdoblju od 1902. do 1912. godine usporediva je s godišnjim troškovima srednje velikog vlastelinstva, npr. Božidara Kukuljevića-Sakcinskog. Iz županijskih izvješća je vidljivo da su povećanja poreza u općini Ivanec bila više iznimka nego pravilo zbog nemogućnosti naplate.

OPĆINA IVANEC	PRIHOD	RASHOD	MANJAK	IZNOS DRŽ. POREZA NA OPĆINU
1902.	31.680	41.280	9.600	48.000
1904.	39.065	44.306	5.241	49.000
1906.	46.080	50.136	4.056	47.000
1908.	59.398	49.000	10.398	55.600
1909.	78.354	71.314	7.040	44.000
1910.	69.352	79.802	10.450	35.000
1911.	79.623	87.543	13.850	35.000
1912.	53.556	67.596	14.040	36.000

Kraljevska Županijska oblast i područna Kr. kotarska oblast Ivanec

U drugom dijelu *Županijskih izvješća* objavljeni su podaci o djelovanju kotarske i općinske uprave. Upravna je općina Ivanec 1902. godine imala 24 općinska odbornika.

Općinski odbor Ivanec održao je 1902. godine 6 redovitih i 4 izvanredne sjednice. Usvojeni važniji zaključci bili su: da se u mjestu Lepoglava ustroji vatrogasno društvo i na trošak općine nabavi štrcaljka i vatrogasne sprave, da se kupi kuća bivšeg belgijskog društva za proizvodnju cinka uz cijenu od 5.000 K za filijalnu školu župe Kamenica u Kuljevčici i da valja "udovoljiti davnoj potrebi općine i mjesta Ivanca za gradnju javne klaonice" (sagrađene 1940. godine).

1904. godine održano je također 6 redovitih i 1 izvanredna sjednica. Općina Ivanec uputila je Visokoj kr. zem. vladi zamolbu za uređenje gruntovnice u kotaru ivanečkom. Uslijedio je pozitivan odgovor uz obećanje za ostvarenje u 1905. godini.

1906. godine općinski odbor održao 6 redovitih sjednica, 1909. četiri redovite sjednice, a najvažniji je zaključak da se preko Bednje u Jerovcu gradi novi most željezne konstrukcije i da se na općinskom sajmištu podignu gospodarske zgrade, te da se proširi ivanečki vodovod.

1911. godine održano je 6 redovnih i 1 izvanredno zasjedanje 20. listopada 1911. Općinsko zastupstvo u Ivancu kupilo je zemljište za gradnju nove zgrade kotarskog suda u Ivancu. 1934. godine zemljište i sudska zgrada pokušalo se Ivančanima oduzeti, što je izazvalo proteste, pa je odluka o prodaji povučena.

Prestankom postojanja županija u Hrvatskoj u ožujku 1924. godine regionalna i lokalna samouprava uvelike su izmijenjene. Centralizacija državne vlasti zahvatila je sveukupan gospodarski i društveni život. Županija varaždinska uključena je u Zagrebačku obalst teritorijalne podjele Kraljevine Jugoslavije. U Ivancu je i nadalje ostao kotar (srez) i sjedište najveće "seoske općine u državi" do 1938. godine.

Javno zdravstvo

O zdravstvenom stanju naroda objavljivani su vrlo detaljni podaci u djelovanju kotarskih liječnika, ljekarni, zaraznim bolestima i broju umrlih i unesrećenih. *U Županijskim izvješćima* za razdoblje 1902.-1912. godine nalazimo podatke o zaraznim bolestima koje su do danas potpuno iskorijenjene.

Od najčešćih bolesti 1902. godine opažene su boginje i trahom kod desetoro djece, a dvije godine kasnije (1904.) skrljet (šarlah), ponovno boginje, naušnjaci, trahom i pojava hripavca.

Kasnijih godina bilježi se sve više oboljelih od trahoma (1906. godine - 27 slučajeva, a 1908. godine 41 bolesnik koje se liječi ambulantno).

1906. godine zabilježena je difterija, a 1908. pojavila se epidemija šarlaha od kojeg je oboljelo 26 djece. Od te godine započinje redovito cijepljene djece protiv velikih boginja, a obuhvaćeno je 2.087 djece. 1909. g. cijepljeno 1.829 djece, a te je godine u Ivanec (iz Kostajnice) premješten *dr. Mavro Spiller,* kr. kotarski liječnik. Njegova zdravstveno-prosvjetiteljska uloga u širenju zdravstva-prosvjetiteljska uloga u širenju zdravstva i higijene, organiziranje tečajeva i zasluge u zdravstvenom prosvjećivanju upamtile su generacije zahvalnih pacijenata. Humani i obrazovni rad dra Mavre Spillera na najbolji je način nastavio njegov sin dr. Adalbert Spiller-Georgijević, liječnik u Maruševcu i Ivancu.

U 1910. godini od trahoma boluje 29 bolesnika. Protiv boginja cijepljeno je 2.017 djece. Istodobno se u Ivancu otvara javna ljekarna. 1911. i 1912. godine protiv boginja cijepljeno je oko 1.500 djece. Ove statističke podatke dopunjuje broj slijepih, čiji se broj u Kotaru Ivanec od 1908. do 1912. kretao od 23-25, a gluhonijemih osoba je bilo od 47 do 60. Uz to je registrirano od 3-9 umobolnih, 11-17 bolesnika od padavice, te 3-10 retardiranih osoba.

Lovstvo u Kr. kotaru Ivanec

Podaci o lovstvu Kotara Ivanec za 1902. godinu iskazuju površine šuma od 20.315 i polja sa 23.790 kat. jutara. Odstrel korisne divljači iznosio je: 80 srna, 1.624 zečeva, 95 divljih svinja, 12 lještarki, 1.145 gnjetela (fazana), 751 trčki, 75 prepelica, 6 hariša (prdavaca), 4 divlje guske, 111 divljih pataka, 31 šumska šljuka, 24 divlja goluba, 3 drozda. U kategoriji grabežljive zvjeradi uništeno je 7 jazavaca, 4 vidre, 5 divljih mačaka, 34 listice, 9 kuna, 159 tvorova, 505 lasica, 199 orlova i jastreba, 192 sokolova i kobaca, 120 sova, 1.046 vrana i svraka, 215 inovrstnih ptica, te 568 lutajućih pasa i mačaka.

Slika 21. Središnja ulica Ivanca oko 1920. godine (danas Ul. akademika Mirka Maleza) (razglednica u nakladi M. Herga)

Lokalna uprava i samouprava između I. i II. svjetskog rata

Na području kotara Ivanec, nakon propasti Austro-Ugarske Monarhije osnovana je upravna općina Ivanec (uz Bednju i Maruševec), koja je po broju stanovnika bila najveća u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji. Broj žitelja iznosio je 20.453 i nosila je epitet najveća seoska općina u državi. Prema članku stalnog ivanečkog dopisnika *Varaždinskih novosti* Hinka Blumscheina:

... u pogledu industrije možemo ponosno gledati. U općini, odnosno Lepogalvi, radi velika parna ciglana Franje Kodyteka, u Očuri proizvadjaju prvoklasni šljunak veliki kamenolomi Valenta Brleka i Kodelić i dr. U Ivancu imademo dva umjetna mlina sa velikom pilanom i hidroelektričnim pogonom. Veliki rudnik Hrv. rudarskog d.d. u kojemu je do 400 radnika časomice zaposleno. Osim toga sijaset malih mlinova, prešanje tikvinih koštica za ulje, izvoz gorivog drva, te kestenovih cjepanica za proizvod tanina... Mjesta Ivanec, Lepoglava i Klenovnik imadu električnu rasvjetu iz Falle (HE Maribor), i u g. 1932. obnovljene i pojačane vodovode, koji dovode zdravu i bistru vodu iz gorja Ivančice ... u općini imade oko 12.000 kom razne stoke i krmaka, preko 15.000 kom. peradi, 677 konjskih grla, 572 kola i 332 pari volova.[94]

Zahtjevi za razdiobom "najveće uprave seoske općine u državi" pojavili su se 1933. godine, a osnovni je razlog bila velika udaljenost žitelja Očure, Lepoglave, Višnjice i Cvetlina te višesatno pješačenje *dok stignu do općinskog ureda (u Ivancu) i prečesto moraju gubiti dan za kakvu sitnicu.* Zahtijevao se osnutak općine sa sjedištem u Lepoglavi, čemu je nekoliko godina kasnije udovoljeno. 1938. godine izdvojio se Klenovnik s poreznim općinama Kamenica i Voća, pa je tako nastalo sedam upravnih općina: Ivanec, Bednja, Maruševec, Lepoglava, Klenovnik, Kamenica i Donja Voća.[95]

Skromnim financijskim sredstvima proračuna općine Ivanec ostvareni su projekti od velike važnosti za stanovnike Ivanca i okolice. U kolovozu 1934. godine otkupljena su četiri jutra šume uz izvor "Žgano vino". *Time predusresti će se svakoj sječi i obaranju stabala na tom kompleksu, a osim toga ostati će voda zaštićena stalno od ljetne žege, ili da se ogoljenjem šumskog tla i uslijed odrona pješčanih stijena, potpuno ne izgubi.*[96]

Slika 22. Zapadni izlaz iz Ivanca 1927. godine, fotografija iz ostavštine O. Hrazdira (cesta za Lepoglavu, sada izlaz zaobilaznice)

Skromnim financijskim sredstvima proračuna općine Ivanec ostvareni su projekti od velike važnosti za stanovnike Ivanca i okolice. U kolovozu 1934. godine otkupljena su četiri jutra šume uz izvor "Žgano vino". *Time predusresti će se svakoj sječi i obaranju stabala na tom kompleksu, a osim toga ostati će voda zaštićena stalno od ljetne žege, ili da se ogoljenjem šumskog tla i uslijed odrona pješčanih stijena, potpuno ne izgubi.*[96]

1934. godine završena je elektrifikacija središnjeg dijela Ivanca, a općinska uprava preuzela je vodove, naprave i transformator. Električna mreža omogućila je da Ivanec krajem 1939. godine dobije suvremenu javnu rasvjetu:

Na Badnjak (1939. god.) osvanuo je Ivanec prvi put rasvjetljen električnim svijetlom, dovodom električne struje iz Fale (HE Maribor). Prije tri godine priključilo se na vod preko ivanečkog mjesta Lepoglava. Okolišni narod tek sada, u nestašici petroleja vidi, od kolike je blagodati električno svijetlo, i zato traži sveopću elektrifikaciju sela. Nekoja napredna sela kao na pr. Jerovec i Klenovnik, imaju već u mnogim seoskim kućama uvedeno svijetlo. Glavnu zaslugu za uvođenje struje u Ivancu stekli su bivši ravnatelj lječilišta u Klenovniku pok. dr. Roko Joković, koji je omogućio općini Ivanec, kao poduzetnici za rasvjetu, priključak na već postojeći vod u Klenovnik, i tim prištedio opć. upravi 360.000 D troškova, te Ivan Srednoselec iz Jerovca sa tadanjim općinskim načelnikom a sadanjim opć. bilježnikom Vinkom Friščićem.[97]

Radi zaštite zdravlja djece i antituberkulozne djelatnosti sredinom 1940. godine otpočela je pod vodstvom liječnika *dra Adalberta Spillera (Georgijevića)* djelovati školska poliklinika za djecu osnovnih škola Ivanca, Prigorca, Kuljevčice, Klenovnika, Kamenice i Lepoglave. Liječnički pregledi i pomoć bili su besplatni. Istovremeno je započeo s radom antituberkulozni dispanzer za žitelje Kotara Ivanec i graničnih krajeva Zlatara i Krapine. Za opremanje školske poliklinike i dispanzera provedena je sabirna dobrotvorna akcija među Ivančanima, a prostorije i ogrjev je osigurala ivanečka općina, uz suradnju s Domom zdravlja iz Varaždina.[98]

LITERATURA

1. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Zagreb, 1980.
2. BELOŠEVIĆ, STJEPAN: Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin. Zagreb, 1926.
3. BUDAK, NEVEN: Gradovi i Varaždinske županije u srednjem vijeku. Zagreb-Koprivnica, 1994.
4. DOBRONIĆ, LELJA: Posjedi i sjedište templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj. Zagreb, 1984.
5. DOBRONIĆ, LELJA: Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb, 1984.
6. HRG, METOD: Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine. Ivanečki kalendar '75.
7. Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj za godine 1902., 1904., 1906., 1908., 1910. i 1912.
8. KLAIĆ, NADA: Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, str. 253. Zagreb, Školska knjiga, 1976.
9. KRAŠ, MARIJAN: Ivanec, Prilozi povijesti Ivanca od 1940. godine. Varaždin, 1996.
10. KUKULJEVIĆ, IVAN: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci Sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knj. 81-82.
11. LASZOWSKI, EMILIJ: Povijesne crtice o gradu Beli u Županiji varaždinskoj. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, NS, god. 7/1903-4., knj. 2.
12. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN: Hrvatske kućne zadruge I. (do 1881). Zagreb, 1989.
13. SZABO, GJURO: Spomenici Kotara Ivanec. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva. Zagreb, NS, sv. 14/1915.-1919.
14. ŠABAN, LADISLAV: Pogled u prošlost Ivanca. Ivanečki kalendar '77.
15. ŠABAN, LADISLAV: Povijest ivanečkog grada (II). Ivanečki kalendar '86.
16. ŠABAN, LADISLAV: Povijest Starog grada Ivanca (III. dio). Ivanečki kalendar '94.
17. Županija varaždinska. Subregije Ivanec, Ludbreg, Varaždin, Novi Marof. Varaždin, 1995.

BILJEŠKE

1. Dr. LELJA DOBRONIĆ u knjizi Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj, Zagreb, 1984. opravdano ističe: *Za poznavanje ivanovaca u Hrvatskoj, kao i templara, još je uvijek standardno djelo "Priorat vranski..." Ivana Kukuljevića* (str. 87.)
2. Uvodni tekstovi u kurzivu navode se u nastavku ovog rada
3. KLAIĆ, NADA: Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku, str. 253. Zagreb, Školska knjiga, 1976.

4. DOBRONIĆ, LELJA: Viteški redovi, str. 98.
5. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 180.
6. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 180.
7. 4 kraljevska jutra iznose 600 jutara (Mažuranić, Vladimir: Pravno-povijesni rječnik, sv. 1., str. 7 (aratrum).
8. DOBRONIĆ, LELJA, o.c., str. 103.
9. LASZOWSKI, EMILIJ: Povijesne crtice o gradu Beli u Županiji varaždinskoj. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, NS, god. 7/1903-4., knj. 2., str. 191.
10. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 103.
11. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 106.
12. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 107-108.
13. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 111. Prema V. Mažuraniću, str. 615: luka znači polje, livadu (također i u narodnom govoru).
14. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 108.
15. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 114.
16. KUKULJEVIĆ, IVAN: Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci Sv. Ivana u Hrvatskoj. Rad JAZU, knj. 81-82, knj. 81., str. 61-62.
17. KLAIĆ, NADA, o. c., str. 575.
18. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 133.
19. HRG METOD: Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine. Ivanečki kalendar '75, str. 128-130.; KRAŠ, MARIJAN: Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine). IK'94, str. 40-41 (redakciju teksta isprave I. Paližne ml. izvršio M. Hrg).
20. KUKULJEVIĆ, IVAN, o. c., str. 80.
21. LASZOWSKI, EMILIJ, o. c., str. 193.
22. METOD HRG (1916.-1989.), rođen je u Ivancu i bio velik znalac ivanečke prošlosti. Njegovi radovi iz starije ivanečke povijesti neprocjenjivi su prilozi za daljnja istraživanja (prim. autora).
23. BUDAK, NEVEN: Gradovi Varaždinske županije u srednjem vijeku, str. 31. Zagreb-Koprivnica, 1994.
24. ŠABAN, LADISLAV: Pogled u prošlost Ivanca. Ivanečki kalendar '77, str. 143.
25. KLAIĆ, NADA, o. c., str. 553.
26. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 143.
27. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 143.
28. RAČKI, FRANJO: Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine. Starine JAZU, knj. 4., str. 228. Zagreb, 1872.
29. DOBRONIĆ, LELJA, o. c., str. 153.
30. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 150.
31. KOS, LUCIJAN: Prior vranski i njegove funkcije u našoj povijesti. Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. 18., str. 233. Zadar, 1971.
32. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Zagreb, 1980., str. 53-4.
33. LASZOWSKI, EMILIJ, o. c., str. 197.
34. KUKULJEVIĆ, IVAN, o. c., knj. 82, str. 60.
35. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 150-151.
36. KUKULJEVIĆ, IVAN, o. c., knj. 82, str. 62.
37. ŠABAN, LADISLAV: Povijest ivanečkog grada (II). Ivanečki kalendar '86., str. 92.
38. BELOŠEVIĆ, STJEPAN: Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin, str. 101-102. Zagreb, 1926.
39. ŠABAN, LADISLAV: Povijest ivanečkog grada (II). Ivanečki kalendar '86., str. 92.
40. SZABO, GJURO: Spomenici Kotara Ivanec. Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva. Zagreb, NS, sv. 14/1915-1919, str. 57.
41. ŠABAN, LADISLAV, o. c., str. 93.
42. ŠABAN, LADISLAV: Povijest Starog grada Ivanca (III. dio). Ivanečki kalendar 94., str. 51.
43. U Spomenici Narodne muške osnovne škole u Ivancu za škol. god. 1943-1994. ravnatelj Josip Lukež zapisao je 24. X. 1943. zapaljen je Kukuljevićev grad. Većih šteta nije bilo jer je požar ugašen. ... 19. XI. 1943. zapaljen je ponovo Kukuljevićev grad a s njime i okolne gospodarske zgrade. Grad je dosta stradao jer se je krov srušio, a nekoje gospodarske zgrade izgorile su potpuno...
44. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine 15. do kraja 17. stoljeća. Zagreb, 1980. Na str. 38. autor navodi da se u sastavu arhiva obitelji Festetić, u posebnom odjeljku nalazi arhiv obitelji Petheö sa spisima o posjedima u Križevačkoj, Varaždinskoj, Požeškoj i Zagrebačkoj županiji. U skupini spisa "Miscellanea antiqua" pronađeni su spisi o seljačkoj buni 1567.-68. godine na posjedima u Beli i Ivancu, kao i urbar tih posjeda.
45. renta je svaki regularno dobiveni prihod od kapitala, imetka ili zemljišta, koji od svojih vlasnika ne zahtijeva nikakve poduzetničke djelatnosti. (B. Klaić: Rječnik stranih riječi, Zgb, 1987.).
46. ADAMČEK, JOSIP, o. c., str. 156.
47. ADAMČEK, JOSIP, o. c., str. 265.
48. ADAMČEK, JOSIP, o. c., str. 337.
49. ADAMČEK, JOSIP: Seljačka buna na posjedima Bele i Ivanca 1568-69. Historijski zbornik, sv. 25-26/1972.-73., str. 243-249.
50. BUDAK, NEVEN, o. c., str. 144.

51. ADAMČEK, JOSIP, o. c.
52. HRG, METOD: Seljačka buna u Ivancu i Beli. Ivanečki kalendar'75, str. 131.
53. ADAMČEK, JOSIP: Agrarni odnosi u Hrvatskoj ... str. 373-4.
54. POPOVIĆ, Š: Probelmi i metode istraživanja strukture seljačkog i vlastelinskog posjeda u vrijeme likvidacije feudalnih odnosa (na primjeru grupe vlastelinstava u Hrvatskom zagorju). Radovi Instituta za hrvatsku povijest Sveučilišta u Zagrebu, sv. 12. Zagreb, 1979., str. 39-43.
55. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN: Hrvatske kućne zadruge I. (do 1881.). Zagreb, 1989., str. 332-3.
56. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 332.
57. HRG, METOD: Stanovništvo Ivanca i okolice godine 1649. Ivanečki kalendar '75, str. 132-134.
58. UTJEŠENOVIĆ OSTROŽINSKI OGNJOSLAV, autor djela "Kućne zadruge u Južnih Slavena", Beč, 1859. Prijevod na hrvatski objavljen je u Zagrebu 1988. Obnašao je čast velikog župana Varaždinske županije od 1875. Pripadao je skupini "posljednjih iliraca, pjevao pjesme, pisao knjige i brošure navještavajući propast Austrije, prkosio Beču i Pešti" (V. Milčetić), sagradio cestu kroz Sutinsko i zdenac kraj puta. Autor je knjige "Priroda bogatstva u sjevernoj Hrvatskoj", Beč, 1879.
59. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 251.
60. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, str. 252-3. prema djelu Ognjoslava Utješenovića "Kućne zadruge u Južnih Slavena"
61. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 252.
62. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 160.
63. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 208.
64. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 76-77.
65. PAVLIČEVIĆ, DRAGUTIN, o. c., str. 77.
66. STOJSAVLJEVIĆ, BOGDAN: Povijest sela. Hrvatska. Slavonija. Dalmacija 1848.-1918. Zagreb, 1973., str. 138, 141-142.
67. KRAŠ, MARIJAN: Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, str. 72-73. Varaždin, 1996.
68. Vodič kroz Hrvatsko zagorje. Zagreb, 1946., str. 16.
69. Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5 (Hrvatska). Zagreb, 1988., str. 205.
70. BIĆANIĆ, RUDOLF, o. c., str. 69., prema radu Viktora Pintera "Lončarstvo u Jerovcu" (objavljen u dodatku knjige M. Kraša: Ivanec. Prilozi povijesti..., str. 158-163.).
71. Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj za godine 1902.-1911. Ukoliko nije označen drugi izvor, korišteni su podaci Izvješća.
72. HORVAT, RUDOLF: Povijest grada Varaždina, str. 425. Varaždin, 1993.
73. ADAMIĆ, DRAGUTIN: Vinogradarstvo u ivanečkom kraju. Ivanečki kalendar'77, str. 22-24.
74. CRKVENČIĆ, IVAN: O agrarnoj strukturi gornjeg porječja Bednje. Geografski glasnik, god. 1951., br. 13, str. 108.
75. CIKAČ, ZDENKO: Kulturni pejsaž - proizvod elemenata prirodne sredine i društvenih faktora. Ivanečki kalendar '77, str. 20.
76. CRKVENČIĆ, IVAN, o. c.
77. BELOŠEVIĆ, STJEPAN: Županija varaždinska i slob. kralj. grad Varaždin. Zagreb, 1926, str. 103.
78. KUŠEN, EDUARD: Bistrica nije više Bistrica. Ivanečki kalendar '81, str. 30-35.
79. MALEZ, MIRKO: Minerali i stijene Ivančice. Naše planine, god. 4/1952., br. 7-8, str. 180.
80. Jedan od malobrojnih rukopisnih prijevoda ove knjige čuva se u zavičajnoj zbirci Gradske knjižnice u Varaždinu.
81. GRĐAN, DRAGUTIN; Sto godina ivanečkog rudarstva. Ivanečki kalendar '76., str. 113-115.
82. MALEZ, MIRKO, o. c.
83. GRĐAN, DRAGUTIN, o. c., str. 114.
84. GRĐAN, DRAGUTIN, o. c., str. 115.
85. GRĐAN, DRAGUTIN, o. c., str. 113, 117.
86. Sto godina željezničke pruge Zaprešić-Varaždin-Čakovec. Varaždin, 1986., str. 37-39.
87. ZAGORC, STJEPAN; Rad na uzdizanju i unapređenju zanatstva mjesta Ivanec i okolice u prošlosti i danas. Ivanečki kalendar '79., str. 32.
88. Prilozi za povijest varaždinskog bankarstva. Varaždin, 1983., str. 47.
89. FRIŠČIĆ, JOSIP: Povijest zadrugarstva. Ivanečki kalendar '77, str. 114-117.
90. CRKVENČIĆ, IVAN: Prigorje planinarskog niza Ivančice. Zagreb, 1958., str. 34-35.
91. BELOŠEVIĆ, STJEPAN, o. c., str. 8-10.
92. Županija varaždinska. Subregije Ivanec, Ludbreg, Varaždin, Novi Marof. Varaždin, 1995.
93. Izvješće o javnoj upravi u Županiji varaždinskoj za godine 1902., 1904., 1906., 1910. i 1912.
94. BLUMSCHEIN, HINKO: Život, rad i imanje najveće općine u državi. Varaždinske novosti, god. 4/1933., br. 169, str. 4.
95. Varaždinske novosti br. 163. od 19. siječnja 1933. i br. 447. od 23. lipnja 1938.
96. Varaždinske novosti 30. kolovoza 1934.
97. Varaždinske novosti br. 527 od 4. siječnja 1940.
98. Varaždinske novosti br. 550 od 13. lipnja 1940.

Panorama Ivanca (Pogled prema jezerima). Snimak: Marina Šimek 1996.

DRAGUTIN FELETAR

Zagreb

312.8 (497.13)

PROMJENE U PROSTORNOJ SLICI NASELJENOSTI IVANEČKOG KRAJA

Intenzivnim procesima prestrukturiranja stanovništva prema osnovnim kategorijama djelatnosti, područje gornje doline Bednje, odnosno ivanečko-lepoglavski kraj, također je u zadnjih četrdesetak godina izložen vrlo izraženim promjenama u prostornoj slici naseljenosti. Taj proces je inače karakterističan za gotovo sva područja agrarne panonske Hrvatske. Naime, u sjevernoj Hrvatskoj su procesi deagrarizacije, industrijalizacije i urbanizacije toliko intenzivni da su pokrenuli preseljavanje stanovništva iz ruralnih u urbane prostore takvim intenzitetom kakvi na ovim prostorima još nisu viđeni.

OSNOVNI FAKTORI DERURALIZACIJE

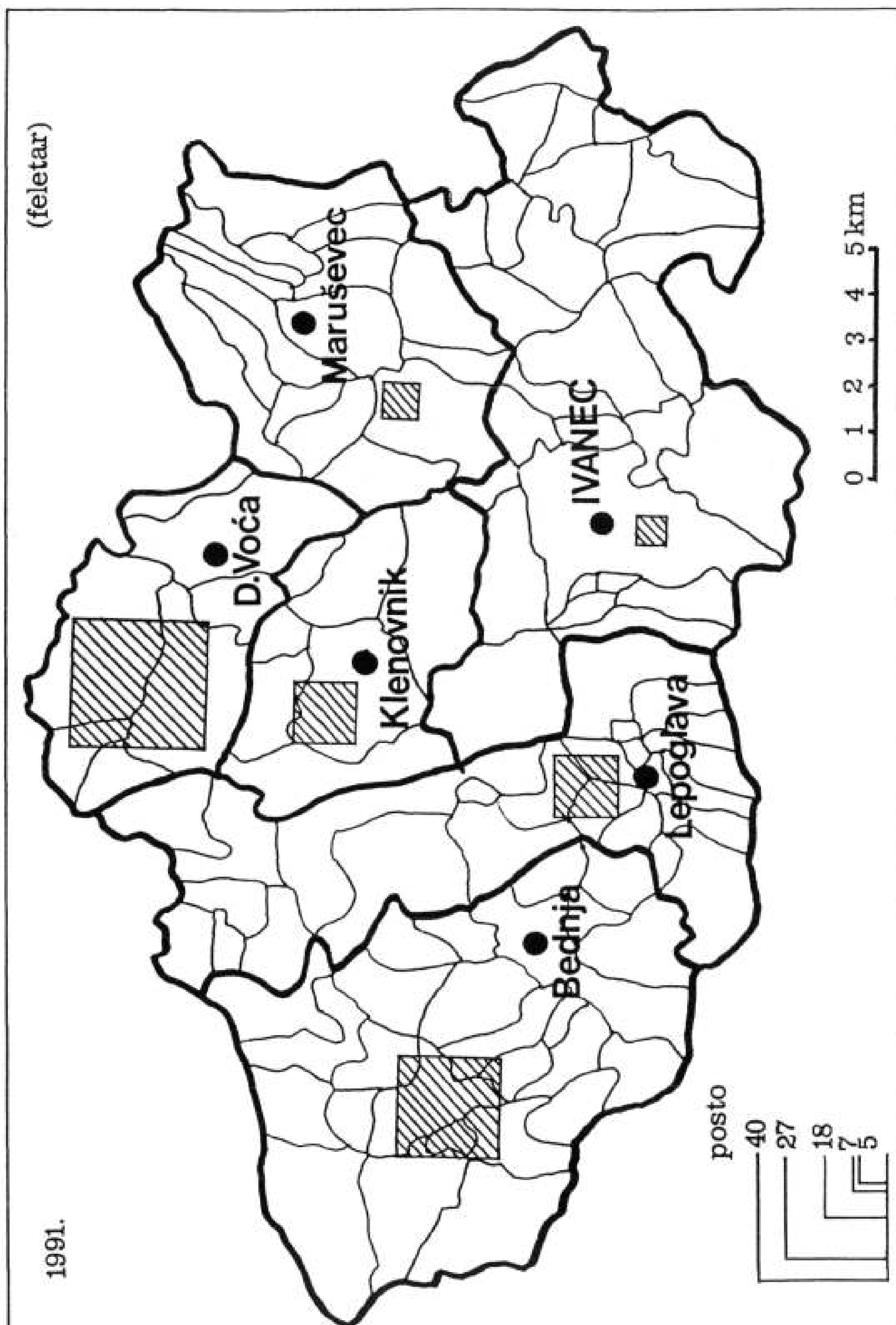
Na demografsko pražnjenje seoskih naselja i u ivanečko-lepoglavskom kraju utjecalo je nekoliko osnovnih faktora, koji su u osnovi generirani općim promjenama strukture hrvatskoga društva i gospodarstva. Uz značajno vremensko kašnjenje iza gospodarski naprednih zemalja srednje i zapadne Europe, intenzivno prestrukturiranje hrvatskoga gospodarstva prema karakteristikama razvijenog industrijskog društva odvijalo se zapravo tek u razdoblju nakon pedesetih i šezdesetih godina ovoga stoljeća. Osnovna potka toga prestrukturiranja bio je proces industrijalizacije i Hrvatskog zagorja, ali i magnetna snaga Zagreba kao najvažnijeg industrijskog i radno-poslovnog središta Hrvatske.

Intenzivni procesi industrijalizacije, i s tim u vezi snažne promjene u poljoprivrednoj proizvodnji i strukturi seoskih domaćinstava, neminovno su doveli i do vrlo snažnog opadanja broja poljoprivrednoga stanovništva, odnosno do deagrarizacije i u području gornje Bednje. Proces napuštanja poljoprivrednih (primarnih) djelatnosti neminovno je, pak, generirao usporedni proces - to je napuštanje sela i preseljavanje u urbana, industrijska središta. Taj proces nazivamo deruralizacijom. Slijedom takvih mijena došlo je do stvaranja jedne posve nove slike prostornog rasporeda stanovništva, što je usporedo pratio i proces promjena kvalitativne strukture stanovništva koje je ostalo živjeti u seoskim naseljima (smanjenje broja, feminizacija, senilizacija, sporo poboljšanje školske strukture i slično).

Od šezdesetih godina do danas snažno je uznapredovao proces **deagrarizacije.** Profesionalna struktura stanovništva stubokom se izmijenila - odnosno ivanečko-lepoglavski kraj prometnuo se iz tradicionalne, autohtone i konzervativne agrarne regije u suvremenije agrarno-industrijsko i poduzetničko područje. Popisi stanovništva iz 1953., pa i 1961. godine bilježe apsolutnu dominaciju poljoprivrednog stanovništva, pa čak i u središnjim ruralnim naseljima. Tada se postotak poljoprivrednog stanovništva kretao uglavnom više od 80 posto! Takvu agrarnu dominaciju donekle je "remetio" razvoj i značenje zagorskoga ugljenarstva: iako je većina ugljenokopa ukinuta do 1972. godine, ipak je ugljenarstvo bila jedna od bitnih osnovica i okosnica industrijalizacije ovoga područja.

Zadnji popis stanovništva, proveden 1991. godine, odaje posve izmijenjenu sliku osnovne strukture stanovništva prema djelatnostima. Sudjelovanje poljoprivrednog stanovništva stubokom je smanjeno, a u glavnim urbanim središtima (Ivanec, Lepoglava) svedeno je na minimum. Godine 1991. na području općine Ivanec živjelo je samo 5,6 posto poljoprivrednog stanovništva, općine Maruševec 5,7 posto, općine Lepoglava 18,2 posto, općine Klenovnik 18,5 posto, općine Bednja 27,4 posto i općine Donja Voća 39,0 posto (radi usporedbe: prosjek Hrvatske kreće se između 9 i 11 posto).

Dakako, usporedo s deagrarizacijom odvijali su se procesi **industrijalizacije i urbanizacije.** U tom procesu golemu ulogu odigrala je blizina Zagreba - i radi brzog dotoka inovacija, a još više intenziviranjem procesa dnevnih migracija. U istovjetnom procesu od velike važnosti bila je i blizina Zagreba, a isto tako razmjerno masovna pojava odlazaka na rad u Austriju, Sloveniju,

Sl. 1. Postotak poljoprivrednog stanovništva u općinama ivanečko-lepoglavskog kraja 1991. godine

Njemačku i druge zemlje. No, ipak najznačajniju ulogu ove transformacije odigrali su sami urbani centri ovoga kraja, prvenstveno Ivanec i Lepoglava. Ova središta postala su osnovni magneti privlačenja najkvalitetnijeg stanovništva iz okolnih ruralnih naselja.

Iako je značajan dio stanovništva zahvaćen deagrarizacijom našao svoje novo zaposljenje i izvan tadašnje (velike) općine Ivanec, ipak je vrlo važnu ulogu odigrao proces industrijalizacije samoga područja, koje je bilo intenzivirano supstitucijom ugljenokopa i disperzijom zagrebačke i varaždinske industrije u ovaj kraj. Dakako, uz industriju, važnu ulogu u zapošljavanju odigrale su i ostale izvanpoljoprivredne djelatnosti. Prije domovinskoga rata, u općini Ivanec broj zaposlenih kretao se i iznad 10.500, da bi se taj broj poradi rata i prestruktuiranja u 1994. godini smanjio na 8.611 zaposlenih. Naravno, najviše zaposlenih nalazi se u današnjoj općini Ivanec (4.408 ili čak 51,2 posto svih zaposlenih u gornjoj Bednji), te u općini Lepoglava (1.621 ili 18,8 posto). U ostalim općinama broj zaposlenih je minimalan: općina Bednja 407, Klenovnik 315, Donja Voća 292 i Maruševec 256 uposlenika.

Procesi urbanizacije, dakle, tek zadnjih desetljeća značajnije prodiru i u ovaj tradicionalan agrarni kraj. O elementima suvremene urbanizacije, koja prije svega znači zadovoljavanje standarda komunalne infrastrukture, ali i gradskog načina života stanovništva, možemo danas govoriti već i na područjima naselja Ivanec, Lepoglava, Trakošćan, Klenovnik, pa i nekim naseljima uz navedena središta. Taj proces, koji se dosta naglo razvija, svakako stubokom mijenja stare strukture i navade, te u agrarni prostor unosi mijene na pragu postindustrijskog (informatičkog) doba.

Vrlo važan faktor, koji je utjecao na promjenu prostorne slike naseljenosti prostora gornje Bednje, svakako je i **razvoj prometne mreže, odnosno dostupnosti.** Ivanečko-lepoglavski kraj, kao sjeverni dio Hrvatskoga zagorja, nalazi se u prometnoj gravitacijskoj zoni Varaždina, iako su i tenzije prema Zagrebu značajno izražene. U tom gravitacijskom povezivanju, golemu važnost ima razina razvijenosti prometnica. Za sadašnju gustoću i kvalitetu cestovne i željezničke mreže ovoga kraja može se s opravdanjem ustvrditi da ona zaostaje iza stvarnih potreba razvoja ovoga kraja i da predstavlja određenu kočnicu još brže transformacije. Upravo prometna mreža bila je i ostaje jedna od najvažnijih faktora polarizacije gospodarstva i stanovništva. Naime, ukupna naseljenost i ovoga kraja polagano "klizi" prema glavnim prometnicama, odnosno prema osovini Trakošćan-Lepoglava-Ivanec-Varaždin.

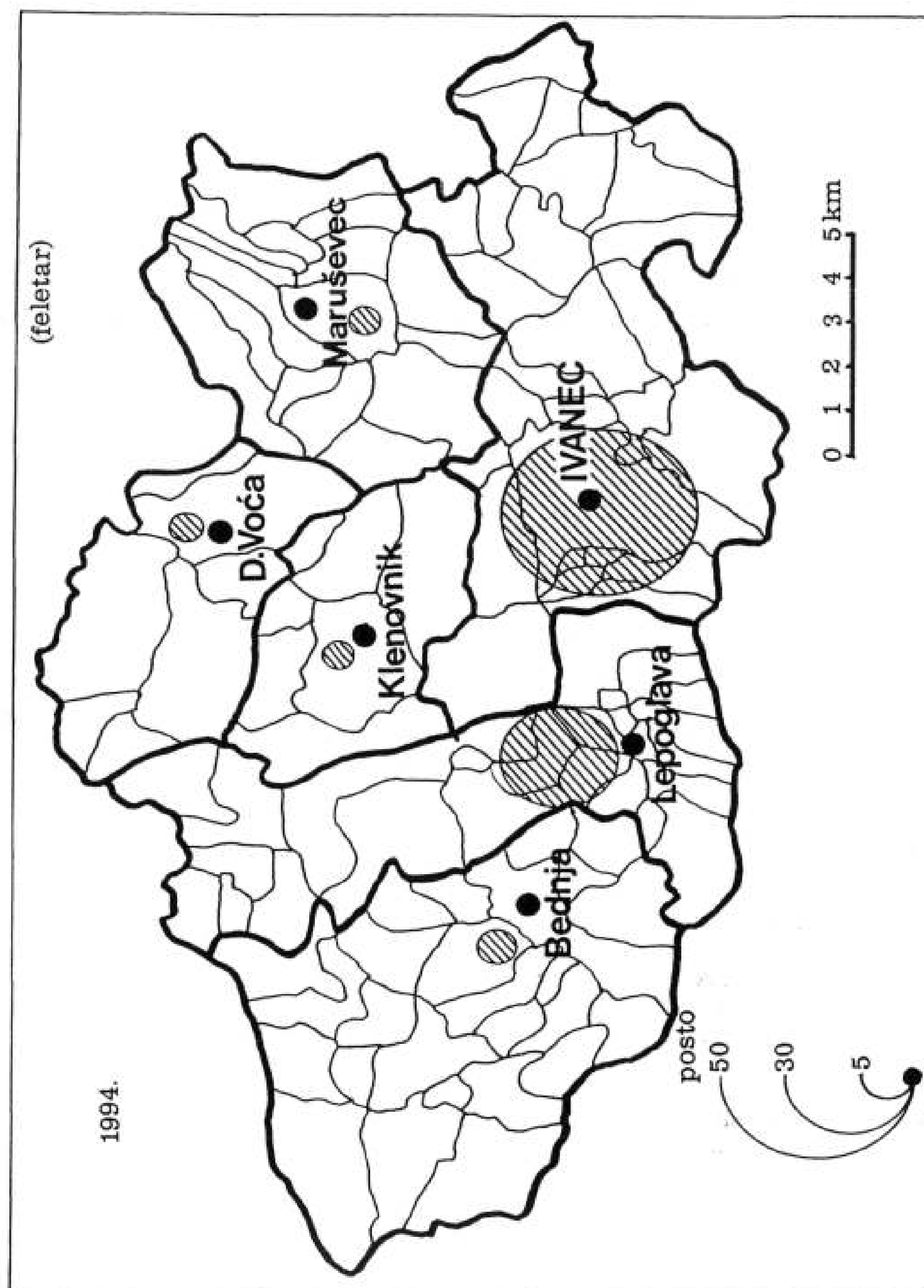
PROMJENE U PROSTORNOM RASPOREDU STANOVNIŠTVA

Ključne strukturalne promjene u stanovništvu ivanečko-lepoglavskog kraja nezaustavljivo su se odrazile i na promjenu prostorne slike naseljenosti. I ovdje je na djelu intenzivan proces deruralizacije, odnosno demografsko pražnjenje seoskih naselja, a značajan je demografski rast novonastalih industrijskih središta. Dakako, proces deagrarizacije odvija se po određenim zakonitostima, odnosno vrlo diferencirano, a prvenstveno ovisi o prirodno-geografskim značajkama, te o prostornom rasporedu glavnih prometnica i o drugim faktorima.

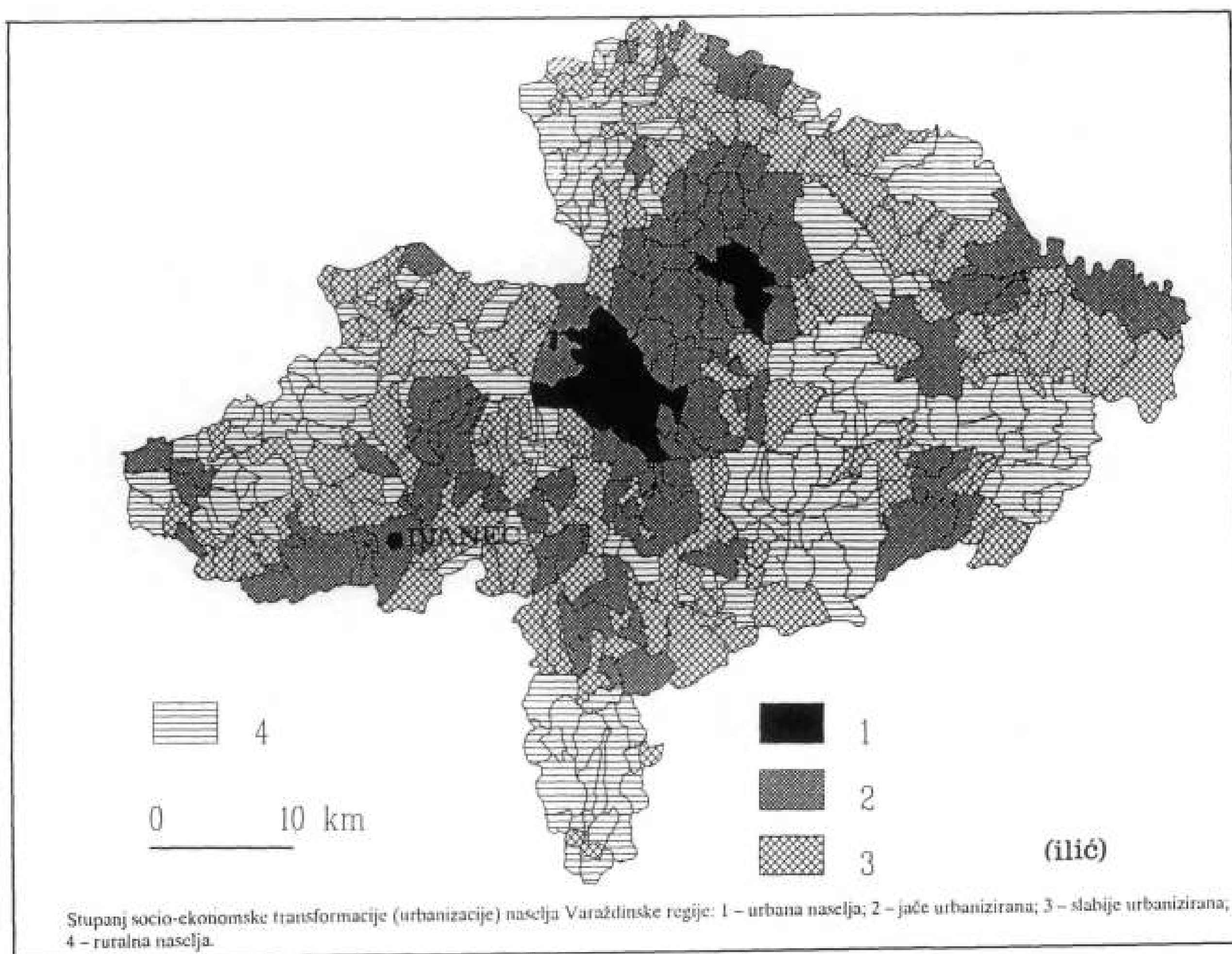
S obzirom da područje gornje Bednje nije imalo, niti razvilo veliko urbano lokalno središte, jasno je da je gravitacijska snaga Varaždina i Zagreba privukla veći broj stanovnika. To znači da ovaj kraj u cjelini možemo označiti kao područje manjeg intenziteta demografskog pražnjenja. Naime, ivanečko-lepoglavski kraj u cjelini pokazuje karakteristike smanjenja broja stanovnika, dakle ukupne depopulacije. To se, dakako, odnosi samo na najnovije razdoblje, odnosno na zadnjih četrdesetak godina industrijalizacije i deagrarizacije. Popis stanovništva 1948. godine u ovom je kraju popisao ukupno 48.312, a 1991. godine samo 41.790 stanovnika, što znači pad za 6.520 stanovnika ili za minus 13,5 posto. Naravno, pad broja stanovnika neminovno za sobom povlači i vrlo negativne promjene u strukturi, pogotovo starosnoj.

Analiza depopulacije ivanečko-lepoglavskog kraja ukazuje velike razlike u prostornom rasporedu. Općenito uzevši, možemo ustvrditi da brojem stanovnika opadaju, zapravo, gotovo sva seoska naselja, a samo urbanizirana i prigradska naselja bilježe porast. No, intenzitet depopulacije po pojedinim seoskim naseljima vrlo je različit: znatno brže smanjuje se broj stanovnika u brježnom području, odnosno u onim selima koja su podalje od glavnih prometnica.

Za ovu priliku usporedili smo broj stanovnika u svih 107 naselja ovoga kraja u razdoblju popisa stanovništva 1948. i 1991. godine. Dakle, u tih 42 godine broj stanovnika se smanjio čak

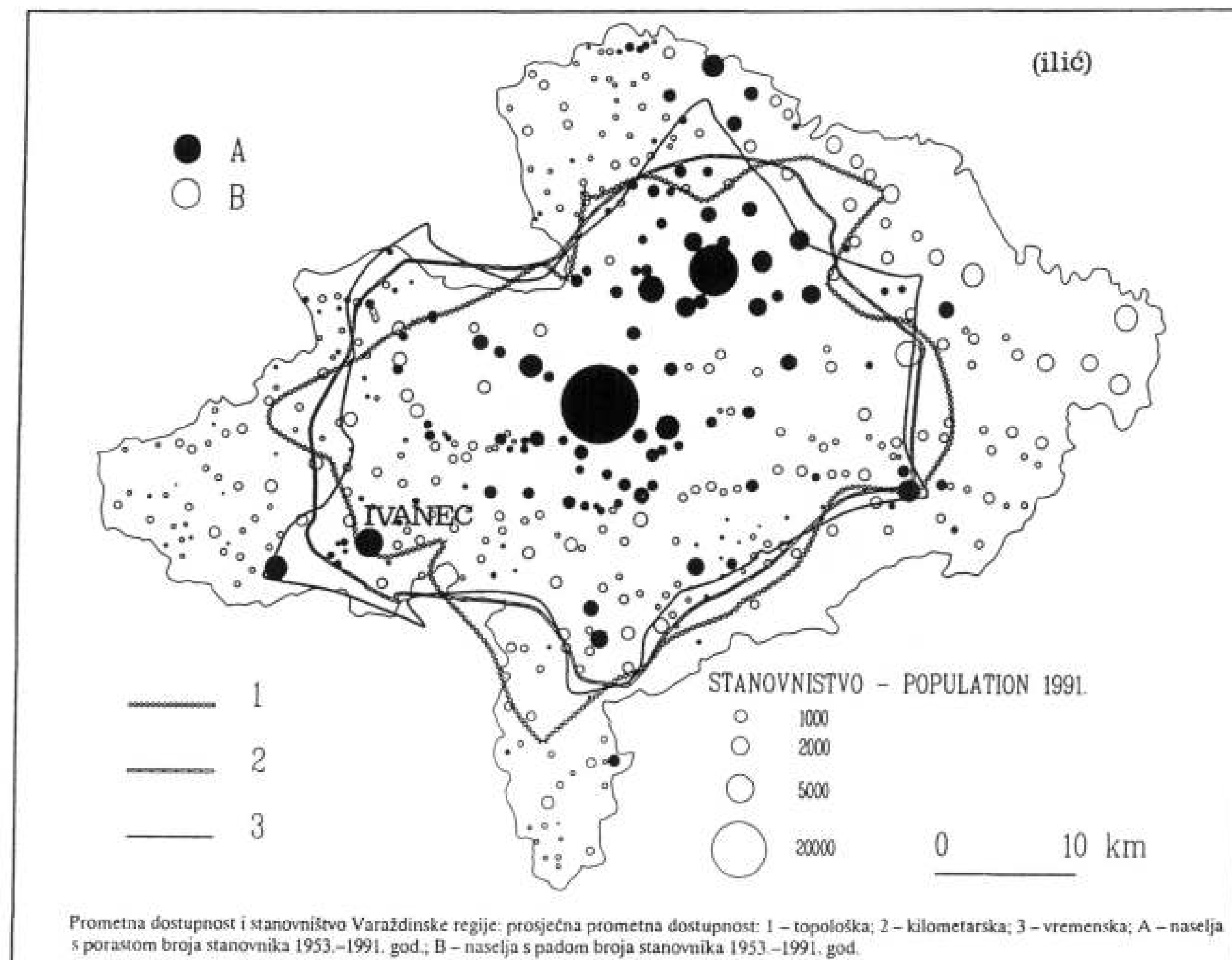

Sl. 2. Postotak zaposlenih (u odnosu na aktivno stanovništvo) u općinama ivanečko-lepoglavskog kraja 1994. godine

Stupanj socio-ekonomske transformacije (urbanizacije) naselja Varaždinske regije: 1 – urbana naselja; 2 – jače urbanizirana; 3 – slabije urbanizirana; 4 – ruralna naselja.

Sl. 3. Stupanj urbaniziranosti pojedinih područja naselja u Varaždinskoj županiji

Prometna dostupnost i stanovništvo Varaždinske regije: prosječna prometna dostupnost: 1 – topološka; 2 – kilometarska; 3 – vremenska; A – naselja s porastom broja stanovnika 1953.–1991. god.; B – naselja s padom broja stanovnika 1953.–1991. god.

Sl. 4. Prometna dostupnost i naseljenost Varaždinske županije

u 93 naselja ili u 86,9 posto! Porast broja stanovnika zabilježilo je samo 14 naselja ili 13,1 posto. Svakako je zanimljiva i temeljitija struktura intenziteta pada ili porasta broja stanovnika. Od spomenutih 14 naselja, porast veći od sto posto zabilježila su samo dva urbana naselja (Ivanec čak 163,8 posto, te Lepoglava 158,1 posto), zatim dva naselja imaju porast od 50 do 100 posto, dva od 25 do 50 posto, četiri od 10 do 25 posto i ostala četiri manje od 10 posto.

Lepeza naselja s padom stanovništva, dakako, uvelike je šira: od ukupno 93 naselja s padom broja žitelja, njih 5 je u zadnje 42 godine izgubilo čak više od 70 posto svojih stanovnika pa im prijeti potpuno izumiranje; potom u 20 naselja zabilježen je manjak između 50 i 70 posto, u 28 naselja između 25 i 50 posto, u 26 naselja između 10 i 25 posto, te u 14 naselja između 1 i 10 posto.

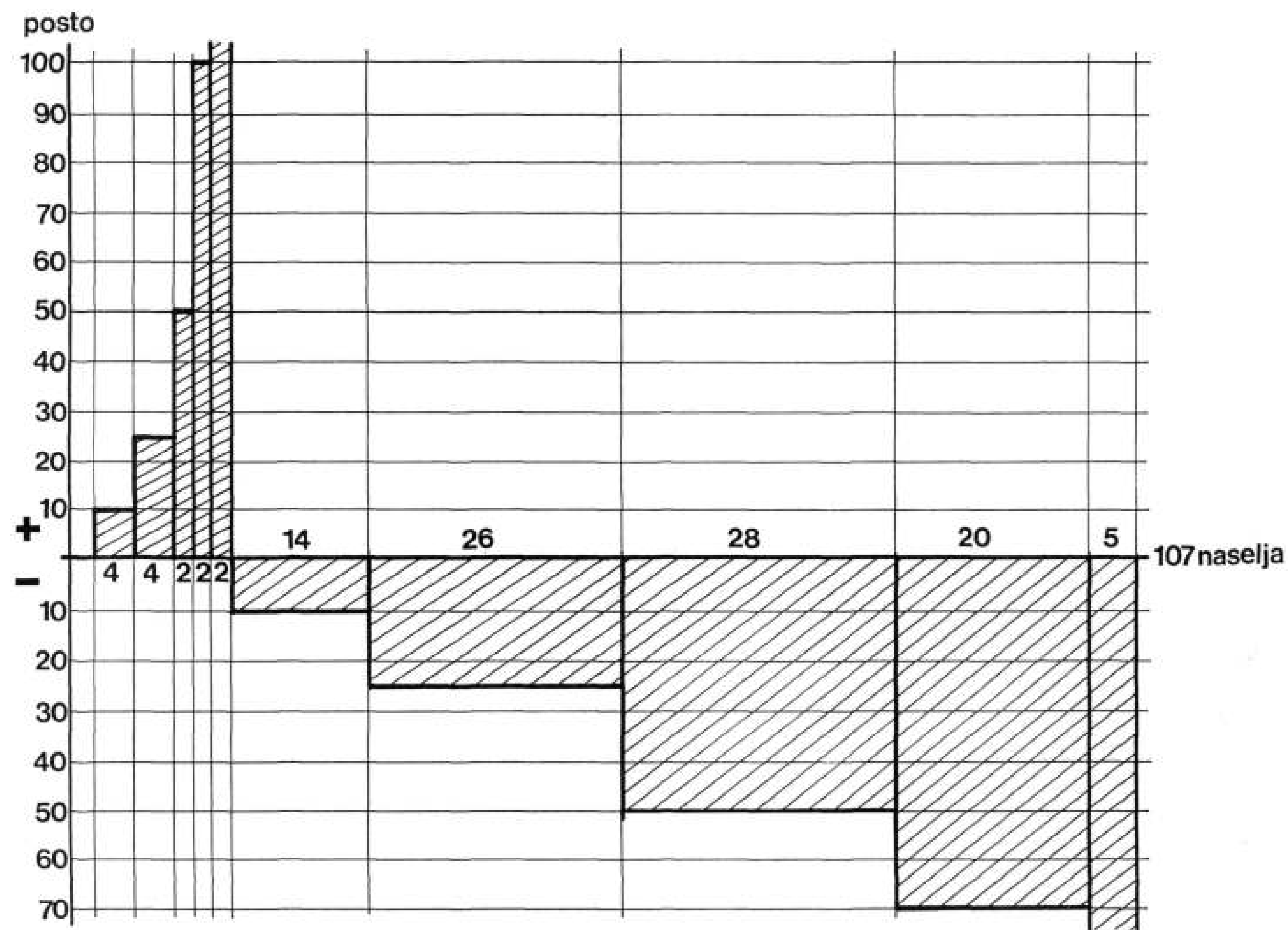
U kontekstu razmatranja prostorne diferencijacije naseljenosti svakako je zanimljiva i analiza kretanja broja stanovnika po novoosnovanim općinama, odnosno općinskim središtima. I u tom pogledu razlike su velike: općine Ivanec i Lepoglava pokazuju pozitivne demografske tendencije, dok sve ostale općine, pa čak i njihova općinska središta - depopuliraju. To je svakako rezultat dosadašnjega gospodarskoga i društvenoga razvoja, koji nije vodio nimalo računa o potrebi ravnomjernog prostornog (ili policentričnog) razvoja.

Od 1948. do 1991. godine broj stanovnika u današnjoj općini Ivanec povećao se za 19,3 posto (a u naselju Ivanec za 163,8 posto), te u općini Lepoglava za 11,4 posto (a u naselju Lepoglava za 158,1 posto). Sve druge općine zabilježile su pad broja stanovnika i time značajno pogoršanje svoje demografske strukture: općina Bednja ima manje stanovnika za 50,0 posto (naselje Bednja za 3,2 posto), općina Maruševec za 8,7 posto (naselje Maruševec čak za 17,3 posto), općina Klenovnik manje za 29,4 posto (naselje Klenovnik za 40,9 posto), općina Donja Voća manje za 46,5 posto (naselje Donja Voća za 33,4 posto).

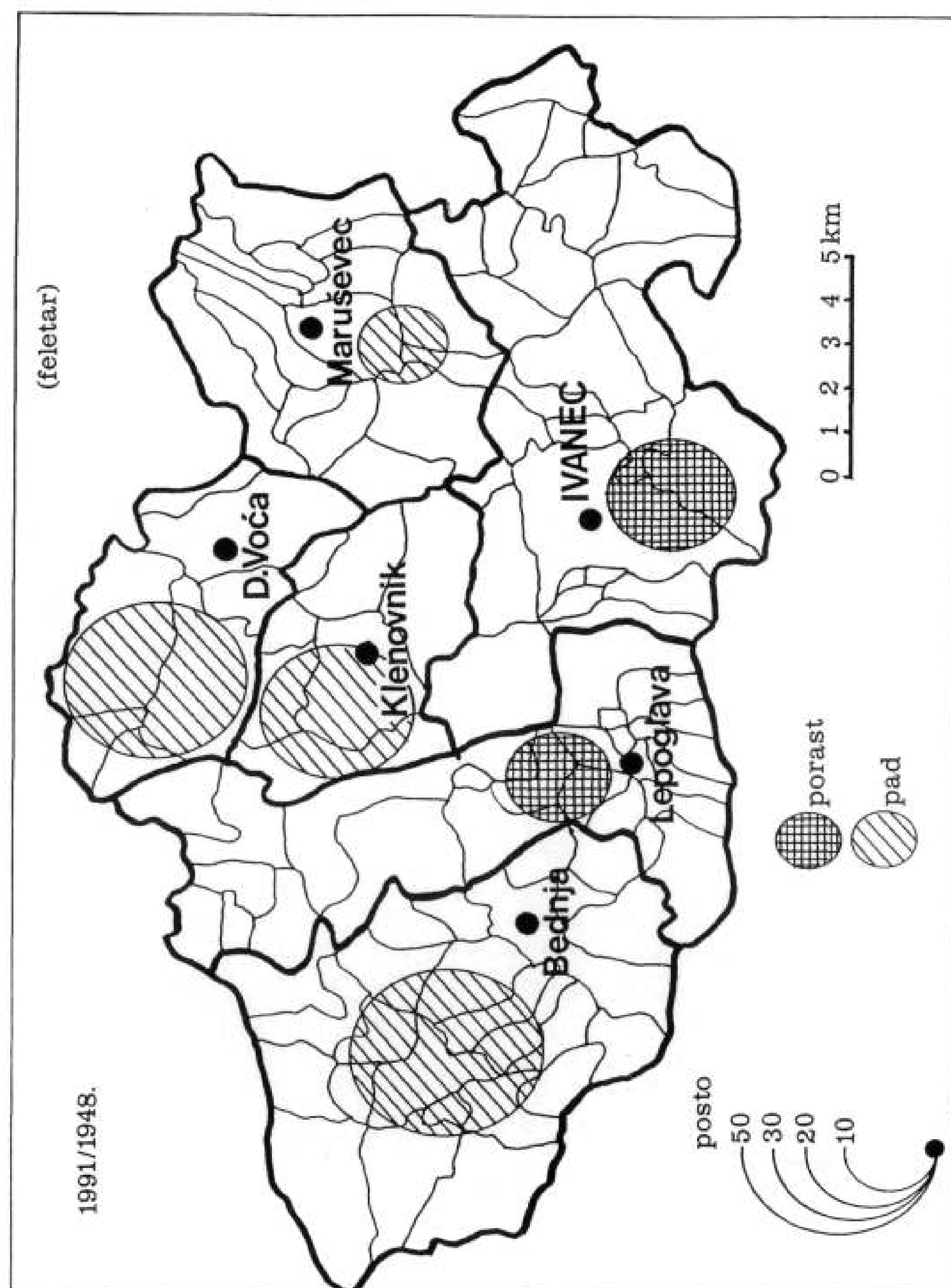
Tablica 1. Kretanje broja stanovnika na teritoriju današnjih općina ivanečkoga kraja i njihovih središta - od 1948. do 1991. godine. Izvor: Popisi stanovništva

Općina/ središte	1948	1971	1981	1991	1991/1948 Broj	Posto
BEDNJA	10887	8301	7569	5448	- 5439	- 50,0
Bednja	809	778	773	783	- 26	- 3,2
MARUŠEVEC	7761	7303	7244	7089	- 672	- 8,7
Maruševec	665	555	521	550	- 115	- 17,3
IVANEC	12274	12405	13953	14640	+2366	+19,3
Ivanec	2025	2991	4715	5342	+3317	+163,8
KLENOVNIK	3621	3043	2781	2557	- 1064	- 29,4
Klenovnik	2007	1252	1172	1187	- 820	- 40,9
DONJA VOĆA	5648	4384	3650	3021	- 2627	- 46,5
Donja Voća	1849	1544	1415	1231	- 618	- 33,4
LEPOGLAVA	8121	6996	9537	9035	+914	+11,4
Lepoglava	1465	1619	3777	3781	+2316	+158,1
UKUPNO	48312	42432	44734	41790	- 6520	- 13,5
Ukupno	8820	8739	12373	12874	+4054	+46,0

Ovdje u Tablici 2 donosimo i konkretne podatke o kretanju stanovnika svih naselja ivanečko-lepoglavskoga kraja po svim popisima stanovništva od 1857. do 1991. godine. Izračunali smo i opadanje ili porast stanovništva u svim naseljima od 1948. do 1991. godine. Kada se ti podaci prenesu na zemljovid, onda se opaža vrlo izražena prostorna diferencijacija depopulacije. Zapravo, radi se o dosta logičnom prostornom procesu, jer najintenzivnije depopuliraju ruralna naselja koja su podalje od glavnih prometnica i najvažnijih središnjih naselja. Značajan utjecaj na prostorni raspored depopulacije imaju i karakteristike prirodno-geografskih osobina - tako snažnije opada stanovništvo u brežuljkastom ili gorskom kraju. Opća je tendencija koncentracije stanovništva u dolinu Bednje, gdje su i glavne prometnice i najvažnija urbana naselja.

Sl. 5. Broj naselja s porastom, odnosno padom broja stanovnika u ivanečko-lepoglavskom kraju u razdoblju od 1948. do 1991. godine

Sl. 6. Postotak porasta ili pada stanovništva u općinama ivanečko-lepoglavskoga kraja u razdoblju od 1948. do 1991. godine

Tablica 2. Kretanje broja stanovnika u svim naseljima ivanečkog kraja od 1857. do 1991. godine. Izvor: Popisi stanovništva

Naselje	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	1991/1948	
															Broj	Posto
Bedenec	677	707	726	909	947	1076	1054	1091	1173	1136	1013	943	943	930	-230	-19,6
Bednja	443	504	523	584	640	710	622	709	809	832	755	778	773	783	-26	-3,2
Bednjica	192	202	211	233	262	282	311	305	414	423	377	313	298	216	-188	-47,8
Benkovec	277	337	378	392	465	515	521	541	539	539	468	417	351	308	-231	-48,8
Bikovec	220	252	272	290	286	344	310	259	333	333	319	306	262	246	-87	-26,1
Biljevec	127	167	165	137	134	134	130	153	158	170	185	206	256	267	+109	+69,0
Borje Lep.	110	113	153	192	213	232	274	309	357	354	357	343	-	-	-	-
Brezova Gora	362	397	599	640	607	703	604	595	676	639	550	348	216	141	-535	-79,1
Brodarevec	127	134	149	180	190	205	191	202	235	247	261	244	219	219	-16	-6,8
Budim	117	124	147	172	181	231	215	207	149	206	225	224	-	-	-	-
Budinščak	169	185	218	242	262	250	299	287	287	297	292	224	182	168	-119	-41,5
Cerje Nebojse	127	231	186	194	218	328	383	502	509	489	501	480	479	460	-49	-9,6
Cerje Tužno	30	33	24	56	58	58	158	125	147	156	151	159	164	175	+28	+19,1
Crkovec	213	235	253	313	361	435	432	422	467	472	439	404	322	372	-95	-20,3
Cvetlin	380	433	478	503	593	678	654	690	808	785	735	635	493	422	-386	-47,8
Čalinec	117	177	218	282	314	303	338	408	446	547	589	552	603	615	+169	+37,9
Čret	49	47	51	67	83	107	125	133	146	156	174	148	-	-	-	-
D. Višnjica	475	500	559	643	622	640	700	705	794	755	663	627	678	614	-180	-22,7
D. Voća	770	869	934	1118	1218	1358	1505	1484	1879	1902	1730	1544	1415	1231	-848	-45,1
D. Ladanje	639	740	818	944	967	1057	1168	1265	1451	1417	1400	1348	1336	1249	-202	-13,9
D. Gečkovec	53	54	52	65	76	106	112	121	111	113	104	148	-	-	-	-
Druškovec	298	317	338	378	413	477	443	479	576	586	568	537	477	426	-150	-35,2
Dubravec	235	301	338	367	423	408	489	599	649	673	657	632	613	500	-149	-23,0
Fotez Breg	39	56	51	64	85	83	90	81	98	102	91	91	72	70	-28	-28,6
Gačice	258	277	286	370	424	491	457	493	540	547	497	440	426	396	-144	-26,7
Goranec	88	98	122	136	134	148	176	188	177	187	164	125	84	52	-125	-70,6
Gorica Lep.	49	73	78	84	110	134	138	149	249	164	144	145	-	-	-	-
G. Višnjica	252	269	309	352	367	383	406	428	432	460	418	407	391	353	-79	-18,3
G. Voća	992	875	926	1065	1089	1423	1562	1460	1639	1582	1345	1191	956	753	-886	-54,1
G. Gečkovec	64	60	63	67	71	91	93	108	126	117	139	134	-	-	-	-
Greda Mar.	252	313	364	422	419	487	460	516	616	628	583	587	604	609	-6	-1,0
IVANEC	1476	1684	1865	2289	2432	2874	2965	3074	3312	3543	3456	4064	4715	5342	+3317	+163,8
I. Željeznica	-	-	-	-	13	96	82	280	357	374	339	345	305	284	-73	-20,4
I. Vrhovec	107	197	220	234	248	317	316	338	410	425	339	313	306	317	-93	-22,7
I. Naselje	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	101	198	241	-	-
Jamno	325	357	401	432	404	468	459	488	528	492	417	359	223	151	-337	-71,4
Jazbina Cv.	380	366	458	430	427	514	518	556	675	650	625	613	497	461	-214	-31,7
Jazbina Viš.	-	-	-	94	102	125	122	24	140	129	139	106	87	55	-85	-60,7
Jelovec Voć.	212	187	209	265	263	230	259	280	256	233	203	181	151	93	-163	-63,8
Jerovec	644	800	854	859	981	1000	941	999	1010	1007	906	903	956	913	-97	-9,7
Ježovec	455	464	542	650	720	851	837	879	891	891	773	654	468	387	-504	-56,6
Jurketinec	303	350	377	452	453	442	489	507	547	542	510	468	478	483	-64	-11,7
Kamenica I.	127	166	174	227	212	228	242	220	421	265	240	227	193	196	-225	-53,4
K. Vrhovec	163	170	184	242	230	272	289	305	340	324	312	302	303	276	-64	-18,8

Naselje	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	1991/1948 Broj	Posto
K. Podgorje	379	426	449	485	579	668	679	769	864	845	876	791	634	478	-386	-44,6
Kaniža I.	142	86	96	131	168	190	212	264	290	276	285	257	311	319	+29	+10,0
Kapelec	59	86	82	107	108	130	125	114	136	126	134	127	131	133	-3	-2,2
Klenovnik	967	1069	1042	1354	1502	1646	1673	2138	2007	1498	1377	1252	1172	1187	-820	-40,9
Knapić	57	52	67	86	109	132	126	133	116	117	100	88	82	95	-21	-18,1
Korenjak	111	107	122	145	155	166	157	187	207	204	187	146	-	-	-	-
Koretinec	138	182	172	205	222	261	316	328	435	399	392	402	422	428	-7	-1,6
Koškovec	96	131	139	150	155	201	209	211	265	253	254	243	242	258	-7	-2,6
Lančić	137	130	159	191	236	285	276	297	286	299	310	311	347	338	+52	+18,1
Lepoglava	25	825	858	789	931	884	1437	1426	465	553	622	619	3777	3781	+2316	+158,1
Lipovnik	-	-	-	-	-	-	-	-	-	441	405	381	391	403	-	-
Lovrečan P.	209	244	248	290	351	369	398	437	489	525	517	457	474	515	+26	+5,3
Lukovec P.	44	59	79	89	108	121	146	152	153	157	150	134	130	130	-23	-14,6
Mali Gorenec	206	240	229	292	316	331	331	333	364	341	255	242	188	155	-209	-57,4
Margečani	200	244	243	293	297	331	360	426	508	518	493	467	386	412	-96	-18,9
Maruševec	252	312	397	424	463	506	451	529	665	610	653	555	521	550	-115	-17,5
Meljan	264	282	310	356	371	486	475	493	487	483	438	420	318	241	-246	-50,5
Muričevec	107	136	140	164	159	174	184	218	258	277	266	266	229	227	+19	+7,4
Novaki Mar.	223	301	299	365	365	442	457	529	713	724	678	660	605	598	-115	-16,9
Očura Lep.	114	134	140	159	184	250	255	249	273	277	301	310	271	248	-25	-9,2
Osečka	196	189	209	247	274	308	324	357	420	420	412	333	313	261	-159	-37,9
Osonjak	149	147	149	178	266	244	252	234	226	191	136	-	-	-	-	
Pašnik	166	181	182	203	234	282	280	287	272	283	249	223	145	99	-173	-63,96
Pece Podb.	66	68	73	83	109	85	91	124	130	107	102	96	93	99	-31	-23,8
Plemeščina	133	160	166	228	212	241	237	271	274	254	272	257	194	171	-103	-37,6
Pleš	363	377	405	457	550	655	663	725	742	767	618	535	443	374	-368	-49,6
Plitivica V.	67	95	110	116	146	182	197	225	230	206	179	184	117	94	-136	-33,1
Podgorje B.	77	73	93	96	97	116	118	119	109	129	123	115	60	33	-76	-63,7
Prebukovje	374	386	391	470	521	597	580	617	590	585	530	508	341	250	-340	-57,6
Prigorec	340	429	501	578	602	647	682	649	716	752	656	640	660	668	-48	-6,7
Punikve	201	234	248	302	319	430	418	473	488	467	532	424	430	438	-50	-10,2
Purga Bed.	142	154	174	174	203	237	238	251	275	280	224	180	146	116	-159	-57,8
Purga Lep.	228	308	350	404	441	484	443	530	557	579	596	616	-	-	-	-
Radovan	142	166	176	205	248	249	260	290	361	378	359	347	339	363	+2	+0,6
Ribić-Breg	79	82	85	119	121	121	140	148	149	168	139	128	142	155	+6	+4,0
Rijeka Voć.	470	491	555	622	656	704	727	789	840	829	792	644	488	376	-464	-55,2
Rinkovec	229	253	287	343	414	477	523	517	521	498	449	436	414	356	-165	-31,7
Salinovec	222	226	261	331	373	492	513	567	679	663	590	588	536	500	-179	-26,4
Selnik Mar.	227	246	265	284	309	392	370	488	469	455	453	442	468	431	-38	-8,1
Seljanec P.	55	60	75	79	83	99	111	134	158	155	157	168	179	212	+54	+34,2
Sestranec	336	333	353	393	440	472	448	526	641	647	628	591	-	-	-	-
Slivarsko	232	231	243	302	346	400	518	577	517	535	500	416	341	306	-211	-40,8
Stažnjevci	257	287	304	348	390	466	512	539	523	511	432	350	367	351	-172	-32,9
Šaša	149	166	147	175	197	222	227	257	286	251	229	196	209	149	-137	-47,9
Šinkovica B.	204	226	252	294	324	339	296	299	279	276	222	195	173	146	-133	-46,7
Šinkovica Š.	273	268	280	296	361	405	408	448	432	419	372	306	-	-	-	-

Naselje	1857	1869	1880	1890	1900	1910	1921	1931	1948	1953	1961	1971	1981	1991	1991/1948	
															Broj	Posto
Škriljevec	172	198	204	265	332	288	300	362	460	447	389	336	316	292	-168	-36,5
Šumec	53	66	65	81	84	93	96	97	129	133	140	148	-	-	-	-
Trakošćan	27	54	53	65	66	44	42	29	20	25	17	25	24	30	+10	+50,0
V. Gorenec	119	146	119	169	172	170	180	180	152	150	100	82	74	66	-86	-51,6
Ves Lep.	411	448	477	544	588	680	711	765	759	728	791	781	-	-	-	-
Viletinec	129	147	147	184	214	258	265	341	368	365	358	293	239	205	-163	-44,3
Vitišinec	57	68	95	111	116	126	121	140	145	142	151	138	135	114	-31	-21,4
Vrdnojelje	244	267	310	331	376	411	492	403	411	392	320	288	288	177	-234	-56,4
Vrbno	444	497	482	520	601	654	614	656	612	591	506	473	381	324	-288	-47,1
Vrhovec B.	128	132	137	155	195	192	147	157	175	164	125	97	64	41	-134	-76,6
Vuglovec	224	245	243	287	322	378	382	366	327	360	374	381	369	391	+64	+19,5
Vukovoj	265	288	303	326	423	477	484	457	416	399	348	305	255	174	-242	-58,2
Vulišinec	112	124	156	181	196	258	268	325	367	379	372	330	278	273	-94	-25,6
Zalužje	216	292	242	282	258	282	269	356	336	328	279	254	226	211	-125	-37,2
Zlogonje	440	502	545	560	644	685	692	664	765	748	708	624	570	503	-262	-34,2
Žarovnica	566	679	759	895	961	1073	1012	1105	1244	1319	1202	1123	1041	1027	-217	-17,4
Željeznica	41	45	62	72	79	106	124	191	227	219	190	184	196	165	-62	-27,3

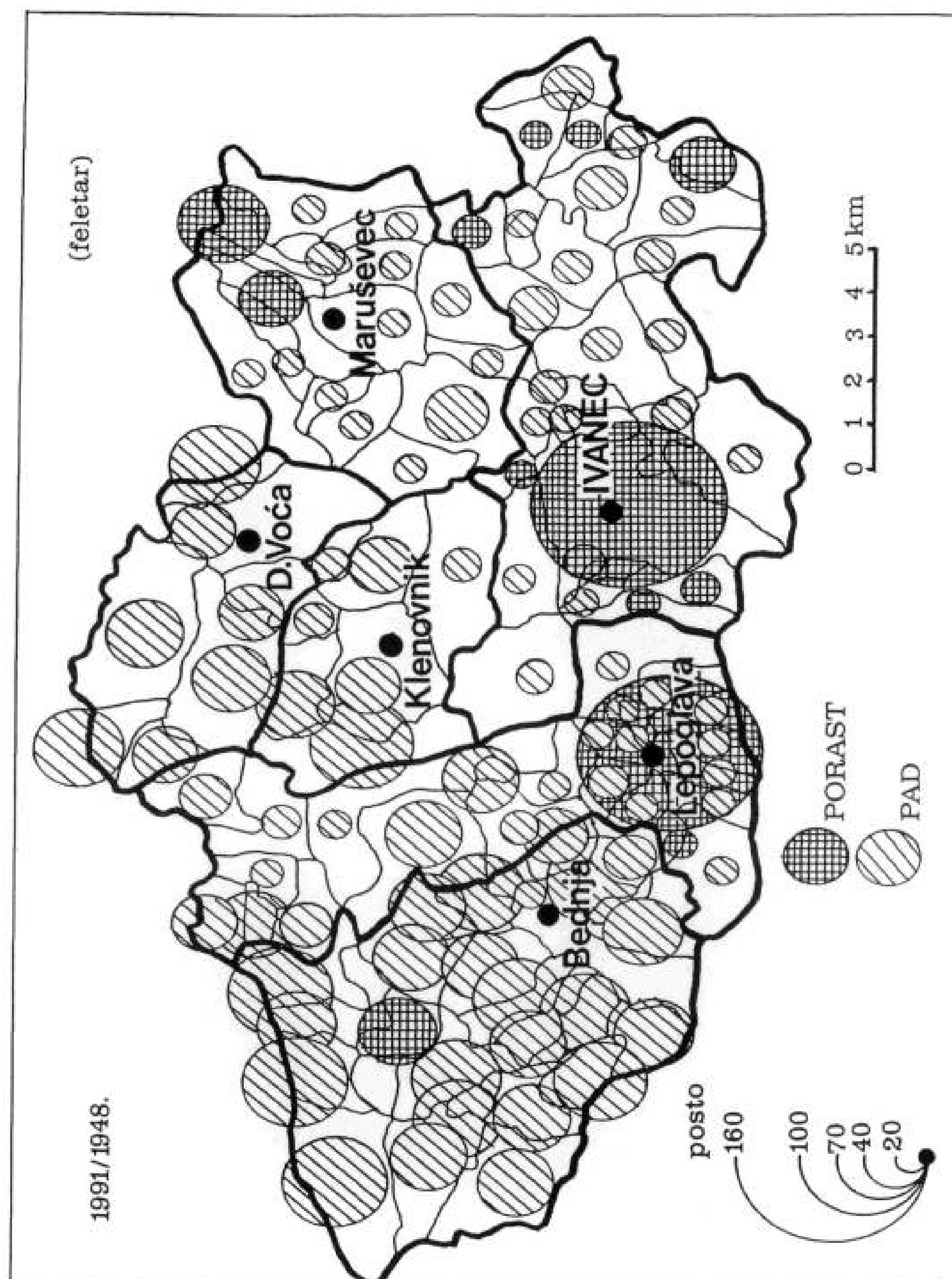
ZAKLJUČCI

Ivanečko-lepoglavski kraj jedan je od tipičnih primjera razmjerno brze strukturalne transformacije stanovništva, koja je sa sobom donijela i snažne mijene u prostornom rasporedu stanovništva. Taj se proces nažalost odvijao dosta neplanski i nekontrolirano, te je izazvao promjenu prostornog rasporeda stanovništva koja je u opreci sa željenim policentričnim razvojem kraja. Procesi industrijalizacije i urbanizacije u ovom kraju inaugurirali su dominaciju tzv. općinskog monocentrizma, ili koncentracije najvažnijih gospodarskih djelatnosti u središte nekadašnje velike općine (Ivanec). Poradi tradicije i ranijeg značenja Lepogalve taj je općinski monocentrizam tek donekle ublažen razvojem industrije i u tom susjednom naselju (možemo u određenom smislu govoriti o razvoju dvojnoga grada Ivanec-Lepoglava).

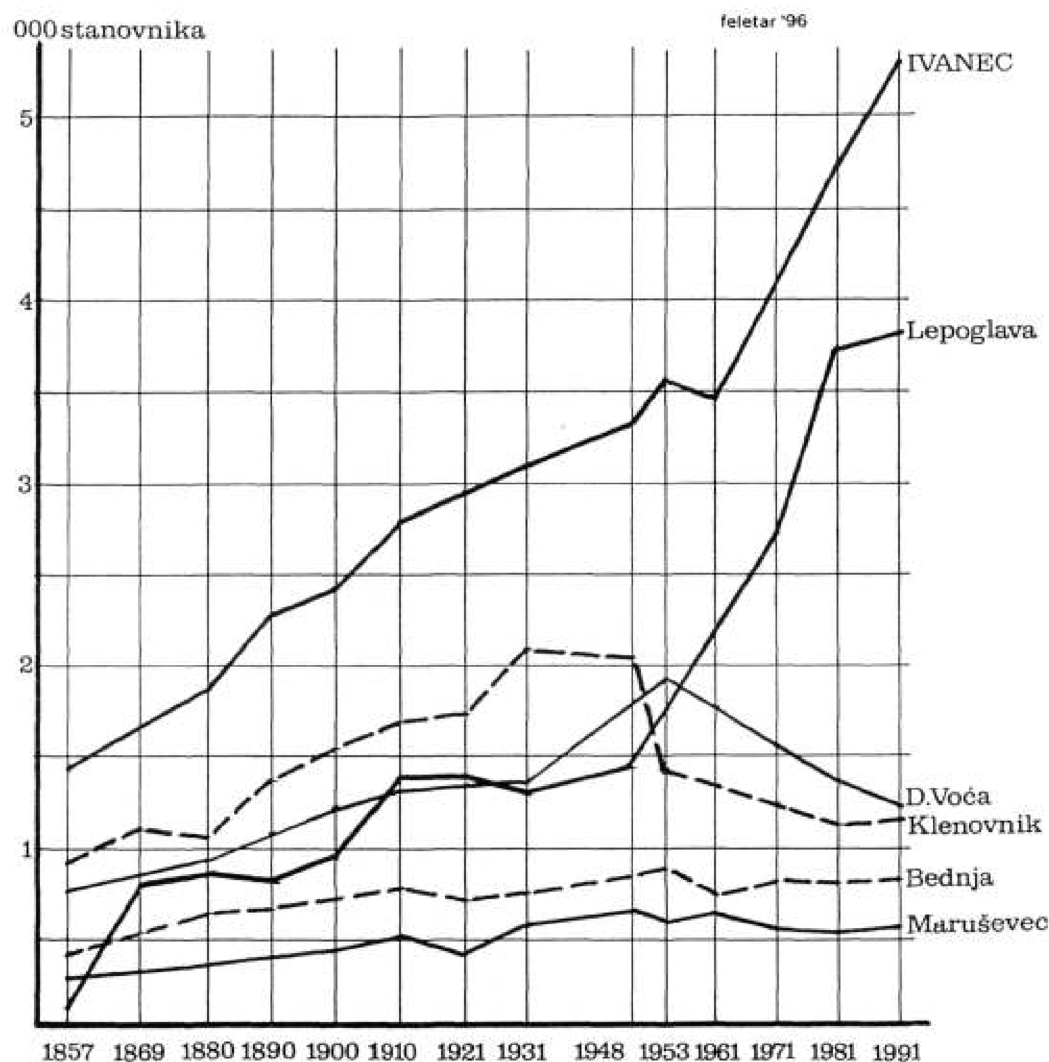
Cjelokupni ostali ruralni prostor u procesu deagrarizacije gubi svoje dotadašnje gospodarsko značenje i intenzivno depopulira. Na taj način u prostoru su stvoreni posve novi vrijednosni i stvaralački odnosi. Novo planiranje korištenja prostora, a pogotovo prostornoga razvoja i distribucije gospodarstva, morat će o tome voditi računa. Naime, samo nastojanja prema policentričnom razvoju mogu i ovom kraju donijeti bolju i pravedniju prostornu distribuciju moći i razvoja. Opće je poznato da u dugoročnijem smislu, blagostanje i harmoničniji razvoj može donijeti samo orijentacija na ravnomjeran napredak svih dijelova jednoga kraja pa i države.

OSNOVNI IZVORI I LITERATURA

1. ĐURIĆ TOMISLAV, FELETAR DRAGUTIN (1992.), Stari gradovi, dvorci i crkve sjeverozapadne Hrvatske, Koprivnica
2. FELETAR DRAGUTIN (1995.), Neke značajke usporedbe broja stanovnika u Hrvatskoj 1948. i 1991. godine na bazi novoga teritorijalnoga ustroja, Acta Geographica Croatica, broj 30, Zagreb, str. 61-77
3. FELETAR DRAGUTIN, STIPERSKI ZORAN (1990.), Razvojne faze i procesi disperzije industrije Zagreba, Acta historico-oeconomica, broj 17, Zagreb, str. 45-78
4. FELETAR DRAGUTIN, STIPERSKI ZORAN (1992.), Međuzavisnost procesa industrijalizacije i promjena u prostornom rasporedu i pokretljivosti stanovništva u Hrvatskom zagorju, Acta Georaphica Croatica, broj 27, Zagreb, str. 141-162
5. HRŽENJAK JURAJ (1993.), Lokalna uprava i samouprava u Hrvatskoj, Zagreb
6. ILIĆ MILAN (1991.), Prometna povezanost i dostupnost glavnih cestovnih žarišta Hrvatskog zagorja, Geografski glasnik, broj 53, Zagreb, str. 109-120

Sl. 7. Porast ili pad broja stanovnika (u postotku) u svim naseljima ivanečko-lepoglavskog kraja u razdoblju od 1948. do 1991. godine

Sl. 8. Kretanje broja stanovnika u općinskim središtima ivanečko-lepoglavskog kraja od 1857. do 1991. godine

7. ILIĆ MILAN, NJEGAČ DRAŽEN, TOSKIĆ ALEKSANDAR, OREŠIĆ DANIJEL (1993.), Geografska obilježja i osobitosti Hrvatskog zagorja, Gazophylacium, broj 1-2, Zagreb
8. ILIĆ MILAN (1994.), Cestovna mreža Varaždinske regije - neki rezultati računalne primjene teorije grafa, Geografski glasnik, broj 56, Zagreb, str. 145-162
9. NEJAŠMIĆ IVICA (1991.), Depopulacija u Hrvatskoj - korijeni, stanje, izgledi, Zagreb
10. NJEGAČ DRAŽEN (1991.), Neki pokazatelji polariziranog razvoja Hrvatskog zagorja, Radovi Geografskog odjela, broj 26, Zagreb, str. 79-88
11. NJEGAČ DRAŽEN (1989.), Oblici i značenje decentralizacije industrije Zagreb u Hrvatsko zagorje, Radovi Geografskog odjela, broj 24, Zagreb, str. 101-110
12. NJEGAČ DRAŽEN (1993.), Promet i razvoj agrarnih krajeva: primjer Hrvatskog zagorja, Geografski glasnik, broj 55, Zagreb, str. 219-226
13. NJEGAČ DRAŽEN (1995.), Oblici prostorne mobilnosti Hrvatskog zagorja, Geografski glasnik, broj 57, Zagreb, str. 93-110
14. Statistički ljetopis Hrvatske, Zagreb 1994., 1995.
15. TOSKIĆ ALEKSANDAR (1993.), Starenje stanovništva Hrvatskog zagorja 1961-1991, Acta Geographica Croatica, broj 28, Zagreb, str. 173-186
16. VRESK MILAN (1994.), Gravitacijsko područje dnevnih migracija Zagreba 1991. godine, Geografski glasnik, broj 56, Zagreb, str. 53-66

ANTUN ŠIMUNIĆ

Zagreb

55 (497.13)

GEOLOŠKA OSNOVA MINERALNIH SIROVINA IVANEČKOG KRAJA

UVOD

Ljudi istražuju i eksploatiraju mineralne sirovine već tisućljećima, ali se kod toga stalno mijenjao objekt istraživanja. Nekadašnji stanovnici spilje Vindije ili Mačkove pećine tražili su dobar kamen iz kojeg bi mogli izraditi kamenu sjekiru, a danas stanovnike ovog kraja najviše zanima ugljen, kvarcni pijesak, eventualno nafta i, naravno, plemeniti metali. Prilikom geoloških istraživanja mještani koje srećemo na terenu uglavnom pitaju: "Što ste pronašli i ima li kakvih ruda?" Poneke još zanima koliko rude ima i kako je izvaditi, ali rijetko se tko interesira kako je ruda nastala i zašto se pojavljuje baš na tom mjestu. Svi uglavnom znaju da se rude pojavljuju u stijenama, a ponekad cijela masa stijene predstavlja neku vrstu mineralne sirovine. Prema tome rješavanjem postanka stijene objašnjava se i geneza rude, osim ako stijena nije naknadno orudnjena.

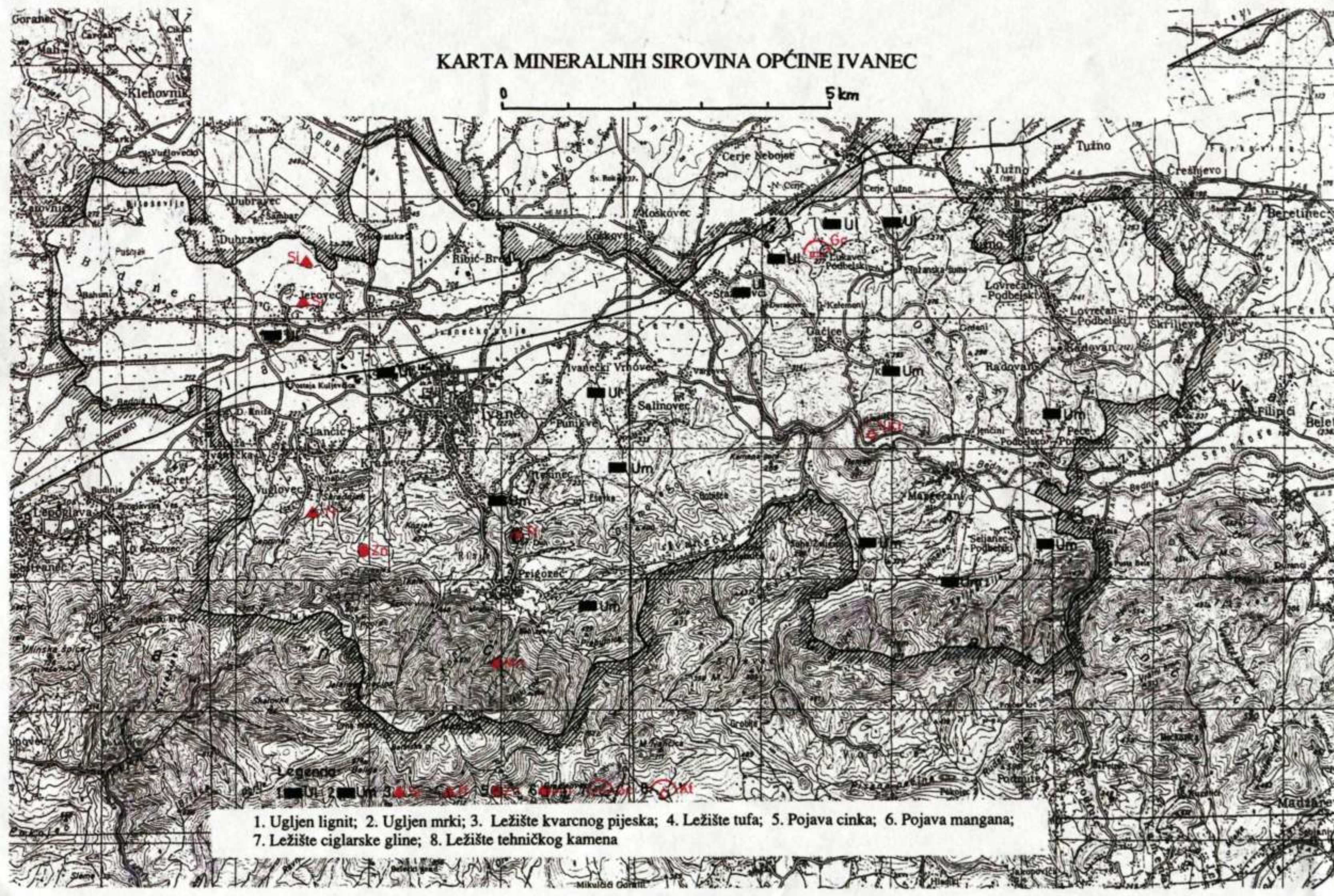
Cilj ovog rada je da se na temelju mnogostrukih geoloških pokazatelja objasni geneza stijena i ruda ivanečkog kraja, ukaže na potencijalne sirovine i preporuči zaštita okoliša prilikom eksploatacije.

PREGLED GEOLOŠKE GRAĐE I GENEZA MINERALNIH SIROVINA

U ivanečkom kraju pojavljuju se stijene gornjeg paleozoika, trijasa, krede, tercijara i kvartara, što znači da su najstarije nastale prije 240 milijuna godina, a najmlađe nastaju i danas. U tom ogromnom vremenskom razdoblju bio je ivanečki kraj, a s njima i čitava sjeverozapadna Hrvatska, najvećim dijelom prekriven morem, manjim dijelom su tu bila brakična i slatkovodna jezera, a najmanje je trajala kopnena faza. Na temelju litoloških karakteristika stijena i fosilnog sadržaja može se zaključiti da je ivanečki kraj oko 50 milijuna godina (kroz gornji paleozoik i trijas) bio priobalno i plitkomorsko područje. Tijekom jure (oko 40 milijuna god.) i krede (60 milijuna god.) tu je bilo duboko more. U tercijaru, koji je trajao oko 70 milijuna god., bile su česte izmjene morskih, brakičnih i slatkovodnih uvjeta sedimentacije, a povremeno je dolazilo do okopnjavanja. Ove promjene bile su uzrokovane tektonskim pokretima koji su u ovom području bili vrlo jaki, a ponekad popraćeni i vulkanskom aktivnošću. Početkom pliocena (prije 5 milijuna god.) započela je najnovija kopnena faza koja traje još i danas. Početkom kvartara (prije 2 milijuna) područje sjeverozapadne Hrvatske bilo je zahvaćeno oledbama koje su se smjenjivale s toplim dobima. Intenzitet oledbi rastao je prema mlađim razdobljima, tako da je krajem pleistocena bila zaleđena i Ivanščica, a ledenjak se spuštao sve do Prigorca (Šimunić, 1992).

Tijekom navedenih geoloških razdoblja nastale su velike količine taložnih stijena, kroz koje su se u tri navrata probili i eruptivi. Kad bi se danas na jednom mjestu mogao naći neporemećeni geološki stup naslaga koje su istaložene od paleozoika do kvartara, njegova bi debljina bila veća od 10.000 m. Naravno, takav stup je nemoguće pronaći jer je ovo područje bilo izloženo brojnim tektonskim pokretima koji su borali i rasjedali stijene, a osim toga prilikom svakog okopnjavanja dolazilo je do jake erozije te su starije stijene služile za izgradnju mlađih.

Uz sedimente i vulkanske stijene genetski su vezane različite vrste mineralnih sirovina. Može se reći da ivanečki kraj po broju mineralnih sirovina spada među bogatija područja u Hrvatskoj (Slika-1), ali na žalost, izdašnost ruda je vrlo mala. One, kojih je prije 100 god. bilo mnogo, kao primjerice lignita, danas su gotovo iskorištene. Izuzetak čini dolomit koji izgrađuju trupinu Ivanščice te silificirani tufovi kod Margečana. Isto tako, kao obnovljiva sirovina može se smatrati pitka voda, čija važnost neprestano raste i koje na sreću u ivanečkom kraju ima dovoljno.

KARTA MINERALNIH SIROVINA OPĆINE IVANEC
0
5 km
Klenovnik
Dubravec
Jerovec
Ivanec
Ivanečki Vrhovec
Salinovec
Punikve
Prigorec
Lepoglava
Cerje Nebojse
Koškovec
Tužno
Črešnjevo
Lovrečan-Podbelski
Radovan
Margečan
Beletinec
Legenda
Ul
Um
1. Ugljen lignit; 2. Ugljen mrki; 3. Ležište kvarcnog pijeska; 4. Ležište tufa; 5. Pojava cinka; 6. Pojava mangana;
7. Ležište ciglarske gline; 8. Ležište tehničkog kamena

GORNJI PALEOZOIK - DONJI TRIJAS

Najstarije stijene na području općine Ivanec su gornjopermski i donjotrijaski klastiti koji se protežu duž sjevernih padina Ivanščice, između Prigorca i Očure. Nastali su u priobalnom području plitkog mora u aridnoj klimi. Rijeke i potoci unosile su more valutice i krupnozrnasti pijesak, a povremeno su taložene gline, lapori i pločasti vapnenci. Dijagenezom su iz šljunka i pijeska nastali konglomerati i pješčenjaci koji su često vezani limonitnim vezivom. Krupnoklastični materijal nastao je rastrožbom metamorfnih stijena koje su sadržavale hematiti, zbog čega se hematit nalazi u paleozojskim i donjotrijaskim pješčenjacima u obliku sitnih fragmenata. Manje količine hematita pojavljuju se i u oolitičnim vapnencima donjeg trijasa. Zbog sadržaja minerala željeza ove su stijene poprimile crvenosmeđu boju.

Zanimljivo je napomenuti da se je željezna ruda iz ovih stijena, usprkos maloj količini, ipak iskorištavala. O tome nema podataka u geološkoj literaturi, ali razorene peći i troska, čiji se komadi nalaze u zoni paleozojskih i donjotrijaskih naslaga, potvrđuju ovu pretpostavku. Mjestimice se na potezu od Prigorca do Očure mogu vidjeti mjesta gdje je kopana ruda. U to je uložen velik trud jer je trebalo mnogo rada, a i umijeća da bi se dobile male količine željeza. Očito je da je tada željezo imalo mnogo veću vrijednost nego danas. Teško je reći kada se odvijala ova rudarska i topionička djelatnost, ali najvjerojatnije je to bilo u vrijeme kada su u našim područjima rudarili Sasi, jer su na sličan način radili i u Rudama kod Samobora. Za orijentaciju se može navesti da se u jednoj srušenoj peći kod Očure nalazi velik hrastov panj iz kojeg raste debela bukva pa se prema tome može zaključiti da su ove primitivne peći bile porušene već prije 200 god.

SREDNJI I GORNJI TRIJAS

Stijene srednjeg i gornjeg trijasa izgrađuju središnji dio Ivanščice i u odnosu na ostale mezozojske naslage imaju najveće rasprostiranje. To su dolomiti u koje su ponekad uloženi svijetlosivi vapnenci. Svijetlosivi dolomiti nastali su dolomitizacijom algalnih vapnenaca, dok su tamnosivi dolomiti nastali iz krinioidnih vapnenaca. Njihov postanak bio je u plitkom i toplom moru u kojem su se na tzv. "algalnim livadama" taložile karbonatne stijene te nije bilo donosa materijala s kopna. Stratigrafska pripadnost utvrđena je na temelju analize modrozelenih algi i velikih školjkaša tz. megalodona. Vrstu *Megalodus triqueter* iz okolice Prigorca odredio je *Foetterle* još 1861. god. Debljina ovih naslaga veća je od 600 m i one predstavljaju potencijalnu mineralnu sirovinu koja se za sada ne eksploatira.

Uslijed tektonskih pokreta, kojima su ove stijene bile zahvaćene, došlo je do njihovog drobljenja te su one naknadno vezane u dolomitnu breču koje najviše ima sa sjeverne strane Ivanščice. U tim se naslagama akumuliraju velike količine oborinskih voda koje zatim postupno izbijaju na izvorima Beli zdenci, Žgano Vino, Mrzljak i dr. Valja posebno naglasiti da se **ne smije dopustiti eksploatacija dolomita u blizini jačih** izvora jer bi se mogle potrošiti kolektorske stijene i poremetiti podzemni tokovi.

U trijas su uvršteni i tufovi koji se u velikim količinama nalaze na ušću potoka Željeznice u Bednju. U tom je području otvoreno nekoliko manjih kamenoloma, čiji se kamen upotrebljava za nasipavanje cesta. To je samo dio niza istaknutih glavica koje se mogu pratiti od Huma na Sutli, preko Sv. Duha i Hama do Varaždinskih Toplica. Stijena je nastala nasipavanjem i litifikacijom velikih količina vulkanskog pepela koji je izbijao na površinu, duž pukotine u litosferi tzv. "Periadriatskog lineamenta". Nova istraživanja su pokazala da se uz ove trijaske tufove, stare oko 200 milijuna god., pojavljuju i miocenski tufovi i andeziti, stari oko 20 milijuna god. (*Šimunić & Pamić*, 1993), što ukazuje na labilnost litosfere i obnavljanje vulkanskih procesa. Prema *Miholiću* (1940) trasa po kojoj se javljaju tufovi ujedno je i tzv. "termalna linija" koja započinje u istočnoj Sloveniji i povezuje terme kod Topličice i Dobrne s Varaždinskim Toplicama. To potvrđuju i subtermalni izvori kod Podevčeva koji se nalaze na istoj strukturi. Česti potresi duž ove rasjedne zone pokazuju da tektonska aktivnost još uvijek traje.

Unutar trijaskih dolomita poznata je još cinkova i olovna ruda, koje su eksploatirane, te manganska ruda koja je nađena samo kao manja pojava.

Cinkova ruda poznata je još od sredine prošlog stoljeća, kada je *Lipold* (1862.) pretpostavio da ležište sadrži oko 20.000 t kalamine (smitsonit=cinkov karbonat), uz koju se u dubljim dijelovima pojavljivao i galenit (olovni sjajnik). Pristupilo se je rudarenju, ali je rudnik bio zatvoren već 1904. god. kad je *Gorjanović-Kramberger* istraživao ovo područje.

U okviru ovog rada zanimljiva je geneza rude, jer je ona vulkanskog porijekla, a stijene u kojima dolazi su sedimentne. Prema tome ruda je mlađa od tamnosivog (anizičkog) dolomita u kojem ispunjava pukotine. Postavlja se pitanje kada i kako su minerali smitsonita i galenita zapunili pukotine u dolomitu? Geološka istraživanja su pokazala da se u jarku Bistrice potoka, udaljenom oko 1,5 km od rudnika, pojavljuju andeziti (Šimunić i dr., 1983.). To su relativno mlade vulkanske stijene, poznate kao nositelji raznih minerala, a u njima su kod Lepoglave nađeni ahati, opali i kalcedoni. One su se prije dvadesetak milijuna god. probijale prema površini, a plinovi i pare ispunili su pukotine u dolomitu te se iz njih iskristalizirao galenit i smitsonit. Pitanje je da li bi se našle nove količine rude u slučaju da se istraživanja usmjere prema pojavama vulkanskih stijena.

Manganska ruda pojavljuje se sa sjeverne strane Ivanščice, u jarku Tamni dol i to je jedna od rijetkih pojava mangana u Hrvatskoj. Prema istraživanju *Šinkovca* (1952) debljina orudnjenog horizonta iznosi 5-8 m, a izgrađuju ga silificirani šejlovi i siltiti, uz koje su vezane pojave psilomelana i piroluzita. Pojavu karakterizira vertikalna i lateralna varijabilnost sadržaja mangana, a najveća koncentracija iznosi 23,6%. Autor smatra da je ruda taložena kao manganski hidroksid i da je do povećanja koncentracije došlo djelovanjem atmosferskih voda na principu "željeznog klobuka". Ruda je do sada smatrana trijaskom jer se u okolici nalaze trijaske plitkovodne stijene, ali stijene u kojima ona dolazi nisu plitkovodne, već dubokovodne. Ležišta manganske rude na području Bosne vezana su uz vulkanogeno-sedimentnu seriju koja je tijekom gornje jure i krede nastala u dubokom moru. Takvih stijena ima i s južne strane Ivanščice, ali u njima nisu zapažene pojave mangana. Prema tome, pojava dubokovodnih stijena s manganom na sjevernim padninama Ivanščice mogla bi se objasniti i kao tektonsko okno, jer je poznato da su trijaski dolomiti u središnjem dijelu Ivanščice navučeni na kredne klastite *(Šimunić i dr.,* 1983.).

NEOGEN

Za veliko razdoblje geološke prošlosti (paleogen), koje je trajalo oko 45 milijuna godina (od krede do neogena), imamo veoma malo podataka. Utvrđeno je da su na području Hrvatskog zagorja bili taloženi eocenski i oligocenski sedimenti, ali da su oni najvećim dijelom erodirani. U bazi eocenskih vapnenaca na području Ravne gore nađena je manja količina boksita koji za sada nema ekonomsku vrijednost. U oligocenskim naslagama, na žalost, do sada nije pronađen smeđi ugljen kao u Sloveniji koji se eksploatira u rudnicima Hrasnik, Zagorje i dr. Naime, u Sloveniji ispod lapora dolaze klastiti koji sadrže debele slojeve ugljena, a kod nas se još uvijek ne zna što se nalazi ispod lapora.

Mineralne sirovine, od kojih je ivanečki kraj živio skoro jedno stoljeće, vezane su uz neogenske naslage. To su smeđi ugljen i lignit koji su vađeni u brojnim ugljenokopima u ivanečkom kraju.

U ivanečkom kraju veći rudnici smeđeg ugljena bili su: Hrazdira, Željeznica, Salinovec, Gačice, Radovan, kao i drugi manji u kojima se je ugljen vadio za lokalnu upotrebu. U svim navedenim rudnicima rudarilo se na tri ugljena sloja čija se je debljina varirala od 0,5 do 1,8 m *(Takšić,* 1947.). Toplinska vrijednost ugljena varirala je od 17.500 do 20.000 J. Sva ležišta imala su nekoliko zajedničkih karakteristika nepovoljnih za eksploataciju. To su: neujednačena debljina slojeva, redovita prisutnost jalovih proslojaka, veliki tlakovi u ležištu te česta pojava metana. Svi navedeni rudnici zatvoreni su zbog nerentabilnosti.

U posljednje vrijeme vršena su istraživanja radi obnavljanja proizvodnje, ali na žalost ona su bila locirana samo u okolici starih rudnika gdje i dalje vladaju navedeni nepovoljni uvjeti za eksploataciju. Možda bi se usmjeravanjem istraživanja u manje poremećena područja moglo doći do boljih rezultata. Da bi se došlo do spoznaje kuda se prostiru slojevi ugljena, važno je riješiti njihovu genezu i tektonske pokrete koji su poremetili ležište.

Slojevi i leće smeđeg ugljena dolaze unutar egerskih klastita koji u obliku isprekidanog prstena okružuju Ivančicu. Njihovo taloženje započelo je na prijelazu oligocena u miocen (približno prije 32 milijuna god.) kada je na području Hrvatskog zagorja došlo do naglog povlačenja mora. Stvorene su široke priobalne ravnice, s velikim slanim i slatkovodnim močvarama. Uslijed pogodne klime u močvarama i u priobalnim područjima razvila se bujna vegetacija. Na temelju analize fosilnog polena može se zaključiti da su tu rasle vrbe, hrastovi i borovi, odnosno bilje koje i danas raste u tom području. Nađen je i polen čempresa i palmi koji ukazuje da je vladala nešto toplija klima nego danas. Paleontološke analize dokazuju česte izmjene morskih, brakičnih i slatkovodnih naslaga, što znači da su oscilacije morske razine bile česte. Spuštanje dna i donos klastičnog materijala bio je usklađen, tako da je tijekom egera istaloženo oko 520 m naslaga *(Anić,* 1952.). Povremeno je dolazilo do dužih zastoja u spuštanju dna bazena i prekida u donosu klastičnog materijala, što je omogućilo neprekinuti rast vegetacije. Nakon obnavljanja sedimentacijskih procesa biljni materijal prekriven je novim sedimentima. Kasniji dijagenetski procesi učvrstili su stijene, a biljni materijal pretvoren je u smeđi ugljen. Za visoku kaloričnu vrijednost ugljena važni su tektonski pokreti koji su naknadno djelovali u ovom području. Da bi se moglo predočiti obilje raslinja iz tog vremena, može nam pomoći pretpostavka da je za postanak ugljenog sloja debljine 1 m potrebno oko 20 m ishodišnog biljnog materijala. Zbog toga u Hrvatskom zagorju ima malo slojeva debljih od 1 m, a puno tankih, čija debljina ne prelazi 20 cm.

Ležišta lignita vezana su uz tzv. Lepoglavsko-ivanečku sinklinalu, gdje se tijekom gornjeg panona odvijala sedimentacija pijesaka, glina, pjeskovitih lapora i na kraju lignita. Može se pretpostaviti da se ove naslage nastavljaju i prema Međimurju, gdje su prekrivene mlađim sedimentima. Velike količine lignita pronađene su krajem prošlog stoljeća na području između Ivanca i Ladanja. Rudarenje je započelo 1903. god., na sloju lignita debljine 11 m. Kasnije su u istom sloju svakih 1,5 do 2 km otvarani novi rudnici sve do Ladanja, gdje se sloj istanjio na 5 m. Na području sela Jerovec lignit je vađen dnevnim kopom.

Dugo vremena se pretpostavljalo da bakrično-slatkovodne naslage s lignitom pripadaju gornjem pontu kako je to opisao *Hoernes* (1874.). Tek prilikom izrade Osnovne geološke karte lista Varaždin *(Šimunić i dr.,* 1983.), utvrđeno je da je lignit nastao u gornjem panonu (približno prije 9 milijuna god.). To je važna spoznaja jer se pokazalo da u sjevernoj Hrvatskoj osim egerskog i pontskog postoji još i panonski ugljenonosni horizont. Kalorična vrijednost lignita kreće se od 11.500 do 12.500 J. To pokazuje da lignit nije bio izložen visokim pritiscima kao smeđi ugljen. Danas je najveći dio zaliha iscrpljen i svi rudnici su zatvoreni.

PLIOCEN-KVARTAR

Početkom pliocena (približno prije 5 milijuna god.) došlo je do izdizanja Hrvatskog zagorja i povlačenja posljednjih ostataka Panonskog mora. Kod toga su zagorske planine brže izdizane od ostalih dijelova terena. To je prouzročilo jaku eroziju i denudaciju, a erodirani materijal pretaložavan je u nova jezera koja su nastala na području Slavonije, Posavine i Podravine. Tamo su nastale tzv. Paludinske naslage čija debljina mjestimično iznosi i do 800 m. Krajem pliocena, uslijed izdizanja Karpata, prekinut je protok vode prema Crnom moru. To je prouzročilo porast razine vode te su jezera doprla i do podnožja zagorskih planina. U njima se odvijala sedimentacija klastičnog materijala. Prilikom transporta došlo je do separacije materijala te su se uz Ivanščicu i Ravnu goru taložili šljunci, a u središnjim dijelovima pijesci i gline.

Za ivanečki kraj važni su kvarcni pijesci, čije se ležišta nalaze oko sela Jerovec. Radi se o sloju debljine oko 20 m, a unutar njega pojavljuju se leće i proslojci šljunka. Pijesak sadrži oko 95% kvarcnih zrna te oko 3% metalnih oksida *(Grđan i Jović,* 1972.). Pijesak je dobar za proizvodnju ambalažnog stakla, a velikim dijelom se upotrebljava u građevinarstvu. Pojava ovako kvalitetnog pijeska veoma je zanimljiva s geološkog i rudarskog stanovišta jer slične pojave nisu poznate u sjeverozapadnoj Hrvatskoj. Ako se detaljnije prouči ležište, može se zaključiti da je pijesak nastao na ušću nekadašnje rijeke (možda Prabednje) u jezero. Zrnca pijeska su poluuglasta i slabo zaobljena te se može pretpostaviti da je nastao pretaložavanjem i separacijom starijih miocenskih pijesaka.

U okolici Ivanca poznata su mala ležišta keramičke gline koja se još od neolita upotrebljavala za izradu posuđa. Na gotovo svim arheološkim nalazištima nađeno je keramičko posuđe koje se ne razlikuje mnogo od današnjeg. Ova glina nastala je istovremeno kada i pijesak u Jerovcu, ali u dubljem dijelu jezera. Mala debljina slojeva ne omogućuje industrijsku eksploataciju.

KVARTAR

U kvartaru (posljednjih 2 milijuna god. u razvoju zemljine kore) došlo je do oblikovanja hidrografske mreže, koja je probojem Dunava kroz Đerdap poprimila svoj današnji oblik. To je dovelo do isušivanja svih jezera na području sjeverne Hrvatske i od tada imamo uglavnom fluvijalnu i eolsku sedimentaciju.

Za ivanečki kraj važna je sedimentacija lesa (prapora) koji su donijeli sjeveroistočni vjetrovi. Prema granulometrijskim analizama les se sastoji od 59-68% čestica veličine silta, 10-22% sitnog pijeska i 16-22% čestica gline. On je u obliku snježnog pokrivača prekrivao čitavo područje, ali je danas najvećim dijelom erodiran. Zadržao se je samo na blagim padinama ili u ravnicama, gdje mu debljina rijetko prelazi 20 m. Njegovom rastrožbom nastale su tzv. ciglarske gline koje se na mnogo mjesta u ivanečkom kraju koriste za izradu opeke i crijepa.

ZAKLJUČAK

U ivanečkom kraju pojavljuju se stijene gornjeg paleozoika, trijasa, krede, tercijara i kvartara, što znači da su najstarije nastale prije 240 milijuna god., a najmlađe nastaju i danas na obalama rijeke Bednje i njezinih pritoka. U tom ogromnom vremenskom razdoblju bio je ivanečki kraj, kao u ostalom i čitava sjeverna Hrvatska, najvećim dijelom prekriven morem, manjim dijelom bila su tu brakična i slatkovodna jezera, a najmanje je trajala kopnena faza. Tijekom navedenih geoloških razdoblja nastale su velike količine taložnih stijena, kroz koje su se u tri navrata probili i eruptivi. Uz sedimentne i vulkanske stijene genetski su vezane i mineralne sirovine. U ivanečkom kraju poznata su ležišta i pojave slijedećih mineralnih sirovina: željeza koje je vezano uz gornjopaleozojske i donjotrijaske naslage, zatim cinka, olova, mangana, građevinskog kamena i tufa (vulkanskog pepela), vezane uz trijaske naslage, te smeđeg ugljena, lignita, kvarcnog pijeska i keramičke gline koji se pojavljuju unutar neogenskih naslaga, te ciglarske gline koja je nastala u kvartaru. Prema navedenom može se zaključiti da ivanečki kraj po vrstama mineralnih sirovina spada među bogatija područja u Republici Hrvatskoj, ali na žalost, izdašnost ruda je vrlo mala. One, kojih je prije 100 god. bilo mnogo, kao primjerice smeđeg ugljena i lignita, danas su gotovo potpuno iskorištene. Izuzetak čine dolomiti koji izgrađuju trupinu Ivanščice te silificirani tufovi kod Margečana. Isto tako, kao obnovljiva sirovina može se smatrati pitka voda čija važnost neprestano raste i koje na sreću u ivanečkom kraju ima dovoljno. I na kraju potrebno je naglasiti da se u slučaju eksploatacije dolomita mora paziti na zaštitu izvorišta, jer su dolomiti glavni kolektori oborinskih voda koja kasnije izbija na površinu.

LITERATURA

1. ANIĆ, D., (1952.): Gornjooligocenske naslage južnog pobočja Ivanščice u Hrvatskom zagorju, Geol. vjesnik, 2-4, str. 7-62, Zagreb

2. FOETTERLE, F., (1862/63): Sitzung vom 17. December 1861., Geologische karte von Croatien, Jahrb. Geol. Reichsanst., 12/1, (Verh. 123-124), Wien

3. GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, D. (1904): Geologiojska prijegledna karta Kraljevine Hrvatske i Slavonije 1:75.00, Tumač geologijske karte Zlatar-Krapina (Zona 21, Col. XIV), Naklada Kralj. zemalj. vlade, Odjel za unutarnje poslove, str. 42, Zagreb

4. GRĐAN, D. i JOVIĆ, P. (1972): Rezerve kvarcnog pijeska "Jerovec". Fond struč. dok. Instit. za geol. istr., Zagreb

5. LIPOLD, M. V., (1962): Galmei und Braunkohlenbergbau in Ivanec, Jarb. Geol. Reichsanst., 12/2, str. 135-139, Wien

6. MIHOLIĆ, S., (1940): Kemijske analize termalnih voda u Hrvatskom zagorju, Rad JAZU. Matem-prirod. odjel, 267, str. 1-80, Zagreb

7. ŠIMUNIĆ, A., (1983): Pregled geološke građe sjeverozapadne Hrvatske, Varaždinski zbornik, str., 41-52, JAZU i Skupština općine Varaždin, Varaždin
8. ŠIMUNIĆ, A., (1992): Geološki odnosi središnjeg dijela Hrvatskog zagorja. Disertacija Sveučilišta u Zagrebu, str. 199, Zagreb
9. ŠIMUNIĆ, A., PIKIJA, M. i HEĆIMOVIĆ, I. (1983): Osnovna geološka karta SFRJ, List Varaždin, 1:100.000, Tumač za geol. kartu, str. 1:75, Instit. za geol. istr. Zagreb, Savezni geol. zavod, Beograd
10. ŠIMUNIĆ, A. i PAMIĆ, J. (1993): Geology and petrology of Egerian-Eggenburgian andesites from esternmost parts of the Periadriatic zone in Hrvatsko Zagorje (Croatia), Acta Geol. Hungarica, 36/3, str. 315-330, Budapest
11. ŠINKOVEĆ, B. (1952): Pojava manganske rude na Ivanšćici, Fond. struč. dok. Inst. za geol. istr. Zagreb.
12. ŠINKOVEC, B., i ŠIMUNIĆ, An. (1996): The Bauxites discovered on Mt. Ravna Gora in Hrvatsko Zagorje. Rudarsko-geološko-naftni zbornik, 8, 67-76, Zagreb.
13. TAKŠIĆ, A. (1965): Tektonika gornjooligocenskih naslaga sjeverozapadne Hrvatske, Acta geol., 5, (Prir. istr. JAZU 35), str. 269-288. Zagreb.

DAVORIN ZAGORŠČAK

Ivanec

55 (497.13)

MINERALI IVANŠČICE

UVOD

Minerali i rude Ivanščice svoju su primjenu zasigurno nalazile i prije no što su ih znanstveno započeli izučavati, što se zbilo negdje polovicom proteklog stoljeća. Kako je to obično i bivalo, prva su geološka istraživanja, od kojih su nam ostali i pisani tragovi, obavili stranci (A. Morlot, 1850.; M. V. Lipold 1860/61.; F. Foeterle 1861/62.). No, Ivanščica ravnodušnim nije ostavila ni prve hrvatske znanstvenike s područja geo-znanosti - Dragutina Gorjanovića-Krambergera, Gjuru Pilara i Mišu Kišpatića, a njihovim su stopama, potom, pošli i mnogi od njihovih sljednika.

O zemljopisnim značajkama Ivanščice slikovito je pisao Dragutin Hirc nazvavši ju "temeljkamenom na kojemu počiva cijela arhitektonika orografičkog sustava Zagorja", izrekavši pri tome i slijedeću misao: "Nestane li pako Ivančice, to je ujedno i Zagorja - kao orografičke cjeline - nestalo".

No, kako većini Ivančana, a ne i samo njima, ime gore pobuđuje pomisli na uspon prema njezinom vrhu, neka nam bude dopušteno ponoviti riječi zemljopisca (Hirc, 1905.):

Velika Ivanščica je pristupna i zato se ne ulazi na nju samo od Ivanca, već i iz Lobora, Belca, i Zajezde u Zagorju. Iz Ivanca ima do nje dva i po sata. Prolaziš kraj ivanečkog grada, obnovljene župne crkve i pučke škole, kad za malo začuješ šum gorskog potoka Bistrice, koji te prati malo ne cijelim putem.

Desno i lijevo bijele se kućice seljačke i štropoću mlinovi, a na istaknutu brežuljku pada ti u oči dvorac Pahinsko i crkvica sv. Duha (471 m) sazdana od biskupa Martina Borkovića. Pred tobom se uspinju visoka brda Konjić, Mali i Veliki Konj, pa se tu okomio i brijeg Mrzljak.

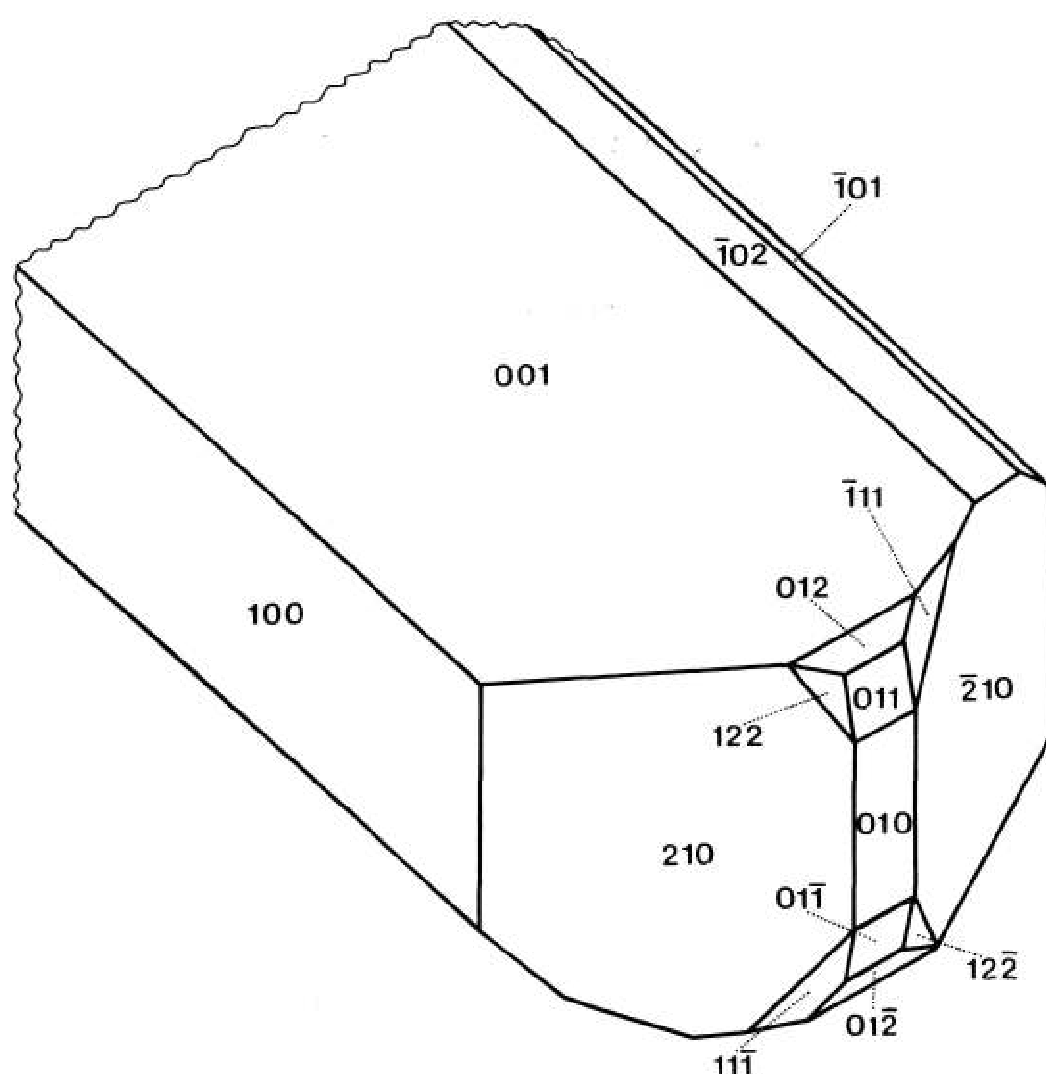
Tako idući sad uz korito Bistrice, sad šumom i sitnogoricom, izlaziš na jednu livadicu, na kojoj planinari obično malo založe, prije nego što krenu pod strminu brijega. Što dalje, potok sve to više gine, nu da ne bijaše uvijek takav, svjedoči široko korito, koje je puno močika (Kalktuf - sedra) a da mu je snaga velika, odaje dovaljano kamenje.

Na Bistrici možeš naći katkada po koji maleni mlin, ali ne za pastirsku ili dječju zabavu, već mlin, kojemu kolešce diže bat i njime lupa po podloženoj daski, a ta lupa plaši jazavce i odvraća od kukuruza.

Kada si se dovoljno uspeo, dolaziš do dugoljastih, uskih koliba takozvane Švajcarije ili Mlječnice ivanečkog posjednika Taussiga, gdje se od proljeća do jeseni goje i muzu krave. Tu izvire pod jednom bukvom potočić Bistričica, tu je i korito na kojem se napaja blago. Oko Švajcarije najveća je strmina, koja je mnogomu izbila debeli znoj, no pravi planinari svladaju ju čavrljajući i zakrenu onda u krasnu bukovu šumu. Ondje je raskršće: jednim putem dolaziš u Lobor, dočim te drugi, označen crvenom bojom, vodi prema Ivančici. U šumi je kal Crna mlaka za koju puk priča, da tamo doljetaju vještice s Kleka, da u njemu okupaju svoje grješno tijelo.

Sad ćeš izaći na otvoreno pusto mjesto, na prirodno grobište: pred tobom stere se "mrtva šuma". Na lijevo uzdigla se rpa bijelih pećina, na okolo razasuto kamenje sa kržljavim grmljem, koje odaje da sila vjetra mora ovdje biti jaka. Na onim stijenama uzdizalo se više stabala bijednih poput koštura. Nekoja bijahu od vjetra skršena i posve oklaštrena, dočim se mnogo stablo i nagnulo, da se strovali velikom strminom nizbrdice. Veći dio stabala ove šume oštetio je grom, uništila možda suša i vjetar.

Ova je šuma vjerna slika pustoši i mrtvila u prebujnoj inače Ivančici, na koju ti se valja naskoro uspeti. Mrtvu ovu prirodu ima naskoro zamijeniti bujna zelen. Dolaziš u šumu bukovu, a onda u kotlastu ponikvu u kojoj je porasla krasna šuma bijeloga javora (Acer Pseudoplatanus). Nisu ti javori oniski i kržljavi, već visoki i zamašni, 4-5 dm. debeli. Što te u ovoj šumi prenosi na hrvatske planine Like i Gorskog kotara, to je preprut (Aspidum filix mas), koja je u svojim velikim hvojama pokrila cijelo tlo.

Sl. 1. Kristal epidota iz Dugog potoka, (D. Zagorščak, 1985.)
Fig. 1. Epidote, Dugi potok

Uspevši se iz ove kotline uzbrdice, prikaže ti se piramida na ogromnoj Ivančici, koju je tu sagradilo "Hrv. planinarsko društvo"."

"Lijepa si mi premila moja domovina Hrvatska!", prvi mi bijaše klik, kada okružih okom dolom i gorom. Veleban je vidik, koji se sa piramide otvara na sve strane hrvatskoga i slovenskoga svijeta. Divno se tu prikazuju zanosnom planinaru i rodoljubu naše gore: Maceljska, Strahinčica, Ravna gora, Kosteljska, Klanjačka gora, Plješivica sa vrletnim Okićem i Oštrcem, Zagrebačka, Moslavačka, Petrova, Zrinjska, Klanička i Varaždinsko-toplička gora. Krasno se nižu Donatova gora, Voč, Pokozje i Mariborske gore. Za vedra jesenjeg ili zimnjeg dana izvrsno se vidi Klek i Triglav, Schlossberg i Schöckel kod štajerskog Graca.

Krasan je pogled na čitavo valovito Zagorje, ubavim njegovim dvorovima i crkvicama, na pitomi Ivanec, drevni Trakošćan, Bednju, Lepoglavu, Kamenicu, Sv. tri kralja na Ravnoj gori, na Klenovnik, Voću, Sv. Barbaru, Maruševec, Vinicu, Varaždin sa cijelim varaždinskim poljem, romantičnu Belu, Ludbreg, Križevac, Koprivnicu i daleki Bjelovar.

Poslije ovog nadahnutog opisa uspona na vrh ove lijepe gore, te pogleda s nje, a u svjetlu misli Božidara pl. Kukuljevića-Sakcinskog: "Uspnite se na me (Ivančicu), divite mi se i proučava-

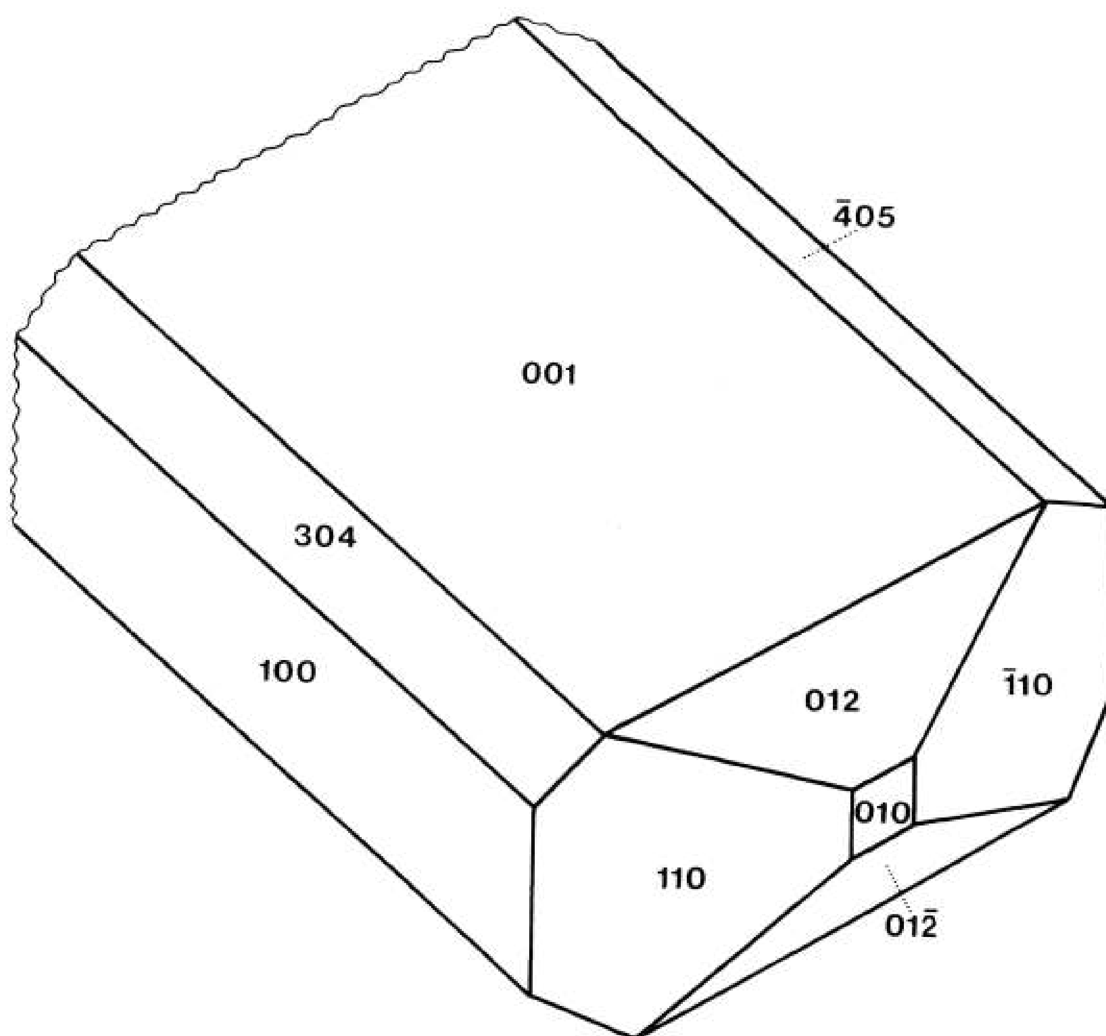
jte, jer je sramota biti tuđincem ma u kojem kraju slavne naše domovine Hrvatske"("Hrvatski planinar", br. 9, Zagreb, 1899.), vratimo se našoj prvotnoj zadaći, tj. upoznavanju s do sada otkrivenim mineralima Ivanšćice.

POVIJEST ISTRAŽIVANJA

Prva geološka kartiranja, kojima je obuhvaćeno i područje Ivanšćice, obavio je austrijski geolog Franz Foetterle (1861/2.), koji je na sjevernim obroncima uočio "porfire i njihove pršince", no ne i ostale eruptivne stijene, koje je, kasnije, Kišpatić (1909.) nazvao "mlađe eruptivno kamenje".

O rudnicima cinka na Ivanšćici piše i Ognjeslav Utiešenović (1879.), *pravi dvorski savjetnik njegovog cesarskog i kraljevskog apostolskog veličanstva te veliki župan Varaždinske županije.* On navodi da su nalazišta cinkove rude pokraj Ivanca "najprije mnogo obećavala (...), ali najednom trebalo je pogon okna i rovova obustaviti radi pomanjkanja rudače". Zbog toga, Vrbanić u karti, priloženoj spomenutoj raspravi, "prema pravom stanju stvari" i "propušta naznačiti nalazište galmeja".

Fran Vrbanić (1883.) piše kako Ivanečka rudarska udruga ima "na području županije varaždinske rudnika podieljenih joj upravo za kopanje cinkove rude u obsegu od 180.466 m^2",

Sl. 2. Kristal epidota iz Dugog potoka, (D. Zagorščak, 1985.)
Fig. 2. Epidote, Dugi potok

no "u ovih rudnici nekopa se cinkova ruda, jer se je nakon opetovanih pokušaja dokazalo, da u njih te rude nema". Analizu jednog od minerala iz ovih rudnika dao je Fran Tućan (1907.), odredivši, s uzorka koji se čuvao u mineraloškoj muzejskoj zbirci, kemijski sastav *hidrocinkita,* koji "dolazi u bubrežastim nakupinama, boje kao mlijeko bijelo". Taj je nalaz predstavljao i prvi spomen tog minerala u Hrvatskoj.

U prvom cjelovitijem pregledu minerala s područja Hrvatske Kišpatić (1901.) podrobno opisuje i minerale, do tada određene, s područja Ivanšćice. Konkretno, on ih spominje 14 *(anglezit, cerusit, dolomit, epidot, galenit, hematit, kalamina (hemimomrfit), jaspis, kalcit, kremen (kvarc), limonit, pirit, sfalerit i smitsomit),* a mi ćemo, uzimljući u obzir gotovo stoljetnu starost tog rada, navesti izvorni tekst njihova opisa:

Cerusit.

Ivanec; vrlo sitni bezbojni ledci ***cerusita*** *zajedno sa* ***galenitom, anglezitom*** *i* ***smithsonitom.*** *(Muz. zbirka).*

Epidot.

Očura. Kristalinsko zrnate nakupine zelenkasto žuta ***epidota*** *kao prevlaka na eruptivnom kamenu. (Muz. zbirka). Drugi komad iz Očure: zelenkasto žut* ***epidot*** *uprskan u vapnenac.*

Galenit.

Ivanec; vidi ***sfalerit*** *u Ivančici;* ***galenit*** *je tu sitnozrn. U novije vrijeme uzelo je jedno družtvo samorove na* ***galenit,*** *koji se nalazi u Ivančici iznad Ivanca: komade* ***galenita*** *vidio sam glavom.*

Hematit. (željezni sjajnik i željezni tinjac)

Očura; kod gostione u Očuri nalazi se tamno melafirno kamenje, a u njem se pojavljuje, posve blizu kuće, ***željezni sjajnik.*** *(Morlot, Jahrbuch 1850). Zepharovich (Lexicon I) spominje, da se tu pojavljuje* **željezni tinjac** *u pojedinih ljuskah i u grumenih u* ***kremenu*** *i u vapnencu. U muzealnoj zbirci nalaze se odatle čisti komadi sitno ljuskava* ***hematita,*** *te komadi sa izmješanim* ***kremenom,*** *i komadi očito* ***romboedrijskog vapnenca*** *sa nešto uprskana hematita.*

Jaspis.

U muzealnoj zbirci nalazimo (...) crven ***jaspis*** *s utrušenimi zelenimi zrni kod Očure.*

Kalamina.

Ivančica. Uz ***smitsonit*** *pojavljuje se kad to i* ***kalamina.*** *U muz. zbirci nalazi se* ***kalamina*** *iz rova "Scharley", kao bubrežasta nakupina, puna željezne hrdje.*

Pirit.

Lepoglava. Kod Lepoglave spominje Pilar, da se nalazi zanimljivo le i te ***pirita,*** *koje se pretvara u* ***limonit.*** *(Vrbanić, Rudarska produkcija). - U muz. zbirci: gromadast komad* ***pirita,*** *koji je na površju pretvoren u* ***limonit,*** *od Bračkove njive kod Lepoglave.*

Sfalerit.

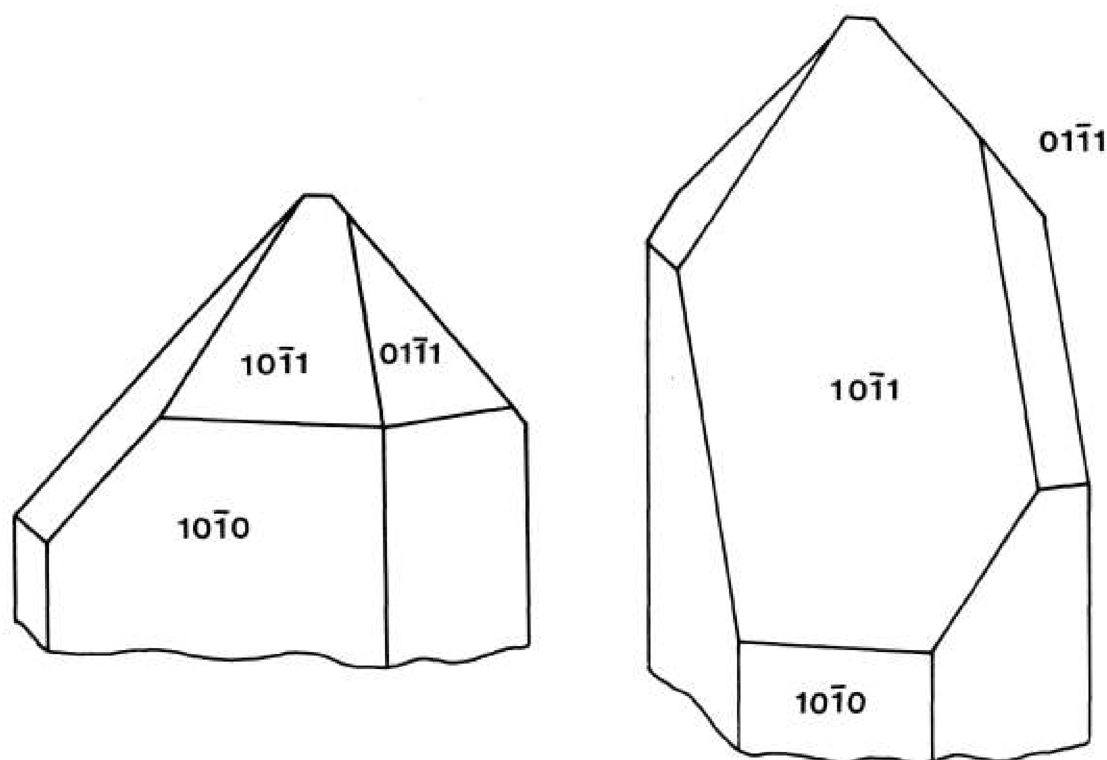
Ivančica. U najdubljem dielu tutijina rudnog ležaja našaste su pećine ***dolomita,*** *a u njem uprskan* ***sfalerit i galenit.*** *(Lipold, Galmey- und Braunkohlenbergbau bei Ivanec.) - U muzealnoj zbirci:* ***galenit*** *s* ***anglezitom;*** *nalazište: Charley-ev rov kod Ivanca.*

Smitsonit.

U Ivančici iznad Ivanca leži na werfenskom škriljavcu triaski ***dolomit,*** *a u njem se pojavljuje ležište tutijine rudače. Ležište to brazdi od I-Z, te je 2-3 stope debelo, upada prama jugu vrlo strmo. Med tutijinimi rudami je pretežan* ***smithsonit:*** *on je čist, samo u dubini pridružuje mu se još i* ***galenit,*** *a na jednom odkrivenom mjestu u najdubljem dielu ležišta nalaze se pećine* ***dolomita,*** *koje su izvana prekrivene* ***smithsonitom,*** *dok su iznutra izpunjene uprskanim* ***galenitom*** *i* ***sfaleritom.*** *Tutijine rudače dale su pri pokusu u peći 18-22% tutije. (Lipold, Galmey- und Braunkohlenbergbau bei Ivanec, Verhandlungen 1860/61.)*

U muzealnoj zbirci nalazi se komad ***smithsonita*** *iz rova Sharley kod Ivanca.*

Prva znanstvena istraživanja dijela eruptivnih stijena Ivanšćice poduzeo je hrvatski geolog Gjuro Pilar, no nigdje ih nije objavio. O tome nam je zabilješku ostavio Kišpatić (1909.), koji piše: "med mikroskopskimi preparati, što su iza smrti njegove (tj. Gj. Pilara; napomena D. Z.)

Sl. 3. Kvarc; jednostavni kristali; kombinacija prizme i osnovnih romboedara, (D. Zagorščak, 1989.)
Fig. 3. Quartz; Simple crystals; combination of prism and rhomboedron (+&-)

ostali, našao sam dva sa nadpisom *augitni andezit, Lepoglava;* Bilo je to dakle jedno nalazište, koje dotle nije bilo u literaturi spomenuto; Iz preparata se vidi, da je to hiperstenski andezit i da po svoj prilici potječe sa Kamenog vrha iznad Lepoglave".

Rezultate prvih petrografskih istraživanja stijena Ivanščice, a u okviru izradbe *Geologijske pregledne karte Kraljevine Hrvatske i Slavonije,* dao je Dragutin Gorjanović-Kramberger (1904.), a "mikroskopska istraživanja ovdje nadjenog eruptivnog kamenja" obavio je Ferdo Koch, tadašnji kustos Geološko-paleontološkog narodnog muzeja. Istraživanjima su bili obuhvaćeni:

- "melafir iz Željeznice potoka", u kojemu izdvaja *labrador, augit, klorit, magnetit i kalcit,* te "serpentinu sličan mineral"; melefir još zapaža kod Lepoglave, južno od sela Ves, te u Očuri, a "ovaj posljednji sudara se s onim iz Željeznice potoka";

- "diabas od Gotalovca kod Zajezde", u kojem izdvaja *albit, augit,* te *kalcit,* "neki kloritični mineral i neki smedji produkt rastrožbe"; dijabaz zapaža i u Očuri, u potoku Bistrici južnije od Ivanca, te u Belskom dolu;

- "augit-andesit od Lepoglave", u kojem izdvaja zonarno građene *plagioklase, augit* i *magnetit;*

- "liparit od Vesi kod Lepoglave", u kojem izdvaja *kvarc, biotit, plagioklas* i *magnetit,* te "kremenu kiselinu i smedje staklo".

(Ovim su se stijenama, kasnije, pozabavili i drugi istraživači, davši o njima bolje cjelovitu znanstvenu predodžbu!)

Daljnja, opsežna petrografska istraživanja eruptivnih stijena u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske poduzeo je Mišo Kišpatić (1909.), sveučilišni profesor i ravnatelj Mineraloško-petrografskog muzeja u Zagrebu. Kišpatić je Ivanščicu obhodio dva puta (Tućan, 1930.), tijekom 1906. i 1907. godine.

S područja Ivanščice istraženi su:

- "hiperstenski andezit od Laza kod Lepoglave", u kojemu izdvaja zonarno građene *plagioklase* (pojedine zone pripadaju *bitovnitu* a druge *lobradoru), hipersten, apatit, magnetit* i *andezin;*

- "amfibolni dacit od Vesi kod Lepoglave", u kojemu izdvaja *plagioklase (andzin i labrador), amfibol* i *apatit;*

- "hiperstenski andezit od Kamenog Vrha kod Lepoglave", u kojemu izdvaja *plagioklase (bitovnit* i *labrador), augit, magnetit, apatit, hipersten,* i *idingsit;*

- "hiperstenski andezit iz potoka Bistrice", u kojemu izdvaja *plagioklas* (zonarni, te sraslaci po albitnom, periklinskom i karlsbadskom zakonu), *epidot, kalcit, klorit,* rastrošeni *piroksen (hipersten), serpentin, talk,* rastrošeni *augit, kalcit, apatit* i *epidot.*

Jedan od rezultata ovih istraživanja, tj. vrlo rijetka metamorfoza monoklinskog piroksena, *hiperstena,* u vrstu serpentina *idingsit,* svoje je mjesto našao, uz samo još jedan dio tada poznati primjer (andeziti kod Joh Daya u Oregonu, SAD), u znamenitoj knjizi (Tućan, 1930.) njemačkog mineraloga i petrografa O. Müggea "Mikroskopische Physiographie der petrographisch wichtigen Mineralien", izdanoj 1927. godine u Stuttgartu.

Uz rezultate Kišpatićevih istraživanja i istraživanja koja je u tumaču geološke karte objavio Gorjanović-Kramberger (1904.) vezana je i prva hrvatska polemika na području geo-znanosti. Točnije, u časopisu "Zvono" objavljen je tekst pod naslovom "Jedna učenjačka afera", u kojem potpisnik privodi primjere "pogrešaka" Dragutin Gorjanovića-Krambergera u određivanju nekih stijena s Ivanščice. Pri tome se "Stručnjak" (1910.) poziva na rezultate Kišpatićevih istraživanja, te ujedno dosta grubo obračunava s Gorjanovićem-Krambergerom - "Iz ovih skroz oprečnih mnijenja može i svaki laik da razabere kakovu vrijednost imade i koliko se može povjerovati Gorjanovnićevoj geol. karti Hrvatske, i to osobito njenom petrografskom dijelu, u kojem nalazi dr. Kišpatić, koji se već preko 30 god. bavi isključivo petrografskim istraživanjima, na toliko neistina. Toliko da i šira publika nješto o tom znade kako njeki Presvjetli Hofrati kod nas znanstveno stiču novac".

Zanimljivost polemike je u tome da ona ukazuje i na pravilnost nekih Kišpatićevih zaključaka (hiperstenski andezit Kamenog vrha, a ne augitni andezit kako to zaključuje Kramberger), ali i na njegovo nesavršenstvo u donošenju konačnih zaključaka (tvrdnja "kamenje pak pri ušću potoka Željeznice ne pokazuje nikakovih elemenata eruptivne naravi, nego su to poglavito gusti kremeni pješčenjaci", pogrešno pokušava ispraviti točno određenje stijena koje je dao Gorjanović). No, ova polemika, kao ni "pogreške" kojima se bavi, ni u kojem slučaju ne oduzimlju ništa od veličine ovih dvaju naših velikih znanstvenika s područja geo-znanosti. Gorjanović-Kramberger nije bio stručnjak za petrologiju, već za neka druga područja geologije, dok se Kišpatiću, premda stručnjaku za stijene i minerale, lako moglo dogoditi da na terenu jednostavno nije zapazio izdanke stijena, koje tu zaista i postoje zajedno sa spomenutim pješčenjacima te crnim karbonskim brusilovcima (Tućan, 1922.), no koje su mogle biti prekrivene humusom i raslinjem.

O nekim mineralima Ivančice podatke nam je ostavio i Tućan (1919.). U svojim zapisima, s puno emocija za novostvorenu južnoslavensku državu, on u poglavlju o željeznim rudačama spominje i "željeznu trosku, koja nam svjedoči o nekadašnjoj čovjekovoj brizi za željezom". Tako spominje i trosku, koja se na Ivanščici "raširila po dolini potoka Željeznice (koja jamačno ima ime od željeznih rudača)". U istoj knjizi, u poglavlju koje govori o olovnim i cinkovim rudačama, spominje i rude tih metala, koje "dolaze kod Ivanca u gredi verfenskih škriljavaca", a od minerala navodi *sfalerit* i *galenit* kao primarne, te *smitsonit* i *hidrocinkit* kao sekundarne.

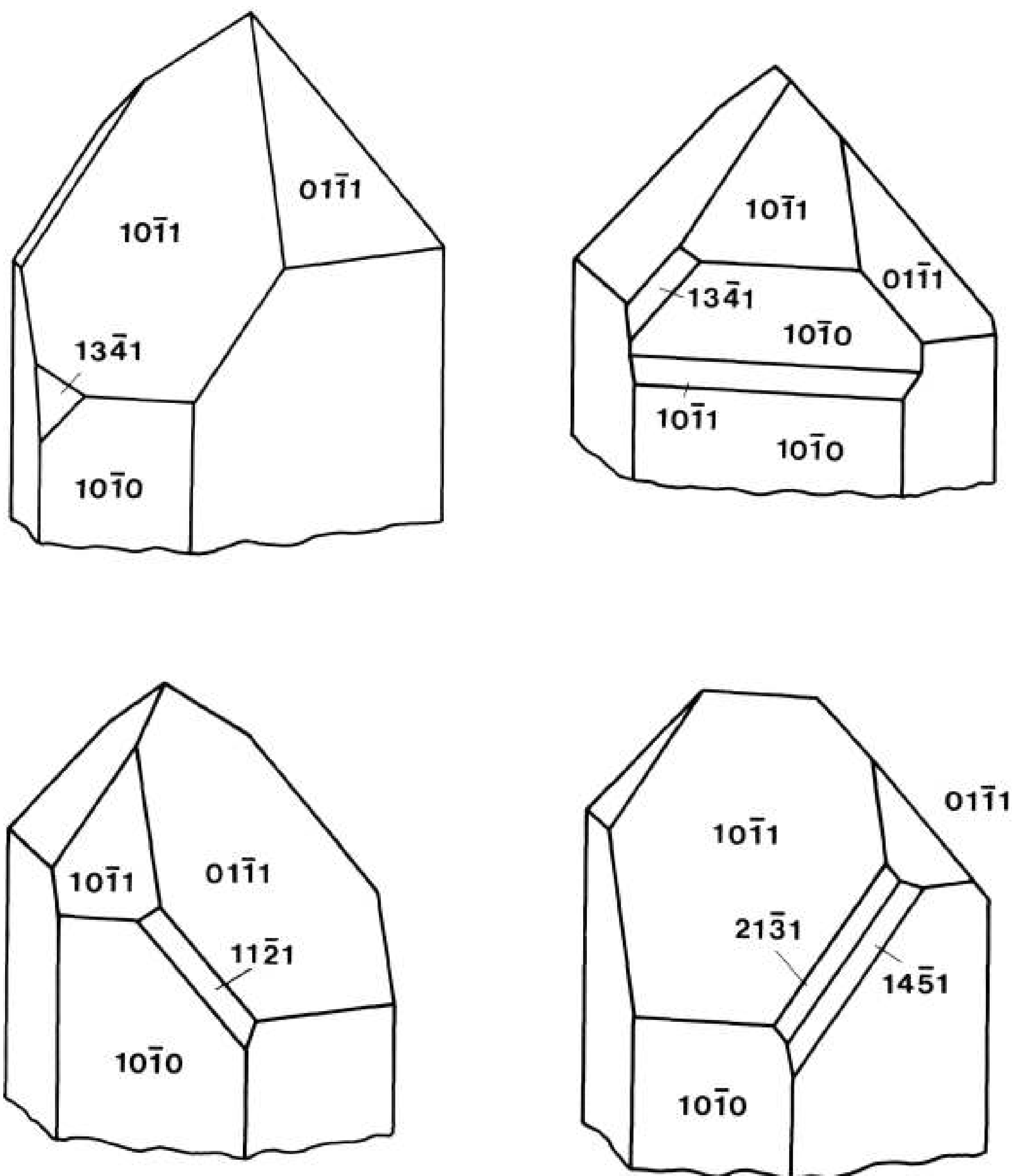
Nastavno na Kišpatićeva istraživanja, objavio je Fran Tućan (1922.) svoja istraživanja "starijeg eruptivnog kamenja". Tućan je Ivanščicu pohodio 1906., 1907. i 1915., zajedno s prof. Kišpatićem, kada su izučavali petrografske prilike i sabirali materijal za mineraloška mikroskopska i kemijska istraživanja. (Sudjelovao je i u nekim, poglavito kemijskim, istraživanjima rezultate kojih je objavio Kišpatić!)

Tućan je, s područja Ivanščice, istražio:

- "porfirit od Topolja", tamo gdje protječe Šumi potočić, desni pritok lijevog ogranka potoka Željeznice, u čijem se koritu susreću pješčenjaci, crni karbonski brusilovci i porfiriti; U tim je

stijenama odredio: *plagioklas (labrador, oligoklas* i *andezin), augit, epidot, kalcit, klorit, magnetit, delesit, idingsit, skapolit, limonit i hematit;* U Šumi potočiću Tućan nalazi, uz valutice porfirita, i veliku količinu jaspisovih valutica, no *jaspis* "nije mogao zapaziti na njegovom prvotnom ležištu";

- "porfirit od Lepoglave", iz gornjeg toka potočića Sestrunec i Šumec, u kojem su određeni: *plagioklas (oligoklas, andezin, labrador), augit, kalcit, kvarc, epidot, pirit, klorit, skapolit, magnetit, cirkon, limonit, kalcedon;*

Sl. 4. Kvarc; kristali kod kojih se uz prizmu i romboedre još javlja piramida i/ili trigonski trapezoedar, (D. Zagorščak, 1989.)

Fig. 4. Quartz; Crystals with prism and rhomboedron in combination with trigonal pyramid and/or trigonal trapezoedron

poglave", iz gornjeg toka potočića Sestrunec i Šumec, u kojem su određeni: *plagioklas (oligoklas, andezin, labrador), augit, kalcit, kvarc, epidot, pirit, klorit, skapolit, magnetit, cirkon, limonit, kalcedon;*

-"dijabazni porfirit od Vesi kod Lepoglave", u kojem su određeni: *plagioklasi (oligoklas, andezin), augit, klorit, skapolit, kalcit, ilmenit, delesit, epidot;*

- "dijabazno kamenje iz Očure", u kojem su određeni: *plagioklasi, augit, limonit, epidot, skapolit, kalcit, magnetit, ilmenit, klorit, kvarc, delesit;*

- "dijabaz od Gotalovca", u kojem su određeni: *plagioklasi (ologoklas, andezin, labrador), diopsidski augit, klorit, rutil, kalcit, delesit.*

Krajem ljeta 1941. godine Ivanšćicu su, u svrhu mineraloško-petrografskih istraživanja, pohodili naši mineralozi Ljudevit Barić i Miroslav Tajder. Prema vlastitom svjedočenju (Barić i Tajder, 1942.) uzroke eruptivnog stijenja sabrali su "u desnom pritoku Željeznice kod Ivanca zvanom Šumi potok te u Dugom potoku, koji niže Šumi potoka utječe u Željeznicu, kod mjesta i kod željezničke stanice Očura, (...), na Mrzljaku u potoku Bistrici te u desnom njenom pritoku zvanom Jelenski Jarek". No, pisano svjedočanstvo o završenim istraživanjima ovih uzoraka, tko zna zbog čega, nikada nije ugledalo svjetlo javnosti.

Porfirne stijene iz "okolice" Lepoglave izučava i L. Dolar-Mantuani (1951.), no zbog oskudnih, pa i dvojbenih, podataka o samom nalazištu, koje je locirano na "jugoistočne padine Ivanšćice", te dugog vremena (oko 17 god.) tijekom kojeg su uzorci prije analiza odležali u spremištu, sa sigurnošću nije moguće prihvatiti da se doista radi o analizi uzoraka s Ivanšćice.

Minerale i stijene Ivanšćice u svom je popularno-znanstvenom članku obradio Ivančanin, akademik Mirko Malez (1952.), tada tek mladi geolog. Uz spomen minerala i stijena obrađenih u dotadašnjim istraživanjima, Malez u svojem putopisu opisuje i njihova nalazišta. U tekstu, koji odiše ljubavlju za njegov rodni kraj, te koji toplo preporučamo svima onima koji bi sami željeli vidjeti mineraloške i petrografske zanimljivosti Ivanšćice, nalazimo i spomen da "u nanosima potoka Bistrice i Željeznice nalazimo često ahate", no na terenu je danas teško naći potvrdu za takvo što.

Koncem 50-ih godina interes za geološka istraživanja Ivanšćice raste, pa bilježimo nastojanja što točnijeg određivanja starosti erupcija (Anić, 1957.), među čije produkte spadaju i vulkanske stijene koje susrećemo na Ivanšćici. Također, geolozi obavljaju i više istraživanja u svrhu točnijeg određivanja starosti pojedinih taložnih stijena, pa je tako npr., Milan Herak (1960.), na temelju nalaza određenih fosila *(Teutloporella herculea)*, došao do spoznaja o potrebi revidiranja nekih zaključaka D. Gorjanovića-Krambergera (1904.), što je stratigrafske i tektonske odnose Ivanšćice i susjednih područja pokazalo u novom svijetu.

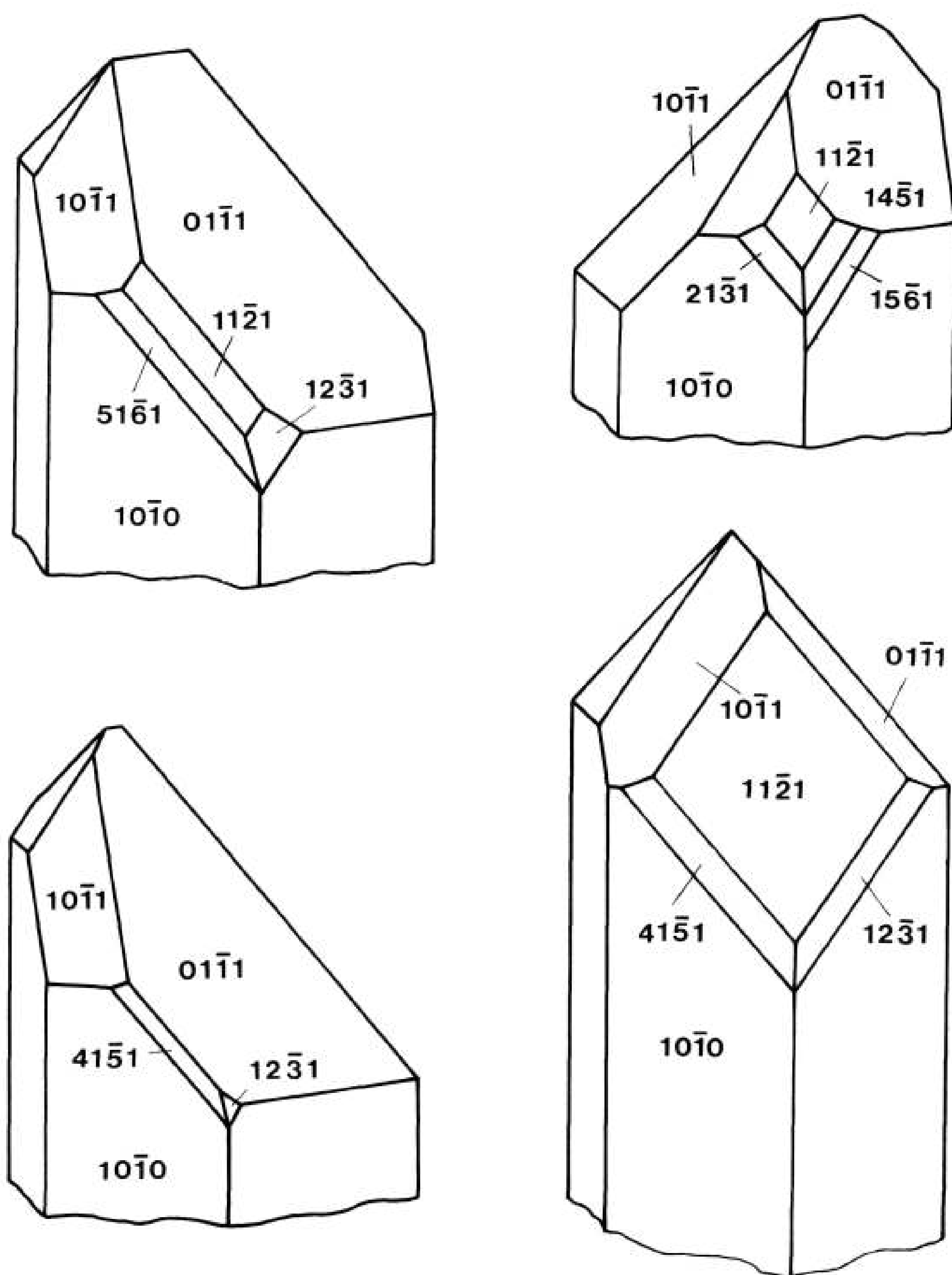
Natrijski dijabaz i spilit kod Gotalovca, gotovo 40 godina nakon Tućanovih istraživanja, istražili su ponovno Ljubo Golub i Mihovil Vragović (1960.) jer su "podaci dosadašnjih mikroskopskih istraživanja bili vrlo oskudni", a nije bio ni izučen kemijski sastav stijene. Zanimljivost je ovog rada da, u uvodu, spominje samo dotadašnje rezultate istraživanja Dragutina Gorjanovića-Krambergera (1904.), premda je "dijabaz od Gotalovca" izučio i Tućan (1922.), davši i rezultat kemijske analize stijene (analizu je obavio M. Fischer). Među mineralima, u natrijskom dijabazu, autori izdvajaju: *plagioklase, (andezin, albit), augit, titansko-željezni augit, uralit, biotit, klorit, prehnit, kalcit, kaolin, apatit, cirkon, ilmenit, leukoksen, pirit, halkopirit, halkozin, kovelin.* U spilitu pak su izdvojeni: *plagiklasi (albit, andezin), augit, klorit, kalcit, kaolin, pirit, prehnit, epidot.*

Eruptivne stijene južnih padina Ivanšćice izučavali su Golub i Šiftar (1970.), dok su istovrsne pojave na sjevernim obroncima izučili Golub i Brajdić (1970.), te Crnković, Reić i Braun (1970.).

Ljubo Golub i Dubravko Šiftar izučili su eruptivne stijene na potezu od potoka Reka do potoka Topličica kod Gotalovca:

- "spilitizirani dijabaz iz Zaječkog potoka", u kojem su odredili: *andezin, albit, augit, klorit, kalcit, apatit, epidot, cirkon, ilmenit, pirit, halkopirit i vermikulit* (ili *hidrobiotit?).*

- "spilitizirani dijabaz iz potoka Brane", u kojem su odredili: *andezin, albit, augit, klorit, kalcit, apatit, epidot, hidrobiotit, cirkon, ilmenit, leukoksen, pirit i halkopirit.*

Sl. 5. Kvarc; Liebisch sraslaci, (D. Zagorščak, 1989.)
Fig. 5. Quartz; Liebisch twins

- "porfirski spilit iz potoka Topličice", u kojem su odredili: *albit, augit, klorit, penin, kalcit, prehnit, pirit, halkopirit i sfalerit.*

- "spilit iz potoka Reke", u kojem su odredili: *albit, klorit, hidrobiotit, kalcit, apatit, kalcedon, ilmenit, leukoksen, rutil, pirit* i *halkopirit.*

- "ofitski spilit kod kote 619", u kojem su odredili: *albit, augit, klorit, apatit, kalcit, kvarc, epidot, spekularit, martit, magnetit, pirit, halkopirit, bornit* i *halkozin.*

- "spilit kod kote 619", u kojem su odredili: *albit, augit, klorit, kvarc, kalcit, magnetit, martit, spekularit, bornit, halkopirit* i *halkozin.*

Ljubo Golub i Vjekoslav Brajdić dali su fiziografski opis i kemizam eruptiva i piroklastita iz područja Vudelje kod Lepoglave, te izvora potoka Bistrice. U Vudelji su izdvojili 4 vrste eruptiva: "spilitizirani andezitobazalt, vitrični tuf, vitrokristalni tuf i vitrolitični tuf". U njihovom su sastavu odredili: *plagioklase (albit, oligoklas, andezin, labrador), augit, klorit, kalcit, apatit, sericit, minerale glina, epidot, ilmenit, magnetit, leukoksen, limonit, hematit, kalcedon i kvarc.*

Eruptivne stijene s izvora Bistrice autori su odredili kao "djelomično ili potpuno izmijenjene andezite i spilitizirane dijabaze", a uzrokovali su iste stijene koje je istraživao i Kišpatić (1909.). Tijekom istraživanja određeni su: *plagioklasi (albit, labrador), augit, klorit, sericit, epidot, apatit, kalcit, ilmenit, leukoksen, magnetit, hematit, limonit, prehnit, pirit.*

Eruptivne stijene Kamenog vrha kod Lepoglave, a za potrebe IGM-a iz Lepoglave, ponovno su istražili Branko Crnković, Vanja Reić i Karlo Braun (1970.). U opsežnom radu dan je vrlo dobar prikaz ovog lokaliteta, te naveden mineraloški sastav stijena u koje ulaze: *plagioklasi (andezin, bitovnit, labrador), hipersten, idingsit, antigorit, augit, magnetit, kvarc, opal, limonit (getit), Ca-montmorilonit.*

Dio mineraloškog sastava nekih od taložnih stijena Ivanščice istražili su Ljubo Babić i Jožica Zupanić (1978.), koji su među "prozirnim teškim mineralima" utvrdili: *cirkon, turmalin, rutil, brukit, spinel, epidot, apatit i granat.*

U nizu istraživanja usmjerenih na izradbu osnovne geološke karte Antun Šimunić je sa suradnicima proveo niz terenskih istraživanja. Tako su A. Šimunić, Al. Šimunić i M. Milanović (1979.) svoju pozornost posvetili geološkoj građi Ivanščice, davši pregled dosadašnjih istraživanja i sistematiziravši njihove rezultate.

Nastavak dane teme dan je u radu Alke i Antuna Šimunića (1979.), a naglasak je stavljen na sistematiziranje dotadašnjih istraživanja kako bi se dala što potpunija slika petrografskog sastava i geneze trijaskih naslaga.

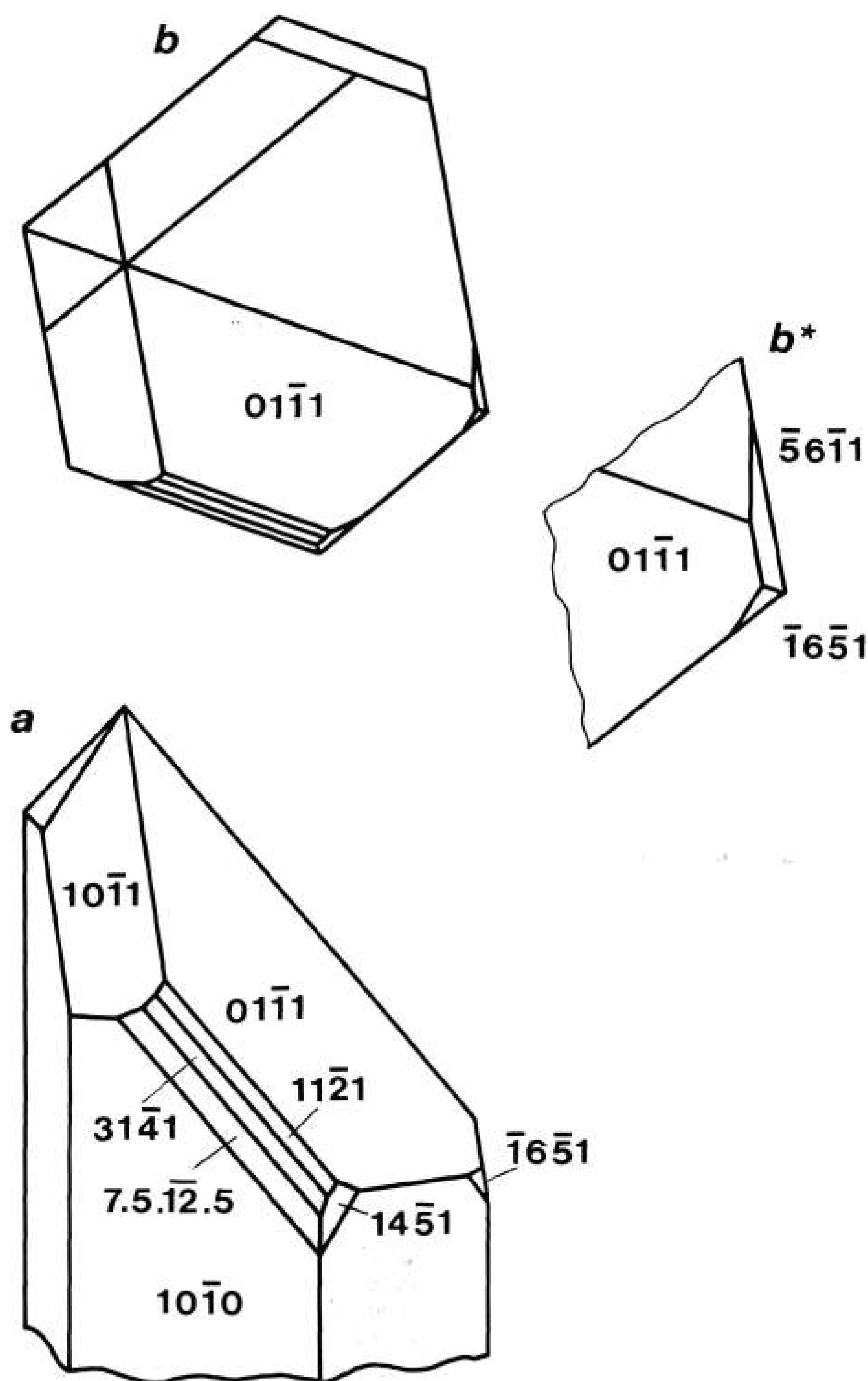
Antun Šimunić i suradnici (1981.) svoja su istraživanja okrunili tumačem geološke karte za list Varaždin, u kojem su, između ostalog, dali i pregled mineralnih sirovina, nabrojivši najznačajnije sirovine i njihova nalazišta. Od minerala, u spomenutom su popisu svoje mjesto našli: *siderit, hematit, dolomit, smitsonit, kvarc, kalcit* i minerali glina *(ilit).*

Početkom osamdesetih posebnu je pozornost eruptivnim stijenama Ivanščice posvetila profesorica Zagrebačkog PMF-a Vera Marci, pod čijim je vodstvom, tijekom 1979-91. god., izrađeno nekoliko diplomskih radova (R. Kralj-Kastmüler, D. Zagorščak, R. Slavković), u kojima su istražene stijene s područja Željeznice.

Rezultati preliminarnih istraživanja vulkanskih stijena sliva potoka Železnice (Marci V., Ščavničar S. i Sijarić G., 1982.) nadopunjeni su novim podacima (1984.), u kojima se opisuju strukturne značajke i mineralni sastav lava. Autori tako spominju: niskotemperaturni *albit,* metamorfozirane ostatke rompskih i monoklinskih *piroksena, hematit, prehnit, kalcit, pumpeliit, kalcedon, hematit, klorit.*

Potom slijede istraživanja tufova iz Podruta, u kojima V. Marci (1987.) izučava geokemiju makroelemenata i mikrofiziografiju tih stijena. Među mineralima spominje: *plagioklase, sericit, skapolit, sanidin, minerale glina (seladonit), kalcit, hematit, muskovit i limonit.*

U Radu o mineralnim paragenezama u mandulama Ivanščice V. Marci (1987.) izučava madulaste lave iz korita Dugog potoka. Od minerala tu se navode: *plagioklas (albit), klorit, kalcit, prehnit, kvarc.*

Sl. 6. Kvarc; sraslac po kombiniranom sraslačkom zakonu; kompleksno srastanje četiriju pojedinaca
a - paralelno perspektivna slika; b - glava kristala;
b* - detalj glave, (D. Zagorščak, 1989.)
Fig. 6. Quartz; Complex twin with parallel axes (four crystals twinned).
a - parallel perspective drawing; b - build of the apex; b* - detail

Svojevrsni završetak ciklusa istraživanja V. Marci, S. Ščavničara i G. Sijarić (1988.) predstavlja rad u kojem se sumiraju rezultati istraživanja brečolava i kristalolava s područja Dugog potoka. Među mineralima autori izdvajaju: *plagioklas (albit), klorit, kalcit, hematit, pumpelit, ilit, prehnit, seladonit, sericit, hematit i kvarc.*

Mangansku mineralizaciju u stijenama vulkanogeno-sedimentne asocijacije, na sjevernim obroncima Ivanščice, izučio je Berislav Šebečić sa suradnicima (1985.). U uzorcima čiji je sadržaj Mn varirao od 5 do 32,6%, utvrđeni su slijedeći manganski minerali: *rodohrozit, piroluzit, todorokit, ransieit,* te neodređeni amorfni Mn-minerali. Također, registrirani su i *hematit, kvarc, kalcit, dolomit i hausmanit.*

Prvo kompleksnije mineraloško istraživanje jednog od žilnih minerala s Ivanščice obavio je Davorin Zagorščak (1985.) istraživši morfologiju, kemizam i optička svojstva epidota iz Dugug potoka. Isti je autor (1989.) istražio i morfologiju kristala kvarca s nalazišta Žgano vino, a kako taj rad do sada nije objavljivan, to ćemo ukratko izložiti sažetak ovih istraživanja:

Uz cestu Prigorec-vrh Ivanščice, kod vodocrpilišta Žgano vino, u zdrobljenoj rasjednoj zoni u karbonatnim stijenama, pronađeni su kristali kvarca, prosječno veliki nekoliko mm, dok najveći dosežu i do 2 cm. Goniometrijskim je istraživanjima obuhvaćeno 30 kristala, na kojima je utvrđeno prisustvo, sveukupno, 19 različitih kristalnih formi. Uz monokristale utvrđeni su i sraslaci s paralelnim osima, tzv. Liebisch sraslaci, identificirani isključivo na temelju morfoloških značajki, tj. po istodobnom prisustvu lijevih i desnih trapezoedrijskih formi. (Pojava takvih sraslaca dvojaka u našoj literaturi do sada nije bila zabilježena.)

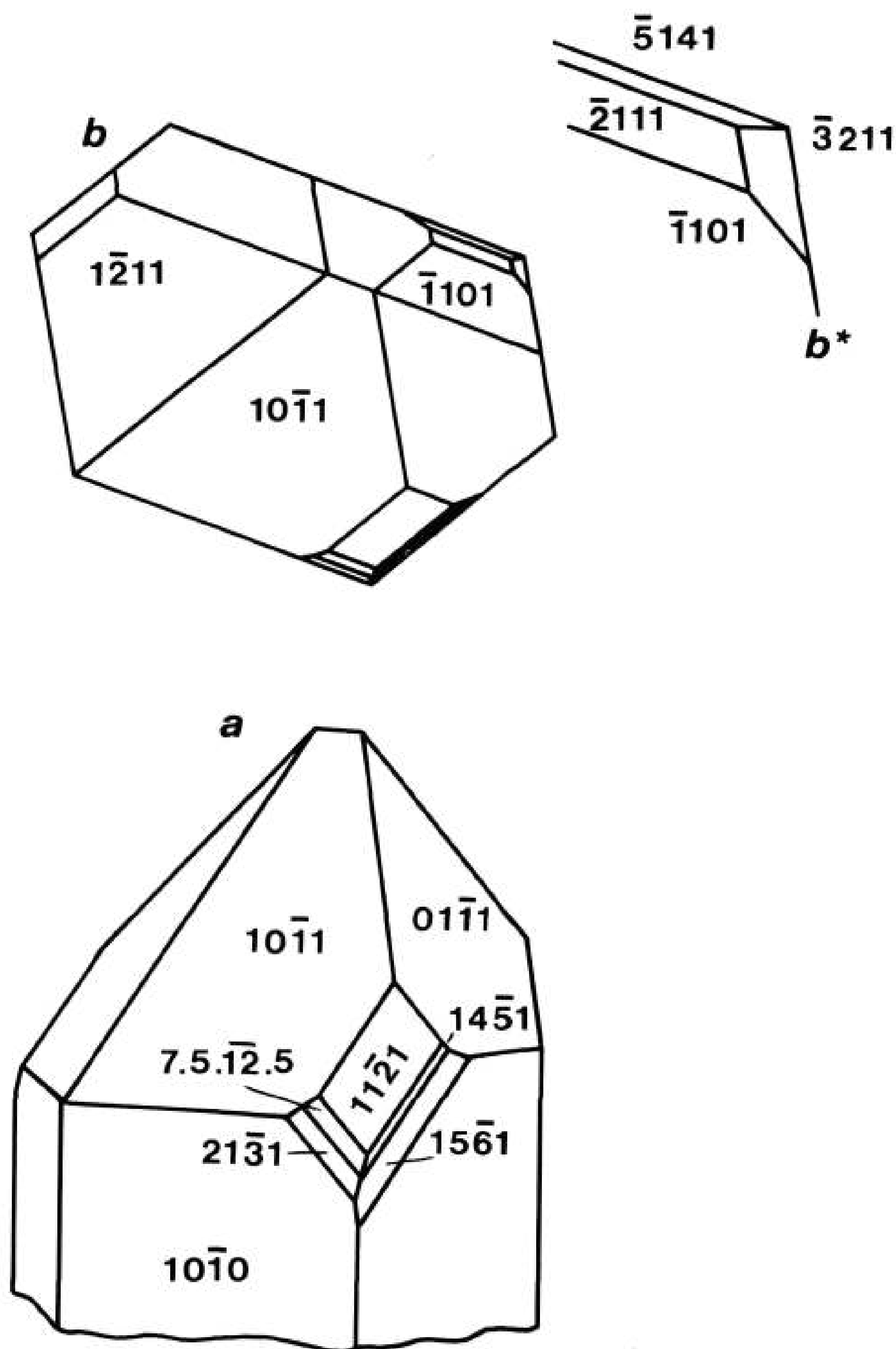
Najnovija istraživanja minerala i stijena lokaliteta Kameni vrh kod Lepoglave obavio je Marin Šoufek sa suradnicima (1995.). U andezitima i piroklastitima tog nalazišta konstatirane su, već ranije poznate, pojave *kalcedona,* najčešće u obliku *ahata,* a tek sporadično kao *oniks.* Također, izdvojeno je i nekoliko minerala iz skupine *zeolita (heulandit, mordenit i dichardit),* dvije generacije *opala, montmorilonit i pirit.*

PREGLED MINERALNIH VRSTA

Tijekom dosadašnjih istraživanja na Ivanščici je utvrđeno oko 60 minerala, među kojima pretežu tzv. kamenotvorni, a tzv. žilnih je daleko manje.

U priloženom pregledu nazivi mineralnih vrsta, skupina minerala i različitih odlika jedne te iste mineralne vrste poredani su abecednim redom, tj. bez obzira na to da li se radi o važnim kamenotvornim, rijeđim sporednim koji javljaju se u stijenama, ili pak čisto žilnim pojavama. Također, valja napomenuti da bi suvremenim metodama istraživanja taj niz pretrpio i određene, ne velike promjene, no mi smo željeli iznijeti upravo ona određenja koja su, te na način kako su, dana u literaturi.

ahat
albit
amfibol
andezin
anglezit
antigorit
apatit
augit
biotit
bitovnit
bornit
brukit
Ca - montmorilonit
cerusit
cirkon
delesit
dichardit
diopsidski augit
dolomit
epidot
galenit
getit
granat
halkopirit
halkozin
hausmanit
hematit
hemimorfit
heulandit
hidrobiotit
hidrocinkit
hipersten
idingsit
ilit
ilmenit
jaspis
kalcedon
kalcit
kaolin
klorit
kovelin
kvarc
labrador
leukoksen
limonit
magnetit
martit
minerali glina
montmorilonit
mordenit
oligoklas
oniks
opal
penin
pirit
piroksen
piroluzit
prehnit
pumpeliit
ransieit
rodohrozit
rutil
sanidin
seladonit
sericit
serpentin
sfalerit
siderit
skapolit
smitsonit
spekularit
spinel
talk
titansko-željezni augit
todorokit
turmalin
uralit
vermikulit

Sl. 7. Kvarc; sraslac po kombiniranom sraslačkom zakonu
a - paralelno perspektivna slika; b - glava kristala;
b* - detalj glave, (D. Zagorščak, 1989.)

Fig. 7. Quartz; Twin with parallel axes; Combinated Law
a - parallel perspecitve drawing; b - build of the apex; b* - detail

ZAKLJUČAK

Dosadašnjim je istraživanjima utvrđeno postojanje oko 60 mineralnih vrsta, što, naravno, ne predstavlja i konačan broj minerala zastupljenih na Ivanščici. Novim i detaljnijim istraživanja njihov će broj zasigurno porasti, no značajnije povećanje ipak nije realno očekivati.

U gospodarskom smislu mineraloške pojave na Ivanščici danas nemaju nikakva značenja, a teško je pretpostaviti da će, pored sada aktivnih kamenoloma, u budućnosti biti otvoren još koji od pogona za dobivanje mineralnih sirovina.

Moguću primjenu znanstvenih i drugih spoznaja o mineraloškom i petrografskom bogatstvu Ivanščice moguće je naći u obrazovnim i planinarsko-turističkim aktivnostima, upoznajući mlađe naraštaje, i ne samo njih, s prirodnim osobitostima naše Domovine. U tom planu, dobrim putokazom nam može biti *Mineraloški vodič po Medvednici* (Čepelak, Malinar, Zagorščak i Zebec, 1986.), kao temelj za razvoj osobite, no ne i masovne, vrste turizma, u što bi se moglo uključiti i upoznavanje ostalih značajki ove naše prelijepe planine.

LITERATURA

1. ANIĆ, D. (1957): Starost andezitnih erupcija u Hrvatskom zagorju. - Geološki vjesnik, 11, 261-263, Zagreb
2. BABIĆ, Lj. i ZUPANIČ, J. (1978): Mlađi mezozoik Ivanščice. - Vodič ekskurzije 3. skupina sedimentologa Jugoslavije, Zagreb
3. BARIĆ, Lj. i TAJDER, M. (1942): Mineraložko-petrografski rad na području Strahinščice i Ivanščice. - Vjestnik Hrv. drž. geol. zav. i Hrv. drž. geol. muz., 1, 22-26, Zagreb
4. CRNKOVIĆ, B., REIĆ, V. i BRAUN, K. (1970): Hipersten-augitski andezit kamenog Vrha kraj Lepoglave (Hrvatsko zagorje). - Geološki vjesnik, 23, 193-203, Zagreb
5. ČEPELAK, M., MALINAR, H., ZAGORŠČAK, D. i ZEBEC, V. (1986): Mineraloški vodič po Medvednici. Mineraloško petrografski muzej, Zagreb
6. DOLAR-MANTUANI, L. (1951): Ein Beitrag zur Charakteristik der Porphyrgesteine von Sv. Antun bei Lepoglava (Kroatien). - Tschermak Mineralogische und Petrographische Mitteilungen, Dritte Folge, Band II, 93-104, Wien
7. FOETTERLE, F. (1861/2): Bericht über Aufnahmen im nordwestlichen Kroatien. - Vehandlungen der geol. Reichanstalt, Wien
8. GOLUB, Lj. i VRAGOVIĆ, M. (1960): Natrijski dijabaz i spilit kod Gotalovca u Hrvatskom zagorju. - Acta geol., II, 83-91, Zagreb
9. GOLUB, Lj. i ŠIFTAR, D. (1965): Eruptivne stijene južnih padina planine Ivanščice, Hrvatsko zagorje. - Acta geol., II, 111-120, Zagreb
10. GOLUB, Lj. i BRAJDIĆ, V. (1970): Eruptivi i piroklastiti iz područja Vudelja i potoka Bistrice na sjevernim padinama Ivanščice (Hrvatsko zagorje). - Zbornik radova Rud.-geol.-naft. fak. Sveuč. u povodu 30 g. rada (1939-1969), 2, 123-127, Zagreb
11. GORJANOVIĆ-KRAMBERGER, D. (1904): Geologijska pregledna karta Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Tumač geologijske karte Zlatar-Krapina, Zagreb
12. HAUER, K. (1860): Arbeiten in dem chemischen laboratorium der K. K. Geologischen Reichsanstatt. - Jahrb. Geol. Reichsanst., 11/2, 282, Wien
13. HERAK, M. (1960): Kreda s ofiolitima u Ivanščici. - Acta geol., II, 111-120, Zagreb
14. HIRC, D. (1905): Prirodni zemljopis Hrvatske. Knjiga prva: Lice naše domovine, Zagreb
15. KIŠPATIĆ, M. (1901): Rude u Hrvatskoj. - Rad Jug. akad., 147, (Matem.-prir. razred, 30), 1-104, Zagreb
16. KIŠPATIĆ, M. (1909): Mlađe eruptivno kamenje u sjeverozapadnom dielu Hrvatske. - Rad JAZU, 177, (Matem.-prir. razred, 45), 97-154, Zagreb
17. LIPOLD, M. V. (1861/2): Galmei- und Braunkohlenbergbau in Ivanec. - Jahrb. Geol. Reichsanst., 12/2, (Verh.), 135-139, Wien
18. MALEZ, M. (1952): Minerali i stijene Ivanščice. - Naše planine, 7-8, 178-183, Zagreb
19. MARCI, V., ŠĆAVNIČAR, S. i SIJARIĆ, G. (1982): Petrografija vulkanskih stijena Ivanščice (sliv potoka Železnice). - Zbornik radova X kongresa geologa Jugoslavije, knj. I, 329-335, Budva
20. MARCI, V., ŠĆAVNIČAR, S. i SIJARIĆ, G. (1984): Novi podaci o vulkanskim stijenama Ivanščice (sliv potoka Železnice). - Geološki vjesnik, vol. 37, 97-104, Zagreb
21. MARCI, V. (1987): Geokemija makroelemenata i mikrofiziografija tufova iz Podruta (Istočna Ivanščica). - Rad JAZU, knj. 431, (Razred za prirodne znanosti, knj. 22), 17-29, Zagreb
22. MARCI, V. (1987): Mineralne parageneze u mandulama lava sa Ivanščice. - Geološki vjesnik, vol. 40, 131-138, Zagreb
23. MARCI, V., ŠĆAVNIČAR, S. i SIJARIĆ, G. (1988): Kristalolave i brečolave iz Dugog potoka (Železnica, Ivanščica). - Rad JAZU, knj. 441, (Razred za prirodne znanosti, knj. 23), 85-95, Zagreb

24. ŠEBEČIĆ, B., SLOVENEC, D., PAVIŠIĆ, D., PROHIĆ, E. i ŠEBEČIĆ, Bl. (1985): Manganska mineralizacija u stijenama vulkanogenosedimentne asocijacije sjeverno od vrha Ivanščice u Hrvatskom zagorju. - Mineralogija, Godišnjak JAM, 1, 217-234, Beograd

25. ŠIMUNIĆ, A., ŠIMUNIĆ, Al. i MILANOVIĆ, M. (1979): Geološka građa Ivanščice i Ravne gore. - Geološki vjesnik, 31, 157-174, Zagreb

26. ŠIMUNIĆ, Al. i ŠIMUNIĆ, A. (1979): Petrografski sastav i geneza trijaskih naslaga Ivanščice, Kalnika i Ravne gore (Hrvatsko zagorje). - Geološki vjesnik, 32, 243-253, Zagreb

27. ŠIMUNIĆ, A., PIKIJA, M., HEĆIMOVIĆ, I. i ŠIMUNIĆ, Al. (1981): Osnovna geološka karta 1:100.000. Tumač za list Varaždin. Savezni geološki zavod, Beograd

28. ŠOUFEK, M., TIBLJAŠ, D., ZEBEC, V. i SLAVKOVIĆ, R. (1995): Kalcedonsko-zeolitna žilna parageneza lepoglavskog andezitskog piroklastičnog kompleksa (Vein Paragenesis with Chalcedony and Zeolites in Lepoglava Andesitic Pyroclastic Complex). 1. Hrvatski geološki kongres, Knjiga sažetaka, 89, Zagreb

29. TUĆAN, F. (1907): Geologija Hrvatske i Slavonije. (U knjizi D. Hirca: Zemljopis Hrvatske, II dio, 110-151, Zagreb)

30. TUĆAN, F. (1907): Radnje Mineraloško-petrografskog muzeja u Zagrebu. Prilog poznavanju kemijskog sastava ruda u Hrvatskoj. 1. Dolomit, 2. Magnezit, 3. Stroncijanit, 4. Hydrocinkit, 5. Muskovit. - Glasnik Hrv. naravosl. društva, XIX, 92-100, Zagreb

31. TUĆAN, F. (1919): Naše rudno blago. Matica Hrvatska, Zagreb

32. TUĆAN, F. (1922): Starije eruptivno kamenje u sjeverozapadnom dijelu Hrvatske. - Glasnik Hrv. prir. društva, 34, 169-184, Zagreb

33. TUĆAN, F. (1930): Mišo Kišpatić (Prikaz života i rada). - Rad Jug. akad. znan. i umjetn., 238 (Matem. prir. razr., 73), 97-271, Zagreb

34. UTIEŠINOVIĆ, O. (1879): Prirodna bogatstva u Sjevernoj Hrvatskoj. (S njemačkog preveo dr. Bruno Županić), Beč

35. VRBANIĆ, F. (1883): Rudarska produkcija u Hrvatskoj i Slavoniji od god. 1874. do 1881. Stat. ured Zem. vlade u Zagrebu, Zagreb. (Bergwerks-Betrieb Croatiens und Slavoniens)

36. ZAGORŠČAK, D. (1985): Epidot iz Dugog potoka, planina Ivanščica. Geološki vjesnik, vol. 38, 105-113, Zagreb

37. ZAGORŠČAK, D. (1989): Morfologija kristala kvarca iz nalazišta Žgano vino na Ivanščici. (Nije objavljivano)

38. "Stručnjak" (1910): Jedna učenjačka afera. (Dr. Kišpatić o dru. Gorjanović-Krambergeru), Zvono, 4, br. 2, 39-41, Zagreb

DRAGUTIN GRDJAN

Varaždin

622 (497.13)

RUDARSTVO IVANEČKOG KRAJA

Ključne riječi: Rudarstvo, Cink, Jama, Okno, Lignit, Ugljeni sloj, Ivanec, Brodarovec, Ladanje, Geološki uvjeti, Krovina, Podina, Odvodnjavanje

Sažetak: U ovom radu dat je cjelovit opis razvoja rudarske proizvodnje u ivanečkom kraju. Prvi zapisi o rudarenju mrkog ugljena i viničkog kamena datiraju iz 1782. godine. Proizvodnja mrkog ugljena te lignita kod Rudnice omogućila je taljenje cinkove rude u Kuljevčici. Cinkova ruda vadila se na padinama Ivanščice. Taljenje cinka obustavljeno je 1879. godine. Nakon prestanka rada talionice cinka 1895. godine iste godine nastavlja se proizvodnja lignita u Kuljevčici. Izgradnja željezničke pruge 1890. godine omogućila je razvoj rudarstva ivanečkog kraja pa je već 1901. godine oknom "Flora" otvorena najveća jama u Ivancu. U narednom razdoblju otvorene su jame: Ladanje, Brodarovec te Tiglin Horvatska. Uz proizvodnju lignita razvijale su se i druge proizvodnje na eksploataciji kamena, pijeska i gline. Dugogodišnja proizvodnja ugljena omogućavala je razvoj svih ostalih privrednih aktivnosti kao ukupan razvoj ivanečkog kraja.

Rudarstvo ivanečkog kraja ima zaista dugu tradiciju koja seže još u 18. stoljeće. Tako se u kratkom zemljopisnom opisu Varaždinske županije, sastavljenom za novu geografiju Kraljevine Hrvatske i Slavonije 6. rujna 1782. godine, u glavnoj skupštini ove Županije spominje "Železnica". Gregorius Petho od Gerse-, vlasnik brda, započeo je s iskopavanjem željezne rude, ali je ubrzo zbog velikih troškova odustao. Na mnogim mjestima pronalazi se smolast ugljen (carbo bitumenosus) (Janković 1898.).

Na tadašnjem službenom latinskom jeziku Kraljevine Hrvatske i Slavonije str. XXI. u originalu stoji: "Selezuieza vix si non compellatur a Jero, qua pingues lapides non nonquam ibi reperiuntur experfus id olim est Gregorius Petho de Gerse montis hujus compossessor, qui in cruderandam leri fodman sexaginta et ultra Millia exposuerat, sed unn quodulteriores sumptus cum defecerint cum et quod bis respondentem proventum, qui utique arduo labore et magnis impensis sub principium requisitionis obtinetur, mox non receperit a coepto labore malo totius patriae destiti. In montibus comitatui huie ingremiatis curant respectiva dominia cineres clavelatos constanter exuri, quorum centenariii quam plurimi anneu ad Portum Tergestinum educuntur. Carbones etiam bituminosi in pluribus licis reperiuntur".

Ovdje se prvi put spominje Željeznica i rudarske aktivnosti oko taljenja željezne rude. Brežuljci oko potoka Željeznica izgrađeni su od sedimenata donjeg miocena u kojima postoje tragovi i sedimenti željezne rude i topionička šljaka. Sjeverne padine Ivanščice sakrivaju napuštena rudišta. Pored "Vražje pećine" (podno Kapele S. Duha) nekada se kopala željezna ruda limonit koja se upotrebljavala kao oker za bojenje (Kraš 1996). Slojevi donjeg miocena Željeznice sadrže i proslojke mrkog ugljena, koji je mogao služiti za taljenje rude. O tome u Varaždinskim novostima br. 232 od 17. svibnja 1934. godine piše: "Svjetlougljenokopno udruženje iz Zagreba započelo je prošlog tjedna postavljanje žičane željeznice od željezničkog stajališta u Stažnjevcu, preko potoka Bednje, vrhova brijega Hamca i Kamenice, pa do svog rudnika Gustav-Karlo u Željeznici. Duljina voda iznosi oko 5 kilometara zračne linije. Ime rudnika Gustav-Karlo, potječe od tamošnjih dviju bregova, koji izgledaju kao sraštena dva blizanca, a nadjenuto im je po svojoj prilici od Francuza i Šveđana, koji su već godine 1870. taj rudnik eksploatirali, što svjedoče mnoga okna i rovovi, na koje se još sada nailazi. No ima mnogo vjerojatnosti, da su rudnici daleko prije, moguće i prije sto i više godina bili poznati i ugljen se upotrebljavao za taljenje željezne rudače. To posvjedočuje okolnost, da se oko potoka koji kroz ovaj krajolik protiče može naći na mnogim mjestima velike množine taloga od željezne rudače, a ima i tragova u šumi pok. Doroghi, od dviju talionica. Zato se i ovaj kraj zove "Željeznica", jer obiluje željeznom rudačom koja čeka poduzetnog kapitalistu, da je privede iskorišćivanju i industriji. Ugljen je crno-sjajne boje i ima oko 6500 kalorija, dakle visoki stupanj izgaranja.

Udruženje je provelo kroz godinu dana mnoge i velike investicije, uz znatne troškove, i tek prije dva mjeseca naišlo je opet na jednu golemu naslagu, koja zajamčuje rad za dugi niz godina. Zato se sada odlučilo položiti na zemljište u Stažnjevcu novi industrijski kolosjek i izgraditi žičanu željeznicu električnim pogonom za nesmetanu otpremu ugljenih zaliha".(3)

U razgovoru sa starijim ljudima i s mojim stricem Grdjan Ljudevitom, rudarskim penzionerom koji je u 82. godini, saznao sam da su za ovu žičaru od Stažnjevca učinjeni građevinski radovi i temelji za stupove žičare, ali žičara nije izgrađena jer je uoči II. svjetskog rata prestao raditi rudnik mrkog ugljena u Željeznici. Za taljenje željeza mogao se koristiti i drveni ugalj koji se još i danas, već kao raritet, proizvodi u Prigorcu.

Prva geološka istraživanja u sjeverozapadnoj Hrvatskoj započeli su austrijski geolozi sredinom prošlog stoljeća. Ta istraživanja bila su vezana uglavnom uz eksploataciju ugljena i drugih mineralnih sirovina. Poznavanje geološke građe pojedinih ležišta omogućavalo je veću eksploataciju, te su osnivana razna dionička društva u Beču, Budimpešti ili čak u Belgiji koja su se bavila eksploatacijom naših prirodnih bogatstava.

Rudarska djelatnost značajno se razvila u prošlom stoljeću. Radio je rudnik lignita u Kuljevčici kod Ivanca i mnogi mali rudnici mrkog ugljena na potezu od Lepoglave do Krušljevca, među kojima je bio najznačajniji rudnik u Škriljevcu i Beletincu.

Rudno blago Ivanščice privlačilo je od davnine rudare, pa ima indicija da su ovdje "vadili" rudu njemački rudari, tzv. "Sasi", a kasnije i rudari iz Francuske, ali ni jedni ni drugi nisu međutim ostavili vidljivog traga u narodu.(7)

Sredinom prošlog stoljeća radio je rudnik cinka i olova na sjevernim padinama Ivanščice u blizini Ivanca na lokalitetu Velike oberši, a vlasnik je bilo poduzeće Sociète Anonyme Metalurgiqique Austro-Belge sa sjedištem u Hoyu (Belgija). Izgrađena je ciglana kod Lepoglave.

Najpotpunije podatke o nekadašnjem rudniku cinka južno od Ivanca nalazimo u izvještaju V. M. Lipolda (1862). Bio je to rudnik smitsonita. Lipold piše da su istražni radovi u rudniku potvrdili da se ruda nalazi u onim dijelovima dolomitnih naslaga koje se nalaze neposredno nad verfenom. Ležište je po pružanju od istoka prema zapadu istraženo oko 280 metara. Debljina rudne pojave je 60 do 90 cm. Nagib je prema jugu sa strmim padom. Bilo je utvrđeno 20.000 tone rude.

Osim sunitsonita u dubini se nalazi galenit. Ležište je i po pružanju i po padu intenzivno tektonski poremećeno.

Ove pojave je I. Jurković (1962) klasificirao kao sekundarne hidrotermalne garmanotipne rudne pojave s Pb, Zu, BaSO3 nastale djelovanjem jalovih termi mezozojskog geosinklinalnog magmatskog ciklusa. Te su terme ispirale i otapale metalni sadržaj u dublje položenoj magmatskoj zoni i odlagale ga ponovno u pokrovnom mezozojskom gorju, cirkulirajući po dubokim rasjedima (J. Crnički 1983). Prva istraživanja ruda mangana na sjevernoj strani Ivanščice izvršena su 1941. i 1942. godine. U to vrijeme izrađen je potkop Konj I i niskop Ivančica I. Zbog ratnih prilika radovi su obustavljeni. Godine 1952. Geološki zavod iz Zagreba obnovio je radove. Očišćeni su stari kopovi, a izrađeno je i nekoliko novih raskopa i plitkih obrana. U području potkopa Konj I ruda sadrži 8 do 24% Mn uz 10 do 40% Si02. Ruda mangana do sada nije eksploatirana.

Na području današnjeg Ivanca, odnosno Ivanečkih ugljenokopa Ivanec, djelovalo je Austrijsko-Belgijsko rudarsko i cinkarsko udruženje, i postoji podatak da je već "u godini 1876. godišnja produkcija iznosila 88.400 mtc i sva ta količina u cijelosti je u najbližoj okolici rasprodana". Potrebno je posebno naglasiti da je Varaždinska županija tada imala detaljnu geološku kartu s ucrtanim naslagama svih vrsta mineralnih sirovina, pa čak i cinkove, manganove i željezne rude.

U to doba ugljen se koristio kao gorivo u fabrikaciji cinka u Jerovcu. Cinkarna se sastojala od osam talioničkih, četiriju roštiljnih, dviju koksnih i jedne kolčalkove peći.

Najprije su mnogo obećavala domaća ležišta cinka, ali je vrlo brzo trebalo obustaviti domaću eksploataciju cinkove rude zbog pomanjkanja rudače. Stoga se tada Rudnik Ivanec, vlasništvo Austrijsko-belgijskog rudarskog cinkarskog udruženja, morao orijentirati na dopremu rude iz susjedne Koruške. Godišnja proizvodnja cinka iznosila je 600 tona.

Uslijed ogromnih, nesrazmjernih troškova dopreme cinkove rude i otpreme gotove robe Udruženje je bilo prisiljeno 15. siječnja 1879. godine svoj rad na proizvodnji cinka obustaviti. Time je znatan dio domaćeg stanovništva ostao bez posla.

Nakon prestanka rada talionice u Kuljevčici 1883. godine i odlaska Austrijsko-belgijskog dioničarskog društva koncesiju za istraživačke radove i eksploataciju imalo je dioničarsko društvo Winer-Kohlen Industrie Verein iz Beča.

Mnogobrojni lončari u okolici Ivanca i Klenovnika vadili su glinu i izrađivali keramičke posude za šire područje. Ljudi toga kraja iz okolnih sela oko Bednje odlično su radili drvenariju (tesarski poslovi). To se kasnije nastavilo za vrijeme izgradnje željezničke pruge Varaždin-Golubovec, kada je bila velika potreba željezničkih pragova. Muški dio familije, koji je bio sposoban za rad iz područja Salinovca, Punikvi i Stažnjevca, između dva rata po zimi nekoliko mjeseci gotovo do proljeća, odlazili bi u Slavoniju radi tesarenja željezničkih pragova (šveljara)".

Općenito se posljedice gospodarske krize iz 1873. godine osjećaju u velikoj mjeri i u industriji. Tada je u Hrvatskoj, jednako kao i drugdje, želja za rudarskom aktivnošću postala sve manja. Jedino u Varaždinskoj županiji i to nastojanje za proširenjem rudarske djelatnosti nije se utišalo i ova okolnost dovoljan je dokaz vjere u životnu snagu i sposobnost tih poduzeća.

To pokazuje kolika je zaintersiranost bila u Varaždinskoj županiji za upotrebljivošću mineralnih sirovina. U to vrijeme u cijeloj Hrvatskoj smanjio se broj slobodnih iskopa i još u godini 1877. ostao je nepromijenjen, a porastao je interes za slobodna rudarska polja u ivanečkom kraju. Podatke o mineralnim sirovinama varaždinske regije iznio je c. i k. rudarski savjetnik Paul u godišnjaku C. i k. državnog geološkog zavoda 1874. godine. U njemu stoji za Ivanec (Jerovec): "Sjevero-zapadno od Ivanca kod sela Jerovca (Kuljevčica) gotovo u središtu gore spomenutog zaljeva otvoren je mašinski rov rudnik koji je vlasnost Ivanečkog udruženja. Rov je otvoren u dubini od 25 hvati sa nekoliko sporednih i jednim glavnim slojem jačine 2 do 3 hvata. Taj lignit treba označiti kao lignit najbolje kvalitete".(10)

Navedena geološka istraživanja rezultat su autora te rudarskih savjetnika Karla Viteza Hauhera i Karla M. Paula, pružili su našem kraju dragocjene podatke o mineralnim sirovinama, na čemu se ivanečki kraj razvijao i u posljednjih 140 godina.

Prvi poznati istraživački i rudarski radovi na lignitu bili su sjeverozapadno i zapadno od Ivanca, na lokalitetu Rudnica i Kuljevčica, gdje su ugljeni slojevi bili relativno plitko, od 0 do 30 metara dubine i najbolje kvalitete. Početak istraživačkih radova pada u 1882. godinu, a vađenje ugljena počelo je u srpnju 1886. kod Kaniže u rudarskom oknu "Višević jama", ali su radovi već 1888. godine iz nepoznatih razloga prekinuti.

1895. godine u kolovozu otvara se kod Kuljevčice okno "Josef". Tu je bio početak eksploatacije tzv. Ivanečko-ladanjskog bazena, koji se protezao od Kuljevčice na istok. Jama *"Josef" radila je od 1895. do 13. travnja 1906. godine kada je prestala s radom zbog potapanja.*

Bogatstvo ugljenih slojeva i velik broj stanovništva u materijalima O. Utiešenovića Ostrožinskog u velikoj mjeri pokazuje na potrebu gradnje pruge Čakovec-Varaždin-Lepoglava-Očura-Zaprešić u interesu domovine. Varaždinska županija i kr. slobodni grad Varaždin projektirali su godine 1861. taj pravac pruge na principu željeznice I. reda.

Troškovi gradnje te pruge iznosili bi prema proračunu 10,5 milijuna forinti. Naknadno je taj projekt prerađen operatom C. i k. južnih željeznica na željeznicu II. reda, a time su i troškovi gradnje sniženi na 6,5 milijuna forinti.

Projekti g. Levina Baruna Rauha i Đure plemenitog Horvata imaju isti pravac via Budinšćina. Zamišljena spojna željeznica, koja se počela graditi, "prethodno će prevoziti vlastite produkte ovoga kraja, i to 6 do 8 miliona centi ugljena. Moći će se izvažati izvrstan pješčani i vapneni kamen, i to naročito iz Veternice i Vinice".

Iskorištavanje litotamnijskog vapnenca Vinice (prozvanog 1973. godine "Vinicit") seže u daleku prošlost. Neki rimski spomenici u Varaždinskim Toplicama i Ptuju izrađeni su od tog kamena. On se ugrađivao u srednjovjekovne dvorce Hrvatskog zagorja i Slovenije, te u stare zgrade Varaždina. Zalihe ugljena, viničkog kamena i ostalih bogatstava ivanečkog kraja, nisu

mogle biti iskorištene bez pruge, pa su sva gospodarska i politička stremljenja bila usredotočena na izgradnju pruge. O tome zapis O. Utješenovića Ostrožinskog:

"Zamišljena spojna željeznica, koja se počela izgrađivati, prethodno će vlastite produkte i to šest do osam milijuna centi ugljena godišnje eksportirati. Moći će nadalje i ostali tovar prevažati, naročito moći će otpremiti poljoprivredne proizvode čitave okolice, zatim drvo iz prostranih okolišnih vlastelinskih šuma.

Nakon dovršenja ove željezničke pruge bit će otvoren put varaždinskom ugljenu do velikih potrošnih rajona sve do Budimpešte, Beča, Trsta i Rijeke. U nadi da će se naumljene željeznice i u skoro vrijeme izgraditi Udruženje rudarsko već sada dobiva ponude najvećih trgovačkih tvrtki koje se bave prodajom ugljena. Jedna od ovih spremna je svu produkciju ugljena uz povoljne cijene godišnje otkupiti i svake godine preuzimati uz određenu cijenu ugljen locho željeznička stanica južne željeznice. Udruženje rudarsko nadalje već sada dobiva razne upite i ponude glede dobave varaždinskog ugljena i to sa strane velikih potrošača ugljena kao što su to željezara Štore, austrougarskog Loyda u Trstu, kao i od drugih velikih poduzeća.

Rudarsko udruženje međutim ne može tim upitima i punudama sa svoje strane davati potrebita obavještenja i to sve dok ne bude željeznička pruga dovršena, jer varaždinski ugljen još se ne može radi pomanjkanja željezničke pruge izvoziti u druge krajeve i za sada za potrošnju toga ugljena ostaje samo bliža i daljnja okolica samih ugljenih nalazišta i rovova" (Utiešenović, 1879).

Projektirana pruga do Očure puštena je u pogon 1. VIII. 1890. godine. Spomenuti treba također da je odmah nakon toga izgrađena uskotračna pruga Očura-Radoboj u dužini od 9 km radi eksploatacije mrkog ugljena u Radoboju. To je bio sigurno najvažniji objekt za razvoj Ivanca i rudarske proizvodnje.

Istraživanja i zaključci mnogima nama malo poznatog dijela dvorskog savjetnika Utješenovića, borca za gradnju željezničke pruge i ujedno istraživača sjeverne Hrvatske, obistinila su se na području eksploatacije lignita, vapnenca za proizvodnju vapna, kamena, plemenitog kvarca i mrkog ugljena, a čemu Ivanec duguje cijeli svoj industrijski razvitak.

Jama "Flora" otvorena je u samom Ivancu 4. ožujka 1901. godine, oknom dubine 60 m, s time da je 19. siječnja 1904. godine pored "Flore" u Ivancu izvedeno zračno okon što je omogućilo zaposlenje oko 200 rudara ljeti i 600 zimi. Oko izvoznog okna jame razvio se današnji krug Ivanečkih ugljenokopa, u početku s upravnom zgradom i stanovima za inženjere, a kasnije i s ostalim pratećim objektima potrebnim za normalnu eksploataciju ugljena. U Ivanečkom "žargonu" ta lokacija nazivana je "Šofta". Jama "Flora" zahvatila je ugljeni sloj na najdonjoj točki po padu, s ugljenim slojem debljine 8-10 m, s uloščima gline do 10 cm a i manje, s debljinom slojeva od 70 cm do 1,20 m gotovo bez uložaka gline. Slojevi prema zapadu i prema sjeveru (lokacija Kuljevčica III. i jama Tiglin - Horvatska) imali su tanje ugljene slojeve kojima su se povećavali ulošci gline i do 40 cm. U podini je ostavljen jedini sloj ugljena na kojem su se izvodili pripremni i otkopni radovi. Neposrednu krovinu ugljenog sloja činile su laporovite gline iznad kojih se nalazio sloj pijeska sa šljunkom pod tlakom debljine 5 - 6 m.

Zbog radova izvoznog stroja i crpnih postrojenja jama je imala vlastitu centralu. O tome postoji zapis u Varaždinskim novostima br. 159. prosinca 1932. godine: "Teška čelična užeta zaškrinuše. Nekoliko okretaja na teškom izvoznom električnom stroju, i mi stojimo našom puštalicom na pragu prostornih podzemnih hodnika, u carstvu vječne tmine. Na prvom koraku u taj novi svijet susreću se naši rudari Zagorci s rudarskim pozdravom "Sretno"! Tek tu i tamo naziremo slabe svijetle točke karbitnih svjetiljki, a iz daljine dopiru mukli tutnjevi svrdala, koja buše rupe za smještaj exploziva. U magli pare i ugljene prašine kreću se sjene snažnih rudara, koji utovaruju velike blokove ugljena na kolica, koja se brzo gube u tamnom izvoznom rovu. Zadjemo li u stranu od glavnog izvoznog rova, susrećemo iste zgurene prilike uz kidanje snažnih blokova (crnog diamanta), ili su zabavljeni osiguranjem vlastite glave, praveći si strop od teških balvana. Prolazeći tim na kilometre dugačkim hodnicima, obuzima nas tjeskoba, pred veličinom prirode, koja je kroz milijune i milijune godina stvarala ugljenu masu.

Osjećamo da se nalazimo u drugom svijetu - u svijetu gdje je čovjek tek crv koji nagriza i grebe. U tom svijetu gdje vlada samo um i jakost - žene su isključene. U tami, uz eksplozije

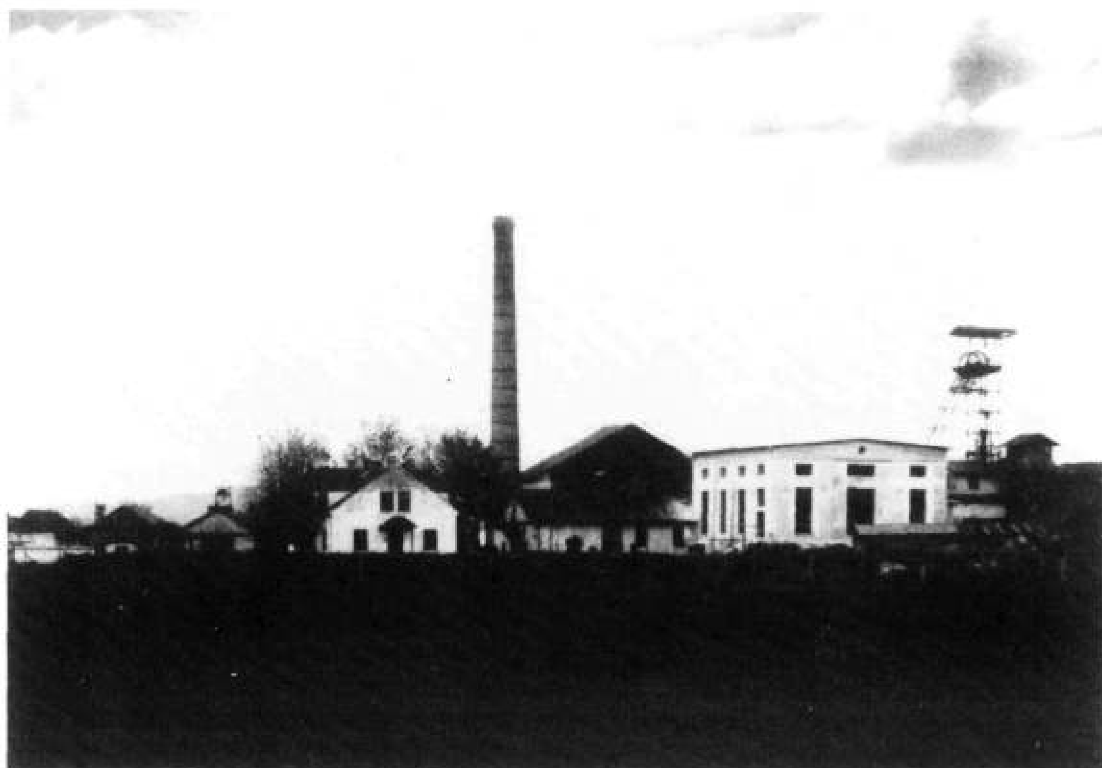
dinamita koji ruši ugljene stijene, naša si mašta stvara razne perturbacije i erupcije, gdje su pred milijune godina predhodile na površini zemlje. Sve bilinske i životinjske tvari, koje su se uslijed perturbacija našle hermetski zatvorene duboko u zemlji, pretvorene su u ugljenu masu, a tek čovjek je u posljednje vrijeme znao pravo ocijeniti i iskoristiti.

Prolazimo kraj gorostasnih stijena lignitskog ugljena, koje su međusobno dosta slabo odijeljene, što više provučene su sa naslagama pijeska. Slojevi leže pravilno, upadaju oko 3 stupnja prema sjeveru, a mjestimice leže naslage posve vodoravno".[9]

Način otkopavanja je stubni po padu sa obrušavanjem krovine. Stepenasta fronta otkopa proteže se diagonalno po padu sloja. Vađenje ugljena u jami vrši se ponajviše ručno. Tek od najnovijeg vremena, no svakako na štetu manuelnih radnika, postavljeni su u rovovima moderni električni strojevi, tzv. podrezači i bušilice. Zračenje rovova biva velikim električnim ventilatorom sistem (Capel) a uz to ima još dalnjih tri rezervna ventilatora. Za odvod vode iz rovova, stoje pet parnih i šest električnih sisaljka u neprekidnom pogonu, izbacujući u svakoj minuti oko 1000 litara vode, koja odlazi susjednim potokom (Ivanuševac) u potok Bednju.

Ugljen se tovari izravno strojevima na željeznička kola, ili dolazi prema odredbi isporučitelja na slomljivače, i nakon toga na Seltnerom rešeta za razređenja, a odavle u vagon. Konačno još, svu električnu silu, za vanjski podzemni pogon strojeva, pruža novosagrađena električna centrala sa tri agregata.

Ivanečki ugljen odlikuje se napose svojom vanrednom čistoćom i minimalnim postotkom sumpora. Radi toga je osobito podesan za loženje u sobi i kuhinji, jer apsolutno nema nikakvog vonja, što više razvija veliku toplinu. Manje tvornice, ciglane, mlinovi, itd. služe se rado njime, jer je izvrsno pogonsko gorivo. Bilo bi stoga poželjno, da naša industrija i potrošači, što više daju prednost ivanečkom ugljenu. Gustoća žiteljstva ovog lijepog, ali ujedno siromašnog kraja ima također veliki broj nezaposlenih radnika, kojima bi kopanjem ugljena, bio rad kako god mučan, duboko pod zemljom, u vječnoj tami, ipak koristan".

Slika 1.: Izvozni sloj i krug ivanečkih ugljenokopa "Šofta" oko 1920. god. Foto-arhiv Jagetić

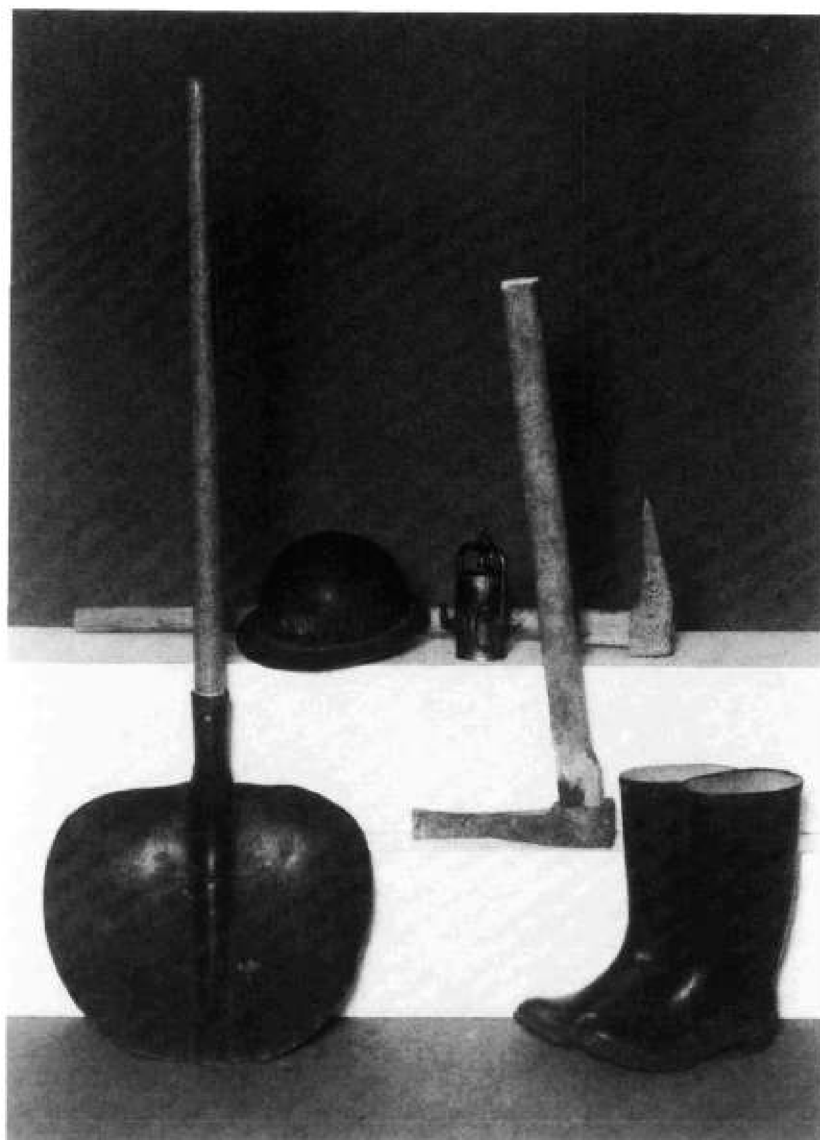
U ovom novinarskom zapisu opisan je način proizvodnje i rada u rudniku jame "Flora" u Ivancu. Na samom početku rada sav posao na čelu pripremnih radova, a kasnije i na otkopavanju, odvijao se ručno. Podsjecanje ugljena vršilo se rudarskom sjekirom "kopačem" i rudarskom sjekirom "šremerom" kojim su se zasjecali vertikalni dijelovi pripremnih hodnika i obrađivalo drvo za podgradu. Bušenje rupa također se izvodilo ručnom bušilicom. Na radilištu su radila obično tri rudara: kopač, pomoćni kopač i vozač. Kopač je bio zadužen za sigurnost podgrađivanja i za sigurnost rudara na radilištu. Nekoliko radilišta opsluživao bi odstreljač koji je bio odgovoran za miniranje na radilištima i za organizaciju radilišta. Poslije su nabavljene električne bušilice kao i zasjekačice "Korffman" strojevi, koji su činili zasjeke na pripremnim radilištima i podsjek na otkopu. Podgrađivanje jamskih prostorija izvodilo se rudnim drvom na pripremnim radilištima, kao i na otkopu. Budući da u jamama ivanečkih ugljenokopa nije bilo plina metana, rudari su za rasvjetu u jami koristili svjetiljke. Tim svjetiljkama osvijetljavale bi se i rudarske kuće jer je to bilo kvalitetnije svjetlo od petrolejskih lampi.

Slika 2.: Otkop jame "Flora" u Ivancu 1934. god. Foto-arhiv Jagetić

Ugljen se od pripremnih i otkopnih radilišta prevozio u jamskim kolicima zapremnine 600 litara, tzv. "hunt", na kolosjeku širine 450 mm. I zasjekačice su bile izgrađene za rad najprije na kolosjeku, a kasnije, su se proizvodile s pogonom pomoću gusjenica. Otkopna metoda bila je stupna s obrušivanjem ugljena iz krovine u vidu komora. Ova jama radila je do 1962. godine.

Jama "Olga" otvorena je 1937. godine kraj Ivanca, a radila je sve do 1952. godine radi eksploatacije južnog dijela tog ležišta. To je bilo pomoćno okno da bi se mogao eksploatirati južni dio tog ugljenog sloja. Okno je uskotračnom prugom bilo povezano sa separacijom u Ivancu.

Slika 3.: Osnovni alati ivanečkih rudara, rudarska sjekira "šremer", kopača, "herc" lopata, šljem, rudarska lampa i čizme. Foto-arhiv Jagetić

U toku eksploatacije ugljena u zapadnom dijelu bazena, na užem području Ivanca, nastavilo se s istraživanjem i otvaranjem jama u srednjem i sjeveroistočnom dijelu bazena. Lokacije rudnika ugljena ivanečkog kraja prikazane su u prilogu 1. i 2.

Okno "Josef", koje je prestalo raditi 1906. godine, ponovo je aktivirano 1953. godine, kada tu jamu nazivamo Kuljevčica I. Taj ugljeni sloj bio je najkvalitetniji sloj u cijelom bazenu, debljine 1 do 10 m, bez ikakvog uloška gline, ali se nalazio kao leća 2.000 m. po pružanju i cca 250 m. po padu. Iako blizu jame "Flora" nije imao nikakve veze s tim slojevima, tim oknom izvađeni su ugljeni slojevi cca 1000 metara južno od okna i 600 m sjeverno do rijeke Bednje. Kao kuriozitet naglašavam da se u toj jami za prijevoz ugljena po osnovnom hodniku do okna koristio konj. 1965. godine otvoren je isti sloj sjeverno od Bednje kod sela Jerovec s dva niskopa. Ta mala količina kvalitetnog ugljena izvađena je za 3 godine. Taj lokalitet radio je pod imenom Kuljevčica II. Jama je otvorena niskopom, a transport je bio kontinuiran pomoću gumene trake i grabuljara od čela radilišta do bunkera. Ugljen se kamionima "TATRA" prevozio do separacije u Ivanec.

Uporedo s tim radom otvorena je i jama Kuljevčica III. Osnovni razlog otvaranja ovog polja je likvidacija jame Ladanje, zatvaranje jame Kuljevčica I te kašnjenje u otvaranju jame Tiglin-Horvatska. Da bi se održao kontinuitet proizvodnje i zadovoljile komercijalne obveze prema

LOKACIJE RUDNIKA
UGLJENA IVANEČKOG
KRAJA
M 1: 200 000
Ormož
VARAŽDIN
Ivanec
Lepoglava
KRAPINA
Zabok
Lovrečan
Petrijanec
Vinica
Sračinec
Nedelišće
Vidovec
Tužno
Beletinec
Bednja
Kamenica
Klenovnik
Novaki
Maruševec
Prigorec
Radovan
Donja Voća
Ladanje
Novi Marof
Zlatar
Konjščina
Mihovljan
Budinščina
Mače
Pregrada
Oroslavje
Stubica
Hum
Prilog 1.

POLOŽAJ UGLJENOKOPA
IVANEČKOG KRAJA
OTKOPANO PODRUČJE
RUDARSKI RADOVI
RUDARSKO OKNO
IVANEC
JAMA FLORA
KULJEVČICA
RUDNICA
100 m

Prilog 2.

potrošačima, prišlo se otvaranju slojeva tog napuštenog dijela ispresijecanog pripremnim radovima iz okna jame Flora.

Jama Kuljevčica III otvorena je niskopom, u zaštitnom stupu željezničke pruge Ivanec - Kuljevčica, u dužini od 94 m, podgrađenim u drvenoj podgradi. Zračno okno izvedeno je u zaštitnom stupu starih radova jame Flora, sa sjeverne strane dubine 20 m, povezano niskopom osnovnim hodnikom. Prijevoz ugljena do separacije u Ivancu vršio se postojećom uskotračnom prugom 600/450 mm i dizel lokomotivama.

Njezino otvaranje i rad omogućili su sanacijski i regulacijski radovi na rijeci Bednji i potocima Vukovec i Vuglovščak, te izrada odvodnog kanala za odvođenje površinskih voda. Srednja debljina slojeva iznosila je cca 6 m s uloščima gline do 40 cm i padom od 3°, na dubini od 11 do 28 m. Uvjeti rada u toj jami bili su vrlo teški jer je sloj bio ispresijecan starim radovima, velikom količinom vode od 80 l/s, koju je trebalo stalno crpiti, i velikim opasnostima od površinskih voda prilikom velikih voda i poplave rijeke Bednje. Proizvodnja ugljena godišnje iznosila je 60.000 tona. Ta jama prestala je radom 1973. godine.

Održavanje jamske opreme i uređaja odnosi se na održavanje Karffman-strojeva, ventilatora, vitla, crpki, bušilica, za što je bilo potrebno vrsnih majstora, koji su mogli obavljati tokarske, bravarske, kovačke, stolarske, električarske i ostale poslove. Uz jamske objekte uvijek su se razvijale adekvatne elektrostrojarske radionice, koje su bile u stanju vršiti sve remonte strojeva i prematanje elektro-motora. Od tih radnika kasnije se u ivanečkom kraju razvila metalna industrija i proizvodnja električnih motora.

Jama "Ladanje" otvorena je 1906. godine na području Donjeg Ladanja, a intenzivna eksploatacija trajala je od 1913. godine do 30. lipnja 1966. godine. Poslije rata od Cerja Tužnog, do Donjeg Ladanja izgrađena je pruga, najprije uskog, a zatim i normalnog kolosijeka, a po završetku eksploatacije ugljena bila je demontirana. Najveća proizvodnja ugljena u jami Ladanje iznosila je 180.000 tona godišnje.

Sjeverno od mjesta Ivanec, a u zračnoj liniji cca 3,5 km nalazila se jama "Brodarovec".

Na toj jami istražni radovi na području sela Brodarovec trajali su od 1947. do 1949. godine. Otvaranju jame prišlo se 1953., a eksploataciji 1961. godine, s eksploatabilnom rezervom od 3,470.000 tona. Jama "Brodarovec" otvorena je izvoznim oknom dubine 100 m. Debljina glavnog ugljenog sloja kretala se od 2,2 m s jednim jalovim uloškom od cca 0,2 m, kod izdanka sloja do cca 0,4 m debljine. Radovi su se odvijali na podinskom ugljenom sloju koji je jalovim uloškom od 0,3 m bio odvojen od gornja dva radna sloja.

Neposrednu krovinu ugljenog sloja čini tanak sloj škriljavog ugljena, debljine 0,2-0,8 m. Iznad njega dolazi lapor, glinovit sive boje, debljine 2,5 m, koji se prilikom zarušavanja lomio u velikim komadima. Iznad lapora slijedi vodonosni sloj šljunka s pijeskom debljine 10-11 m. Neposrednu podinu ugljenog sloja čini laporovita glina debljine 4-5 m, te ju nastavljaju pijesci koji su vodnosni i pod tlakom. Dotok vode u jamu "Brodarovec" iznosio je 35 l/s. Otkopavanje ugljena vršilo se stubno s obrušavanjem krovine. Od početka eksploatacije pa do svog zatvaranja 1975. godine predstavljala je najveći proizvodni potencijal "Ivanečko-ladanjskih ugljenokopa" s kapacitetom od 200.000 tona ugljena godišnje. 1964. godine izrađen je Program rekonstrukcije jame "Brodarovec" koji je trebao riješiti povećanje proizvodnje od 200.000 tona t/god. na 300.000 t/god. da bi se zadovoljile potrebe potrošača ugljena. Uz problem ograničene mogućnosti prijevoza ugljena kroz izvozno okno i žičaru trebalo je rješavati i povećanje ukupnog učinka, kao i povećanje otkopnog učinka.

Radi povećanja napredovanja pripremnih radova nabavljeni su kombajni ruske proizvodnje PK-3 i K56-M, a pokušavalo se i s otkopavanjem metodom širokog čela. Usprkos velikim naporima stručnjaka i rudara jame "Brodarovec" široko čelo s kombajnom ili bez njega pokušajem podgrađivanja čeličnom podgradom zbog loših geomehaničkih karakteristika podine i krovine nije uspio. Uspjelo se masovnim miniranjem na čelu otkopa stubne metode i kontinuiranim transportom grabuljarima do osnovnog hodnika. Po osnovnom hodniku jamska kolica prevozila je električna lokomotiva do izvoznog okna. Najveća proizvodnja postignuta je u 1969. godini: 224.757 tona. Ugljen iz jame "Brodarovec" žičarom se prevozio do separacije u Ivancu.

Slika 4.: Izvozno okno "Brodarovec" sa žičarom 1965. god.
Foto-arhiv Jagetić

Nakon likvidacije jame "Ladanje" 1966. godine radnici rudnika Ladanje prešli su na rad u jamu "Brodarovec". Sloj jame "Ladanje" i "Brodarovec" povezan je i jedna i druga jama su se spojile rudarskim radovima zapadno od sela Brodarovec (zaselak Šagi) kod Korenjaka. Tu su se eksploatirala dva ugljena sloja, debljine cca 1 m, s uloškom gline od 20-30 cm. Radovi su se odvijali na trećem sloju koji se ostavljao u podini. Dublje od 100 m po padu slojevi su bili pod sve težim hidrogeološkim uvjetima.

Od 1949. godine pa sve do kraja 1965. godine izvršena je serija istražnih bušenja na području Ivanečko-ladanjskog bazena, od kojih su značajniji lokaliteti Tiglin, Horvatska, Ladanje, Plitvica, Klenovnik, Lipovnik i Cerje Tužno. Tim istražnim i eksploatacijskim radovima pokrivena je površina od oko 32 km^2. Geološki, Ivanečko-ladanjski bazen pripada pliocenskoj formaciji i gornje pontske starosti.

Istražni prostor za novi pogon "Plitvica" proteže se jugozapadno od područja jama "Brodarovec" i "Ladanje Donje" po pružanju oko 4,5 km, te po padu sloja oko 1,5 km. Sa 42 istražne bušotine iz 1959/60. ustanovljena je prosječna debljina ugljenog sloja 2,67 m, i to odijeljena u dva do tri ugljena sloja s jalovim ulošcima kojih je ukupna debljina u prosjeku 0,45-0,50 m. Na tom istražnom prostoru ukupne rezerve ugljena procijenjene su po elaboratu prof. Takšića na 22.500.000 tona. Ugljeni sloj imade pružanje - analogno onome u jamama "Ladanje" i "Brodarevec" sjeveroistok-jugozapad s padom od 3° do 5°.

U odnosu na kote površine terena ugljeni sloj je na dubini od 107,7 m do 205,50 m. Neposrednu krovinu glavnog ugljenog sloja tvore sive laporovite gline, a iznad toga se nalaze sivi glinoviti nevezani pijesci s vodom pod tlakom.

Neposrednu podinu ugljenog sloja tvore zelenkaste i sive pjeskovite gline te pjeskoviti lapori i zaglinjeni pijesci. Dublju podinu tvore nevezani ili slabo vezani pijesci s vodom pod tlakom. Ponegdje pijesci se nalaze neposredno ispod ugljenog sloja, što je hidrogeološki nepovoljno.

Te slojeve prilikom eksploatacije trebalo bi prethodno odvodnjavati i u krovinu i u podinu bušenim zdencima.

Eksploatacijska polja jame "Ladanje", "Brodarovec" i istražnog polja "Plitvica" prikazan je u prilogu 3.

Procjenjuje se da je od početka rudarenja u Ivanečko-ladanjskom bazenu do 1945. godine izvađeno oko 3,5 milijuna tona ugljena, dok je od 1945. do 1975. godine (do konačnog prestanka rudarenja) na području općine Ivanec izvađeno 7,8 milijuna tona ugljena, ili ukupno 11,3 milijuna tona ugljena.

Slika 5.: Foto montaža izvoznog okna "Brodarovec" s rudarima na čelu otkopa 1969. godine
Foto-arhiv Jagetić

EKSPLOATACIJSKA POLJA JAME LADANJE BRODAROVEC I ISTRAŽNOG POLJA PLITVICA

M 1: 25 000

Prilog 3

Slika 6.: Posljednja smjena ispod izvoznog okna "Brodarovec" 1975. godine Foto-arhiv Jagetić

Poslije drugog svjetskog rata uvodi se visokoproduktivna mehanizacija koja se mogla primijeniti u našim jamskim uvjetima i maksimalno se iskorištavaju ugljeni slojevi. "Ivanečko-ladanjski ugljenokopi" predstavljaju najveći privredni potencijal s ukupno zaposlenih 1700 radnika. Bilježimo da je do 1954. godine to bila jedinstvena radna organizacija zvana "Ivanečki-ugljenokopi", sa sjedištem u Ivancu, a da od tada imamo dvije radne organizacije sa sjedištima u Ivancu i Ladanju Donjem do 1959. godine, kada ponovo dolazi do prvobitne organizacije.

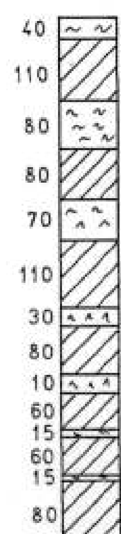
1964. godine "Ivanečki ugljenokopi Ivanec" u SRH predstavljali su privrednu organizaciju koja je proizvodila 50% lignita ukupne potrošnje i projektirala proizvodnju od 380.000 tona na 600.000 tona. Otvaranjem novih pogona Tiglin-Horvatska i Plitvica, i glavnim potrošačima na udaljenosti od 125 km (Bjelovar, Zagreb, Varteks, Vis, TE Konjšćina) planirano je zadovoljavanje tadašnje potrebe za ugljenom kao energentom.

Zbog prirodne likvidacije jame "Ladanje" započelo je otvaranje jame "Tiglin-Horvatska" s dva niskopa pod padom od 17° dužine 220 m 1966. godine. Ta jama trebala je eksploatirati najsjevernije slojeve jame "Flora" preko rijeke Bednje. Rudarski radovi iz jame "Flore" prešli su rijeku Bednju i došli ispod sela Jerovec. Jama "Tiglin-Horvatska" otvorena je niskopima i osnovnim hodnikom dužine 200 m te crpnom stanicom 1969. godine. Hidrogeološke prilike u toj jami bile su vrlo teške, jer je trebalo za eksploataciju odvodnjavati sloj pijeska u krovini ugljenog sloja, kao i u podini sloja. Osim toga ugljeni sloj bio je u paketu debljine cca 8 m s proslojcima gline od 20 do 60 cm, a sami ugljeni slojevi od 50-70 cm, što je vrlo nepovoljno.

Litološki profil ugljenog sloja "Tiglin-Horvatska" prikazan je na prilogu 4.

Zbog teških ekonomskih uvjeta, tada u Hrvatskoj malih plaća rudara, velike konkurencije jeftinijeg ugljena iz Velenja i Kreke došlo je do naglog odlaska radnika na rad u Njemačku. Tada je nastao manjak rudara u Ivancu, te smo rudare dovozili iz Golubovca i Zajezde jer ih više na našoj bližoj okolici nije bilo dovoljno. Svi oni koji su ikako mogli otići iz rudnika tražili su svoju životnu egzistenciju na nekom drugom lakšem i sigurnijem poslu. Zatvaranjem jamskih objekata u proizvodnji ugljena kod nas, a posebno u zapadnim zemljama Europe, uslijedilo je zbog ustupanja mjesta rentabilnijim energentima i boljim proizvodnim uvjetima. U našoj okolini

LITOLOŠKI PROFIL UGLJENOG SLOJA „TIGLIN HORVATSKA"

ugljeni slojevi

glina

Prilog 4.

najveći potrošači "Varteks" i "Vis" Varaždin prešli su na korištenje plina, TE Jeovec prestala je raditi na ugljen, pa su uz teške uvjete rada nestali i najveći potrošači. To je uvjetovalo teškoće u plasmanu. Konačno na prijedlog tadašnje vlade 1971. godine donesen je Zakon o supstituciji i zatvaranju rudnika ugljena u Hrvatskoj.

Kao što se moramo u životu oprostiti od dragih nam osoba koje su za nas mnogo zančile, tako je došlo vrijeme da se 31. XII. 1975. godine oprostimo s proizvodnjom ugljena u ivanečkom kraju. Tog se dana stavlja točka na više od stogodišnjeg razdoblja kada je ugljen bio gotovo jedina roba koja se prodavala izvan granica ivanečkog kraja. Koliko god bio gorak rudarski kruh, za mnoge je bio jedini moguć. Ivanečki su rudnici bili prvi poligon na kojem je nicala svijest, da bi poslije rata poslužili kao temelj industrijalizaciji ivanečkog kraja. Ovdje treba odati priznanje geolozima iz prošlog stoljeća jer su rudnik otvorili na najkvalitetnijem sloju lignita.

Osim eksploatacije lignita, povremeno se vadio i mrki ugljen na samom sjevernom podnožju Ivančice, ali u neznatnim količinama. Međutim, u ivanečkom se kraju razvila znatna proizvodnja na bazi mineralnih sirovina.

"Industrija građevnog materijala" Lepoglava radi na eksploataciji i preradi mineralnih sirovina. Sirovinska baza pruža toj organizaciji značajne mogućnosti za usvajanje novih proizvoda i s višim stupnjem prerade, za prodor u kemijsku industriju ili daljnji razvoj prerađivačkih kapaciteta za finalizaciju sirovinskog potencijala. Eksploatacija i prerada vezana je isključivo uz nemetalne mineralne sirovine, od kojih većina pripada industrijskim mineralnim sirovinama, odnosno rudarskoj djelatnosti. Današnja proizvodnja bazirana je na kvalitetnim ležištima dolomita, dijabaza, kvarcnog pijeska i opekarske gline.

Osim toga, tokom svog postojanja "Industrija građevnog materijala" Lepoglava bavila se eksploatacijom i preradom andezita na lokalitetu Gaveznica, dijabaza u Vudelji, te vapnenca u Ravnoj gori za vlastite potrebe na istom lokalitetu. Proizvodni pogoni smješteni su na području općine Ivanec, s izuzetkom kamenoloma "Ljubeščica" koji se nalazi u općini Ljubeščica.

Ciglana "Cerje Tužno"

- iskop gline do 40.000 m^3/god., zavisno od asortimana,
- godišnja proizvodnja 17 - 18 milijuna JNF,
- asortiman: opeka puna i saćasta, blok modularni, stropne ispune, fert gredice.

Ciglana "Čret"

- iskop gline do 30.000 m^3/god., zavisno od asortimana,
- godišnja proizvodnja 15 - 16 milijuna JNF,
- asortiman: opeka puna i saćasta, blok, modularni blok, crijep, sljemenjaci i elementi za dimnjake.

Kamenolom "Očura"

- godišnja proizvodnja 120.000 m^3 tehničkog kamena i 35.000 tona filera,
- asortiman: separirani tehnički kamen na bazi dolomita i filera,
- upotreba u cestogradnji i kemijskoj industriji.

Kamenolom "Ljubeščica"

- godišnja proizvodnja 150.000 m^3 tehničkog kamena,
- asortiman: separirani tehnički na bazi dijabaza i vapnenca,
- upotreba u cestogradnji i proizvodnji mineralne vune.

Pješčara "Jerovec"

- godišnja proizvodnja 45.000 tona,
- asortiman: kremeni pijesak granulacije 0,1 - 1 mm,
- upotreba u staklarstvu, ljevarstvu i građevinarstvu.

"Cesta" Zagreb
OOUR "Vudelja"

Eksploataciju eruptivnog kamena u kamenolomu "Vudelja" otpočeo je 1933. godine Antun Res. Nalazište dijabaza nalazi se na sjevernim padinama Ivanščice iznad Lepoglave, te se donedavno materijal prevozio žičarom do željezničke stanice u Lepoglavi, a sada je do kamenoloma izgrađena cesta. Do rata se dijabaz iz "Vudelje" koristio kao kamen tučenac za posipavanje cesta, međutim iza rata, kada se prišlo masovnoj izvedbi asfaltnih zastora na cestama, ovaj se eruptivac pokazao kao vrlo dobar agregat za habajuće slojeve asfalta, a uz onaj iz Ljubeščice jedini je u sjevernoj Hrvatskoj.

Suvremena postrojenja omogućuju proizvodnju 120.000 m^3 agregata, ali je ona znatno niža (1974. godine 80.000 m^3, a 1975. godine samo 60.000 m^3) zbog stagnacije u cestogradnji.

"Ina" Kutina
Glinokop Šaša

Za potrebe proizvodnje dušičnih gnojiva u Kutini eksploatira se kod sela Šaše glina specijalne kvalitete (bentonit), mjesečne produkcije 100 tona.

"Ivanečko-ladanjski ugljenokop", odnosno nakon prestanka rada jame "Ladanje" "Ivanečki ugljenokopi", kao najvažniji faktori u razvoju privrede ivanečkog kraja, stvorili su u ovom kraju u fazi postepene i konačne likvidacije, Zakonom o supstituciji proizvodnje ugljena u Hrvatskoj 1971. godini nove proizvodnje.

Najprije je u rudarskom krugu u Donjem Ladanju 1959. godine organiziran pogon "MEGA" Ladanje. Iz kruga Ivanečko-ladanjskih ugljenokopa 1963. godine preseljena je u nove hale Tvornica alatnih strojeva "ITAS" Ivanec, koja je također nastala viškom metalskih radnika obučenih na rudniku. Ta tvornica zapošljavala je kasnije 600 radnika. Početkom sedamdesetih godina izgrađena je i počela proizvodnja polimramora i obrada prirodnog kamena "IVAMIT" Ivanec. Iz sredstava prve faze "supstitucije" iz 1971. godine u okviru "Ivanečkih ugljenokopa" proradile su tri proizvodnje: Tvornica metalnih proizvoda, "AMBALAŽA" 1972. god., "Tvornica elektromotora za kućanske aparate Ivanec" 1974. godine, koja je zapošljavala 450 djelatnika. Na taj način ovim novim tehnologijama nova zaposlenja našli su svi bivši ivanečki rudari. Osim toga, tijekom stoljeća gotovo sve, što je učinjeno za čitavu infrastrukturu cijelog Ivanečkog područja i šire, proizašlo je iz žuljevitih ruku ivanečkih rudara kao početne industrijske proizvodnje.

Slika 7.: Obrada prirodnog kamena "Jedinstvo" u Ivancu 1968. godine Foto-arhiv Jagetić

Uvjeti rada u ivanečkom rudniku bili su vrlo nepovoljni, a plaće rudara za težak fizički desetosatni rad ispod minimuma. O tome govore podaci da su najniže nadnice u Hrvatskoj zabilježene u Varaždinskoj županiji po 23 krajcera (srednja je iznosila 32 i 50), a najviše od 55-60 u Rijeci, Đakovu, Vukovaru).

Slika 8.: Ispala kolica iz kolosijeka rudar podiže pomoću poluge Foto-arhiv Jagetić

Rudarske bratimske blagajne najstarije su radničke organizacije u Hrvatskoj, a podrijetlo im je u rudarskim bratovštinama srednjeg vijeka, koje su se u toku vremena osamostalile i povezale s rudnicima (iako se vjerski značaj udruge zadržao).

Te blagajne organiziraju pomoć rudarima za slučaj nesreće, bolesti i smrti, a također daju neke vrste penzije i predstavljaju neku vrstu rudimentarnog socijalnog osiguranja... No one su imale također zadatak da discipliniraju radnike i vežu ih za rudnik. Pravo na potpore dobivao je radnik tek nakon uplaćivanja doprinosa kroz 8 do 20 godina. U slučaj starosti i nesposobnosti za službu rudari dobivaju potpore, a isto tako daju se određene potpore udovicama i siročadi rudara koji poginu u rudniku.

Pravilima Ivanečke bratovštine za "Kohlen-Industrie Verein" u Hrvatskoj od 6. kolovoza 1911. godine, paragraf 2. navodi:

"Svrha ove bratovštine je, bolesne za službu nesposobne ili pomoći trebajuće članove i srodnike im prema slijedećim ustanovama podupirati i ukoliko dosegne bratovštinska imovina humanitarne odredbe činiti, koje za promicanje duševnog i materijalnog stanja članova služe.

Bratovština je prema paragrafu 21. osiguravala naknade za... nemoćnike, udovice i podpore siročadi iza umrlih članova, odpravnike, podpore i darove (milostinje), bezpolatno liječenje i ljekove za slučaj bolesti, bolesničke prinose ili bezplatnu obskrbu i njegu za vrieme bolesti u bolnici te podpore babinjam, te pogrebne troškove".

U paragrafu 33.-35. regulirano je pravo na besplatno liječenje i lijekove na račun bratovštine, što vrijedi i za slučaj poroda zakonitih žena i ženskih bratovštinskih članova. Prema ocjeni rudarskog liječnika i oni imaju pravo na liječenje u rudarskoj ili javnoj bolnici. Oboljeli članovi dobivaju za vrijeme nesposobnosti za službu bolesničku potporu.

U ime bratovštinskog članstva ova Pravila su potpisali Imbro Malez, Blaž Videc, Stjepan Uršulin, Štef Videc, Josip Uršulin, Franjo Križek i Štef Županić. Za "Kohlen-Industrie-Verein" potpis je stavio Richter Zabusch i predstojnik Adalbert Schmalz.

Međutim s djelovanjem Mjesne bratimske blagajne u Ivancu tridesetih godina ivanečki rudari nisu bili zadovoljni. U provedbi financijske sanacije Glavne bratimske blagajne u Zagrebu odlučeno je da dr. Mavro Spiller obavlja liječničko-administrativne poslove u Ivancu i Golubovcu. U Ivancu je postavljeno pitanje što se želi postići postavljanjem jednoga liječnika za ogromno područje Ivanca i Golubovca sa sjedištem u Ivancu. Naveden je podatak da obje bratimske blagajne imaju prosječno 1000 članova i još tri porodična korisnika, dakle više od 4000 ljudi na području više od 100 km^2. Centralizacija financijskih sredstava i odlučivanje u Zagrebu bilo je za Ivanec neprihvatljivo i zbog dobrog i pozitivnog poslovanja mjesne blagajne u Ivancu koja je "pokazivala lijepu aktivu u svom radu". Ipak je dr. Mavro Spiller "kroz punih 30 godina nesebičnog rada stajao bolesnim rudarima vazda spreman za liječničku pomoć, bilo danju ili noću, bilo nedjeljom ili blagdanom".

Službeni jezik u administraciji i na radu bio je njemački. Većina upravno-stručnog osoblja do propasti Austro-Ugarske bili su Nijemci i Česi. Zaštita rudara u oknima i skrb za zdravlje bili su zanemareni. Veliki štrajkovi ivanečkih rudara zabilježeni su 1918. i 1920., 1923. i 1934. godine, uz grube represalije vlasti. Štrajkove je predvodio Petar Pahić, a u štrajku koji je trajao od 25. IV. do 31. VII. 1923. iz rudnika su otpušteni svi rudari s prezimenom Pahić. Ivanečki su rudari između dva svjetska rata štrajkovima uspijevali popraviti svoj težak radno-socijalni položaj, zbog čega su stekli velik ugled i politički utjecaj u cijelom varaždinskom kraju zahtjevima za socijalnu pravdu svih društvenih slojeva (Kraš, 1966).

Uvjeti rada, prema pričanju starijih ljudi i samih rudara u rudniku, bili su vrlo teški. Dnevno se radilo 10 i više sati pod vrlo nepovoljnim radnim i higijenskim uvjetima uz nisku nadnicu. I sam autor ovog članka sin je rudara koji je poginuo na radnom mjestu, doživio je i proživljavao trenutke koje zasigurno posao rudara smatra najtežim i najopasnijim po zdravlje. Najveća opasnost u jamama ivanečkog kraja predstavljala su nagla zarušavanja krovinskih naslaga te prodori površinskih i podzemnih voda s pijeskom tzv. "poljevka".

Administracija i knjigovodstvo vođeni su na njemačkom jeziku, a gotovo 90% službenika bili su stranci koji su govorili samo češki i njemački, pa su čak službenici u saobraćaju s radnicima tražili da i oni govore jedan od tih jezika.

1911. godine pale su uslijed nedovoljne tehničke opreme i zaštite pri radu prve žrtve. Za vrijeme jedne jake kiše i proloma oblaka došlo je do provale vode kroz okno "Flora", te su se tom prilikom utopila dva radnika. Veća nesreća izbjegnuta je tako da je do proloma oblaka slučajno došlo u nedjelju, kada su na radu bili samo dežurni radnici, jer bi inače, u radnom danu, bilo mnogo više žrtava. Žrtava rudara bilo je stalno do likvidacije rudnika i one su uvijek bile teške i bolne. Posljednja grupna nesreća dogodila se u jami "Brodarovec" 19. 4. 1968. godine u kojoj su smrtno stradali Franjo Martinčević i Tomo Varga, a teško je povrijeđen bio Stjepan Breški.

1917. godine donijeta je odluka o skraćenju radnog vremena od 10 na 8 radnih sati. Nakon sloma Austro-Ugarske države 1918. godine i osnivanja Jugoslavije životni standard je i dalje vrlo nizak.

Na čelu radničke organizacije i radnički povjerenik u to vrijeme bio je rudar Petar Pahić, koji je s rudarima organizirao štrajk 18. rujna 1918. godine.

Stupanjem u štrajk rudari ostaju energični kod svojih zahtjeva i traže povećanje plaća za svoje radnike, bez obzira na radno mjesto. Pregovori s upravom poduzeća trajali su preko pet tjedana, te je naposljetku uprava konačno popustila i usvojila prijedlog za povećanje

plaća. Pošto su prihvaćeni prijedlozi i zahtjevi rudara, štrajk koji je trajao 43 dana prekinut je 31. listopada 1918. godine.

28. siječnja 1923. godine održana je u Varaždinu u prostoriji svratišta "Janje" konferencija rudara svih zagorskih rudnika. Na konferenciju su svoje delegate uputili svi zagorski rudnici, a imala je zadatak da razmotri težak položaj rudarskih radnika, s obzirom na velik porast skupoće. Iz materijala ove konferencije je vidljivo da su u diskusiji vrlo aktivno sudjelovali delegati rudari iz Ivanca Franjo Čorko, Ivan Bregović, Stjepan Hudoletnjak i Srećko Friščić.

Rudarski radnici razvijali su međusobno visoku svijest i osjećaj zaštite jedan za drugoga, jer je svaka pogreška u njihovom radu mogla biti opasna po život. Posebni odnosi bili su među "kamaratima" rudarima koji su radili na istom radilištu i dolazili na radilište "ort" jedan iza drugog po smjenama. Uza sav taj težak život bilo je i opuštanja, posebno nakon isplaćenog predujma "foršusa" ili plaće "colinge".

Ivanečki rudari pokazali su najveću izdržljivost u svom teškom poslu jer su "Ivanečki ugljenokopi" prestali radom posljednji u Hrvatskoj od svih ugljenokopa na lignitu, iako su imali gotovo najteže hidrogeološke uvjete.

Direktori poduzeća "Ivanečki ugljenokopi" Ivanec iza 1945. godine bili su: Ivan Brato, Ivan Šoštar, Miroslav Horvat, dipl. ing., Janko Peharda, Vinko Vrček i Antun Zdunić, dipl. ing.

O životu i uvjetima rada rudara početkom stoljeća, između ostalog, piše Otokar Hrazdira u članku "Ugljen, bogatstvo Hrvatskog zagorja".

Slika 9.: Dogovor rudara u Ivancu ispred okna "Flora" 1934. godine Foto-arhiv Jagetić

"Hrvatsko zagorje je prenapučeno. Poljoprivredom ne privredi zagorski seljak ni polovicu svoje potrebe, a imade seljačkih kuća, gdje već o Božiću nema kruha. Zato je taj kraj ekonomski vrlo slab a o nekom blagostanju da i ne govorimo.

Stoga taj zagorski seljak zaradu mora tražiti drugdje da prehrani sebe i svoju brojnu obitelj. To se dešava na dva načina: ili da ode u svijet, ili da radi u kojem ugljeniku Hrvatskog zagorja. Kako je, međutim, mali broj onih, koji mogu naći zarade u ugljenicima, to većina mora ići za kruhom ili kod kuće zajedno s obitelju gladovati unatoč bajoslovnom bogatstvu Hrvatskog zagorja koje leži neiskorišteno u utrobi zemlje.

Nameće se pitanje, zašto se to rudno blago ne eksploatira, kad znamo da naša država uvozi strani ugljen za koji su potrebne devize. Već sama Banovina Hrvatska pokriva 80% potrebe ugljena iz drugih krajeva, jer se samo 20% njezinih potreba može proizvoditi u Banovini Hrvatskoj. Naime, kome nije poznato, neka zna da Hrvatsko zagorje preobiluje ugljenom, i to ne samo lignitskim, koji se najviše eksploatira, nego i visokokaloričnim svijetlim (mrkim) ugljenom od 55000 do 6000 kalorija". Kad se uredi pitanje financiranja, riješit će se i samo pitanje eksploatacije, a time i problem nezaposlenosti Zagoraca te poboljšanje njegovog ekonomskog stanja (Utješenović O. 1879.).

"Ovih dana pokrenuto je i pitanje niže rudarske škole u Hrvatskoj, pa je to također jedan od faktora za bolje promicanje rudarskog rada, jer mi nemamo kvalificiranih nadglednika - Hrvata, to ova akcija zaslužuje naročitu pažnju. Nema dvojbe da je ta škola za naš rudnički nadglednički naraštaj od potrebe, no nameće se pitanje što ćemo za 2-3 godine s tim 'štajgerimaï i 'markštajgerima', ako nećemo imati više ugljenika koji će zapošljavati veći broj radnika? Jer eksportirati ih nećemo moći, a ni zaposliti u Sloveniji ili Srbiji, jer ovi krajevi imadu svoju rudarsku školu, pa će morati ti školovani ljudi natrag na kopačka mjesta. Dakle i iz ovih razloga trebat će naći mogućnost financiranja novih ugljenokopa sa redovitim i ekonomskim pogonom" (Grupa autora, 1989.).

"Osim toga bilo bi potrebno da se u Hrvatskoj osnuje škola za unapređivanje rudara - kopača, tzv. stručni produžni tečaj za kopače, da i ovoj struci damo neku teoretsku izobrazbu, koja će mnogo doprinjeti ne samo racionalnom rudarskom gospodarstvu, već samom radu s ugljenicima. Ti tečajevi mogli bi trajati 2-3 mjeseca i održavali bi se večerima, a mogli bi se održavati svaki puta na drugom ugljeniku. Kako bi ove tečajeve morao voditi, uz učitelja opće naobrazbe, jedan prominentan montanista, to bi bila i samoj rudarskoj vlasti dana mogućnost nadzora rada na ugljenicima, jer tamo gdje bi se održavao tečaj, moralo bi se i paziti da se propisano radi, jer bi se primjerima davalo na znanje kakav rad je propisan, a kakav ne propisan. Naročito bi se pazilo da se ne radi tzv. pustošni rad, koji je štetan za naše rudarstvo, a mnogo je raširen osobito među tzv. deračima ("širferima").

Ta predviđanja su se ostvarila i na tom planu 28. 11. 1939. godine Odlukom bana Banovine Hrvatske u Varaždinu je osnovana Rudarska nadzornička škola, koja je obrazovala rudarske kadrove. 1957/58. godine otvara se Majstorska rudarska škola u Varaždinu, školovanjem učenika dvije godine. Od 1946. godine uz Rudarsku nadzorničku školu u Varaždinu radi i Rudarska srednja škola. 1970. godine osnovana je Viša geotehnička škola u Varaždinu, a 1990. godine Geotehnički fakultet Varaždin Sveučilišta u Zagrebu. I to je stvoreno zahvaljujući rudarskoj aktivnosti ivanečkog kraja.

Koristim se ovom prilikom da u znak zahvalnosti svima onima, koji su veći dio svog života proveli pod zemljom, za buduće generacije, sačuvamo bar mali dio te mukotrpne, ali slavne povijesti.

LITERATURA

1. BEZAK, J. i dr.: Investicijski program rekonstrukcije pogona Brodarevec, Ivanečkih ugljenokopa Ivanec, Ivanec, 1964.
2. ERNOIĆ, J. i dr.: Glavni projekt niskopa, okna i rastvaranje jame Kuljevčica III., Ivanec 1967.
3. KRAŠ, M.: Ivanec prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, Varaždin 1996.
4. KRAŠ, M.: Ivanečki kalendar 75, Ivanec, str. 113.-118.
5. Gradska knjižnica Varaždin: Odobrena pravila Ivanečke bratovštine za Kohlen-industrieverein u Hrvatskoj, Varaždin, 1911.
6. Grupa autora: Rudarska nadzornička škola, Školski centar za obrazovanje kadrova Varaždin 1939.-1989.

7. Grupa autora: Varaždinski zbornik, 1181.-1981., Varaždin, 1983.
8. SAPAČ, F.: Investicijski program - Generalni projekt za otvaranje pogona Plitvica, Ivanec, 1960.
9. "Varaždinske novosti", br. 159., prosinac 1932.
10. UTIEŠENOVIĆ, OSTROŽINSKI OGNJESLAV: Prirodna bogatstva u sjevernoj Hrvatskoj, Beč, 1879. s njemačkog preveo dr. Bruno Županić
11. ZAMBELI, A.: Studija kompleksnog odvodnjavanja područja rudnika Tiglin-Horvatska, Ivanec, 1965.

Iz Ivanečkih ugljenokopa

IVAN ČANŽAR

Ivanec

634.0 (497.13)

ŠUME IVANEČKOG KRAJA

Šume ivanečkog kraja prostiru se na području bivše općine Ivanec (sadašnje Ivanec, Lepoglava, Bednja, Klenovnik, Voća i Maruševec).

To se područje nalazi na samom sjevernom dijelu Hrvatskog zagorja i Hrvatske. Graniči sa sjevera državnom granicom s Republikom Slovenijom, zapadno i južno granicom Varaždinske županije i Krapinsko-zagorske županije, a s istočne strane prema Varaždinu granicama općina Maruševec, Ivanec i Voća sa susjednim općinama Varaždinske županije.

To je kraj gdje se Alpe spuštaju prema istoku svojim ograncima trakošćanskim dijelom Maceljske gore, nešto centralnije položene Ravne Gore, te s južne strane planinskim masivom planine Ivančice, a završava pribrežjem oko Radovana i Maruševca koji se blago spuštaju u dolinu rijeke Drave.

Između gorskih i planinskih masiva nalaze se prostrane doline uz vodotoke uz rijeku Bednju, te uz potoke koji se skoro okomito, pogotovo s njezine sjeverne (lijeve) strane ulijevaju u nju.

To je područje koje cjelovito pokriva Ured za katastar u Ivancu, a što je i vrlo važan uvjet kao podloga za izradu šumsko-gospodarskih operata evidencije i programa gospodarenja (gospodarske osnove i programa gospodarenja).

POVRŠINE

Prema podacima Ureda za katastar u Ivancu ukupna površina kraja je 34.972 ha, a na šume i šumska zemljišta otpada 13.629 ha, što znači da se šume prostiru na 38,97% ukupnih površina. Državne šume prostiru se na 4.091 ha, a privatne šume na 9.538 ha. Pretpostavimo da na tom području živi oko 40.000 ljudi - izračunato da na jednog stanovnika dolazi 0,34 ha šume. Za usporedbu navodimo ("Hrvatske šume" 93. – Ljetopis u riječi, slici i broju) da je učešće šuma na ukupnoj površini Hrvatske 43,5%, a u Europi 35,4%,; ili na 1 stanovnika u Hrvatskoj dolazi 0,51 ha šume, a u Europi 0,35 ha.

Međutim, prema podacima gospodarskih elaborata, od ukupnih površina šuma i šumskog zemljišta prema vlasništvu, na državne šume otpada 4.091 ha, a na privatne šume 9.616 ha. Ovdje se iskazuje razlika za privatne šume u većoj površini za 78 ha prema stanju Katastra (9.538 ha). Evidentirani višak, prema podacima, koji su utvrđeni prilikom izrade Programa gospodarenja, nastao je vjerojatno tako da je dio poljoprivrednog zemljišta pretvoren u šume, i to zbog toga što su mnoge poljoprivredne površine lošije kvalitete te ne odgovaraju poljoprivrednoj proizvodnji (apsolutno šumsko tlo) napuštene.

Tako je konačno utvrđena ukupna površina šuma prema gospodarskim programima 13.707 ha, od toga državnih 4.091 ha ili 30% i privatnih 9.616 ha ili 70%. U Hrvatskoj, odnos je obrnut – državnih šuma ima 81,4%, a privatnih 18,6%.

Od ukupnih površina na proizvodne površine otpada 13.625,37 ha, no kako na 30,03 na državnom vlasništvu, gospodare razni korisnici i one nisu programima uređene te za njih ne postoje uređajni podaci, umanjit ćemo proizvodne površine i u daljnjem izlaganju razmatrati podatke bez njih. Dakle, proizvodne površine su 13.595,43 ha.

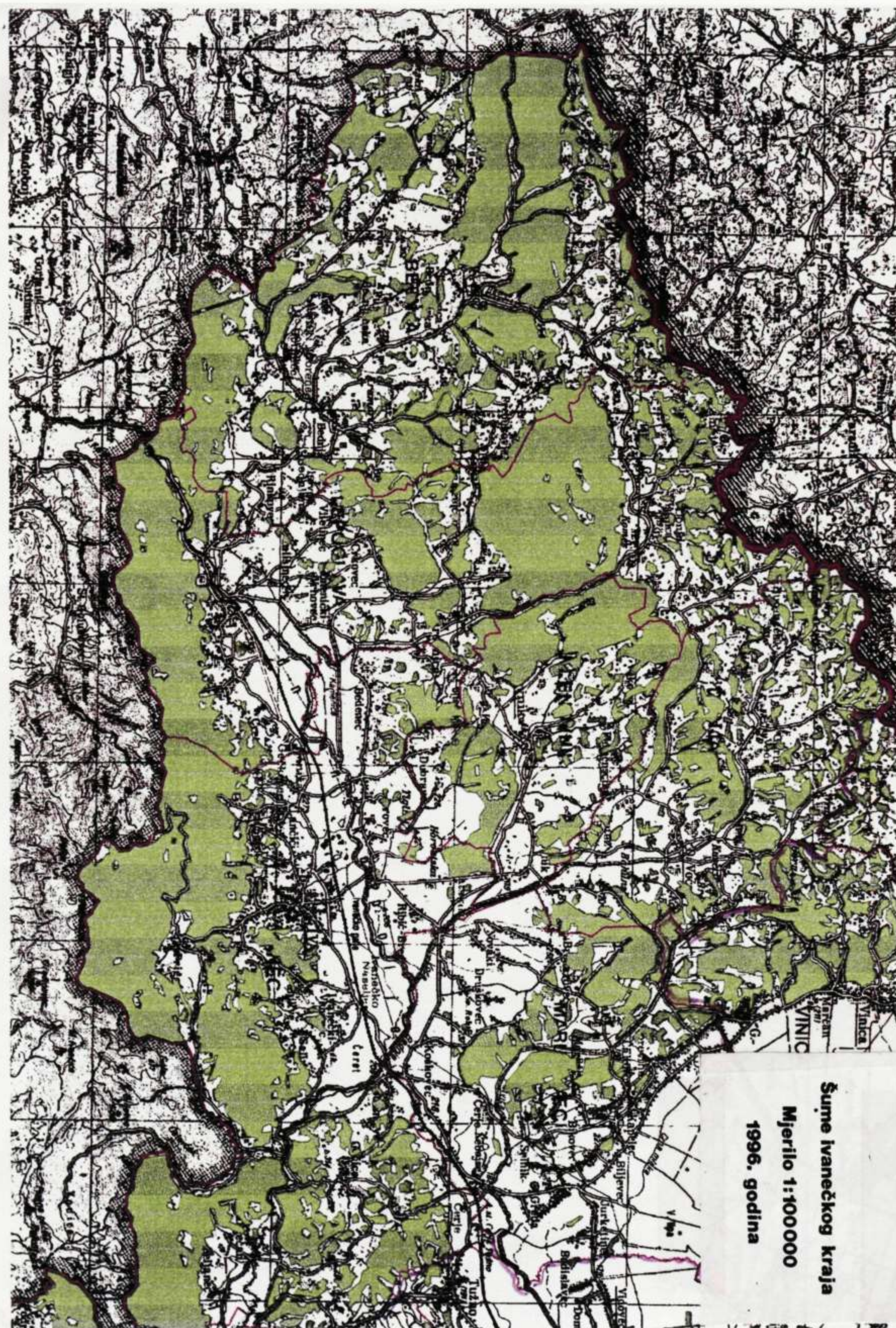

Šume ivanečkog kraja
Mjerilo 1:100000
1996. godina

Tabela 1. POVRŠINE ŠUMA I ŠUMSKOG ZEMLJIŠTA – PODACI PO GOSPODARSKIM OSNOVAMA I PROGRAMIMA GOSPODARENJA

VRSTA VLASNIŠTVA	KORISNICI	GOSPODARSKA JEDINICA	OBRASLO ha	NEOBRASLO		NE-PLODNO ha	UKUP-NO ha
				Proizv.	Neproizv.		
DRŽAVNE ŠUME	"HRVATSKE ŠUME"	TRAKOŠĆAN	958,15	-	13,75	11,86	983,76
		RAVNA GORA	1.015,50	2,07	0,75	9,38	1.027,70
		SJEV. IVANČICA	784,35	1,40	2,10	17,44	805,29
		ŽELJEZNICA dio	262,01	-	-	1,95	263,96
		VINICA-PLITVICA dio	512,61	-	1,60	11,37	525,58
		UKUPNO:	3.532,62	18,20	52,00	3.606,29	
	OSTALI KORISNICI	GORA - KZ LEPOGLAVA	370,56	-	-	10,29	380,85
		PARK ŠUMA TRAKOŠĆAN	60,90	1,38	1,30	0,13	63,71
		PAHINSKO IVANEC	10,10	-	-	-	10,10
		UREĐENE ŠUME UKUPNO	441,56	1,38	1,30	10,42	454,66
		NEUREĐENE ŠUME -razni korisn.	30,03	-	-	-	30,03
		SVEUKUPNO:	4.004,21	4,85	19,50	62,42	4.090,98
PRIVATNE ŠUME		TRAKOŠĆAN II	2.845,36	-	-	-	2.845,36
		RAVNA GORA II	1.661,81	-	-	-	1.661,81
		IVANČICA II	3.098,17	-	-	-	3.098,17
		PLITVICA II	2.010,97	-	-	-	2.010,97
		UKUPNO:	9.616,31	-	-	-	9.616,31
SVEUKUPNO:			13.620,52	4,85	19,50	62,42	13.707,29

RASPROSTRANJENOST ŠUMA I ŠUMSKE ZAJEDNICE

Rasprostranjenost šuma ivanečkog kraja uvjetovana je geografskim položajem kraja i reljefom koji je vrlo raznolik, posebno vertikalnom razvedenošću - od 200 m nadmorske visine pa sve do 1.061 m nadmorske visine, koliko je najviši vrh planine Ivančice.

Cijelo je područje prošarano šumom, ali ipak u većim kompleksima šume su formirane uz šume masiva Trakošćan, uz masiv Ravne gore, na sjevernim padinama Ivančice, te pribrežja oko Maruševca i Voće.

Uz nizinske dijelove oko rijeke Bednje i uz doline potoka prevladavaju poljoprivredne cjeline s razbacanim većim ili manjim šumskim površinama.

S obzirom na opće koristi ovih šuma, njihova rasprostranjenost je vrlo povoljna, a posebno je važno njihovo postojanje na strmim terenima uz Ivančicu i Ravnu goru, na lošim tlima - apsolutno šumska tla - gdje ionako osim šumske vegetacije ne bi uspijevale druge poljoprivredne kulture.

Uz reljefne karakteristike kraja na rasprostranjenost šuma, na vrste drveća i uzgojne oblike presudno značenje imaju i klimatske prilike, geološka podloga i sastavi tla, kao i čovjekovo djelovanje.

Utjecajem svih prirodnih faktora stvorena su staništa za život i razvoj biljnih zajednica, šumskih zajednica, pa tako i pojava i rast pojedinih vrsta drveća i grmlja i ostalog bilja.

Tako su utvrđene šumske zajednice:

- šuma bukve i jele (Abieti - Fagetum illyricum boreale Horvat) - Trakošćan, Ravna gora i Ivančica;
- šuma jele s rebračom (Blechno - Abietetum boreale prov.) - Trakošćan;
- brdska šuma bukve (Fagetum illyricum boreale montanum Horvat) - na svim predjelima;
- šuma kitnjaka i običnog graba (Querco petraeae - Carpinetum illyricum Horvat) - na svim predjelima;

- šuma kitnjaka i običnog graba s var. bukve (Querco petraeae - Carpinetum illyricum var. Fagus silvaticae Horvat) - na svim predjelima;
- šuma crne johe s drhtavim šašem (Carici brizoides - Alnetum glutinosae Horvat) - na nižim predjelima;
- šuma kitnjaka sa šašem (Carici sylvaticae - Quercetum petraeae prov.);
- šuma kitnjaka s bekicama (Luzulo - Quercetum petraeae prov.);
- šuma medunca i crnog graba (Querco - Ostryctum carpini foliae Horvat);
- šuma kitnjaka i pitomog kestena (Querco - Castanetum illyricum Horvat);

i druge manje zastupljene šumske zajednice, te kulture crnogoričnih vrsta - smreke, ariša, duglazije, borova i drugih, te crvenog hrasta od bjelogorice (Ekološko-gospodarski tipovi šuma gorja Hrvatskog zagorja - Šumarski institut Jastrebarsko).

GOSPODARSKI PODACI

Na osnovi znanstvenih saznanja i potreba, te prema zakonskim propisima, prije svega Zakona o šumama, radi što ispravnijeg gospodarenja, uređene su šume ivanečkog kraja (izrađene su gospodarske osnove i pograml gospodarenja) u potpunosti. Formirane su gospodarske jedinice i za svaku je izrađena gospodarska osnova ili program gospodarenja, a svakom se jedinicom i posebno gospodari.

Šume prema vlasništvu i korisnicima

Šumama u državnom vlasništvu gospodare:

- "Hrvatske šume" p.o. Zagreb (Šumarija Ivanec i Šumarija Varaždin)	3.606 ha
- KZ Lepoglava	381 ha
- DVOR Trakošćan	64 ha
- "Pahinsko" odgojni zavod Ivanec	10 ha
- razne bivše društvene organizacije, a sada u fazi predaje "Hrvatskim šumama"	30 ha
SVEGA:	4.091 ha
- šumama u privatnom vlasništvu gospodare po programima gospodarenja "Hrvatske šume" i oko 20.000 vlasnika	9.616 ha

Koristeći se podacima iz tih propisa, odnosno gospodarskih elaborata, prikazujemo brojčano u nekoliko slijedećih tabela dio slike o šumama ivanečkog kraja.

TABELA 2. PRIKAZ ZALIHA I PRIRASTA ZA PROIZVODNE POVRŠINE

VRSTA VLASNIŠTVA KORISNICI		GOSPODARSKA JEDINICA	PROIZVODNE POVRŠINE	DRVNA ZALIHA		TEČAJ. GOD. PRIR.	
			ha	Ukupna masa m^3	m3/ha	Ukupno	m3/ha
DRŽAVNE ŠUME	"HRVATSKE ŠUME"	TRAKOŠĆAN	958,15	245.831	256,57	5.641	5,88
		RAVNA GORA	1.017,57	176.485	173,44	4.522	4,44
		SJ. IVANČICA	785,75	122.988	156,52	4.357	5,54
		ŽELJEZNICA	262,01	49.045	187,19	2.007	7,66
		VINICA-PLITVICA dio	512,61	88.274	172,20	5.290	10,32
		UKUPNO:	3.536,09	682.623	193,04	21,817	6,17
	DRUGI KORIS.	GORA - KZ LEPOGLAVA	370,56	95.962	258,96	2.035	5,47
		PARK TRAKOŠĆAN	62,28	18.776	301,48	305	4,90
		PAHINSKO IVANEC	10,10	2.330	230,69	71	7,03
		UKUPNO:	442,94	117.068	264,30	2.411	5,44
	SVEGA:		3.979,03	799,691	200,98	24.228	6,09
PRIVATNE ŠUME		TRAKOŠĆAN II	2.845,36	404,982	142,30	15.490	5,44
		RAVNA GORA II	1.661,81	222.643	134,00	9.148	5,50
		SJ. IVANČICA II	3.098,17	361.002	116,52	16.792	5,42
		PLITVICA II	2.010,97	264.213	131,39	9.831	4,89
		UKUPNO:	9.616,31	1,252,840	130,28	51.261	5,33
SVEUKUPNO			13.595,34	2,052.531	150,97	75,489	5,55

Komentirajući tabelu, usmjeravamo pozornost na značajnu ukupnu drvnu zalihu od 2,052.531 m³ te na godišnji tečajni prirast drvne mase od 75.489 m³ (5,55 m³/ha). No, zaliha drvne mase od 150,97 m³ po ha manja je od moguće - normalne zalihe od 200 m³/ha i više.

Ukupna drvna zaliha i prirast (tečajni godišnji prirast), koji smo naprijed u tabeli iznijeli, sastoji se od drvnih zaliha i prirasta pojedinih vrsta drveća koja čine šume ivanečkog kraja.

TABELA 3.

VLASNIŠTVO	GOSPODARSKA JEDINICA	DRVNA ZALIHA PO VRSTI DRVETA U m³																			
		Hrast kitnj.	Hrast lužnj.	Crveni hrast	Bukva	Grab	Javor	Jasen	Bagrem	Kesten	OBG	Crna joha	OMB	Jela	Smreka	Bor	Borovac	Duglazija	Ariš	OCB	UKUPNO
DRŽAVNE ŠUME	TRAKOŠĆAN	13.957			116.215	4.347					8.291		506	56.931	36.917	8.299				368	245.831
	RAVNA GORA	24.942			105.847	7.795	5.900		128		7.726		321	15.860	2.275	5.351				340	176.485
	SJ. IVANČICA	7.110			99.306	2.643			514		9.712		515	458	975	1.634				121	122.988
	ŽELJEZNICA	6.278			26.713	4.303			667		7.559	192	1.481		354	656				842	49.045
	VINICA-PLITV.	7.058	609	3.357	2.086	3.887			1.452	41	2.715		3.397		10.320	11.536	32.959	608	2.299	5.950	88.274
	"HRVATSKE ŠUME"	59.345	609	3.357	350.167	22.975	5.900		2.761	41	36.003	192	6.220	73.249	50.841	27.746	32.959	608	2.299	7.621	682.623
	GORA-KZ LEPOGL.	9.158			71.843	1.419	3.738		52		3.838		731		811	4.372					95.962
	PARK Š.-TRAKOŠĆ.	1.886			4.538	129					920	108		7.438	3.099	658					18.776
	PAHINSKO	86			1.323	55			4	174	51		12		520		89			16	2.330
	OSTALI	11.130			77.704	1.603	3.738		56	174	4.809	108	743	7.438	4.430	5.030	89			16	117.068
	UKUPNO:	70.475	609	3.357	427.871	24.578	9.638		2.817	215	40.812	300	6.963	80.687	55.271	32.506	33.048	608	2.299	7.637	799.691
PRIVATNE ŠUME	TRAKOŠĆAN II	155.231			173.956	20.228			2.330	2.165	36.879	452	179	5.751	844	6.967					404.982
	RAVNA GORA II	80.506			80.009	25.562		100	1.875	5.331	8.854	1.067	358		86	18.895					222.643
	SJ. IVANČICA II	50.134			203.959	45.309		14.001	1.977	5.339	39.657		18			608					361.002
	PLITVICA II	68.569	5.945		104.061	40.318		12	9.377	488	21.587	2.602	183		58	11.013					264.213
	UKUPNO:	354,440	5.945		561.985	131.417		14.113	15.559	13.323	106.977	4.121	738	5.751	988	37.483					1.252,840
SVEUKUPNO:		424.915	6.554	3.357	989.856	155.995	9.638	14.113	18.376	13.538	147.789	4.421	7.701	86.438	56.259	69.989	33.048	608	2.299	7.637	2.052.531
%		20,7	0,3	0,1	48,2	7,6	0,5	0,7	0,9	0,6	7,2	0,2	0,4	4,2	2,7	3,4	1,6	-	0,1	0,4	

TABELA 4.

VLASNIŠTVO	GOSPODARSKA JEDINICA	GODIŠNJI TEČAJNI PRIRAST PO VRSTI DRVETA - u m³																			
		Hrast kitnj.	Hrast lužnj.	Crveni hrast	Bukva	Grab	Javor	Jasen	Bagrem	Kesten	OBG	Crna joha	OMB	Jela	Smreka	Bor	Boro-vac	Dugla-zija	Ariš	OCG	UKUPNO
DRŽAVNE ŠUME	TRAKOŠČAN	275			2.882	128					199		12	1.169	805	159				12	5.641
	RAVNA GORA	543			2.776	263	181		2		229		13	317	82	91				25	4.522
	SJ. IVANČICA	244			3.548	85			28		279		18	32	73	51				9	4.357
	ŽELJEZNICA	327			1.097	102			39		251	9	39		41	24				78	2.007
	VINICA-PLITV.	289	8	138	110	157			107	10	122		155		657	312	2.675	26	142	382	5.290
	"HRVATSKE ŠUME"	1.678	8	138	10.413	735	181		176	10	1.080	9	227	1.518	1.658	637	2.675	26	142	506	21.817
	GORA-KZ LEPOGL.	121			1.591	28	93		1		85		13		26	77					2.035
	PARK Š.-TRAKOŠĆ.	23			93	2					20	3		116	38	10					305
	PAHINSKO	2			39	2				4	1				21		2				71
	OSTALI	146			1.723	32	93		1	4	106	3	13	116	,85	87	2				2.411
	UKUPNO:	1.824	8	138	12.136	767	274		177	14	1.186	12	240	1.634	1.743	724	2.677	26	142	506	24.228
PRIVATNE ŠUME	TRAKOŠĆAN II	4.361			6.883	1.323			268	163	1.651	42	20	346	44	389					15.490
	RAVNA GORA II	2.683			3.623	1.216		7	201	223	355	59	20		4	757					9.148
	SJ. IVANČICA II	1.802			10.194	2.227		466	161	238	1.672		1			31					16.792
	PLITVICA II	2.160	168		4.362	1.424		1	432	17	812	103	8		3	341					9.831
	UKUPNO:	11.006	168		25.062	6.190		474	1.062	641	4.490	204	49	346	51	1.518					51.261
SVEUKUPNO:		12.830	176	138	37.198	6.957	274	474	1.239	655	5.676	216	289	1.980	1.794	2.242	2.677	26	142	506	75.489

Prema podacima iz tabele o masama drvnih vrsta možemo vidjeti da su bjelogorične vrste drveta zastupljene s 87,5% ili 1,796.253 m³, dok su crnogorice zastupljene s 12,5% ili 256.278 m³. Slični su pokazatelji i kod utvrđenih prirasta. Vidljivo je da su crnogorične vrste zastupljene dosta nisko i omjer iz ekonomsko-gospodarskih razloga mogao bi biti povoljniji za crnogoricu. Ali kako se u zadnje vrijeme okolina sve više zagađuje, a više stradavaju crnogorične vrste, odnos i nije tako nepovoljan.

Nadalje, iz tabela je vidljivo da su najznačajnije u formiranju šuma domaće autohtone vrste: bukva 48,2%, hrast kitnjak 20,7%, grab i OTB koje tvore oko 83% drvne zalihe, a sve ostale bjelogorične vrste 4,5%, a kod crnogorica jela, smreka i bor obični tvore 9,7% ukupne drvne zalihe, dok ostale crnogorice tvore svega 2,8% zalihe.

Sve ove vrste drveća, koje čine naše šume, tvore sastojine raznih oblika:

- prema učešću vrsta - mješovite s više vrsta ili čiste,
- prema nastanku - iz sjemena: sjemenjače ili visoke šume
  - iz panja: panjače ili niske šume
  - dijelom iz sjemena, dijelom iz panja: srednje šume
- prema uzgojnom obliku - jednodobne ili regularne
  - raznodobne ili preborne

  (uglavnom vezano uz pojavu jele),
- prema namjeni - gospodarske šume
  - zaštitne šume
  - šume s posebnom namjenom

Gore iskazani pojmovi i zakonski propis koji govori da se sve šume i šumsko zemljište razvrstavaju po uređajnim razredima, a uređajni razred se određuje prema namjeni šume i šumskog zemljišta, glavnoj vrsti drveća, na temelju koje se utvrđuje cilj gospodarenja, vrijeme ophodnje, odnosno promjera sječive zrelosti, bez obzira u kojem se omjeru nalazi glavna vrsta drveća u smjeni i prema načinu postanka, neka nam pomogne kod upoznavanja s podacima u tabeli uređajnih razreda.

TABELA 5. UREĐAJNI RAZREDI

PRIVATNE ŠUME UREĐAJNI RAZREDI	DRŽAVNE ŠUME			PRIVATNE ŠUME			UKUPNO		
	Površina	Drvna zaliha	Prirast	Površina	Drvna zaliha	Prirast	Površina	Drvna zaliha	Prirast
	ha	m^3	m^3	ha	m^3	m^3	ha	m^3	m^3
Hrast kitnjak iz sj.	144,69	43.299	826	2.559,06	354.303	12.678	2.703,75	388.602	13.504
Hrast lužnjak iz sj.	0,94	655	10	79,00	9.892	313	79,94	10.547	323
Crveni hrast	11,07	4.067	159				11,07	4.067	159
Bukva iz sjemena	1.644,43	333.618	9.996	3.631,49	546.207	21.675	5.275,92	879.825	31.671
Grab	7,99	513	38	726,60	73.076	3.214	734,59	73.589	3.252
Jasen				7,88	439	33	7,88	439	33
Bagrem	27,10	2.550	179	139,47	11.141	695	166.57	13.691	874
Kesten	1,35	54	12	151,54	11.634	704	152,89	11.688	716
Crna joha	24,95	2.487	109	66,27	3.978	201	91,22	6.465	310
Jela - bukva	901,42	214.876	4.753	31,68	5.616	252	933,10	220.492	5.004
Jela	25,76	7.721	162				25,76	7.721	162
Smreka	469,45	66.220	2.142	7,74	1.291	58	477,19	67.511	2.200
Bor	85,38	18.730	611	162,38	24.117	1.161	247,76	42.847	1.672
Borovac	245,42	44.984	3.358				245,42	44.984	3.358
Duglazija	31,95	1.089	46				31,95	1.089	46
Ariš	49,32	3.998	264				49,32	3.998	264
E.a. topole	2,64						2,64		
Bukva iz panja	101,46	18.690	553	1.690,22	183.444	8.787	1.791,68	202.134	9.340
Hrast kitnjak iz p.	58,00	10.560	315	188,209	826	246,29	30.769	1.141	
Panjače za konv.	23,53	3.794	136				23,53	3.794	135
Ostale četinjače	4,85						4,85		
Čistine	1,81						1,81		
Gospod. šume-ukup.	3.863,51	777.905	23.669	9.441,62	1.236.347	50.497	13.305,13	2,014.252	74.167
Hrast iz sjemena				125,95	13.077	553	125,95	13.077	553
Hrast iz panja	55,53	8.403	252	37,88	2.203	166	93,41	10.606	418
Bukva iz panja	44,23	9.521	225	5,15	463	12	49,38	9.984	237
Bukva iz sjemena	11,66	3.326	68	4,58	642	26	16,24	3.968	94
Jela - bukva	3,27	536	14				3,27	536	14
Smreka	0,83						0,83		
Grab				1,13	108	6	1,13	108	6
Zaštitne š.-ukupno	115,52	21.786	559	174,69	16.493	763	290,21	38.279	1.322
SVEUKUPNO	3.979,03	799.691	24.228	9.616,31	1,252.840	51.261	13.595,34	2,052.531	75.489

Iz tabele je vidljivo da na proizvodnim površinama dolaze šume:

a) prema namjeni

- gospodarske šume - na 13.305 ha s masom od 2,014.252 m^3.

- zaštitne šume - na 290 ha s masom od 38.279 m^3.

- šume s posebnom namjenom - iskazane su u gospodarskim šumama, iako Park-šuma Trakošćan ima tu namjenu, kao i dio šuma KZ Lepoglava i "Pahinsko", te će u novim elaboratima biti vjerojatno razvrstane kao šume s posebnom namjenom.

b) prema uzgojnom obliku

- visoke jednodobne šume - na 11.391 ha (83,8%) - masa 1,795.244 m^3 (u novom gospodarskom elaboratu iskazat će se u G. đ. "Trakošćan" oko 600 ha - visokih raznodobnih šuma),

- niske šume (panjače) - na 2.204 ha (16,20) - masa 257.287 m^3.

c) prema smjesi drveća

- taj podatak se može iz tabele tek nazirati, nije posebno iskazan, ali prema iskustvu najveći je broj mješovitih sastojina.

S obzirom na stanje šuma, drvne zalihe i prirasta drvne mase, postoji mogućnost i korištenja dijela mase, užitna drvna masa, čime se stiče određena korist - direktna korist od šuma, a količina drvne mase za sječu i način korištenja određeni su isto tako propisima gospodarskih programa i osnova - osnovama sječa.

Godišnja mogućnost sječe ili sječiva drva masa ili etat vidljiv je u slijedećoj tabeli.

TABELA 6. ETATI - GODIŠNJI PO MASI - PROPISANI

GOSPODARSKA	GLAVNI PRIHOD		PRETHDONI PRIHOD		UKUPNO	
JEDNICA	ha	m^3	ha	m^3	ha	m^3
TRAKOŠĆAN	437,02	6.500	249,01	582	686,03	7.082
RAVNA GORA	223,30	2.026	513,74	983	737,04	3.009
SJ. IVANČICA	148,90	2.421	449,95	746	598,85	3.167
ŽELJEZNICA		60		403		463
VINICA-PLITVICA		218		1.188		1.406
UKUPNO "HŠ"	809,22	11.225	1.212,70	3.902	2.021,92	15.127
GORA-KZ LEPOGL.	91,76	1.630	177,88	460	269,64	2.090
PARK TRAKOŠĆAN	60,90			92	60,90	92
PAHINSKO	3,18	36	6,92	12	10,10	48
UKUPNO-OST.	155,84	1.666	184,80	564	340,64	2.230
SVEGA-DRŽAVNE:	965,06	12.891	1.397,50	4.466	2.362,56	17.357
TRAKOŠĆAN II	313,00	2.006	1.311,00	2.338	1.624,00	4.344
RAVNA GORA II	272,20	944	946,61	1.053	1.218,81	1.997
IVANČICA II	224,22	285	2.863,04	3.144	3.087,26	3.429
PLITVICA II	130,00	1.604	1.510,00	2.381	1.640,00	3.985
UKUPNO-PRIVATNE	939,42	4.839	6.630,65	8.916	7.570,07	13.755
SVEUKUPNO:	1.904,48	17.730	8.028,15	13.382	9.932,63	31.112

Šume ivanečkog kraja predstavljaju veliku vrijednost s velikom drvnom zalihom koja se prirašćivanjem može obnavljati i povećavati za razliku od drugih prirodnih bogatstava i sirovina. Razumnim se gospodarenjem ta drvna zaliha praktički ne može iscrpiti.

To znači, treba se tako gospodariti da se ne ugrožava opstanak šumske zajednice, čuvati uvjete života šuma - čuvati stanište.

Treba dio mase prirasta ostavljati za akumulaciju drvne mase, što znači sjeći manje od prirasta, što se i u našim mjerama i čini.

Ako je utvrđen godišnji tečajni prirast drvne mase 75.489 m^3, poštujući propisani etat od 31.112 m^3, što je tek 41% prirasta, stvaramo akumulaciju drvne zalihe oko 44.377 m^3 godišnje. Uz ovu mjeru popravka stanja u šumama kroz programe gospodarenja, propisani su i minimalni šumsko-uzgojni radovi jednostavne i proširene biološke reprodukcije (pošumljivanje, popunjavanje, njega pomlatka i mladika, čišćenje, razne sanacije sastojina i tala) na površinama od 3.280 ha kroz 10 godina.

No, na žalost i naše šume su ugrožene dijelom nekontroliranom sječom nesavjesnih korisnika, ali još više od svih mogućih zagađivanja (trovanjem tala i zraka kemijskim zagađivanjem, te štetnim djelovanjem radijacije) koji uzrokuju propadanje šuma.

Zaraženost i oštećenje pojedinih naših šuma točnije ne možemo iznijeti, ne raspolažemo točnijim podacima, ali sušenje smreke i smrekovih sastojina, sušenje jele, ledolomi i snjegolomi ipak su značajnije prisutni u našim šumama u "zadnje" vrijeme.

Iznašajući podatke o stanju naših šuma ogromnim bogatstvom koje se iskazuje u drvnoj masi - direktnoj koristi, napominjemo da su mnogostruko značajnije one opće koristi koje šuma daje.

Opće koristi odražavaju se osobito u zaštiti zemljišta, prometnica i drugih objekata od erozije, bujice i poplava, utjecaju na vodni režim i hidroenergetski sustav, u utjecaju na plodnost zemljišta i poljoprivrednu proizvodnju, u utjecaju na klimu, u zaštiti i unapređenju čovjekove okoline, u stvaranju kisika i pročišćavanju atmosfere, u utjecaju na ljepotu krajolika te stvaranju povoljnih uvjeta za liječenje, oporavak, odmor i rekreaciju, za razvitak turizma i lovstva i za obranu Republike Hrvatske - a to su koristi koje služe cjelokupnom pučanstvu, a ne samo šumovlasnicima.

Zato šuma kao dobro od općeg interesa i kao specifično prirodno bogatstvo uživa posebnu zaštitu društva.

Šume ivanečkog kraja svojim postojanjem na ovim prostorima guste naseljenosti ljudima, u okruženju većih gradova, industrije i prometne gustoće, izuzetno su važne i dobrodošle u koristi čovjeka, očuvanju okoliša i zaštiti prirode. One predstavljaju stup biološke ravnoteže cijelog tog kraja. Neka rastu i neka se zelene!

LITERATURA

1. Gospodarska osnova za g. j. Trakošćan
2. Gospodarska osnova za g. j. Ravna gora
3. Gospodarska osnova za g. j. Sjeverna Ivančica
4. Gospodarska osnova za g. j. Vinica - Plitvica
5. Gospodarska osnova za g. j. Željeznica
6. Gospodarska osnova za g. j. Gora - Lepoglava

1. Programi gospodarenja - Park-šuma Trakošćan
2. Programi gospodarenja - Šuma Pahinsko
3. Programi gospodarenja - g. j. Trakošćan II
4. Programi gospodarenja - g. j. Ravna gora II
5. Programi gospodarenja - g. j. Ivančica II
6. Programi gospodarenja - g. j. Plitvica II

ŽELJKO VIDAČEK
VERICA RIBIĆ
EDO PUTAR

631.4 (497.13)

Zagreb / Ivanec

STANJE I MOGUĆNOSTI KORIŠTENJA ZEMLJIŠTA U IVANEČKOM KRAJU

UVOD

Novim ustrojstvom Republike Hrvatske, općina Ivanec, kao dio Varaždinske županije, s oko 96 km2 površine, od čega je 50% poljoprivredno zemljište, čini proizvodno gospodarsku cjelinu s određenim specifičnim obilježjima zemljišnih resursa i proizvodnih potencijala.

Trend promjena u bavljenju poljoprivrednom proizvodnjom u novostvorenim uvjetima gospodarskog razvitka zahtijeva uočavanje sadašnjeg stanja i harmonizaciju svih potreba i čimbenika zemljišnog prostora – resursa.

Zbog efektivno i potencijalno ograničenog poljoprivredno proizvodnog prostora u općini Ivanec, potrebna je njegova zaštita i racionalno korištenje kako u promicanju obiteljskih i tržišno orijentiranih poljoprivrednih gospodarstava, tako i u interesu zaštite naše lokalne prirodne – genetske baštine.

METODIKA RADA I KORIŠTENI MATERIJAL

Analiza stanja zemljišnog fonda temelji se na utvrđivanju kategorija i bonitetnih klasa katastara Ivanec (1996), zatim pedološkim značajkama – zastupljenosti pedosistematskih jedinica pedološke karte Hrvatske – list Ptuj 4 (1983). Sadašnja namjenska pogodnost zemljišnih jedinica je prema osnovnim kriterijima procjene zemljišta FAO (1976.), Vidaček, et al (1981., 1983., 1986/87.).

Stanje i strategija razvoja poljoprivrede ivanečkog kraja promatrana je prema strategiji razvoja u Varaždinskoj županiji (Ribić Verica et al., 1995), te s aspekta sadašnjih mogućnost korištenja zemljišnog fonda.

KATEGORIJE I BONITETNE KLASE ZEMLJIŠTA

Ukupna površina općine Ivanec je 9.581 ha s 61.975 parcela. Oranica ima 2.281 ha (23,8%) sa 16.351 parcelom, voćnjaka 222 ha (2,3%) s 2.955 parcela, vinograda 317 ha (3,3%) s 4.904 parcele, livada 1.457 ha (15,2%) s 11.351 parcelom, pašnjaka 312 ha (3,3%) s 4.115 parcela, šuma 4.150 ha (43%) s 11.843 parcele i neplodnog zemljišta 842 ha (8,8%) s 10.456 parcela, tablica 1. Poljoprivrednih površina ima 4.589 ha ili 47,9% u 39.676 parcela, odnosno 2,7 parcela na jednog stanovnika općine Ivanec. Prosječna veličina jedne parcele je 1.500 m2 ili 416,7 čhv.

Oranica ima svega 5 ha prve bonitetne klase. Najviše oranica je šeste bonitetne klase. Voćnjaka i vinograda nema prve bonitetne klase. Najviše voćnjaka i vinograda je pete bonitetne klase. Najveća zastupljenost livada i pašnjaka je u trećoj i četvrtoj bonitetnoj klasi. Voćnjaci, vinogradi i veće površine oranica nalaze se na ocjeditim položajima – pleistocenskim terasama i brežuljkasto-brdovitom području.

FIZIOGRAFSKE I PEDOLOŠKE ZNAČAJKE

Općina Ivanec ima značajke brdsko-planinskog područja. Očigledne su četiri pedološko-fiziografske i biljno proizvodne cjeline.

Dolina Bednje i pritoka

Brežuljci vrlo blagih i umjerenih nagiba do 18%

Brežuljci i brda umjerenih i jakih padina do 45%

Brda jakih padina do 65%

Zemljišni fond dolinskog područja Bednje i pritoka čine močvarna glejna, semiglejna i koluvijalna tla. Na brežuljcima vrlo blagih i umjerenih padina su najveće površine pseudoglejnih tala. Brežuljke i brda umjerenih i jakih padina pokrivaju antropogena, lesivirana, eutrično i distrično smeđa tla, te rendzine i pseudoglejna tla. Brda jakih šumovitih padina imaju na prilično heterogenom matičnom supstratu distrično smeđa tla, zatim ranker, lesivirana, smeđa na vapnencu, crnicu dolomitnu i, u manjoj mjeri, distrično smeđa podzolirana tla.

Močavarno glejna tla – hipoglejna i amfiglejna nastaju u uvjetima prekomjerne vlažnosti ili zbog visokih podzemnih voda i/ili poplavama rijeke Bednje i pritoka Bistrice, Matačine, Šikad, Bituševja i Voće. Semiglejna i koluvijalna tla su ocjedita i normalno vlažna do najmanje jedan metar dubine. Pseudoglejna tla sa slabije propusnim potpovršinskim slojem budu u vlažnom razdoblju godine mokra – saturirana od površine. Prekomjerna vlažnost i sporo procjeđivanje oborinske vode traje duže na zaravnima, a kraće na obroncima – nagnutim terenima. U ljetnom beskišnom vremenu moguću su veći nedostaci vode u pseudoglejnim tlima.

Tablica 1: Kategorije i bonitetne klase zemljišta u općini Ivanec
Stanje u 1996. godini

	Oranica		Voćnjak		Vinograd		Livada		Pašnjak		Šuma		Neplodno	Sve-ukup-no
Klasa	površina u ha	površina u %	površina u ha	površina u%	površina u ha	površina u %	površina u ha	površina u %	površina u ha	površina u %	površina u ha	površina u %	površina u ha	
1	5	0,2	–	–	–	–	19	1,3	25	8,0	–	–	–	–
2	46	2,0	1	0,4	–	–	97	6,8	44	14,1	22	0,5	–	–
3	209	9,2	50	22,5	14	4,4	302	10,7	64	20,5	150	3,6	–	–
4	352	15,4	77	34,7	59	18,6	472	32,4	116	37,2	453	10,9	–	–
5	415	18,2	73	32,9	142	44,8	318	21,8	55	17,6	1256	30,3	–	–
6	696	30,5	21	9,5	90	28,4	200	13,7	8	2,6	1445	34,8	–	–
7	505	22,2	–	–	12	3,8	41	2,8	–	–	824	19,9	–	–
8	53	2,3	–	–	–	–	8	0,5	–	–	–	–	–	–
Ukupno	2281	100	222	100	317	100	1457	100	312	100	4150	100	842	9581
%	23,8	–	2,3	–	3,3	–	15,2	–	3,3	–	43,3	–	8,8	100

Reakcija, zasićenost bazama, matični supstrat, dubina i nagib vrlo su različite značajke distričnog i eutrično smeđeg tla, te rendzine, rankera i antropogenih tala vinograda i voćnjaka.

Zastupljenost i rasprostranjenost opisanih sistematskih jedinica tala u općini Ivanec prikazane su na priloženoj namjenskoj pedološkoj karti.

MOGUĆNOSTI KORIŠTENJA ZEMLJIŠTA

Sadašnje i buduće mogućnosti korištenja zemljišta u ivanečkom kraju određene su kvalitetama tla – dubina, tekstura, reakcija, topografijom – nagib, ekspozicija, nadmorska visina, klimom – izmjena sušnih i vlažnih, toplih i hladnih razdoblja, te jednako važnim društveno-ekonomskim uvjetima – investicije, subvencije, tržište, organiziranost, stručnost, informiranost.

Za ovu priliku, procjena sadašnjih mogućnosti – pogodnosti zemljišta ivanečkog kraja za korištenje u poljoprivredi je prema kvalitetama – ograničenjima tla, klime i topografije. Konkretno, sistematske jedinice tala prema sličnim ili istim pedološkim, hidropedološkim i topografskim kvalitetama – ograničenjima, svrstavamo u redove, klase i podklase pogodnosti za obradu, tablica 2.

Zemljišta doline Bednje i pritoka pretežno su privremeno nepogodna za redovitu obradu (klasa N-1) prvenstveno zbog visokih podzemnih i/ili stagnirajućih površinskih voda. Prioritet njihova uređenja su hidromelioracije. Na vrlo blagim nagibima i zaravnima brežuljaka za pseudoglejnu zemljišnu jedinicu (klasa P-3), mogućnosti obrade su ograničene zbog povremenog stagniranja površinske-oborinske vode. Agromelioracije – podrivanje, kalcizacija, humizacija i meliorativna gnojidba sa ili bez detaljne odvodnje prioriteti su njihovog uređenja.

Tablica 2: Procjena pogodnosti zemljišta za obradu

Red pogodnosti	Klasa pogodnosti	Potklasa pogodnosti - vrsta ograničenja	Pripadajuće sistematske ili zemljišne jedinice
P Pogodno	P-1 dobra	0 – neznatna	Semiglejna i koluvijalna neoglejena
	P-2 umjereno dobra	e – erozija	Kiselo i eutrično smeđa, Lesivirana i Antropogena, sve do 12% nagiba
	P-3 ograničeno pogodna	ed – efektivna dubina e – erozija	Rendzina i Antropogena srednje duboka do 12% nagiba
		ed – efektivna dubina v – vlažnost e – erozija	Pseudoglejna do 12% nagiba
N Nepogodno	N-1 privremeno nepogodna	V, v – podzemne i/ili površinske vode	Koluvijalna oglejena i Močvarno glejna
		n – nagib 12–50% e – erozija ed – efektivna dubina	Rendzina, Ranker, Kiselo i Eutrično smeđe, Lesivirana, sve plitka tla
	N-2 trajno nepogodna	n – nagib preko 50% e – erozija ed – efektivna dubina	Rendzina, Ranker, Kiselo i Eutrično smeđe, Crnica, Distrično smeđe podzolirano, sve plitka tla

Brežuljci i brda jakih padina do 50% nagiba privremeno su nepogodni (klasa N-1) za obradu i intenzivno korištenje. Prioritetne mjere su konturna obrada ili terasiranje. Trajno nepogodne površine (klasa N-2) nagiba preko 50% imaju plitka tla. To su, za razliku od vrlo ograničenih – nepogodnih poljoprivrednih zemljišta, efektivno i potencijalno bolja šumska staništa.

POLJOPRIVREDA I OKOLIŠ

Poljoprivreda se temelji na obnovljivim i ranjivim prirodnim-zemljišnim resursima. To obvezuje sve njihove direktne i indirektne korisnike na racionalno-održivo gospodarenje, odnosno zaštitu od nepotrebne i nekontrolirane prenamjene, degradacije i onečišćenja teškim metalima i perzistentnim ostacima sredstava za zaštitu bilja. U tu svrhu, za brdsko-planinske uvjete većeg dijela općine Ivanec, treba temeljito analizirati i programirati gnojidbu, plodored, obradu tla, biološku zaštitu štetnika i bolesti. Za obiteljska gospodarstva, kao temelj hrvatske nacionalne agrarne politike i poljoprivredne proizvodnje, preporuča se organsko-biološka proizvodnja hrane i/ili strogo kontrolirana primjena kemijskih sredstava.

Biljna proizvodnja je ekstenzivna. Potrošnja mineralnih gnojiva je oko 132 kg/ha uključivo i gnojidbu livada. Nedostatak hranjiva djelomično se nadomješta stajskim gnojem. Potrošnja pesticida je oko 4 kg/ha na obradivim površinama. Organizirane kontrole i zaštite poljoprivrednog zemljišta nema.

BILJNA PROIZVODNJA

Oranična biljna proizvodnja na 2.281 ha površine, uglavnom brežuljaka vrlo blagih i umjerenih padina, usmjerena je pretežito na ratarsko-stočarsku proizvodnju. U strukturi proizvodnje žitarica najveće površine zauzima kukuruz koji čini energetsku osnovu u hranidbi stoke.

Naziv	Površina, ha	Prinos, t/ha
Pšenica	339	3
Raž	16	2,5
Ječam	15	2,6
Zob	23	2,9
Kukuruz	1072	3,5

Livadske površine prostiru se na 1.457 ha, dominantno uz Bednju i njene pritoke, degradiranog su biljnog sastava, te daju niske i nekvalitetne prinose stočne hrane, pa bi uređenje tih površina značajno doprinijelo ekonomičnijem korištenju.

Vinogradarstvo, a uz to i proizvodnja vina, još uvijek je usmjerena na zadovoljavanje vlastitih potreba, samo manjim dijelom kvalitetom ima obilježje tržne proizvodnje.

Klimatski uvjeti ivanečkog vinogorja pogoduju uzgoju kvalitetnih sorata grožđa, što bi trebalo uvjetovati proizvodnjom kvalitetnog vina za tržište, uključujući tu i zaštitu geografskog podrijetla grožđa i vina za promet.

Voćarstvo samo po sebi predstavlja visoko akumulativnu granu poljoprivrede a na ivanečkom području još uvijek prevladavaju stari ekstenzivni nasadi. Sadnja novih nasada uz okućnice služi uglavnom za vlastite potrebe. Regeneracijom postojećih nasada stvorile bi se povoljne mogućnosti za tržišnu orijentaciju u ovoj proizvodnji.

STOČARSKA PROIZVODNJA

Na području općine Ivanec stočarska proizvodnja stagnira, a mnoga gospodarstva su je gotovo i napustila, posebice u govedarstvu, unatoč tome što na istom području djeluje prerađivačka industrija mesa, a organizirano se vrši i otkup mlijeka za potrebe "Vindije" Varaždin.

Broj goveda iznosi 2.460, od čega je 2.186 krava i steonih junica, međutim, opadanje broja stoke se nastavlja.

Prevladava stajski uzgoj stoke, što nepovoljno utječe na zdravstveno stanje i životni vijek životinja, te na produktivnost proizvodnje.

SELJAČKA GOSPODARSTVA

Broj seljačkih čistih poljoprivrednih gospodarstava u stalnom je opadanju, a povećava se broj mješovitih poljoprivrednih gospodarstava. Istovremeno, povećava se i starosna dob pojedinih gospodarstava.

Ograničavajući čimbenici bržeg razvoja obiteljskih poljoprivrednih gospodarstava su usitnjenost i rasparceliranost prostora, nedovoljna specijalizacija proizvodnje, nedovoljno poznavanje tržišta i komercijalnih tvrtki za plasman vlastite proizvodnje, nedostatak vlastitog inicijalnog kapitala.

MARKETING POLJOPRIVREDNIH PROIZVODA

Većina poljoprivredne proizvodnje na ovom području je samoopskrbnog karaktera. U središtu općine, u Ivancu organizirano djeluje tržnica na kojoj se prodaje višak proizvoda iz poljoprivrednih gospodarstava, te sajam stoke za šire ivanečko područje.

Marketing poljoprivrednih proizvoda obilježen je sezonskim načinom proizvodnje, ograničenom proizvodnjom uvjetovanom čimbenicima ovog klimatskog podneblja, te monopolom u otkupu poljoprivrednih proizvoda, posebice mlijeka.

Materijalno poticanje privatne inicijative u marketingu poljoprivrednih proizvoda pozitivno bi se odrazilo na plasman istih, kao i na povećanu proizvodnju za tržište.

UMJESTO ZAKLJUČAKA – PREPORUKE

Gospodarenje svim zemljišnim resursima po načelima održivog razvoja.

Racionalno gospodarenje poljoprivrednim i šumskim zemljištem, posebno na većim nagibima i plitkom tlu.

Okrupnjavanje i uređenje poljoprivrednog zemljišta.

Raznovrsnija tradicionalna poljoprivredna proizvodnja s uvođenjem novih kultura i stoke uz poticajne mjere i sredstva Općine i Županije.

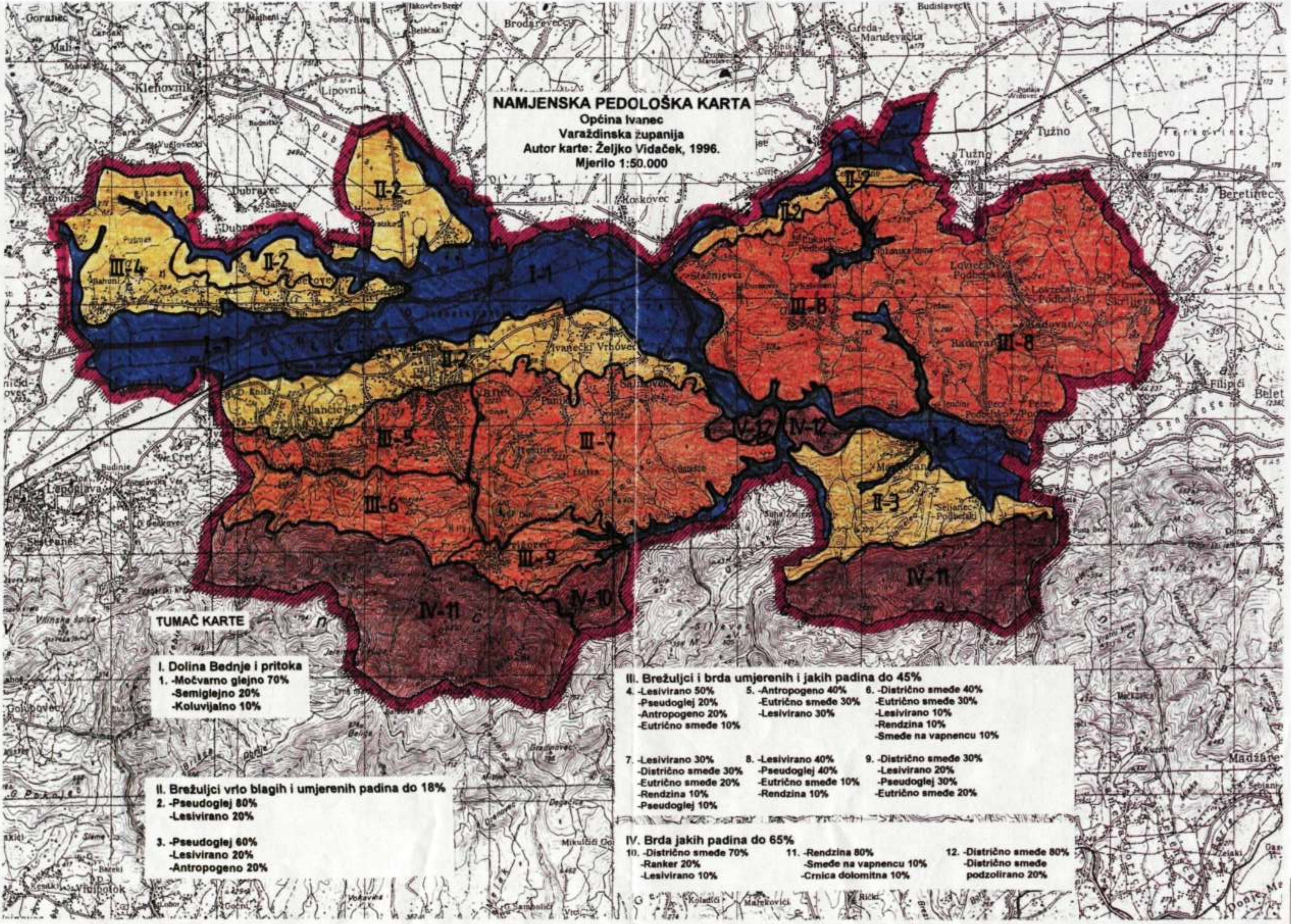
Popularizacija i programski razvoj organsko-biološke ili zdravstveno ispravne proizvodnje hrane.

Regeneracija postojećih nasada vinove loze i voćaka, te zaštita geografskog porijekla grožđa i vina.

Samoorganiziranje poljoprivrednika – seljaka bez skupih posrednika na općinskom, županijskom i nacionalnom nivou, za zajedničko planiranje, opremanje, usluge, te nabavu i prodaju proizvoda, te obvezno organiziranje regionalno-funkcionalne savjetodavne stručne službe.

LITERATURA

1. RIBIĆ VERICA, et al. (1995): Analiza stanja i strategija razvoja poljoprivrede u Županiji varaždinskoj, RH Županija varaždinska – Upravni odjel za gospodarski razvoj i poljoprivredu, Varaždin
2. VIDAČEK, Ž., KUŠEN, E., FRIŠČIĆ, J. (1981): Procjena pogodnosti poljoprivrednog zemljišta općine Ivanec za namjensko korištenje i prijedlozi za njegovo uređenje i zaštitu, Zbornik gozdarstva in lesarstva, L. 19, št. 1, S. 141–156, Ljubljana
3. VIDAČEK, Ž., ŠMANJAK, I. (1983): Pedološka karta Hrvatske – list Ptuj 4 s tumačem. Projektni savjet, Zagreb
4. VIDAČEK, Ž. (1983): Karakteristike i pogodnost poljoprivrednog zemljišnog prostora za biljnu proizvodnju u varaždinskoj regiji, Varaždinski zbornik 1181–1981, str. 111–118, Varaždin
5. VIDAČEK, Ž., HUSNJAK, S. (1986/87): Agropedološka i melioracijska osnova – Studija uređenja zemljišta i otvorenih vodotoka za gornji dio vodnog područja sliva Drave i Dunava na području ZO Varaždin, Fakultet poljoprivrednih znanosti, Zagreb, rukopis
6. x x x FAO (1976): A Framework for Land Evaluation, Soil Bulletin, No. 32, Rome
7. x x x Hrvatski farmer (1995): Hrvatska – Biološki vrednijom hranom u Europu, Zbornik radova, Zagreb
8. x x x Katastar Ivanec (1996): Podaci o kulturama i klasama za općinu Ivanec – Stanje 31. 12. 1995, rukopis
9. x x x Zavod za fotogrametriju Zagreb (1991): Zahtjev za provođenje komasacije na komasacionom području "Ivanečko polje", Zagreb, rukopis

Slika umanjena za 45 % od mjerila 1:50000

MILIVOJ REĐEP
OLIVERA ISTER

Varaždin

338" 18/19(497.13)

GOSPODARSKE KARAKTERISTIKE KOTARA IVANEC KRAJEM 19. I POČETKOM 20. STOLJEĆA

Nakon što je 1881. godine Vojna krajina definitivno prisjedinjena Provincijalu, teritorij Hrvatske i Slavonije dijelio se na 8 županija: Ličko-krbavsku, Modruško-riječku, Zagrebačku, Bjelovarsko-križevačku, Varaždinsku, Virovitičku, Požešku i Srijemsku. 1895. godine iz sastava županija izdvojeni su gradovi Zagreb, Varaždin i Zemun te podvrgnuti neposrednoj upravi Zemaljske vlade, što znači da su u upravnom pogledu bili izjednačeni sa županijama. Svaka županija dijelila se na upravne kotareve i upravne općine kao manje upravne jedinice. U sastavu Varaždinske županije bili su upravni kotarevi: Ivanec, Klanjec, Ludbreg, Novi Marof, Pregrada, Varaždin i Zlatar.

Upravni kotar Ivanec činile su 3 upravne općine, i to: Bednja, Ivanec i Marušević.

Županija varaždinska (bez grada Varaždina) zahvaćala je 1910. godine 2.441 km², od čega je na upravni kotar Ivanec otpadalo 312 km² ili 12,8% ukupne površine varaždinske županije.

Od 312 km² ukupne površine, na poljodjelsku površinu otpadalo je 143 km² ili 45,8% ukupne površine, što je nešto manje nego prosjek za varaždinsku županiju koji je iznosio 52,4%.

Popisi stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji obavljani su već u drugoj polovici 18. st.,[1] no ovdje je interesantno spomenuti popise iz zadnjih desetljeća 19. i prvog desetljeća 20. stoljeća.[2] Ovi popisi utvrdili su za upravni kotar Ivanec sljedeći broj stanovnika:

Godina	Broj stanovnika
1869*	27.031
1880.	29.169
1890.	33.567
1900.	36.516
1910.	41.305

* Popis je proveden u siječnju 1870. godne

Ukupni broj stanovnika porastao je u 40-godišnjem razdoblju za 14.274 stanovnika ili za 52,8%, što je bilo osjetno više nego što je to bilo u Varaždinskoj županiji gdje je taj rast izražen s 44,8% odnosno, uzimajući u obzir i grad Varaždin, 43,2%, a što je bilo otprilike i na nivou ukupnog porasta stanovništva u Hrvatskoj i Slavoniji od oko 42%.

Varaždinska županija bila je najgušće naseljena županija u Hrvatskoj i Slavoniji gdje je 1910. godine dolazilo 120 stanovnika na 1 km² ukupne površine, odnosno 230 stanovnika na 1 km² poljoprivredne površine, dok je prosjek za Hrvatsku i Slavoniju iznosio 62, odnosno 134 stanovnika na 1 km² ukupne odnosno poljoprivredne površine. U kotaru Ivanec je u pogledu gustoće stanovništva bila slijedeća situacija:

Godina	Broj stanovnika na 1 km² ukupne površine	Broj stanovnika na 1 km² poljoprivredne površine
1869.	87	194
1880.	94	210
1890.	108	241
1900.	117	263
1910.	132	297

Ove brojke ukazuju na znatno veću gustoću stanovništva u kotaru Ivanec (po oba dva kriterija) nego što je to slučaj u Varaždinskoj županiji, a osobito u usporedbi s cjelovitom Hrvatskom i Slavonijom u odnosu na koju je gustoća naseljenosti veća više od 2 puta.

No za ocjenu nivoa gospodarstva svakako je značajniji pokazatelj struktura stanovništva prema zanimanju, iako ni on nije idealan, ipak upućuje na određene zaključke bez opasnosti od neke veće pogreške.[3]

1900. i 1910. godine u pojedinim je djelatnostima bio zaposlen odnosno živio bi od nje, sljedeći broj stanovnika:

STANOVNIŠTVO PREMA ZAPOSLENOSTI U APSOLUTNIM IZNOSIMA

DJELATNOST	1900			1910		
	Aktivni	Uzdržavani	Ukupni	Aktivni	Uzdržavani	Ukupni
Poljoprivreda	18.981	15.390	34.371	17.114	20.840	37.954
Rudarstvo	49	22	71	162	249	411
Obrt i industrija	234	256	490	517	603	1.120
Trgovina i bankarstvo	76	98	174	88	94	176
Promet	24	41	65	38	77	115
Ostalo*	406	939	1.345	444	1.088	1.529
Ukupno	19.770	16.746	36.516	18.354	22.951	41.305

* U kategoriji "Ostalo" obuhvaćeni su: javna služba i slobodna zvanja, obrambena snaga, nadničari bez bliže oznake, kućna služinčad, posebnici i umirovljenici te ostala neodređena zanimanja.

STRUKTURA STANOVNIŠTVA PREMA ZAPOSLENOSTI U POSTOCIMA

DJELATNOST	1900			1910		
	Aktivni	Uzdržavani	Ukupni	Aktivni	Uzdržavani	Ukupni
Poljoprivreda	96,0	91,9	94,1	93,2	90,9	91,9
Rudarstvo	0,2	0,1	0,2	0,9	1,1	1,0
Obrt i industrija	1,2	1,6	1,3	2,8	2,6	2,7
Trgovina i bankarstvo	0,4	0,6	0,5	0,5	0,4	0,4
Promet	0,1	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
Ostalo*	2,1	5,6	3,7	2,4	4,7	3,7
Ukupno	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Iz ovih podataka proizlazi da je najveći broj stanovnika zaposlen, odnosno živi od poljoprivredne proizvodnje - preko 90%, promatramo li zaposleno, uzdržavano ili ukupno stanovništvo prema zanimanjima. Vanpoljoprivrednom proizvodnjom bavilo se 1900. godine 4,0% a 1910. godine 6,8% ukupnog aktivnog stanovništva, što znači da je bilo izrazito malo značenje vanpoljoprivredne proizvodnje u strukturi gospodarstva promatrano kroz ovaj pokazatelj. Varaždinska županija imala je gotovo isti omjer poljoprivrednog i vanpoljoprivrednog stanovništva, što znači da po tom pokazatelju kotar Ivanec nije imao bitna odstupanja od cjelokupne Županije. No, istovremeno je za Hrvatsku i Slavoniju taj postotak bio bitno manji, 1900. godine 82%, a 1910. godine 79% ukupnog stanovništva živjelo je od poljoprivrede. Po tom pokazatelju Hrvatska i Slavonija bile su izrazite agrarne zemlje (takvima su bile smatrane i Ugarska i Austrija iako su imale taj odnos znatno povoljniji,[4]), s malom zastupljenošću vanpoljoprivrednih djelatnosti. Iz toga slijedi zaključak da su Varaždinska županija i kotar Ivanec imali još nepovoljnije odnose što znači da su pokazivale manji nivo razvijenosti gospodarstva u zemlji u kojoj je cjelokupni nivo ocijenjen niskim.

Da bismo mogli pravilnije ocijeniti nivo razvijenosti gospodarstva, prikazat ćemo osnovne karakteristike pojedinih grana gospodarstva.

S obzirom da je poljoprivredna proizvodnja bila najznačajnija grana narodnog gospodarstva, to ćemo se najprije zadržati na njenim karakteristikama.

Želimo li steći predodžbu o situaciji u poljoprivrednoj proizvodnji, jedan od značajnih pokazatelja je posjedovna struktura. Odmah treba naglasiti da se promatranjem poljoprivredne

Stara zgrada Prve hrvatske pekare u Ivancu

proizvodnje samo na temelju posjedovne strukture ne može steći i potpuno točna slika stanja pojedinih grupa posjeda, jer je za to potreban i niz drugih pokazatelja, kao što su npr. struktura proizvodnje, ostvareni prihodi, dobit, tehnološka opremljenost i dr., ali se ipak iz promjena u posjedovnoj strukturi mogu izvesti zaključci o socijalnoekonomskim procesima na selu, pa se i posjedovna struktura tretira kao jedan od elemenata koji ukazuju na položaje sela i seljaštva.

Ako promatramo početak 20. st., biva nam jasno da su procesi koji su se dešavali u drugoj polovici 19. st. imali značajan odraz na formiranje odnosa u poljoprivredi, odnosno u gospodarstvu kao cjelini. Konkretno, u poljoprivrednoj proizvodnji radi se o ukidanju feudalnih odnosa i prodiranju kapitalizma u poljoprivredu, i pod tim utjecajem o raspadu kućnih zadruga, a presudni utjecaj na formiranje posjeda imala je agrarna kriza 1873-1875. godine. Sve je to rezultiralo značajnim drobljenjem zemljišnih posjeda u Hrvatskoj i Slavoniji, a osobito u Varaždinskoj županiji te je posjedovna struktura kotara Ivanec prema popisu iz 1895. godine pokazivala sljedeće odnose:

Veličina posjeda	Broj gospodarstava	%	Površina	%
- do 5 j (sitni)	4.049	60,2	9.887	19,0
5 - 20 (mali)	2.533	37,8	22.160	42,6
20 - 200 (srednji)	133	1,9	4.598	8,8
preko 200 (veliki)	11	0,1	15.396	29,6
Ukupno	6.726	100,0	52.041	100,0

NAPOMENA UZ TABELU: Ovakvu klasifikaciju posjeda na sitni, mali, srednji i veliki izvršio je M. Zoričić u raspravi "Gospodarstva u Kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji 31. 12. 1895. godine po opsegu njihovu". Iako je u Ugarskoj ta klasifikacija drugačija (sitni do 5 j, mali 5-100 j, srednji 100-1000 j i veliki preko 1000 j), ovakva klasifikacija bolje će odgovarati prilikama u Hrvatskoj i Slavoniji. Pod površinom koja odgovara pojedinom gazdinstvu uzima se ukupna površina, tj. ne samo ratarska, vrtlarska ili vinogradarska već i šume i pašnjaci i neplodno tlo, odnosno čitava površina koju posjeduje jedno gospodarstvo bez obzira kakve je vrste i s kojeg pravnog naslova.

Iz ovih podataka vidljiva je izrazita dominacija sitnog i malog posjeda koju u ukupnom gospodarstvu čine 98% svih gospodarstava te obuhvaćaju 61,6% ukupne površine, a prosječna površina ove kategorije gospodarstava iznosi 4,8 j. Još je vidljiva ova karakteristika ako uzmemo podatke samo za mala i srednja gospodarstva (prema istom kriteriju) pa iz njih proizlazi:

Veličina posjeda	Broj	%	%	Površina	%	%
- 1	845	12,6	12,8	433	0,8	1,4
1-5	3.204	47,6	48,8	9.454	18,2	29,5
5-10	1.816	27,0	27,7	12.758	24,5	39,8
10-20	717	10,8	10,7	9.402	18,1	29,3
Ukupno	6.582	100,0	100,0	39.047	100,0	100,0

Ovdje je još izraženija nepovoljna struktura jer je preko 60% ukupnog broja gospodarstava obuhvaćalo 20% ukupne površine, čime je prosječna površina iznosila 2,44 j, dok je za srednji posjed taj prosjek 8,45 j, odnosno za cjelokupnu kategoriju (5-20 j) 4,8 j. Srednja i velika gospodarstva predstavljala su 2% ukupnog broja gospodarstava, a obuhvaćala su 38,4% ukupnih površina s time da je prosječna površina srednjeg posjeda iznosila 34,6 j, a velikog posjeda 1.400 j. Uzimajući u obzir cjelokupan broj i površinu gospodarstva u kotaru Ivanec prema popisu iz 1895. godine, proizlazi prosječna veličina posjeda 7,73 j, što je nešto manje od prosjeka za Varaždinsku županiju 8,08 j, a za trećinu manje od prosjeka Hrvatske i Slavonije 11,44 j. Iako da se pravilno ocijeni socijalni i ekonomski položaj pojedine kategorije posjeda ovdje manjka niz drugih pokazatelja, ipak se može bez opasnosti od veće pogreške zaključiti da je velik dio seljaka živio na sitnim i malim posjedima, gdje nije mogući značajniji prosperitet, a to nam jasno govori o nepovoljnoj agrarnoj strukturi kotara Ivanec u okviru Varaždinske županije a isto se može primjeniti na čitavu Hrvatsku i Slavoniju.

Razlozi smanjivanja posjeda bili su različiti, a djelovali su istovremeno, i to:

Ponajprije bio je to proces ukidanja feudalnih i formiranje kapitalističkih proizvodnih odnosa izražen kroz tzv. zemljorasteljetelji dug. Taj dug predstavlja značajnu stavku i veliko opterećenje za seljaštvo, a kako seljaci često nisu bili u stanju podmirivati ove obaveze, dug se gomilao, odnosno prisilno utjerivao.[5] Iako je proces zemljorasterećenja[6] trebao značiti korak naprijed, ipak je cijena koju je seljaštvo moralo za to platiti bila visoka i u agrarnim, nerazvijenim dijelovima Monarhije, taj se proces daleko teže odvijao nego u razvijenim dijelovima Monarhije, pretežno austrijskim zemljama.[7]

Na području Varaždinske županije u vremenu od 1900. do 1910. godine zemljorasteljeteljni dug je iznosio ukupno 1.067.010 kruna, od čega je na kotar Ivanec otpadalo 106.769 kruna ili oko 10% ukupnog duga. To je za ovo nerazvijeno a gusto naseljeno područje značajna suma, tim više što su se ta sredstva prelijevala u druge dijelove Monarhije, a tek u manjem dijelu ulazila u poljoprivredu, odnosno gospodarstvo Hrvatske i Slavonije.

Sitna, mala gospodarstva, koja su dominirala u ovom kraju, našla su se u nepovoljnoj situaciji kad je ukidanjem feudalizma srušena naturalna, samodovoljna proizvodnja i gospodarstva su nužno bila okrenuta prema robno-novčanim odnosima, prema tržištu, a istovremeno je došlo do znatnog porasta obveza što su ih morala snositi, u čemu pak je značajnu težinu imala zemljišno-otkupna obveza. Da bi se uklopilo u novonastale odnose, odnosno izvršavalo svoje obveze, seljaštvo je ulazilo u dugove, često uz vrlo nepovoljne uvjete i time dolazilo u zavisnost raznih lihvara koji su im davali novac uz izuzetno visoke kamate, a što je na kraju završavalo nužnošću prodavanja dijela posjeda, odnosno smanjivanja gospodarstva.

Drugi razlog smanjivanja posjeda bio je i raspad kućnih zadruga. Popisom iz 1875. godine utvrđene su na području Varaždinske županije 582 kućne zadruge s ukupnom površinom od 10.167 j. Po tom broju kućnih zadruga je Varaždinska županija bila područje u kojem se ti oblici gospodarstva javljaju u najmanjem broju. Tek, 1,23% ukupnog broja zadruga Hrvatske i Slavonije otpadalo je na Varaždinsku županiju, dok su površinom zahvaćale nešto više, tj. 2,65%

ukupne površine koja je pripadala zadrugama u Hrvatskoj i Slavoniji.[8] Prosječna veličina jedne zadruge iznosila je 17,5 j, što je bilo nešto iznad prosjeka za Hrvatsku i Slavoniju koji je iznosio 14,9 j.

Prema istom popisu u kotaru Ivanec utvrđeno je 140 kućnih zadruga s površinom od 1.735 j ili prosječno 12,4 j po jednoj kućnoj zadruzi. Prema veličini posjeda zadruge u kotaru Ivanec prikazane su u sljedećoj tabeli:

Veličina posjeda	Broj zadruga	%	Površina	%
- 5 j	21	15,0	68	3,9
5-10 j	38	27,1	281	16,2
10-20 j	59	42,1	807	46,5
20-50 j	22	15,8	579	33,4
Ukupno	140	100,0	1.735	100,0

Iz ovih podataka proizlazi dominacija posjeda 10-20 j, što znači da su se zadružna gospodarstva svojom veličinom sve više približivala inokosnim gospodarstvima, a kako se na tim posjedima nalazio veći broj članova, to je njihov gospodarski položaj postajao sve lošiji što je u velikoj mjeri dovodilo do dioba kućnih zadruga.

U Varaždinskoj županiji vrlo rano, tj. neposredno nakon ukidanja kmetstva 1848. godine, javljaju se procesi dijeljenja zadružnih gospodarstava te je do zadnjih desetljeća 19. st. već podijeljen, odnosno razvrgnut najveći broj zadruga[9] i to tajno, tj. nije provedena legalizacija novoutvrđenog stanja. Zakonom iz 1889. godine[10] dozvoljena je legalizacija tajno provedene diobe bez obzira na veličinu zemljišta. Naime, tada su se mogli pravno srediti i posjedi ispod zakonski propisanog minimuma[11] koji su podijeljeni do dana stupanja na snagu ovog zakona, a nakon tog roka to više nije bilo moguće.[12]

U kotaru Ivanec evidentirano je u razdoblju 1890.-1910. godina 1.354 tajno podijeljenih zadruga koje su obuhvaćale 4.031 dio s 34.341 katastarskom česticom. To znači da je stvoreno gotovo tri puta više domaćinstava s prosječno 8,5 katastarskih čestica po domaćinstvu, a prosječna veličina gruntovne čestice smanjila se s 0,49 na 0,27 j iz čega se jasno vidi proces smanjivanja veličina posjeda i stvaranja sve manjih gospodarstava.

Treći činilac čije se djelovanje osjetilo upravo u razdoblju prije popisa 1895. godine je pojava agrarne krize u razdobljima od 1873.-1895.

Ova kriza imala je za posljedicu ogroman rast realnog opterećenja seljaštva. U razdoblju od 1872.-1874. prosječno je godišnje na ime poreza ubrano u Hrvatskoj i Slavoniji 10,131.000 forinti,[13] u razdoblju od 1883.-1895. godine 20,514,000 forinti, a u razdoblju od 1893-1895. godine 22,901,000 forinti. Međutim, uz taj nominalni rast poreskih iznosa za više od 100%, pad cijena agrarnih proizvoda uzrokovao je da se radi izvršenja poreskih obveza trebalo prodavati sve više tih proizvoda, pa je tako za namiru poreskih iznosa u istim razdobljima, tj. od 1872.-1874. trebalo dati 725.000 metričkih centi pšenice, od 1883.-1885. 2,500,000 metričkih centi pšenice, a od 1893.-1895. godine 3,900.000 metričkih centi pšenice. To je značilo povećanje poreskih tereta ne za 1 puta, koliko iznosi nominalni porast, već realno za 5 puta. Ako to izrazimo u količini pšenice koju je trebala dati jedna seljačka obitelj na ime obveza, tada imamo za razdoblje od 1872.-1874. godine 234 kg pšenice, od 1883.-1885. 750 kg pšenice, a u razdoblju od 1893.-1895. 1026 kg pšenice. Vidimo da je do konca 19. stoljeća stalno rasla količina pšenice koju je seljačko domaćinstvo trebalo prodati da bi izvršilo svoje obveze. Pritisnuto s jedne strane rastom tih davanja a s druge strane padom cijena vlastitih proizvoda, mnoga gospodarstva odlazila su "na bubanj" cijela ili po dijelovima. Istovremeno djelovanje svih triju spomenutih uzroka odrazilo se u nepovoljnoj posjedovnoj strukturi kotara Ivanec kao i Varaždinske županije, a ta se konstatacija uostalom može protegnuti na čitavu Hrvatsku i Slavoniju.

Najvažnija grana narodnog gospodarstva bila je poljoprivredna proizvodnja (prvotna produkcija). Da bismo mogli ocijeniti ovu granu, potrebno je najprije nešto reći o površinama, odnosno kulturama.

POVRŠINE U JUTRIMA[14]

Godina	Oranice i vrtovi	Livade	Vinogradi	Pašnjaci	Šume	Trstici i Ribnjaci	Produktivno tlo	Neproduktivno tlo
1905.	15.896	6.999	1.341	4.807	23.335	4	52.382	1.882
1910.	16.458	6.887	1.415	4.717	23.013	-	52.489	1.774

Promjene u korištenju površina su minimalne, a vidljivo je da produktivno tlo prelazi 95% ukupnih površina, oranice i vrtovi zahvaćali su oko 30% što upućuje na zaključak da je oko 1/3 ukupnih površina namijenjena ratarskoj proizvodnji. Istovremeno visok je postotak površina pod šumama, preko 40%. Da bismo pobliže ocijenili korištenje oranica i vrtova, moramo navesti kulture koje su se proizvodile na tim površinama.

POVRŠINA TLA PO GLAVNIM VRSTAMA USJEVA

Godina	Žitarice	Sočivice	Okopavine	Trgovinsko bilje	Krmno bilje	Vrtovi	Voćnjaci	Ugar	Neobrađeno	Ukupno
1905.	10.105	145	3.370	285	747	324	532	185	203	15.896
1910.	10.013	163	3.809	374	849	328	575	326	20	16.457

Površine prema vrstama usjeva vrlo malo su se mijenjale, a u površini oranica i vrtova najznačajnije mjesto su zauzimale žitarice, bilo je preko 60% ukupne površine oranica i vrtova. Iako su se gajile različite vrste žita, najstalnije su bile pšenica 17,6, odnosno 15,5%, raž 24,8 odnosno 22,0% i kukuruz s 57,4% odnosno 54,8% ukupnih površina oranica i vrtova. Ostala žita te krumpir, ječam, proso, heljda, zauzimale su vrlo male površine, odnosno javljale su se tek sporadično.

Od ostalih kultura značajnije su bile okopavine s 19,1% odnosno 20,3% ukupnih površina, a prvenstveno je bio zastupljen krumpir s preko 90% površina pod okopavinama. Sve ostale kulture gajene na ovim površinama nisu zauzimale značajnije površine.

Iz ovog se vidi da su u strukturi površina prevladavale žitarice s oko 2/3 ukupnih površina. "Kao što se vidi, površine pod žitom stalno su se povećavale, iako se u agrotehničkim naukama smatra da optimum površina pod žitom iznosi negdje oko 50% ukupnih površina. Ekonomski razvoj, međutim, na području Hrvatske tjerao je poljoprivrednike da stalno povećavaju površine pod žitima i da se tako udaljuju od tehničkog optimuma."[15]

1910. godine, koja predstavlja završno razdoblje promatranog perioda, a za koje se slobodno može pretpostaviti da je proizvodnost rada bila na višem nivou od početnog perioda, prosječan prinos pšenice u kotaru Ivanec iznosio je oko 8 q/h, raži oko 6 q/h i ječma oko 6 q/h, što je bilo nešto niže nego prosjek za Varaždinsku županiju odnosno Hrvatsku i Slavoniju kao cjelinu. Prosječni prinosi ratarskih kultura u drugim dijelovima Monarhije iznosili su: u Ugarskoj prinos pšenice je bio preko 13 q/h, Češkoj 17 q/h, Moravskoj 13 q/h, raži u Ugarskoj oko 12 q/h, Češkoj oko 16 q/h, Moravskoj oko 13 q/h te ječma u Ugarskoj oko 10 q/h, Češkoj oko 12 q/h i Moravskoj 10 q/h. Usporedbe prosječnih prinosa kotara Ivanec, odnosno šire Hrvatske i Slavonije, s nekim dijelovima Monarhije pokazuju da su prosječni prinosi na ovim područjima bili znatno niži nego u ostalim područjima Monarhije. To je očita potvrda nedovoljne intenzifikacije poljoprivredne proizvodnje ovog područja što je imalo za posljedicu nisku proizvodnost rada u poljoprivredi. Promjene u poljoprivrednoj proizvodnji dešavale su se vrlo sporo. Seljaci su ostajali vezani za tradicionalne kulture, nemoćni da iz vlastitih izvora provedu bilo kakve kvalitetne promjene. Istovremeno takva stagnirajuća poljoprivreda bila je osnovna grupa narodnog gospodarstva, što je uvjetovalo da se opći gospodarski nivo kotara Ivanec kao uostalom i cjelokupne Hrvatske i Slavonije može označiti kao nizak.

Ivanečke gorice

Vinogradarstvo se spominjalo kao jedna od najvažnijih grana gospodarstva, te je od zemaljske vlade tražilo da organizirano djeluje u cilju podizanja opustošenih vinograda. Ovdje želimo istaći da vinogradarstvo, i proizvodnja vina zapravo, u okviru narodnog gospodarstva, nisu imali takvo značenje kao bi se to po nekim napisima suvremenika moglo zaključiti. 1910. godine ukupna vrijednost ratarske proizvodnje kotara Ivanec iznosila je 4,630.000 kruna a vinogradarske 185.000 kruna ili 4% ukupne vrijednosti ratarske proizvodnje.

Vinogradarska proizvodnja kotara Ivanec odvijala se na oko 2,5% ukupnih ratarskih površina a obuhvaćala je oko 10% ukupne vrijednosti vinogradarske proizvodnje u Varaždinskoj županiji ili oko 1,5% ukupne vrijednosti vinogradarske proizvodnje u Hrvatskoj i Slavoniji.

Uzimajući ove relacije proizlazi da ni ova djelatnost nije mogla bitno poboljšati položaj seljaka u kotaru Ivanec.

Brojno stanje stoke u čitavom području Hrvatske i Slavonije možemo pratiti tek u drugoj polovici 19. stoljeća. Naime, stoka je popisivana tek od 1857. godine. Međutim, za područje Vojne krajine nalazimo popise još iz 18., odnosno početka 19. stoljeća. U često spominjanim izvorima podataka za područje Vojne krajine iznijeti su podaci o brojnom stanju stoke. Iz prikaza brojčanog stanja pojedinih vrsta stoke u Vojnoj krajini u nekim godinama ne mogu se izvesti kvalificirani zaključci o stanju stočarstva jer za tu ocjenu treba niz drugih elemenata. Pa i F. Vrbanić, kad razmatra te brojke, nije u stanju izvesti zaključke o promjenama koje su se dešavale kod pojedinih vrsta stoke.

Popisi stoke u Hrvatskoj i Slavoniji bili su 1857., 1869., 1895. i 1911. godine. Kako se 1881. godine odigrala značajna promjena teritorija (prisjedinjenje Krajine), to nam je kvalitetne usporedbe moguće izvesti tek za zadnja dva popisa, tj. 1895. i 1911. godine, mada ni ovi popisi nisu provedeni u potpuno jednakim okolnostima. No bez obzira na manje razlike u popisima 1895. i 1911., ipak se na osnovi njih može doći do određenih pokazatelja.

Prema tim popisima utvrđeno je na području kotara Ivanec sljedeće stanje u broju goveda:

	1895.	1911.	Porast	
			Broj	%
Ukupno	11.214	13.215	2.001	17,84

Varaždinska županija imala je u istom razdoblju porast od 27,71%, a među svim upravnim kotarevima u Varaždinskoj županiji kotar Ivanec imao je najniži rast.

	Na 1000 stanovnika	Na 1 km^2
1895.	320	35
1911.	320	42

Prosjek u Varaždinskoj županiji 1911. godine iznosio je 379 grla goveda na 1000 stanovnika te 46 grla na 1 km^2, što znači da je kotar Ivanec bio ispod prosjeka za Varaždinsku županiju te Hrvatsku i Slavoniju (433 grla), ali je po broju goveda na 1 km^2 bio iznad prosjeka Hrvatske i Slavonije (27 grla na 1 km^2). To nam ukazuje na već spomenuti problem velike gustoće naseljenosti i malih poljoprivrednih površina u kotaru Ivanec.

Popis iz 1911. godine obuhvatio je goveda prema podrijetlu (domaće ili strano), pa je u Varaždinskoj županiji na oplemenjene vrste goveda otpadalo oko 95% ukupnog broja goveda čime je ova Županija bila vodeća u Hrvatskoj i Slavoniji. Kako se taj proces odražavao u pojedinim kotarevima, to popis ne navodi, iako se može pretpostaviti da su ti procesi istovremeno zahvaćali sve krajeve, doduše ne istim intenzitetom, pa i u kotaru Ivanec takvi procesi nisu bili izraženi kao u ostalim dijelovima Varaždinske županije.

U konjogojstvu u 16-godišnjem razdoblju nije došlo do bitnih promjena. Apsolutni rast broja konja vrlo je mali (oko 100 grla), a i po ostalim pokazateljima (broj grla na 1000 stanovnika

i na 1 km^2) kotar Ivanec bio je ispod prosjeka Varaždinske županije, iako je Varaždinska županija imala najmanji broj grla (osim Modruško-riječke županije). Tako i nije došlo do nekih značajnijih pomaka, tim više što su mjere unapređenja govedarstva, proizašle iz programa I. Malina, učinile tu djelatnost znatno rentabilnijom od konjogojstva, čime je bitno smanjen interes za uzgoj konja.

U svinjogojstvu bio je kotar Ivanec jedini koji je između dva popisa pokazao manjak za 1.657 grla ili za 13,18%, što je rezultat bolesti koje su se javljale tokom čitavog promatranog perioda te tako uzrokovale smanjenje broja komada svinja, iako je u Varaždinskoj županiji kao cjelini u istom razdoblju došlo do porasta za preko 44.000 komada ili za 52,7%.

Ostale vrste stoke, mazge, mule, magarci, ovce i koze nisu na području Varaždinske županije kao i u kotaru Ivanec bile značajnije zastupljene pa ih ni ne navodimo.

Uzimajući u obzir promjene od 1895. do 1911. godine, može se istaći da su one jedino značajnije u govedarstvu gdje radi djelovanja Zemaljske gospodarstvene uprave dolazi do većih pomaka, a da ostale grane nisu pokazivale neki snažniji pomak. Stoga se uglavnom može ocijeniti da i ova grupa prvotne produkcije nije bitno utjecala na gospodarski položaj stanovništva ovog kraja, odnosno nije osigurala bitne promjene u strukturi gospodarenja.

Uz izrazitu dominaciju poljoprivredne proizvodnje nešto značajnija zaposlenost bila je u obrtu i industriji, 1900. godine 1,2% a 1910. 2,8% ukupnog broja aktivnog stanovništva, odnosno uzimajući ukupno stanovništvo (aktivno i uzdržavano) 1,3% i 2,7% ukupnog broja stanovnika zaposleno je u industriji i obrtu. To je značajno manje i od prosjeka Varaždinske županije, oko 5%, a osobito u odnosu na cjelovitu Hrvatsku i Slavoniju gdje je taj postotak 1900. godine bio 8,4% a 1910. 9,7%.

1900. godine u Varaždinskoj županiji nalazilo se 3.329 poduzeća, te 767 u gradu Varaždinu. Istovremeno u kotaru Ivanec zabilježeno je 296 poduzeća.[16] No to su bile uglavnom male radionice, što je vidljivo iz činjenice da je od 296 poduzeća 231 radilo bez pomoćne radne snage, s jednim zaposlenim 45, s dva 13, s tri 4, s četiri 1 i 6-10 dva poduzeća. 1910. godine zabilježeno je 384 poduzeća, od čega 274 bez pomoćne radne snage, s jednim pomoćnim radnikom 78, dok samo mali broj poduzeća zapošljava više radnika. Od većih poduzeća koja su djelovala na ovom području mogu se spomenuti:

1. Gustav Tausig (vodena pila)
2. Franjo Pust (umjetni mlin)
3. Bečko industrijsko ugljeničko društvo (kameni ugljen)
4. Hugo Kitner (opeka)
5. Reiter Franjo (umjetni mlin)
6. Hugo Moses (kameni ugljen)
7. Dragutin Kos (šumska industrija)
8. Franjo Kodytek (opeka)
9. Eduard Grünwald (umjetni mlin)
10. Oskar pl. Pongratz (pecara)

Varaždinska županija, a osobito kotar Ivanec, bili su gusto naseljeni i imali sve značajke agrarnog nerazvijenog područja. Jasno da je i vanpoljoprivredna proizvodnja u velikoj mjeri bila pod utjecajem takve privredne strukture. Prema izvješćima o radu Varaždinske županije (IVŽ) za razdoblje 1900.-1910. proizlazi da u obrtu dominiraju mali obrtnici, koji se uz obrt bave i nekim drugim poslovima, pretežno zemljoradnjom.[17]

Dominantno agrarno stanovništvo sa skromnom količinom potreba podmirivanih preko tržišta velikim je dijelom uzrok slabom napredovanju obrtničke proizvodnje. Taj sloj stanovništva najveći je dio potreba podmirivao u vlastitom gospodarstvu, a tek je mali dijelom bio u mogućnosti da podmiri potrebe izvan vlastitog gospodarstva.[18] Moramo se podsjetiti da je to vrijeme transformacije feudalnih u kapitalističke proizvodne odnose, vrijeme u kojem se još osjećaju posljedice agrarne krize, vrijeme raspada kućnih zadruga, vrijeme u kojem teče vrlo brz proces drobljenja posjeda i proletarizacije sela. Jasno je da selo, opterećeno svim tim procesima, nije imalo mogućnosti djelovanja na razvoj obrtničke privrede jer je i ono malo novaca što ga je pribavljalo odlazilo na podmirivanje drugih potreba - zemljorasteretljni porez

i sl. To je bio uzrok da je selo bilo orijentirano na proizvodnju niza obrtničkih proizvoda. Kućni obrt nije, doduše, u Hrvatskoj i Slavoniji imao ono značenje kao u Austriji, tj. da bude dopuna industrijskoj proizvodnji i izvor prihoda u vrijeme kad nema radova u polju,[19] ali se u proizvodnji javlja niz proizvoda za potrebe seoskih domaćinstava koji se tada nisu trebali kupovati na tržištu. U Varaždinskoj županiji kućni obrt bio je osobito zastupljen u proizvodnji lončarske robe, sitnih proizvoda od drva i tekstilnih proizvoda.[20] Sve to dovelo je do prevladavanja sitnoobrtničke proizvodnje temeljene prvenstveno na vlastitom radu, a vrlo malo na zapošljavanju tuđe radne snage, odnosno do stvaranja proizvodnih i uslužnih djelatnosti kojima je stalno prijetila opasnost proletarizacije.

Da bismo dobili zaokruženu sliku o stanju gospodarstva kotara Ivanec, potrebno je nešto reći i o djelovanju kreditnog kapitala. Problem koji se javljao u čitavoj Hrvatskoj i Slavoniji, pa i u Varaždinskoj županiji, a time i u kotaru Ivanec izražen je u stalnom nedostatku kapitala, odnosno njegovoj nesposobnosti da učinkovito djeluje u procesu tranzicije feudalnog u kapitalističko društvo. Svakako da zbog toga kreditni kapital Hrvatske i Slavonije nije mogao odigrati onu ulogu u procesu koncentracije proizvodnje i stvaranju krupnih industrijskih poduzeća koje je imao u Austriji i Ugarskoj. Nedostatak i slabost kredita i kreditnog sistema i njegova nesposobnost da u transformaciji proizvodnih odnosa odigra onu ulogu koju je takav kapital odigrao u razvijenim zemljama Zapadne Evrope u znatnoj su mjeri pridonijeli da je gospodarstvo ovog područja imalo sva obilježja zaostalosti.

Procesi koji su bili tipični za Hrvatsku i Slavoniju imali su svoj odraz i u Varaždinskoj županiji. Tako je i ovdje do značajnijeg širenja novčarskih zavoda došlo koncem 19., odnosno u prvom desetljeću 20. stoljeća. Prva banka na ovom području osnovana je 1906. godine pod nazivom Banka i štedionica d.d. Ludbreg. Do tog vremena djelovale su štedionice i vjeresijske zadruge. Prva štedionica ove Županije osnovana je 1868. pod nazivom Varaždinska štedionica d.d. Varaždin. 1873. godine osnovana je Varaždinska županijska štedionica d.d. Varaždin. Kao i u čitavoj Hrvatskoj i Slavoniji u narednom razdoblju javila se stagnacija u razvoju novčarskih zavoda da bi u zadnjem desetljeću 19. stoljeća došlo do intenzivnijeg osnivanja novčarskih zavoda, tako je 1896. godine bilo 8, a 1910. 12 štedionca. Do 1900. godine bile su svega 3 vjeresijske zadruge, da bi u slijedećih 10 godina njihov broj porastao na 63. Vjeresijske zadruge bile su osnivane pretežno s ciljem da se preko njih dodijele sredstva malim poljoprivrednim gospodarstvima kakva su bila dominirajuća u Hrvatskoj i Slavoniji, a osobito u Varaždinskoj županiji. Te vjeresijske zadruge osnivane su kao hrvatske seljačke zadruge s Hrvatskom poljodjelskom bankom, srpske zemljoradničke zadruge sa Srpskom bankom i zadruge vezane za Zemaljsku središnjicu vjeresijskih udruga u Budimpešti. Preko njih se zapravo okupljaju "... financijska sredstva pokrajinske trgovačke i seljačke buržoazije".[21] Takva koncentracija kapitala bila je interesantna zbog slabe prodornosti i djelotvornosti domaće krupne trgovačke i industrijske buržoazije. Tek spajanjem relativno velikih kapitala prikupljenih kroz razgranatu mrežu vjeresijskih zavoda s kapitalom trgovačkim i poduzetničkim dolazi do stvaranja kapitala sposobnog za veće pothvate.[22]

Tako, za ilustraciju, možemo navesti poslovanje vjeresijskih udruga ustrojenih na temelju zak. članka XXIII od 1898. godine. U upravnom kotaru Ivanec te udruge sa sjedištem u Ivancu, Bednji i Maruševcu su 1912. godine imale 2.223 člana te 5.383 poslovna udjela.

U vremenu od osnivanja 1901. odnosno 1902. godine do kraja 1912. godine one su izdale na mjenice 45.967 kruna te na obveznice 797.300 kruna ili ukupno 843.267 kruna zajmova. Od toga je u istom razdoblju vraćeno 512.215 kruna ili 61%. To je relativno značajna suma, no, uzimajući 12-godišnji prosjek, ispada da je godišnje izdano za oko 70.000 kruna zajmova što očito nije moglo bitno promijeniti položaj gospodarstva kotara Ivanec, iako su te udruge bile osnovane za plasman kredita u mala seoska gospodarstva. I druge novčarske institucije Varaždinske županije uložile su sredstva na ovo područje, iako se radilo o skromnim iznosima. Kako se po tim podacima posebno ne prati kotar Ivanec, navest ćemo podatke za Varaždinsku županiju u cijelosti uz realnu pretpostavku da se stanje u kotaru Ivanec u pozitivnom smislu bitno ne razlikuje od prosjeka za županiju, već naprotiv.

Poznato je da se druga polovica 19. stoljeća može smatrati prijelazom iz feudalnih u kapitalističke proizvodne odnose, a u tom razdoblju javila se i agrarna kriza sa svojim razornim

djelovanjem, te stalan rast opterećenosti seoskih posjeda kao rezultat bržeg rasta uknjižavanja novih od brisanja starih tereta. Tako je prosječna godišnja razlika upisanih i brisanih tereta za razdoblje 1901.-1905. iznosila u Hrvatskoj i Slavoniji 13.055.000 krune, a u razdoblju 1906.-1910. godine 25,365.000 kruna.

U Varaždinskoj županiji u vremenu od 1901.-1905. prosječno je rasla razlika broja opterećenja i brisanja tereta za 1.112 godišnje s prosječnim godišnjim iznosom 741.139 kruna, a u razdoblju 1906.-1910. godišnje s prosječnim iznosom od 1,781.725 kruna. Najznačajniju ulogu u tome imao je stalan rast hipotekarnih kredita. Broj hipotekarskih zajmova iznosio je u razdoblju 1901.-1905. 2.758 prosječno godišnje, dok je u 1910. godini dostigao broj od 4.455 zajmova. Masa sredstava uloženih u hipotekarnim kreditima rasla je u apsolutnom iznosu pa je tako u razdoblju 1901.-1905. iznosila prosječno 1,851.000 kruna godišnje, dok je 1910. godine narasla na 3,699.000 kruna. No stavljajući je u odnos s brojem izdanih zajmova, proizlazi da je prosječni iznos hipotekarnog zajma iznosio u razdoblju 1901.-1905. 671 krunu, a 1910. godine 830 kruna, a to je bilo tek nešto više od cijene pola jutra zemlje, što znači da taj kredit nije mogao imati ulogu pokretača ni poljoprivredne, a ni bilo koje druge aktivnosti.

Koliki su bili iznosi kredita, vidljivo je i iz slijedećih podataka:

- 1905. godine odobrena su 2.892 hipotekarna kredita, i to 2.556 na posjede u ukupnom iznosu od 1,478,000 kruna, a 336 na kuće u ukupnom iznosu od 495.000 kruna, ili je 1 prosječni hipotekarni kredit na zemlju iznosio 578 kruna, a na kuću 1.473 kruna,

- 1910. godine odobreno je 4.455 hipotekarnih kredita, od čega 4.092 u ukupnom iznosu od 3,103.000 kruna na zemljišni posjed, a 363 u ukupnom iznosu od 596.000 kruna na kuću, što je činilo prosječni hipotekarni kredit na posjed u iznosu od 758 kruna, a na kuću u iznosu od 1.641 krunu.

Iz iznijetih podataka za 1905. i 1910. godinu (a gotovo ista situacija je i u ostalim godinama) jasno je vidljiva dominacija malih iznosa hipotekarnih kredita. Veći iznosi zajma javljaju se vrlo rijetko.

Iz toga se može zaključiti da je hipotekarni kredit prvenstveno značio zaduživanje seljačkih gospodarstava,[23] i taj dug nije doveo do napretka poljoprivredne proizvodnje, već je njegova posljedica bila loša situacija i stalno povećanje zaduženosti u koju su zapadala seoska gospodarstva.

Želimo li na osnovu iznijetih podataka i činjenica zaokružiti sliku o stanju gospodarstva u kotaru Ivanec na prijelazu 19. na 20. stoljeće, možemo utvrditi sljedeće:

- Gustoća stanovništva je izrazito velika, mjereno na ukupnu kao i na poljodjelsku površinu.

- U strukturi stanovništva prema zaposlenosti dominira poljoprivredna proizvodnja s preko 94%, odnosno 92% ukupnog broja stanovnika.

- Ostale djelatnosti su manjeg značenja s tek 2,5%, odnosno 4,5% ukupnog broja stanovnika.

- U poljoprivrednoj proizvodnji je izrazita dominacija sitnog posjeda (do 5 j) na koji je otpadalo preko 60% ukupnog broja gospodarstva, a koji je zahvaćao manje od 20% ukupnih površina.

- Smanjivanje posjeda rezultat je djelovanja:

- procesa tranzicije tj. prijelaza s feudalnog na kapitalističko društvo te raščišćavanja zaostalih odnosa, prvenstveno kroz zemljorastereteljni dug koji je predstavljao veliko opterećenje za seljaštvo, te nužnost prodaje dijelova posjeda,

- diobe kućnih zadruga, odnosno pravna sređivanja već izvršene tajne podjele čime je stvoren veći broj malih gospodarstava,

- agrarne krize koja se javila u tom vremenu i dovela do realnog rasta opterećenja seljaštva.

- U poljoprivrednoj proizvodnji dominiralo je ratarstvo, prvenstveno žita koja su karakterizirali niski prinosi, dok se ostale kulture javljaju u malom opsegu, tek krumpir malo više. U stočarstvu tek se u govedarstvu osjećaju učinci djelovanja Zemaljske gospodarstvene uprave i njenog programa, dok u ostalim granama nema značajnijeg napretka, u svinjogojstvu stoji čak

i nazadak. Vinogradarstvo je imalo tradiciju, ali nije iskazivalo značajnije učinke koji bi bitno poboljšali položaj gospodarstva.

- Vanpoljoprivredna proizvodnja odvijala se u nizu malih radionica, uglavnom bez pomoćne radne snage (u preko 70% radionica radi samo vlasnik), dok je većih poduzeća bio vrlo mali broj s malim brojem ukupno zaposlenih.

- Financijska sredstva potrebna za temeljitu promjenu gospodarenja nisu bila na raspolaganju, a većina gospodarstava nisu ih bila ni spremna prihvatiti tako da nisu dovela do transformacije gospodarstva, pa čak su u brojnim slučajevima imala i negativan utjecaj.

Temeljem toga možemo ocijeniti da je agrarna nerazvijena privreda dominirala u Hrvatskoj i Slavoniji, Varaždinskoj županiji, a ponajviše u upravnom kotaru Ivanec, da su promjene bile vrlo male i spore tako da je ovo područje na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće bilo izrazito nerazvijeno sa svim elementima zaostalosti, a tako je ostalo još duže vrijeme u 20. stoljeću. Usprkos tome seljaštvo je ostajalo na ovom području i vrlo teško se odlučivalo da ga napusti, tj. i uz cijenu lošijeg života ostajalo je u rodnome kraju.[24]

BILJEŠKE

1. To su npr. popisi u Vojnoj krajini provođeni u vrijeme Marije Terezije, zatim tzv. "Jozefinski" popisi i kasniji popisi početkom 19. st. kod kojih je problem da nisu istovremeno vršeni u Vojnoj krajini i Provincijalu, a nisu ni uvijek obuhvaćene sve kategorije stanovništva, npr. 1804/5. g. nije popisivano plemstvo i svećenstvo pa se moraju spojiti najbliži popisni rezultati pojedinog područja uz procjenu nepopisanog dijela stanovništva.
2. Kvalitetni popisi i njihova obrada i objava u čitavom nizu statističkih radova zasluga su M. Zoričića koji je 1875. godine došao na čelo Kraljevskog zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu gdje je ostao do svoje smrti 1912. godine.
3. "Uspoređivanja postotka aktivne radne snage zaposlene u poljoprivredi i stupnja razvoja date zemlje pokazalo je ovo: što je više stanovnika zaposleno u poljoprivredi, to je zemlja privredno nerazvijenija. I obrnuto: visok stupanj privrednog razvoja povezan je s malim postotkom stanovništva u poljoprivredi. Teoretičari privrednog rasta izveli su na tom osnovu zaključke da se u nedostatku drugih pokazatelja i podaci o socijalno-ekonomskoj strukturi stanovništva mogu koristiti za determiniranje privrednog razvoja date zemlje." Stipetić, V.: Poljoprivreda i privredni razvoj, Informator, Zagreb, 1969., str. 8.
4. U Ugarskoj je na poljoprivedno stanovništvo otpadalo 59% ukupnog stanovništva a 17% na rudarstvo, industriju, trgovinu i bankarstvo dok je u Austriji taj odnos bio još povoljniji tj. 55% : 35% u korist poljoprivredne proizvodnje. "Prema ostalim zapadno-evropskim zemljama, od kojih imamo nešto sravnjivih podataka, i u kojih o prvotnoj produkciji živi npr. u Francuskoj 48, u Danskoj 45, u Njemačkoj, isto tako i u Švajcarskoj pače samo 42% cieloga žiteljstva, pravom se Ugarska, a još i Austrija potonja bar u cielosti svojoj označuju agrikulturnimi zemljami." Zoričić, M.: Žiteljstvo kraljevina Hrvatske i Slavonije po zvanju i zanimanju, Rad JAZU, knjiga CXXV, Zagreb, 1896., str. 85.
5. "Ako je i koju vrst javnih daća teško utjerivati neima dvojbe, da narod zemljištni odkup najteže plaća i da učerivanje ove daće zadaje silnog posla i mnogo truda obć. poglavarstvu". "Izvješće upravnog odbora i kr. podžupana Županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora kr. županije i područnih joj kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siječnja do 31. prosinca 1890.", Varaždin, 1891., str. 34 (u nastavku IŽV)
6. "Zemljišna obveza je omogočila dokončni prodor individualiziranega kmetijstva in osvobodila kmetiju graščinskih vezi: njen način pa je obremenil kmeta s težko hipoteko". "Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev", SAZU, Ljubljana 1980, str. 632.
7. Grupa autora: "Österreich-Ungarn als Agrarstaat", Sozial-und Wirtschafts-historische Studien, Band 10, R. Oldenburg Verlag, München, 1978, str. 263.
8. Detaljnije o kućnim zadrugama u Varaždinskoj županiji: Ređep, M., Žugaj M.: "Kućne zadruge u Varaždinskoj županiji u 2. polovici 19. i početkom 20. st.", Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU, Varaždin, broj 4-5, 1990-1991, str. 89-110.
9. "U gusto napućenoj županiji varaždinskoj i susjednih joj krajevah županije zagrebačke narod se uvelike uzeo dieliti već u petdesetih godinah. Postojećih zadruga gotovo je posve nestalo, a jer oblasti nisu dospievale svladati sve provedene diobe jer se narod bojao razmjerno dosta velikih diobnih troškova, stvorila se sva slika tajno podieljenih zadruga." Zoričić, M.: "Žiteljstvo Kraljevina Hrvatske i Slavonije po zvanju i zanimanju", Rad JAZU, CXXV, Zagreb, 1896., str. 131. Tajna podjela je takova u kojoj se imovina defacto podijeli na članove zadruge (loze) ali de jure opstoji kao zadružno gospodarstvo i gruntovno vlasništvo koje se vodi na zadrugu.
10. Zakon od 9. svibnja 1889. o zadrugah u Hrvatskoj i Slavoniji.
11. Minimum zadružnog posjeda za Varaždinsku županiju iznosio je 4 j, prema §35. Zakona od 9. svibnja 1889. o zadrugah u Hrvatskoj i Slavoniji
12. Od 1902. godine i to je bilo omogućeno u izuzetnim situacijama. Uglavnom se to odnosilo na mogućnost naplate raznih potraživanja, poreza i drugih davanja.
13. Podaci prema: Grupa autora: Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914., Zagreb 1968., str. 128.-129. i Bićanić, R., Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873.-1895., (pretisak iz Ekonomista br. 3-5) Zagreb 1937, str. 21.
14. Jedno katastarsko jutro jest 0,575464 hektara.
15. STIPETIĆ, V.: "Kretanje i tendencija u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području Hrvatske", JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske 7, Zagreb, 1959, str. 43.

16. Ovdje se javlja razlika broja poduzeća između statističkih godišnjaka Hrvatske i Slavonije, svezak 1 i 2 te Izvješća Županije varaždinske jer se u Izvješćima pod obrtom vode i djelatnosti kao npr. trgovina, krčmarstvo i sl. koji nisu obuhvaćeni u popisu obrtnih poduhvata.

17. "Među obrtnicima imade ih mnogo na selu gdje su isti većinom i maloposjednici te je ovima obrt tek uzgredno zanimanje", IVŽ, 1902., str. 121.
"Još je sreća da većina naših obrtnika imade nešto svojega posjeda, kojim si pomaže i što je dapače nerietko slučaj da je takav posjed glavno zanimanje naših obrtnika, od kojega oni živu, te se bave samo uzgred obrtom". IVŽ, 1903, str. 139.
"Velikih obrtnih poduzeća ne imade u županiji mnogo već su to sve mali obrtnici, kojima je većim dielom obrt tek nuzgredno zanimanje, te su to više poljodielci koji se izučiv u svietu koju obrtnu granu obično vraćaju na svoj seljački posjed". IVŽ, 1904., str. 160.
"U području ove županije stoji obrt još uvijek na nizkomu stepenu razvoja. - Uzrok tome slabome razvoju obrta jesu dijelom slabe imovinske prilike pučanstva, dijelom malene njegove potrebe, a najviše spriječavaju razvoj obrta mnogi godišnji i nedeljni sajmovi, na koje dolaze i mnogi strani obrtnici sa svojom robom kao i tvorničkom robom, koja čini konkurenciju domaćim obrtnicima obzirom na niže cijene, uz koje se takva roba prodaje. Obrt je samo donekle bolje razvijen u većim mjestima kao sjedištima kotara, dok po manjim selima i nema tako reći obrtnika po zanimanju do običnih selskih maloobrtnika, kojima je glavno zanimanje poljoprivreda, a obrtna grana više nuzgredna, jer jim sam obrt ne pruža zaslužbe za podmirivanje životnih potreba. Kućni obrti razvijeni su najviše u kotaru Ivanec, gdje se na način kućnog obrta prave lonci i drveno posudje ter pletu košare i rogožari i to u obćini Ivanec, a prave drveni škafovi u obćini Bednja. Ima mnogo obitelji, koje od tog kućnog obrta napose u obćini Bednja živu." - IVŽ, 1909, str. 178. I u izvješćima iz ostalih godina promatranog razdoblja uglavnom se ponavljaju slične konstatacije.

18. "Predmete za kuću priugotavlja si pučanstvo samo, gdje je to iole moguće, a koje ne može samo praviti, te kupuje u većim bližnjim mjestima, a i na pojedinim sajmovima." - IVŽ, 1902, str. 121.

19. ZORIČIĆ, M., Statističke crtice o kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1885, str. 71. "Inače je u našim selima ostalo sve pri starom, ma da se je gdje gdje broj obrtnika i povećao. Obrtnik je na selu obično u prvoj liniji poljodjelac, a nuzgredno mu je zanimanje - obrt. Kućni obrt jedino se razvija u nekim selima kotara Ivanec. - U Vranojeli i Vrbnu obćine Bednja prave se godimice sve više - škafovi, badnji, dojače itd., a u selu Jerovcu i Bedencu lončarska roba te Kamenici i Podgorju obćine Ivanec drvene žlice kuhače, valjci i rogožari. Taj kućni obrt prehranjuje mnoge obitelji u gornjim mjestima." IVŽ. 1910., str. 156.

20. Lončarski proizvodi rađeni su u kotaru Ivanec, gdje su se proizvodili i neki proizvodi od drva za kućnu upotrebu (burad, kuhače, ribeži, rogožari, košare, košnice i sl.). Oni su se prodavali odnosno mijenjali za žita i druge poljoprivredne proizvode. Možemo napomenuti da se stanovnici ovog područja i danas bave proizvodnjom takve i slične robe, koju prodaju ili mijenjaju za određene količine žita i drugih proizvoda. Tkalački obrt razvio se u novomarofskom kotaru, gdje su u zimskim mjesecima, prestankom radova u polju, žene prele, a muškarci tkali platno za kućnu upotrebu.

21. KARAMAN, I.: "Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću", Školska knjiga, Zagreb, 1972, str. 204.

22. "Tek u toj simbiozi postigao je domaći kapital potrebnu snagu za veće investicije i preuzeo ulogu aktivnog nosioca pozitivnih težnji u razvitku kapitalističke privrede". Karaman, I.: Isto, str. 204.

23. Najveća i obćenita mana žiteljstva županije varaždinske jest prekomjerno, većinom lakoumno, hipotekarno zaduživanje!!! Razni novčarski zavodi kao štedione, vjeresijske zadruge, poljodjelske banke i udruge Reiffeisenova sustava su žiteljstvu u obćenitom smislu uzeto, doista korisne, jer žiteljstvo može u tim novčanim zavodima uz nepretjerane kamate u nuždnim slučajevima, kako se i najozbiljnijem gospodaru može dogoditi, novce pozajmiti, da si zasadi vinograd, meliolira tlo, da si u kući nuždni predmet kupi i slično, pak s djelovanjem tih novčanih zavoda žiteljstvo od lihvarskih panđa zaštićuje, ali kad lako pristupne mnoge novčane zavode žiteljstvo zlorabi, praveć lakoumno dugove, a pozajmljeni novac koristonosno ne upotrebi lakoumno potepe, tad su novčani zavodi zaduživanju jako sklonom žiteljstvu na očitu štetu." Izvješće upravnog obora županije varaždinske za godinu 1903, Varaždin 1904. str. 171. "Seljačko pučanstvo zadužuje se još sveudilj lahkoumno i hipotekarno i mjembeno. Nije šteta da se zajmovi sklapaju lih u gospodarske svrhe, jer dobar seljački gospodar, ako sav pozajmljeni novac uloži u gospodarstvo, znati će uz svoju prirođenu štednju, te jer njemu samome ne treba baš mnogo, dvostruku korist iz toga zajma izvaditi. No štetno je, kada se pozajmljeni novac lahkoumno potepe, jer seljak koji je pozajmljeni novac uložio u svoje gospodarstvo zajam lahko pravodobno vraća, dok onaj koji zajam potepe teško ga povraća, a ako ga povratiti mora, to stvara nove dugove i to skoro uviek uz teže uvjete." IŽV-1906. str. 195.

24. "Spomenuti nam je još jednu manu našeg seljaka, osobito Zagorca, a to je da on neće seliti u koji drugi kraj naše domovine, npr. u Slavoniju u koju se u dosta velikom broju sele strani elementi dok je naša županija upravo prenapučena a to je velika šteta jer je naš Zagorac inače marljiv pa bi u krasnoj Slavoniji svakako uspjeo, kako uspjevaju naseljenici iz Češke, Ugarske, Moravske i Njemačke." IŽV-1910, str. 175-6.

LITERATURA

1. BIĆANIĆ, R.: Agrarna kriza u Hrvatskoj 1873.-1895. (pretisak iz Ekonomista br. 3-5), Zagreb, 1937.

2. Grupa autora: "Östereich-Ungarn als Agrarstaat", Sozial- und Wirtschafts-historische Studien, Band 10, R. Oldenburg Verlag, München, 1975.

3. Grupa autora: Povijest hrvatskog naroda 1860.-1914., Zagreb, 1968.

4. Izvješće upravnog odbora i kr. podžupana Županije varaždinske ob uredovnom djelovanje pomenutog odbora kr. županije i područnih joj kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca, Varaždin, za razdoblje 1890.-1912.

5. KARAMAN, I.: Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću, Školska knjiga, Zagreb, 1972.

6. REĐEP, M.: Razvoj kapitalizam u poljoprivredi Hrvatske i Slavonije do 1918. godine, Doktorska dizertacija, Ekonomski fakultet, Zagreb, 1985.
7. REĐEP, M., ŽUGAJ, M.: Gospodarske karakteristike Varaždinske županije koncem 19. i početkom 20. stoljeća, Zbornik radova FOI br. 15, Varaždin, 1991.
8. REĐEP, M.: Zemljorasterećenje na području Varaždinske županije koncem 19. i početkom 20. stoljeća, Zbornik radova FOI br. 9-10, Varaždin, 1986.
9. REĐEP, M., ŽUGAJ, M.: Stočarstvo Varaždinske županije u svjetlu popisa 1895-1911. godine, Zbornik radova FOI br. 9-10, Varaždin, 1986.
10. REĐEP, M.: Bankarstvo i javne financije u Hrvatskoj i Slavoniji do 1. sv. rata, posebno u Varaždinskoj županiji, Zbornik radova FOI br. 16, Varaždin, 1992.
11. REĐEP, M., ŽUGAJ, M.: Posjedovna struktura Varaždinske županije u svjetlu popisa gospodarstava iz 1895. godine, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU br. 1, Varaždin, 1986.
12. REĐEP, M., ŽUGAJ M.: Nepoljoprivedna proizvodnja u Varaždinskoj županiji početkom 20. stoljeća, Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU br. 3, Varaždin, 1989.
13. REĐEP, M., ŽUGAJ, M.: Kućne zadruge u Varaždinskoj županiji u 2. polovici 19. i početkom 20. stoljeća, Radovi Zavoda za znanstveni rad HAZU br. 4-5, Varaždin, 1990/91.
14. ... Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije I. 1905. Publikacije kr. zemaljskoga Statističkoga ureda u Zagrebu LIX, Zagreb, 1913.
15. ... Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije 1906.-1910. Publikacije kr. Statističkoga ureda LXXII, Zagreb, 1917.
16. STIPETIĆ, V.: Poljoprivreda i privredni razvoj, Informator, Zagreb, 1969.
17. STIPETIĆ, V.: Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području Hrvatske, JAZU, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske 7, Zagreb, 1959.
18. VEŽIĆ, M.: Zakon od 9. svibnja 1889. o zadrugah u Hrvatskoj i Slavoniji, Požega, 1890.
19. ZORIČIĆ, M.: Statističke crtice o kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1885.
20. ZORIČIĆ, M.: Gospodarstva u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji 31. prosinca 1895. godine po obsegu njihovu, Vjesnik kr. ureda, Zagreb, 1900.
21. ZORIČIĆ, M.: Popis gospodarstava i stoke od 31. prosinca 1895., Zagreb, 1898.
22. ZORIČIĆ, M.: Žiteljstvo kraljevina Hrvatske i Slavonije po zvanju i zanimanju, Rad JAZU, knjiga CXXV, Zagreb, 1896.

MIROSLAV ŽUGAJ
B. BOJANIĆ-GLAVICA

Varaždin

633"18/19" (497.13)

RATARSKA PRODUKCIJA U KOTARU IVANEC NA RAZMEĐI 19. I 20. STOLJEĆA

UVOD

Kotar Ivanec bio je jedan od osam kotareva Varaždinske županije. To su: Klanjec, Pregrada, Krapina, Zlatar, Ivanec, Varaždin, Novi Marof i Ludbreg. Grad Varaždin imao je poseban status. Kotar Ivanec sačinjavale su općine: Bednja, Ivanec i Maruševec. U Hrvatskoj su se županije kao administrativne jedinice održale kroz stoljeća. Za vrijeme feudalizma bile su to oblasti sa širokom autonomijom. Upravljanje njima imalo je plemstvo koje je gotovo stalno bilo u sukobu s visokim plemstvom ili kraljem. Hrvatsko-ugarskom nagodbom od 1868. g. županije su bile podložne Zemaljskoj vladi u Zagrebu. Modernizacijom javne uprave od 1875. g. županije su se dijelile na podžupanije i izravno su bile podređene Vladi. Godine 1887. županije su postale ponovno nositelji teritorijalne - uprave a podžupanije su ukinute i zamijenjene kotarevima.

Izučavanje gospodarske povijesti kotara Ivanec omogućuju razna vrela, među kojima treba posebno istaći ona koja je izdao Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, na čelu s ravnateljem toga ureda Milovanom Zoričićem. Vrijedna su vrela i "Izviješća upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti" za pojedine godine.

Vrlo sređeni statistički podaci o ratarskoj produkciji mogu se naći u "Glavnim izvještajima o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u opće" za pojedine godine, Statistici ratarske produkcije, te u Statističkim godišnjacima Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Ove podatke moguće je pratiti u razdoblju od 1888.-1910. g., jer su sustavno obrađeni u navedenim vrelima s napomenom da u pojedinim godinama nedostaju podaci po kotarevima.

Statistika je pratila površine (glavnih i uzgrednih usjeva) oranica i vrtova, livada, vinograda, pašnjaka, šuma, te trstika i ribnjaka kao površine produktivnog tla, te površine neproduktivnog tla i cijelu površinu. Razredba oranica i vrtova izvedena je po plodinama za glavne i uzgredne usjeve. Praćene su statistički ove plodine: žitarice (pšenica - ozima i jara; pir - ozimi i jari; raž - ozima i jara; ječam - ozimi i jari; napolica u kombinacijama: ozima - pšenica i raž, pšenica i pir, jara - pšenica i raž, pšenica i pir, pir i zob, pir i ječam, te ostale; zob; proja (proso); bar; heljda; sijerak; kukurz i ostale žitarice), sočivice (leća; grah, zečak (grašak); bob i ostale sočivice), okopavine (krumpir (korun); blitva (stočna repa); bijela repa; burak (šećerna repa); mrkva; koraba; kupus; luk; buče (bundeve); dinje i lubenice, te ostale okopavine), trgovinsko bilje (repica - ozima i jara; lan - ozimi i jari; konoplja; duhan; hmelj; mak; cikorija i ostalo trgovinsko bilje), krmno bilje (djetelina; lucerna; grahorica; grahorka; muhar i ostalo krmno bilje), te sijeno (prirod s livada, pašnjaka i zelenog ugara).

Glede ovih plodina praćene su uz površine i količine (u hl ili mtc), a od 1893. g. i njihove vrijednosti. Ovako formirani podaci omogućavaju izučavanje ratarske produkcije po županijama i njihovim kotarevima, kao i niz usporedbi glede uspjeha ratarske produkcije u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Poteškoće koje su se javile u tijeku istraživanja i pisanja ovog rada odnose se na statističke podatke u raspoloživim vrelima podataka. Unatoč dobro sređenoj statističkoj osnovi za praćenje ratarske produkcije Varaždinske županije (a i Kraljevine Hrvatske i Slavonije) nedostajali su u naznačenim vrelima podaci za kotar Ivanec za mnoge godine. Nađeni su podaci o ratarskoj produkciji kotara Ivanec za razdoblje 1888.-1895. g., 1901.-1905. g. i podaci za 1910. godinu, ali za površine u jutrima po pojedinim kulturama. Međutim, i ovdje za pojedine kulture nije bilo svih podataka za navedena razdoblja. Slična situacija javila se i kod priroda, prosječnog priroda, vrijednosti ratarske produkcije i prosječnih cijena pojedinih skupina kultura. Svakako ovi

navedeni nedostaci utjecali su na stvaranje objektivne slike o mjestu i ulozi ratarske produkcije kotara Ivanec u ratarskoj produkciji Varaždinske županije. Potpunija slika o ratarskoj produkciji kotara Ivanec zbog toga se morala graditi i na osnovi iscrpnog prikaza gospodarskih i vremenskih uvjeta koji su dostavljali Kraljevskom zemaljskom statističkom uredu u Zagrebu gospodarski izvjestitelji po pojedinim općinama kotara Ivanec.

NEKE ZNAČAJKE RATARSKE PRODUKCIJE KOTARA IVANEC

Značajke ratarske produkcije kotara Ivanec bit će predočene prema "Izvješćima upravnog odbora i kr. podžupana županije Varaždin" i gospodarskih izvjestitelja. Kao polaznu godinu uzet ćemo 1893. Naime naredbom "Nj. Preuzvišenosti bana kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 19. travnja 1893. br. 967./Pr. izdane su na predlog kr. statističkoga ureda nove odredbe o redovitu sabiranju podataka za statistiku ratarske produkcije i vinogradarstva (...)".[1] Time je bilo zajamčeno ranije sabiranje i objavljivanje tako dragocjenih podataka. Općinska su poglavarstva od 1893. godine bila dužna sastavljati po poreznim općinama četiri iskaza, i to:

1. iskaz o površinama obrađenog tla (do 31. svibnja),
2. prvi iskaz o uspjehu žetve, najvažnijih žitarica (do 8. kolovoza),
3. drugi iskaz o uspjehu žetve, sadržavajući ostale plodine (do 1. studenoga) i
4. iskaz za statistiku vinogradarstva (do 15. studenoga).

Uz ove rokove statistički je ured već koncem mjeseca srpnja mogao zaključiti svoje preglede o porabi tla, o površinama što su ih zauzimale razne plodine, te početkom rujna sračunati uspjeh žetve, obavljene mjeseca srpnja i kolovoza. Posve su pak bili novi izvidi: izvid šteta nanesenih usjevima elementarnim i drugim nepogodama, te izvid o iznosu nadnica koje su se plaćale za poljske radnje (radove u polju) i gospodarske radove u opće. To su obavljala općinska poglavarstva "uz sudjelovanje inteligentnijih gospodara svoga područja."[2]

Spomenuta naredba je podjednako za cijelu zemlju uredila redovito izvješćivanje o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u opće, prihvativši uredbu stalnih gospodarskih izvjestitelja, po uzoru na Ugarsku. Naime, ona ju je imala već prije više godina, "te se ondje na veliku korist uprave i poslovnoga svieta pokazala vrlo shodnom i uspješnom. Samim se naime umnijim i izkusnijim gospodarom iz svih krajeva zemlje povjeruje počastno zvanje, da redovito izvješćuju o gospodarskih prilikah onoga prediela, gdje živu i što ga najbolje poznavaju."[3]

U prvoj polovici 1893. g. gospodarski izvjestitelji javljaju o suši. U kotaru Ivanec nastradaše osobito raž i ječam. Površine pod velikim dijelom ovih kultura morale su se preorati, te najčešće zobi i prosom nanovo zasijati.[4] Te su godine osobito bile nesretne općine Voća gornja i Voća dolnja jer ih je 29. srpnja treći put tuča potukla. Tako je potukla i ono što je od dva ranija puta ostalo, te proso, heljdu i konoplju.[5] Neka sela općine Ivanec, župe kameničke, nastradala su 10. kolovoza od tuče, poimence heljda je bila uništena.[6] U jesen je sva sjetva obavljena u pravo vrijeme. Sijala se pšenica, raž i ječam. Najviše se sijala raž. Ugara je bilo "zelena", zasijana djetelinom i potpuna ("crni ugar"), kad se neko vrijeme na zemljištu nije ništa sijalo, već se samo po tri puta preoravalo, te se u jesen posijala ozimina. Vlastela su sijala oziminu iza djeteline, a seljaci iza kukuruza. Ophodnja (rotacija, usjevni red) bio je obično ovaj: 1. kukuruz pognojen, 2. raž, 3. djetelina, 4. pšenica, 5. zob. Gnojilo se redovito pod kukuruz, ponekad i pod raž. U narodu je bilo još drvenih plugova, ali im se broj smanjivao, te se i seljaštvo služilo većinom željeznim plugovima, najčešće Zugmayerovim i Vidačevim plugom. Orali su još uvijek na uske slogove te plitko, pod ozimine samo jedanput. Ako je tko više puta orao, zaoravao je gnoj pod zadnje oranje. Žito se sijalo na valjano priređeno tlo, a kukuruz pod brazdu ili na redove pod motiku. Brana se upotrebljavala. Pšenice i raži sijalo se na kat. jutro 112 litara, zobi nešto više. Sjeme je narod mijenjao, kupujući ili zamjenjujući ga iz udaljenih mjesta. Sijalo se iz ruke. Oraču se plaćalo za jedno jutro od 1600 □° 5 for. uz hranu oraču i blagu. Sijaču kao i običnom težaku 20 novč. na dan uz hranu.[7]

U II. Glavnom izvještaju o gospodarskih prilikah u obće, od 1. ožujka do konca svibnja 1894. godine piše: "Povodnje bilo je u to doba i po kotaru I v a n e c , i dosta štete po livadah i oranicah, a bez dvojbe i drugud gdje je bilo zaljevica."[8] Sve općine Ivanec pretrpjele su mnogo štete od poplava, odnosno bile su oštećene elementarnim nepogodama.[9] I te se je godine u

kotaru Ivanec plaćalo plug, brana i orač 5 for. uz opskrbu orača i blaga. Hrana se davala običnim težacima u jedan do dva obroka, rijetko kad u tri obroka.[10] U mjesecu lipnju usjevi su bili oštećeni tučom u jednom dijelu općine Bednja.[11]

Klimatske su prilike u proljeće 1895. bile nepovoljne u cijeloj Kraljevini. Bile su preobilne raznim oborinama. Od 23. ožujka do 2. svibnja bilo je velikih kiša sa silnom grmljavinom, solikom i tučom kao usred ljeta. Nije manjkalo ni proloma oblaka, mraza, snijega, naplava i dugotrajnih velikih poplava.[12] Kako je bilo malo lijepih dana, gospodari često nisu znali "česa da se prije late, a i taj se rad morao obavljati prekidno, jer su smetale kiše ili što su 'iznevjerili' radnici, radeći ponajprije sebi, onoga koji ih je trebao. Ponajprije oralo se je na 'osušicah' pod zob, ječam, grahorica ili koju drugu jarinu, posadilo se po koji gomolj ranog koruna, nastojalo oko povrtelja, i gledalo, da se čim prije obrežu vinogradi, u koje se takodjer težko moglo zalaziti, jer je i tuj bilo tlo sniežnicom razkvašeno. Kukuruza se je tek u drugoj polovici travnja počela tuj i tamo sijati, gdje su laganija tla (...). Vrlo težko se oralo, bud što je bilo teže tlo mokro i sniegom utlačeno, bud što je bilo tegleće blago slabo hranjeno, a u navalici rada nije se mogao plug ni u Zagorju izpod 5-6 for. najmiti."[13] Te su godine djeteline bile izrazito bujne. Od nužde, u skrajnjoj oskudici krme rano su je kosili, da namaknu hrane gladnoj stoci, osobito u predjelima gdje su pašnjaci bili pod vodom.[14] Nadnice su u kotaru Ivanec bile ove: običnom težaku 30 novč. bez svega, plug na dan 4 for., hrana blagu i oraču.[15] "U kotaru Ivanec ostati će mnogi i ove godine kano i lani bez zrna graha, jer da su se zecevi nanj namečili."[16]

Godine 1896. nadnice u kotaru Ivanec ostale su iste kao i 1894. Cijena jednog hl kukuruza kretala se od 4 for. do 4 for. i 20 nč., a krumpira 2 for.[17] Za razdoblje od 15. svibnja do 15. lipnja 1896. iz Ivanca "pako javlja preč. gospodin izvjestitelj Kučenjak lakonički: 'Grah po kuruzi do jednoga struka pojeli su zecevi'."[18] Dne 25., 26., 27. i 28. lipnja bilo je "silna vihra, zaljevica, proloma oblaka, bujica i s njih nastalih povodnja, koje su svu silu krme, pokošene i nepokošene, što razpuhali, odnosno zamuljile i odplavile, žitarice povaljale, vinograde splavile, mostove podrovale i puteve razderale, riečju počinile kvara razne vrstih na plodinah, mjestimice i sgradah" u kotaru Ivanec.[19] Od 1. do 6. srpnja prolazile su ciklone jedna za drugom, te su bile česte zaljevice i prolomi oblaka s tučom. Posljedica su bile velike štete na svim plodinama.[20] Ni kolovoz 1896. g. nije bio bolji. Tako je u Ivancu 6. kolovoza "ob 6 1/2 sati u jutro pala tuča, prolom oblaka i ciklon, poplava. Tuča uništila sve plodine, vinograde poharala, voće otepla, bujica i poplava sve otave zablatila; ciklon srećom uzkim trakom, rušio krovove, čupao stabla stara i mlada, kukuruze izlamao. Bieda obćenita. Ciela upravna obćina je Ivanec nastradala od te nepogode, nekoje mjesto više, nekoje manje, ali svigdje je kvar vrlo znatan."[21] Dne 12. kolovoza iste godine po "obćini Ivanec, kotara istoga imena, bilo je takodjer jake tuče, koja pako nije više našla što da potuče."[22] Kolovoza dvadesetidrugoga "ljuto je nastradao gotovo cieli kotar Ivanec i znatan dio kotara Varaždin (...)"[23]

"Oko 4 sata po podne sa SW nadvili su se nad Voćom gornjom crno žuti oblaci, iz kojih se za čas prosu led sa kišom, koji je poput oraha i kokošjih jaja debeo padao, te za 3-4 časa (minute) zemlju 'do noge' debelim ledom prekrio!" "Svi vinogradi, voće i usjevi poharani su do kraja po selih: Voća gornja, Jelovac, Budinšćak i Rieka, kot. Ivanec, zatim sela Križanec, Križavljan brieg, Vinica brieg, Gorušnjak i Vinica, učinivši znatne štete i u Petrijancu, kot. Varaždin. Skoro posve uništio je led, 'kamo najkrupniji orasi' sve poljske plodine itd., po selih Lužan, Jerovec, Brezova gora, Cvetlin, Prebukovje, Podgorje i Pleš, kud je najjača struja udarila. Vrlo znatne oštete bilo je po selih Lepoglava Ves lepoglavska, Budin, Gorica, Borje, Sestrunec, Purga, Očura, Bulišinec, Vrhovec, Crkovec, Kamenica, Bedenec i Jerovec, sva potonja obćine Ivanec, a ta, kano i ona Lužan Pleš sve kotara Ivanec (Iz oružničkih prijava). Livade pomuljene. Po napomeni preč. g. izvjestitelja Kučenjaka totalno je uništeno u Trakošćanu 14 rali ciepljena vinograda, koji je bio prepun grožđja, a vlastnost je presv. g. grofa Draškovića"[24]

Krumpir, rani i kasni, nastradao je od hladnog i kišovitog vremena. "Ne ima do izvještaja, koji se ne bi potužio, da su koruni, što napadnuti phytohophthorom (peronosporom) infestans, što pako s mokrine, počeli gnjiti u velike već na polju. A o ranih korunih premnogi izvještaji izrazuju bojazan, da će jim se i sjeme zatrti u mnogom kraju, jer da, izkopani, naglo gnjiju u spremištih. Samo gdje su štrcali za dobe i korune, poimence rane, bordožkom raztopinom, ondje da su zdravi ostali, kako to izričino spominju gg. izvjestitelji barun Hellenbach, Peschke ml. i pl. Kunović, naglasujući da će kultura korunâ, osobito ranih bez uporabe štrcanja, na iole vlažnoj

godini, vazda postojati posve problematičnom. Sa svih se strana, osobito iz Zagorja, priznaje, da phythophthora još nikada nije tako haračila korun, kano ove godine, te je jedina vrst 'Magnum bonum' još najbolje odoljevala tom nametniku. Raznovrstni gribovi u velike su napali i na grahove po kukurzah, osobito gdje se kuruze siju pregusto, a graha još k tomu pomeće po više zrna gotovo uz svaki struk kuruze. Uz takve prilike da su i grahovi prebujni, vazda mokri, pak s toga i teži nego obično, i bez vihora povaljali kuruze, te je i jednih i drugih mnogo izpljesnivilo i nagnjilo. A da su česti siloviti vjetrovi takodjer svoje doprineli, da povaljivanjem u velike smanje prirod grahova, posijanih po kuruzah, ne treba posebno izticati, (...)."[25]

U sažetku za gospodarske radnje od 1. do 15. svibnja 1897. I. Balaško piše:

"Sa nepovoljna vremena, većinom kišarenja, na nekih mjestih i nedostatka vlage, zapele su skoro sve poljske radnje, poimence glavno nastojanje oko sjetva kuruze, koja s toga i nije već samo mjestimice, ponajviše još u Zagorju bila dovršena do 15 svibnja. A što se je i radilo u polju ili po vinogradih radilo se je 'pušući u prste' od studeni."[26]

Isti je autor porast nadnica ovako opisao:

"Kako je s jedne strane po Zagorju nešto manje bilo kišovitih dana, a posla se nabralo svake ruke, koj se po tih stranah može prije obavljati iza kiše, nego po ravnici, to malo gdje, da nije bilo jagme za težaci, pak su s toga mjestimice već pod konac mjeseca poskočile nadnice za kojih 5-10 nč. i koji obrok hrane više, te se smatraju 'skupim' za tamošnje prilike."[27]

U ljeto te godine nedostajalo je radnika. Puno je radova ostalo neobavljenih. "Po Zagorju ne smogaše veći posjednici ni radnika, da okopaju sve kuruze, pak će jih morati za krmu pokositi. Svaki je seljak gospodar bio zaokupljen svojim radom, pak kud ne dolazi stranih ruku za poslom, da se ovaj put nije vidjelo na pojedinom polju kano obično 10-15-20 žetalaca ili radnika, već samo 2-3-4 najviše.

Kraj sve stiske za radnici prolazila je u tom pogledu Slavonija bolje nego li ini predjeli, poimence Zagorje od kud se mužko i žensko razlazi širom domovine po službi i zaslugi, a ne ima od nikuda stranih radnika."[28]

Prirodom kasnih krumpira jedva da su dva do tri izvješća iz Zagorja posve zadovoljna. Općenito se izvjestitelji tuže da ga je bio malo, dapače premalo. Gomolj mu je bio sitan i nezdrav. Od dva posađena vagona jedva se nabralo četiri do pet vagona krumpira, i to sitna gomolja. Većim je dijelom istrunio u zemlji.[29] Godine 1897. žetva bijelih žitarica bila je najlošija u posljednjih 13 godina u Hrvatskoj i Slavoniji.[30]

Godine 1898. u svibnju i lipnju u kotaru Ivanec rade težaci za 35-40 nč., uz to im se obično davalo i jedanput na dan jesti.[31] U lipnju su se razlijevali potoci po Zagorju.[32] U srpnju i kolovozu u Bednji, Ivancu i Maruševcu nadnica težaka kretala se od 30-40 novč. "bez hrane ili najviše sa jednim obrokom i to samo u gdjekojem mjestu."[33]

U razdoblju veljača-ožujak 1899. u mjestu Ivanec težaci su po 25 nč. bez opskrbe.[34] Iste godine u travnju, ali u Bednji nadnice su po 30-40 nč. uz koji obrok, ali to samo u rijetkim slučajevima.[35] U lipnju silne kiše zaljevice i vihor zatekoše jedan dio žitarica u dozrijevanju i žetvi.[36] Druga polovica lipnja bila je označena zamašnim štetama od poplava. I. Balaško je napisao:

"Poplavama nastradaše u prvom redu livade, s kojih su bujice odplavile svu silu pokošena siena, što s odkosa, što već posušena u uplaštena. A što nije bilo pokošenih livada, te da su ljetos već po drugi, kadšto i po treći put pomuljene, pa će biti s njima muke i troška dok se opet očiste. U velike su nastradale i kuruze posadjene po polojnim oranicama, a došlo je i neobično mnogo inih usjeva, žitarica i koruništa pod vodu (...)."[37]

U prvoj polovici srpnja, u jeku žetve i kosidbe, često je kišilo. Kišarenje je trajalo osam do devet dana. Sve su gospodarske radnje zapinjale, te su se morale obavljati većim trudom i troškom, uz velike gubitke na kvantiteti i kvaliteti žitarica i krme.[38] U kolovozu je bila trajna i intenzivna suša od koje je trpila manje ili više sva vegetacija.[39] Gospodarski izvjestitelji ocjenili su u listopadu da je krumpir "srednje ruke" i "iznad srednje ruke." Kupus je dobio ocjenu tri.[40]

U razdoblju veljača-ožujak 1900. g. izvjestitelji javljaju da se na teškom ilovaku slabo što moglo uraditi u Zagorju, jer je teško tlo bilo još i pod konac veljače premokro i nepogodno za obrađivanje. Gospodari ne dospješe zbog ružnog vremena ni pod konac ožujka obaviti najnužnije poslove.[41] Isušenje bara i močvara na livadama provođeno je u području kotara Ivanec

u općini Maruševec i nešto u općini Ivanec, produbljivanjem i čišćenjem pritoka reguliranog potoka Voća. Prema odredbi kraljevske kotarske oblasti ivanečke kopani su na nekim livadama općine Ivanec odvodni jarci s vrlo dobrim uspjehom.[42] Tijekom 1900. g. u kotaru Ivanec pročišćeni su svi potoci. Najviše je posla zadavalo čišćenje Bednje, i to od izvora do negdje u blizini Stažnjevca.[43] Naime, nužno se pokazalo reguliranje Bednje, koja je na plodnim livadama krasne bednjanske doline svake godine mnogo štete pravila.[44] Dne 16., 18., 19. i 26. lipnja bio je silni vihor, tuče i česte i jake kiše zaljevice.[45] I. Balaško na temelju prispjelih izvješća piše: "Otkad je šuma poharana na Ivančici da svaka jaka kiša prouzroči poplava livada i nižih oranica, dok ljeti presuše vrela, čim koji tjedan ne ima kiše."[46] Te su 1900. g. u zadnjem stadiju dozrijevanja, na žalost, bijele žitarice, povaljali već spomenuti vihori i zaljevice.[47] Iz cijelog Zagorja gospodarski izvjestitelji su se žalili da zečevi brste grah po polju.[48]

U Izvješću upravnoga odbora i kr. podžupana Županije varaždinske za godinu 1900. u svezi s inim koracima i prijedlozima upravnih oblasti u promicanju narodnog gospodarstva piše: "Kr. kotarska oblast Ivanec izvješćuje: 'Valjano uredjeni posjedovni i vlastnički odnošaji ladanjskoga gospodarstva, dakle valjano uredjeni zemljišni katastar i gruntovnica glavni su temelji napredku poljskog gospodarstva. Uslijed toga neuredjenoga stanja zapinje promet sa nekretninama na štetu samoga pučanstva i javnoga kredita, te radja skupim a nepotrebnim sudbenim parnicama. Kr. kotarska oblast podnijela je putem županijskoga upravnog odobra molbu područnih općina, pak ponavlja potrebu uredjenja zemljarinskog katastra i gruntovnice u ovom kotaru s molbom, da bi visoka kr. zemaljska vlada svim sredstvima blagoizvolila uznastojati, da se u godini 1901. uredjenjem katastra u svim općinama kotara ivanečkoga odpočne, ter da se ujedno izašalje povjerenik za sastav gruntovnih uložaka, što će sigurno na podignuće i unapredjenje gospodarskih prilika kotara ivanečkoga mnogo djelovati."[49]

Izvješća iz prve polovice svibnja 1901. označuju sveukupne klimatske prilike nepovoljnim za napredovanje raslinja. Zbog suše i hladnoće zaostale su ozimine, u prvom redu žitarice, u razvitku, a pogotovo kasno posijane jarine: zob, pšenica, raž, ječam i razne smjese. Netom sijani kukuruz i posađene sočivice, okopavine bez razlike po kulturama, te trgovinsko bilje slabo je i sporo nicalo, a često nije do 16. svibnja niklo.[50] U prvoj su polovici lipnja u kotaru Ivanec pale obilne kiše, ali bilo je i oluja.[51] Druge polovice mjeseca kolovoza gospodari posijaše ozimu repicu (olaj), a sijahu još i postrnu repu. Osobito su po Zagorju nastojali posijati po strništu čim više postrne repe kako bi po mogućnosti nadoknadili manjak košene krme. "Čim bi koja kiša omogućila preoricu, marljivo se ugarila strništa i grahorišta (...)"[52] Čitava Hrvatska i Slavonija, pa onda i kotar Ivanec, bili su obilježeni oskudicom krme. Nakosi djetelina, otava i strnokosa bili su vrlo slabi. Pašnjaci ne davahu nigdje dovoljno paše stoci. Tu i tamo sijane smjese zobi, boba, pa i kukuruza, ostale su slabe i jedva po koji centimetar visoke. Za krmu bilo koje vrste plaćale su se izvanredno visoke cijene, kakve nisu bile zabilježene od proljeća 1893. godine. [53] Onda su u rujnu nastali novi jadi. U kotaru Ivanec od silnih kiša, između 11. i 14. rujna, nastradale su livade. S njih su bujice otplavile već pokošene i posušene otave, a nepokošene zamuljile.[54]

Godine 1902. nije bilo kraja u Hrvatskoj i Slavoniji, gdje u proljeće na raznom kulturnom bilju nije bilo štete od mraza i snijega. Razmjerno najmanje štete od pozebe i mećave bilo je u zapadnim predjelima županije Varaždin.[55] Sva je sila pokošene krme propala u proljeće. Trave su se prodavale vrlo skupo.[56] U drugoj polovici lipnja kišarenje je sprečavalo dozrijevanje žitarica. U općini Maruševec 21. lipnja padala je tuča koja je znatno oštetila usjeve.[57] U srpnju je bilo intenzivnih kiša između 9. i 12., te između 17. i 23. srpnja po cijeloj županiji Varaždin, pa onda i po kotaru Ivanec.[58] U izvještajima za kolovoz 1902. g. može se pročitati: "da su se treće dekade počele sušiti tikve već i u Zagorju na prudnastu i sipku tlu, gdje je još prve polovice mjeseca obilno kislo, a po gotovo po drugim krajevima, koji nisu imali 5-6 tjedana kiše."[59] U listopadu izvjestitelji javljaju da su u kotaru Ivanec bijela repa i kupus srednje ruke, a kukuruz se bere. Te se je godine u području ivanečkoga kotara pojavio hrčak u većem broju "samo u jednom dielu upravne občine Maruševec, i to u čalinečkom polju. Minule godine nije se ovdje tamanjenje hrčaka u većoj mjeri preduzelo, ali za proljeće 1903. odredjene su sve mjere za tamanjenje toga veoma štetnoga glodavca."[60] Opisi obrade tla iz toga vremena izgledaju ovako:

"Polja obrađuju strojevima samo veća vlastelinstva, dok drugo žiteljstvo obrađuje tlo i posprema plodine običnim spravama. Ore se sada već svagdje željeznim plugovima. Na strminama gorskih kotara, gdje se ne može orati, kopa si žiteljstvo motikama tlo."[61]

Općina Maruševec nabavila je 1902. g. za porabu svojih občinara jedno žitno čistilo troškom od 160 kruna."[62]

Ciča studen bila je u prosincu 1902. g. i siječnju 1903. g., te je ostavila zle posljedice na raznom gospodarskom raslinju. Bilo je prečesta smrzavanja i odmrzavanja bez deblje koprene snijega. To su naročito osjetile žitarice. Naime, one su većinom kasno i prekasno sijane, pa su u zime ušle slabe, nerazvijene. U svezi s pozebom posebno su se žalili žitelji Bednje. Uz žitarice osobito su nastradali vinogradi.[63] Godine 1903. u Zagorju se osjećao manjak radnika za proljetne radove jer su se oni radi zarade "razišli na sve strane svijeta." Osim toga, osjećala se veća oskudica na sprežnim ratilima, podvozima i plugovima, "jer se razprodalo tegleće blago što za putni trošak, što za kruh, pak u mnogom većem selu ne ima više od 2-3 pluga."[64] Tako u nekim općinama i bolji gospodari nisu orali, već kopali i sadili kukuruz pod motiku. Po nekim drugim predjelima nije se mogao dobiti plug, ni za skupi novac. Njiva mnogih malih posjednika ostala je neobrađena. Vrlo dobrim stanjem krme, osim malih izuzetaka, hvalila se proljeća 1903. g. gotovo cijela Slavonija i županija Varaždin, pa onda i kotar Ivanec.[65] Olujne kiše i tuče bilo je 13. i 14. rujna, pa opet 21/22. rujna. Sve je to popraćeno izdašnijim padavinama. Krma je kisla, te proja i heljda. Naročito je tuča s olujom zahvatila 14. rujna općinu Maruševec.[66] U selu Jurketinec, općina Maruševec, tuča je uništila prirod heljde, repe i kasne kukuruze.[67] Osjetljive štete bilo je u cijelom kotaru Ivanec. Studeni i prosinac bili su za kojih 2° C topliji, ali zbog silnih kiša zaljevica bilo je premokro. Svi vicinalni putevi bili su praktički neprohodni "te se ni kakvom spregom nije moglo nikud izvan druma, ni u vinograde, naročito pako ne u šume."[68] Malo se gdje "mogao obavljati budi koji posao u polju ili vinogradu, te je sav rad bio stegnut oko kuće ili tek tuj i tamo na propuštanje vode s usjeva i kresanje živica."[69] U području kotara Ivanec bilo je nužno tek mjestimice odvodnjavati livade. Najviše je to zahtijevala dolina Bednje. U tu svrhu 1903. g. produbljeni su i pročišćeni odvodni jarci na livadama uz Bednju i uz potok Voću. Osim odvodnje bilo je i umjetnog natapanja livada o čemu se može čitati u Izviješću upravnoga odbora i kr. podžupana Županije: "Prvi početak u umjetnom natapanju livada u području Varaždinske županije učinio je vlastelin A d o l f grof S c h m i s i n g iz Seketina, kotara varaždinskoga. On je prvi nakon propisana vodopravnog postupka izveo umjetno natapanje na svojoj livadi izpod mjesta Žigrovca.

Za grofom A. Schmisingom dolazi v l a s t e l i n s t v o M a r u š e v e c u područje kotara Ivanec. Prošle godine već je na zamolbu istoga vlastelinstva provedena vodopravna razprava, izrečena je odluka, te će ovo vlastelinstvo dozvoljene radnje za umjetno natapanje svojih livada iz potoka Plitvice u godini 1904. izvesti. "Za liepim primjerom maruševačkog vlastelinstva kane se povesti i neki seljaci, te su isti kod kr. kotar. oblasti ivanečke o načinu postupka u provođenju umjetnoga natapanja upitali."[70]

I godine 1903. bilo je hrčaka u većoj mjeri u jednom dijelu općine Maruševec, i to u čalinečkom polju. Iz slijedećeg teksta može se vidjeti kako se vodila borba protiv hrčaka:

"Občinsko poglavarstvo u Maruševcu počelo je hrčke tamaniti ručnim težacima, te su minule godine u području iste občine izkapanjem utamanjena 783 hrčka, za koje je iz gospodarstvene zaklade izplaćena nagrada od 46 kruna i 98 fil., naime 6 filira po hrčku.

Tamanjenje hrčaka izkapanjem nije ipak bilo dosta uspješno, koje radi toga što je tamanjenje hrčaka izkapanjem vrlo sporo, koje opeta radi toga, što se je žiteljstvo protivilo razkapanju zemljišta. S toga je občina Maruševec, da uzmogne nabaviti sumporna ugljika za tamanjenje hrčaka putem kr. kot. oblasti u Ivancu vis. kr. zem. vladu zamolila za novčanu podporu. Vis. kr. zem. vlada je molbu občine Maruševec uvažila, doznačiv iz zemaljskih sredstava u tu svrhu svotu od 100 kruna. Za te novce nabavila je občina Maruševec 200 kg. sumporova ugljika, te se je tamanjenje hrčaka sumporovim ugljikom u proljeće 1903. sistematično provađalo. U jesen 1903. se taj posao nije mogao obaviti, jer je naručeni smporov ugljik prekasno stigao."[71]

Kulturno vijeće kotara Ivanec dalo je na svojoj sjednici dva prijedloga, koji su se ticali samo kotara Ivanec. Prvi je prijedlog glasio:

"Kr. kotar. oblast neka izda strogu naredbu na obć. poglavarstva, da će ova više pažnje i brige posvećivati poljskim putevima, koji propadaju, a seljačko žiteljstvo, ne imajući izvoznog puta, oštećuje tudje poljsko dobro, uslijed čega nastaju parnice radi smetanja posjeda, čime seosko gospodarstvo štetu trpi.

Kr. kotar. oblast Ivanec izdala je u tom pogledu odmah strogu naredbu na sva obć. poglavarstva uz naputak glede evidencije svih potrebnih poljskih puteva, kao i glede uzdržavanja tih puteva po dotičnim interesima."[72]

U izvještaju o stanju žitarica 1. svibnja 1904. g. I. Balaško piše: "U obćini Maruševec kot. Ivanec, po polju se pojavilo dosta hrčaka, pak jih marljivo duše, valjda vodom t.j. zalievanjem rupa vodom."[73] No, u Izvješću upravnog odbora i kr. podžupana županije varžadinske za 1904. g. stoji:

"Za tamanjenje hrčaka u području obćine Maruševec izdala je kr. kotar. oblast obćinskom poglavarstvu Maruševec posebne odredbe, te se je za tamanjenje hrčaka ove obćine potrošilo 200 litara podporom visoke kr. zemaljske vlade nabavljena sumporo-ugljika."[74]

Po izvješćima iz ranijih godina po svemu sudeći hrčci su tamanjeni sumpro-ugljikom.

Prema intenzivnosti i trajnosti suše u proljeće 1904. g., iskazane za gotovo sve žitarice u Hrvatskoj i Slavoniji, najznatnije poboljšice zabilježene su u županiji Varaždin "gdje nije ni druge polovice svibnja manjkalo po nekoliko manje više izdašnih kiša."[75] Prema količini oborina mjeseca travnja i svibnja bio je prirod svekolike krme, djetelina i sijena s livada vrlo povoljan. U dolini Bednje bilo je 1904. g. potrebno očistiti odvodne kanale.[76] Na području općine Maruševec maruševečko je vlastelinstvo dozvolom nadležne oblasti svoje livade natapalo vodom iz Plitvice.[77] Poljskim putevima 1904. g. nije posvećeno dovoljno pozornosti.

O napretku gospodarenja uvođenjem korisne gospodarske ophodnje može se pročitati: "Samo vlastelinstva i neki jači gospodari gradjanskoga i seljačkoga stališa mogu obdržavati i obdržavaju pravi turnus u obrađivanju tla, dok drugo žiteljstvo samo po mogućnosti nešto izmjenjuje plodine, da ne budu baš uviek iste rasline na jednom tlu, a u gusto napučenom Zagorju žiteljstvo ono malo tla, što ga imade, upotriebi kako prema najnuždnijoj potrebi najbolje može.

U području županije varaždinske nema tla na ugaru. Momentalno nezasijano tlo žiteljstvo, ako ikako može, preore, to jest izpraši. Najviše sije se kukurz sa bučama, raž i heljda, a sadi se korun i pasulj, redje sije se pšenica, raž i proso, u Zagorju i leća, bob i kihra. U novije vrijeme sije žiteljstvo više krmnoga bilja nego prije, na primjer djeteline štajerske, pak biele repe i blitve (cukorice). Samo vlastelinstva i imućniji gospodari obrađuju polja i pospremaju prirod strojevima. Ostalo žiteljstvo obavlja poslove običnim poljskim orudjem. Kukuruz sije i seljačko žiteljstvo sve više u redovima s pomoću sijala, jer uvidja da se sijanjem kukuruza u redovima u istom tlu dobije barem dva puta više zrnja nego ručnim sijanjem i jer se u redove sijani kukuruz mnog brže i jeftinije plugom osipava. Za čišćenje žita upotrebljava žiteljstvo vjetrenjače i triere. Obćinska poglavarstva i gospodarske podružnice nabavljaju za svoje obćinare, dotično za svoje članove razna ratila kao sječkare, strojeve za ruljenje kukurze, za rezanje i ručna mlatila i livadne brane. Obćina Maruševec nabavila je n. pr. 1904. tri trijera te je područnom žiteljstvu za porabu razdielila."[78]

Tuča nije rijetka pojava ni u travnju. Ali, 1905. g. tuče su u prvoj dekadi travnja u cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji bile zabilježene. Osobito između 6. i 9. travnja bile su izvanredno opsežne. Nije bolje od ostalih županija prošla ni županija Varaždin, a u njoj kotar Ivanec.[79] U izvješću od 16. do 30. travnja 1905. g. I. Balaško se žali da ni ovoga roka nije primio izvještaje iz pet kotara: Brinje, Brod, Novska, Šid i Ivanec. Inače, ostali izvjestitelji javljaju o tome da "slabo prezimiše" neka engleska pšenica, pobliže neoznačena i francuske sorte "Bordeaux rouge" i "Heline Blee", te da su stoga te usjeve gospodari većim dijelom i preorali, a na preoru da će sijati većinom kukuruz.[80] Tamanjenje hrčaka sumporo-ugljikom nastavljeno je i ove godine pod nadzorom kr. županijskog šumarskog nadzornika. Godine 1905. poljskih miševa bilo je u kotaru Ivanec više nego inače.[81] Ratarstvo nije naspram prijašnjih godina pokazalo nikakav osobiti napredak. "Kako je županija varaždinska silno napućena te imade i slučajeva, da na jednu seljačku obitelj ne dodje niti ral zemljišta, te samo vlastelini te neki imućniji gospodari građanskog i seljačkog stališa mogu obdržavati u obradjivanju tla, a ostalo žiteljstvo, gdje može, izmjenjuje plodine te je to sve što u tom pogledu može učiniti.

U toj županiji ne imade tla na ugaru[82], jer žiteljstvo uslied silne napućenosti svaku grudu zemlje upotrebiti nastoji."[83]

Sistematsko obradjivanje zemljišta strojevima provadjaju samo vlastelini, dok se neki, i to manji dio ostalog žiteljstva, služi ratili kao sipalima, za sijanje kukuruza, trierima, sječkarama, člankovitim branama za čišćenje livada od korova itd. Velika pak većina seljačkoga pučanstva niti ratila ne rabi, već sve poljske radove obavlja običnim poljskim orudjem. Ratila nabavljaju gospodarske podružnice za svoje članove, a gdjegdje i općine.

"Tako je obćina M a r u š e v e c god. 1905. iz obćinske blagajne nabavila 10 sječkarna troškom od 1040 K. Najobičnija ratila, koja se skoro već svagdje rabe, jesu trieri za čišćenje žita, koje svagdje nabavljaju gospodarske podružnice.

U županiji sije se najviše kukuruz sa bučama, raž i heljda, a sadi se korun i pasulj. Redje se sije pšenica, raž i proso, a u Zagorju leća i bob. Budući da se žiteljstvo počelo sve više zanimati marvogojstvom, a livada ne imade dovoljno, to sije sve više krmnoga bilja, kao djetelinu, a uz to i različite vrste repe."[84] Hmeljom se bavilo vlastelinstvo Trakošćan te Kr. zemaljska kaznionica u Lepoglavi.

Jesenska sjetva ozimih žitarica 1905. g. protegla se na zimu i zategla se sve do 20. siječnja 1906. g. U Hrvatskoj se ni u jednoj općini nije posijalo onoliko, koliko se obično sijalo pod jesen.[85] U siječnju i veljači 1906. g. u Maruševcu je nadnica 50-80 f bez hrane.[86] Zbog naglog kopnjenja snijega početkom ožujka bijahu sve neocijedjene ravnice, livade, pašnjaci, pak na mnogim mjestima i niže ležeće posijane oranice dulje vrijeme pod vodom.[87] Ni 1906. g. ratarska proizvodnja ne pokazuje osobita napretka, iako po ocjeni gospodarskih izvjestitelja seljaštvo svoju zemlju pomno obrađuje. Na to ga sili - naročito u Zagorju - prenapučenost i s tim u vezi mali posjed. Maleni posjedi bili su razlog da neobrađena tla praktički i nije bilo. To je vrijeme kada se i seljaci u županiji Varaždin počinju prilično zanimati za umjetnog gnojivo jer su se uvjerili u njihovu korist na vlastelinskim gospodarstvima.[88]

U izvješću o stanju ozimih žitarica kotara Ivanec koncem ožujka 1907. g. raž i pšenica ocijenjeni su ocjenom tri (srednje ruke). Spominje se i haranje poljskih miševa.[89] U travnju se spominju manje ili više opsežne i štetonosne poplave, iako je opća ocjena da godine 1907. nije bilo većih poplava. Umjetno natapanje polja i livada poduzimalo je samo vlastelinstvo Maruševec. U toj općini nastavljeno je tamanjenje hrčaka sumporo-ugljikom.[90] Dana 11. svibnja palo je uz kišu dosta krupne, ali rijetke tuče u općini Ivanec.[91] Pregled o stanju ozimih i jarih žitarica 1. lipnja donosi za općinu Ivanec ove ocjene: ozima pšenica 3-4 (srednje ruke do ispod srednje ruke), ozima raž 3-4, ječam 2-3 (iznad srednje ruke do srednje ruke), jara pšenica, raž, ječam i zob sve 3.[92]. Dana 3. srpnja oko 11 sati uništila je tuča po poreznoj općini Ivanec sve plodine poljske i vinograde.[93] U mjesecu studenom još su se sijale ozime žitarice, preoravali i dosijavali ranije nenikli i prerijetko ponicali usjevi. Ponegdje se ugarilo pod jarine i izvozio stajski gnoj. Osim ovih glavnih poslova i običnih kućnih poslova dobavljali su gospodari zimski ogrijev, neki i kolje za vinograde, a po Zagorju listinac za stelju iz šuma.[94]

"Zadnjih godina bave se vlastelinstva gojenjem hmelja, koji se izvozi u Austriju, Češku, a i u Njemačku. Isti uspjeva vrlo dobro, te odbacuje kud i kamo veći prihod od žitarica. Seljačtvo se tim ne bavi, ipak je u god. 1907. učinio početak seljak Jakov Makovec iz Bikovca, obćine Maruševec, zasadivši hmelja na površini od 400 □°."[95]

U svezi odvodnje s livada zanimljiv je navedeni prijedlog: "Kr. kot. oblast u Ivancu predlaže u svom izvještaju, da se u svrhu odvodnje livada oko Ivanca kanalizacijom izašalje kulturni mjernik te da se što prije obavi regulacija potoka Bednje, koja mnogo šete livadama nanosi za većih ili duljih kiša."[96]

Godine 1908. cijeli je siječanj bio suh, studeno zimsko vrijeme uz opetovane nagle promjene temperature.[97] Pregled o stanju ozimih žitarica, za općinu Ivanec, do 15. travnja pokazuje ocjenu 1 (vrlo dobar) za pšenicu, raž i ječam.[98] Nadnica je u navedenoj općini mjeseca ožujka ova: radnici 1 K i tri obroka hrane. Usporedbe radi donosimo nadnicu za rudare u ugljenokopima: od 2 K do 4 K na dan.[99] I u Zagorju vrsniji gospodari rabe kod sjetve strojeve, redna sijala, "al su si u Varaždinu i okolici sbog jeftinoće nabavili strojeva nepodesnih prevelikim razstavom sijala, te ostavljajućih suviše prazna zemljišta."[100] U travnju 1908. u općini Ivanec orač s dva vola ili konja dobivao je dnevno 10 K i hranu za sebe i blago. Nadničar je dobivao 1 K i tri puta jesti, ženske nešto manje.[101] Ozima pšenica i raž ocijenjeni su u prvoj polovici svibnja s ocjenom 1 (vrlo dobar).[102] Cijelog svibnja vladala je jaka suša, pooštrena od 10. svibnja neobično visokom

temperaturom i toplim južnim te suhim istočnim vjetrovima. Prve dekade i posljednje pentade bilo je oskudnih oborina.[103] U svibnju su težaci u općini Maruševec imali bez jela nadnicu 80-100 f., a s tri obroka 50-60 f.[104] I u mjesecu lipnju gospodarski izvjestitelji javljaju o suši. Dana 15. srpnja bilo je oluje i manje-više žestoke tuče po kotaru Ivanec.[105] Druge pentade kolovoza obilne su kiše, što su pale u prvoj polovici mjeseca, većinom šest do devet dana, dokrajčile po cijeloj Hrvatskoj i Slavoniji neobično dugotrajnu i intenzivnu sušu. Druge polovice kolovoza česte su bile kiše na zapadu Hrvatske.[106] Dana 24. kolovoza 1908. g. u općini Maruševec padajući dosta uskim pojasom nanijela je tuča svugdje nešto štete, ali najviše po nekim vinogradima, u kojima je okljaštrila sve grožđe. Na više mjesta potoci su poplavili nepokošene otave.[107] Te se godine kao važne novosti u gospodarskoj nauci i praksi navode:

"Prvo i najvažnije mjesto od sviju tih novosti zauzima umjetni gnoj, koji je kadar, ako se racijonalno rabi, da podvostruči prihod od raznih biljaka;"[108]

(...) "... mnogi (su) i mnogi napredni seljaci počeli u minulim godinama svoje livade i polja gnojiti sa umjetnim gnojem, a tim su povisili prihod krme i žita;"[109]

"u jednu ruku seljak je prisiljen, da iscrpi zemlju što bolje može, a u drugu ruku služe mu uzorom susjedna vlastelinstva u pogledu gospodarenja."[110]

Opća je ocjena bila da su žitarice urodile dobro, a kukuruz posvuda vrlo dobro. Hmelj ove, 1908. g., nije baš najbolje uspio.

Godine 1909. u mjesecu siječnju 100 kg pšenice prodavalo se po 22-24 K, zob 15 K, a 100 kg kukuruza po 13,0-13,5 K.[111] U cijeloj zemlji, osim u istočnim dijelovima, osjeća se u siječnju nestašica krme. Iz dana u dan rasla je cijena i sijenu i slami.[112] Pregled o stanju ozimih i jarih žitarica pokazuje na dan 1. svibnja 1909. g. ove ocjene: ozima pšenica i raž 2 (iznad srednje ruke), ječam 3 (srednje ruke), a jara pšenica i raž 3, a jari ječam 2.[113] U lipnju u kotaru Ivanec vlada suša, koju su prekinule izdašne kiše zadnjih dana, u mjesecu.[114] "Jare žitarice stoje većinom bolje od ozimih, a osobito dobro zob. Kuruza s malim iznimkama stoji vrlo dobro, pak joj je vrieme ugadjalo cielog mjeseca."[115] U kotaru Ivanec to je osobito vrijedilo za općinu Maruševec. Prirod krme je nešto bolji nego 1908. g. U općini Maruševec u lipnju 1909. g. težaci su 70-80 f. bez a 40 f. s hranom.[116] "Kišovito i razmjerno hladno vrieme u prvoj polovici mjeseca srpnja sprečavalo je žetvu bielih žitarica, osobito ječma, koji se morao žnjeti, čim je iole vrieme dozvoljavalo, jer je bio već prezreo. U složenim krstinama mnogo je ječma u snoplju proklijalo, pa mu je tako smanjen prirod i pokvarena kvaliteta."[117] U drugoj polovici srpnja vladala je suša. Kukuruz je ocijenjen u kolovozu ovako: općina Ivanec 2 (iznad srednje ruke), a općina Maruševec 1 (vrlo dobar). Poljske nadnice u Maruševcu kolovoza 1909. g. iznosile su: kosac s hranom i pićem (jutrom rakija, a poslije vino) 60 f.; bez hrane kosi se jedno jutro po 4 K s rakijom. Ostali težaci bez hrane 60-80 f., s hranom bez pića 40-50 f.[118] Kukuruz je dobro rodio, iznad srednje ruke i s njim je nadoknađen manjak kod bijelih žitarica.[119] Kao i prošlih godina, hrčci su i 1909. g. tamanjeni pod nadzorom kr. županijskog šumarskog nadzornika Rikarda Schmidingera sumporo-ugljikom u području upravne općine Maruševec.[120] O "gospodarskoj ophodnji ne može biti ni govora, osobito u zagorskim kotarima zbog prenapučenosti žiteljstva."[121] No, veli pisac odnosno komentator, hvala Bogu da i u varaždinskoj županiji imade naprednih i razumnih gospodara, koji koracaju s duhom vremena." "U tom pogledu zauzima i najvažnije mjesto umjetni gnoj, koji je kadar, ako se racijonalno rabi, da podvostruči prihod zemljišta."[122] Mnogi napredni seljani počeli su svoje livade i polja gnojiti umjetnim gnojem. Tako su povisili prirode i prihode krme i žita. Žitarice nisu davale dovoljno kruha, a o njihovom izvozu nije moglo biti ni govora. Naime, bregovito tlo u kotaru Ivanec, kao i ostalim zagorskim kotarima, teško je i ilovasto, a bilo je izloženo raznim nepogodama, kao što su česte tuče, mrazovi, gorske bujice i podvodnje, a ljudska borba s takvim elementima bila je teška, te su mnogi seljaci motikom kopali svoju zemlju, da za svoju mnogobrojnu obitelj priskrbe svakdanji kruh. Napredak se tada vidio u tome što su seljaci, ne doduše svi, rabili manje strojeve, kao triere, kukuruze sijačice, ruždjila, sječkare i livadne brane. [123] Neki vlastelini sijali su i repicu, te gajili hmelj (npr. vlastelinstvo Trakošćan).

Vrijeme u mjesecu siječnju 1910. g. bilo je dosta nepovoljno, zbog čestih i izdašnih kiša, te stoga što se snijeg naglo topio. No, začudo, nije bilo većih šteta od poplava i velikih voda. Gdjegdje bilo je većih šteta u polju od miševa.[124] Suho vrijeme u ožujku pogodovalo je svim

gospodarskim radnjama. Svi se poslovi obavljaju brzo i u redu.[125] Hladni i oštri vjetrovi u prvoj polovici travnja isušili su tlo i rashladili zrak, pa je zbog suše i hladnoće nastao zastoj u rastu i razvoju krmnog bilja. Sijeno se u to vrijeme plaćalo do 4 K za 100 kg. Otava i suha djetelina bila je doduše neznatno skuplja, ali se ni za njih nije tražilo više od 5 K za 100 kg.[126] U Zagorju je kukuruz do konca mjeseca travnja bio većinom posijan jer se narod požurio kao malo koje godine prije zbog zemlje koja je bila rano za sjetvu prikladna.[127] Pregled o stanju ozimih i jarih usjeva od 1. lipnja pokazuje da su u kotaru Ivanec ozima pšenica i raž ocijenjeni s ocjenom vrlo dobar (1), a ozimi ječam s ocjenom iznad srednje ruke (2), jara raž i kukuruz s ocjenom srednje ruke (3), a jara zob s ocjenom iznad srednje ruke(2).[128] U svibnju je bila radna sila po 120-140 f, *a konjska sprega s dva konja na dan 10-12 K s hranom konjima i kočijašu. Visina nadnica bila* je ista i u lipnju.[129] U Maruševcu je bilo tuče 11. lipnja 1910. g. Kukuruz je u općini Bednja u kolovozu ocijenjen s ocjenom 3 (srednje ruke). U rujnu težaci se u općini Maruševec plaćaju s hranom po 50-60 f., bez hrane 70-100 f.[130] Gospodarske radnje u listopadu su vrlo dobro napredovale. "Do konca mjeseca bile su poljske plodine gotovo do kraja spremljene, a ozima sjetva u glavnom dogotovljena. Tek tuj i tamo, gdje nema dovoljno sprega kao n. pr. u Zagorju, ili gdje se ozimine redovito siju iza kukuruze, a gdje je kuruza vrlo kasno dospjela, da nije pošlo za rukom do konca listopada posijati sve ozimine."[131] Hmelj su 1910. g. u kotaru Ivanec gojila vlastelinstva: Trakošćan, Maruševec, Cerje Nebojse i Klenovnik. Hmelj je urodio dosta slabo. Vječite kiše u tijeku vegetacije djelovale su na prirod i kvalitetu nepovoljno. Umjetna su gnojiva naručivale većinom gospodarske podružnice za seljake članove. Najviše se trošila Tomassova drozga i superfosfat. Veća vlastelinstva najviše siju uz kukuruz, grah, krumpir, repu i pšenicu, ječam, te zob.[132]

Učiteljstvo djeluje svojim radom i izvan škole. Tako je 1910. g. Franjo Perše, učitelj u Lepoglavi, predavao puku ove teme: Potreba prosvjete; Crtice iz hrvatske prosvjete; Težitba oranica; i Osnivanje dudinjaka.[133]

Vlastelinstvo Maruševec i dalje je umjetno natapalo livade. U upravnoj općini Maruševec hrčak se jako namnožio. Naime, zbog pomanjkanja novčanih sredstava nije se 1910. g. ništa ili vrlo malo poduzelo.[134]

Zbog prenapučenosti Zagorac umire gotovo od gladi.[135] Kukuruz je bio glavna hrana ovdašnjem žiteljstvu. Trgovinsko bilje nije moglo zauzimati veće površine zbog oskudice kulturnog tla.

POVRŠINE POD RATARSKIM KULTURAMA

Ukupne površine

Ukupne zemljišne površine kotara Ivanec moguće je, temeljem dostupnih statističkih izvora, razvrstati prema njihovoj namjeni. Cijela površina razdijeljena je na površinu produktivnog i površinu neproduktivnog tla. Produktivno tlo čine površine: oranica i vrtova, livada, vinograda, pašnjaka, šuma i površine trstika i ribnjaka. Kako se ove površine tijekom godina, od 1888.-1910. g., nisu značajnije mijenjale, u tabeli 1. date su površine samo za neke odabrane godine.

Tabela 1. Ukupne površine kotara Ivanec u jutrima po 1600 hvati

GODINA	CIJELA POVRŠINA	POVRŠINA ORANICA I VRTOVA	POVRŠINA POD LIVADAMA	POVRŠINA POD VINOGRADIMA	POVRŠINA POD PAŠNJACIMA	POVRŠINA POD ŠUMAMA	POVRŠINA TRSTIKA I RIBNJAKA	CIJELA POVRŠINA PRODUKTIVNOG TLA	POVRŠINA NEPRODUKTIVNOG TLA
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1888	54265	14816	6874	1914	5345	23648	-	52597	1668
1890	54265	14679	6973	1909	5356	23647	-	52564	1701
1895	54265	15359	7007	1123	5172	23474	-	52135	2130
1905	54264	15896	6999	1341	4807	23335	4	52382	1882
1910	54263	16457	6887	1415	4717	23013	-	52489	1774

Cijela površina kotara Ivanec tijekom navedenih godina iz tabele 1. činila je 12,39% cjelokupne površine Varaždinske županije. Površina oranica i vrtova kretala se između 9,53% (1895.) i 10,05% (1910.), površina livada između 12,90% (1910.) i 13,38% (1895.), površina vinograda između 10,70% (1890.) i 12,92% (1905.), površina pašnjaka između 13,82% (1890.) i 14,69% (1905.), površina pod šumama između 14,84% (1895.) i 15,07% (1905.). Ukupna površina produktivnog tla kotara Ivanec u ukupnoj površini produktivnog tla Županije kretala se između 12,49% (1895.) i 12,63% (1910.), dok je neproduktivno tlo u strukturi neproduktivnog tla Županije bilo između 8,36 (1888.) i 10,22% (1895.).

Površina oranica i vrtova prema vrstama glavnih kultura u kotaru Ivanec

Površina oranica i vrtova može se pratiti po pojedinim kulturama svrstanim u pojedine skupine: žitarice, sočivice, okopavine, trgovinsko bilje i krmno bilje. Podaci o ovim površinama prikazani su u tabeli 2.

Tabela 2. Razdioba oranica i vrtova po skupinama kultura kotara Ivanec u jutrima po 1600 hvati

GODINA	POVRŠINE POD ŽITARICAMA	POVRŠINE POD SOČIVICAMA	POVRŠINE POD OKOPAVINAMA	POVRŠINE POD TRGOVINSKIM BILJEM	POVRŠINE POD KRMNIM BILJEM	POVRŠINA POD VRTOVIMA	POVRŠINE POD VOĆNJACIMA	POVRŠINE POD UGAROM	POVRŠINE NEOBRAĐENE ZBOG ELEMENTARNIH NEPOGODA
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1888	10423	88	1938	385	396	180	714	202	490
1890	10607	62	1968	387	374	166	715	136	390
1895	9887	131	2653	471	671	527	524	141	354
1905	10105	145	3370	285	747	324	532	185	203
1910	10013	163	3809	374	849	328	575	326	-

Učešće površina pod žitaricama u cijeloj površini kotara Ivanec bilo je 1888. g. 19,21%, 1890. g. 19,55%, 1895. g. 18,22%, 1905. g. 18,62%, dok je 1910. g. iznosilo 18,45%. Površine pod sočivicama sudjelovale su s najmanje 0,11% (1890. g.) do najviše 0,30% (1910. g.) u cijeloj površini kotara Ivanec. Najniži postotak okopavina zabilježen je 1888. g. (3,57%), a najviši 1910. g. (7,02%). Kod ostalih kultura, tj. trgovinskog bilja i krmnog bilja, učešće se kreće od najnižih 0,53% u 1905. g. za trgovinsko bilje do najviših 1,56% za krmno bilje u 1910. g. Voćnjaci imaju najniže učešće u 1895. g. 0,97%, a najviše u 1888. i 1890. godini (1,32%). Interesantno je da površine pod ugarom u cijeloj površini kotara Ivanec učestvuju od najnižih 0,25% (1890. g.) do najviših 0,60% (1910. g.). Površine neobrađene zbog elementarnih nepogoda imale su najniže učešće od 0,65% (1905. g.) do najviših 0,90% (1888. g.).

Usporedba površina pod žitaricama s površinama pod oranicama i vrtovima pokazuje da je najniže njihovo učešće zabilježeno 1910. g., i to od 60,84%, a najviše 1890. g. od 72,26%. Očito je, temeljem ovih podataka, da su žitarice imale prioritet pred svim ostalim kulturama. Jedino nešto značajniji postotak od ostalih skupina kultura imale su okopavine čiji je najniži postotak učešća površina u površinama oranica i vrtova bio 1888. g. (13,08%), dok je najviši postotak zabilježen 1910. (23,15%). Temeljem ovih postotaka može se zaključiti da su u razdoblju od 1888.-1910. g. površine pod okopavinama rasle na uštrb površina pod žitaricama.

Glede učešća površina pojedinih vrsta žitarica u površinama oranica i vrtova najzastupljenije su površine pod kukuruzom. Tako je npr. 1888. g. površina pod kururuzom činila 43,24% površina oranica i vrtova, godine 1890. 45,57%, a 1905. g. 36,47%, te 1910. g. 33,33%. Raž je druga u nizu žitarica čije se učešće površina kretalo između najnižih 13,36% (1910. g.) i najviših 15,76% (1905. g.). Površine pod pšenicom uglavnom su postupno rasle i od 1888. g. s 4,67% dospjele su na 9,41% u 1910. g. Udio površina ovih triju žitarica u površinama oranica i vrtova najniži je bio 1895. g. (51,20%), a najviši 1890. g. (63,08%).

Od okopavina najveću površinu zauzimao je krumpir čije je učešće površina u površinama oranica i vrtova postupno raslo od 8,89% (1888. g.) do 20,32% (1910. g.). Kod trgovinskog bilja

najzastupljenije površine bile su pod konopljom (oko 2%), a kod krmnog bilja površine pod djetelinom (između 1,65% i 3,75%).

Površine pod uzgrednim usjevima[136]

Neke kulture sijane su i kao uzgredni usjev. Tako npr. među žitaricama najveću površinu zauzimala je heljda s površinom od najviše 746 jutara (1891. g.) do najmanje 401 jutra (1910. g.). Još se jedino među žitaricama kao uzgredni usjev s neznatnom površinom sijala proja (proso) od 1 j do 36 j (1910. g.).

Kao pravi uzgredni usjevi, oni, koji su sijani zajedno s glavnim usjevima, jesu od sočivica grah, zečak i bob, a među okopavinama bundeve. Kod ovih kultura zasijane, odnosno zasađene površine iskazane su u statistici Kraljevine Hrvatske i Slavonije na dva načina. Od 1885. g. do 1893. g. površine pod uzgrednim usjevima vođene su prema načelima tzv. njemačke statistike, tj. procjenitelji su procjenjivali zasijane površine. Tako npr. površina koja je bila zasijana kukuruzom kao glavnim usjevom i grahom kao uzgrednim usjevom u cijelosti je iznosila 30 jutara, a procijenjeno je da je površina pod grahom na tih 30 jutara bila jedno jutro. Ovakav pristup procjeni površinama uzgrednih usjeva ostavljao je "(...) preširoko polje samovolji izvidnih organa, da se njim o uzgrednih usjevih te vrsti nikako nemogu polučivati rezultati iole pouzdani."[137] Zbog toga je statistika od 1894. g. i nadalje površine pod uzgrednim usjevima prikazivala kao cijelu površinu na kojoj se odnosna plodina sijala ili sadila kao uzgredni usjev. U navedenom primjeru to ne bi bila površina samo od jednog jutra već od 30 jutara. "A jer je prirod s takvih površina daleko manji negoli s površina, na kojih takve plodine stoje same za se, valja jim popriečni prirod po jutru izkazivati dvostruko, jedan put za površine, obradjene plodinama te vrsti kao glavnim usjevom, drugi put pako za površine, gdje se one gaje kao uzgredni usjev."[138]

Od 1888. g. do 1893. g. grah je sijan na površini između najmanje 218 jutara (1889. g.) do najviše 350 jutara (1891. g.). U razdoblju od 1894. g. do 1910. g. površina pod grahom kao uzgrednim usjevom kretala se negdje između 4000-6000 jutara. Sijano je i nešto zečka na površini od 2 do 3 j (1888.-1891. g.), te boba između 3 i 12 jutara.

Okopavine su kao uzgredni usjevi bile nešto zastupljenije pa se tako od 1888. do 1892. g. bilježi kao uzgredan usjev blitva i bijela repa (nešto preko 400 jutara) te mrkva (između 33 i 41 jutra). U cijelom razdoblju od 1888. do 1910. g. kao uzgredni usjev i ujedno najzastupljenija okopavina jesu buće. U godinama od 1888.-1893. površine pod bućama kretale su se između 201 j i 267 j, a od 1894.-1910. g. između 4000 do 6000 jutara. Godine 1894. i 1895. bilježe se 655 i 742 jutra pod bijelom repom kao uzgrednim usjevom, a 1910. g. 513 jutara.

Trgovinsko i krmno bilje zauzimalo je male površine glede uzgrednih usjeva.

Usporedba površina kotara Ivanec i Varaždinske županije

Zbog preciznijeg određivanja mjesta i uloge ratarske produkcije kotara Ivanec potrebno je naznačiti neka postotna učešća površina ovog kotara u površinama Županije. Ukupna površina kotara Ivanec činila je nešto preko 12% (12,39-12,45%) ukupne površine Županije. Površina oranica i vrtova kretala se između 9,30% i 10,40%, dok su površine pod žitaricama bile negdje između 8,13% i 9,14%. Površine pod sočivicama zauzimale su od ukupne površine Županije od 4,03% do 11,24%. Učešće površina pod okopavinama bilo je između 4,93% i 21,18%, pod trgovinskim biljem između 9,92% i 16,11% ukupnih površina Županije, dok su površine pod krmnim biljem bile između 3,06% i 6,46%.

Vrtovi u kotaru Ivanec svojom površinom mijenjali su se tijekom godina i činili su negdje između 5,17% i 15,96% ukupnih površina vrtova Županije. Površine voćnjaka kretale su se između 14,30% i 21,55%. Po godinama površina pod ugarom vrlo se je različito kretala od najnižih 3,44% do najviše 20,22%. Zbog elementarnih nepogoda određene površine u kotaru Ivanec ostale su neobrađene. Usporedba ovih površina s istim površinama u Županiji u nekim godinama bila je 0% do 100%.

Promatranje učešća površina po pojedinim kulturama unutar glavnih skupina ratarske produkcije pokazuje da je kotar Ivanec 1888. g. imao pod pšenicom površinu od 8,49% u odnosu

na površinu pod pšenicom u Županiji. Ovo učešće godinama se uvećavalo te je 1910. g. iznosilo 11,94% ukupnih površina zasijanih u Županiji pod pšenicom. Relativno značajniji postotak površina zauzimale su površine pod raži (najviše 15,76%), heljdom (u početku razmatranog razdoblja do 34,30%) te kukuruzom (preko 7%) zobi i ječmom.

Postotak površina pod krumpirom kretao se između 9,17% i 24,56% ukupnih površina pod okopavinama u Županiji. Za kotar Ivanec zanimljivo je navesti i učešće površina pod kupusom od 9,37% do 23,24% ukupnih površina okopavina Županije.

Visoko učešće površina pod trgovinskim biljem bilježi se kod lana i konoplje. Tako npr. početkom razmatranog razdoblja površine pod lanom kotara Ivanec u površinama pod lanom Županije nalazile su se između 12,38% (1888. g.) i 20,71% (1895. g.), da bi 1910. g. te površine iznosile svega 4,79% površina pod trgovinskim biljem Županije. Za razliku od lana površine pod konopljom varirale su od 1,41% (1888. g.) do 20,52% (1894. g.) da bi 1910. g. te površine činile 15,30% ukupnih površina pod trgovinskim biljem Županije.

Glede učešća površina pod krmnim biljem kotara Ivanec može se uočiti da je učešće površina pod djetelinom i lucernom, te grahoricom, približno isto, između 1% i 9%. Svakako najviše učešće bilježe površine pod djetelinom, od najnižih 4,46% do najviših 8,87% ukupnih površina pod krmnim biljem Županije. Kod ovog razmatranja površina pod krmnim biljem nije obuhvaćen prirod sijena s livada i pašnjaka jer ga tadašnja službena statistika nije publicirana po pojedinim kotarima.

PRIRODI PO KULTURAMA

Prirod žitarica

Temeljem raspoloživih statističkih podataka o prirodu žitarica u kotaru Ivanec može se reći da je najveći ukupni prirod imao kukuruz. Tako je 1888. g. prirod kukuruza bio 42412 hl, što je u omjeru na ukupan prirod kukuruza u Županiji iznosilo 5,65%. Godine 1890. zabilježen je ukupan prirod od 35083 hl, što je bilo 6,02% ukupnog prihoda kukuruza u Županiji. Učešće ukupnog prihoda kukuruza kotara Ivanec u ukupnom prihodu Županije bilo je 1895. g. 7,55% uz ukupan prirod kotara Ivanec od 49219 q. Ili, na primjer godine 1905. ukupan prirod kukuruza u kotaru Ivanec bio je 27296 q, što je 4,74% ukupnog priroda Županije. U godini 1910. ukupan prirod kukuruza iznosio je 34370 q, što je 6,32% ukupnog priroda kukuruza u Županiji. Prosječan pak prirod kukuruza po jutru u hl od 1888. do 1895. g. kretao se od najmanjih 3,77 hl/j do najviših 13,00 h/j. Godine 1901. prosječan prirod bio je 7,57 q/j, godine 1905. 4,70 q/j, a godine 1910. 6,27 q/j. Usporedbom prosječnog priroda kukuruza u kotaru Ivanec sa Županijom dolazi se do spoznaje da je najniži indeks učešća bio 56,95, a najviše 121,84.

Vrlo značajna kultura bila je i pšenica čije su se količine uveliko razlikovale od onih kod kukuruza. Tako je npr. 1888. g. ukupan prirod pšenice u kotaru Ivanec iznosio 2839 hl, što je prosječno po jutru 4,10 hl. Godine 1890. ukupan prirod pšenice iznosi 1853 hl, što je 4,09% ukupnog priroda pšenice u Županiji. Nizak ukupan prirod bilježio se 1895. g. od svega 502 q, što je 2,01% ukupnog priroda pšenice u Županiji. Vrijedno je spomenuti da je godine 1903. zabilježen ukupan prirod pšenice od 8397 q, što je činilo 10,20% ukupnog priroda pšenice u Županiji. Ili, godine 1910. ukupan prirod iznosio je 6981 q s učešćem od 10,47% ukupnog priroda pšenice u Županiji. Prosječan prirod po jutru bio je 1888. g. 4,10 hl/j, 1890. g. 3,23 hl/j, a godine 1895. 1,97 hl/j. U intervalu od 1901. do 1905. g. prosječan prirod kretao se je između 4,12 q/j do 7,48 q/j, dok je godine 1910. iznosio 4,51 q/j.

Značajna žitarica bila je i raž čiji je ukupan prirod 1888. g. bio 1082 hl, što je činilo 8,95% ukupnog priroda raži u Županiji. Godine 1895. ukupan prirod raži u kotaru Ivanec bio je 2542 q ili 6,80% ukupnog priroda raži u Županiji. Relativno visok ukupan prirod bilježi 1903. g. sa 14,05% ukupnog priroda raži u Županiji. Ove navedene godine ukupan je prirod bio 15541 q, godine 1905. 9208 q, a godine 1910. 9022 q. U razdoblju od 1888. do 1895. g. prosječan prirod raži po jutru bio je najniži 1895. g. od 2,07 hl/j, a najviši 1894. g. sa 6,73 hl/j. Prosječan prirod u razdoblju 1901. do 1905. g. kretao se između najnižih 3,67 q/j do najviših 6,25 q/j (1903. g.). Godine 1910. prosječan prirod raži u kotaru Ivanec bio je 4,11 q/j, što je za 5,52% niži prosječni prirod od onoga u Županiji.

Ukupan prirod ječma od 1888. g. do 1892. kretao se između 759 hl i 1606 hl s najnižim učešćem u ukupnom prirodu ječma Županije od 2,43% do najviših 5,02%. Godine 1893. ukupan prirod ječma u kotaru Ivanec bio je svega 346 q uz učešće od 1,11% ukupnog priroda Županije. Ukupan prirod u 1894. bio je znatno viši i iznosio je 1668 q, što daje učešće od 4,81% u ukupnom prirodu Županije. U 1903. g. zabilježen je ukupan prirod ječma u kotaru Ivanec od 1357 q i učešćem 3,67%, godine 1905. ukupan prirod pada na 586 q s učešćem od 1,99%, a nešto malo veći bio je 1910. g. sa 765 q i učešćem od 3,49%. Razmatranje prosječnog priroda pokazuje da se od 1888. do 1895. g. on kretao između najnižih 1,95 hl/j do najviših 7,23 hl/j. U razdoblju 1901. do 1905. g. najniži prosječan prirod bio je 2,80 q/j, a najviši 5,75 q/j, dok je 1910. g. prosječan prirod ječma u kotaru Ivanec bio je 3,20 q/j, što je za 23,63% niži prosječni prirod od onoga u Županiji.

U razdoblju od 1888. do 1892. g. ukupan prirod zobi kretao se između 2602 hl do 3094 hl s najnižim učešćem u ukupnom prirodu zobi Županije od 4,66% do najviših 5,77%. Godine 1895. ukupan prirod zobi u kotaru Ivanec bio je 4001 q, što je 17,36% ukupnog priroda zobi u Županiji. Ukupan prirod zobi godine 1905. iznosio je 1814 q, a godine 1910. 1336 q s učešćima od 4,79% i 5,98% ukupnog priroda zobi u Županiji. Prosječan prirod zobi godine 1894. iznosio je 12,88 hl/j i bio je za 4,89% veći od prosječnog priroda u Varaždinskoj županiji. Vrlo nizak prosječan prirod zabilježen je 1910. g. s 2,75 q/j, što je za 21,43% niži prosječan prirod od onoga u Županiji.

Od žitarica službena statistika Kraljevine Hrvatske i Slavonije bilježila je ukupan i prosječan prirod proje i heljde. Ukupan prirod proje kretao se od vrlo niskih 20 q do 629 q s učešćem od 0,26% do 10,99% ukupnog priroda proje u Županiji. Nizak je bio i prosječan prirod proje po jutru te je tako 1888. g. iznosio 2,85 hl/j, 1895. g. 4,05 hl/j, 1905. g. 3,44 q/j, a 1910. 4,90 q/j. Značajniji je bio ukupan prirod heljde koji je 1888. g. iznosio 4316 hl, što je 16,17% od ukupnog priroda heljde u Županiji. Ukupan prirod heljde 1891. g. bio je 5232 hl ili 21,16% ukupnog priroda Županije. U 1905. g. ukupan prirod ove kulture je iznosio 1256 q, a godine 1910. činio je 16,85% ukupnog priroda Županije s količinom 1498 q. Prosječan prirod heljde u razdoblju 1888. do 1895. kretao se između 2,58 hl/j do 4,38 hl/j. Prosječan prirod heljde bio je 1905. g. 3,29 q/j, što je 1,78% veći prosječan prirod od onoga u Županiji. Neznatno veći prosječni prirod bio je zabilježen 1910. g. od 3,74 q/j koji je 6,05% veći od onoga u Županiji.

Prirod sočivica

Prirod sočivica razmatra se kulturama graha (glavni i uzgredni usjev), leće, zečka, boba te ostalih sočivica. Graha kao glavnog usjeva 1888. g. proizvedeno je u količini 924 hl, što je 5,64% ukupnog priroda graha u Županije. U 1895. g. prirod graha, kao glavnog usjeva u kotaru Ivanec, bio je 7989 q, što je 6,90% ukupnog priroda graha Županije. Grah kao uzgredni usjev bilježi se 1905. g. u ukupnom prirodu od 8260 q, što je 6,45% ukupnog priroda graha u Županiji (grah kao glavni usjev proizveden je u ovoj godini u količini od 6 q, što je činilo 0,27% ukupnog priroda graha kao glavnog usjeva u Županiji). Godine 1910. grah kao uzgredni usjev imao je ukupan prirod od 6533 q, što je bilo 5,37% ukupnog priroda graha Županije (ukupan prirod graha kao glavnog usjeva navedene godine bio je 58 q, što je bilo 2,98% ukupnog priroda graha kao glavnog usjeva Županije). Prosječan prirod graha od 1888. do 1895. g. bio je najmanje 2,14 hl/j do najviše 10,00 hl/j. Prosječan prirod u 1905. g. bio je 3,00 q/j, a 1910. g. 4,40 q/j.

Neznatni su bili ukupni prirodi leće i zečka, te je tako 1888. g. ukupan prirod leće bio 5 hl (1,18% ukupnog priroda Županije), zečka 35 hl (3,50% ukupnog priroda Županije), dok je ukupan prirod boba bio 372 hl, što je iznosilo 6,27% ukupnog priroda boba u Županiji. Ukupan prirod zečka 1890. g. iznosio je 7 hl (što je 0,38% ukupnog priroda Županije), a boba 173 hl, što je bilo 3,38% ukupnog priroda Županije. Godine 1895. ukupan prirod leće bio je 26 q, zečka 3 q, a boba 987 q, što je bilo 13,73% ukupnog priroda boba Županije.[139]

Prirod okopavina

Glede okopavina Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu pratio je ukupan prirod ovih okopavina: krumpir, krmna blitva, bijela repa (glavni i uzgredni usjev), kupus, burak, mrkva, koraba, luk, buča, dinje i lubenice te ostale okopavine. Za kotar Ivanec praćene su gotovo sve

ove okopavine s time da je statistika ukupnog priroda krumpira, bijele repe i kupusa posebno istaknuta u statističkim izvorima podataka.

Ukupan prirod krumpira bio je vrlo značajan u cijelom razmatranom razdoblju i činio je preko 10% ukupnog priroda Županije. Godine 1888. ukupan prirod krumpira u kotaru Ivanec bio je 40757 q, što je bilo 10,80% ukupnog priroda krumpira Županije. U razdoblju od 1888. do 1895. g. najveći ukupan prirod krumpira od 64500 q zabilježen je 1895. g., što je u ukupnom prirodu krumpira Županije bilo 13,50%. Od 1901. do 1905. g. ukupan prirod kretao se od najmanjih 67835 q do najviših 120914 q ili 15,14% ukupnog priroda krumpira Županije. Godine 1910. ukupan prirod krumpira dosegnuo je 143770 q, što je bilo 18,68% ukupnog priroda krumpira Županije. Prosječan prirod krumpira kretao se uvijek iznad 20 q/j te je tako 1910. g. bio 41,30 q/j.

Značajan ukupan prirod bio je kod bijele repe, koja je u razdoblju od 1888. g. zabilježila ukupan prirod od najmanje 14922 q (7,07% ukupnog priroda Županije) do najviših 26589 q (9,53% ukupnog priroda Županije). Godine 1905. ukupan prirod iznosio je 22050 q (12,54% ukupnog priroda Županije), a 1910. g. 24975 q ili 10,92% ukupnog priroda bijele repe u Županiji. Prosječan prirod bijele repe u razmatranom razdoblju kretao se između 12 i 50 q/j. Ukupan prirod kupusa od 1888. do 1895. g. kretao se je od najnižih 2982 q (6,16% ukupnog priroda Županije) do najviših 13575 q (21,15% ukupnog priroda Županije). Godine 1905. ukupan prirod pada na 2790 q, a 1910. g. već iznosi 28480 q ili 15,11% ukupnog priroda kupusa Županije. Prosječan prirod kupusa bio je veći od 8 q/j, ali je 1910. dosegao rekordnih 80 q/j.

Od ostalih okopavina vrijedno je spomenuti ukupan prirod mrkve i buča (ali kao kuriozum i prirod dinja i lubenica). Godine 1888. ukupan prirod mrkve bio je 2346 q (20,73% ukupnog priroda Županije), a buča 5063 q (4,63% ukupnog priroda Županije). Iste godine ukupan prirod dinja i lubenica iznosio je 51 q ili 78,46% ukupnog priroda dinja i lubenica u Županiji. U godini 1895. zabilježen je ukupan prirod blitve i bijele repe u količini od 21325 q (9,43% ukupnog priroda Županije), luka u količini od 600 q (22,71% ukupnog priroda Županije), te buča u količini od 32212 q, što je činilo 3,86% ukupnog priroda buča u Županiji.

Prirod trgovinskog bilja

Razmatranje ukupnog priroda trgovinskog bilja statistika Kraljevine provodila je kulturama: repica, lan, konoplja, duhan, hmelj, mak, te ostalo trgovinsko bilje. U kotaru Ivanec najznačajnije prirode bilježila je statistika kod repice, lana i konoplje. Od godine 1888. do godine 1894. ukupan prirod repice kretao se između 120 q i 243 q (5,85% ukupnog priroda Županije). Ukupan prirod repice 1905. g. u kotaru Ivanec iznosio je svega 18 q (2,43% ukupnog priroda Županije), a 1910. godine 24 q (0,88% ukupnog priroda Županije). Prosječan prirod repice kretao se je između 3 i 10 q po jutru.

Ukupan prirod lana od 1888. do 1895. g. kretao se između 103 q (9,32% ukupnog priroda Županije) do 363 q (24,33% ukupnog priroda Županije). Godine 1905. ukupan prirod lana u kotaru Ivanec iznosio je 56 q (3,39% ukupnog priroda Županije), a godine 1910. 120 q (5,17% ukupnog priroda Županije). Prosječan prirod lana po jutru bio je između jedan i četiri q/j.

Konoplja je u razdoblju 1888. do 1895. g. imala ukupan prirod između 761 q i 2136 q (18,03% ukupnog priroda Županije). U 1905. g. zabilježen je ukupan prirod od 554 q (4,44% ukupnog priroda Županije), a godine 1910. ukupan prirod bio je 2316 q ili 23,87% ukupnog priroda konoplje u Županiji.

Osim ovih navedenih kultura trgovinskog bilja od 1888. g. zabilježeni su i podaci o ukupnom prirodu hmelja, maka i cikorije. Godine 1888. ukupan prirod hmelja bio je u kotaru Ivanec 6 q (100 % ukupnog priroda hmelja u Županiji) što je u prosjeku bilo 2 q/j. U 1889. g. ukupan prirod maka bio je 3 q (8,11% ukupnog priroda Županije) s prosječnim prirodom 1 q/j. Za 1890. g. službena statistika bilježi ukupan prirod maka od 6 q (20% ukupnog priroda maka Županije) i prosječan prirod od 2 q/j koji je bio za 20% niži prirod od onoga u Županiji. U 1891. g. ukupan prirod hmelja bio je 21 q (100% ukupnog priroda Županije) s prosječnim prirodom od 7 q/j. Godinu dana kasnije službena statistika bilježi ukupan prirod hmelja od 24 q (100% ukupnog priroda Županije) što je u prosjeku bilo 8 q/j. Vrlo nizak ukupan prirod hmelja zabilježen je 1893. g. od 3 q (16,67% ukupnog priroda Županije) s prosjekom 0,50 q/j (75% nižim prosjekom

od Županije). Statistika u 1894. g. bilježi jedino ukupan prirod cikorije od 120 q, što je 1,28% ukupnog priroda ove kulture u Županiji. Prosječan prirod pak iznosio je 8 q/j. Ukupan prirod hmelja u 1895. g. bio je 156 q (80,83% ukupnog priroda Županije) i 315 q cikorije (4,58% ukupnog priroda Županije). Prosječan prirod hmelja bio je 6 q/j (2,56% veći prosječni prirod od onoga u Županiji), a cikorije 45 q/j (što je bio 4,58% niži prosjek od onoga u Županiji).

Prirod krmnog bilja

Ukupan prirod krmnog bilja pratila je službena statistika Kraljevine Hrvatske i Slavonije preko ukupnog priroda djeteline, lucerne, grahorice i ostalog krmnog bilja. U razdoblju od 1888. do 1894. g. ukupan prirod djeteline kretao se između 3122 q (2,55% ukupnog priroda Županije) do 7074 q (4,39% ukupnog priroda Županije).

Lucerna je od 1888. do 1894. g. imala najmanji ukupni prirod od 24 q (1894.), što je bilo 0,10% ukupnog priroda Županije. Najviši prirod u spomenutom razdoblju zabilježen je 1888. g. od 958 q (4,57% ukupnog priroda Županije). Godine 1905. ukupan prirod lucerne u kotaru Ivanec bio je 2150 q, što je iznosilo 5,01% ukupnog priroda Županije. Značajan porast ukupnog priroda lucerne u kotaru Ivanec zabilježen je 1910. g. a iznosio je 5190 q (5,43% ukupnog priroda lucerne u Županiji).

Grahorica je od 1888. do 1895. g. imala ukupan prirod od najnižih 115 q (1891. g.), što je bilo 0,36% ukupnog priroda Županije, do najviših 940 q (1888.), što je činilo 3,31% ukupnog priroda Županije. U godini 1905. ukupan prirod grahorice bio je 1280 q (2,98% ukupnog priroda Županije) a 1910. g. 1086 q, što je 4,21% ukupnog priroda Županije.

Ostalo krmno bilje imalo je ukupan prirod u razdoblju od 1888. do 1892. g. 5 q (0,07% ukupnog priroda Županije) do 928 q (17,03% ukupnog priroda Županije) u 1888. g. Od 1901. do 1904. g. pod ostalo krmno bilje statistika Kraljevine knjižila je djetelinu, lucernu grahoricu, grahorku i drugo, te je 1901. g. ukupan prirod krmnog bilja u kotaru Ivanec bio 30140 q (9,07% ukupnog priroda Županije), 1902. g. 31619 q (8,15%), 1903. g. 31240 q (7,25%), a 1904. g. 19769 q (7,44% ukupnog priroda u Županiji). Za godinu 1910. službena statistika zabilježila je ukupan prirod ostalog krmnog bilja od 336 q, što je bilo 0,83% ukupnog priroda ostalog krmnog bilja u Županiji.

Prirod sijena

U kotaru Ivanec praćen je i ukupan prirod sijena s livada i pašnjaka i taj se u razdoblju od 1888. do 1895. g. kretao između 105819 q (11,09% ukupnog priroda Županije) do 200213 q (11,81% ukupnog priroda sijena Županije).

Godine 1905. ukupan prirod sijena s livada i pašnjaka bio je 214856 q. Stavi li se u omjer ovaj prirod s prirodom Županije, tada on čini 11,26% ukupnog priroda Županije.

Ukupan prirod sijena u godini 1910. bio je 195065 q. Ovaj prirod sijena bio je 12,07% ukupnog priroda sijena u Županiji. Ovi podaci ukazuju na činjenicu da je ukupan prirod sijena s livada i pašnjaka relativno stalno rastao.

VRIJEDNOST RATARSKE PRODUKCIJE

Ukupna vrijednost žitarica

Od 1893. godine Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu pratio je ratarsku produkciju i vrijednosno. Za svaku pojedinu kulturu data je ukupna vrijednost u forintama ili krunama.[140] S obzirom na činjenicu, a da bi se mogla uspoređivati vrijednost ratarske produkcije u razdoblju od 1893. do 1910. g., uvažava se službeni paritet da je jedna forinta jednako dvije krune.

Godine 1893. ukupna vrijednost produkcije žitarica u kotaru Ivanec bila je 264771 forinte (529544 krune), što je 6,60% ukupne vrijednosti žitarica Županije. U ovoj ukupnoj vrijednosti žitarica relativno najveće učešće imala je vrijednost kukuruza, i to 75,33%. Učešće raži u ovoj godini iznosilo je 14,10%, pšenice 4,22%, dok je na sve preostale žitarice otpadalo 6,35%.

Ukupna vrijednost produkcije žitarica 1895. godine iznosila je 296928 forinti (593 856 kruna) i predstavljala je 8,00% ukupne vrijednosti žitarica u Županiji. Učešće kukuruza u ovoj vrijednosti bilo je 82,54%, raži 5,14%, zobi 8,08%, pšenice 1,06%, dok su ostale žitarice činile svega 3,18% ukupne vrijednosti žitarica.

U godini 1905. ukupna vrijednost produkcije žitarica u kotaru Ivanec bila je 828 tisuća kruna, što je bilo 6,76% ukupne vrijednosti žitarica Županije. Učešće vrijednosti kukuruza u strukturi ukupne vrijednosti žitarica bilo je 53,86%, raži 22,71%, pšenice 14,86%, zobi 4,23%, ječma 1,45%, a vrijednost ostalih kultura bila je 2,89%.

Godine 1910. ukupna vrijednost žitarica iznosila je 1235 tisuća kruna, što je u ukupnoj vrijednosti žitarica Županije bilo 7,44%. U strukturi ove vrijednosti učestvovao je kukuruz s 52,63%, pšenica 20,97%, raž 18,30%, a sve ostale žitarice sudjelovale su sa 8,10%.

Temeljem ovih podataka može se uočiti da je ukupna vrijednost žitarica kotara Ivanec u strukturi ukupne vrijednosti žitarica Županije razmatranog razdoblja relativno blago rasla. Nadalje, gledajući na ukupnu vrijednost žitarica može se uočiti da je ona rasla po prosječnoj godišnjoj stopi od 4,95%. Vrijedno je uočiti da je u promatranom razdoblju došlo i do izmjene strukture ukupne vrijednosti žitarica. Tako je na primjer učešće vrijednosti kukuruza opadalo tako da je u 1910. g. činilo nešto iznad 50% ukupne vrijednosti žitarica. Učešće vrijednosti pšenice pak raste od najmanjih 1,06% do najviših 20,97%. Ista tendencija rasta primjećuje se i kod kulture raži.

Ukupna vrijednost sočivica

Vrijednost sočivica službena statistika pratila je zbrojno. Godine 1893. ukupna vrijednost sočivica bila je 6036 forinti (12072 krune), što je u odnosu na ukupnu vrijednost sočivica Županije bilo 3,37%. Značajan rast ukupne vrijednosti sočivica zabilježen je 1894. g. od 39696 forinti (79392 kruna) i 1895. g. u iznosu od 56271 forinti (112542 krune).

Ukupna vrijednost sočivica 1905. g. bila je 169 tisuća kruna, što je u ukupnoj vrijednosti sočivica Županije davalo 5,73%. Na kraju razdoblja, tj. 1910. g. ukupna vrijednost produkcije sočivica u kotaru Ivanec bila je 118 tisuća kruna što je bilo 4,89% ukupne vrijednosti sočivica Županije.

Ukupna vrijednost okopavina

Ukupna vrijednost okopavina u kotaru Ivanec u razdoblju od 1893. do 1910. g. promatrana je prema vrijednosti krumpira i vrijednosti ostalih okopavina. Godine 1893. ukupna vrijednost okopavina je 111384 forinte (222768 kruna), što je 10,96% ukupne vrijednosti okopavina Županije. Ukupna vrijednost krumpira od 106044 forinte u strukturi ukupne vrijednosti okopavina kotara Ivanec bila je u ovoj godini 95,21%. U godini 1895. ukupna vrijednost okopavina iznosila je 242495 forinti (484990 kruna), što je 12,43% ukupne vrijednosti okopavina Županije. Učešće krumpira bilo je u strukturi ukupne vrijednosti okopavina 74,48%.

Godine 1905. ukupna vrijednost okopavina u kotaru Ivanec bila je 833 tisuće kruna, što je predstavljalo 17,00% u ukupnoj vrijednosti okopavina Županije. Učešće krumpira u strukturi vrijednosti ove godine bilo je 82,12%. U godini 1910. vrijednost okopavina dostigla je iznos od 1888 tisuća kruna i predstavljala je 13,70% ukupne vrijednosti okopavina Županije. Učešće vrijednosti krumpira u ukupnoj vrijednosti okopavina kotara Ivanec pala je na 60,91%.

Razmatranje ukupne vrijednosti okopavina u kotaru Ivanec, unatoč tome što je ta vrijednost varirala po godinama, pokazuje da je vrijednost okopavina rasla prosječno godišnje po stopi od 13,39%. Učešće vrijednosti krumpira, generalno uzevši, postupno je padalo, ali još je 1910. godine u strukturi ukupne vrijednosti okopavina kotara Ivanec iznosilo preko 60%.

Ukupna vrijednost trgovinskog bilja

Vrijednost trgovinskog bilja pratila se je u kotaru Ivanec s vrijednošću lana, konoplje i ostalog trgovinskog bilja. Ukupna vrijednost trgovinskog bilja kotara Ivanec 1893. godine bila je 82116 forinti (164232 krune) i u ukupnoj vrijednosti trgovinskog bilja Županije sudjelovala

je sa 14,58%. Učešće lana u ukupnoj vrijednosti trgovinskog bilja kotara Ivanec bilo je 8,89%, konoplje 87,19%, a ostalog trgovinskog bilja 3,92%.

Nešto veća ukupna vrijednost trgovinskog bilja bila je 1895. g. u iznosu od 97675 forinti (195350 kruna) koje je činila u ukupnoj vrijednosti trgovinskog bilja Županije 20,19%. Na lan je od navedenog iznosa otpadalo 14,87%, na konoplju 76,50%, te na ostalo trgovinsko bilje 8,63%.

Niska ukupna vrijednost trgovinskog bilja bilježila se 1905. g. od svega 68 tisuća kruna (lan 6000, konoplja 44000 i ostalo trgovinsko bilje 18000 kruna), što je prema ukupnoj vrijednosti trgovinskog bilja Županije bilo 8,32%. Godine 1910. ukupna vrijednost trgovinskog bilja u kotaru Ivanec iznosila je 240 tisuća kruna, što je bilo 24,67% ukupne vrijednosti trgovinskog bilja Županije. U ovoj ukupnoj vrijednosti lan je sudjelovao s 3,33%, konoplja s 86,67%, a ostalo trgovinsko bilje s 10%.

Ukupna vrijednost krmnog bilja

Krmno bilje vrijednosno je praćeno za kotar Ivanec zbrojno, te je ukupna vrijednost krmnog bilja 1893. g. bila 26674 forinte (53348 kruna), što je predstavljalo 4,22% ukupne vrijednosti krmnog bilja Županije. Znatno veću ukupnu vrijednost bilježi krmno bilje 1895. g. u iznosu od 59640 forinti (119280 kruna) i sa 7,33% učestvovalo je u ukupnoj vrijednosti Županije.

U godini 1905. ukupna vrijednost krmnog bilja u kotaru Ivanec iznosila je 138 tisuća kruna i s tom vrijednošću sudjelovalo je sa 6,29% u ukupnoj vrijednosti krmnog bilja Županije. Godine 1910. ukupna vrijednost krmnog bilja iznosila je 173 tisuće kruna, što je bilo 7,00% ukupne vrijednosti produkcije krmnog bilja Županije.

Ukupna vrijednost sijena

Prirod sijena praćen je s livada, pašnjaka, zelenog i crnog ugara. Ukupna vrijednost sijena u kotaru Ivanec 1893. godine bila je 367633 forinte (735266 kruna) i sudjelovala je u ukupnoj vrijednosti priroda sijena Županije sa 14,50%. Nešto niža ukupna vrijednost zabilježena je 1895. godine u iznosu 360383 forinte (720766 kruna) koje je u ukupnoj vrijednosti sijena Županije činila 10,95%.

Vrlo visoku ukupnu vrijednost sijena u kotaru Ivanec registrirala je statistika 1905. g. Taj iznos od 1074 tisuće kruna u usporedbi s ukupnom vrijednošću sijena Županije iznosio je 11,16%. Godine 1910. ukupna vrijednost sijena bila je 976 tisuća kruna, što je u strukturi ukupne vrijednosti sijena Županije davalo 12,10%.

Vrijednost ratarske produkcije kotara Ivanec

Sveukupna vrijednost ratarske produkcije kotara Ivanec rezultat je zbroja ukupnih vrijednosti pojedinih skupina kultura ratarskog bilja. Ova vrijednost za 1893. godinu iznosila je 858615 forinti (1717230 kruna) i u ukupnoj vrijednosti ratarske produkcije Županije činila je 9,61%. U ovoj sveukupnoj vrijednosti ratarske produkcije žitarice su sudjelovale sa svojom ukupnom vrijednošću 30,84%, sočivice s 0,70%, okopavine s 12,97%, trgovinsko bilje s 9,56%, krmno bilje s 3,11%, a sijeno sa 42,82%.

Godine 1895. sveukupna vrijednost ratarske produkcije imala je vrijednost od 1113392 forinte (2226784 krune). U sveukupnoj vrijednosti ratarske produkcije Županije sveukupna vrijednost ratarske produkcije kotara Ivanec za ovu godinu bila je 10,13%. Struktura ukupne vrijednosti ratarske produkcije kotara Ivanec bila je u ovoj 1895. godini: žitarice 26,67%, sočivice 5,05%, okopavine 21,78%, trgovinsko bilje 8,77%, krmno bilje 5,36% i sijeno 32,37%.

Značajnu ukupnu vrijednost ratarske produkcije imao je kotar Ivanec 1905. godine u iznosu od 3099 tisuća kruna. Međutim, i Županija varaždinska bilježila je visoku ukupnu vrijednost ratarske produkcije, te je tako kotar Ivanec svojom vrijednošću sudjelovao s 9,15%. Vrijednost ove ukupne ratarske produkcije kotara Ivanec činile su: žitarice s 26,72%, sočivice s 5,45%, okopavine s 26,52%, trgovinsko bilje s 2,19%, krmno bilje s 4,45% i sijeno s 34,67%.

Konačno, godine 1910. ukupna vrijednost ratarske produkcije kotara Ivanec iznosila je 4630 tisuća kruna i s tom je vrijednosti sudjelovala u ukupnoj vrijednosti ratarske produkcije

Županije s 10,45%. Velika promjena dolazi glede strukture ove ukupne vrijednosti. Najznačajniji postotak imale su okopavine od 40,78%, žitarice od 26,67%, sijeno od 21,08%, trgovinsko bilje 5,18%, krmno bilje 3,74%, te sočivice sa svega 2,55%.

Na kraju, može se utvrditi relativan pad vrijednosti žitarica, trgovinskog bilja i sijena, a porast relativne vrijednosti okopavina i sočivica.

ZAKLJUČAK

Kotar Ivanec svojom ukupnom površinom zauzimao je oko 12,45% površine varaždinske županije. Površina oranica i vrtova bile su na razini približno 10% površine oranica i vrtova Županije. Ove činjenice ukazuju i na učešće površina pod pojedinim kulturama kotara Ivanec koje ni u jednom slučaju nisu prelazile 30% istih površina županije. Uzmu li se u obzir vremenske, pedološke, kulturne, gospodarske i druge prilike, tada je ratarska produkcija kotara Ivanec po prinosima i vrijednostima relativno zaostajala za ratarskom produkcijom Županije.

Izraženo vrijednošću žitarice kotara Ivanec ne prelaze postotak od 10% vrijednosti Županije, a to je isti slučaj sa sočivicama i vrijednošću krmnog bilja. Nešto relativno vrijednosno učešće nalazi se kod okopavina, trgovinskog bilja i vrijednosti sijena. Međutim, to relativno učešće za ove skupine kultura ne prelaze 25% vrijednosti istih u Županiji.

U razmatranom razdoblju od 1888.-1910. g. temeljem svih raspoloživih vrela uočava se da u kotaru Ivanec nisu stvarani (ali vjerojatno nisu ni mogli biti stvoreni) dobri uvjeti za ratarsku produkciju. Ovo se može potkrijepiti razmatranjem prosječnih priroda pojedinih skupina kultura koji su, gotovo, uvijek bili ispod onih u Županiji. Doda li se ovom i velika napučenost, te niska obrazovna razina stanovništva, tada je jasno o kakvom se životnom standardu radilo u ovom kotaru. Ovo se može potkrijepiti citatom iz Županijskog izvješća iz 1900 g. (str. 109):

"Žiteljstvo kotara ivanečkoga pored neukosti i konservativnosti u gospodarenju ne pokazuje osobite revnosti u radu."

Koliko je bio život težak, govori i citat iz Županijskog izvješća godine 1912. (str. 139) koji glasi:

"Žiteljstvo vrlo napučenih brdskih predjela krči šikare na livadama i pašnjacima, jer oskudijeva u obće na zemljištu, a naposeb na pašnjacima, pa nastoji svaki pedalj zemlje izcrpsti, odnosno privesti kulturi."

Takva situacija je bila i u kotaru Ivanec, što više on je vrlo rano ostao bez zajedničkih pašnjaka. Ne treba posebno naglašavati koliko je to utjecalo na ishranu stoke. Zanimljivo je pripomenuti u svezi s tim da je samo u kotaru ivanečkom bio običaj da stoka pase po livadama u proljeće do oko 20. travnja. U drugim kotarevima taj je običaj sve više isčezavao jer su žitelji i sami uvidjeli veliku štetu proljetne paše na livadama.

BILJEŠKE

1. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu. XVI., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina prva, 1983., (Izvještaji I.-X), str. 1.
2. Isto, str. 1.
3. Isto, str. 1.
4. Isto, str. 5.
5. Isto, str. 39.
6. Isto, str. 45.
7. Isto, str. 84.
8. Glavni izvještaj o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVIII., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina druga, 1894., (Izvještaji I-XII), str. 28.
9. Isto, str. 31.
10. Isto, str. 41.
11. Isto, str. 46.
12. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XIX., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina treća, 1859., (Izvještaji I-XI), Zagreb, str. 28.
13. Isto, str. 30.
14. Isto, str. 33.

15. Isto, str. 35.
16. Isto, str. 109.
17. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina četvrta, 1896., (Izvještaji I-IX), Zagreb, 1897., str. 46.
18. Isto, str. 58.
19. Isto, str. 70.
20. Isto, str. 71.
21. Isto, str. 104.
22. Isto, str. 107.
23. Isto, str. 107.
24. Isto, str. 107.
25. Isto, str. 110.
26. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina peta, 1897., (Izvještaji (I-XV), Zagreb, 1898., str. 41.
27. Isto, str. 59.
28. Isto, str. 89.
29. Isto, str. 131.
30. Isto, str. 154.
31. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXV., Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1899., str. 58.
32. Isto, str. 64.
33. Isto, str. 99.
34. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina sedma, 1899., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1900., str. 23.
35. Isto, str. 34.
36. Isto, str. 68.
37. Isto, str. 68.
38. Isto, str. 76-77.
39. Isto, str. 94.
40. Isto, str. 94.
41. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXX., Godina osma, 1900., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1901., str. 22.
42. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca 1900., Varaždin, 1901., str. 87.
43. Isto, str. 90.
44. Isto, str. 91.
45. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXX., Godina osma 1900., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1901., str. 73.
46. Isto, str. 74.
47. Isto, str. 75.
48. Isto, str. 76.
49. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1900., Varaždin, 1901., str. 110-111.
50. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina deveta, 1901., (Izvještaji I.-XVI.), Zagreb, 1902., str. 57.
51. Isto, str. 75.
52. Isto, str. 137.
53. Isto, str. 138.
54. Isto, str. 145.
55. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXV., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina deseta, 1902., (Izvještaji I.-XV.), Zagreb, 1903., str. 53.
56. Isto, str. 77.
57. Isto, str. 84.
58. Isto, str. 121.
59. Isto, str. 134.
60. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana Županije varaždinske za ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1902., Varaždin, 1903., str. 146.

61. Isto, str. 160.
62. Isto, str. 161.
63. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXVII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu., Godina jedanaesta, 1903., (Izvještaji I.-XII.), Zagreb, 1904., str. 2.
64. Isto, str. 43.
65. Isto, str. 54.
66. Isto, str. 96.
67. Isto, str. 98.
68. Isto, str. 138. i 139.
69. Isto, str. 139.
70. Izvješće upranoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1903., Varaždin, 1904., str. 152.
71. Isto, str. 154.
72. Isto, str. 169.
73. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXIX., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvanaesta, 1904., (Izvještaji I.-XVI.), Zagreb, 1905., str. 73.
74. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1904., Varaždin, 1905., str. 175-176.
75. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXIX., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvanaesta, 1904., (Izvještaji I.-XVI.), Zagreb, 1905., str. 88.
76. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1904., Varaždin, 1905., str. 172.
77. Isto, str. 174.
78. Isto, str. 194.
79. Glavni izvještaj o stanju usjeva i gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLI., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina trinaesta, 1905., (Izvještaji I.-XIX.), Zagreb, 1906., str. 21.
80. Isto, str. 23.
81. Izvještaj velikog župana županije varaždinske i slob. i kr. grada Varaždina Radoslava baruna Rubido-Zichy-a od Zagorja i Ziesa kao predsjednika upravnog odbora županije varaždinske o radu tog odbora u vremenu od 1. siečnja do 31. prosinca 1905. i Izvješće kralj. podžupana županije varaždinske Stjepana pl. Beloševića ob uredovnom poslovanju kr. županijske i područnih joj kr. oblasti, o stanju javne uprave u županiji varaždinskoj tečajm god. 1905., Varaždin, 1906., str. 169-170.
82. Statistički podaci ipak pokazuju da to nije bilo posve točno. Tako je npr. u kotaru Ivanec 1890. g. bilo 0,25% površina pod ugarom u odnosu na cijelu površinu, a 1910. g. 0,60%.
83. Izvještaj velikog župana županije varaždinske i slob. kr. grada Varaždina Radoslava baruna Rubido-Zichy-a od Zagorja i Ziesa kao predsjednika upravnog odbora županije varaždinske o radu tog odbora u vremenu od 1. siečnja do 31. prosinca 1905. i Izvješće kralj. podžupana županije varaždinske Stjepana pl. Beloševića ob uredovnom poslovanju kr. županijske i područnih joj kr. oblasti, o stanju javne uprave u županiji varaždinskoj tečajem god. 1905., Varaždin, 1906., str. 193.
84. Izvještaj velikog župana županije varaždinske i slob. i kr. grada Varaždina Radoslava baruna Rubido-Zichy-a od Zagorja i Ziesa kao predsjednika upravnog odbora županije varaždinske o radu tog odbora u vremenu od 1. siečnja do 31. prosinca 1905. i Izvješće kralj. podžupana županije varaždinske Stjepana Beloševića ob uredovnom poslovanju kr. županijske i područnih joj kr. oblasti, o stanju javne uprave u županiji varaždinskoj tečajem god. 1905., Varaždin, 1906., str. 193.
85. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLIII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina četrnaesta, 1906., (Izvještaji I.-XIX.), Zagreb, 1906., str. 37.
86. Isto, str. 40.
87. Isto, str. 43.
88. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih obasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1906., Varaždin, 1907., str. 137.
89. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina petnaesta, 1907., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1907., str. 11.
90. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih obasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1907., Varaždin, 1908., str. 124.

91. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina petnaesta, 1907., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1907., str. 30.
92. Isto, str. 26.
93. Isto, str. 53.
94. Isto, str. 90.
95. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob urednovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1907., Varaždin, (1908), str. 134.
96. Isto, str. 138.
97. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLVII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina šesnaesta, 1908., (Izvještaji I.-XIII.), Zagreb, 1909., str. 1.
98. Isto, str. 9.
99. Isto, str. 11.
100. Isto, str. 14.
101. Isto, str. 16.
102. Isto, str. 18.
103. Isto, str. 25.
104. Isto, str. 29.
105. Isto, str. 47.
106. Isto, str. 53.
107. Isto, str. 55.
108. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih obalsti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1908., Varaždin, (1909), str. 124.
109. Isto, str. 124.
110. Isto, str. 124.
111. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLIX., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina sedamnaesta, 1909., (Izvještaji I.-X.), Zagreb, 1910., str. 3.
112. Isto, str. 4.
113. Isto, str. 12.
114. Isto, str. 21.
115. Isto, str. 22.
116. Isto, str. 25.
117. Isto, str. 27.
118. Isto, str. 36.
119. Isto, str. 42.
120. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih obasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1909., Varaždin, (1909.), str. 164.
121. Isto, str. 173.
122. Isto, str. 173.
123. Isto, str. 173.
124. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina osamnaesta, 1910., (Izvještaji I.-XII.), Zagreb, 1911., str. 2.
125. Isto, str. 10.
126. Isto, str. 18.
127. Isto, str. 16.
128. Isto, str. 24.
129. Isto, str. 26.
130. Isto, str. 48.
131. Isto, str. 50.
132. Izvješće ob uredovnom djelovanju upravnoga odbora županije varaždinske, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrijeme od 1. sečnja do 31. prosinca 1910., Varaždin, (1911.), str. 147.
133. Isto, str. 105.
134. Isto, str. 135.
135. Isto, str. 135.
136. Riječ je o podusjevima međuusjevima, odnosno združenim usjevima. Tako se grah sijao s kukuruzom. Kukuruz je grahu služio kao zaštitni usjev i fizički oslonac. No, u suvremenoj proizvodnji kukuruza nema mjesta za grah. Dakle, kod uzgrednih usjeva radi se o usjevima koji se na jednom te istom zemljištu goje s drugim usjevima. No, M. Zoričić je upozoravao na teškoće utvrđivanja površina uzgrednih usjeva jer se oni nisu utvrdili samo kako je opisano. On piše: "Kod žitarica bijaše u tom pogledu zadatak prilično lahak, jer se sve one žitarice, koje se ponajviše goje i kao

uzgredni usjev kao što n. pr. proja i heljda, siju istom iza ozime raži i ječma, jer se tuj radi o površinah, koje su u istoj gospodarskoj perijodi bile u razno doba zasijane sa dvie vrsti žitarica, jednom kao glavnim, drugim kao uzgrednim usjevom. Čim je dakle bila procienjena površina za glavni usjev, znala se je i površina usjeva uzgrednoga, ako je ovoga u obće i bilo u dotičnoj poreznoj občini. Mnogo teže bijaše izvidnim organom procieniti površinu uzgrednih usjeva kod onih plodina, koje se kao što imenito sočivice i okopavine goje u isto doba i na istoj površini s glavnim usjevom, kukuruzom, korunom itd." (Statistika ratarske produkcije godina 1888-1892. u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVII., Kr. statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1894., str. XXV.).

137. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Izvještaj I., Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, Godina treća, 1895. Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb 1895., str. 7.

138. Isto, str. 7.

139. Za ove kulture nisu do 1910. g. autorima poznati službeni statistički izvori podataka.

140. Od 1893. godine počinje praćenje vrijednosti ratarske produkcije, odnosno pojedinih kultura u forintama, a od 1899. g. počinje praćenje spomenute vrijednosti u krunama.

LITERATURA

1. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVI., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina prva, 1893., (Izvještaji I.-X.), Zagreb, 1893.
2. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVIII., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina druga, 1894., (Izvještaji I.-XII.), Zagreb, 1894.
3. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina treća, 1895., (Izvještaji I.-XI.), Zagreb, 1895.
4. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina četvrta, 1896., (Izvještaji I.-XI.), Zagreb 1897.
5. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina peta, 1897., (Izvještaji I.-XV.), Zagreb, 1898.
6. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina šesta, 1898. (Izvještaji I.-XI.), Zagreb, 1899.
7. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina sedma, 1899., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1900.
8. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXX., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina osma, 1900., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1901.
9. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina deveta, (Izvještaji I.-XVI.), Zagreb, 1902.
10. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina deseta, 1902., (Izvještaji I.-XV.), Zagreb, 18903.
11. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXVII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina jedanaesta, 1903., (Izvještaji I.-XII.), Zagreb, 1904.
12. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXIX., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvanaesta, 1904., (Izvještaji I.-XVI.), Zagreb, 1905.
13. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLI., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina trinaesta, 1905., (Izvještaji I.-XIX.), Zagreb, 1906.
14. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLIII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina četrnaesta, 1906., (Izvještaji I.-XIX.), Zagreb, 1906.
15. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina petnaesta, 1907., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1907.
16. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLVII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina šesnaesta, 1908., (Izvještaji I.-XIII.), Zagreb, 1909.
17. Glavni izvještaj o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLIX., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina sedamnaesta, 1909., (Izvještaji I.-X.), Zagreb, 1910.
18. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina osamnaesta, 1910., (Izvještaji I.-XII.), Zagreb, 1911.

19. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1900., Varaždin 1901.
20. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1902., Varaždin, 1903.
21. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kr. županijske i područnih joj kr. oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1903., Varaždin, 1904.
22. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1904., Varaždin, (1905.).
23. Izvještaj velikog župana županije varaždinske i slob. i kr. grada Varaždina Radoslava baruna Rubido-Zichy-a od Zagorja i Ziesa kao predsjednika upravnog odbora županije varaždinske o radu tog odbora u vremenu od 1. siečnja do 31. prosinca 1905. i Izvješće kralj. podžupana županije varaždinske Stjepana pl. Beloševića ob uredovnom poslovanju kr. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti, o stanju javne uprave u županiji varaždinskoj tečajem god. 1905., Varaždin, (1906.).
24. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1906., Varaždin, (1907.).
25. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1907., Varaždin, (1908.).
26. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1908., Varaždin, (1909.).
27. Izvješće upravnoga odbora i kr. podžupana županije varaždinske ob uredovnom djelovanju pomenutog odbora, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrieme od 1. siečnja do 31. prosinca 1909., Varaždin, (1910.).
28. Izvješće ob uredovnom djelovanju upravnog odbora županije varaždinske, kralj. županijske i područnih joj kr. kotarskih oblasti za vrijeme od 1. siečnja do 31. prosinca 1910., Varaždin, (1911.).
29. KERO, K., M. REĐEP, M. ŽUGAJ., M. BOJANIĆ.: O ratarskoj produkciji Županije Varaždin početkom 20. stoljeća, Zbornik radova, br. 6., Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, 1982., str. 197-249.
30. Prilozi statistici ratarske produkcije godina 1885-1887. u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Publikacije statističkoga ureda Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zemaljske vlade, XIV., Statistički ured Kr. Hrv.-Slav.-Dalm. zem. vlade, Zagreb, 1889.
31. REĐEP, M., M. ŽUGAJ., M. BOJANIĆ., K. KERO.: Značajke ratarske proizvodnje Varaždinske županije koncem 19. stoljeća, "Varaždinski zbornik" 1181-1981., JAZU i SO Varaždin, Varaždin, 1983., str. 261-275.
32. REĐEP, M., M. ŽUGAJ.: Gospodarske karakteristike Varaždinske županije koncem 19. i početkom 20. stoljeća, Zbornik radova, br. 15, Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, 1991., str. 187-202.
33. Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije I. 1905., Publikacija kraljevskog zemaljskog statističkog ureda u Zagrebu, LIX., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1913.
34. Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije 1906-1910., Publikacija kraljevskog statističkog ureda u Zagrebu, LXXII., zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1917.
35. Statistika ratarske produkcije godina 1888-1892. u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVII., Kr. statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1894.
36. Statistika ratarske produkcije u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji godina 1893-1895., Publikacije kr. zemalj. statističkoga ureda u Zagrebu, XXIV., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1898.
37. TURK, D. i sur.: Gospodarstvo, Drugo ispravljeno izdanje, Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (Stj. Kugli), Zagreb, (1914.).
38. ŽUGAJ, M., M. BOJANIĆ, K. KERO, M. REĐEP: Kukuruz kao osnovni usjev ratarske proizvodnje Varaždinske županije krajem 19. i početkom 20. stoljeća, Zbornik radova, br. 7., Fakultet organizacije i informatike, Varaždin, 1983., str. 161-198.
39. ŽUGAJ, M., M. BOJANIĆ, K. KERO, M. REĐEP: Proizvodnja sočivica u Županiji Varaždin na smjeni 19. u 20. stoljeće, Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, br. 6-7, HAZU, Varaždin, 1994., str. 161-187.

B. BOJANIĆ-GLAVICA
MIROSLAV ŽUGAJ

Varaždin

31:33"18/19" (497.13)

STALNI GOSPODARSKI IZVJESTITELJI KRALJEVSKOG ZEMALJSKOG STATISTIČKOG UREDA U ZAGREBU IZ KOTARA IVANEC NA SMJENI DVAJU STOLJEĆA

UVOD

Velik doprinos razvitku administrativne i znanstvene statistike u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji imali su stalni gospodarski izvjestitelji. U izučavanju ratarske produkcije stalni gospodarski izvjestitelji, pa tako i oni iz kotara Ivanec, ostavili su neizbrisivi trag. Njihova zvanja i zanimanja bila su garancija kvalitete njihovih izvješća.

Ovim radom, a prilikom značajne 600-te obljetnice spomena imena mjesta Ivanec, obuhvaćeni su stalni gospodarski izvjestitelji kotara Ivanec u razdoblju od 1893.-1916. g. Izvjestitelji su imenovani temeljem naredbe bana, a na prijedlog kraljevskih kotarskih oblasti. Birani su među "kulturnim viećnicima", a po potrebi i među ostalim zvanjima i zanimanjima.

Temeljem "Glavnih izvještaja o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u opće", te "Statistike ratarske produkcije godinâ 1888.–1892. u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji" i "Statistike ratarske produkcije godinâ 1893.–1895.", kao i drugih vrela istražene su djelatnosti stalnih gospodarskih izvjestitelja kotara Ivanec po općinama Bednja, Ivanec i Maruševec. Ova vrela omogućila su da se po navedenim općinama doznaju imena i prezimena, te zvanja i zanimanja stalnih gospodarskih izvjestitelja kotara Ivanec.

Poticaj za ovaj rad bio je znanstveni skup "600. godina Ivanca" 1396.–1996. Treba naglasiti da je rad stalnih gospodarskih izvjestitelja, a koje se je u ovom članku željelo imenom i prezimenom izvući iz prašine zaborava, solidan temelj na kojemu počiva gospodarska povijest kotara Ivanec, Varaždinske županije i Kraljevine Hrvatske i Slavonije. Njihov je rad bio mukotrpan i besplatan, te ih je tim više bilo potrebno otrgnuti zaboravu.

POČECI ZNANSTVENE STATISTIKE U KRALJEVINI HRVATSKOJ I SLAVONIJI

Godina 1875. može se označiti godinom početka znanstvene statistike u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji. Te godine osnovan je i počeo je radom Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu. Osnovu za osnutak ovog ureda dao je Fran Vrbanić (1847–1909), član Zemaljskog statističkog vijeća. Sudjelovao je u radu Statističkog ureda sve do 1886. g.[1] Administrativna statistika za Kraljevinu do 1875. g. bila je u nadležnosti Središnjeg statističkog povjerenstva u Beču. Od Hrvatsko-ugarske nagodbe godine 1868. ulogu središnjeg statističkog ureda za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju imao je Ugarski statistički ured u Budimpešti.

Potreba osnivanja statističkog ureda proistjecala je iz činjenice da publikacije središnjica za administrativnu statistiku u Beču i Budimpešti nisu bile dovoljno dostupne i nisu uzimale u obzir državne interese Kraljevine. Statistički podaci, koje su objavljivale ove središnjice, odnosili su se najvećim dijelom na čitavu Kraljevinu, što nije bilo dostatno niti za znanstvena istraživanja niti za potrebe uprave. Potreba autonomne zemaljske vlade za pouzdanijim i detaljnim statističkim podacima rezultirala je osnivanjem, pri Zemaljskoj vladi u Zagrebu (u Odjelu za unutarnje poslove), Statističkog ureda kao izvršnog organa zemaljske statistike. Za savjetodavno tijelo imenovan je Statistički zemaljski savjet koji je bio sastavljen od predstavnika pojedinih grana uprave i od stručnjaka. Područje rada tog ureda protezalo se je na cjelokupnu Hrvatsku i Slavoniju.[2]

Zakonom o ustrojstvu Statističkog ureda bila je definirana svrha i zadaća njegovog postojanja na ovaj način: "... sakupljati što potpunije i pouzdanije statističke podatke, ispitivati ih, redati i tako objavljivati, da će moći poslužiti legislativnim, znanstvenim i političkim svrhama."[3]

Osnutak Statističkog ureda za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju bio je događaj od prvorazredne važnosti i stvorio je preduvjete za početak i razvitak administrativne i znanstvene statistike u nas.

Međutim, za razvitak i unapređenje statističke djelatnosti nesporno je bilo imenovanje gospodina Milovana Zoričića (1850–1912) za prvog upravitelja Statističkog ureda. On je bio čovjek izrazite radne energije, organizator svekolikog i sveobuhvatnog posla oko statistike izvida, planova obrade podataka, kontrole, pripreme publikacija podataka, te njihove analize i uporabe za znanstvene radove. M. Kresser je napisao: "(...) ne znam, bi li se više divio bistrini njegova duha, brzini misli, širokom pogledu i učenosti, ili pak čeličnoj mu marljivosti i ustrajnosti i prevelikoj ljubavi za rad (...)."[4]

Povijest statističkog ureda od njegovog osnutka 1875. g. pa do prestanka rada 1918. g. usko je povezana za rad i djelovanje njegovih upravitelja, a prvenstveno za rad i djelo M. Zoričića, koji je radom tog ureda upravljao punih 37 godina, tj. od 1875. g. pa do 1912. godine.

"Može se, zbog toga, reći da su prva gotovo četiri desetljeća povijesti Zemaljskog statističkog ureda bila u znaku rada i djela M. Zoričića."[5]

M. Zoričić je tvorac administrativne i znanstvene statistike toga doba, te je prikaz njegovog rada ujedno i prikaz početka i razvitka administrativne i znanstvene statistike u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji.

Statistički ured u Zagrebu započeo je radom 1. kolovoza 1875. g., a u njemu su uz M. Zoričića radila i dva dnevničara. "Tako je Zoričić morao tako reći sam uvesti u život ovu novu instituciju, i još sve sam raditi. Zoričić je najprije izradio radnu osnovu statističkog ureda, po kojoj su se, počevši od godine 1875, počeli u nas redovito sabirati važniji statistički podaci od upravnih oblasti, zavoda i društava u zemlji."[6]

Pregled radova odnosno publikacja Statističkog ureda u kojima je M. Zoričić glavni autor otkriva o kakvom se ogromnom poslu radilo. Njegovi glavni radovi jesu:

1. Statistički ljetopis za godinu 1874. (585 stranica tabela);

2. Miena žiteljstva godina 1875., 1876. i 1877., I. dio "Skrižaljke", Zagreb, 1879.;

3. Miena žiteljstva godina 1878., 1897. i 1880.;

4. Miena žiteljstva godina 1881., 1882. i 1883.;

5. Financijalno gospodarstvo Hrv. Slav. krajine 1872–1876. obzirom na trošak autonomne uprave i javne dohodke Kralj. Hrvatske i Slavonije, Zagreb, 1879. (352 str. teksta i 52 stranice tabela);

6.Statistika vjeresijskih zavoda za godine 1847–1877., Zagreb, 1879.;

7. Nekoji rezultati popisa žiteljstva od 31. prosinca 1880. g., Broj žiteljstva, kućanstva i stoke, Zagreb, 1882.;

8. Popis žiteljstva i stoke od 31. decembra 1880., Zagreb, 1883.

Osim ovih radova postoje i mnogi drugi koje je M. Zoričić objavljivao u "VIESTNIKU" u obliku rasprava koje su razlagale važnije rezultate statističkih izvida što su ih provodile razne središnje upravne oblasti ili sama službena statistika. Za izučavanje ratarske proizvodnje vrlo su značajni rezultati redovitih godišnjih izvida koji su uvedeni 1885. g. Među ove radove ulaze:

1. Prilozi statistici ratarske produkcije godina 1888–1892. u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1889.;

2. Statistika ratarske produkcije godina 1888–1892. u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1894.;

3. Statistika ratarske produkcije u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji godina 1893–1895., Zagreb, 1898.;

4. Mjesečni statistički izvještaji (izlaze od 1899. do 1916. g.).

Godine 1893. na prijedlog Statističkog ureda izlaze nove odredbe o redovitom sabiranju podataka za statistiku ratarske i vinogradarske produkcije. Podatke o ratarskoj i vinogradarskoj produkciji sabirali su i izvještaje sastavljali stalni gospodarski izvjestitelji. Ovim odredbama uređuje se i za cijelu zemlju redovito izvještavanje o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u opće.[7]

Ovim novim odredbama povjereno je Statističkom uredu izdavanje redovitih i iscrpnih izvještaja stalnih gospodarskih izvjestitelja pod naslovom: "Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće." Ovi izvještaji izlazili su od 1893. do 1916. g. Želja M. Zoričića da se izdaju i statistički godišnjaci rezultirala je izdavanjem dvaju godišnjaka po njegovoj zamisli.

Jedan je obuhvaćao vrlo iscrpne statističke podatke za razdoblje 1901.-1905. g., a drugi podatke za razdoblje 1906.–1910. g.[8]

Godine 1912. umro je M. Zoričić, a naslijedio ga je na mjestu upravitelja gospodin Jellachich. "Glavne izvještaje o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u opće" od 1.-31. srpnja 1913. g. već kao ravnatelj potpisuje Rudolf Signjar (1870.-1941). Raspadom Austro-ugarske monarhije prestaje s radom Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu.

UVOĐENJE GOSPODARSKIH IZVJESTITELJA U STATISTIČKU SLUŽBU

Sabiranje statističkih podataka za ratarsku produkciju od 1893. godine

Do godine 1892. za sabiranje statističkih podataka ratarske i vinogradarske produkcije vrijedile su odredbe iz godina 1885. i 1886.

Od 1893. g. "naredbom Nj. Preuzvišenosti bana Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 19. travnja 1893. br. 967 / P. i od 4. svibnja 1894. br. 1661 / P." izvedene su reforme glede službene statistike.

U svezi s naredbom od 19. travnja 1893. u uvodu "Glavnih izvještaja o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće" piše:[9]

"No spomenuta se naredba nije stegnula samo na to, da unapriedi i usavrši statistiku ratarske produkcije, već ona podjedno za cielu zemlju uredjuje redovito izvješćivanje o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, prihvativši uredbu stalnih gospodarskih izvjestitelja, koja je u Ugarskoj uvedena već prije više godina te se ondje na veliku korist uprave i poslovnoga svieta pokazala vrlo shodnom i uspješnom. Samim se naime umnijim i izkusnijim gospodarom iz svih krajeva zemlje povjeruje počastno zvanje, da redovito izvješćuju o gospodarskih prilikah ovoga priedela, gdje živu i što ga najbolje poznavaju. A izvješća njihova treba da su udešena tako, kako će se po njih moći sastavljati i u što kraćih razdobljih objavljivati glavni izvještaji za cielu zemlju."

Po ugledu na ugarsku statističku praksu uredbom iz 1893. g. uvedeni su stalni gospodarski izvjestitelji. Svaka upravna oblast trebala je za svoje područje odrediti dovoljan broj stalnih gospodarskih izvjestitelja. Predloženo je da se za svaki upravni kotar odrede dva do pet izvjestitelja, a za grad jedan ili više. Trebalo je zamoliti, u prvom redu, kraljevske zemaljske kulturne vijećnike da se prihvate zvanja gospodarskih izvjestitelja. Ako njih ne bi bilo dostatno, treba "(...) uteći se i ostalim gospodarom svoga područja: vlasteli, župnikom, vlast. činovnikom, učiteljem, posjednikom, članom gosp. družtva itd."[10] Prihvaćanjem ovog zvanja, odnosno dužnosti, potpisala bi se izjava u kojoj je bilo označeno područje (jedna ili više upravnih općina), te obveza da će se obavljati predviđene dužnosti "(...) s počastivim mu zvanjem."[11] Izjava je doslovno glasila:

"Kao stalni gospodarski izvjestitelj za upravne obćine (imena obćina) preuzimljem dobrovoljno dužnosti spojene ovom časti, te se obavezujem, da ću četvrtkom svakog tjedna priposlati u opredieljenih za to bielicah po jedan izvještaj kr. statističkom uredu u Zagrebu, te u tih izvještajih priobćivati istinitih viesti o poljskih radnjah, o vremenu, o stanju žitarica, okopavina, trgovinskoga i krmnoga bilja, vinograda i voćnjaka, ob izgledih žetve, o težačkih nadnicah, o zdravlju gospodarske stoke, ob elementarnih nepogodah i drugih nesgodah, koje bi snašle gospodarstvo, jednom rieči o svih okolnostih, zanimajućih gospodarsko obćinstvo.

Počam od mjeseca travnja, pa do početka žetve četvrtkom ću svakoga tjedna i to dopisnicami za to opredieljenemi slati kr. statističkom uredu u Zagrebu još posebne izvještaje o stanju pšenice, raži, ječma, zobi i napolice. Da se nadalje uzmogne u interesu zemaljske statistike ustanoviti, koja je kakvoća ratarskim plodinam produciranim svake godine i kolika je novčana vriednost produkcije, priobćavati ću kr. statističkom uredu u Zagrebu svake godine po dva iskaza i to jedan do 8. kolovoza, a drugi za plodine, koje se pod jesen ubiru, do 1. studenoga i u njih izkazati: popriečnu težinu po jednoga hektolitra u kilogramih te popriečnu jim sajamsku cienu.

Bude li vanrednih kakvih slučajeva, bude li n. pr. kasna ili rana mraza, udari li tuča, pojave li se štetni kukci itd. priobćiti ću to odmah kr. statističkomu uredu u Zagrebu, pak ću u obće svedj po najboljme svom znanju podnositi sve podatke i izvještaje, što bi jih vis. kr. zem. vlada od mene potražila."[12]

Sve date izjave trebalo je podastrti na uvid banu kako bi se za svako upravno područje imenovali stalni gospodarski izvjestitelji. Čim su im stigli dekreti o imenovanju, morali su odmah započeti redovitim izvješćivanjem.

M. Zoričić u uvodu "Statistika ratarske produkcije u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji godina 1893-1895." navodi da je godine 1893. u Kraljevini bilo 4375 osoba koje su sudjelovale kod godišnjih izvida, 1894. g. 4316, a 1895. g. 4125 osoba. Kako je u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji bilo 2349 poreznih općina, to je prosjek za cijelu zemlju bio dvije osobe po općini. Godine 1895. na 100 poreznih općina u Ličko-krbavskoj županiji bilo je 197 sudjelujućih osoba kod godišnjih izvida, u Modruško-riječkoj 193 osobe, u Zagrebačkoj 130 osoba, Varaždinskoj 159 osoba, Bjelovarsko-križevačkoj 153 osobe, u Požeškoj 149 osoba, u Virovitičkoj 201 osoba, a u Srijemskoj 372 osobe. Na 100 poreznih općina u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji u prosjeku je bilo 179 osoba, te M. Zoričić zaključuje:

"Županije u sredini zemlje zaostaju dakle vrlo znatno za ovima na iztoku i na jugoiztoku. Najmanje kao da su oblasti našle odziva u županiji zagrebačkoj, gdje je broj osoba, sudjelujućih kod izvida, tek nešto viši od broja poreznih obćina. A samo je ponešto povoljniji omjer i u županijama varaždinskoj, bjelovarsko-križevačkoj i požeškoj."[13]

Zanimljivo je naznačiti da je u godini 1895. do 4215 sudjelujućih osoba njih 2965 "posjednika", učitelja 250, svećenika nešto manje od 200, gospodarskih činovnika zajedno sa šumarskim osobljem nešto preko 100, vlastele 47 i zastupnika 15. S tim u svezi M. Zoričić naglašava da se najveće neprilike i česte promjene događaju kod "pučkog učiteljstva". "Tek što je jedan ponešto bar upoznao svoj kraj, bude premješten, a naslijedniku njegovu, koji dolazi u posve tudje mu prilike, trebati će opet više vremena, dok će o njima uspješno moći izvještavati."[14]

Nesporno je da su gospodarski izvjestitelji obavljali vrlo kompleksan i velik posao. U svom radu imali su znatnih problema, međutim, bez njihova rada razina administrativne a s time i znanstvene statistike u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji bila bi nezamislivo niska, a statistički podaci nedovoljno iscrpni.

Stalni gospodarski izvjestitelji kotara Ivanec od 1893. do 1916. g.

Godine 1893. imenovani su u kotaru Ivanec gospodarski izvjestitelji po općinama Bednja, Ivanec i Maruševec. Trebali su izvještavati Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu o "porabi tla za gospodarske svrhe" za svaku poreznu općinu, a po pojedinim vrstama gojidbe. Nadalje, morali su dati rezultate žetve "(...) raznije dozrijevajućih žitarica (pšenice, pira, raži, ječma, raznih napolica i zobi), repice i maka, mjeseca dakle srpnja i kolovoza, a zadaćom da se pokusnim izmjerivanjem i vaganjem za sve te plodine procieni popriečni njihov prirod po jutru."[15] Mjeseca rujna i listopada trebalo je dati rezultate žetve, berbe i košnje kasnijih žitarica sočivica, okopavina, trgovinskog i krmnog bilja, te sijena s livada i pašnjaka. Ujedno je u izvješćima trebalo istražiti i površine onih uzgrednih usjeva koji se siju netom iza žetve ranijih žita na ražištima, ječmeništima, pšeništima i kukuruzištima. Izvidni organi trebali su na temelju ovih izvida sastaviti propisane statističke iskaze i putem nadležnih oblasti poslati ih Statističkom uredu u Zagrebu.

Gospodarski izvjestitelji trebali su na žutim dopisnicma, osobođenim od poštarine, slati svakog četvrtka Kr. statističkom uredu u Zagrebu izvještaje o gospodarskim prilikama u kojima izvješćuju o poljskim radovima, vremenu, stanju žitarica, okopavina, trgovinskog i krmnog bilja, vinograda i voćnjaka. U izvješćima izvjestitelji su davali prognoze o izgledima žetve i berbe, o težačkim nadnicama, zdravlju gospodarske stoke, o elementarnim nepogodama, tj. o svim okolnostima koje bi bile zanimljive sa stajališta gospodarstva. Od mjeseca travnja pa do početka žetve stalni će gospodarski izvjestitelji četvrtkom svakog tjedna na crvenim dopisnicama, oslobođenim poštarine, slati posebne izvještaje o stanju pšenice, raži, ječma, zobi i napolice. Da bi se utvrdila kakvoća ratarskih plodina i vrijednost produkcije, gospodarski izvjestitelji slali su Kr. zemaljskom statističkom uredu u Zagrebu svake godine po dva iskaza. U prvom iskazu, koji je svake godine trebalo poslati do 8. kolovoza, valjalo je naznačiti prosječnu težinu i cijenu raznih agrokultura. Drugi iskaz također se odnosio na prosječnu težinu i cijenu pojedinih plodina, s tim da ga je trebalo poslati najkasnije do prvog studenog svake godine.[16]

Godine 1893. u kotaru Ivanec imenovan je kao stalni gospodarski izvjestitelj M. Kučenjak. On je Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu izvještavao o rezultatima ratarske produkcije općine Bednja, Ivanec i Maruševec. M. Kučenjak je bio stalni gospodarski izvjestitelj i 1894., vjerojatno i 1895. g. te 1896. g. za sve tri navedene općine.

U općini Bednja 1897. g. za stalnog gospodarskog izvjestitelja imenovan je F. Šert, koji je ponovno 1906. g. do 1916. g. vršio tu dužnost. Osim M. Kučenjaka i F. Šerta stalni izvjestitelji su bili I. Kropek (1902., 1903., 1904., vjerojatno 1905. i 1906. g.), S. Hudjek 1898. g. (vjerojatno 1899. i 1900 g.) i J. pl. Mraović 1901. g.

Općina Ivanec za stalnog gospodarskog izvjestitelja imala je S. Vukmanića (1897., 1906., 1907., 1908. g. vjerojatno 1909., 1910., 1911., te 1914., 1915. i 1916. g.). Uz navedenog Kučenjaka i Vukmanovića kao stalni izvjestitelji u općini Ivanec bili su S. Hudjek (1898. g., vjerojatno 1899. i 1900. g.), F. grof Branids (1901., 1902., 1903., 1904. g. i vjerojatno 1905. i 1906. g.), I. Horvatić (1912.–1916. g.), J. Šaban (Šoban) od 1912.–1916. godine.

Za općinu Maruševec uz M. Kučenjaka izvjestitelji su bili: M. Ivezić (1897. g.), S. Hudjek (1898. i vjerojatno 1899. i 1900. g.), H. Kittner (1901.–1904. g., vjerojatno i 1905. te 1906. g.), F. Ladika (1903., 1904., vjerojatno i 1905. i 1906. g.). Za stalnog gospodarskog izvjestitelja u godinama 1907., 1908., a vjerojatno i u godinama 1909.–1911. g. ponovno je imenovan M. Ivezić. Od 1912.–1916. g. u općini Maruševec poslove stalnog gospodarskog izvjestitelja obnaša G. Krklec (općinski načelnik i bilježnik).

Pregled stalnih gospodarskih izvjestitelja po općinama kotara Ivanec dat je u slijedećoj tabeli.

Tabela 1. Stalni gospodarski izvjestitelji po općinama za kotar Ivanec

GODINA	IZVJESTITELJI PO OPĆINAMA		
	BEDNJA	IVANEC	MARUŠEVEC
1893.	M. KUČENJAK	M. KUČENJAK	M. KUČENJAK
1894.	M. KUČENJAK	M. KUČENJAK	M. KUČENJAK
1895.	-	-	-
1896.	M. KUČENJAK	M. KUČENJAK	M. KUČENJAK
1897.	F. ŠERT	S. VUKMANIĆ	M. IVEZIĆ
1898.	S. HUDJEK	S. HUDJEK	S. HUDJEK
1899.	-	-	-
1900.	-	-	-
1901.	J. pl. MRAOVIĆ	F. grof BRANIDS	H. KITTNER
1902.	I. KROPEK	F. grof BRANDIS	H. KITTNER
1903.	I. KROPEK	F. grof BRANDIS	H. KITTNER F. LADIKA
1904.	I. KROPEK	F. grof BRANDIS	H. KITTNER F. LADIKA
1905.	-	-	-
1906.	I. KROPEK F. ŠERT	F. grof BRANDIS S. VUKMANIĆ	H. KITTNER F. LADIKA
1907.	F. ŠERT	S. VUKMANIĆ	M. IVEZIĆ
1908.	F. ŠERT	S. VUKMANIĆ	M. IVEZIĆ
1909.	-	-	-
1910.	-	-	-
1911.	-	-	-
1912.	F. ŠERT	I. HORVATIĆ J. ŠABAN*	G. KRKLEC
1913.	F. ŠERT	I. HORVATIĆ J. ŠABAN*	G. KRKLEC
1914.	F. ŠERT	I. HORVATIĆ J. ŠOBAN S. VUKMANIĆ	G. KRKLEC
1915.	F. ŠERT	I. HORVATIĆ J. ŠOBAN S. VUKMANIĆ	G. KRKLEC
1916.	F. ŠERT	I. HORVATIĆ J. ŠOBAN S. VUKMANIĆ	G. KRKLEC

Napomena: Za neke godine u razdoblju 1893.-1916. g. u Glavnim izvještajima nema Imenika p. n. stalnih gospodarskih izvjestitelja. Zbog toga su u polja tabele za te godine stavljene crte. Autori predmijevaju da je stanje u tim godinama glede gospodarskih izvjestitelja ostalo nepromijenjeno.

Kod prezimena g. J. Šabana odnosno J. Šobana vjerojatno se javlja pogreška te je zbog toga nad tim prezimenom stavljena zvjezdica u godini 1912. i 1913. Autori pretpostavljaju da je riječ o jednoj osobi, a ne o dvije.

Zbog usporedbe treba navesti zapažanja M. Zoričića o broju stalnih gospodarskih izvjestitelja po županijama Kraljevine Hrvatske i Slavonije 1898. g. On navodi da je u Kraljevini bilo ukupno 347 stalnih gospodarskih izvjestitelja s time da je u Varaždinskoj županiji te godine bio 31.[17] U spomenutoj godini u kotaru Ivanec za sve tri općine bio je samo jedan stalni gospodarski izvjestitelj, i to g. S. Hudjek.

Od 31 stalnog gospodarskog izvjestitelja Varaždinske županije pet ih je bilo općinskih činovnika (načelnika), sedam svećenika, osam profesora i učitelja, sedmoro vlastelina, dva posjednika ratara, te dva gospodarska činovnika. S. Hudjek bio je župnik u Lepoglavi.

Zanimanja i zvanja stalnih gospodarskih izvjestitelja u kotaru Ivanec

U Glavnim izvještajima o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama uopće, uglavnom je krajem svake godine objavljen Imenik p. n. gg. stalnih gospodarskih izvjestitelja u kojemu su navedena njihova zvanja i zanimanja.

Godine 1893. za područje općina Bednja, Ivanec i Maruševec stalni gospodarski izvjestitelj bio je:

MILAN KUČENJAK, podarhidjakon i župnik.

On je bio izvjestitelj za sve tri općine godine 1893., 1894., 1896. i vjerojatno 1895.

U općini Bednja 1897. gospodarski izvjestitelj bio je:

FRANJO ŠERT, ravnatelj, učitelj u Bednji; imenovan je stalnim gospodarskim izvjestiteljem 1906. i obavljao je tu dužnost do 1916. g.

STJEPAN VUKMANIĆ, ravnatelj, učitelj u Jerovcu, bio je stalni gospodarski izvjestitelj za općinu Ivanec godine 1897., 1906.–1908., 1914.–1916., te vjerojatno 1909.–1911. g.

MIŠO IVEZIĆ, učitelj u Voći, stalni je gospodarski izvjestitelj za općinu Maruševec 1897. g., 1907. i 1908. g., te vjerojatno 1909.-1911. g.

STJEPAN HUDJEK, župnik u Lepoglavi, bio je stalni gospodarski izvjestitelj za sve tri općine kotara Ivanec godine 1898. i vjerojatno 1899. i 1900. g.

Godine 1901. iz općine Bednja i porezne općine Lepoglava izvještavao je:

JOSIP pl. MRAOVIĆ, ravnatelj kr. zemaljske kaznionice i kulturni vijećnik u Lepoglavi. Iste godine iz općine Ivanec izvještavao je:

FERDINAND grof. BRANDIS, veleposjednik i kulturni vijećnik u Klenovniku, bio je izvjestitelj godine 1902.–1904. te 1906., a vjerojatno i 1905.

HUGO KITTNER, veleposjednik i kulturni vijećnik u Cerju Nebojse, bio je izvjestitelj za općinu Maruševec i to godine 1901.–1904., 1906. i vjerojatno godine 1905.

Godine 1902. iz općine Bednja izvještavao je:

IVAN KROPEK, župnik u Cvetlinu, bio je stalni gospodarski izvjestitelj i godine 1903., 1904., 1906. i vjerojatno 1905. g.

FERDO LADIKA, ravnatelj, učitelj u Maruševcu, izvještavao je godine 1903., 1904., 1906. i vjerojatno 1905. godine iz općine Maruševec.

IVAN HORVATIĆ, župnik u Klenovniku, izvjestitelj za općinu Ivanec godine 1912.-1916.

JOSIP dr. ŠABAN, kr. sudbeni pristav u Lepoglavi, izvjestitelj iz općine Ivanec godine 1912.–1916.

GUSTAV KRKLEC, općinski načelnik i bilježnik u Maruševcu, bio je stalni gospodarski izvjestitelj za općinu Maruševec godine 1912.–1916.

Temeljem tabele 1. uočava se da je u razdoblju od 1893.–1916. g., tj. za 24 godine, kotar Ivanec imao 13 stalnih gospodarskih izvjestitelja. U pojedinim godinama u sve tri općine javljala su se dva pa čak i tri stalna izvjestitelja. Zvanja i zanimanja izvjestitelja bila su vrlo različita: od učitelja, svećenika, posjednika, općinskih činovnika do ravnatelja Kraljevske zemaljske kaznionice u Lepoglavi. Ovakva, u to vrijeme, visoka zvanja i zanimanja bila su garancija da će Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu dobivati korektne statističke podatke temeljem naredbe bana od 19. travnja 1893. i 4. svibnja 1894. godine.

ZAKLJUČAK

U razdoblju 1893.–1916. g., tj. za 24 godine, kotar Ivanec imao je 13 stalnih gospodarskih izvjestitelja. U pojedinim godinama u sve tri općine, tj. u Bednji, Ivancu i Maruševcu, javljala su se dva pa čak i tri stalna izvjestitelja. Zvanja i zanimanja izvjestitelja bila su vrlo različita; od učitelja, svećenika, posjednika, općinskih činovnika do ravnatelja Kraljevske zemaljske kaznionice u Lepoglavi.

Ogroman su posao neprocijenjive vrijednosti obavili stalni gospodarski izvjestitelji tijekom ovog dvadesetčetirigodišnjeg razdoblja. Izvještavali su Kraljevski statistički ured u Zagrebu o gospodarskim prilikama, kao što su poljski radovi, vremenske prilike, stanje žitarica, okopavina, trgovinskog i krmnog bilja, vinograda i voćnjaka, izgled žetve, nadnice, zdravlje gospodarske stoke, odnosno jednom riječju o svim okolnostima koje su se ticale općih gospodarskih prilika. Posebno treba istaći njihov rad na kakvoći ratarskih plodina, te prosječnoj težini i cijeni raznih plodina. Temeljem tih izvještaja Kraljevski statistički ured u Zagrebu mogao je ustrojiti statistiku ratarske produkcije za kotar Ivanec, Varaždinsku županiju, te temeljem takvih statistika po svim županijama i statistiku ratarske produkcije za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Visoka zvanja i zanimanja stalnih gospodarskih izvjestitelja kotara Ivanec bila su tako garancija da će Kraljevski zemaljski statistički ured u Zagrebu dobivati korektne statističke podatke utemeljene naredbom bana od 19. travnja 1893. i 4. svibnja 1894. godine.

BILJEŠKE

1. SERDAR, V., Djelo dra Frana Vrbanića (1847–1909.), Projektni zadatak 1. 12. 01. 03. 05. Tri stoljeća agrarno-ekonomske misli na području Hrvatske (Voditelj projektnog zadatka V. Stipetić), Ekonomski fakultet, Institut za ekonomska istraživanja, Zagreb, (1990.), str. 34.
2. SERDAR, V., Početak znanstvene statistike Hrvatskoj, u knjizi Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15–20. stoljeća, (redakcija I. Vrančić), Informator, Zagreb, 1984., str. 277.
3. Isto, str. 278.
4. KRESSER, M., Književni rad Milovana Zoričića, Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu, God. XXXVIII., knjiga II., Zagreb, 1912., str. 557.
5. GRAHOVAC P., Doprinos Milovana Zoričića (1850–1912) istraživanju agrarno-ekonomskih pojava, Projektni zadatak 1. 12. 01. 03. 05. Tri stoljeća agrarno ekonomske misli na području Hrvatske (Voditelj projektnog zadatka V. Stipetić), Ekonomski fakultet, Institut za ekonomska istraživanja, Zagreb, (1990.), str. 42.
6. SERDAR V., Početak znanstvene statistike u Hrvatskoj, u knjizi Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15–20. stoljeća, (redakcija I. Vrančić), Informator, Zagreb, 1984., str. 279.
7. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVI., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina prva, 1893., (Izvještaji I.–X.), Zagreb, 1893., str. 1.
8. Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije I. 1905., Publikacija kraljevskog statističkog ureda u Zagrebu, LIX., Zagreb, 1913. i Statistički godišnjak Kraljevine Hrvatske i Slavonije 1906.-1910., Publikacija kraljevskog statističkog ureda u Zagrebu, LXXII., Zagreb, 1913.
9. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVI., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina prva, 1893., (Izvještaji I—X.), Zagreb, 1893., str. 1.
10. Isto, str. 1.
11. Isto, str. 1.
12. Isto, str. 2.
13. Statistika ratarske produkcije u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Godina 1893-1895., Publikacije kr. zemalj. statističkoga ureda u Zagrebu, XXXIV., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1898., str. XXII.
14. Isto, str. XXII.-XXIII.
15. Isto, str. I.
16. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVI., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina prva, 1893., (Izvještaji I.–X.), Zagreb, 1893., str. 2.
17. Statistika ratarske produkcije u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Godina 1893-1895., Publikacije kr. zemalj. statističkoga ureda u Zagrebu, XXIV., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1898., str. XXIII.

LITERATURA

1. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVI., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina prva, 1893., (Izvještaji I.–X.), Zagreb, 1893.
2. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVIII., Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina druga, 1894., (Izvještaji I.–XII.), Zagreb, 1894.
3. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, Kr. statistički ured u Zagrebu, Godina treća, 1895., (Izvještaji I.–XI.), Zagreb, 1895.

4. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina četvrta , 1896., (Izvještaji I.–IX.), Zagreb, 1897.
5. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskih prilikah u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina peta, 1897., (Izvještaji I.–XV.), Zagreb, 1898.
6. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina šesta, 1898., (Izvještaji I.–XI.), Zagreb, 1899.
7. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina sedma, 1899., (Izvještaji I.–XIV.), Zagreb, 1900.
8. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXX., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina osma, 1900., (Izvještaji I.–XIV.), Zagreb, 1901.
9. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina deveta, 1901., (Izvještaji I.–XVI.), Zagreb, 1902.
10. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina deseta, 1902., (Izvještaji I.–XV.), Zagreb, 1903.
11. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXVII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina jedanaesta, 1903., (Izvještaji I.–XII.), Zagreb, 1904.
12. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XXXIX., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvanaesta, 1904., (Izvještaji I.–XVI.), Zagreb, 1905.
13. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLI., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina trinaesta, 1905., (Izvještaji I.–XIX.), Zagreb, 1906.
14. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLIII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina četrnaesta, 1906., (Izvještaji I.–XIX.), Zagreb, 1906.
15. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina petnaesta, 1907., (Izvještaji I.-XIV.), Zagreb, 1907.
16. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLVII., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina šesnaesta, 1908., (Izvještaji I.–XIII.), Zagreb, 1909.
17. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, XLIX., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina sedamnaesta, 1909., (Izvještaji I.–X.), Zagreb, 1910.
18. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina osamnaesta, 1910., (Izvještaji I.–XII.), Zagreb, 1911.
19. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LIII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina devetnaesta, 1911., (Izvještaji I.–XII.), Zagreb, 1912.
20. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LV., Kralj. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvadeseta, 1912., (Izvještaji I.–XIII.), Zagreb, 1912.
21. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama u obće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LVIII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvadeset i prva, 1913., (Izvještaj I.–XII.), Zagreb, 1913.
22. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama uopće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LXI., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvadeset i druga, 1914., (Izvještaj I.–XII.), Zagreb, 1914.
23. Glavni izvještaj o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama uopće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LXV., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvadeset i treća, 1915., (Izvještaji I.–XII.), Zagreb, 1915.
24. Glavni izvještaji o stanju usjeva i o gospodarskim prilikama uopće, Publikacije kr. zemaljskoga statističkog ureda u Zagrebu, LXVIII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Godina dvadeset i četvrta, 1916., (Izvještaji I.–XII.), Zagreb, 1916.
25. GRAHOVAC, P., Doprinos Milovana Zoričića (1850–1912) istraživanju agro-ekonomskih pojava, Projektni zadatak 1. 12. 01. 03. 05. Tri stoljeća agrarno ekonomskih misli na području Hrvatske (Voditelj projektnog zadatka V. Stipetić), Ekonomski fakultet, Institut za ekonomska istraživanja, Zagreb, (1990.).
26. KRESSER, M., Književni rad Milovana Zoričića, Mjesečnik pravničkog društva u Zagrebu, God. XXXVIII., knjiga II., Zagreb, 1912.

27. SERDAR, V., Djelo dra Frana Vrbanića (1847–1909.), Projektni zadatak 1. 12. 01. 03. 05. tri stoljeća agrarno ekonomske misli na području Hrvatske (Voditelj projektnog zadatka V. Stipetić), Ekonomski fakultet, Institut za ekonomska istraživanja, Zagreb, (1990.).

28. SERDAR, V., Početak znanstvene statistike u Hrvatskoj, u knjizi Prilozi za povijest ekonomske misli na tlu Jugoslavije od 15-20. stoljeća (redakcija I. Vrančić), Informator, Zagreb, 1984.

29. Statistički godišnjak kraljevine Hrvatske i Slavonije, I., 1905., Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, LIX., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1913.

30. Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije 1906–1910. Publikacije kr. zemaljskoga statističkoga ureda u Zagrebu, LXXII., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1917.

31. Statistika ratarske produkcije godinâ 1888–1892. u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Publikacije kr. statističkoga ureda u Zagrebu, XVII., Kr. statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1894.

32. Statistika ratarske produkcije u Kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, Godina 1893–1895., Publikacije kr. zemalj. statističkoga ureda u Zagrebu, XXXIV., Kr. zemaljski statistički ured u Zagrebu, Zagreb, 1898.

EDUARD KUŠEN 796.5 (497.13)

Zagreb

MOGUĆNSOTI TURISTIČKOG RAZVOJA IVANCA I OKOLICE

UVOD

Naselje Ivanec s okolicom, osobito planinom Ivanščicom (1060 m), smatra se vrlo privlačnim prostorom, a ipak je ostalo turistički nerazvijeno. Za vrijeme gospodarske konjukture u Ivancu se je nalazilo preko pet tisuća radnih mjesta, a i sada, 1996. godine njihov se broj kreće oko tri i po tisuće. Prema popisu iz 1991. godine naselje Ivanec brojilo je 5342, a sadašnja cijela općina (grad) 14630 stanovnika.[1] Usprkos tome, ako se izuzme 40 skupnih ležaja u planinarskom domu na vrhu Ivanščice, na području općine (grada) nema smještajnih kapaciteta, a ugostiteljska ponuda je vrlo skromna - svega 47 ugostiteljskih objekata[2], među kojima nema ni jednog restorana, a prevladavaju caffe barovi, buffeti, bistroi, gostione i krčme.

Zbog takve situacije ivanečko gospodarstvo gubi izravno i neizravno. Izravno gubi veći broj radnih mjesta, na dohotku i komparativnim prednostima ove djelatnosti, s obzirom da se radi o tercijarnoj djelatnosti, a neizravno, na imidžu i kulturi poslovanja, zbog toga što poslovni partneri i drugi posjetitelji Ivanca ne mogu u njemu dobiti odgovarajuću uslugu smještaja i prehrane.

Za promjenu stanja, za smišljeno razvijanje turizma u Ivancu i okolici, prvo je potrebno istražiti turističke resurse ovog kraja, osobito njegove turističke atraktivnosti i atrakcije. Cilj ovog rada je da poglavito evidentira i sistematizira sve relevantne turističke atraktivnosti i atrakcije na području ivanečke općine (grada) te dade osnovne nazanke o mogućnosti razvoja ivanečkog turizma.

Metodološke osnove za definiranje, identifikaciju, evidenciju, sistematizaciju, valorizaciju i prezentaciju turističkih atraktivnosti i atrakcija, preuzete su iz ranijih autorovih radova.[3] Atrakcijska osnova Ivanca i okolice istraživana je desk metodom i višegodišnjim terenskim radom.

Osim uvoda i zaključka rad sadrži tri osnovne cjeline - postojeće okruženje, atrakcijsku osnovu i sintezu.

POSTOJEĆE OKRUŽENJE

Za razumijevanje strukture i važnosti turističkih atraktivnosti i atrakcija ovog kraja te međuovisnosti turističke atrakcije osnove i ostalih značajki Ivanca i okolice prvo se daje kroki osnovnih značajki prostora ivanečke općine (grada).

Prirodno-geografske značajke

Općina (grad) Ivanec zauzima površinu od 9581 ha, nalazi se u zapadnom dijelu Varaždinske županije i zauzima južni dio mikroregije, geografski nazvane Gornjim porječjem rijeke Bednje, ili prema povijesno-teritorijalnoj podjeli - kotar Ivanec, odnosno (stara) općina Ivanec. Zauzima sjeverne padine središnjeg dijela Ivanščice, pripadajuće pribrežje i dio doline rijeke Bednje.

Središnji dio masiva Ivanščice tvore trijaski dolomiti i vapnenci s tercijarnim naslagama u podnožju. Cijeli ovaj prostor slika je dinamične geomorfološke prošlosti. Sjeverne padine središnjeg dijela Ivanščice osobito su strme. Tu izvire potok Bistrica, izrazito brdskih značajki u svom gornjem toku.

Najniži dio ovog prostora, često plavljen prije regulacije Bednje, zauzimaju livade, ocjedite dijelove te blago nagnuta podnožja brda pokrivaju oranice, a viša područja, vrtovi, voćnjaci i vinogradi. Sav prostor iznad 400 m pokriven je šumom, niži dijelovi hrastom kitnjakom i grabom, a viši dijelovi bukvom.

Geoprometni položaj

Područje općine (grada) Ivanca nalazi se između dva jaka europska cestovna pravca na kojima je u tijeku izgradnja dviju autocesta, Zagreb-Varaždin-Budimpešta i Zagreb-Krapina-Maribor-Graz. Ova dva pravca međusobno su preko Ivanca spojeni magistralnim cestovnim pravcem Varaždin-Ivanec-S. Križ Začretje. Ivanec je od slovenske granice udaljen 20 km i međunarodnog graničnog prijelaza Macelj 28 km, a od mađarske granice, graničnog prijelaza Goričan 60 km. Na sustav željezničkih pruga Ivanec je priključen zaglavnom prugom Golubovec-Lepoglava-Ivanec-Varaždin.

Naselja i stanovništvo

Na mjestu, gdje u podnožju Ivanščice potok Bistrica presjeca povijesni magistralni cestovni pravac Varaždin-Lepoglava-Zagreb, nastao je Ivanec, najveće naselje u mikroregiji. On je danas gospodarsko, upravno, prosvjetno, kulturno, trgovačko i sportsko središte mikroregije, koje je u naseljskom sustavu vezano na središte višeg reda, grad Varaždin kao regionalno i županijsko središte.

Stanovništvo naselja Ivanec stalno raste i približava se brojci od 6000 stanovnika. Uz Ivanec, na području općine (grada) postoji još 28 naselja, od kojih ni jedno ne doseže 1000 stanovnika. U više od polovicu ovih naselja broj stanovnika također raste, kao što raste i broj stanovnika cijele općine (grada).

Povijesni razvoj

Da je ovaj kraj bio nastanjen već u prethistoriji, govore nalazišta paleolitske kulture, istočno od Ivanca, na otvorenom, na području sela Punikve, i zapadno od Ivanca, u bivšoj spilji u kamenolomu, kod sela Vuglovca.

Naselje Ivanec spominje se prvi put 1396. godine u povelji Ivana Paližne mlađeg, priora belskog, kojom ovaj stanovnicima Ivanca potvrđuje stara prava, povlastice i slobode[4]. Ova formulacija navodi na zaključak da je Ivanec stariji od godine njegova prva spominjanja.

Cijela pisana povijest Ivanca, do prve polovice 20. stoljeća, prostorno se je koncentrirala na neveliku površinu, 2 do 3 ha, jugoistočno od trga, točnije, raskrižja cesta što vode od Varaždina prema Lepoglavi i od Prigorca prema Klenovniku, na kojoj su bili smješteni stari grad, župna crkva sa župnim dvorom i perivoj. Taj prostor i ti objekti imaju za Ivanec povijesno, ali i simboličko značenje[5]. Tijekom povijesti promijenilo se je nekoliko obitelji kojima je pripadao ivanečki posjed. Posljednji vlasnici Starog grada Ivanca i perivoja bila je obitelj Kukuljević-Sakcinski. Stari grad Ivanec zapaljen je za Drugog svjetskog rata, 27. listopada 1943. godine, ali se njegovoj obnovi više nije pristupilo pa su i posljednje dvije kule srušene 1959. godine. U urbanističkim planovima središnjeg dijela Ivanca lokacija starog grada ostala je rezervirana za njegovu restituciju[6].

Gospodarstvo

Natprosječno velik broj stanovnika, koji je s mukom preživljavao na slabom i nedostatnom poljoprivrednom zemljištu, tražio je odavna dodatnu zaradu izvan poljodjelstva. U početku to je bila ekstrakcija hidroenergije kroz mnogobrojne mlinove i pilane, pretežito na potoku Bistrica[7], te izrada proizvoda kućne radinosti[8], koji su se prodavali po selima i sajmovima diljem sjeverne Hrvatske, osobito lončarski proizvodi[9]. Uz sve pokušaje rudarenja i prerade manjih količina nekih rudača, tek je početak stogodišnje eksploatacije ugljena (lignita) 1876. godine stvorio uvjete za otvaranje brojnih i trajnih radnih mjesta izvan poljoprivrede, a kasnije i za razvoj ivanečke industrije. Značajnija izgradnja industrijskih kapaciteta započela je u Ivancu iz sredstava "supstitucije", koja su bila dodijeljena zbog planskog zatvaranja Ivanečkih ugljenokopa 31. 12. 1975. godine[10].

Turizam

Iako se u Ivancu turizam nije razvio, ipak valja upozoriti na dvije, za turizam, bitne činjenice, prvo na stogodišnju tradiciju planinarstva u Ivancu te razvoj turizma u širem okruženju.

Planinarski pokret bio je u Ivancu i formalno utemeljen daleke 1898. godine osnivanjem HPD "Ivanščica". On je u Ivancu dobio i kulturološku dimenziju, osobito razvojem umjetničke fotografije koja je dobivala i svjetska priznanja[11]. Danas se planinarstvo u svijetu smatra i jednom od posebnih vrsta turizma. Ivanečki su planinari priskrbili Ivančanima, ne samo planinarski dom, željeznu piramidu, natkriti vidikovac i mnogobrojne markirane planinarske puteve na Ivanščici već i ljubav prema prirodi i brigu za njenu zaštitu.

Koliko god bio u Hrvatskoj do Domovinskog rata zapostavljen kontinentalni turizam, ipak se je on postepeno razvijao i u Hrvatskom zagorju, na područje Krapinsko-zagorske i Varaždinske županije. Stvoren je vrlo čvrst okvir turističkih punktova i turističkih pravaca, od kojih su Ivancu na zapadu najbliži Lepoglava i Trakošćan, a na istoku Varaždin. Osim toga, ranije provedena turistička istraživanja tog prostora pokazuju mogućnost razvoja turizma u Ivancu i okolici[12].

ATRAKCIJSKA OSNOVA OPĆINE IVANEC

Metodološki okvir

Prema autorovoj podjeli[13], sve turističke atraktivnosti/atrakcije dijele se na 14 osnovnih vrsta: geološke značajke, klima, voda, biljni svijet, životinjski svijet, prirodna baština, kulturno-povijesna baština, kulturne i vjerske ustanove, manifestacije, sportski objekti, lječilišni objekti i sadržaji, znameniti ljudi i događaji, kultura života i rada te atrakcije zbog atrakcija. Zbog specifičnosti ivanečke općine (grada) u ovom slučaju neće biti zastupljeni lječilišni objekti i sadržaji te atrakcije zbog atrakcija.

U nastavku je, uz svaku turističku atraktivnost, naveden i pripadajući motiv turističkog posjeta, odnosno pripadajuća turistička aktivnost. Osim toga, navedena je i kategorizacija svake turističke atraktivnosti prema važnosti, s mogućom podjelom na: međunarodnu (M), nacionalnu (N), regionalnu (R) i lokalnu (L) važnost.

Ostale značajke svake od atraktivnosti, kao što su intenzitet privlačnosti, sezonalnost, boravišno-izletničke značajke, turistički nosivi kapacitet i pripadnost određenom sustavu turističkih atrakcija, bit će predmet nekog detaljnijeg istraživanja. Osim toga, zbog raspoloživog prostora nisu argumentirani izvori za identificirane atraktivnosti i atrakcije.

Pregled

1. Geološke značajke
   1.1. Reljef
      Planina IVANŠČICA (1060 m), /N/
         - planinarenje
         - skijanje
         - letenje zmajem
         - mountain-bike
         - promatranje (vidikovci)
   1.2. Objekti
      Vrh Ivanščice /N/
      Stijene Legisičine /L/
         - penjanje
      Veliki Konj /L/
      Druge stijene /L/
         - penjanje
      Nalazišta ugljena, ruda i fosila /L/
      Sedra nizvodno od Prigorca /L/

2. Klima

2.1. Planinska klima

Preko 800 m n/m

Ivanščica (vršno područje) /N/
- skijanje (XII-II)
- skijaško trčanje (XII-II)
- sanjkanje (XII-II)
- tvrdo planinarenje (XII-II)
- planinarenje (III-XI)
- šetnje (VI-IX)
- oporavak (VI-IX)
- ljetovanje (VII-VIII)
- obilasci (VI-IX)
- mountain-bike (IV-X)

Od 300 do 800 m n/m

Ostali dio Ivanščice /R/

Plato Ham, selo Prigorec, vinogradi i klijeti
- skijanje (I)
- skijaško trčanje (I)
- sanjkanje (II)
- planinarenje (I-XII)
- šetnje (III-XI)
- liječenje (I-XII)
- oporavak (IV-X)
- obilasci (III-XI)
- mountain-bike (III-XI)

2.2. Kontinentalna klima

Od 250 do 300 m n/m

Obronci Ivanščice, vinogradarski prostor /R/
- joging (I-XII)
- šetnje (I-XII)
- oporavak (I-XII)
- obilasci (I-XII)
- vožnja biciklom (III-XI)
- jahanje (I-XII)

Napomena: rimskim brojkama označeni su mjeseci u godini s pogodnim uvjetima za turističku uporabu.

3. Voda

3.1. Rijeke

Bednja /L/
- sportski ribolov

3.2. Potoci

Bistrica i Željeznica /L/
- sportski ribolov

3.3. Vrela

Žgano Vino, Mrzljak, Beli zdenci, Šumi /R/

3.4. Ribnjaci

"Jezera" /R/
- sportski ribolov
- kupanje
- veslanje

"Bajeri" /R/
- sportski ribolov
- promatranja ptica

"Bitoševlje", vlasništvo K Z Lepoglava /R/

3.5. Sustav razvođenja voda za mlinove:

Prigorec, Ivanec, Željeznica /R/

4. Biljni i životinjski svijet

4.1. Divlja vegetacija:

Šume: Ivanšćica i obronci /R/
- oporavak
- liječenje psihičkih bolesti
- promatranje i doživljavanje prirode

Močvare: Rubni dijelovi uz Bajere i Jezera /L/
- promatranje

Plodine: Dijelovi prostora /L/
- skupljanje kestena
- skupljanje gljiva
- skupljanje ljekovitog bilja

4.2. Uzgajana vegetacija:

Vinogradi na južnim padinama brda /R/
- berba grožđa
- boravak u klijetima

Voćnjaci na pogodnim padinama brda /L/

4.3. Divlje životinje:

Sisavci: srna, divlja svinja, zec, lisica, kuna, vidra, jazavac, vjeverica, lasica... /R/
- lov
- promatranje
- foto safari

Ptice: fazan, trčka, jastreb, ptice pjevice... /R/
- lov
- promatranje
- fotosafari

Ribe: šaran, som, štuka, pastrva /R/
- sportski ribolov
- gastronomija

Leptiri: - promatranje

Zajednička otvorena lovišta:
- lovište br. 20 /R/
- lovište br. 21 /R/

Ribnjaci:
- "Bajeri" /R/
- "Jezera" /R/

Uzgajalište jelena "Dubrava" /R/

4.4. Domaće životinje /L/:

stoka (krave, konji, svinje), perad (kokoši, purani, guske, patke) i kućni ljubimci (psi i mačke)
- promatranje
- jahanje
- igranje
- gastronomija

5. Prirodna baština

5.1. Park prirode (preporuka-prijedlog)

Ivanščica s obroncima /N/
- kretanje
- razgledavanje

5.2. Park šuma (preporuka-prijedlog)

Šuma oko "Jezera" /L/
- kretanje

Šuma oko crkve Sv. Duha /L/
- kretanje
- razgledavanje

5.3. Značajni krajolik (preporuka-prijedlog)

Vršno područje Ivanščice /N/

Dolina Bednje od Salinovca do Margečana /R/

Prostor Bajera /L/

Prostor ekonomije Bitoševlje /R/
- razgledavanje

5.4. Spomenik prirode

Velelisna lipa u Ivancu /R/
- razgledavanje

6. Kulturno-povijesna baština

- razgledavanje

6.1. Arheološka nalazišta:

Punikve - paleolit /N/

Vuglovec - paleolit /R/

Cerje Tužno, Ivanec, Prigorec, Kuljevčica

Bedenec i Ribić Breg - neolit /R/

6.2. Spomenička cjelina:

Ivanec - Stari grad Ivanec (srušen, ali lokalitet zaštićen - inicijativa za restituciju), župna crkva sv. Marije Magdalene, kurija župnog dvora, kapela uz dvorac (srušena) te perivoj /N/

6.3. Sakralni objekti

Crkva Sv. Duha kod Prigorca /R/

Župna crkva u Margečanu /L/

Crkva BDM u Radovanu /L/

Kapela Sv. Donata u Ivancu /L/

6.4. Profani objekti

Kurija Pahinsko (Fallerovo), Ivanec /R/

Kurija Cerje Nebojse /L/

6.5. Groblja

Groblje u Ivancu

Groblje kod sv. Duha

7. Kulturne i vjerske ustanove

7.1. Muzejski prostor

Zavičajni muzej grada Ivanca (inicijativa) /L/

Etnografski muzej u Prigorcu (inicijativa) /L/

Lončarska zbirka u Jerovcu (inicijativa) /L/

7.2. Izložbeni prostor

Galerija "Otokar Hrazdira" /L/

7.3. Prostor za koncerte i priredbe

Sportska dvorana /R/

Kino dvorana /L/

7.4. Samostan

Samostan časnih sestara Klanjatelica krvi Isusove /R/

8. Manifestacije

- rekreacija
- promatranje

8.1. Proslava Dana Ivanca oko 24. lipnja /R/

8.2. Varaždinske barokne večeri /M/

8.3. Proštenja

Kod crkve u Ivancu /L/
Kod crkve Sv. Duha /L/
Na vrh Ivanščice /R/
Kod crkve u Margečanu /L/
Kod crkve u Radovanu /L/
Kod kapele u Gačicama /L/

8.4. Sajmeni dan u Ivancu srijedom /L/

8.5. Seoske igre starih sportova u Salinovcu /N/

8.6. Vrh Ivanščice

Misno slavlje za Ivanje - Vrh Ivanščice /R/
Međunarodna brska utrka Ivanec - Vrh Ivanščice /M/
Tradicionalna proslava 1. svibnja /R/
Izlet "Kretanje-zdravlje" /L/
Ekološko-pjesnički recital "Ivanščica diše za cieli sviet", uz Dan planete Zemlje /R/

8.7. Međužupanijska izložba kruha i tradicionalnog kolača
"Kruh naš svagdašnji" /R/

9. Sportski objekti

- rekreacija

9.1. Skijaške staze i žičare:
Vršno područje Ivanščice /R/

9.2. Otvoreni bazeni:
Pahinsko - Ivanec /L/

9.3. Tenis igrališta:
Ivanec /L/

9.4. Planinarske staze:
Ivanščica /N/

9.5. Polivalentne dvorane:
Sportska dvorana u Ivancu /R/

9.6. Sportski centar Ivanec - početak gradnje /R/

10. Znameniti ljudi i događaji

- edukacija

10.1. Glazba

Nikola Faller /N/

Rudolf Rajter /R/

Ladislav Šaban /N/

Božidar Kukuljević Sakcinski /L/

10.2. Književnost

Đuro Arnold /N/

Matija Smodek /N/

Ivo Ladika /N/

Pavica Hrazdira /R/

Bruno Županić /R/

10.3. Slikarstvo:

Josip Vresk /R/

10.4. Fotografija
Otokar Hrazdira /N/
Petar Jagetić /N/

10.5. Crkva
Ćiril Kos /N/

10.6. Znanost
Mirko Malez /M/
Franjo Sanković /N/
Stjepan Vuković /N/
Metod Hrg /R/

10.7. Planinarstvo
Adalbert Georgijević /R/

10.8. Radnički pokret
Josip Kraš /N/

11. Kultura života i rada
- edukacija

11.1. Rudarstvo (prestalo)
Ostatak objekta "separacije" /R/
Sačuvana dokumentacija /L/
Sjećanja na rudarski život /L/

11.2. Kućna radinost
Lončarstvo: Jerovec, Bedenec /N/
Škrinjarstvo: Kraševec (prestalo) /L/

11.3. Vodeničarstvo (uglavnom prestalo)
Mljevenje brašna /L/
Izrada bundevinog ulja /R/
Dnevni prijevoz "mlinja" do Vidovca /R/
Sačuvani ostaci mlinova /L/
Sjećanja na "mlinare" /L/
Energetski sustav Mlin na valjke i pilana /R/

11.4. Vinogradi
Potez od Salinovca do Kaniže i kod Prigorca /R/
Klijeti /L/
Emotivni odnos prema vinogradima i vinu /L/
Tehnološki postupci i običaji /L/

11.5. Uzgoj lana i konoplje (prestalo)
Sadnja i žetva /L/
Obrada: močenje, stupanje, obrada trlicom, mikanje, predenje, tkanje i bijeljenje /L/
Običaji /L/

11.6. "Vuglenice" - proizvodnja drvenog ugljena u
Ivanečkoj Željeznici /L/

11.7. Industrija

Proizvodnja alatnih strojeva /N/
Mesna, tekstilna, obućarska i metalna industrija, elektromotora i ambalaže te obrada kamena /R/
Tehnološki proces /R/
Poslovni ljudi u svezi s 3500 radnih mjesta /R/

11.8. Buteljiranje vode iz izvora Šumi /R/

11.9. Trgovina

IMA, prva trgovina na principu samoposluživanja u Hrvatskoj i bivšoj državi, otvorena 1956. god.
Očuvan objekt i prodavaonica /N/

11.10. Planinarstvo

HPD "Ivančica" Ivanec /N/
Planinarski dom na Ivanščici /R/
Tradicija /L/
Kulturološki utjecaj /L/

11.11. Fotografija

Fotosekcija PD Ivančica i pojedinci /N/
Tradicija /L/
Kulturološki utjecaj /L/

11.12. Zborsko pjevanje

KUD "Rudolf Rajter" - pjevački zbor, visoki dometi na državnim natjecanjima /R/
Kulturološki utjecaj /L/

11.13. Pjesma

"Poleg jedne vel'ke gore..." /N/

11.14. Folklor

Društvo prijatelja starih običaja "Maska", Ivanec /L/
KUD "Croatia", Prigorec /L/
Društvo prijatelja glazbe i starih običaja "Lompuš", Radovan /L/
Društvo "Naša djeca", Ivanec /L/
Narodne pjesme i plesovi /L/
Narodna nošnja /L/
Običaji /L/

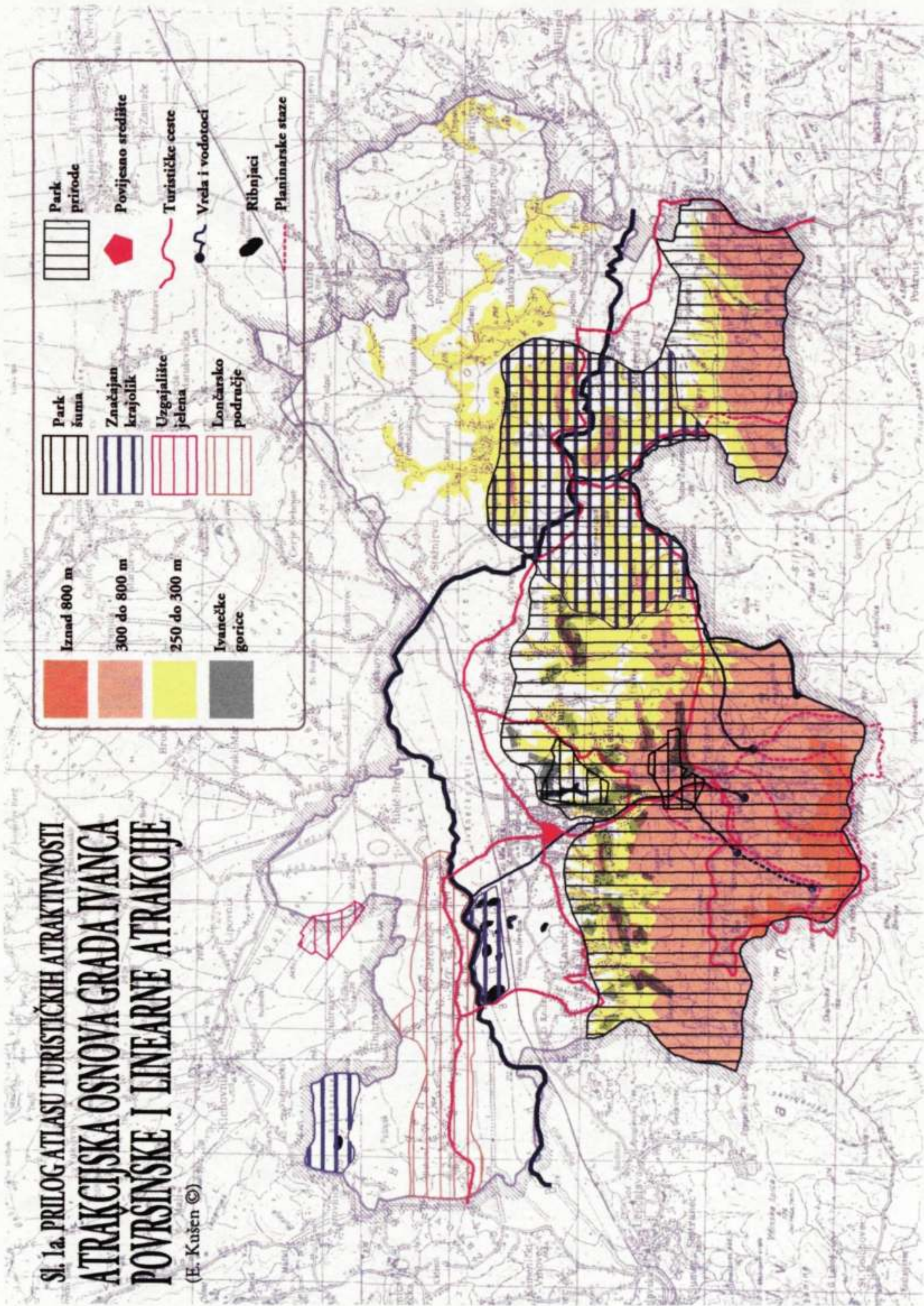
11.14. Sport

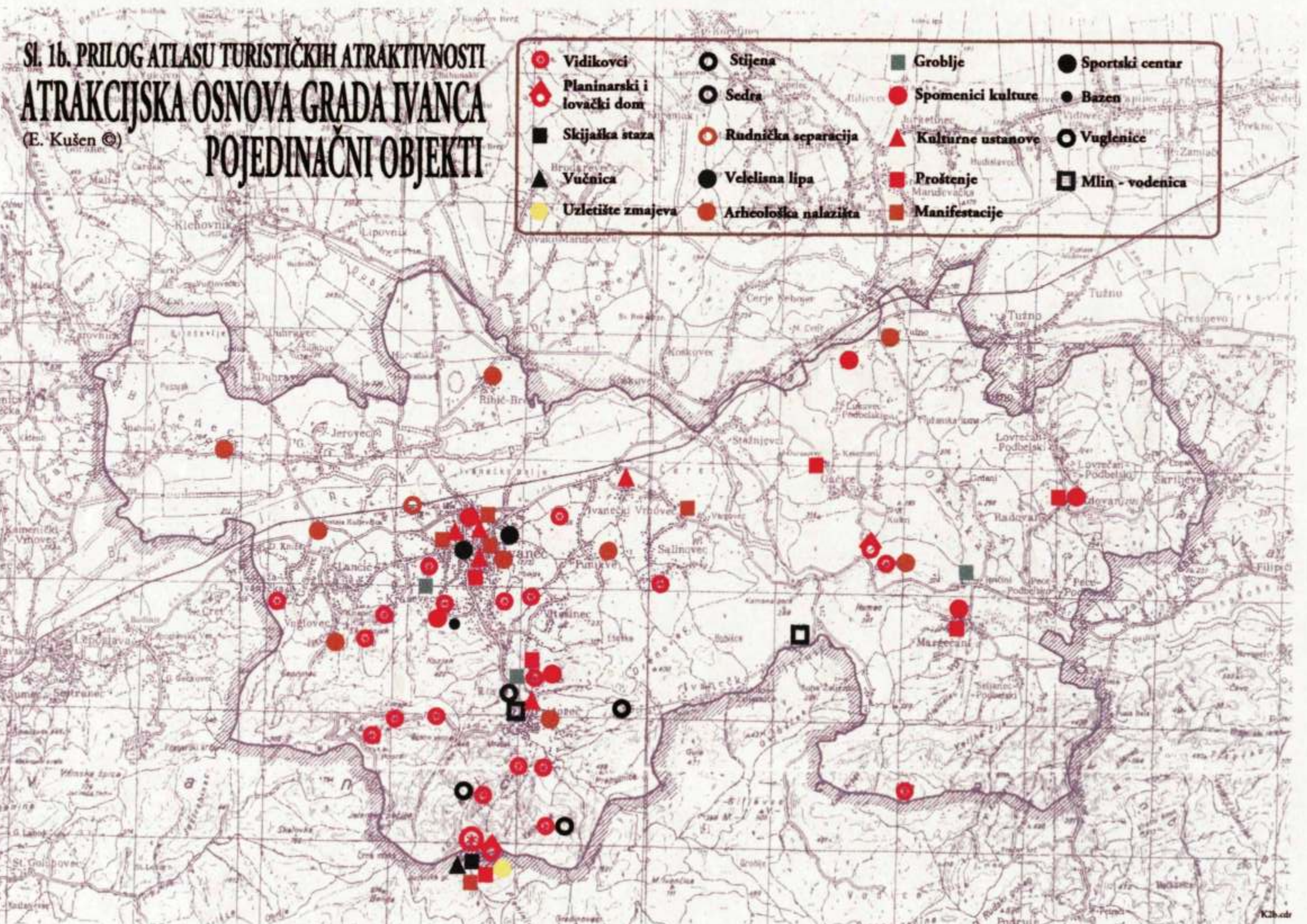
Nogomet /R/
Košarka /R/
Rukomet /R/
Kuglanje /R/
Lov /R/
Ribolov /R/

11.15. Hodočasnički (romarski) putovi

Put za Mariju Bistricu preko Prekrižja /R/

Važnije turističke atraktivnosti i atrakcije prikazane su na slici br. 1.

Sl. 1a. PRILOG ATLASU TURISTIČKIH ATRAKTIVNOSTI
ATRAKCIJSKA OSNOVA GRADA IVANCA
POVRŠINSKE I LINEARNE ATRAKCIJE
(E. Kušen ©)
Iznad 800 m
300 do 800 m
250 do 300 m
Ivanečke gorice
Park šuma
Značajan krajolik
Uzgajalište jelena
Lončarsko područje
Park prirode
Povijesno središte
Turističke ceste
Vrela i vodotoci
Ribnjaci
Planinarske staze

Sl. 1b. PRILOG ATLASU TURISTIČKIH ATRAKTIVNOSTI
ATRAKCIJSKA OSNOVA GRADA IVANCA
POJEDINAČNI OBJEKTI
(E. Kušen ©)
Vidikovci
Planinarski i lovački dom
Skijaška staza
Vučnica
Uzletište zmajeva
Stijena
Sedra
Rudnička separacija
Velelisna lipa
Arheološka nalazišta
Groblje
Spomenici kulture
Kulturne ustanove
Proštenje
Manifestacije
Sportski centar
Bazen
Vuglenice
Mlin - vodenica

Komentar

Naprijed prikazani pregled turističkih atraktivnosti i atrakcija predstavlja vrlo sažet skup odabranih podataka, pa mu je, uz priloženu resursnu kartu na kojoj je kartiran pretežiti dio ovih podataka, za neke slučajeve, potreban dodatni komentar.

Na području općine (grada) Ivanec, od GEOLOŠKIH ZNAČAJKI kao turističku atraktivnost, valja izdvojiti **reljef** masiva Ivanščice iznad 250 m nadmorske visine, te pojedine **geološke objekte**. Kao masiv, Ivanščica predstavlja turističku atrakciju od nacionalne važnosti. Dinamika reljefa omogućava planinarenje i vožnju mountain-bikom a za snježna pokrova i skijanje. Zbog visinske razlike s pojedinih punktova moguće je polijetanje zmajeva bez motora i paraglajderima. S visinski istaknutih točaka pružaju se široki vidici na ostali prostor.

Geološki objekti su na ovom prostoru, osim samog vrha Ivanščice, lokalne turističke važnosti. To su stijene Legisičine, morfološki oblik Veliki Konj, ostaci sedre uz potok Bistricu ispod Prigorca, nalazište lignita u dolini Bednje, nalazište kvarcnog pijeska u Jerovcu te niz manjih stijena, spilja i nalazišta fosila.

Turističku atraktivnost KLIME ovdje nalazimo samo na prostoru Ivanščice, iznad 250 m nadmorske visine. Turistički najvrjednija je **planinska klima** iznad 800 m nadmorske visine, koja obuhvaća vršno područje Ivanščice i možemo je smatrati od nacionalne važnosti. To je izrazito povoljan prostor za skijanje, oporavak i ljetovanje osoba s poremećenom termoregulacijom. Ostali dio Ivanščice s brdsko-planinskom klimom u pojasu od 300 do 800 m n/m, u kojem se ističu livade na Hamu, selo Prigorec i visoki vinogradi, od regionalne je važnosti i dobrog upliva na zdravlje u određena godišnja doba. Najniži obronci Ivanščice s kontinentalnom klimom u visinski uskom, od 250 do 300 m n/m, ali prostranom horizontu, na kojima se nalaze vinogradi, voćnjaci, klijeti i zaseoci, pogodni su za boravak tijekom cijele godine.

Područje općine (grada) je siromašno turistički atraktivnim VODAMA. Sjeverna strana Ivanščice ima izdašna **vrela** kvalitetne pitke vode, Žgano vino i Mrzljak, iz kojih nastaje planinski potok Bistrica, te izvor Šumi i Beli Zdenci iz kojih nastaje potok Željeznica. Nažalost, pretežiti dio ovih voda odlazi u vodovodne sustave. **Rijeka** Bednja je opterećena muljem od ispiranja šljunka i pijeska pa svi vodotoci, u ribolovnom smislu, imaju lokalnu važnost. Za promatranje ptica i ribiče zanimljivi su **ribnjaci** "Bajeri", mala jezera nastala slijeganjem zemlje nakon eksploatacije lignita. Od regionalne važnosti također su ribnjaci "Jezera", istočno od Ivanca. Ribnjak "Bitoševlje" je vlasništvo KZ Lepoglava, pa ga za turističko korištenje valja tretirati izdvojeno. Zanimljiv je ostatak sustava kanala za navođenje vode Bistrice na mlinska kola vodenica i pilana, koji je regionalne važnosti.

Od **divlje vegetacije**, u okviru BILJNOG I ŽIVOTINJSKOG SVIJETA, ovdje su turistički najzanimljivije šume, koje prekrivaju pretežiti dio Ivanščice i znatan dio obronaka, 4151 ha što predstavlja 43% ukupne površine. One su od regionalne turističke važnosti, osobito za oporavak, liječenje psihičkih oboljenja te promatranje i doživljavanje prirode. Zanimljiv polumočvarni ambijent javlja se uz "Bajere" i "Jezera". On je skromnih dimenzija, lokalne važnosti, ali privlačan za promatranje. U dijelovima pretežito šumskog prostora, može se naći zanimljivih plodina, koje iz ekoloških razloga valja sabirati u manjim količinama, pa su od lokalne turističke važnosti.

Od **uzgajane vegetacije** valja istaknuti vinograde, koji su od regionalne važnosti i zauzimaju 318 ha površine, osobito su zanimljivi za vrijeme berbe grožđa, ali i za organizirani obilazak klijeti (vinske ceste ili staze) ili boravak u njima. Potencijalnu privlačnost lokalne važnosti imaju i voćnjaci, koji se nalaze uz naselja i ispod vinograda. Berba voća, prerada voća, zanemareno sušenje voća, šljiva i jabuka, konzumacija jabučnice (jabučno vino), voćne rakije i drugo privlače turiste.

Divlje životinje, sisavci, ptice i ribe, kada predstavljaju osnovicu za lov, od regionalne su važnosti, a kada su predmet promatranja i foto safarija, od lokalne su važnosti. Za promatranje i fotografiranje posebno su zanimljivi leptiri i drugi kukci.

Domaće životinje, stoka, perad i kućni ljubimci, iako od lokalne važnosti, neobično su važni za promatranje i edukaciju, osobito male djece. Tu valja dodati jahanje i igre sa životinjama, a njima je određena i lokalna kulinarska ponuda kraja.

Iako znatnog potencijala, PRIRODNA BAŠTINA ovog područja slabo je zaštićena. Jedino je stablo velelisne lipe, na trgu u Ivancu, registrirano kao zaštićeno i procjenjuje se da je od regionalne turističke važnosti. Analize prirodne baštine prilikom izrade prostornih i urban-

ističkih planova, te posebnih studija, upućuju na slijedeći zaključak: prvo, da bi masiv Ivanščice iznad slojninice na 250 m n/m, južno od Bednje, te pojas širok cca 1,5 km i dug cca 3 km, kod brda Gradišče, sjeverno od Bednje, trebalo pridružiti širem prostoru kategorije **parka prirode,** drugo, da se šume oko ribnjaka "Jezera" i šuma na brdu s crkvom Sv. Duha, proglase **park šumama,** treće, da se vršno područje Ivanščice, dolina Bednje od Salinovca do Margečana, prostor ribnjaka "Bajeri" i prostor ekonomije "Bitoševlje", proglase kategorijom **zaštićeni krajolici.**

Od KULTURNE BAŠTINE valja izdvojiti **spomeničku cjelinu** povijesnog središta Ivanca, koju čine župna crkva Sv. Marije Magdalene i župni dvor, s pripadajućim prostorom te perivoj s prostorom na kojem se nalaze temelji Starog grada Ivanca, koji je oštećen za vrijeme Drugog svjetskog rata i definitivno srušen 1959. godine, te dvorske kapelice. Osnovano se pretpostavlja da je ovaj lokalitet i arheološki zanimljiv. Urbanističkim planovima nakon arheoloških istraživanja, predviđena je restitucija objekta Starog grada za potrebe zavičajnog muzeja te hotela, gradske kavane, restorana i podruma. Na taj bi način ova spomenička cjelina bila od nacionalne turističke važnosti, poglavito s toga što bi dopunila povijesnu rutu "Dvorci i perivoji Hrvatskoga zagorja".

Paleolitska **arheološka nalazišta** kod Punikvi nacionalne su važnosti, dok su ostala, pretežito neolitska nalazišta, regionalne važnosti. **Sakralni i profani objekti** su lokalne važnosti, a samo je crkva Sv. Duh i kurija Pahinsko (Fallerovo) od regionalne važnosti.

Tradicijski oblikovana **groblja** u Ivancu i kod Sv. Duha, osim što su svojevrsni spomenici kulture, povijesti i hortikulture, ona su i vrlo lijepi vidikovci.

Atraktivnost KULTURNIH I VJERSKIH USTANOVA je na području Ivanca mala. Valja izdvojiti **Sportsku dvoranu** /regionalne važnosti/ u kojoj se mogu održavati velike priredbe i koncerti za 2000 posjetitelja te kino dvoranu /lokalne važnosti/ za 500 posjetitelja. U okviru društvenih prostorija postoji Galerija "Otokar Hrazdira".

Novost predstavlja novoizgrađeni **Samostan** časnih sestara Klanjatelica krvi Isusove u Ivanečkom Vrhovcu, regionalne važnosti.

Postoji znatan **fundus predmeta** i objekata u ustanovama, obiteljskim kućama i na terenu, koji bi mogli poslužiti za osnivanje zavičajnog muzeja u Ivancu i etnografskog muzeja u Prigorcu, te lončarske zbirke u Jerovcu ili Bedencu, a za čije je prikupljanje pokrenuta inicijativa.

Od manifestacija se, po važnosti međunarodna, izdvaja **brdska utrka** Ivanec - Vrh Ivanščice, 13 km, a po masovnosti, bogatstvu programa i dužini trajanja manifestacije vezane uz proslavu **Dana Ivanca,** 24. lipnja, koje su regionalne važnosti. **Seoske igre** starih sportova u Salinovcu od nacionalne su važnosti, a **proštenja** uz crkve lokalne važnosti, osim onog na vrhu Ivanščice, koje je od regionalne važnosti. Od regionalne važnosti je Međužupanijska **izložba kruha** i tradicijskog kolača "Kruh naš svagdašnji". Vrlo je slikovit Ivanec za **sajmenog dana** srijedom, što je također od lokalne turističke važnosti.

Od SPORTSKIH OBJEKATA turistički su najvažnije **markirane planinarske staze,** koje pripadaju sustavu markiranih planinarskih staza na masivu Ivanščice u trajanju od 50 sati hoda, i preko njega Zagorskom planinarskom putu, koji povezuje sve planine Hrvatskog zagorja. Od regionalne važnosti je jedna **skijaška staza** i jedna vučnica na Ivanščici te Sportska dvorana u Ivancu kao i planirani novi **Sportski centar,** sjeverno od ribnjaka "Jezera", čija je realizacija počela izgradnjom tenis igrališta. Od lokalne je važnosti otvoreni bazen na Pahinskom.

Prosudba glede izbora i važnosti znamenitih ljudi nekog kraja uvijek je relativna i subjektivna, osobito opterećena političkim trenutkom. Usprkos tome, dati kroki ZNAMENITIH LJUDI I DOGAĐAJA sasvim je dovoljan za procjenu ove vrste turističke atraktivnosti ovoga kraja. Od međunarodne važnosti valja, u domeni **znanosti,** spomenuti akademika Mirka Maleza. Od nacionalne važnosti, u **glazbi,** Nikolu Fallera i Ladislava Šabana, u **književnosti,** Đuru Arnolda, Matiju Smodeka i Ivu Ladiku, u **fotografiji** Otokara Hrazdiru i Petra Jagetića, u znanosti, Franju Sankovića i Stjepana Vukovića, u **radničkom pokretu,** Josipa Kraša i iz **estrade** Dunju Rajter.

Iz KULTURE ŽIVOTA I RADA nacionalnu važnost zaslužuje **kućna radinost** lončarskih proizvoda, **proizvodnja alatnih strojeva,** prva **trgovina** na principu samoposuživanja u Hrvatskoj

i bivšoj državi, Hrvatsko **planinarsko društvo** "Ivančica" osnovano još 1898. godine sa svojom Fotosekcijom te **poznata pjesma** "Poleg jedne vel'ke gore". Od regionalne važnosti su raznovrsna **industrija, vinogradarstvo, zborsko pjevanje** i pojedini **sportovi** (nogomet, rukomet, košarka, kuglanje, lov i ribolov) te neke djelatnosti koje su izumrle, kao primjerice, **rudarstvo, mlinarenje,** izrada bundevinog ulja i dnevni prijevoz "mlinja" iz ravničarskih krajeva. KUD-ovi i pojedina Društva afirmiraju **folklorističke značajke** ovog kraja. Oko 3500 aktivnih radnih mjesta, a potencijalnih oko 5000, privlači znatan broj poslovnih partnera koji traže ugostiteljske usluge.

Atraktivnost šire okolice

Atraktivnosti turističke destinacije Ivanec pridonosi i turistička atraktivnost njene bliže i daljnje okolice. Masiv **Ivanščice,** kao turističku atraktivnost valja promatrati kao 27 km dugu cjelinu, a ne samo njen dio koji teritorijalno pripada općini (gradu) Ivanec. Morfološki tu se izdvaja njen najistočniji dio, Čevo, koji ne bez razloga nazivaju "zagorski Klek", te istočni dio, Ham s livadama na visoravni Velika Raven, dok se na zapadnom dijelu ističu Košenice. Osim mnogobrojnih vidikovaca i planinskih livada, posebnu atraktivnost Ivanščice čine ruševine utvrđenih gradova: **Pusti Lobor, Oštrcgrad, Belecgrad, Milengrad, Pusta Bela** i **Grebengrad,** od kojih se Oštrcgrad nalazi na 706 m nadmorske visine. Obilazak ove planine, osim doma na Ivanščici, olakšavaju i planinarski domovi "Majer" blizu Oštrcgrada, "Pokojec" blizu Belskog Dola i "Grebengrad" blizu Grebengrada.

Na udaljenosti manjoj od 10 km nalazi se spomenički kompleks **Lepoglava,** dvorac **Klenovnik** i dvorac **Maruševec,** a nešto dalje dvorci **Bela I** i **Bela II.** Na udaljenosti do 20 km nalaze se barokni **Varaždin,** dvorac **Trakošćan,** arboretum **Opeka** s dvorcem te dvorci **Vidovec, Krkanec, Jalkovec** i **Šaulovec,** spilja **Vindija** i **Mačkova pečina,** rijeka **Drava** i planine **Ravna gora i Strahinjšćica.** U još širem krugu nalaze se turističke atraktivnosti ostalog dijela Hrvatskog zagorja, Podravine i Međimurja.

Neke ivanečke turističke atraktivnosti pripadaju širim interesima i turističkim programima:

(1) Zagorski planinarski put - dio markiranih planinarskih staza i kontrolnih točaka.

(2) Dvorci i perivoji Hrvatskog zagorja - povijesno središte Ivanca.

(3) Hrvatska uzletišta za zmajeve - vrh Ivanščice.

(4) Sustav hrvatskih natjecateljskih sportskih dvorana - Sportska dvorana.

(5) Regionalni sustav vinskih cesta i staza - vinogradi od Kaniže do Salinovca i Prigorca.

(6) Još neartikulirani regionalni i nacionalni sustavi.

SINTEZA - MOGUĆNOSTI RAZVOJA I TURIZMA

Pojedine turističke atraktivnosti i atrakcije u konkretnom prostoru zauzimaju sasvim određeni položaj te stvaraju sasvim određene međusobne relacije, ali i relacije s ostalim sastavnicama prostora, kao što su sustav naselja i objekta te prometnice i ostala infrastruktura. Te relacije ponekad djeluju i sinergetski, što pojedinim punktovima, linijama i površinama daje osobitu turističku važnost.

Pri analizi turističkih atraktivnosti općine (grada) Ivanca identificirano je i nekoliko karika koje nedostaju u cjelovitom lancu koji bi mogao konceptualno povezati najvažnije turističke atraktivnosti u jedinstveni sustav turističke ponude ove destinacije. To su primjerice dijelovi prirode koje bi trebalo zaštititi (park prirode Ivanščica, značajni krajolici Vršno područje Ivanščice, "Bjeri", "Bitoševlje" i sutjeska Bednje od Salinovca do Margečana te park šume oko ribnjaka "Jezera" i oko crkve Sv. Duha, zatim restitucija zgrade Starog grada Ivanca u kojem bi bio smješten zavičajni muzej i hotel, i na kraju, osnivanje nedostatnih institucija. Zavičajni muzej u Ivancu, Etnografski muzej u Prigorcu i lončarska zbirka u Jerovcu/Bedencu.

U tom smislu, na osnovi analize postojećih i nedostatnih turističkih atraktivnosti i atrakcija turističke destinacije Ivanec identificirane su i složene u funkcionalni sustav sve njihove međusobne relacije te grafički predstavljene na slici br. 2.

Najznačajniji turistički lokalitet u destinaciji je **Vrh Ivanščice,** koji se, zbog svoje nadmorske visine od 1060 m, može simbolički predstaviti kao "Krov sjeverne Hrvatske". Tu se nalaze

udvojeni vidikovci, povijesni planinarski dom, skijalište, uzletište zmajeva, tipična planinska klima i vegetacija. Osim toga, u taj su lokalitet projicirane i sve geološke, klimatske, vegetacijske, kulturne i povjesne značajke ove 27 km duge planine. Jedinstvenu cjelinu sa samim Vrhom čini i tzv. Vršno područje Ivanšćice, iznad 800 m nadmorske visine, pogodno za skijanje i provođenje ljetnog odmora za osobe s poremećenom termoregulacijom. Do ovog područja izgrađena je cesta od Ivanca preko Prigorca, koju treba rekonstruirati, i vrlo kvalitetan vodovod od izvora Šumi. Osim toga, za ovo područje je 1983. izrađen prostorni plan područja posebne namjene kojim je određeno njegovo prostorno uređenje i turistički razvoj.

Povijesno središte Ivanca predstavlja drugi po važnosti turistički lokalitet destinacije. Osim perivoja, crkve, župnog dvora, velelisne lipe i arheološkog nalazišta, ovdje je urbanističkim planom predviđena restitucija Starog grada Ivanca u koji bi se smjestili hotel s gradskim restoranom, podrumom i kavanom te zavičajni muzej s galerijom. Osim povijesnog središta u Ivancu se nalazi i niz drugih atraktivnosti i atrakcija. Ivanec je cestovno ishodište za prilaz najznačajnijoj turističkoj atraktivnosti destinacije, Vrhu Ivanšćice. Zbog toga se je od Ivanca do Prigorca formirao najznačajniji prometni turistički pravac, koji se u Prigorcu račva na cestu za Vrh Ivaščice i cestu za Željeznicu podno Hama. Od Prigorca se prema Vrhu Ivanšćice odvajaju četiri markirana planinarska puta: preko Konja, preko Mrzljaka, preko Prekrižja i preko Legisičina.

Zbog svoje prometne uloge na relaciji Ivanec - Vrh Ivanšćice **Prigorec** postaje treći po značenju turistički lokalitet u destinaciji. Osim toga, zbog svoje nadmorske visine od 400 m, predstavlja klimatski zanimljivo naselje. Komunalno je dobro opremljen. Osim asfaltiranih ulica, ima kvalitetnu vodovodnu i telefonsku mrežu a u tijeku je izgradnja plinovodne mreže. Crkva Sv. Duh s grobljem, istaknuti je vidikovac, okružen slikovitom park šumom, koji s naseljem Prigorec čine slikovitu cjelinu.

Ribnjaci "Jezera", okruženi park šumom s mnogobrojnim šetnicama i stazama za joging i skijaško trčanje, te obližnji Sportski centar s nogometnim stadionom i tenis igralištima, kao jedinstvena sportsko-rekreacijska zona Ivanca, čine posebnu izletničku atrakciju i četvrti po važnosti turistički lokalitet.

Okomito na glavni turistički prometni pravac između Ivanca i Prigorca pruža se 7 km dugi slijed brežuljaka, čije, pretežito južne padine, pokrivaju sve kvalitetniji **vinogradi.** Na grebenima i vrhovima ovih brežuljaka nalaze se mnogobrojni vidikovci i klijeti. Do svih značajnijih dijelova izgrađeni su asfaltirani prilazi i električna i vodovodna mreža, a djelomično i telefonska mreža. Procjenjuje se da je najmanje 30 klijeti uređeno na razini turističkog apartmana. Sve to upućuje na zaključak da zona ovih vinograda predstavlja peti po značenju turistički lokalitet pod uvjetom da se ovdje osmisli vinska staza duga oko 15 km.

U šestu kategoriju turističke važnosti svrstane su zone značajnih krajolika **ribnjaka "Bjeri"** i **dolina Bednje** od Salinovca do Margečana, te ruralni **prostor sela Jerovec i Bedenca** poznat po lončarskim proizvodima.

Na granici s općinom Klenovnik, sjeverno od centra Ivanca, uređeno je **Uzgajalište jelena "Dubrava"** koje će biti zanimljivo za lovce, ali i za turiste.

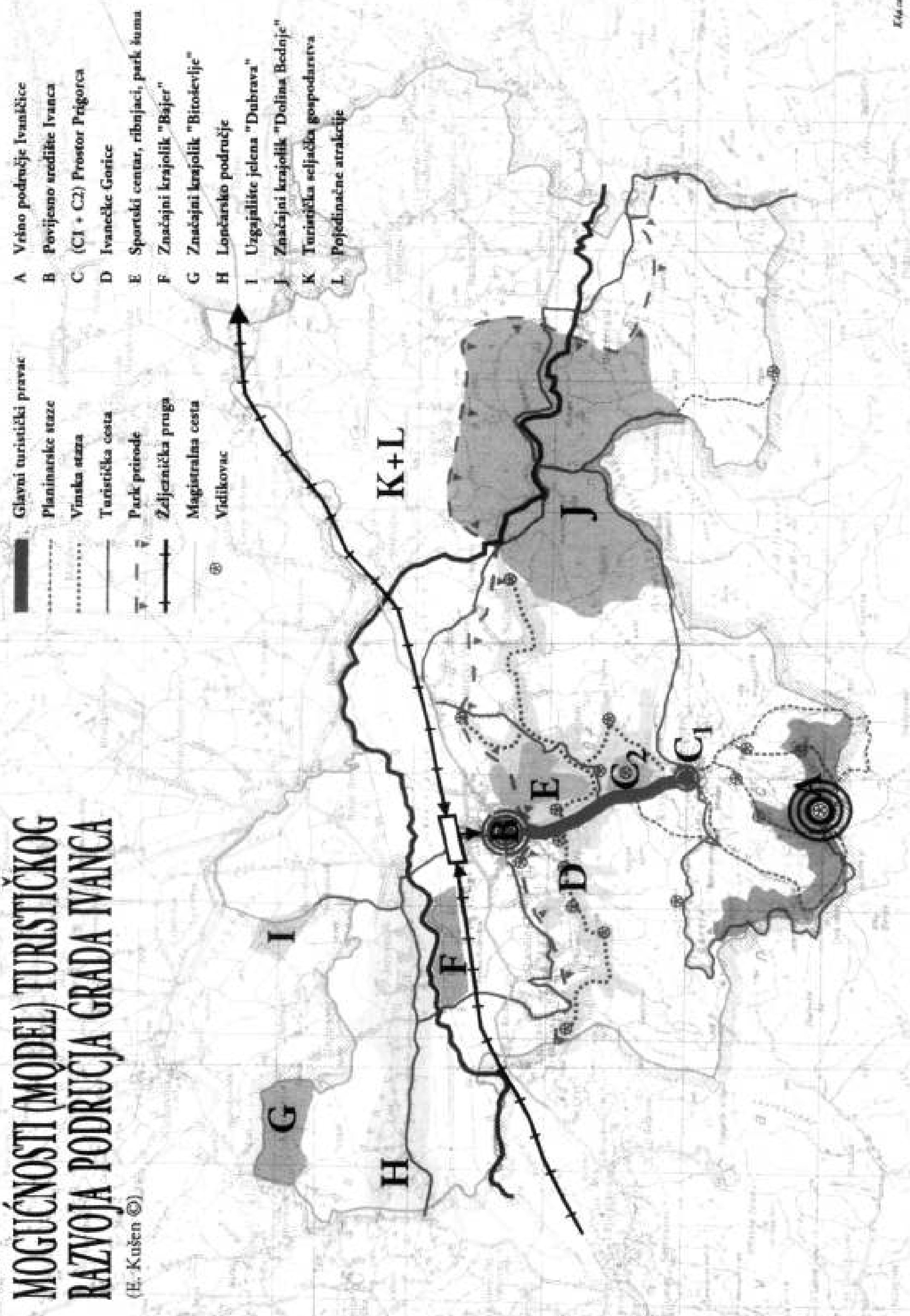
Za očekivati je da će se turistički razviti **pojas uz cestu koja povezuje Ivanec s Prigorcem** jer se uz nju nalazi niz manjih atrakcija, ali prije svega jer prolazi slikovitim krajem i jer će njome prolaziti mnogobrojni turisti koji će posjećivati Vršno područje Ivanšćice.

Zbog vlasništva Kaznenog zavoda Lepoglava nad ekonomijom "Bitoševlje", koja je turistički zanimljiva kao izletište, njezino turističko korištenje ostaje nedefinirano.

Unutar navedenih lokaliteta, ili izvan njih, nalaze se i druge pojedinačne atrakcije i atraktivnosti, koje će se posebno vrednovati u detaljnijim istraživanjima.

ZAKLJUČAK

S obzirom na svoju atrakcijsku osnovu područje općine (grada) Ivanec ima uvjete da se razvije u zanimljivu turističku destinaciju. Kao i u pretežitom dijelu kontinentalnog dijela Hrvatske, turističke atraktivnosti su i ovdje raznorodne, mnogobrojne, ali relativno malog turističkog kapaciteta. Zbog toga ovdje se ne može razviti turistička monostruktura, već se mora

Sl. 2.
MOGUĆNOSTI (MODEL) TURISTIČKOG RAZVOJA PODRUČJA GRADA IVANCA
(E. Kušen ©)
Glavni turistički pravac
Planinarske staze
Vinska staza
Turistička cesta
Park prirode
Željeznička pruga
Magistralna cesta
Vidikovac
A Vršno područje Ivanščice
B Povijesno središte Ivanca
C (C1 + C2) Prostor Prigorca
D Ivanečke Gorice
E Sportski centar, ribnjaci, park šuma
F Značajni krajolik "Bajer"
G Značajni krajolik "Bitoševlje"
H Lončarsko područje
I Uzgajalište jelena "Dubrava"
J Značajni krajolik "Dolina Bednje"
K Turistička seljačka gospodarstva
L Pojedinačne atrakcije
K+L
G
H
I
F
D
B
E
J

plesti "sitan turistički vez" koji zbog toga ne mora biti manje privlačan, ali ga je mnogo teže osmisliti i ostvariti.

Atrakcijska osnova pruža mogućnost ostvarenja zanimljivog koncepta razvoja turizma ivanečke destinacije, uz uvjet da se za osnovni turistički punkt odredi Vršno područje Ivanšćice, a za sekundarni povijesno središte Ivanca, te da se ostali turistički punktovi i zone osmišljeno vežu na osovinu koja povezuje ova dva punkta.

Za ostvarenje takve zadaće potrebno je fizički i normativno kompletirati atrakcijsku osnovu, prije svega, restitucijom Starog grada Ivanca i proglašenjem zaštićenim pojedinih dijelova prirode, kao što je Park prirode u koji je uključen prostor Ivanšćice, zatim značajne krajolike: Vršno područje Ivanšćice, Dolina rijeke Bednje od Salinovca do Margečana, prostor ribnjaka "Bjeri" i prostor ekonomije "Bitoševlje", te park šume oko Sv. Duha i oko ribnjaka "Jezera".

BILJEŠKE

1. PUTAR, E. (1994): Teritorijalna podjela bivše općine Ivanec, Ivanečki kalendar '94, TIVA - Tiskara Varaždin d.d. str. 18.
2. Podatak iz interne dokumentacije Turističke zajednice općine Ivanec
3. KUŠEN, E. (1995. i 1996.): Serija članaka u rubrici "Resursi", Ugostiteljstvo i turizam, vol. 43 i 44. Zagreb.
4. KRAŠ, M. (1996.): Ivanec, prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, Zlatni ajngel, Varaždin, str. 29.
5. KUŠEN, E. (1974.): Post festum, Ivanečki kalendar '94, Varaždin, str. 49.
6. KUŠEN, E. (1994.): Moguća obnova starog grada Ivanca, Ivanečki kalendar '94, TIVA - Tiskara d.d., Ivanec, str. 53.
7. ŠOŠTARIĆ, C. (1977.): "Melini" na Bistrici, Ivanečki kalendar '77, NIŠP Varaždin, Ivanec, str. 49-55.
8. ŠOŠTARIĆ, C. (1976.): Kućna radinost, Ivanečki kalendar '76, NIŠP "Varaždin", Ivanec, str. 102.
9. KUŠEN, E. (1996.): Narodno rukotvorstvo varaždinske regije kao turistička atrakcija, Radovi Hrvatskog društva folklorista, vol. 4. Hrvatsko društvo folklorista, Zagreb, str. 19-26.
10. Grupa autora (1976.): Sto godina ivanečkog rudarstva, Ivanečki kalendar '76, NIŠP "Varaždin", Ivanec, str. 113.
11. ŠOŠTARIĆ, C. (1988.): Ivanečko planinarstvo i fotografija, Planinarsko društvo "Ivančica", Ivanec, ukupno 122 str. KUŠEN, E. (1994): Ivanečki fotografi i fotografske manifestacije, in "Fotografija u Hrvatskoj 1848–1951.", Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, str. 313-321.
12. KUŠEN, E. (1994.): Turistička resursna osnova Lepoglave, Ivanečki kalendar '94. TIVA - Tiskara "Varaždin" d.d., Ivanec, str. 72-74.
13. KUŠEN, E. (1995.): Vrste turističkih atrakcija, Ugostiteljstvo i turizam, Zagreb, vol. XLIII br. 3. str. 18. i 19. te KUŠEN, E. (1997.): Prirodni ljekoviti potencijal, Ugostiteljstvo i turizam, Zagreb, vol. XLV br. 4. str. 58 i 59.

LITERATURA

1. KRAŠ, M. KUŠEN, E. et al. (1974): Ivanečki kalendar '74, NIŠP "Varaždin", Varaždin
2. POLJAK, Ž. (1974): Planine Hrvatske, Planinarski savez Hrvatske, Zagreb
3. KRAŠ, M. KUŠEN, E. et al. (1975): Ivanečki kalendar '75, NIŠP "Varaždin", Varaždin
4. KRAŠ, M. KUŠEN, E. et al. (1976): Ivanečki kalendar '76, NIŠP "Varaždin", Varaždin
5. KUŠEN, E. et al. (1977): Ivanečki kalendar '77, NIŠP "Varaždin", Ivanec
6. KUŠEN, E., ŠOŠTARIĆ, C. et al. (1979): Ivanečki kalendar '79, NIŠP "Varaždin", Ivanec
7. KUŠEN, E., ŠOŠTARIĆ, C. et al. (1980): Ivanečki kalendar '80, NIŠRO "Varaždin", Ivanec
8. KUŠEN, E., ŠOŠTARIĆ, C. et al. (1981): Ivanečki kalendar '81, NIŠRO "Varaždin", Ivanec
9. KRAŠ, M., KUŠEN, E. et al. (1986): Ivanečki kalendar '86, NIŠRO "Varaždin", Ivanec
10. ŠOŠTARIĆ, C. (1988): Ivanečko planinarstvo i fotografija, Planinarsko društvo "Ivančica", Ivanec
11. KRAŠ, M., KUŠEN, E. et al. (1994): Ivanečki kalendar '94, TIVA - Tiskara "Varaždin" d.d., Ivanec
12. KUŠEN, E. (1994) Ivanečki fotografi i fotografske manifestacije, "Fotografija u Hrvatskoj 1848–1951.", Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, str. 313-321.
13. Arheološka nalazišta u Hrvatskoj (1995): Enciklopedija hrvatske umjetnosti, vol. 1. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža", Zagreb
14. KUŠEN, E. (1995): Vrste turističkih atrakcija, Ugostiteljstvo i turizam, vol. XLIII br. 3. Zagreb, str. 18.-19.
15. KUŠEN, E. (1995): Vrednovanje turističke atrakcije, Ugostiteljstvo i turizam, vol. XLIII br. 5., Zagreb, str. 57.-58.
16. KRAŠ, M. (1996): Ivanec, prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, Zlati ajngel, Varaždin
17. KUŠEN, E. (1996): Narodno rukotvorstvo varaždinske regije kao turistička atrakcija, Radovi Hrvatskog društva folklorista, vol. 4. Zagreb, str. 19.-26.

CVJETKO ŠOŠTARIĆ

796.5 (497.13)

Ivanec

100 GODINA IVANEČKOG PLANINARSTVA

UVODNIK

Stogodišnjica organiziranog planinarstva u Ivancu bez sumnje je veoma značajan kulturni jubilej ivanečkoga kraja, tim više što se planinarstvo u Ivancu počelo razvijati dvadesetak godina nakon osnutka Hrvatskog planinarskog društva u Zagrebu (1874.), dvanaestog u Europi i prvog u jugoistočnom dijelu europskog kontinenta.

Sadržaj pojma planinarenja podrazumijeva svjesno kretanje čovjeka planinom, a čovjek se kretao planinskom prirodom već u davnim vremenima, o čemu svjedoče vjerodostojni povijesni izvori i dokumenti iz svih razdoblja. Tek u 19. stoljeću, dakle već u visoko civiliziranom klasnom društvu, planinarstvo se javlja i razvija u moderno organiziranom društvenom obliku. Otada do danas ono se razvilo mnogostruko i mnogovrsno. Od klasičnog umjerenog kretanja planinom, od razonodnog šetanja i planinarskog pješačenja, od napornog veranja i vještog penjanja po planinskim hrptima, kosama i bilima, do najsuvremenijih alpinističkih ekshibicija u suhim i zaleđenim stijenama visokogorskih grebena i kamenitih planinskih litica, do ekscesnih pokušaja prevrednovanja alpinizma s natruhama športskih elemenata i pretjerane akrobatike.

Pitanje pojma, biti, funkcije i odnosa planinarstva i športa nametalo se i kod nas i u svijetu već prije više od 70 godina. Čini se da to pitanje, koje zapravo nije ili ne bi smjelo biti pitanje, muči neke ljude još i danas. Zbrku pojačavaju očite nejasnoće u pojmovanju i sadržajnom vrednovanju bilo planinarstva, bilo športa. Nažalost, čak i u člancima izrazitih planinarskih entuzijasta nalazimo planinarsko-športsku pojmovnu zbrku, koja iznenađuje i začuđuje. Tako na primjer čak jedan od najvažnijih planinarskih vođa i organizatora između dva svjetska rata, višegodišnji predsjednik HPD-a i hrvatski kulturni radnik prof. Josip Pasarić (1860.–1937.), pišući o planinarstvu i planinarima u Hrvatskoj, spominje "više tisuća gorljivih prijatelja i pristalica ovoga lijepoga i zdravoga športa diljem hrvatskih krajeva" (*1). A Vjekoslav Cvetišić (1881.-1959.) poznati planinarski pisac i propagator "čistoga" planinarenja, napisao je: "U planinarskom športu imade mnogo idealizma, mnogo moralne svijesti da čovjek bude čuvar svoje slobode i samostalnosti. U tom športu čovjek tek zapravo osjeća što znači biti gospodar svoje težnje, svoje snage, svoga tijela, srca i razuma." (*2)

I u bivšoj Jugoslaviji terminološka i pojmovna zbrka posljedica je ne samo zabludnih nedoumica već i priličnog neznanja. Uvjetovalo ju je ignorantsko obescjenjivanje planinarstva kao vrijedne, plemenite, potrebne i korisne društvene pojave pa je tek nakon mnogih peripetija i trpkih iskušenja uspjelo ostvariti organizacijsko osamostaljenje planinarskih društvenih organizacija.

Uistinu, planinarstvo i šport stvarno su dva različita pojma. Velika je i sadržajno bitna razlika npr. između natjecanja i borbe u boksačkom ringu ili vještog žongliranja nogometnom loptom, i racionalno ostvarenog uspona na neku planinu ili penjačkog prijelaza stijene. Tu je prisutna borbena antiteza: športski (ili: u športu) čovjek protiv čovjeka, i (suprotnost) planinarski čovjek u svladavanju prirode za potrebe i dobro čovjeka, ali nikad čovjek protiv čovjeka. (*3).

U tome je bit i smisao planinarenja i planinarstva.

Hrvatsko planinarstvo

Hrvatska je svojim prirodnim osobitostima i ljepotama izuzetna za razvoj planinarstva. Svaka hrvatska planina ili gora, svaki njezin planinski vis, svako planinsko bilo i svaki stjenoviti greben ima svoje osobitosti. Posebno pak, ne obescjenjujući niti ne umanjujući ljepote bilo koje planine, ne zaboravljajući ni mnoge prirodne rijetkosti što ih mnoge hrvatske planine sadržavaju i kriju u sebi, neka mi bude ipak dopušteno napose istaći jednu izvanredno interesantnu i svakome našem planinaru posebno dragu planinu: Velebit.

"Neposredno izrastao iz mora, impozantan svježom još razvojnom dinamikom i šarolikom stratigrafijskom složenošću svog reljefa, bogat oroplastikom mnogostrukih pojava i oblika krša ili krasa, pun izvanrednih suprotnosti vapnenjačkog stijenja, pašnjačkih dolaca i prašumskih duliba, Velebit nije samo najveća i najveličanstvenija planina hrvatskoga krša već i najduža i geomorfološki vjerojatno najizrazitija planina Dinarida. U mnogo čemu ta je planina najreprezentativniji predstavnik hrvatskoga krša. Odiskona, otkako su Hrvati došli u ove krajeve i naselili tu goransko-primorsku prirodnu zemlju i taj vrletni krš, imenovali su i nazivali tu visoku planinu Velebit, jer je svojim prirodnim oznakama i značajkama zaista velik, upravo golem, veleban i veličanstven." (*4).

Zanosnih riječi o ljepotama prirode, o planinskim rijetkostima i osobitostima naše Domovine nalazimo u čitavom nizu klasičnih djela hrvatske književnosti. Spomenut ću neka: "Ribanje i ribarsko prigovaranje" Petra Hektorovića (1487.–1572.), "Vila Slovinka" Jurja Barakovića (1548.–1628.), u najklasičnijoj našoj velepjesmi Slobodi, u Dubravci i u epu Osman Ivana Gundulića (1589.–1638.), u drami "Pavlimir" Jurija Palmotića (1606.-1657.), pa u djelima Jurja Križanića (1618.–1683.), Jerolima Kavanjina (1641.–1714.), Andrije Kačića-Miošića (1704.–1769.), Matije Reljkovića (1732.–1798.) i mnogih drugih, a tu je i nezaobilazna velepjesma prirodnim krasotama Hrvatske Mihanovićeva himna "Lijepa naša domovina." (*5)

U takvim okolnostima dolazi kao normalno da Hrvatska ima svoje Hrvatsko planinarsko društvo već 1874. kao dvanaesto europsko društvo. Sam početak organizirane planinarske djelatnosti u Hrvatskoj obilježavaju tri temeljne oznake: ljubav prema prirodi (u čemu je sadržan odnos čovjeka prema prirodi i odnos čovjeka prema čovjeku), znanstvenost i rodoljublje, što su i danas temelji planinarskih aktivnosti.

Ivanečki planinarski pokret

Hrvatsko planinarsko društvo ubrzo širi svoje ogranke diljem Hrvatske, a među prvima u Ivancu gdje prvi trag planinarskog djelovanja kroničar spominje 1893. godine podizanjem velike drvene piramide na vrhu planine Ivančice (*6). U neposrednoj blizini piramide podignuto je drveno sklonište, a označeni su i prvi planinarski putovi po Ivančici. U daljnjem širenju planinarske misli i ideje značajna je godina 1898. kada su priređeni prvi organizirani izleti na Ivančicu (*7), a od 1. V. 1898. iskaznicu utemeljiteljnog člana Hrvatskog planinarskog društva u Zagrebu ima Božidar Kukuljević-Sakcinski, pjesnik, glazbenik i navodno fotoamater, a nadasve obožavalac prirode i prirodnih ljepota. Knjiga posjeta dvoru Trakošćan, vođena od 1895. do 1922. godine, bilježi izlet grofa Karla Draškovića i Božidara Kukuljevića-Sakcinskog na Ivančicu 22. kolovoza 1898.

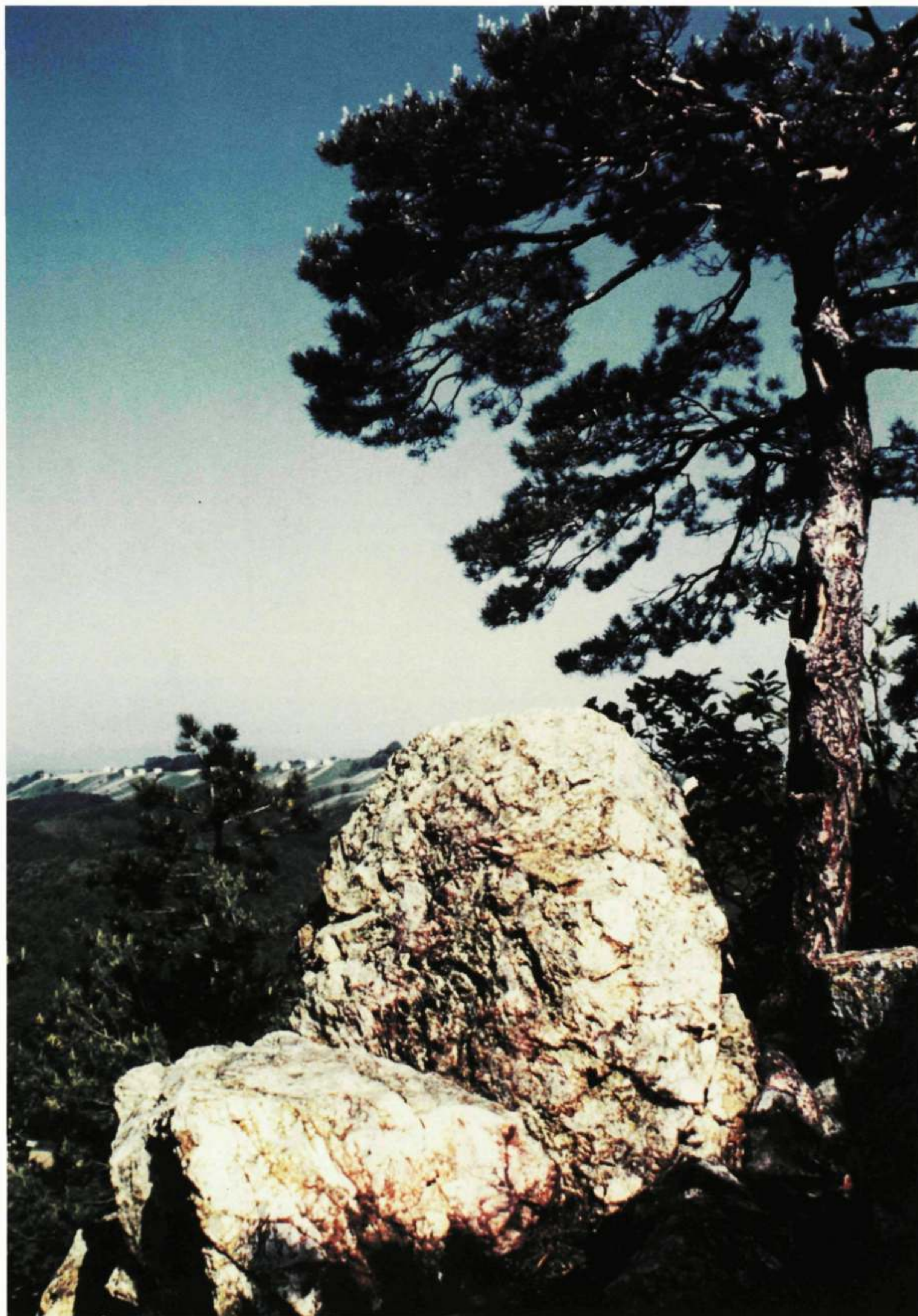
Iz "Družtvenih viesti" u časopisu "Hrvatski planinar" prenosim: "Planinarska podružnica u Ivancu složena je brigom priesvietloga gospodina Božidara Kukuljevića-Sakcinskog, c. kr. komornika." (*8), a u "Hrvatskom planinaru" iz 1900. čitamo u materijalima s glavne skupštine Hrvatskog planinarskog društva: "Božidar Kukuljević priopćuje da je u Ivancu složio podružnicu koja već sada broji preko 50 članova." (*9)

Iz dokumenata redovne skupštine Hrvatskog planinarskog društva, podružnice Ivančica od 21. ožujka 1900., saznajemo da je za predsjednika izabran Božidar Kukuljević-Sakcinski, za tajnika Stjepan Rayman, za blagajnika Antun Pavlović, a za ekonoma Josip Hruby i Vinko Peschke.

Poslije 1900. u Ivancu kao aktivni planinar i fotoamater spominje se tadašnji geometar Vavrović, a veću aktivnost podružnica pokazuje 1911. i 1912. kada joj je predsjednik Edvin Anet, kotarski predstojnik u Ivancu. Tada su obilježena dva puta na Ivančicu, prvi preko Mrzljaka i Črnih mlaka vodoravnim oznakama bijelo-crveno-bijelo, a drugi preko Prigorca i Konja istim bojama, ali okomitim oznakama.

Planinarstvo u Ivancu između dva svjetska rata

Prvi svjetski rat prekinuo je planinarsko djelovanje ali su Ivančicu ipak posjećivali uglavnom gimnazijalci i studenti, članovi Ferijalnog športskog kluba (*10). Tek 13. kolovoza 1923. u svratištu "Ivančica" u Ivancu sastaju se ivanečki intelektualci radi obnove rada Hrvatskog planinarskog društva (HPD-a) i tada je osnovana ivanečka podružnica koja je uspješno djelovala sve do početka Drugog svjetskog rata.

"Vražji stulec" na Gradišću kameni ostatak samostana nekadašnjih templara

U tom razdoblju obilježavani su planinarski putovi po planinama Ivančici i Ravnoj gori te priređivani izleti, prvenstveno na Ivančicu i zagorske planine, ali i u Sloveniju (Alpe), na bosanske planine, u Italiju, Austriju i Slovačku.

To razdoblje posebno karakteriziraju dvije izuzetne značajne aktivnosti: gradnja planinarskih objekata na Ivančici i fotoamaterski rad u Ivancu.

Budući da je na Ivančici drveno sklonište srušeno, a piramida oštećena, temeljni zadatak je obnavljanje tih objekata za što su se planinari pripremali. Dapače, od veleposjednika Martina Zabavnika dobili su besplatno zemljište na samom vrhu Ivančice.

U tijeku tih priprema ivanečke planinare je naročito obradovalo kada su 3. srpnja 1928. u "Jutarnjem listu", u izvješću o radu Oblasnog odbora, pročitali: "... U nastavku sjednice odlučeno je da se HPD-u središnjici Zagreb dade 40 tisuća dinara za izgradnju planinarske kuće na Ivančici...". Odmah potom i Hrvatsko planinarsko društvo Zagreb daje 20 tisuća kao pomoć i 10 tisuća dinara kao beskamatni zajam, a podružnice "Ravna gora" iz Varaždina i "Železna gora" iz Čakovca te ivanečko Općinsko poglavarstvo po tisuću dinara. To je, uz već ranije prikupljena sredstva od 33.500 dinara, bilo dostatno za izgradnju kuće i piramide na Ivančici.

Kuću je izgradio poznati graditelj planinarskih kuća na Velebitu Marko Vukelić, a željeznu piramidu Antun Partlić i Florijan Zaplatić.

Svečano otvaranje planinarske kuće i piramide obavljeno je 1. rujna 1929. u nazočnosti, kako je zapisano u dokumentima (*11), 500 planinara iz svih krajeva Domovine i oko tri tisuće seljaka iz okolice Ivančice. Nakon prigodnih govora svečanu svetu misu služio je ivanečki župnik pop Jure Čvek (od 1930. pa do 1941. sveta misa služena je na Ivančici svake godine na Ivanje), a svečano slovo držao je alpinist franjevac o. Leander Deduš. Potom je veselje nastavljeno uz tri glazbe, vatrogasne iz Ivanca i dvije tamburaške – iz Ivanca i Zlatara. Već prvu godinu u knjigu posjetilaca upisalo se 680 planinara.

Godine 1934. dao je ivanečki gostioničar Artur Vojtic izgraditi vidikovac, koji je po njegovu nadimku prozvan "Stričevo".

Početak organiziranog fotoamaterstva u Ivancu bila je Foto-sekcija planinarskog društva, osnovana na inicijativu Otokara Hrazdire 30. lipnja 1931. i imala je 22 člana. Već u veljači 1932. u Ivancu je svečano otvorena "Prva izložba fotoamaterskih slika", a u siječnju 1933. druga o kojoj u "Varaždinskim novostima" možemo pročitati: "Tko je vidio lanjsku ivanečku izložbu mora bez dvojbe potvrditi, da je ovogodišnja, ne samo što se tiče same vanredno dobre organizacije, nego i po kvaliteti slika nadmašila sve dosadašnje slične priredbe. ... Žaliti je što ova izložba nije priređena u većim našim gradovima da bude pristupačna široj publici – jer takove zaista u našoj državi još nije bilo." (*12).

U to doba posebno je značajno izlaženje internacionalnog časopisa za pitanja umjetničke fotografije "Galerija" 1933. i 1934. godine. Ta revija imala je nacionalna izdanja za Austriju, Veliku Britaniju, Dansku i Italiju sa središnjom redakcijom u Beču, a redakcija jugoslavenskog izdanja bila je u Ivancu. Izlaženje jedne takve revije odudaralo je od općih shvaćanja fotoamatera isto kao što je opremljenost i vanjski izgled "Galerije" odudaralo od skromne "Foto-revije" zagrebačkih fotoamatera. Izašlo je svega 6 brojeva pa se može razmišljati da je "Galerija" bila neshvaćena ili, što je vjerojatnije, da joj se pripisivala pretencioznost izdavača s obzirom na mjesto gdje se pojavila. Ipak i u tom kratkom vremenu fotoamateri su imali priliku upoznati se s vrhunskim dostignućima fotografije u svijetu, kojima se ni danas ne može osporiti vrijednost.

Ivanečko planinarstvo od 1945.-1990.

U bivšoj Jugoslaviji tek su 1948. nastupile nešto povoljnije prilike za samostalniji društveni rad , pa se 14. srpnja 1948. obnavlja rad tada Planinarskog društva Ivančica (bez hrvatskog, što nije moglo proći) s naslijeđem potpuno porušenih i opustošenih objekata na Ivančici. Temeljni zadatak Društva jest opet obnova objekata i tek krajnjim naporima prikupljeno je 300 tisuća dinara, što je uz požrtvovni rad planinara, uz pomoć ivanečkih obrtnika i mještana Prigorca rezultiralo stavljanjem kuće pod krov. Uređivanje i namještanje

prostora trajalo je do 12. kolovoza 1951. kada je kuća svečano otvorena, a 4. srpnja 1958. konačno je obnovljena i otvorena piramida.

Godine 1964. planinari su uz pomoć "Elektre" i gospodarstvenika proveli elektrifikaciju kuće, gdje je prva električna sijalica zapaljena 15. studenoga 1964. Zahvaljujući ivanečkoj šumariji 1974. na sam vrh Ivančice stiže i cesta.

Sve učinjeno na Ivančici koristi planinarima i izletnicima, ali su se istodobno pojavili i drugi interesi. Tako su na Ivančici izgrađeni i drugi objekti, koji, kako god bili potrebni ili neophodni, devastiraju prirodu na samom krovu Hrvatskog zagorja.

U vremenu do 1990. godine priređivani su izleti, planinarski pohodi i ture, naravno, najviše na Ivančicu i zagorske planine, zatim na ostale hrvatske planine, pa u Sloveniju i po Balkanu, ali i u Austriju, Italiju, Njemačku, Slovačku i Grčku. Od 1956. Društvo surađuje s planinarskim društvima Hrvatskog zagorja i Međimurja u sklopu Međudruštvenog savjeta Zagorskog planinarskog puta, koji djeluje kao koordinacijsko tijelo za priređivanje zajedničkih akcija i njihovo usklađivanje. To su u prvom redu održavanje trase Zagorskog planinarskog puta od Kalnika preko čitavog Hrvatskog zagorja do Medvednice i organiziranje sletova planinara Hrvatskog zagorja i Međimurja.

Hrvatsko planinarsko društvo "Ivančica" bilo je domaćin prvog Sleta mladih planinara Hrvatskog zagorja na Ivančici 9. lipnja 1957. kao i još nekoliko kasnijih, a stalni predstavnici Društva sudjeluju na savjetovanjima Zagorskog planinarskog puta (4 puta godišnje). Od 3. srpnja 1983. na Ivančici se svake godine održava, sada već popularna akcija, "Kretanje-zdravlje" koja u prosjeku okuplja oko tisuću planinara i izletnika.

Kako su prolazile godine, kuća na Ivančici postajala je sve trošnijom pa se već sedamdesetih godina počelo razmišljati o njenoj obnovi, ali nikako da se smognu potrebiti novci. Povoljnija prilika iskrsla je 1981. stjecajem tadašnjih okolnosti koje su planinari vrlo dobro iskoristili i uz pomoć tadašnjih vlasti, gospodarstvenika, obrtnika i dobrovoljnim radom obnovili i proširili postojeću kuću te ju potpuno namjestili i svečano otvorili 4. srpnja 1982. Građevinske radove na kući izveo je obrtnik Dragutin Jakuš iz Bedekovčine. Također je uređena piramida i obnovljen vidikovac Stričevo.

Slijedeća velika akcija bila je uređenje društvenih prostorija u tavanskom prostoru novogradnje u Gajevoj ulici u Ivancu, koji je uređivan tri godine i svečano otvoren 20. lipnja 1986. Tu planinari imaju oko 150 četvornih metara uređenog prostora, a u njemu: Galerija "Otokar Hrazdira", društvena prostorija, salon predsjednika, ured tajnika, fotolaboratorij i pomoćni prostor.

U tom razdoblju nije zaboravljena ni fotoamaterska djelatnost. Već od 1950. u Ivancu djeluje Foto-klub na čelu s vrsnim fotografom Petrom Jagetićem koji priređuje izložbe, a njegovi članovi sudjeluju i na izložbama drugih. Godine 1976. ponovno je još više živnula fotoamaterska djelatnost. Organizirani su foto-tečajevi, izložbe fotografije, a za kratko vrijeme ivanečki se fotoamateri probijaju na izložbama u zemlji i inozemstvu. Foto-sekcija planinarskog društva proglašena je najboljim klubom u zemlji i zbog toga u studenome 1982. priređuje u Trakošćanu Dane jugoslavenske fotografije, najbolje do tada, a i kasnije, organiziranu fotografsku manifestaciju u tadašnjoj Jugoslaviji.

Uz nekoliko vrlo dobrih fotoamatera Ivanec ima majstora fotografije Petra Jagetića i kandidat-majstore fotografije Branka Težaka i Cvjetka Šoštarića.

Spomenut ću još da je u Ivancu od 1932. do danas priređena tridesetjedna izložba fotografije. (*13, 14, 15. i 16).

Planinarstvo u Ivancu poslije 1990.

U slobodnoj i samostalnoj Hrvatskoj nastavljena je tradicija ivanečkoga planinarstva. Organiziraju se planinarski izleti i pohodi najviše na Ivančicu, zagorske planine i u susjednu Sloveniju. Naime, zbog svih zbivanja u našoj Domovini još nam uvijek, nažalost, nisu dostupne naše drage hrvatske planine. Na Ivančici se redovito održava akcija "Kretanje-zdravlje", savjetovanja zagorskih planinarskih društava i druge aktivnosti, a ponovno se od 1990. na Ivanje na Ivančici služi sveta misa.

Hrvatsko planinarsko društvo "Ivančica" naročitu brigu sada vodi na održavanju planinarskih objekata i očuvanje planinarske imovine, i vjeruje da će uskoro moći priređivati, uz izlete, planinarske pohode i ture, i raznovrsne druge manifestacije te ponovno jače oživiti rad svojih fotoamatera.

LITERATURA

1. JOSIP PASARIĆ, Planinarska društva u Hrvatskoj, Hrvatski planinar, god. XVIII, br. 3, str. 42, Zagreb 1922.
2. VJEKOSLAV CVETIŠIĆ, U Julijskim Alpama, Hrvatski planinar, god. XVIII., br. 3, str. 36, Zagreb 1922.
3. VLADIMIR BLAŠKOVIĆ, Srebrni jubilej PD "Zagreb-Matica", Naše planine, god. XXV., br. 1–2, str. 22, Zagreb 1973.
4. VLADIMIR BLAŠKOVIĆ, Bilješke o Velebitu, Naše planine, god. XXV., br. 3–4, str. 50, Zagreb 1973.
5. ŽELJKO POLJAK i VLADIMIR BLAŠKOVIĆ, Hrvatsko planinarstvo, Planinarski savez Hrvatske, Zagreb 1975.
6. ŽELJKO POLJAK, Planine Hrvatske, PSH, Zagreb 1974.
7. Vijesti, Hrvatski planinar, br. 3, str. 48, 1. 8. 1898.
8. Vijesti, Hrvatski planinar, br. 8, str. 125, 1. 8. 1899.
9. Hrvatski planinar, br. 3, str. 62 i 63 od 1. 3. 1900.
10. dr. ADALBERT ŠPILER, Dnevnici (u posjedu HPD "Ivančica").
11. Arhiv Hrvatskog plan. društva "Ivančica" od 1923.-1996.
12. Varaždinske novosti, god. 4/1933. broj 166.
13. Arhiv Hrvatskog plan. društva "Ivančica" od 1923.–1996.
14. Arhiv Foto-sekcije HPDI od 1932.–1996.
15. CVJETKO ŠOŠTARIĆ, Planinarstvo u Ivancu, HPDI, Ivanec 1975.
16. CVJETKO ŠOŠTARIĆ, Ivanečko planinarstvo i fotografija HPD "Ivančica", Ivanec 1988.

MILAN SIJERKOVIĆ

Zagreb

551.58 (497.13)

KLIMATSKA OBILJEŽJA IVANCA S POSEBNIM OSVRTOM NA OBORINU

UVOD

Ivanec, gradić u sjevernom podnožju planine Ivanšćice u Hrvatskom zagorju, pripada onim krajevima Hrvatske čija klima nije potanje istražena. O njegovim klimatskim obilježjima dosad se moglo zaključivati samo posredno, i to na osnovi općih klimatskih prikaza Hrvatske. Dosad najcjelovitiji rad o tome je "Klima Hrvatske" S. Škreba i suradnika, objelodanjen davne 1942. (9) U toj su knjizi korišteni podaci vremenskih opažanja u Lepoglavi, koja je u blizini Ivanca. U knjizi je predočena i klimatska regionalizacija Hrvatske, prema najpoznatijoj i najraširenijoj klimatskoj klasifikaciji W. Köppena, koja se zasniva na karakteristikama godišnjih hodova srednjih mjesečnih vrijednosti temperature i količine oborine. Prema toj klasifikaciji, klima Ivanca može se uvrstiti u skupinu klima koje se predočavaju klimatskom formulom Cfwbxy". To je tzv. umjereno topla, kišna klima. U toj klimi ima u hladnom dijelu godine snijega i mraza, ali se zamjećuju i topla razdoblja, tako da dugotrajni snježni pokrivač nije redovita pojava. Ljeto je toplo, ali ne i pretoplo (srednja mjesečna temperatura najtoplijeg mjeseca manja je od 22°C). Oborina je prilično ravnomjerno raspodijeljena tijekom godine, tako da nema izrazito suhog razdoblja. Godišnji hod oborine je "račvastog" oblika. Maksimumu mjesečne količine oborine u proljeće ili u rano ljeto pridružuje se još maksimum u kasnoj jeseni, koji može i premašivati prvi. Taj je tip klime nazivan i "klimom bukve", prema prevladavajućem šumskom raslinju i vrlo je važan za ratarstvo, jer je prikladan za uzgoj kukuruza.

U istom je radu predočena i razdioba Hrvatske prema tipovima godišnjeg hoda oborine. Prema njoj, područje Ivanca uključeno je u tip Th_2, u kojemu je glavni maksimum oborine u listopadu, a sporedni u svibnju ili srpnju, koji pripada tzv. kontinentskom oborinskom režimu.

Novija klimatološka istraživanja (3, 4, 5, 10), koja se zasnivaju na vremenskim opažanjima u trećoj četvrtini 20. stoljeća, očituju činjenicu da je u području kojemu pripada i Ivanec zadržan isti tip klime prema Köppenovoj klasifikaciji. Međutim, ipak su nastupile određene promjene klime, koje se prije svega odnose na godišnji hod oborine. Umjesto negdašnjeg glavnog maksimuma oborine u listopadu i sporednog u lipnju ili srpnju, sada su prisutna dva podjednaka maksimuma, od kojih je jedan u lipnju (rjeđe u srpnju), a drugi u studenome. Glavni je minimum mjesečne količine oborine u veljači ili u ožujku, a u jednome od mjeseci od srpnja do listopada zamjećuje se sporedni minimum. Naznačene promjene u godišnjem hodu oborine tumače se (4,5) promjenama u sustavu opće atmosferske cirkulacije.

Glavni klimatski čimbenici koji određuju klimu Ivanca jesu geografska širina i udaljenost od mora. Od mjesnih čimbenika treba spomenuti reljef, poglavito Ivanšćicu, najvišu goru u Hrvatskoj sjeverno od Save, jer je Ivanec smješten u njezinu sjevernom podnožju.

Prema geografskom smještaju, područje Ivanca pripada umjerenim geografskim širinama, u kojima se zamjećuju sva četiri godišnja doba. Utjecaj mora (Jadransko, Sredozemno i Atlanski ocean) toliko je jak da je srednja godišnja temperatura viša oko 2°C od prosjeka za geografsku širinu na kojoj se Ivanec nalazi (9). Utjecaj mora ne zamjećuje se samo u općem povišenju temperature zraka i smanjivanju temperaturnih oprečnosti u godišnjem hodu temperature zraka nego i u mnogim drugim klimatskim karakteristikama, posebice glede oborine.

Valja istaknuti da geografska širina određuje i pripadnost Ivanca cirkulacijskom pojasu umjerenih širina. U tome području često se zamjećuju pokretni atmosferski sustavi visokog i niskog tlaka, poput golemih zračnih vrtloga čiji promjer može biti veći od nekoliko stotina kilometara. Oni potiču premještanje toploga zraka prema sjeveru i hladnoga prema jugu. U sustavima niskog tlaka, kao što je to ciklona, sukobljavaju se različite zračne mase i na njihovoj međi topliji se zrak diže uvis, što je povoljna okolnost za nastanak oblaka i oborine, pogotovo

ako je topao zrak ujedno i vlažan. Nasuprot tome, u sustavima visokog tlaka, kao što je to anticiklona, nepovoljni su uvjeti za sučeljavanje različitih zračnih masa, pa je vrijeme u njima poglavito bez oborine. U umjerenom pojasu visinske atmosferske struje pretežito su zapadne. Stoga se ciklone, anticiklone i druge slične atmosferske tvorbe premještaju najčešće sa zapada na istok, a s njima i velike količine zraka različitih toplinskih obilježja i sadržaja vlage. Zbog svega toga promjene su vremena česte i zamjetne.

Potrebno je istaknuti da golemo europsko kopno, s jedne strane, a Atlanski ocean, Sredozemno i Jadransko more, s druge strane, mogu bitno utjecati na vladanje velikih atmosferskih sustava. Mogu mijenjati njihovu jakost, smjer i brzinu premještanja. Glede toga treba posebno istaknuti Sredozemlje, u čijem zapadnom dijelu često nastaju ciklone, osobito u hladnijoj polovici godine. Ivanec je na dosegu i tzv. monsunske cirkulacije, koja je uzrokovana toplinskim razlikama velikih kopnenih i morskih područja, koje su oprečne u toplom i hladnom dijelu godine. Zimi postoji strujanje s hladnog kopna istočne Europe prema Atlantiku i Sredozemlju, od visokog tlaka (glasovita "sibirska anticiklona") prema nižem. Katkad se to strujanje naziva "zimskim europskim monsunom". Nasuprot tome, ljetni prodori vlažnog i svježeg oceanskog zraka na ugrijano europsko kopno često se nazivaju "ljetnim europskim monsunom".

Valja pripomenuti i to da se veliki cirkulacijski pojasevi premještaju tijekom godine prema sjeveru i jugu. Zato se događa da ljeti područje Ivanca dospije pod utjecaj suptropskog cirkulacijskog pojasa visokog tlaka, s kojim je povezana i glasovita "azorska anticiklona".

Na cirkulaciju utječe i visoki planinski sustav Alpa, koji se nalazi sjeverozapadno i zapadno od Ivanca. On, s jedne strane, zaustavlja, usporava ili preusmjerava kretanje hladnog zraka koji dolazi s te strane obzora, ali, s druge strane, potiče nastanak i razvoj sredozemnih ciklona.

Svrha je ovoga rada da potanje istraži klimatska obilježja Ivanca. To je učinjeno na osnovi podataka vremenskih opažanja na meteorološkoj postaji u Ivancu (1). Postaja je uspostavljena 16. svibnja 1952. i radila je neprestano do kraja studenoga 1978. Pri tome je u razdoblju svibanj 1952.-svibanj 1976. radila kao kišomjerna postaja, s jednim dnevnim mjerenjem u klimatološkom terminu 7 sati prema srednjem mjesnom vremenu. U razdoblju lipanj 1976.-studeni 1978. postaja je radila kao tzv. obična klimatološka postaja, s tri dnevna motrenja. Uz oborinu, obavljana su mjerenja temperature i vlage zraka, a još su opažani naoblaka i vjetar. U cijelom razdoblju rada postaje meteorološki je motritelj bio Vladimir Levanić, a njegova je zamjenica bila Zlata Levanić.

Istražene su samo oborinske prilike Ivanca, jer je vremenski niz motrenja drugih meteoroloških elemenata previše kratak da bi poslužio za dobivanje njihovih klimatskih obilježja. Najvažnija oborinska obilježja određena su iz 25-godišnjeg razdoblja 1953.-1977. godine, dok su za istraživanje snježnih prilika rabljeni i podaci iz godina 1952. i 1978.

KLIMATSKA OBILJEŽJA OBORINSKIH PRILIKA

Oborina je, uz temperaturu zraka, najvažniji klimatski element, pa stoga godišnja količina oborine i razdioba oborine tijekom godine očituju osnovnu klimatsku karakteristiku svakoga mjesta ili područja. Oborina je osnovni izvor vode, koja je potrebna ljudima, biljnom i životinjskom svijetu. Oborina utječe na brojne ljudske aktivnosti u našoj svakodnevnici. Prekomjerna oborina ili dugotrajna odsutnost oborine može izazvati prirodne katastrofe (poplavu ili sušu). Tuča, kao jedan od oblika kojim se očituje oborina, također može uzrokovati goleme štete, jednako kao i preobilan snijeg. O količini oborine uvelike ovise odluke o odvodnji, natapanju, iskorištavanju vode kao energetskog izvora i drugo u vodnom gospodarstvu, jednako kao i o poduzimanju mjera zaštite ljudi i imovine u slučajevima izvanrednih vremenskih stanja (6).

Oborinske prilike u Ivancu istražene su pomoću podataka o mjesečnim, sezonskim i godišnjim količinama oborine; o broju oborinskih dana; o dnevnim količinama oborine; o snijegu i snježnom pokrivaču.

Mjesečne i godišnje količine oborine

Najosnovniji, a ujedno i najvažniji, podaci o oborini odnose se na njezinu količinu, i to ukupnu godišnju i na njezinu raspodjelu po godišnjim dobima i mjesecima. Takvi su podaci za Ivanec predočeni u tab. 1., i to u obliku srednjih vrijednosti u razdoblju 1953.-1977. Razdoblje

duljine 25 godina dovoljno je dugo za dobivanje predodžbe o oborini kao klimatskom elementu, ali ne i za uočavanje mogućih klimatskih promjena.

Ukupna godišnja količina oborine u Ivancu u naznačenom razdoblju iznosila je 1114 mm. Ta je količina, prema (11), veća od prosjeka za cijelu Zemlju (928 mm) i veća od prosjeka za njezinu sjevernu polutku (967 mm). U usporedbi s drugim krajevima Hrvatske (8, 9), ona je zamjetno manja nego u njezinim najkišnijim područjima Gorskom kotaru i ličko-krbavskom visočju, gdje iznosi 3000-4000 mm. S druge strane, ona je zamjetno veća nego u područjima s najmanjom godišnjom količinom oborine, kao što su to vanjski dalmatinski otoci i istočna Slavonija, gdje iznosi 600-700 mm. U odnosu na bliža područja, ona je oko 250-300 mm veća nego u južnijim (Zagreb, prema (2)) i sjevernijim (Prekodravlje, prema (7)), što je neprijeporno povezano s utjecajem Ivanščice, koja pri strujanju toplog i vlažnog zraka s juga potiče nastanak oblaka i oborine.

Prema razdiobi količine oborine po godišnjim dobima (tab. 2.), uočava se da je ljeto najkišnije (31% godišnje količine oborine), a zima najsuše (u smislu najmanje količine oborine) godišnje doba (18%). Jesen je neznatno kišnija od proljeća. Povoljna je okolnost da je u toplom dijelu godine, u razdoblju travanj-rujan, što se dobro podudara s vegetacijskim razdobljem, količina oborine zamjetno veća nego u hladnom, od listopada do ožujka.

U godišnjem hodu srednjih mjesečnih količina oborine zamjećuju se dva maksimuma. Jedan je u srpnju (neznatno veći), a drugi u studenome, ali se ni jednom od njih ne mogu pridijeliti obilježja glavnog ili sporednog maksimuma. Prema B. i I. Penzaru (3), za to bi bilo potrebno da razlika količine oborine u njima bude veća od 20% godišnje amplitude, što nije slučaj. Glavni uzrok oborine u srpnju (4) jesu hladne fronte koje dolaze s Atlantika. Takve fronte do nas dolaze obično sa sjeverne strane Alpa, pa najprije i najčešće zahvaćaju sjeverozapadni dio Hrvatske, kojemu pripada i Ivanec. Atlanske ciklone, koje se u srpnju premještaju poglavito iznad 50°N, zamjetno manje pridonose srpanjskom maksimumu količine oborine, a još manje ciklone koje s Jadrana prelaze na kopno. Jesenski maksimum oborine u studenome uzrokovan je ponajviše utjecajem jadranskih i sredozemnih ciklona, a zatim atmosferskih fronta bez ciklone u blizini. Prosječno najveće količine oborine donose one ciklone koje se s mora premještaju na kopno.

Zamjećuju se dva minimuma srednje mjesečne količine oborine. Glavni je minimum u veljači, a sporedni u listopadu. Glavni mimimum spada u skupinu tzv. zaobljenih ekstrema (3) jer je razlika količine oborine od susjednog mjeseca (siječnja) manja od 10% godišnje amplitude količine oborine. Zimski minimum količine oborine karakterističan je za godišnji hod količine oborine na kontinentima umjerenih širina. On se može pripisati velikoj čestoći anticiklonalnih vremenskih stanja, koja općenito nisu sklona nastanku oborine. U siječnju, kada su anticiklone češće nego u veljači, mjesečna količina oborine veća je samo 2 mm, na što možda utječe i veća duljina mjeseca. Listopadski sporedni mimimum u godišnjem hodu oborine pripisuje se utjecaju većeg broja anticiklonalnih vremenskih stanja nego u susjednim mjesecima. Valja se podsjetiti na to da je u prvoj polovici 20. stoljeća u listopadu bio jedan od maksimuma u godišnjem hodu oborine. Njegovo "osušenje" u drugoj polovici ovoga stoljeća u kopnenoj Hrvatskoj povezuje se s promjenom opće atmosferske cirkulacije. Ona se očituje u promjeni položaja i staza ciklona i anticiklona iznad Europe, a osobito u znatno povećanom broju anticiklona u srednjoj Europi (4).

Područje Ivanca pripada onome dijelu Hrvatske u kojemu proljeće, ljeto i jesen (bez listopada) dobivaju više oborine nego što bi to bilo prema teoretski jednoliko raspodijeljenoj oborini tijekom godine, s jednako razdijeljenom godišnjom oborinom na svaki dan u godini (3). Tzv. pluviometrijski kvocijent ili eksces, koji se očituje odnosom stvarne mjesečne količine i teoretske, najveći je u srpnju.

Oborina je meteorološki element koji očituje izrazitu sklonost prema velikim kolebanjima svoje količine. U promatranom razdoblju u Ivancu je razlika između najveće i najmanje godišnje količine oborine 595 mm, pa je varijabilnost ili promjenljivost godišnje količine oborine (kvocijent apsolutnog kolebanja i prosjeka, izražen u postocima) 53% (tab. 3). Mjesečne količine oborine očituju još veća kolebanja i zamjetno veću varijabilnost od godišnjih. Najveća je mjesečna količina 293 mm izmjerena u studenome (mjesec kasnojesenskog maksimuma), a

najmanja 0 u siječnju i listopadu (oko glavnog minimuma i u mjesecu sporednog minimuma). Najveće je apsolutno kolebanje u studenome, a najmanje u siječnju. Najveću varijabilnost mjesečne količine oborine očituje listopad, a najmanju srpanj (jedan od dva maksimuma u godišnjem hodu mjesečnih količina oborine). Varijabilnost je općenito najmanja ljeti, koje je najkišnije godišnje doba. To je, s gledišta poljodjelstva, povoljna okolnost jer upozorava na to da su tada kiše malokad preobilne i da su suše rijetkost.

Unatoč naglašenoj varijabilnosti mjesečnih količina oborine, u zamalo svim mjesecima najčešće su količine oborine u razredu 51-100 mm (tab. 4), kojemu pripadaju i višegodišnji srednjaci većine mjeseci. Zamjećuje se da su mjesečne količine manjih iznosa (do 50 mm) zamjetno češće zimi (osobito u veljači i siječnju) i u listopadu nego u drugim mjesecima. Nasuprot tome, veće mjesečne količine (101 mm ili veće) češće su u razdoblju svibanj-kolovoz i u mjesecu studenome nego u drugim mjesecima, kada i prevladavaju u usporedbi s količinama do 100 mm.

Godišnji hodovi oborine u pojedinim se godinama razlikuju i nestalnošću položaja maksimuma i minimuma (tab. 5). U naznačenih 25 godina maksimum u godišnjem hodu oborine zamjećivao se je u svim mjesecima, uz iznimku siječnja i veljače. Najčešće je bio u studenome (20% slučajeva) i srpnju (16%). Minimum se najčešće zamjećivao u listopadu (20% slučajeva), zatim u siječnju i rujnu (16%). Ni jednom se nije dogodilo da je minimum u godišnjem hodu mjesečnih količina oborine bio u ljetnim mjesecima (lipanj-kolovoz) ili u mjesecu studenome.

Čestina oborinskih dana

Uz godišnju količinu oborine i njezinu razdiobu po mjesecima, vrlo je važno obilježje oborinskih prilika i broj oborinskih dana, tj. na koliko je dana u godini ili mjesecu palo oborina. Kao dan s oborinom broji se svaki dan u kojemu je 24-satna količina oborine, izmjerena ujutro u 7 sati prema srednjem mjesnom vremenu, bila bar 0,1 mm. Za brojne ljudske djelatnosti i te kako je važno je li određena količina oborine raspodijeljena na malo ili mnogo dana. Podaci o oborinskim danima u Ivancu predočeni su u tab. 6.

U Ivancu tijekom godine ima čak 133 oborinska dana, što znači da kiša pada prosječno češće nego jedanput u tri dana. Može se zaključiti da su oborinski dani prilično ravnomjerno raspodijeljeni u godini jer je razlika između najkišnijeg i najsušeg mjeseca prosječno samo 5 oborinskih dana. Godišnji hod oborinskih dana očituje stanovitu sličnost s godišnjim hodom količine oborine. Oborina je najčešća s proljeća i u rano ljeto, s maksimumom u lipnju, a sporedni je maksimum u prosincu. Oborina je najrjeđa u ranu jesen, s minimumom u rujnu, dok je sporedni mimimum u siječnju. Ako se razmatraju veće, učinkovitije količine oborine (dnevna količina bar 1,0 mm), tada se zamjećuje veća sličnost s godišnjim hodom količine oborine. Godišnji je maksimum i nadalje u lipnju, a minimum u rujnu, ali je sporedni maksimum u studenome i minimum u veljači. Maksimum u godišnjem hodu dana s obilnom oborinom (dnevna količina bar 10,0 mm) pomaknut je u kasno ljeto (kolovoz, pa srpanj), što upozorava na pljuskovitu narav oborine u tome dijelu godine, koja je većinom posljedica prolaza hladnih fronta. Sporedni je maksimum u studenome, a ponajviše je povezan s obilnom oborinom koju uzrokuju ciklone što s mora prelaze na kopno (4). Obilna je oborina najrjeđa u veljači, dok se sporedni mimimum zamjećuje u listopadu i prosincu.

Podijeli li se mjesečna količina oborine s brojem oborinskih dana u mjesecu, dobiva se prosječna količina oborine koja padne u jednome oborinskom danu. Ta se veličina naziva srednjim dnevnim intenzitetom ili gustoćom oborine. Prema godišnjim vrijednostima, jedan oborinski dan u Ivancu ima prosječno 8,4 mm oborine (tab. 7). Premda je najveća gustoća oborine u studenome, što je povezano s učinkovitim utjecajem ciklona, osobito je zamjetna velika gustoća ljeti i u rujnu, kada je oborina često u obliku pljuskova, kratkotrajna i jaka. Gustoća oborine najmanja je zimi (minimum u veljači), kada često padaju rosulja, snijeg ili solika, vrste oborine koje imaju mali intenzitet (2).

Maksimalne dnevne količine oborine

Najveća količina oborine koja padne u 24 sata važno je klimatsko obilježje jer velika količina oborine u kratko vrijeme često uzrokuje štete. Podaci o tome imaju praktičnu primjenu u poljodjelstvu, vodnom gospodarstvu, elektroprivredi, prostornom uređenju, građevinarstvu i u brojnim drugim djelatnostima (6). U Ivancu je u razdoblju 1953.-1977. najveća dnevna količina oborine izmjerena 11. studenoga 1954., kada je bila 92,5 mm (tab. 8). Najveće dnevne količine

mogu biti prilično visoke i u zamalo svim mjesecima premašuju 40 mm, ali ipak ni u jednom mjesecu ne doseżu prosječnu ukupnu količinu oborine za taj mjesec. Godišnji hod srednjaka najvećih dnevnih količina oborine očituje veliku sličnost s godišnjim hodom mjesečnih količina oborine. Maksimumi su u srpnju (često nevrijeme pri prolazu hladne fronte) i u studenome (ciklonalna aktivnost). Velike dnevne količine oborine prosječno su najmanje u veljači, a zamjećuje se i sporedni minimum u listopadu, ali zamjetno veći od onoga u veljači i općenito u zimu.

Snijeg i snježni pokrivač

Snijeg i, osobito, snježni pokrivač vrlo su važni za različite ljudske djelatnosti, a posebice za poljodjelstvo. Snježni je pokrivač vrlo učinkovita zaštita poljskim usjevima od štetnog utjecaja preniske zimske temperature zraka, a s proljeća je i važan izvor vlage za raslinje.

Podaci o srednjem broju dana s padanjem snijega i sa snježnim pokrivačem u Ivancu u razdoblju 1953.-1977. predočeni su u tab. 9. Pritom je bio uvjet da je u snježnom danu količina oborine bar 0,1 mm i da je visina snježnog pokrivača bar 1 cm, prema mjerenjima u 7 sati srednjeg mjesnog vremena.

Snijeg u Ivancu pada prosječno u 28 dana godišnje. Najčešći je u siječnju (7 dana), zatim u veljači, pa prosincu. Nema ga u razdoblju lipanj-rujan, a u svibnju i listopadu zamjećuje se prosječno jedanput u desetljeću. U prosincu snijeg pada podjednako često kao i kiša, dok je u siječnju i veljači udio snježnih dana u ukupnom broju oborinskih dana veći nego kišnih (69% i 57%), što je više nego, primjerice, u Zagrebu (2). Snijeg je najčešće padao u zimu 1969./1970. (52 dana), a najrjeđe u zimu 1974./1975. (13 dana).

U Ivancu ima godišnje 51 dan sa snježnim pokrivačem, što je više nego u južnijem Zagrebu (2) ili u sjevernijem Prekodravlju (7). Najviše dana sa snježnim pokrivačem ima siječanj, a veljača je snježnija od prosinca. U listopadu se snježni pokrivač zamjećuje prosječno jedanput u desetljeću, dok je u svibnju u promatranom razdoblju bio jedan dan sa snježnim pokrivačem. Dosad najsnježnija zima, u razdoblju od zime 1952./1953. do zime 1977./1978., bila je zima 1962./1963. sa 100 dana sa snježnim pokrivačem, a najmanje snježna zima bila je 1974./1975. u kojoj je bilo samo 8 dana sa snježnim pokrivačem.

Prosječno padanje prvog snijega u jesen je 19. studenoga, a zadnjeg u proljeće 31. ožujka (tab. 10). Prvi je snijeg najranije pao 20. listopada 1970., a najkasniji snijeg bio je 6. svibnja 1957.

Prosječni je nadnevak prvog dana sa snježnim pokrivačem 28. studenoga, a zadnjeg 23. ožujka (tab. 11), što znači da je prosječno trajanje tzv. snježne zime 116 dana, odnosno zamalo četiri mjeseca. Podatak da u tome razdoblju ima doista samo 51 dan sa snijegom na tlu upozorava na to da u Ivancu snježni pokrivač ne traje neprestance, nego da tijekom snježne zime često kopni i ponovno nastaje.

Srednja visina najvišeg snježnog pokrivača tijekom zime iznosi 40 cm. Dosad najveća visina snijega izmjerena je 4. siječnja 1971., kada je iznosila 82 cm. Najmanja je visina bila u zimu 1974./1975., samo 5 cm, a izmjerena je 20. veljače i 29. ožujka. Najčešće, u 26% proteklih zima, maksimalna je visina snijega na tlu bila između 31 i 40 cm, a u 50% slučajeva, odnosno prosječno svake druge godine, maksimalna je visina snijega bila između 21 i 50 cm (tab. 12).

ZAKLJUČAK

U radu su istražene oborinske prilike u Ivancu u razdoblju 1952.-1978. Uočene su sljedeće najvažnije karakteristike. Ivanec, sa srednjom godišnjom količinom oborine 1114 mm, spada u oborinom bogatija područja sjeverozapadne Hrvatske, u čemu se očituje utjecaj obližnje gore Ivanščice. Oborina je prilično ravnomjerno razdijeljena tijekom godine, pri čemu je ljeto najkišnije, a zima najsuše razdoblje, što svjedoči o pretežito kontinentskom režimu oborine. U godišnjem hodu zamjećuju se dva otprilike jednaka maksimuma. Srpanjski je povezan s utjecajem hladnih fronti, a onaj u studenome s povećanom ciklonalnom aktivnošću. Glavni mimimum oborine je u veljači, a sporedni u listopadu, što je u svezi s povećanom čestoćom anticiklona u tim mjesecima.

Snježna zima traje prosječno 116 dana, u kojem razdoblju bude ukupno 51 dan sa snježnim pokrivačem, pa je snijeg obilniji i dulje se zadržava na tlu nego u okolnim nizinskim područjima. Prvi snijeg može pasti već u listopadu, a zadnji u svibnju.

Tab. 1. Srednji godišnji hod količine oborine, Ivanec, 1953.-1977.

	I	II	II	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
mm	65	63	73	96	109	112	119	112	90	82	114	79	1114
‰	58	57	66	86	98	100	107	100	81	74	102	71	1000

Tab. 2. Razdioba količine oborine na godišnja razdoblja, Ivanec, 1953.-1977.

	Zima (XII-II)	Proljeće (III-V)	Ljeto (VI-VIII)	Jesen (IX-XI)	Topli dio (IV-IX)	Hladni dio (X-III)
mm	207	278	343	286	638	476
%	18	25	31	26	57	43

Tab. 3. Ekstremne vrijednosti mjesečnih i godišnjih količina oborine s godinom nastupa, apsolutno kolebanje i varijabilnost, Ivanec, 1953.-1977.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
a) najveće vrijednosti (mm)													
	110	167	154	257	216	211	218	220	232	260	293	212	1466
	1962.	1969.	1970.	1972.	1954.	1966.	1966.	1963.	1967.	1974.	1962.	1959.	1966.
b) najmanje vrijednosti (mm)													
	0	7	9	17	14	35	34	38	13	0	20	21	871
	1964.	1959.	1953.	1968.	1977.	1976.	1971.	1967.	1961.	1965.	1953.	1953.	1971.
								1973.				1972.	
c) apsolutno kolebanje (mm)													
	110	160	145	240	202	176	184	182	219	260	273	191	595
d) varijabilnost (%)													
	169	254	199	250	185	157	155	163	243	317	239	212	53

Tab. 4. Razdioba čestina mjesečnih količina oborine po razredima, Ivanec, 1953.-1977.

mm	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
0-10	1	1	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0
11-50	9	10	5	4	3	2	2	3	5	8	3	7
51-100	10	10	15	11	9	9	9	8	10	11	9	13
101-150	5	3	3	6	8	10	7	9	8	2	9	2
151-200	0	1	1	3	4	2	5	4	1	0	2	2
201-250	0	0	0	0	1	2	2	1	1	1	1	1
251-300	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2	1	0

Tab. 5. Razdioba čestine nastupa ekstrema u godišnjem hodu količine oborine, Ivanec, 1953.-1977.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
a) najveća količina												
	0	0	1	2	2	3	4	2	1	3	5	2
b) najmanja količina												
	4	3	2	2	3	0	0	0	4	5	0	2

Tab. 6. Srednji broj dana s dnevnom količinom oborine ≥0,1 mm; ≥1,0 mm; ≥10,0 mm, Ivanec, 1953.-1977.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
≥ 0,1 mm	10,2	10,4	10,7	12,9	12,7	13,5	11,3	11,7	8,7	9,0	10,8	10,9	132,8
≥ 1,0 mm	7,9	7,0	8,1	9,3	10,0	10,4	9,3	9,9	6,6	7,0	8,9	8,5	102,9
≥10,0 mm	2,3	1,9	2,2	3,3	3,8	3,7	4,1	4,2	3,3	2,8	3,6	2,8	38,0

Tab. 7. Srednja gustoća oborine (mm/dan), Ivanec, 1953.-1977.

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
6,4	6,1	6,8	7.4	8,6	8,3	10,5	9,6	10,3	9,1	10,6	7,2	8,4

Tab. 8. Najveće dnevne količine oborine (mm), prosjek(a), apsolutni maksimum s nadnevkom(b), Ivanec, 1953.-1977.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
(a)	21,3	19,9	23,3	30,0	34,6	32,6	37,4	32,6	31,9	29,8	37,3	25,1
(b)	35,1	48,8	39,5	66,5	76,8	54,6	90,3	65,4	74,2	62,2	92,5	43,5
	1.	13.	7.	27.	20.	12.	12.	16.	9.	14.	11.	8.
	1953.	1972.	1964.	1976.	1969.	1953.	1957.	1963.	1963.	1958.	1954.	1965.

Tab. 9. Srednji broj dana sa snijegom (a) i sa snježnim pokrivačem (b), Ivanec, 1953.-1977.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	God.
(a)	7,0	5,9	5,0	1,3	0,1	-	-	-	-	0,1	2,6	5,5	27,5
(b)	19,3	12,1	6,7	0,3	0,0	-	-	-	-	0,1	2,6	9,9	51,0

Tab. 10. Podaci o prvom i zadnjem danu s padanjem snijega u zimi, Ivanec, razdoblje 1952/53.-1977/78.

Prvo padanje snijega u jesen
prosječno: 19. studenoga
najranije: 20. listopada 1970.
najkasnije: 17. siječnja 1976.

Zadnje padanje snijega u proljeće
prosječno: 31. ožujka
najkasnije: 11. svibnja 1978.
najranije: 9. veljače 1961.

Tab. 11. Podaci o prvom i zadnjem danu sa snježnim pokrivačem u zimi, Ivanec, razdoblje 1952/53.-1977/78.

Prvi dan sa snježnim pokrivačem
prosječno: 28. studenoga
najranije: 21. listopada 1971.
najkasnije: 17. siječnja 1976.

Zadnji dan sa snježnim pokrivačem
prosječno: 23. ožujka
najkasnije: 6. svibnja 1957.
najranije: 4. veljače 1961.

Tab. 12. Razdioba čestina maksimalne visine snijega u zimi, Ivanec, razdoblje 1952/53.-1977/78.

maksimalna visina snijega cm	čestina
1-10	1
11-20	5
21-30	3
31-40	7
41-50	3
51-60	2
61-70	2
71-80	2
81-90	1

LITERATURA

1. Državni hidrometeorološki zavod Republike Hrvatske: Mjesečni izvještaji meteorološke postaje u Ivancu, 1952.-1978.
2. MAKJANIĆ, B., PENZAR, B., PENZAR, I., 1977: Prilog poznavanju klime Zagreba. Radovi, Geofizički zavod Prir. mat. fakultet, III. ser., 18, Zagreb
3. PENZAR, B., PENZAR, I., 1979/80: O položaju i uzrocima ekstrema u godišnjem hodu oborine u Hrvatskoj. Dio I, Geografski glasnik, 41-42, Zagreb, 27-48.
4. PENZAR, B., PENZAR, I., 1981: O položaju i uzrocima ekstrema u godišnjem hodu oborine u Hrvatskoj. Dio II, Geografski glasnik, 43, Zagreb, 27-49.
5. PENZAR, B., PENZAR, I., 1982/83: Prikaz godišnjeg hoda oborine u Hrvatskoj pomoću Köppenove sheme. Radovi, Geofizički odjel (zavod) Prir. mat. fakultet, 17-18, Zagreb, 3-9.
6. PENZAR, B. i suradnici, 1996: Meteorologija za korisnike. Hrvatsko meteorološko društvo, Školska knjiga, Zagreb
7. PENZAR, I., PENZAR, B., 1993/94: Geofizičko-meteorološke i fenološke prilike u Prekodravlju. Podravski zbornik, 249-276.
8. Republički hidrometeorološki zavod SR Hrvatske, 1977: Atlas klime SR Hrvatske. Zagreb.
9. ŠKREB, S. i suradnici, 1942: Klima Hrvatske. Geofizički zavod u Zagrebu, Zagreb
10. VOLARIĆ, B., PENZAR, B., PENZAR, I., LISAC, I., 1994: Klimatska regionalizacija Hrvatske prema mjesečnim vrijednostima temperature i količine oborine. Zbornik radova sa simpozija "Uvjeti kvalitetne izgradnje hrvatskih regija", Zagreb, 207-211.
11. ZUBENOK, L., I., 1962: Teplovoj bilans kontinentov. Trud'i VNMS, IV, Gidrometeoizdat, Leningrad, 173-186.

MARIJA MIRKOVIĆ 711.4 (497.13)

Zagreb

POSTUPNOST RAZVOJA MJESTA IVANEC

*U ovom se prilogu raščlanjuju raznorodni izvori o nastanku naselja **(villa)** Ivanca, njegovu prvotnom položaju, organskom rastu i razvoju u trgovište **(oppidum)** te postupno premještanje njegova središta na današnje mjesto. Autor se posebno osvrće na nastanak i promjenu funkcije čvrstoga objekta sjeverno od ivanečke crkve.*

Ovo razmatranje polazi od podataka sačuvanih u listini iz 1421. godine, kojom je Albert de Nagmihal, vranski prior i tadašnji ban Hrvatske i Dalmacije, potvrdio stariju listinu iz 1936.[1] U njoj je očuvan nama najstariji spomen naselja Ivanec. U ranijem, danas izgubljenom, spisu Ivana ml. od Paližne, priora Jeruzalemskog reda Sv. Ivana u Beli, izrijekom su spomenuti, ako smijemo vjerovati prioru Nagmihalu, "stanovnici i podložnici naši općine Sv. Ivana, dopuštene na području našega grada Bele", *hospites et iobagiones nostri de villis Sancti Iohannis in districtu castri nostri Bela constituti...* Tu se, zatim, nabrajaju povlastice sadržane u ispravi iz 1396., koje su "slobodnoj općini Sv. Ivana" (Ivanca), *libere vile Sancti Iohannis,* podijelili raniji priori *(a predecessoribus nostris).* Prije 1396. moralo se naselju dogoditi nešto nepovoljno (vjerojatno upad vojske grofova Celjskih), jer Paližna spominje starije listine koje su neki neprijatelji oteli Ivančanima, a daje i posebne povlastice onima koji bi se nanovo naselili u Ivancu. Takvim "Novoselcima, koji iznova dođu na taj posjed i spremaju se graditi zgrade..." odredio je da "budu kroz čitavih pet godina oslobođeni od svih daća i prinosa...".

Nije nezanimljiva ni Nagmihalova odredba kojom je 1421. dopunio ovjereni prijepis listine iz 1396.: "... prepisano tako potvrđujemo da nam svaki od njih bude dužan služiti i za naš grad po jedan dan kositi, skupljati (sijeno) i u naš grad dovesti, dok budu nama i našoj crkvi u svemu držali stalnu vjernost".[2]

Iz ovih je navoda moguće izvesti neke zaključke, no, iz njih izviru i neka nova pitanja. Oba spisa govore isključivo o obnovi slobodne općine Sv. Ivana (tj. naselja Ivanec), ali upitno je kakav je taj Ivanec bio, zašto se zove općinom Sv. Ivana, te na koji grad i crkvu zapravo misli prior Nagmihal u odredbi pripisanoj prijepisu iz 1421. godine.

Na temelju iznijetog može se bez dvoumljenja ustvrditi da je Ivanec, kao organizirano naselje, postojao i prije 1396. godine[3], dapače, da je prije te godine postradao od nekog nama nepoznatog neprijatelja. Zbog toga je Ivan ml. od Paližne, prior belskih ivanovaca kao vlasnika posjeda, namjeravao na kraju XIV. stoljeća obnoviti naselje pomoću novih stanovnika koji će izgraditi sebi kuće i zato biti pet godina oslobođeni svih podavanja.

Budući da je naselje bilo na zemlji belskog priorata, taj stariji Ivanec mogao je nastati na dva načina. On je mogao biti starije naselje koje su ivanovci samo dobili u posjed, a mogao je nastati i smišljenim naseljavanjem koje su provodili ivanovci. S obzirom na sličnosti s drugim naseljima na sjevernim obroncima Ivanščice, koja su također nastala uz gorske potoke na rubu zemljišta pogodna za obrađivanje, vjerojatnije je da su ivanovci preuzeli već oblikovano naselje seoskih značajki, organizirali doseljavanje slobodnjaka te im dali sloboštine koje su sadržane u spominjanim listinama. Ovome je možda pogodovala činjenica da je Ivanec stajao na rubu ivanovačkoga posjeda, pa su ivanovci osjećali potrebu stvoriti na tom istaknutom mjestu jače uporište.

U tom su naselju, koje je, dakle, moglo biti predivanovačko, novi doseljenici isprva bez sumnje preuzimali već postojeće, ali napuštene i, vjerojatno, razorene okućnice. No, za kasnije pridošle novoselce (a iz listine se vidi da ih je prior očekivao), za koje više nije bilo raspoloživih opustjelih okućnica, trebalo je odmjeriti nove zemljišne čestice. Te su čestice očito morale biti uz staro naselje, podjednakih veličina, na sličnim položajima i dovoljno udaljene od Bednje koja

se široko razlijevala dolinom. Iz toga slijedi da je slobodna općina Sv. Ivana bila potkraj XIV. stoljeća, u jednom svom dijelu, plansko naselje čije su se okućnice zbog smještaja na valovitim padinama Ivanščice nužno razlikovale od ravničarskih planski koloniziranih naselja u drugim krajevima. Umjesto geometrijske pravilnosti, ovdašnje okućnice imaju elastičnu organsku strukturu prilagođenu nepravilnom prostoru i predviđenoj namjeni.

Na starijim kartama vidi se da je ivanečka jezgra nastala u zaklonu ivanovačkog objekta uz prometnicu Krapina–Lepoglava–Varaždin. Slobodno se selo *(villa)* smjestilo na blagoj uzbrdici iznad ceste uz brzi gorski potok koji je mogao poslužiti kao pogonska snaga mlinovima za žitarice i uljarice, a vjerojatno i stupama za proizvodnju tekstila potrebna, npr., ivanovcima za redovničku odjeću. Voda iz tog potoka mogla je, osim toga, puniti opkope oko ivanečkog tvrdo građenog objekta sjeverno od naselja.

Izrečene tvrdnje podržavaju današnja prostorna organizacija najstarijeg dijela naselja, stambene zgrade koje su i danas djelomice od tradicionalnog građevnog materijala (drva), tradicionalne građevine strukture s prastarim rasporedom (i dimenzijama) prostorija, s još uvijek prepoznatljivom izvornom namjenom (mlinovi). Očuvanju njihova izgleda, pa ponegdje i namjene, doprinijela je njihova trajna iskoristivost, ali i postupno premještanje središta naselja prema glavnoj prometnici. O prvotnom izgledu i namjeni ivanovačke građevine koja je stajala uz crkvu može se samo nagađati.

Nažalost, nema pouzdanih podataka o izgledu ivanečkog naselja sve do posljednje četvrtine XVIII. stoljeća, kada je nastala karta izrađena u više sekcija uz djelo *Militairische Beschreibung von Provinzial Croatien*[4]. Karta je bila izrađena u mjerilu otprilike 1:28000 u doba Josipa II. Nastala je, vjerojatno, na temelju nešto starijih terenskih izmjera obavljenih još za Marije Terezije. Na temelju nekih objekata, ucrtanih na kartu na širem području civilne Hrvatske, za koje znamo da su bili srušeni u jakom potresu oko 1775. godine, dio snimanja na terenu morao je biti proveden još prije potresa. Karta, dakle, odražava stanje iz, otprilike, 1775. godine. Crtana je uredno i točno, u više boja i s mnoštvom topografskih podataka i već se pokazala korisnim pomagalom pri istraživanju povijesti naselja (Belaj 1984., Ilijanić-Mirković 1984.).

Ivanec je tada (u XVIII. st.) još uvijek bio omanje naselje zgusnutije izgrađeno na obroncima južno od velike prometnice, uz potok koji dolazi iz Ivanščice i cestu koja vodi u Prigorec. Cesta iz Prigorca presijecala je cestu Varaždin–Krapina i vodila dalje preko Bednje u Jarovce (današnji Jerovec) i za Klenovnik. Uz raskrižje tih dviju cesta još nema stambenih zgrada. U jugoistočnom je uglu ucrtan dvorac, a sjeverno od raskrižja, ali iza nekog gaja, ucrtane su još dvije kuće.

Tek se u sljedećih sto godina stambena izgradnja postupno lepezasto širila prema sjeveru. Velika prometnica postala je ivanečkim središtem, glavnom njegovom ulicom. Iz tog razdoblja sačuvane su neke kuće. To više nisu drvene zgrade značajne za ruralnu sredinu, već pretežno građanske zidanice, od kojih neke imaju prizemlja predviđena za trgovine ili radionice. Veći dio tih kuća još i danas posjeduje, ponekad naknadnim pregradnjama prigušene, historicističke značajke.

Te su zgrade staru prometnicu, uz koju su nanizane, pretvorile u tržnu ulicu na koju se ulijevaju pobočne ulice. Ivanec postupno poprima izvanjsku sliku omanjeg trgovišta u kojemu je, kao i stoljećima ranije, jedini osebujan i prepoznatljiv urbanistički naglasak i dalje predstavljala obnovljena župna crkva uz barokizirani dvorac.

Budući da je predio uz glavnu cestovnu prometnicu bio ubrzo izgrađen, veći gospodarski objekti smjestili su se potkraj XIX. stoljeća sjevernije od stambenoga područja, uz novoizgrađenu željezničku prometnicu. Stvoren je novi sloj stanovništva, radništvo. No, rudnici i manja industrijska postrojenja doveli su u naselje i sloj činovništva i inteligencije koja je tom mjestu dala tijekom XIX. i XX. stoljeća novi poticaj za susljedan i skladan razvoj.

Do agresivnijih zadiranja u organski oblikovano i po mjeri čovjeka izgrađeno trgovište došlo je, kao i drugdje u poratno doba, u razdoblju kolektivne izgradnje nezaobilaznih višekatnica čiji gabarit, raspored otvora i pretežno oštri kubusi razdiru starije, skladno urbano tkivo. Zbilo se to ponajprije u samom središtu, uz raskrižje obiju ivanečkih prometnih osi. Toj novoj izgradnji, štetnoj po urbanistički sklad, relativno se kasno, tek 1959. godine, pridružio suprotan, no po efektu jednak i sasvim neopravdan rušilački nagon, pa je sa zemljom sravnjen najstariji građevni

sklop, ivanečki dvorac, koji je u svojoj stoljećima izgrađivanoj masi čuvao spomen na starost samoga Ivanca. Srećom, prostor koji je obuhvaćao stari plemićki posjed, ostao je do danas pošteđen naknadne izgradnje, pa tako nije uništena svaka mogućnost prikupljanja podataka o njegovoj povijesti koje još skriva zemlja.

Širenje gradskoga tkiva i intenziviranje prometa na pravcu Krapina–Varaždin posljednjih desetljeća potaklo je Ivančane na izgradnju šire obilaznice između Ivanca i pruge, stvorivši zanimljiv međuprostor za industrijsku izgradnju. No, sada se ponavlja isti proces kao na prijelazu XVIII. u XIX. stoljeće. Uz tu novu magistralnu prometnicu gradi se sve više (uglavnom obiteljskih) kuća, čime tu brzu cestu postupno ulače u gradsko tkivu i pretvaraju u gradsku ulicu.

U svom postupnom i logičnom razvoju Ivanec svojom strukturom vjerno odražava vrijeme u kojemu je nastao i vrijeme u kojem se razvijao. Naselje je na tipičan i prepoznatljiv način okružilo sa svih strana, poput živog organizma, svoje srce – središnji (ne suviše harmonično oblikovani) trg s crkvom u parku koji okružuju zgrade javne namjene. No, posebnu pažnju privlači i zavrjeđuje parkovna površina na kojoj je, kraj crkve, do prije četrdesetak godina stajao Ivanečki grad. Iako srušen, taj grad sa svojim okolišem ostao je u svijesti stanovnika sve vrijeme nedodirljivim prostorom uz kojega se u novije vrijeme vežu čak i zamisli o mogućoj rekonstrukciji dvorca (Kušen 1994.). To čvrsto zdanje, koje je ondje stajalo uz crkvu, bilo je, naime, možda najstarije jezgro Ivanca. U tom slučaju na toj ledini počiva ključ za otvaranje njegove najdublje prošlosti.

Pitanja vezana uz nastanak, namjenu i razvoj građevine na mjestu Ivanečkog grada privlačila su – zbog malobrojnih i šturih arhivskih podataka – pozornost mnogih istraživača, od Ivana Kukuljevića Sakcinskog do Lelje Dobronić, ali teoretske raščlambe još uvijek nisu polučile jasne odgovore.[5]

Pođe li se od najranijih dokumenata, posebice od spomenutog prijepisa listine iz 1421., mogu se pitanja, vezana uz postojanje najstarijeg čvrsto građenog objekta u Ivancu, donekle preoblikovati. Obično se među osnovne probleme postavlja pitanje na što se odnosi sintagma "varaždinske zemlje Sv. Ivana", *terre s Joannis de Vorosdino* iz 1238. (CD IV: 48,44). Kukuljević je 1886. pomislio na crkvu Sv. Ivana u Varaždinu (današnja franjevačka), Laszowski pak 1903. na Ivanec. Isto tako nije do kraja razjašnjeno je li postojao u Ivancu samostan ivanovaca, kasnije pretvoren u grad (Vuković, sred. XIX. st. /Dobronić 1984:22/, Laszowski 1903:198), ili samo kapela (Šaban 1977:143); ako je postojao grad, je li bio na mjestu kasnijega dvorca, ili negdje u okolici (predaja koju je zapisao Kukuljević).

No, raščlani li se sadržaj prijepisa listine iz 1396. i usporedi s uvodom i zaključkom priora Nagmihala, otvaraju se neke nove mogućnosti interpretacije. U prepisanom spisu iz 1396. godine navodi se obveza stanovnika Ivanca "da od jedne rali godišnje budu dužni po tri dana orati, žeti, kositi, skupljati i dovesti u grad", .. *anuatim de uno aratro tribus diebus arare debeant, metere, falcare congregare et ad castrum conducere.* Prior Nagmihal tu je obvezu potvrdio potvrdivši cijelu listinu iz 1396. godine. U Nagmihalovu uvodu spisa iz 1421. također se spominje grad, *castrum.* Izrijekom je naveo da stanovnici i podložnici iz Ivanca "stanuju na području našeg grada Bele", *in districtu castri nostri Bela.* Nekako se nameće pomisao da je Bela bila taj grad, *castrum,* u kojega su Ivančani morali voziti ljetinu.

No, je li on mislio na Belu i onda kada je na kraju teksta iz 1421. dodao "... da nam svaki od njih bude dužan služiti i za naš grad po jedan dan kositi, skupljati (sijeno) i u naš grad dovesti, dok budu nama i našoj crkvi u svemu držali stalnu vjernost."? Ako je i ovaj *castrum* Bela, onda je Nagmihal zapravo poništio sadržaj listine koju upravo potvrđuje, a to bi bila besmislica.

Nameće se pomisao da je tu ipak riječ o dva grada, odnosno o dvjema utvrdama na ivanečkom posjedu, za Nagmihala oba "naša", od kojih je jedan Bela. To pak otvara pitanje, koji bi bio taj drugi grad.

Drugo pitanje postavlja već spomenuta sintagma "varaždinske zemlje Sv. Ivana", *terre s. Joannis de Vorosdino* iz 1238. Ona će se ponovno pojaviti 1371. kao "zemlja samostana Sv. Ivana u Varaždinu", *Terra claustri sancti Johannis de Warosd.*[6] Ako se ima na umu da su franjevci prisutni u Varaždinu, po svemu sudeći, od vremena kralja Bele IV. (1235.–1270.), onda je tu očito riječ o franjevačkom samostanu Sv. Ivana. No, u listini iz 1238. to nije sigurno. Varaždinski povjesnici Krešimir Filić (1944:11), Mira Ilijanić i Stjepan Kapustić (1984:170) tvrde da je

mišljeno na ivanovački samostan s crkvom u Varaždinu, dok Paškal Cvekan (1978:42) i Lelja Dobronić (1984:24) zaključuju "da ivanovaca u Varaždinu nikad nije bilo."

Ako pak ivanovci nisu imali samostan i crkvu u Varaždinu a posjedovali su veliki posjed od Varaždina prema zapadu gotovo do Lepoglave, postavlja se pitanje, jesu li imali samostan negdje drugdje, i gdje su na tom području imali neku veću crkvu.

Ivanečki grad nastao je, izgleda u XVI. stoljeću. No, on nije nastao na praznu prostoru, nego na mjestu nekoga urušenog zdanja. O tome govori isprava kralja Ferdinanda iz 1564. godine, kojom je potvrdio obitelji Pethő de Gerse posjedovanje "Ivanca i kaštela koji je u njemu iznova izgrađen", *Ivancz simul cum castello in eadem noviter exstructo*[7]. Belostenec u svojem rječniku iz XVII. stoljeća kod riječi *noviter* upućuje na *nove* i prevodi ju sa *znovič,* iznova, tj. nakon što je prethodno zdanje propalo. To pak znači da je Šaban imao krivo kada je tvrdio da u srednjem vijeku u Ivancu nije bilo ni grada ni samostana (1977.).

O tomu je bila, u to nema sumnje, očuvana predaja. Župnik Stjepan Vuković priopćio je Kukuljeviću da je ivanečki grad *nĕgda podobro utvèrdjen iz srednjeg vĕka, i sva je prilika da je bio samostan nĕgdašnjih Templarah. Tu je stajala i crkva Sv. Ivana. Vuković o njoj zna da je bila G. 1844. razvaljena...lĕpa i velika kapelica Sv. Ivana Krstitelja, koja je mogla više od 400 godinah stara biti, i sačinjavala je s navedenim gradom cĕlu sgradju, na spodobu starinskih osamljenih samostanah.* I, doista, ta je kapela bila već 1675. prastara i ruševna: *..antiquissima...ruinata et per omnia destructa...*[8], što ne bi bilo moguće da je bila sagrađena zajedno s gradom u XVI. stoljeću.

Konačno, u ispravi Ferdinanda II. iz 1632. spominje se "Ivanec ili Ivanci, gdje je kaštel izgrađen od ruševnog samostana", *Ivanecz sive Ivanczy ubi castellum templo diruto extaret.*[9]

Arhivskim podacima valja dodati i slučajan nalaz debelih zidova (uz koje su nađene ljudske kosti) pri kopanju rova za kanalizaciju 1936. godine (Šaban 1977:150). Šaban pretpostavlja da bi to možda bili ostaci porušene kapele i groblja uz nju.

Ne može, dakle, biti sumnje da je u srednjem vijeku na mjestu kasnijega renesansnog grada Ivanca postojao neki objekt. Kakvi su mogli biti razlozi za njegovu gradnju? U srednjovjekovnoj povijesti ivanovačkih posjeda na ovom području doista su postojale okolnosti koje su tako nešto zahtijevale. To su, primjerice, dinastičke borbe početkom XIV. stoljeća (Laszowski 1903/4:192) u kojima su ivanovci nakratko ostali bez grada Bele. Nikola, sin Petra Ludbreškog, oslobodio je taj grad, popravio mu utvrde i vratio ga ivanovcima od kojih je za uzvrat dobio neke posjede u blizini Ludbrega. Ukoliko ivanovci nisu već ranije imali stražarskih mjesta na zapadnim granicama svojih posjeda, ta je nezgoda svakako mogla biti jednim od poticaja za njihovu izgradnju. U to su doba takve građevine bile jednostavne kvadratične ili pačetvorinaste kule debelih zidova s malo otvora, koje su lako postajale jezgrom kasnijih gotičkih tvrdih gradova (burgova) s prostorijama prikladnima i za stanovanje. U njihovu su pak sklopu obično bile i kapele.

U Ivancu je takva kapela postojala. Kada su sredinom XVI. stoljeća nanovo gradili ivanečki *castrum,* tu "jako staru" *(antiquissima)* kapelu očito nisu dirali. Srednjovjekovna kapela Sv. Ivana Krstitelja bila je obnovljena i pregrađena u baroku te srušena već 1844. godine, pa od nje nije sačuvana ni fotografska dokumentacija.

U XVI. stoljeću se zbog nadiranja Turaka užurbano popravljaju i moderniziraju brojne stare utvrde. Zbog brzine nijedan stariji objekt nije bio rušen, već samo pregradnjom prilagođen novom načinu ratovanja. Tako je, primjerice, u Varaždinu gotička arhitektura uklopljena i dijelom prilagođena renesansnoj zasnovi nizinske utvrde, a današnji ludbreški dvorac, koji su grofovi Batthyány sredinom XVIII. stoljeća barokizirali, obzidan je oko renesansnog kaštela (od podruma do uključivo prvog kata), a jedna srednjovjekovna kula (u kojoj se danas nalazi svetište kapele Predragocjene krvi Kristove) očuvana je u cijeloj visini trokatnoga dvorca (Mirković 1984.). Očuvana gotička kapela u ivanečkom renesansnom kaštelu pokazuje da se tako nešto moglo dogoditi i u Ivancu.

Veoma je rječit neobičan međuodnos današnje župne crkve i dvorca. Srednjovjekovni su gradovi i trgovišta nastajali u našim krajevima uz stare prometnice i bili obično povezani s dva važna objekta, tvrdim gradom i župnom crkvom, a njima se pridružuju samostani. Trokutasto smješteni objekti i položaj starijih prometnica omogućavali su oblikovanje tržnih ulica lijevkasta

oblika, odnosno trokutastih trgova koji postaju središtima naselja. Lijep primjer za to je Varaždin, a slične rasporede možemo očitati, primjerice, i u Krapini i Ludbregu.

No, u Ivancu tako raspoređenih objekata nema. Župna crkva, sagrađena najkasnije u XVII. stoljeću (a u njoj se vide i neki stariji elementi), stajala je na rubu naselja i neobično blizu grada. Ovako velika blizina crkve i grada predstavljala je u XVI. i XVII. stoljeću stratešku opasnost i može se protumačiti samo zadržavanjem starijega stanja. Najlakše se ono može objasniti pretpostavkom da je današnja ivanečka crkva izrasla uz neki utvrđeni samostanski sklop ili grad viteškog reda kao crkva za puk. To se ni u kom slučaju ne kosi s postojanjem oveće kapele unutar samostana kojemu je mogla poslužiti kao oratorij. Primjera za to ima dovoljno i ne treba ih nabrajati. Ovome se može dodati da je na poznatom Glavačevom zemljovidu iz 1673. godine mjesto *Iuantzi* označeno dvjema crkvama.

Takav je samostan ili viteški dvor obično imao uza se podgrađe, naselje urbanih značajki s kojim je bio povezan brojnim funkcijskim nitima te su predstavljali svojevrsnu cjelinu. Oba dijela takve cjeline bila su obično razdvojena obrambenim sustavom palisada, bedema i opkopa s vodom, a unutar bedema grada-samostana trebalo je biti dovoljno prostora za prihvat stanovništva podgrađa u slučaju opasnosti. U Ivancu je obrambeni sustav bio napajan vodom iz Bistrice. Podatak da je ivanečki grad dobio opkop s vodom tek u baroku može biti uvjetno točan; na isti je način i grof Batthyány u Ludbregu obnovio stari opkop nakon što je sredinom XVIII. stoljeća barokizirao stari burg (Mirković 1984.).

Postupno se oblikuju obrisi moguće najstarije urbanističke povijesti Ivanca. Ivanovci su, na istočnom rubu svojih prostranih posjeda u varaždinskoj županiji, mogli neko naselje na sjevernim padinama Ivanščice izabrati za sjedište i uporište, dati mu određene sloboštine i zaštititi ga utvrdom koja je ujedno imala i samostansku funkciju. Takav utvrđeni samostan mogao je imati, uz unutarnju kapelu-oratorij, i vanjsku crkvu za vjernički puk.

Ova razmišljanja mogu potvrditi ili osporiti samo temeljita arheološka istraživanja u perivoju, na mjestu gdje su stajali ivanečki grad i kapela Sv. Ivana Krstitelja. Zemlja ovdje skriva tajne o nastanku Ivanca i značaju objekta uz kojega je nastalo srednjovjekovno naselje.

Ovakvo istraživanje nužno mora prethoditi bilo kakvim intervencijama na ovom, za ivanečki urbanizam najdragocjenijem prostoru punom povijesne memorije. Usporedno s njime valja analizirati svu dostupnu fotografsku dokumentaciju, sačuvane arhitektonske planove i svojedobne projekte za poratnu obnovu. Posebno upozoravam na jugozapadnu, crkvi najbližu kulu koja svojim volumenom podsjeća na srednjovjekovne stambene utvrde kakve su često postale jezgrom kasnijega burga.

Dok ta istraživanja ne budu gotova, valja u planiranju daljnjeg razvoja ivanečkoga urbanizma pripaziti na neke momente. Središnji trg grada treba i vizualno, a ne samo po funkcijama učiniti središnjim okupljalištem orijentirajući ga prema danas nevidljivoj jezgri. Toj dragocjenoj zelenoj oazi u srcu grada treba pristupiti s najvećim oprezom, poštedjeti ju od svake izgradnje, spriječiti, štoviše, neprikladnu izgradnju njezinim obodom, a istraživanjem koje mora biti sustavno i stručno, proniknuti u korijenje grada koje seže svakako dublje nego 600 godina. Tek tada će se smjeti pristupiti mogućoj rekonstrukciji ivanečkoga dvorca.

BILJEŠKE

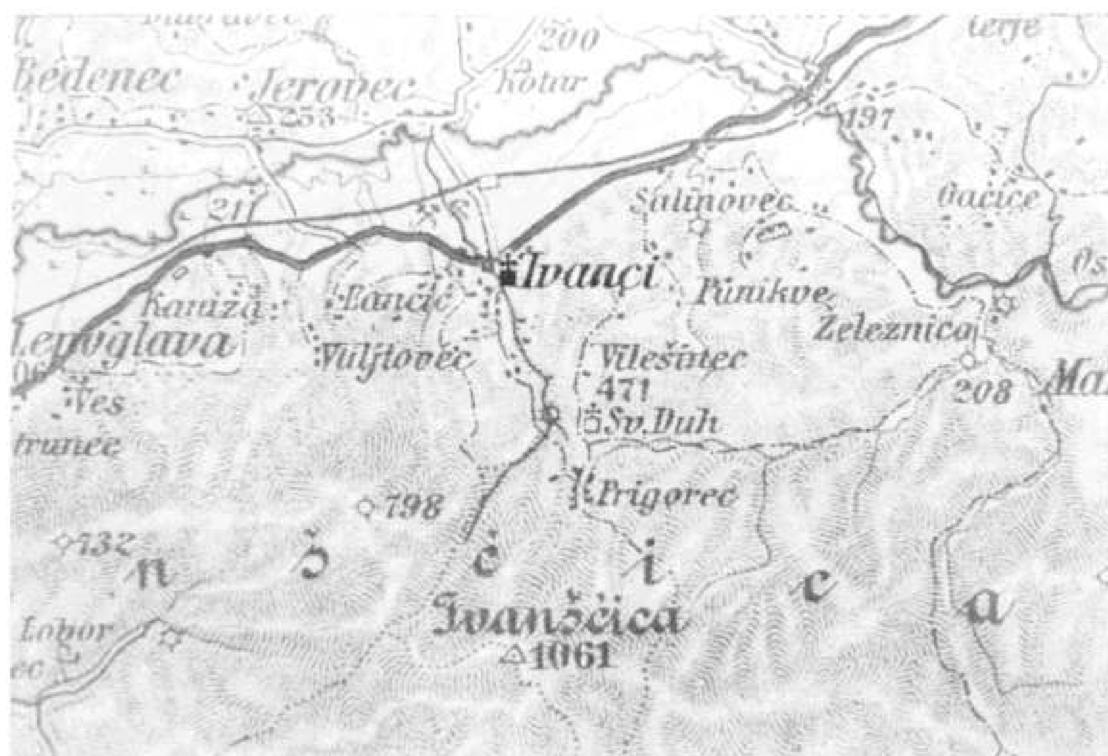
1. Arhiv Hrvatske, NRA sv. 207, br. 26.
2. Prijevod dijelova listine prema Metod Hrg 1975.
3. S time se slažu svi koji su znali za Nagmihalovu listinu (Hrg 1975., Šaban 1977., Dobronić 1984., Kraš 1994.)
4. Kriegsarchiv Wien, *Kartensammlung*, Sg. B IX a 766
5. O tome više i podrobnije, s kritičkim pregledom izvora, Dobronić 1984.
6. Codex Diplomaticus XIV., str. 352., br. 263.
7. Arhiv Hrvatske, Parnice Banskoga stola, *Processus Prioratus Auranae.*
8. Nadbiskupski arhiv, Prot. 162/III:161.
9. Arhiv Hrvatske, Parnice Banskoga stola, *Processus Prioratus Auranae.*

LITERATURA

1. BELAJ, VITOMIR (1984.): Oblikovanje seoskih naselja oko Ludbrega. U: *Ludbreg.* Ludbreg, 219–225
2. CVEKAN, PAŠKAL (1978.): *Djelovanje franjevaca u Varaždinu.* Varaždin
3. DOBRONIĆ, LELJA (1984.): *Posjedi i sjedišta templara, ivanovaca i sepulkralaca u Hrvatskoj.* (=Rad JAZU 406), Zagreb
4. FILIĆ, KREŠIMIR (1944.): *Franjevci u Varaždinu.* Varaždin
5. HRG, METOD (1975.): Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine. U: *Ivanečki kalendar 75,* 128-130
6. ILIJANIĆ, MIRA – MARIJA MIRKOVIĆ (1984.): Urbani razvoj Ludbrega. U: *Ludbreg.* Ludbreg, 131–136
7. ILIJANIĆ, MIRA – STJEPAN KAPUSTIĆ (1983.): Prilog istraživanju stanovništva i urbanog razvoja Varaždina. U: *Varaždinski zbornik 1181-1981.* Varaždin, 169-190
8. KRAŠ, MARIJAN (1994.): Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine). U: *Ivanečki kalendar 94.* 35–44
9. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, IVAN (1886.): *Priorat vranski sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*
10. KUŠEN, EDO (1994.): Moguća obnova starog grada Ivanca. U: *Ivanečki kalendar 94.* 53–59
11. LASZOWSKI, EMIL (1903/4.): Povjesne crtice o gradu Beli u županiji varaždinskoj. U: *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva* NS VII/1903./4.
12. MIRKOVIĆ, MARIJA (1984.): Graditeljstvo, slikarstvo i kiparstvo Ludbrega i okolice. U: *Ludbreg.* Ludbreg, 149–186
13. ŠABAN, LADISLAV (1977.): Pogled u prošlost Ivanca. U: *Ivanečki kalendar 77.*

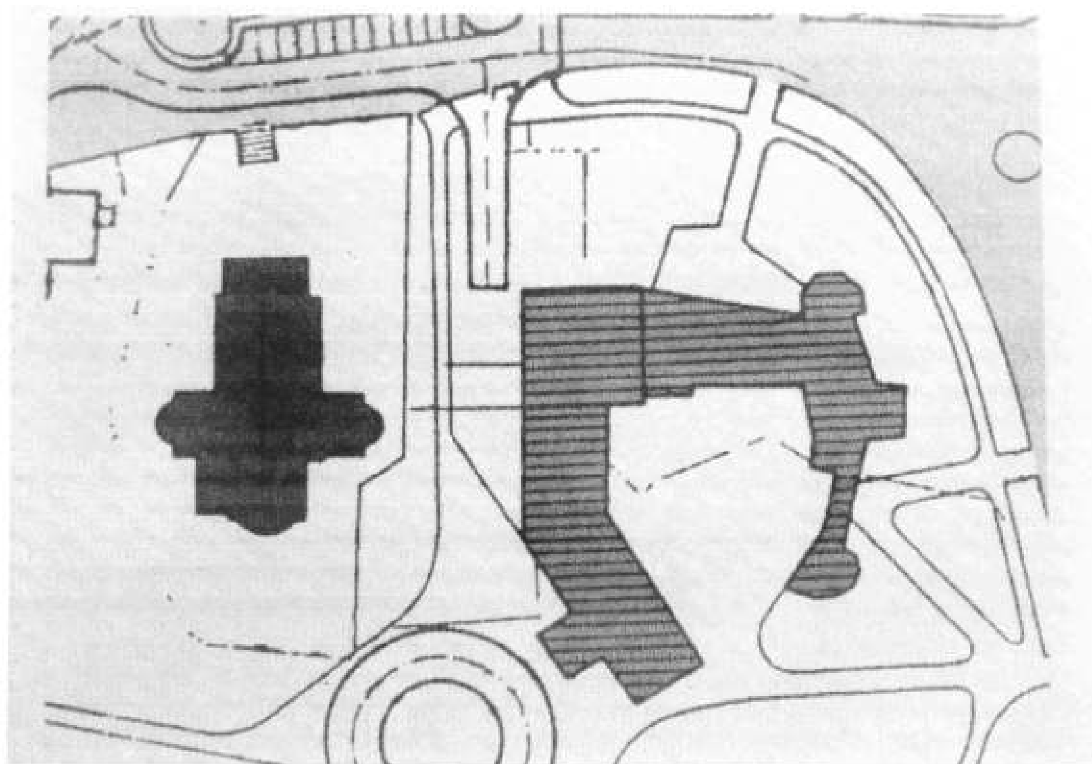
1. Iskonska prostorna organizacija naselja Ivanec, zaštićena sa sjevera feudalnom utvrdom, sačuvana je do konca XVIII. stoljeća. Isječak iz karte uz djelo *Militairische Beschreibung von Provinzial Croatien* s kraja XVIII. stoljeća

2. Tijekom XIX. stoljeća stambena se izgradnja spušta prema glavnoj prometnici Varaždin–Lepoglava–Krapina. Isječak s vojne karte 1:75000 iz 1879. godine

3. Stara prometnica istok-zapad i suvremena obilaznica tvore okvir novoga Ivanca. Odvajaju ga od industrijskoga pojasa (na sjeveru) i štite staru jezgru od neprikladnih intervencija. Isječak Plana grada iz 1992. godine

4. Netipičan, ali znakovit suodnos župne crkve i ivanečkoga dvorca naznačuje područje neophodnih arheoloških istraživanja. Isječak karte objavljene u *Ivanečkom kalendaru 94*

ADAM PINTARIĆ 711.4 (497.13)

Ivanec

SUVREMENI IVANEC PRAVCI I CILJEVI RAZVOJA

Razvojne perspektive jedne sredine, jednoga grada, uvjetovane su iznad svega ukupnim makroekonomskim sadržajem, te prije svega razinom svijesti koju posjeduju pojedinci unutar zajednice, a i zajednica u cjelini. Svijest o potrebi rada u cilju napretka temeljna je pretpostavka za boljitak. Tu svijest često nazivamo razinom kulture jednoga naroda, jednoga grada, jedne sredine. Poticanje razvoja te svijesti temeljna je zadaća lokalne vlasti. Povećanjem razine te svijesti svi skupa doći ćemo do željenog cilja – gospodarskog probitka i u svezi s tim boljeg i kvalitetnijeg života.

Ivanec, od veljače 1997. godine i službeno grad, sa svojim ukupnim gradskim područjem prema posljednjem popisu iz 1991. godine broji 14.630 stanovnika na površini od 95,81 km^2. Prosječan broj zaposlenih u 1996. godini iznosio je 2.445.

Administrativno je, kulturno i gospodarsko središte zapadne subregije Varaždinske županije koja se rasprostire na površini od 345 km^2 i broji 41.680 stanovnika.

PRAVCI I CILJEVI RAZVOJA SUVREMENOG IVANCA trebaju biti dimenzionirani na temelju gore navedenih činjenica. Rezultat, to jest ostvarenje zadanih ciljeva ovisit će prije svega o naporu svih sastavnica zajednice za osobnim probitkom.

Dopustite mi stoga da u nastavku iznesem pravce i ciljeve djelovanja po oblastima i na kraju integralne projekte bitne i neophodne za iskorak Ivanca u budućnost.

PROSTORNO-URBANISTIČKA PROBLEMATIKA

Ivanec sa svojim gradskim područjem površine preko 95 km^2 ulazi u kategoriju prostorno najvećih jedinica lokalne samouprave. S obzirom na činjenicu da je proglašen gradom, treba izraditi novi PROSTORNI PLAN koji će izvršiti dispoziciju svih prostornih resursa na način da naselja, koja su već sada sastavnim dijelom Ivanca, ukomponira u gradsko tkivo do razine koja će za posljedicu imati i statističko pripojenje Ivancu kao naselju tako da isti broji oko 10.000 stanovnika.

Takva prostorna organizacija preduvjet je za suvislu organizaciju izgradnje komunalne infrastrukture kao temeljne odrednice urbanog načina života.

Isto tako, temeljem tog osnovnog dokumenta treba izraditi novi Generalni urbanistički plan Ivanca te čitav niz detaljnih planova uređenja sa ciljem da se kroz tzv. URBANU KOMASACIJU poništi negativni učinak koji usitnjeni posjed proizvodi na mogućnost privođenja građevinskog zemljišta predviđenoj namjeni.

Kroz izradu Prostornog plana treba izraditi konačnu valorizaciju problematike odlaganja komunalnog otpada u cilju zaštite okoliša.

Redovitim dvogodišnjim Izvješćima o stanju u prostoru te Programima mjera za unapređenje stanja u prostoru nominirat će se konkretni prostori koji će biti predmet privođenja svrsi, kao npr. stambena zona individualnog stanovanja pod radnim nazivom C3.

KOMUNALNO GOSPODARSTVO

Zakonom o komunalnom gospodarstvu svi problemi komunalne problematike dati su u nadležnost jedinicama lokalne samouprave. Stoga je organizacija izgradnje i organizacije funkcioniranja komunalnih službi temeljni posao vlasti u jedinicama lokalne samouprave.

Kako se većina poslova obavlja putem trgovačkog društva komunalnih djelatnosti "IVKOM" Ivanec, to je razlog više da se društvo organizira u skladu s interesima vlasnika, tj. grada. U tom cilju treba izvršiti novi organizacijski ustroj poduzeća te ga kadrovski ekipirati tako da se stručno i u cijelosti pokriju poslovi za koje je društvo organizirano. To su pored postojećih

i poslovi na održavanju plina, održavanju svih groblja, održavanju nerazvrstanih cesta. Širenje poslova o poduzeću uvjetuje unutar istog organizaciju projektnog tima koji će moći odgovoriti na manje projektne probleme u djelatnostima koje pokriva. Također ključnim pitanjem smatramo organizaciju poslova zbrinjavanja komunalnog otpada te širenje kanalizacijskog sustava.

Jednako tako, poduzeće treba otvarati tržištu kako bi ostvarilo punu zaposlenost kapaciteta.

Slika 1. Detaljni plan uređenja stambene zone C-3

VODOOPSKRBA

Iako je organiziranim oblikom distribucije vode pokriveno ukupno gradsko područje, treba kontinuirano raditi na dogradnji vodoopskrbnog sustava, kako na području istočnog dijela koje pokriva poduzeće "Varkom", tako i samog Ivanca s okolinom koju pokriva ivanečki vodoopskrbni sustav. Treba izraditi studiju s mogućim ciljem boljeg iskorištenja "ivanečke" vode uz istovremeno osiguranje biološkog minimuma u potocima. Također treba izraditi analizu stanja vodoopskrbnog sustava u Ivancu s posebnim težištem na rekonstrukciju sustava kako zbog dotrajalosti, tako i povećanja profita.

PLINOFIKACIJA

Stvorene pretpostavke unazad 3–4 godine omogućuju konačnu i definitivnu plinofikaciju ukupnoga gradskog područja. Tako već ove godine treba izvršiti plinofikaciju u naseljima Prigorec, Ivanečka Željeznica i Vitešinec, kako bi nam za naredno razdoblje preostao još samo Škriljevec.

ZBRINJAVANJE KOMUNALNOG OTPADA

Ova posebno značajna komunalna djelatnost obvezuje nas da zbog nas samih, a posebno zbog građana u neposrednom okolišu odlagališta, primijenimo sve stručne i znanstvene parametre u cilju očuvanja čovjekove sredine, a građanima koji će i dalje trpjeti prometno terećenje da utvrdimo rentu.

Očuvanje čovjekove sredine ili okoliša, a posebno podzemlja, strateški je zadatak u cilju osiguranja budućnosti naše djece. Stoga treba maksimalne napore uložiti na konačnom dovršenju ivanečkog kanalizacijskog sustava izgradnjom razvodne mreže, kolektora i pročistaća na kraju, kako bismo u 21. stoljeće ušli uvjetno rečeno "čista obraza".

ELEKTROOPSKRBA

Sve veće potrebe za količinom električne energije iziskuju kontinuiranu rekonstrukciju niskonaponske mreže i tako treba u istočnom i južnom dijelu gradskog područja temeljito rekonstruirati mreže (naselja Lovrečan, Škriljevec, Radovan, Margečan, Ivanečka Željeznica, Prigorec, Horvatsko).

Jednako tako treba stvoriti sve pretpostavke za kvalitetnije napajanje ukupnog područja izgradnjom 110 kV postrojenja trafostanice u Ivancu.

Također treba nastaviti s uvođenjem javne rasvjete, kako u dijelu Ivanca koji još nisu osvijetljeni, tako i ostalim naseljima, kao što su Bedenec, Horvatsko, Ribić Brijeg, Margečan, Radovan, Prigorec.

TELEKOMUNIKACIJE

Kako je ukupno gradsko područje pokriveno telefonijom, preostaje stvaranje pretpostavki za više razine telekomunikacijskih veza, kao što je instaliranje stanice za "CRONET" mrežu.

ODRŽAVANJE I MODERNIZACIJA CESTE

Slogan "asfalt do zadnje kuće" temeljna je odrednica politike održavanja cesta. Suradnjom s građanima i Županijom već 1997. treba modernizirati desetak km nerazvrstanih cesta, a narednih godina nastaviti sličnim tempom.

Suradnjom s Hrvatskom cestama treba modernizirati jedine preostale lokalne ceste Prigorec – Željeznica, Gačice – Osečka, kao i cestu do vrha Ivančice.

Paralelno treba modernizirati i posljednju cestu do zadnje kuće.

Ostale puteve u funkciji prilaza poljoprivrednim parcelama redovito treba održavati putem posebne službe za održavanje pri IVKOM-u.

IZGRADNJA SAJMIŠTA

Sajmište, s lokacije GUP-om Ivanca predviđene za šport i rekreaciju, valja preseliti u zonu komunalnih djelatnosti uz poduzeće IVKOM.

VODOGRADNJA

Održavanjem i rekonstrukcijom vodotoka do najmanjeg potoka i suradnjom s Hrvatskim vodama treba osigurati: njihovu protočnost i sigurnost za susjedne parcele, a ako je riječ o potoku Bistrica, valja uzeti u obzir i njegovu vizualnu privlačnost.

SEOSKO GOSPODARSTVO

Jedini preduvjet za iskorak u poljodjelskoj proizvodnji je komasacija ivanečkog polja.

PROSVJETA

U narednom periodu u oblasti prosvjete primarni zadatak treba biti briga o poboljšanju materijalnog položaja školstva te unapređenju njegove izgrađenosti i komunalne opremljenosti. U tom cilju predlažemo:

1. dogradnju objekta Osnovne škole "Ivan Kukuljević Sakcinski" u Ivancu i proširenje kapaciteta novim učioničkim i pedagoškim prostorom, uključivši i uređenje školske kuhinje i blagovaonice, s mogućnošću pripremanja toplog obroka za sve učenike i djelatnike.

Pogled s juga na Ivanec

2. asfaltiranje i uređenje školskog sportskog igrališta pri Područnoj školi u Prigorcu.

3. izgradnju okretišta za školski autobus na poziciji uz sjeverni ulaz u vrtić u cilju sigurnog odvijanja prometa.

PREDŠKOLSKI ODGOJ

Sustavna briga za najmanje i najmlađe stanovnike našega grada i gradskoga područja bila je i ostaje jedna od važnijih odrednica programa rada Gradskog poglavarstva. U tom smislu treba definirati program čija će se realizacija odvijati tijekom 1997. i narednih godina:

– obnovom i dogradnjom zgrade dječjeg vrtića te uvođenjem plina kao energenta.

KULTURA

Kulturno nasljeđe u Ivancu obvezuje nas na nove pomake u cilju stvaranja identiteta zajednice.

Uz redovito financiranje društava s područja kulturne izgradnje gradske galerije sa zavičajnom zbirkom, obilježit će se taj pomak rekonstrukcijom kinodvorane te će se otvoriti nove mogućnosti scenskih događanja.

Radi očuvanja preostale sakralne i kulturno-povijesne baštine ovoga kraja, kao i više od 600 godina stvaranog kulturnog i civilizacijskog identiteta Ivanca i okolice, redovito treba sufinancirati obnovu spomenika kulture - prvenstveno crkava.

ZAŠTITA PRIRODE I ČOVJEKOVA OKOLIŠA

Pored već spomenutih akcija u cilju zbrinjavanja komunalnog otpada i otpadnih voda te zaštite podzemnih voda treba pokrenuti inicijativu u aktivnostima kojima je cilj zaštita od zagađenja industrijskih postrojenja, što se naročito odnosi na Pješčaru Jerovec te Klaonicu, kao i ostala industrijska postrojenja.

TURIZAM

S obzirom na blizinu važnih turističkih lokacija i centara (Varaždin, Trakošćan) i ključnih prometnica prema Zapadnoj i Istočnoj Europi, treba pokrenuti realizaciju projekata kojima je cilj uključivanje Ivanca i njegovih atraktivnih destinacija, prije svega planine Ivančice, u suvremene turističke tokove, s osobitim naglaskom na izletnički i tranzitni turizam.

SOCIJALNA SKRB

Rat i posljedice rata negativno su utjecale na gospodarske i socijalne prilike i na području ivanečke općine. Premda je jedinstvena socijalna politika utvrđena za cijelo područje Republike Hrvatske, Gradsko poglavarstvo treba, ne zaboravljajući i ne zanemarujući položaj i potrebe socijalno najugroženijeg dijela pučanstva, nuditi realizaciju slijedećih programa:

– sveobuhvatno uključivanje u aktivnosti oko gradnje, uređenja, opremanja i privođenja svrsi "Caritas dvora Sv. Ivana Krstitelja" u Ivancu

– sveobuhvatnu pomoć pri rješavanju prostornih problema Centra za socijalni rad u Ivancu, uključivši i mogućnost gradnje novoga objekta

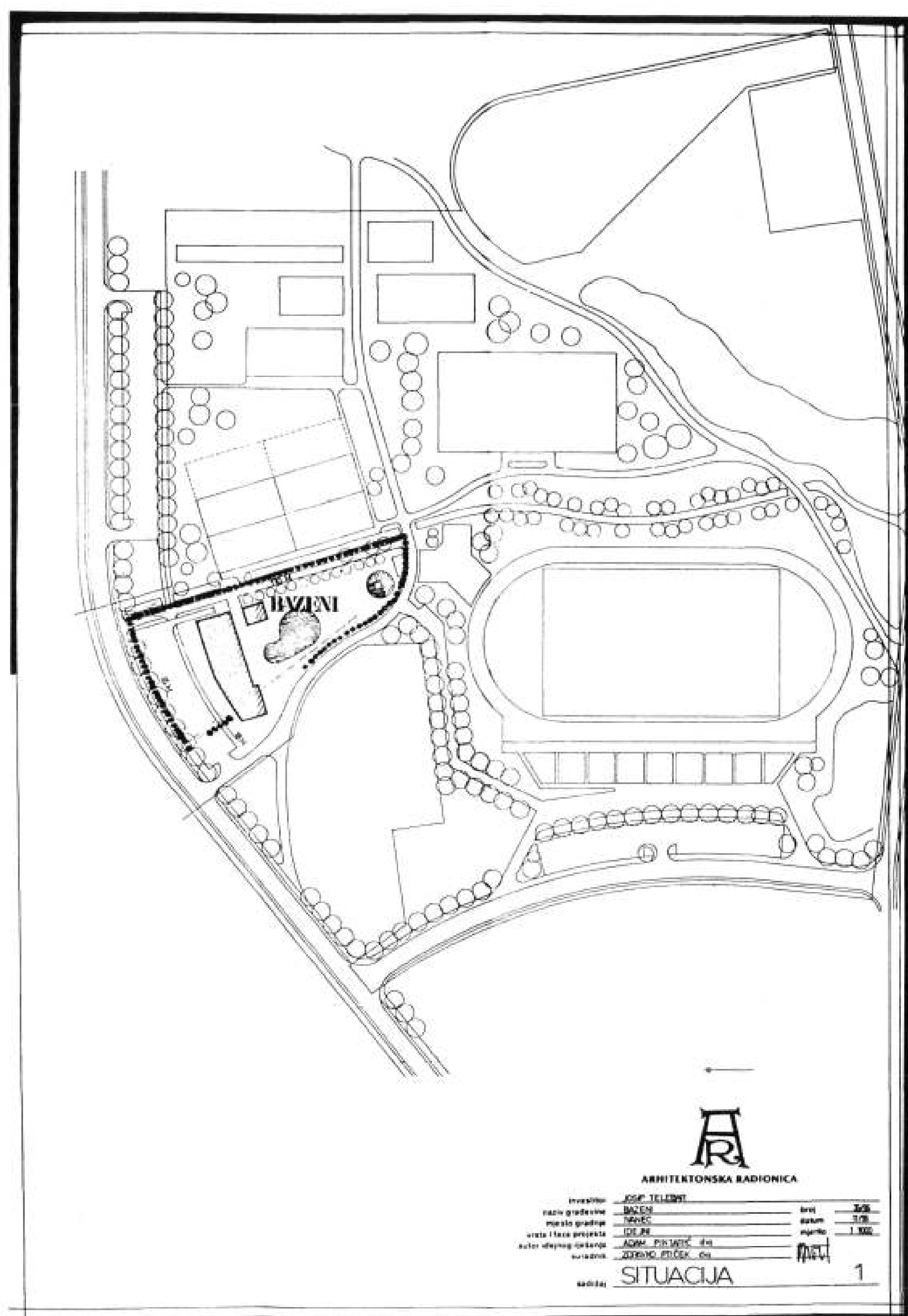
– pomoć Udruženju umirovljenika općine Ivanec za realizaciju programa u Klubu umirovljenika i za provođenje aktivnosti humanitarno-socijalnog karaktera

– dodjeljivanje socijalnih stipendija kao pomoći pri školovanju mladeži iz socijalno ugroženih obitelji

– pomoć organizacijama koje u svom članstvu okupljaju teško bolesne i hendikepirane osobe.

ŠPORT I REKREACIJA

Kako bi se osigurao kontinuitet u gradnji novih i uređenju postojećih športskih terena i kapaciteta postignut tijekom nekoliko proteklih godina, kao i daljnja afirmacija lokalnoga športa koji je, zahvaljujući dosadašnjim sustavnim ulaganjima i podršci, postigao iznimne rezultate i na državnoj razini, Gradsko poglavarstvo treba pokrenuti realizaciju više projekata. Njihov cilj nije samo unapređenje materijalnih pretpostavki za šport i rekreaciju, već i stvaranje preduvjeta da

Idejno rješenje športsko-rekreacijskog centra sa bazenima

ti kapaciteti postanu okupljališta mladeži u kojima će ona moći organizirati korištenje svoga slobodnoga vremena. Neophodno je pritom napomenuti: koliko će mladež više boraviti na športskim terenima, utoliko manje će biti izložena alkoholu, drogi i drugim porocima na raznim sumnjivim okupljalištima. U tom cilju Gradsko poglavarstvo treba planirati realizaciju projekata:

– gradnju športsko-rekreacijskog centra na prostoru Gmajne u Ivancu, s bazenima za odrasle, mladež i djecu, s pratećim rekreacijskim kapacitetima, svlačionicama i pripadajućim prostorom namijenjenim zabavi i ugostiteljskoj djelatnosti.

KAPITALNI PROJEKTI

Pod nazivom kapitalni podrazumijevaju se investicijski zahvati koji po svom značaju i financijskim veličinama zaslužuju najviši tretman, a u funkciji su svih građana grada Ivanca i ukupnog gradskog područja.

Gradsko poglavarstvo svojim organizacijskim sposobnostima poslovnim kontaktima i političkim utjecajem na najvišoj razini mora omogućiti izgradnju:

– u domeni socijalne skrbi

DOVRŠENJE IZGRADNJE "CARITAS DVORA SV. IVANA KRSTITELJA"

– u domeni obrazovanja

REKONSTRUKCIJU I DOGRADNJU TE DEFINITIVNO UREĐENJE UKUPNOG PROSTORA OSNOVNE ŠKOLE U IVANCU

– u domeni komunalnog gospodarstva

IZGRADNJU GRADSKE TRŽNICE

– u području športa

IZGRANJA ŠPORTSKO REKREACIJSKOG CENTRA SA BAZENIMA

– u području stanovanja

IZGRADNJU INFRASTRUKTURE ZA STAMBENU ZONU I INDIVIDUALNOG STANOVANJA – C3 U IVANCU

– u području izgradnje i uređenja grada Ivanca

IZGRADNJU POSLOVNOG CENTRA S GRADSKOM VIJEĆNICOM NA TRGU HRVATSKIH IVANOVACA

RESTITUCIJU STAROG GRADA KROZ IZGRADNJU HOTELA I REPREZENTATIVNOG GALERIJSKOG PROSTORA

UREĐENJE SREDIŠNJEG GRADSKOG TRGA U PJEŠAČKU ZONU UZ PRETHODNU REKONSTRUKCIJU POTOKA BISTRICA NA POTEZU OD CRKVE DO ULICE AK. MIRKA MALEZA

Stambeno poslovna građevina na Trgu Hrvatskih ivanovaca (arhitekti: Pintarić, Ptiček, snimio: D. Jagetić)

Stambeno-poslovna zgrada u Ivancu

Srednja škola Ivanec: Gimnazija, Ekonomska škola, Industrijsko-obrtnička škola

VITOMIR BELAJ

Varaždin

39 (497.13)

ETNOGRAFSKA SLIKA IVANEČKOG KRAJA

U pokušaju da se dade kratka skica, nacrtak etnografske slike jednoga mjesta i njegove najbliže okolice, lako se može zapasti u iskušenje da se jednostavno isprića sadržaj jedne obične školske etnografske zbirke.

Etnografske značajke ivanečkoga kraja ne odudaraju gotovo ni u čemu od uobičajene slike u sjeverozapadnoj Hrvatskoj, kako sam ju prikazao godine 1983. u povodu 800-godišnjice Varaždina[1].

Naselja su ovdje razmjerno mala, nerijetko se zapravo sastoje od skupine zaselaka na omanjim uzvisinama. To je, primjerice, još danas vidljivo u *Bedencu* i *Jerovcu*. Zaselci su u pravilu nastanjeni srodnim obiteljima istoga prezimena, pa obično nose njihova imena (primjerice: *Hercegi, Stančići, Ribić Breg, Canjugi, Krtanjeki* itd.). Zbijenija su i veća naselja na sjevernim obroncima Ivanščice, smještena često uz potočne jarke. Takav oblik imao je, uostalom, i Ivanec prije sredine XIX. stoljeća. Izuzetak predstavlja *Horvatsko,* nastalo u novije doba uz ravnu, planirano izgrađenu cestu prema Klenovniku.

Stambene zgrade, *hiže,* stajale su na *gruntu, gruntišču,* nekoć okrenute širom stranom prema cesti. Gospodarske su zgrade bile razvrstane po *dvorišču* bez vidljiva pravila. Dvorišta su bila ograđena *plotom* od pletera, u novije doba od letava, zatvorena pletenim dverima - *lesom.* Uz dvorište je bio vrt, malo dalje voćnjaci, a za njima njive i livade. Seoske *hiže* bile su bez iznimke prizemne, pod im je bio obično od nabijene zemlje. No, ponegdje su kuće imale i ukopani podrum, *pelnicu,* a na neravnu zemljištu nisu bile rijetke ni kuće koje s niže strane, obično zabatne, imaju ulaz u podrum (zidan od kamena lomljenca), a s više u stambeni dio. Stare su kuće obično bile pravljene od pritesanih hrastovih ili bukovih greda, u novije doba od debelih tesanih dasaka – *planjki,* no ponegdje, napose u brdovitim predjelima, mogle su se naći čitave kuće zidane od lomljena kamena. Zidovi su u pravilu bili omazani ilovačom i obijeljeni vapnom. Krovovi su bili prekriveni slamom. U XIX. stoljeću počinju se zidati kuće od opeke, ponajprije u novom, sjevernom dijelu Ivanca, a tako su ponegdje gradili i seljačke kuće bogatijih seljaka ili seljačkih gostioničara i trgovaca, a i krovovi se počinju prekrivati crijepom.

Stambena je kuća u pravilu bila trodjelna. Središnji se dio sastojao od ulaznog prostora, *ganjka,* i kuhinje, u koju se ulazilo iz ganjka. Iz njega se ulazilo i u stambenu prostoriju sa zidanom krušnom *peći* (koju se ložilo iz kuhinje), također zvanu *hiža,* a na drugu stranu u *komoru* (bez peći), u kojoj su se čuvale namirnice i različit pribor. Samo su, izuzetno, jako siromašni ljudi imali ganjk i komoru spojene u jednu prostoriju.

Katkada su i u komori postavili peć pa je postala *drugom* ili *zadnjom hižom.* U tom je slučaju ona starija postala *prednjom* ili *prvom hižom.* U zidanim se kućama (u drvenim rijetko) broj prostorija mogao povećavati, bilo pregrađivanjem većih prostorija, bilo dozidavanjem novih.

Kuhalo se u kuhinji na otvorenu ognjištu, zvanu *komin.* On je bio uzdignut 60–80 cm. iznad poda i nalazio se ispred *zjala, vustija* (otvora) krušne peći koja je bila u hiži. Dim se dizao kroz otvoreni strop na *najže* (<nahižje, tavan), gdje se sušilo meso. Iskre je zaustavljao poseban svod od isprepletena pruća, omazan ilovačom. Kuhalo se u posudama koje su se stavljale na tronogo željezno postolje, *trimfus,* a bilo je i posuda koje su same imale tri nožice pa su mogle stajati iznad žeravice. U peći se pekao kruh, kolač, meso, a zimi, kada je peć služila za zagrijavanje hiže, u njoj se i kuhalo. Komin je, zapravo, bio sastavnim dijelom peći.

Peć je bila u obliku kvadra od zeleno ocakljenih pećnjaka koje su pravili lončari. Oko peći su bile klupe, iznad njih motke za sušenje odjeće. Dijagonalno nasuprot peći bio je u kutu velik stol s klupama i stolicama (tipičnih naslona s izrezanim srcem). U kutu je visjelo raspelo, a oko njega slike svetaca i razne druge slike, u novije doba fotografije, diplome, zahvalnice i sl. Starije svetačke slike bile su slikane na pozadinu stakla, a kupovali su ih od putujućih trgovaca iz

Slovenije ili iz Češke Šume. Tu je znala stajati posudica s blagoslovljenom vodom i svijeća, blagoslovljena na Svijećnicu. U božićno se doba taj kut kitio zelenilom, a u nj su stavljali i posudicu s proklijalim božićnim žitom.

Osim peći, stola i klupa, u sobi su bile samo još postelje i škrinje. Komode, kredenci i ormari ušli su u inventar seljačkih kuća kasno, potkraj XIX. stoljeća. Stare škirnje bile su od tesanih dasaka, s poklopcem u obliku krova i s rogovima na uglovima. U XIX. stoljeću pojavile su se i škrinje iz piljenih dasaka, oslikane cvjetnim motivima (tulipanima).

Uz stambenu kuću na dvorištu su obvezno bili još i *štala, škedenj, kotec, kokošinjek*, pa *kuružnjak*, koš za čuvanje kukuruza u klipu. *Škedenj* je imao više uloga. U jednom su dijelu stajali kola i kojekakav pribor, a taj je prostor služio i kao gumno za mlaćenje žita. Drugi dio, *parma*, služio je za spremanje sijena. Nerijetko je škedenj imao dvije parme, po jednu sa svake strane gumna.

Kako je bilo rečeno, po svojim se značajkama seosko graditeljstvo nije izdvajalo iz opće etnografske slike širega područja. No, to vrijedi i za druge pojave pučke kulture, seosko gospodarstvo, prehranu, odjeću, folklor. Posvuda su se pjevale iste pjesme, plesali isti plesovi, izvodili isti običaji, nosili u biti podjednaki odjevni predmeti. Razlike su uglavnom na razini irelevantnih varijanti, i tek se pomnijom analizom mogu ponegdje izdvojiti neke kulturnopovijesno važne inačice, primjerice u ženskoj odjeći Ivancu susjednoga lepoglavsko-klenovničkog područja[2]. Jednom riječju, pred sobom imamo seljačku kulturu sa sadržajem tipičnim za jugozapadni kut panonskoga etnografskog areala. Opisivati život ivanečkoga kraja na toj razini, značilo bi ponavljati se. Ovo, što je rečeno o seljačkom graditeljstvu kao o najuočljivijem dijelu pučke kulture, mora biti ovom prigodom dovoljno, valja ga shvatiti kao *pars pro toto*.

Čini mi se važnijim ovoga puta pokušati ući pod površinu čistoga etnografskog opisa i ukazati na one čimbenike koji su, gotovo neopazice, utjecali na preoblikovanje načina života ivanečkoga čovjeka.

Kada govorimo o tradicijskoj kulturi ivanečkoga kraja, ili čak samo ivanečke općine, moramo imati na umu dvije kategorije naselja: jedno je samo staro trgovište, *libera villa, oppidum* Ivanec, a drugo su sela u njegovoj okolici. Razlika u načinu života, u tradicijskoj kulturi, ne leži u gospodarskoj ili kulturnoj podlozi, nego u dodatnoj kvaliteti koju je donio život u trgovištu.

Dok je selo bilo do ukinuća kmetstva zatvoreno u okvir feudalčeve ekonomike, u velikoj mjeri autarkično, upućeno u ovim krajevima na ratarsku zemljoradnju s vinogradarstvom, voćarstvom i povrtlarstvom kao dodatnim poljoprivrednim djelatnostima, trgovište je razvijalo obrte i trgovinu, ono je bilo nužno otvoreno širim prostorima bez kojih nije moglo opstati (to vrijedi, dakako, u mnogo većoj mjeri za gradove). Ta je otvorenost omogućavala jači izvanjski utjecaj na način života njegovih stanovnika. No, trgovište nije, u našim uvjetima, izgubilo vezu sa zemljom – sve ono čime su se bavili seljaci, radili su – u skromnijim omjerima – stanovnici trgovišta. Već jednostavna šetnja kroz stari dio Ivanca, tamo između Bistričke i Rajterove ulice, otkriva nam stare kuće koje, zajedno sa svojim dvorištima i gospodarskim zgradama, ni po čemu ne odudaraju od starih seoskih domaćinstava kakva su još ponegdje očuvana do danas. To se posebice odnosi na materijalnu kulturu sa svom raznolikošću oblika pojedinih njezinih segmenata. Ono pak, što je Ivanec odvajalo od okolnih naselja, što bi ga isticalo, a to je bio život malih obrtnika i trgovaca, nestalo je. O staroj podlozi ivanečkog gospodarstva svjedoče samo ostaci mlinova na Bistrici te pokoji arhivski podatak.

Prilike su se promijenile tek u XIX. stoljeću, kada su Ivančani počeli premještati svoje stambene i poslovne zgrade prema sjeveru, u sjenu velikoga dvorca uz prometnicu Varaždin–Lepoglava–Krapina i graditi zidane kuće po uzoru na male prizemne gradiće na dodiru Alpa i panonske nizine. Staro trgovište, koje je svoj društveni i gospodarski status potvrđivalo svojom proizvodnjom i određenim stupnjem samouprave, sada je taj status pokazivalo mijenjanjem kulturne slike, njezinim približavanjem građanskomu načinu života. Razvojem industrije (napose rudarstva) javlja se jako siromašan radnički sloj koji postupno napučuje stari dio Ivanca i mijenja njegov značaj.

Nakon drugoga svjetskog rata u Ivancu planski jača industrija i grade se stambeni blokovi, na žalost po lošem uzoru na gradogradnju druge polovice XX. stoljeća, koji su djelomice nagrizli lijepo oblikovanu jezgru iz XIX. stoljeća. Kruna urbanističke nepodopštine bilo je svakako

rušenje feudalnog dvorca u središtu mjesta. No, ipak, Ivanec je postao malim gradom, premda se u njegovim južnim dijelovima mogu i danas naći lijepi primjerci graditeljstva staroga Ivanca, čak ljepši i u većem broju nego li u okolnim selima.

Razvoj okolnih sela išao je ponešto drukčijim putem. Nakon ukinuća kmetstva 1848. godine ubrzo su se počele raspadati stare velike zadružne obitelji. Iznenada je bilo potrebno naći više građevnih čestica za kuće naglo uvećana broja malih obitelji. Četvrtasta dvorišta s nepravilno razmještenim gospodarskim zgradama zamjenjuju se u većim selima s uskim i dugačkim, u kojima su kuće okrenute užom, zabatnom stranom prema ulici, a gospodarske se zgrade nižu u nastavku na njih prema dubini dvorišta. Tu će dvorište zatvoriti poprijeko postavljeni škedenj. Povećanje broja obitelji i potreba za novim kućama, nastala raspadom obiteljskih zadruga, doveli su kod većih sela do izgradnje slobodnih zemljišta uz prometnice što izlaze iz naselja. Smanjena količina raspoloživa goriva, smanjenje vremena koje je mogla domaćica posvetiti kuhanju (nekoć, u obiteljskim zadrugama, kuhale su posebno za to određene osobe) kao i težnja za višim standardom ponukali su seljake da zamijene otvorene komine štednjacima, *šparhetima*, postavljenima u hiži uz peć. Time je proces pripremanja jela premješten iz negdašnje kuhinje u stambenu prostoriju, a znatno se smanjila količina čađe koja je dotad zacrnjivala dio kuće. Stara kuhinja postala je spremnicom i mjestom gdje se kuhala samo još hrana za svinje. To je donijelo znatne promjene ne samo u kućnom životu, nego i u međusobnim odnosima ukućana.

Ionako nevelik seljački posjed počeo se u drugoj polovici XIX. stoljeća dijeliti u sve manje i manje čestice na sve više i više nasljednika. Kako je usto ivanečki kraj bio jednim od najnapučenijih područja u Hrvatskoj, zemlja više nije mogla prehraniti seljaka i on je morao potražiti dovoljno izdašne dopunske izvore potrebne za preživljavanje. Ponudile su se dvije mogućnosti: jednu su pružali razni dopunski obrti, a druga je bila rad u industriji koja se počela razvijati u drugoj polovici XIX. stoljeća.

Prva nije donosila ništa nova. Već otprije su se u pojedinim selima seljaci bavili, npr., lončarstvom (u Jerovcu i Bedencu) ili izradom škrinja (u Kraševcu), a sada su te djelatnosti širili na proizvodnju predmeta od trske i rogoza te od rezbarena drva, pa na čipkarstvo, da spomenem ono što se posebice isticalo u široj ivanečkoj okolici. Radilo se kod kuće, što nije zahtijevalo posebne promjene u ustaljenu načinu života obitelji.

Druga je mogućnost, rad u industriji, nosila sa sobom niz novih problema. Radnikovo radno mjesto bilo je odmaknuto od njegova bivališta, katkada čak toliko da je to od njega zahtijevalo da si nađe privremeni smještaj u blizini pogona. Situacija je bila donekle olakšana kada je proradila željeznička pruga prema Varaždinu. Pojavio se novi sloj radnika: "vlakaši". No i u onim slučajevima, kada je radnik dobio radno mjesto tako blizu da se mogao svakodnevno vraćati kući, radno mu je vrijeme onemogućavalo dotad uobičajeni rad te otežavalo komunikaciju s obitelji. Budući da je najsnažniji dio muške populacije radio izvan sela, uobičajeni seoski poslovi padali su na leđa ženama i starijim muškarcima. U takvim su uvjetima mala, već sama po sebi nedovoljno produktivna, seoska domaćinstva još više propadala.

Radnici su, stavljeni u posve nov položaj, bili otvoreni prema novim socijalističkim idejama i neki su od njih politički djelovali. Mijenjali su se odnosi u obitelji, od života se očekivalo nešto novo, mijenjali su se sustavi vrijednosti. Pa ipak, dodatna zarada u rudnicima i tvornicama nije donosila dovoljno da se mogao napustiti rad na zemlji, pa čak niti toliko, da bi se mogla promijeniti slika materijalne kulture sela, a upravo je to ono što prvo uočavamo kada prosuđujemo to što je ovdje u naslovu nazvano "etnografskom slikom".

Nakon drugoga svjetskog rata došlo je do vidljiva loma u životu seljaka-radnika. Socijalizam je donio novi, radniku svakako ugodniji odnos prema radu i radnom vremenu. Posao je završavao dovoljno rano da je radnik mogao poslijepodne raditi na svojemu seljačkom imanju. Oblikovao se novi tip radnika, radnika koji je dopodne bio zaposlen u rudniku, tvornici ili poduzeću, a poslijepodne radio na vlastitoj zemlji. A budući da je takav način života iscrpljivao, radnik se odmarao prijepodne, na radnom mjestu, po dobro nam poznatoj uzrečici da ga "nitko ne može tako slabo platiti, kako malo on može napraviti". Ma kako to na prvi pogled paradoksalno zvučalo, socijalistička je ideologija, stvarana za radničku klasu, uništila radnikov pozitivan odnos prema radu i zadacima i odbijala ga od sebe.

Revolucionarnost novoga poretka očitovala se u razaranju dotadanjega sustava vrijednosti, no on nije bio u stanju ponuditi novi, bolji sustav. Usprkos demagoškim parolama o jedinstvu seljaka i radnika, seljački je rad, vezan na tradiciju, bio stalno sumnjiv kao moguće leglo reakcionarnih stremljenja. Odnos vlasti prema vjeri i vjerničkom životu je, kroz brojne kontrole

i zabrane, uspijevao postupno razarati moralni sustav, a osiromašio je ljude za brojne simboličke manifestacije i svečanosti. Ipak, dok su na radnomu mjestu bili podvrgnuti marksističkoj indoktrinaciji, kod kuće su, doduše u mnogo skromnijem opsegu, seljaci i dalje slavili kršćanske blagdane i skrivečki se bojali Boga.

Budući da je drvo kao građevni materijal postalo rijetko i skupo, seljaci su, pomoću potrošačkih kredita koje su mijenjali na crno, počeli graditi zidane kuće, za koje, međutim, nisu nikada prikupili dovoljno novaca da bi ih mogli zaštititi fasadnom žbukom. Napušten je kućni uzgoj lana i konoplje, pa se počela nositi kupovna odjeća, a staro su domaće ruho žene čuvale u škrinji za vlastiti pogreb. Uvođenje električne struje omogućilo je upotrebu novih kućanskih strojeva. Prvo radio, a zatim posebice televizija, širili su vidike i mijenjali ponašanje u rijetkim trenucima dokolice.

Odlazak na rad u inozemstvo, omogućen u sedamdesetim godinama XX. stoljeća, donio je prve nove promjene u kulturnoj slici ivanečkoga kraja. Novac iz Njemačke, koji se nije mogao (nije se smio) ulagati u nešto profitabilno, ulagao se u statusne simbole – prevelike traktore, osobna vozila i predimenzionirane stambene kuće u kojima jedva da je iskorištena jedna trećina izgrađena prostora. No, on je donio i nove navike, nova saznanja, čak i nove običaje, a iznad svega novi odnos prema radu. Stare pak goričke klijeti pretvaraju se u vikendice i omogućuju preoblikovanje ponašanja u slobodno vrijeme.

Posljednja zbivanja, osamostaljivanje Hrvatske i oslobađanje od totalitarne ideologije, donose nove promjene. U svakodnevnu se životu one odražavaju u nestanku straha od političke i policijske represije, postupnom vraćanju tradicijskim vrijednostima, okretanju prema profitabilnom malom gospodarstvu. Prvi vidljivi kulturni odgovor na nove promjene je težnja za preoblikovanjem simbola. Mijenjaju se nazivi ulica, mijenja se odnos gradskoga tkiva prema sakralnim objektima, zvijezde se zamjenjuju nacionalnim grbom. Jasno se ističu simboli vjerskoga identiteta. No, to su izvanjski znakovi. Teže će biti s prevladavanjem nekih značajki u mentalitetu koje je oblikovao nauk o samoupravljanju, o jednakosti u siromaštvu, kao i značajki u odnosu pojedinca spram vlasti. Pravoj se demokraciji tek valja učiti, a i ona je dio svakodnevnog života i kulture.

IZVORI I LITERATURA

1. BELAJ, VITOMIR: Etnografska slika varaždinskoga kraja: *U: Varaždinski zbornik 1181–1981.* Varaždin, 1983:367–380.
2. BELAJ, VITOMIR: Neki renesansni elementi u seljačkoj nošnji iz okolice Bednje. *U: Godišnjak gradskog muzeja Varaždin,* 2–3/1962–1963:136–146

LJERKA ALBUS

Varaždin

738 (497.13)

TRADICIONALNO LONČARSTVO OKOLICE IVANCA

LONČARSTVO I DRUGE VRSTE OBRTA

Stanovništvo okolnih sela Ivanca, osim zemljoradnjom, od davnina se bavilo i rukotvorstvom. Kako za vlastite potrebe tako i za potrebe drugih, izrađivali su različite uporabne predmete potrebne za svakodnevni život. Tijekom prošlih pa sve do sredine 20. st. mijenjali su ih za prehrambene proizvode ili prodavali po sajmovima i proštenjima. Tako su neorganizirani oblici kućnih obrta, osim oskudnih prihoda dobivenih od zemlje, bili i jedini izvor zarade koja je donekle ojačala ekonomsku podlogu skromnog seljačkog života.[*1]

Općenito masovnost izrade određene vrste proizvoda kućnog obrta, najčešće vezanih uz nekoliko sela koncentriranih u međusobnoj blizini, uvjetovala je razvoj manjih tradicijskih rukotvorskih središta. Neki od njih kontinuitet svoga djelovanja zadržali su sve do danas.

Tako i na ivanečkom području, na relativno uskom regionalnom prostoru, u tradicijskoj kulturnoj baštini značajno mjesto pripada pletarstvu i lončarskoj proizvodnji. U neposrednoj blizini nalazi se i Lepoglava, najznačajnije središte izrade klepane čipke u Hrvatskoj. Posebice raznolikost rukotvorskih tradicija ukazuje na bogatstvo narodne kulture ovoga kraja, a njeni materijalni ostaci svjedočanstvo su vještine i truda samozatajnog anonimnog seljačkog stanovništva.

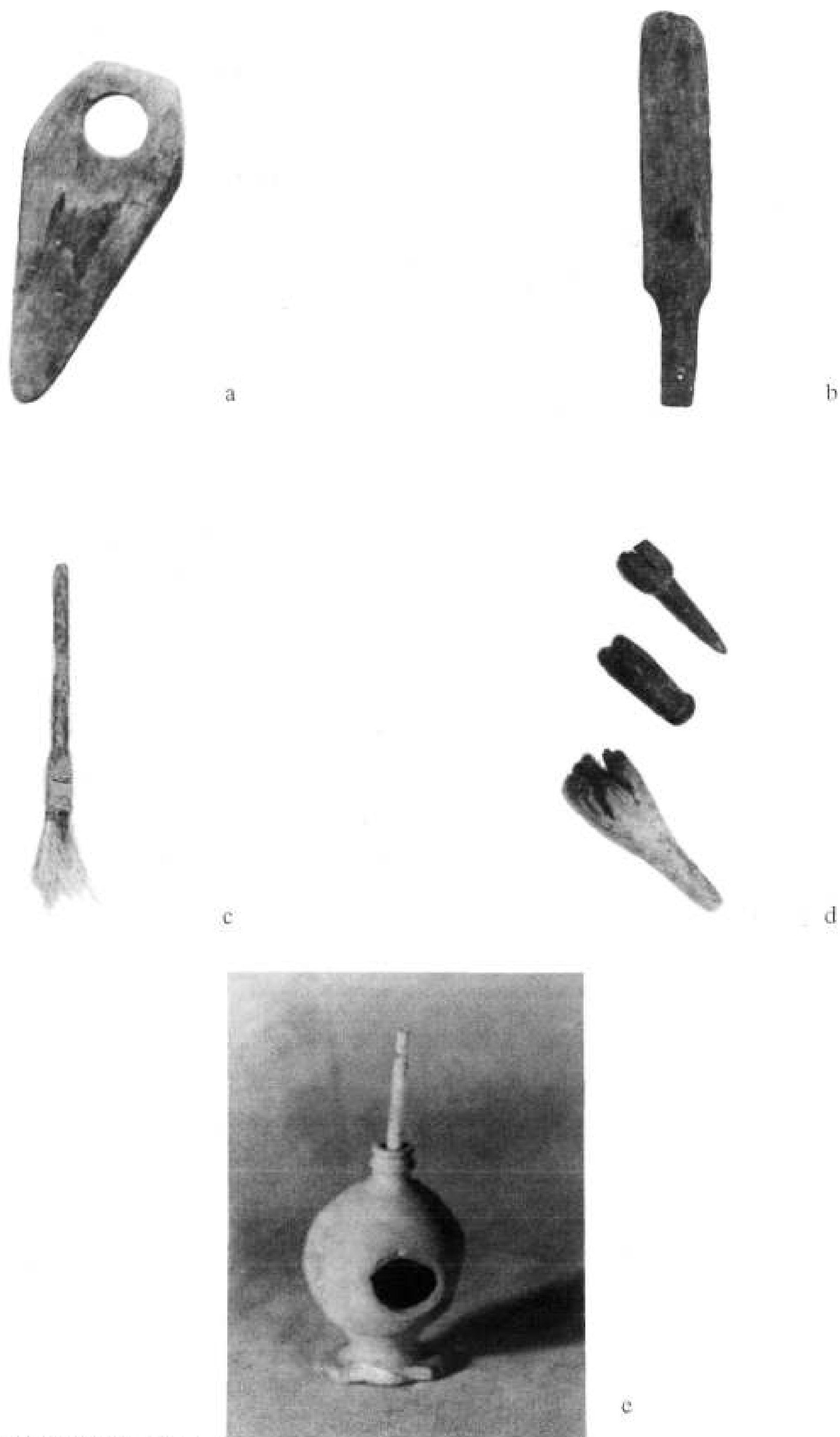
Lončarstvo, vrsta domaćeg rukotvorstva, nekada je na ovom području bilo izuzetno razvijeno. Ono je svojim intenzitetom i masovnošću proizvodnje, uvjetovalo i razvoj triju najznačajnijih lončarskih središta sjeverozapadne Hrvatske. To su Jerovec, Bedenec i Dubravec[*2] u kojima se lončarstvom od davnina bavilo gotovo svo muško stanovništvo. Vještina izrade keramike najčešće se prenosila s koljena na koljeno. Svoje proizvode prodavali su ili odvozili na MENU[*3] diljem Zagorja, Međimurja i Podravine, a prije I. svjetskog rata, kako navodi V. Pinter, Jerovčani su putujući stigli i do Beča.[*4]

U etnološkom smislu s obzirom na oblik, tehnologiju izrade i način ukrašavanja posuđa, ova vrsta narodnog stvaralaštva ukazuje na tipičan primjer panonskog tipa lončarstva koje karakterizira nožno lončarsko kolo.

TEHNOLOŠKI POSTUPCI LONČARSKE PROIZVODNJE

Pojavu lončarskih središta na ovom prostoru uvjetovao je sastav tla koji u sebi sadrži pogodnu zemlju a ta se kao sirovina može koristiti za izradu lončarskih proizvoda. Njena kvaliteta je takva da je podesna za obradu. Vješto oko i iskustvo lončara odlučuje koja je glina prikladna za uporabu. Lončar Petak Stjepan iz Bedenca kazuje da je pješčana PJESNATA glina slabe elastičnosti, dok jako masna pri obradi puca. S toga je najkvalitetnija mješavina sive i oker smeđe koju nalaze na većim dubinama.[*5] U vertikalnom presjeku tla postoje slojevi različite kvalitete zemlje koji su prostim okom vidljivi. Prvi sloj je mastan, zatim slijedi žuti i sivi, a potom PJESNATI. Žutu zemlju nazivaju GRAHORNJAČA ili GRAHORNJAK koja je suha, dok ŠČIDI-ma nazivaju sive dijelove GRAHORNJAČE iz kojih u kišnom periodu nailaze podzemne vode.

Glina ovdje zvana GNJILA kopa se najčešće u sušnom periodu, dok još podzemnih voda nema, na nekoliko lokacija tzv. GLINIŠTIMA nadomak lončarskih središta. Vlasniku zemlje lončari isplaćuju naknadu u vidu odštete. Mukotrpan posao KOPANJA GNJILE može trajati više dana, a obavlja se na dubini od 2-5 metara. Danas ju vade i pomoću mehanizacije čiju uslugu plaćaju. Sastav gline na ovim je nalazištima takav da u smislu njenog poboljšanja nije potrebno ništa dodavati. Iskopanu glinu lončar odvozi kući u svoje dvorište nadomak lončarske radionice. U dvorištu je pohranjuje u zasebno ograđen prostor zvan GNJILNJAK. Prethodno ga priprema tako da na njegovo dno polaže plastičnu foliju kako bi spriječio izrastanje korova koje bi otežalo

Slika 1. LONČARSKI PRIBOR
a) Špriklja, b)Šiglin, c)Macilnjak, d)Druk, e) Cecka Snimio: D. Putar

Lončarsko kolo
Snimio: D. Putar

postupak čišćenja gline. Lončari, naime, osobitu pozornost pridaju postupku čišćenja i obradi zemlje jer konačna kvaliteta lončarskih proizvoda ovisi i o njezinoj kakvoći. S toga se glina još u GNJILNJAKU uz dodavanje vode pomoću motika na grubo ŠČINI, prekapa, rahli i čisti od nečistoća.[6] Prema kazivanju lončara, dobro ju je preko zime ostaviti u GNJILNJAKU jer postaje rahlija i lakša za obradu.[*6]

Prije začetka modeliranja glina se u lončarskoj radionici REZAČEM, vrstom srpa, tri puta reže na tanke listiće kako bi se nečistoća potpuno odstranila, a glina što bolje preradila.[*7] Ovako očišćena može se pripremiti za cijeli tjedan unaprijed. Oblikuje se u grude, slaže jedna pred druge i prekriva plastičnom folijom kako bi zadržala vlažnost.

Raznolikost oblika i kvaliteta posuđa postiže se upotrebom nožnog lončarskog kola, jedne od savršenijih lončarskih tehnika. Tijekom rada lončar kolo pokreće nogom, a obje su mu ruke slobodne kod modeliranja. Posude su pravilne i tehnički dotjerane, a stijenke tanke i uglađene.

Lončarsko kolo, KOLOMBAR sastoji se od manje gornje ploče zvane ŠAJBA, koja je dugom metalnom osi VRETENOM spojena s donjom većom pločom tzv. KOLOM. Uokvireno je drvenim RUŠTOM koji čini daska za lončarski pribor i klupica na kojoj lončar tijekom rada sjedi. Kod izrade posuda većih dimenzija na ŠAJBU se postavlja veća okrugla ploča PLOH.[*8]

Terenskim istraživanjem lončarstva u navedenim lokalitetima, zbog nedostatka podataka, nismo mogli dublje prodrijeti u začetke lončarske proizvodnje na ovom području, a niti iz sjećanja kazivača nismo mogli spoznati jesu li ivanečki lončari bili udruženi u cehovske udruge. Usmena predaja jedino tvrdi da su se Jerovčani prvi počeli baviti lončarstvom. Jedini zapis V. Pintera iz 1935. godine, koji nam je poslužio kao izvor podataka, u kojemu autor navodi niz vrijednih informacija vezanih uz lončarsku proizvodnju Jerovca, također ne daje povijesni prikaz razvoja ove djelatnosti. No nekolicina danas još aktivnih lončara, prema kazivanju, zadržala je tradicijski način izrade posuđa, a uz recentne, izrađuju i arhaične oblike poput CIMPLETA, BIDRI, VAJNDLINEKA, ZDELA, VEKLINA, ŠTUCKI, PEHARA, ŠTUBLEKA i dr.

Kod začetka izrade posuda, lončar najprije vlažnu grudu GNJILE gnječi i zbija među rukama da postane homogena i kompaktna. Koliko mu je gline potrebno za određeni oblik posude, iskustvo mu govori. Grudu stavlja na ŠAJBU, po sredini ju stuče, navlaži ruke vodom i započinje s oblikovanjem. Lijevom rukom pritišće središnji unutrašnji dio, a desnom postupno izvlači stijenku posude do određene visine. Istovremeno stijenku uglađuje, a potom oblikuje i njezin rub. Tijekom rada ruke neprekidno vlaži u posudi s vodom, a KOLO pokreće laganim i jednoličnim pokretima noge. Od pomagala koristi drvenu ŠPRIKLJU kojom uglađuje i ravna stijenku i rub posude. Njome također skida višak gline s posude i s ruku. Ovi suvišni dijelovi

Lončar izrađuje "zdelu"
Snimio: D. Putar

Sušenje posuđa u lončarskoj radionici
Snimio: D. Putar

gline zvani OŠĆIPKI ponovno se mogu koristiti za izradu posuđa ili boje za ukrašavanje lončarskih proizvoda.

Ako lončar izrađuje KUGLOF ili BIDRU, CIMPLET ili VEKLIN, vrstu posuda kaneliranih stranica za pečenje kolača ili mesa, tada nakon završenog oblikovanja laganim pritiskom vlažnog prsta o mokri plašt posude stvara utore čime stijenka postaje valovita. Jednostavan reljefni ukras na rubu ovih posuda izrađuje pomoću ŠPRIKLJE tehnikom urezivanja ili laganim pritiskom prsta.

Ručku također izvlači iz grude zemlje koju vlaženjem formira, reže na željenu dužinu i pričvršćuje na posudu. Gotovu posudu sa ŠAJBE odvaja pomoću ŠIKA, tanke žice ili jačeg konca. Potom ispod dna posude lagano podmeće drveni ŠIGLIN, jednostavno drveno pomagalo poput noža, kojim vlažnu posudu prenosi sa ŠAJBE do mjesta određenog za sušenje. Oblikovano se posuđe, da ne bi pucalo, postupno suši i po nekoliko dana na zraku, u sjenovitom mjestu, ponajčešće na policama unutar lončarske radionice.

Vrlo često se napola posušeno posuđe OBLEVA, POLEVA, engobira bijelom BAJSOM dobivenom od bijele gline koju lončari kopaju u Bedekovčini.[19] Ona je grudaste forme te ju prije upotrebe melju na žrvnju. Bijela boja, koja se nakon pečenja ne mijenja, idealna je podloga za

ukrašavanje posuda različitim kolorističkim motivima. BAJSA se također koristi i za dobivanje bijele boje kojom se ukrašava neengobirano posuđe.

Tradicijski način ukrašavanja posuđa pomoću kožice, * ŠTUCKE, * DRUKA, * ili nazubljene dašćice,*[10] danas se promjenom ornamentike više ne primjenjuje. Posude se ponajčešće CIFRAJU, ukrašavaju tehnikom oslikavanja pomoću PEMZLINA, MACILNJAKA ili razlijevanjem boje po plaštu posude. Od motiva prevladavaju biljni ornamenti, dok su geometrijski, reljefni i tekstualni rijetki. Motivi mogu biti naručeni i od kupca, što ukazuje na veću opstojnost tradicijskih oblika posuda, a podložnost promjenama njenih ukrasnih elemenata. Danas također kupci naručuju i proizvode bez ukrasa koje naknadno sami ukrašavaju.

Za ukrašavanje tehnikom oslikavanja koriste se boje domaće ili tvorničke proizvodnje. Tako na primjer žutu boju lončari proizvode od žute gline, dok zelenu dobivaju paljenjem bakrene žice koju u mužaru usitnjavaju i na kraju joj dodaju BAJSU. Crvenu boju proizvode mljevenjem pečene gline na žrvnju uz dodavanje toliko vode ili BAJSE da postane gusta tekućina. Smeđu boju zvanu BRANŠTOLIN i plavu u vidu praha nabavljaju u trgovini, a pripremaju ih istovjetno domaćim.

Engobiranje
Snimio: D. Putar

Lončarska peć Snimio: D. Putar

Nakon ukrašavanja slijedi postupak pečenja posuđa. Lončarski se proizvodi peku ili ŽGEJU u pravilu dva puta. Prvo pečenje zvano HAJTANJE obavlja se nakon NAKLADANJA POSUDE NA POD PEČNICE NA RAHLO da plamen može doprijeti do svake posude. Veće i teže posude slažu se na dno, POD peći, a pri vrhu se polažu lakši oblici. Lončarska peć PEČNICA građena je od kamena, kvadra i opeke. Danas je pojednostavljenog četvrtastog oblika s tri statične stranice i četvrtom koja se prije pečenja zida, a poslije ruši.*11 Na stražnjem se zidu PEČNICE, tzv. ZAČELJKU, nalaze tri PRELA, ložišta. Prilikom zidanja prednjeg zida također se ostavljaju tri otvora ložišta koja su paralelna sa stražnjim, a njihovu međusobnu komunikaciju omogućava način slaganja posuđa u obliku svoda. Time su unutar peći stvorena tri "kanala", te plamen nesmetano prolazi cijelom dužinom peći. Posuđe se slaže do visine bočnih stranica PEČNICE i na kraju se pokrivaju POTRTIM ČREPNJAMA. Prednja se strana zida zatvara napuklim loncima, PEČEVINOM, grudama pečene zemlje i omazuje blatom pomiješanim s pljevom.

Vatru lončar najprije pali ispred PRELA PEČNICE. Najčešće grabovinu ili bukovinu postavlja na tzv. ZGLAVNIKE, metalne šipke. Ovim se postupkom peć zajedno s posuđem postupno zagrijava TOPI, čime se sprječava pucanje pusuđa. Potom se vatra raspoređuje u PRELA PEČNICE gdje se podržava do kraja pečenja. Postupak prvog pečenja u pravilu traje 4–5 sati s postupnim zagrijavanjem do 500°C. Kada ČREPNJE POBELE i kada se peć prestane dimiti, znak je da je pečenje posuđa završeno.*12 Zbog visoke temperature tijekom pečenja, boja posuđa i njenih ukrasa se mijenja. Tako žuta keramika postaje crvena, a crna se mijenja u sivu. Ista se pojava događa i sa bojom motiva.

Ohlađeno se posuđe ostakljuje ocaklinom koja se melje na žrvnju. Ona se miješa s vodom, a o njezinoj gustoći odlučuje lončar. Nekadašnja olovna gleđ zamjenjena je tzv. FRITOM koja nije štetna za zdravlje. Glaziranjem ili ostakljivanjem postiže se čvrstoća i nepropusnost posuđa, a glazura može biti zelena, bijela ili žuta. Ostakljene posude postaju mat narančaste boje, a ornamenti se potpuno gube. Unatoč jednoličnosti boje cakline, razlika između bijele, žute i zelene može se uočiti u intenzitetu narančaste boje.*13

Glazirano se posuđe ponovno slaže u PEČNICU i peče na istovjetan način kao kod prvog pečenja. Razlika je jedino u temperaturi koja dosiže visinu od 1000–1200°C. Na tako visokoj temperaturi glazura se tali, postaje providna, a ornamenti ponovno vidljivi. Gotova lončarska roba odlaže se u PARMU.

U današnjim uvjetima života, unatoč tvrdnji starijih ljudi, lončara-kazivača pa i na osnovu vlastitog iskustva, da je hrana pripremljena u zemljanom posuđu daleko ukusnija, u malo kojem domaćinstvu ćemo naići na lončarske proizvode. Što više suvremenizacijom života, tvornička keramika potpuno je potisnula iz svakodnevne upotrebe domaću, koja gubi svoju funkcionalnost i uglavnom poprima dekorativni karakter. Osim lončanica i pokojeg ŠTUBLEKA, ova vrsta domaćih lončarskih proizvoda iščezla je i u ruralnim sredinama. Na PROŠĆENJIMA i sajmovima već se izuzetno rijetko mogu naći autohtoni tradicijski lončarski oblici. Jasno je da se suvremenizacijom života mijenjaju svakodnevne potrebe, navike, ukus i mentalitet ljudi, čime se i mnoge vrijedne tradicije gase.

No nad sudbinom tradicijskih oblika posuđa, koje je izuzetno kvalitetno izradio jedan od naših lončara-kazivača, mogli bismo se duboko zamisliti. Tijekom naših terenskih istraživanja trajno smo zabilježili sve faze stvaranja prelijepih oblika lončarskih proizvoda autentičnih za ivanečko područje, da bismo na kraju saznali da je cjelovita proizvodnja od nekoliko stotina komada različitih oblika, rađena po narudžbi stranog nabavljača. Trgovac robu odvozi u Njemačku, patinira ju i prosljeđuje u Tajland gdje ju prodaje kao vrlo traženi suvenirski proizvod.

Upitnik koji je proveden 1996. g. potvrđuje tvrdnju o zanimanju lončarske proizvodnje na ovom području, jer mladi ne pokazuju interes za ovu vrstu djelatnosti, a lončari zbog životne dobi prestaju se baviti lončarstvom čime je njihov broj danas sveden na samo troje aktivnih lončara.

BILJEŠKE

1. Npr. BELAČ ANDRIJA, lončar iz Bedenca bio je pune 23 godine u radnom odnosu u RO "Zagorjeplet" u Lepoglavi, za koju je u svojstvu kućne radinosti po narudžbi radio lončarske proizvode suvenirskog karaktera. Radio je po normi, dobivao mjesečnu plaću te imao pravo na korištenje godišnjeg odmora i zdravstveno osiguranje. Sada je već tri godine u mirovini.
2. U navedenim lončarskim lokalitetima provedena su terenska istraživanja tijekom 1986., 1991. i 1992. g.
3. Svi lokalni nazivi autentični su izrazi lončara-kazivača, a zbog lakše uočljivosti pisani su tiskanim slovima.
4. V. PINTER, Lončarstvo u Jerovcu, Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, Zagreb 1935.
5. KUHAČE npr., neglazirane posude za kuhanje hrane, trbušastog oblika sa širokim otvorom, izrađivali su od žilavije i masnije gline, a pečenjem na temperaturi od 1000°C postaju nepropusne iako nisu glazirane.
   SRABLJIVCI, vrčevi za vino manjih dimenzija, vretenastog trupa s malim izljevom, modelirani su od gline kojoj je dodan sitan riječni pijesak čime je postignuta gruba i hrapava struktura.
6. Nekada se glina kod obrade gazila nogama i tukla DREVOM, drvenom palicom.
7. Danas su REZAČ zamijenili MELINOM, vrstom ručnog mlina s dva valjka kroz koje se glina melje te je postupak njene obrade brži.
8. Lončar ANDRIJA BELAČ duže vrijeme ne koristi nožno lončarsko kolo, već ga je zamijenio kolom koje se pokreće na električni pogon.
9. Primjena engobe nije ujednačena na svim oblicima posuda. Tako npr. dubokim posudama kao što su LONCI, PEHARI, ŠTUBLEKI i dr. engobiraju pretežito vanjski plašt, dok plitkim poput ZDELA, BIDRI, VEKLINA isključivo unutrašnost.
10. Kožicu od boksa nekada su koristili za izradu geometrijskih motiva tehnikom urezivanja vlažne posude na lončarskom kolu ili za struganje vlažne FARBE.
    * ŠTUCKICA ili CECKA, kruškolika glinena posudica s guščjim ili kokošjim perom, služila je za ispitivanje tekstualnih natpisa na posudama ili za izvođenje šara.
    * DRUK, drveni pečat cvjetnog ornamenta, koristio se za izvođenje reljefnih motiva utiskivanjem o vlažnu posudu ili za kolorističke cvjetne ornamente umakajući pečat u boju.
    * Nazubljenom daščicom ukras se parao po vlažnoj površini u vidu višestrukih paralelnih linija oko tijela posude.
11. Prema navodima V. PINTERA, nekada je svod peći bio statičan, kupolastog oblika građen od redova lonaca posloženih u luku, a međusobno vezanih blatom. Ručke posuda činile su otvore PREDUŠKE za odvod dima. Slaganje posuda obavljalo se sjedeći ili klečeći. Identične peći nekada su zidali i naši lončari-kazivači, no zbog praktičnosti oni su prešli na jednostavniji oblik.
12. Tradicija izrade crne keramike na ovom području nije postojala, no lončar Andrija Belač iz Bedenca pohađao je u Radencima tečaj njezine izrade. Ona se postiže redukcijskim pečenjem posuđa.
13. ANDRIJA BELAČ također više ne glazira posuđe, već ga nakon pečenja mokrom krpom ili spužvom briše, GLANCA do visokog sjaja.

LITERATURA

1. L. KAŠPAR: Lončarstvo varaždinske okolice, Varaždin 1978.
2. V. PINTER: Lončarstvo u Jerovcu, Vjesnik Etnografskog muzeja u Zagrebu, Zagreb 1935.
3. Podatke sakupljene terenskim istraživanjem kazivali su:
PETAK STJEPAN, Bedenec 3, rođen 1923. g. u Bedencu, lončarstvom se bavi od 15-te godine, učio je od oca. Djed je također bio lončar.
ANDRIJA BELAČ, Bedenec 43, rođen 1929. g., lončarstvom se bavi od 12-te godine, učio je od djeda, pradjed je također bio lončar, dok otac nije.
ĐURO GLADOVIĆ, Dubravec 33, rođen 1919. g.

ANDRIJA IVANČAN

394.3 (497.13)

Zagreb

NARODNI PLESNI OBIČAJI SELA STAŽNJEVEC

U području, koje omeđuje Ivančica, Ravna gora, Topličko gorje, u slivu rijeke Bednje nalazi se selo Stažnjevec, udaljeno pet kilometara od Ivanca na cesti prema Varaždinu. Iskustva prikazana u ovom radu rezultat su vlastitih istraživanja vršenih u više navrata tijekom 1991. godine. Važno je napomenuti da o plesovima toga sela nismo uspjeli pronaći nikakvih tragova ni u literaturi, ni u arhivskim podacima. U Stažnjevcu smo se susretali s nizom kazivača koje smo snimali fotografski, magnetofonski te video-tehnikom, bilježeći njihova kazivanja o običajima, sviranju, plesanju i pjevanju. Podatke su kazivali: Stjepan Lončar rođ. 1926., Dragutin Sekelj rođ. 1936., Kata Lončar rođ. Lacković 1913., Marija Lončar rođ. Lončar 1934., Viktorija Lončar rođ. Bregović 1926., Josip Lončar 1921.–1993., Marija Lončar rođ. Sekelj 1932., Agata Čaklec rođ. Kušter 1913., Jelena Krog rođ. Lončar 1924., Ana Čaklec rođ. Hruškar 1932., Anka Lončar rođ. Sekelj 1944., Stjepan Lončar rođ. 1945., Josip Lončar rođ. 1952. i Vjekoslav Lončar 1937.–1994., Stjepan Lončar rođ. 1950., Franjo Šantek rođ. 1918., Rudolf Šantek rođ. 1950., Tomica Čaklec i Dijana Hruškar rođ. 1980.

U Stažnjevcu su u sjećanju ovdašnjih ljudi ostali slijedeći narodni plesovi:

1. Zidani most
2. Išla žena na gosti
3. Ja sam sirota
4. Polka
5. Šimi polka
6. Swing
7. Kolo (Vankušek, Igra kolo u dvadeset i dva)
8. Mekla
9. Čardaš

Od plesova, koje ne možemo svrstati u narodne, na zabavama su se vrlo rado plesali: valcer, tango i rašpa. O samim nazivima plesova, njihovom zemljopisnom smještaju te o podrijetlu možemo iznijeti slijedeće podatke.

ZIDANI MOST

Pod nazivom **Suhi most, Pod mostec** nalazimo ga u sjeverozapadnoj Hrvatskoj u onim krajevima koji pripadaju alpskoj plesnoj zoni. Struktura tog plesa je veoma jednostavna jer se radi o trčanju parova po plesnom prostoru. Oni se provlače ispod mosta što ga čine ruke drugih parova zavisno o tom da li su ispred ili iza njih. Općenito, početak takvog načina plesanja možemo datirati krajem srednjeg vijeka kada su se stara kola počela raspadati u parove[1]. Važno je naglasiti da takav način plesanja nije karakterističan samo za hrvatski dio Alpske sfere, nego i za ostali europski koji joj pripada. Tako slovenski etnokoreolog prof. Mirko Ramovš iz Ljubljane slovenske plesove toga tipa (Al je trden most, Koutre šivat, Kačo vit, Abrahama gredo, Metliško kolo itd.) svrstava u dio najstarijih plesnih tradicija, koje su vezane uz proljetne običaje i svadbu, te na određene dane u godini kao Uskrsni ponedjeljak, Duhovski ponedjeljak i na blagdan sv. Florijana (Črnomelj)[2]. Struktura ovog plesa iz Stažnjevca gotovo je identična ostalim primjerima s područja Hrvatske.

IŠLA ŽENA NA GOSTI

Ovaj ples smo najteže rekonstruirali, što je čudno s obzirom na njegovu veliku rasprostranjenost. Po plesnoj strukturi to je klasičan **Siebenschritt,** tj. sedmokorak. **Siebenschritt** je glavni ples u 19.-om i početkom 20.-og stoljeća u srednjoj Europi koji se zatim raširio na sve strane preplavljujući plesne zabave grada i sela te doživio brojne transformacije. U raznim se oblicima

javlja i u nas, naročito u alpskoj i jadranskoj plesnoj zoni. Kod Gradiščanskih Hrvata možemo ga naći pod imenom **Sibnšrijet** ili **Šimsred,** u Istri **Sedam paši** ili **Šete paši,** u Dalmaciji **Kvatropas,** u nekim dijelovima kajkavske Hrvatske pod imenom **Tancaj, tancaj crni kos**[3], u Podravini **Žena ide na gosti,** varijanti koja odudara od uobičajene[4], te u susjednoj Sloveniji kao **Zibenšrit,** ili **Zimšrit**[5].

JA SAM SIROTA

Također je poznati parovni ples čija je ljepota kulminirala upravo u stažnjevačkoj varijanti. U kajkavskim je krajevima poznatiji pod nazivom **Tri koraka sim,** a u drugim područjima kao **Siroče** ili **Sirotica.** U Bunjevcima osim plesa **Ja sam sirota** postoji i vrlo sličan **Srdim se dušo,** dok mu je po plesnom obrascu srodan i poznati baranjski ples **Jabučice.** Naš uvaženi etnokoreolog dr. Ivan Ivančan dokazuje da se ranije spomenuti **Siebenschritt** raspada **na Schottish** i **Polku** te da su to ujedno najvažnija tri plesa devetnaestog te početka dvadesetog stoljeća. On ujedno dokazuje da su plesovi tipa **Ja sam sirota** razvijeni od plesa **Sir Roger,** škotske varijante **Schottisha**[6]. Iz **Schottisha** se razvio i **Čardaš**[7], a varijanta plesa **Ja sam sirota** iz Stažnjevca po svojoj je plesnoj strukturi upravo **Čardaš** u paru i pot tome se razlikuje od ostalih varijanti istog ili sličnih već navedenih imena.

POLKA

To je ples koji je prema A. Waldau izmislila Čehinja Ana Slezak oko 1830. godine te koji se na prijelazu stoljeća raširio po velikom dijelu Europe[8]. U hrvatskom se krajevima pod utjecajem regionalnog stila, instrumentalne pratnje te drugih okolnosti može naći niz varijanti. U Stažnjevcu smo zabilježili tri osnovne varijante čije različitosti možemo pripisati upravo tim drugim okolnsotima, kao što su: različita dob kazivača te različita kvaliteta njih samih kao izvođača polke. Učenju plesa i razlikovanju dobrog i lošeg stila plesača posvetit ćemo se nešto kasnije, a na ovom mjestu još je važno reći da su dosadašnja terenska istraživanja pokazala da taj ples poznaje gotovo čitava Dalmacija, Hrvatsko primorje s otocima, Prigorje, Banija, Pounje, Posavina, Slavonija, Baranja, Podravina, Međimurje, Hrvatsko zagorje, Istra, Bilogora, dok kao kuriozitet spominjemo da u Lici plesati polku zamjenjuju glagolom polkati[9].

ŠIMI POLKA

Iako u nazivu ovog plesa stoji riječ **polka,** po samoj plesnoj strukturi ona to nije, barem ne u onom obliku na koji smo naviknuti. Pri izvođenju koraka ne poštuje se polkin ritmički obrazac – dvije osminke – četvrtinka. Gotovo identičan način plesanja ovog plesa viđen je u Hrvatskom zagorju na području između Medvednice i Ivančice, zatim Jaskanskog prigorja, sela Draganić u okolici Karlovca te Žerjavinečkog prigorja. Razlika između ovih primjera i primjera zabilježenog u Stažnjevcu je u specifičnom Stažnjevačkom hvatanju partnera za ruke. Muzičke teme uz koje se izvodi **Šimi** su prave polke, a ples sam po sebi vrlo je atraktivan i temperamentan. Na kraju valja reći da je **Šimi** bio vrlo omiljen gradski ples između Prvog i Drugog svjetskog rata te da se u ovom slučaju vjerojatno radi o utjecaju gradske plesne mode na selo i njegove običaje.

SWING

Bez obzira na naziv, ovaj smo ples svrstali u narodni jer u plesnom i muzičkom smislu nema nikakve veze s gradskim modernim trendom 40-ih i 50-ih godina ovog stoljeća. Swing zabilježen u Stažnjevcu pleše se na specifičan način koji do sada u literaturi nije poznat. Muzički obrazac uz koji se pleše swing je tročetvrtinski.

KOLO, VANKUŠEKA, IGRA KOLO U DVADESET I DVA

Poznato Biračko kolo vrlo jednostavnog plesnog obrasca pod ovim je imenima zabilježeno u Stažnjevcu. Dobar opis tog plesa prilikom svadbenog običaja dao je dr. Ivan Ivančan u radu o plesnovima Gupčeva kraja[10]. Ovo kolo pleše se u gotovo svim dijelovima Hrvatske pa i izvan njezinih granica u Bosni, Bačkoj kod Bunjevaca[11], a poznato je i u Slavoniji pod nazivom **Igraj kolo i Vajnkištanc**[12].

KUD Croatia Prigorec

MEKLA

To je poznati ples s prekobrojnim plesačem koji, kao što i ime govori, pleše s metlom. Poznat je i u ostalim krajevima alpske zone. U susjednoj Sloveniji plesne zabave završavaju s takvim plesovima, a nazive za njih donosi Mirko Ramovš[13].

To su: **Metla, Grapc, Palžev ples, Štat polka.** U našim je krajevima poznat još pod nazivom **Metlika,** a stanovnici podravskog sela Ždala izvode ga pod nazivom **Soprutanc.** Inače, taj se ples spominje i u radovima o plesnim tradicijama istarskih Hrvata i Talijana te Južne Dalmacije[14].

ČARDAŠ

Već ranije u ovom radu spomenuli smo da se čardaš vjerojatno razvio iz **Schottisha,** te u kojem se vremenskom razdoblju to zbilo. **Čardaš** je madžarski ples koji je izvršio velik utjecaj na hrvatske narodne plesove, i to ne samo u onim krajevima koji graniče s Mađarskom nego i mnogo šire. Vjerojatno najbolji primjer za to upravo je komparacija **Tanca** s otoka Krka i mađarskog čardaša u troje koju donosi dr. Ivan Ivančan: "Čitalac će se sigurno iznenaditi, kažemo li mu da su u krčkom tancu figure naskok, nakorak i vele ruki, vrtnja djevojke ispod plesačevih ispruženih ruku, identične u tri osnovna stava, s tri osnovne figure čardaša kako ga plešu u samoj Mađarskoj"[15]. Ovom problematikom dosad se najstudioznije bavio prof. Stjepan Sremac[16]. Čardaš iz Stažnjevca u svom prvom laganom dijelu, kada se pleše u parovima, veoma je sličan mađarskoj varijanti. U bržem dijelu, kada plesači formiraju četvorke, podsjeća u nekim dijelovima na poznate drmeše iz Jakovlja i Oborova čije opise nalazimo u članku o plesovima Gupčeva kraja dr. Ivančana[17]. Ovdje valja istaći da su pojedini kazivači u Stažnjevcu čuli za drmeš i govorili da se nekad tu plesalo. Kao zaseban ples nismo ga mogli identificirati ni plesno

niti muzički, stoga ne čudi ovo prožimanje elemenata čardaša i drmeša prilikom plesa koji oni poznaju pod imenom **Čardaš.** U gore već spomenutom tekstu prof. Sremac navodi: "Više iznenađuje što drmeš nije potvrđen kao dio osnovnog plesnog repertuara u Varaždinskoj podravini, gdje se tek poneki kazivači prisjećaju plesa pod ovim imenom i to uglavnom kao svatovskog plesa. U ovom kraju drmeš je djelomice supstituiran čardašem, čak se ponegdje zamjenjuju njihovi nazivi čardaš=drmeš, drmeš=čardaš[18]. Razgovarajući s prof. Sremcem doznali smo da je najbliže Stažnjevcu bio kada je istraživao u Maruševcu, koji je udaljen svega tri kilometra.

GDJE I KAD SE PLESALO?

Plesalo se na proštenjima u Margečanu (župa kojoj pripada Stažnjevec), Radovanu, Druškovcu, Tužnom, Maruševcu, i to na sv. Margaretu, Ime Marijino, Sv. Mihalja, Rokovo, Antunovo, Jurjevo, Jožefovo, itd. Glavna plesačka sezona za Stažnjevčane bila je od Božića do konca veljače, kada bilježimo i običaje ophodnje kuća. Naročito je bilo veselo i živo u "gostima" (svatovima, kako kažu Stažnjevčani). Vrlo često se pjevalo i plesalo prilikom "čijanja perja", "trebitve kuruze" i "luzanja koščic". Valja napomenuti da su kuće u takvim prigodama bile otvorene za sve koji su željeli doći, a to je mladima bila dobra prilika da se bolje upoznaju te su se pritom rađale i prve ljubavi. Kazivači o tome govore: "To je bilo jako veselo, jezdili su se (smijeh), pa su pravili mezge. Dečko je prijel pucu pa ju je nagjetal (nafilao) s perjem (kumašinje), a deca su ih oba zatrpala. Tu se znalo ko je bio čija simpatija, svak je svoga zgrabil. Pitanje A. I. – "Da li je tamo mogao doći tko je htio?". Da to je bilo otvoreno" znalo se gde su lepše puce, tu je bilo više dečki."

Stažnjevčani su vrlo rado odlazili na ples u dvije gostione: kod Šimeka i kod Brlafe. Posebnu zanimljivost predstavlja podatak o privatnim plesnim zabavama, koje su se odvijale u kućama Šimekovih, Krogovih, Lončara, Sekelja, Čakleca te drugih. Domaćin bi točio vino te angažirao mužikaše. Važno je napomenuti da su takve privatne zabave, na kojima se pleše i pjeva, vrlo česte i danas, s tom razlikom što se sada vežu uz određene imendane, kolinja i slično. Osim ovih nabrojenih mjesta na Uskrsni ponedjeljak znao se prirediti ples u jednom seoskom ravnom voćnjaku.

O SMETNJAMA I ZABRANAMA, O UČENJU PLESA TE RAZLICI IZMEĐU LIJEPOG I RUŽNOG PLESANJA

Prije svega valja istaći da to tko će ići na plesne zabave u mnogočemu je zavisilo od slobodnih ili manje slobodnih nazora roditelja. Dok su na proštenja išli uglavnom svi, u drugim prigodama to nije bio slučaj. One djevojke, koje bi roditelji puštali na zabave, prije toga bile su oštro upozoravane kako se na zabavi valja ponašati i obično su odlazile u pratnji brata ili nekog rođaka. Ako su slučajno zakasnile sa zabave kući, znalo je biti i batina. Tako jedna od kazivačica navodi: "Mene je mama na Tužni (Tužno) jen put tak bila (tukla)". Zakaj? "Kaj sem došla u četiri vure dimo". U Korizmi i Adventu nije se plesalo, a nema podataka da su učitelji, svećenici ili žandari branili ples. Mladi su ples učili uglavnom gledajući starije na zabavama, pokušavajući imitirati njihove pokrete. Često se događalo da su ih učili stariji rođaci. O tome govore: "Ja sam učila ove neke mlade dečke. Sakakve smo pesme popevali, dečko digne desnu nogu pa curica levu". A kak ste ih još učili plesati? "Z meklami, z meklami su u štali plesali, malo z meklami, malo med sobom".

Kada govorimo o razlici između lijepog i ružnog plesanja, najprije moramo voditi računa o praksi i stilu. Posve je naime jasno da su oni koje bi roditelji češće puštali na zabave bolje plesali od onih koje nisu. Isto tako dolazilo bi do razlike u stilu plesanja između starijih i mlađih plesača. Dok su stariji za mlađe govorili da ne znaju plesati, nego da se samo comlaju (drmaju), mlađi su svojim načinom bili zadovoljniji. Ako se pažljivo pogledaju godišta kazivača s početka ovog rada, vidi se njihova dosta velika razlika u dobi pa smo i sami prilikom njihovih pokazivanja pojedinih plesova mogli uočiti razlike u plesnom stilu s obzirom na godine. Vrlo se često na zabavama znalo dogoditi da se djevojke skrivaju od pojedinih mladića koji lošije plešu, no ako su ih uspjeli zamoliti za ples, ni slučajno ih nisu smjele odbiti. Ovaj primjer navodimo zbog potpuno suprotnog iskustva dr. I. Ivančana objavljenog u već spomenutom članku o plesovima

Gupčevog kraja[19]. U istom članku spominju se najbolji plesači drmeša, pod nazivima **drmešari**, **tancuši** kao posebna atrakcija što se tiče ljepote, čvrstoće i atraktivnosti plesanja[20]. U Stažnjevcu nalazimo analogni primjer. Ovjde se drmešari zovu **oplečaki** (zbog oplečaka koje nose prebačene preko ramena i koji se prigodom brze vrtnje dižu), a umjesto drmeša oni virtuozno izvode čardaš te su pojam najljepšeg stila plesanja. Osim plesnih zabava, oplečaki su bili nazočni i na svim svadbama u Stažnjevcu i okolici, bez obzira što na njih nisu bili pozvani. Ulazili bi u prostoriju u kojoj se plesalo samo u trenucima kada se svirao čardaš te bi tada svojim virtuoznim plesom podizali atmosferu zabave na najvišu moguću razinu. Domaćini im nikada nisu zamjerali što su došli nepozvani, već su im čak i nosili hranu i piće izvan prostorije kojoj su bili svadbeni uzvanici. *Naročito je bilo atraktivno natjecanje oplečaka i muzikaša, tko će duže izdržati,* oplečaki plešući ili muzikaši svirajući. Nakon svakog prekida svirke oplečaki bi povikali **ŠTUK!** (nadoštukati), a muzikaši bi još više ubrzali čardaš. Slične primjere nadmetanja između muzikaša i plesača nalazimo i u objavljenoj literaturi[21]. Tijekom terenskih istraživanja 1991. godine imali smo priliku snimiti četiri stažnjevečka oplečaka. Njihova imena su objavljena u popisu kazivača na početku.

RUŽNO NA PLESNIM ZABAVAMA

Prema pričanju Stažnjevčana možemo zaključiti da nije bilo gotovo ni jedne zabave koja nije završila tučnjavom. Naročito je bilo opasno kada su u Stažnjevec došli mladići iz drugih sela. Ništa bolje nije bilo ni na proštenjima koja su pohodili Stažnjevčani. Čak i danas, kada govore o tim događajima, čine to s određenom prgavošću i ratobornošću, pogotovo kada spominju mještane susjednog Salinovca. Svađe su uglavnom nastajale zbog pokušaja plesanja s partnerima ili partnericama iz drugih sela, što rodbina istih nije blagonaklono gledala.

PRAZNOVJERJA VEZANA UZ PLES

Mještani Stažnjevca nekada su vjerovali u vile, vještice i druge nadnaravne sile te su čak i nosili i češnjak po džepovima kako bi se od njih obranili. S obzirom da ovdje govorimo samo o običajima pa tako i vjerovanjima vezanim uz ples, donosimo takav iskaz jedne sudionice razgovora: "Ima ljudi ko su videli coprnice kak plešu, moj tata naprimjer i to kak da su se venčale. Imale su kitice na glavi, šlajere, bele oprave i su se primile oko vrata i plesale kolo".

GLAZBENI SASTAVI

Zabilježili smo tri muzička sastava. U sastavu najstarijih i najomiljeniji **guslari** bile su tri violine, bajs i cimbale. Zatim tamburaši, koji su naslijedili guslare, ali nisu ni izbliza bili tako omiljeni, te najnoviji muzikaši koji smo i sami snimili u sastavu dvije violine, harmonika, bugarija, bajs i cimbale. Napominjemo da smo za svaku snimljenu pjesmu morali plaćati, što govori o dugoj tradiciji plaćanja svirača u ovom području, a poznato je i u kraju između Medvednice i Ivančice[22]. Na ovom mjestu donosimo autentičan iskaz jednog od kazivača o sviračima: "Prvi su bili guslari. Tri violine, bajs i cimbale, to je bila najstarija muzika, a poslije su bili tamburaši. Ovi *novi ti imaju dvije gusle (violine), harmoniku, kontru i bajs. Ti prvi guslari su bili poznati u* cijelom kraju, čak u Zagorju tam kod Zagreba. To su bili glasoviti mužikaši i svi su bili Stažnjevčani." A je li u ovim drugim selima okolo bilo još muzikaša? "Je bilo je". Jesu li njihovi sastavi bili isti kao Stažnjevečki ili drugačiji? "Po instrumentima su bili isti, ali nisu bili tak uhodani, jer ovi naši su sam to delali, oni su od jutra do mraka po gostima hodili i po zabavama. To je njihov posel bil."

Svirači su katkada izvodili razne šale, ali im se za to trebalo posebno plaćati. Tako postoji primjer kako su trebali ležati u snijegu i svirati, penjati se na krov, a od jednog harmonikaša su tražili da sjedi na harmonici i svira, što je ovaj na zaprepaštenje nazočnih i učinio.

PLES NA SVADBI

U Stažnjevcu je svadba ili gosti kako kažu domaći ljudi trajala tri dana, gdje je uz pjesmu i ples bilo mnogo običaja poput: skrivanja mlade, pogađanja i plaćanja mlade, njenog opraštanja od roditeljskog doma, mijenjanja svadbene kitice poculicom i slično. Tim običajima te samom procedurom svadbe bavit ćemo se nekom drugom prilikom, dok ćemo se sada posvetiti isključivo

onima vezanim uz ples i pjesmu. Prije svega valja istaći da su svi gosti na svadbi dočekivani i ispraćani specijalnim instrumentalnim muzičkim brojevima, tzv. **putnicama.** Prilikom dolaženja mladoženjine svite u mladenkinu kuću, a nakon obvezne procedure skrivanja, tj. zamjene mladenke, dolazilo je do plesanja ranije već spomenutog kola **Vankušeka** ili **Igra kolo u dvadeset i dva** u smislu provjere je li mlada šepava. To je poznati svadbeni običaj koji se izvodi u mnogim krajevima Hrvatske[23]. U trenutku kada iz mladenkine kuće idu na vjenčanje pjeva se pjesma opraštanja "**Zbogom oče, zbogom majko**", a prilikom odlaska u mladoženjinu kuću "**Kreću kola sa majčina dvora**". Jedan od najinteresantnijih dijelova svadbe je ples **Sikačica** (kuharica) koje ulaze u prostoriju s košarama, kruhom, tacnama pečenja, kolača i drugih namirnica držeći ih visoko iznad glave. One pri tome plešu, a ostali se pokušavaju domoći sadržaja tacni dok ih pratnja kuharica udara štapovima po ruci. Starješina i gosti zatim nastoje otkupiti sadržaj, a one, ako nisu bile zadovoljne količinom novca, nastavljale su plesati. Kada je hrana otkupljena, one bi nastavljale plesati još dva do tri plesa, za što su naravno morale platiti. Ako je ples sikačica i procedura oko tog najinteresantniji dio svadbenog veselja, onda je dolazak **mačkara** svakako najveseliji. Mačkare obavezno mladoj donose poklone, obično vreću s pepelom, zatim plate sviračima nekoliko plesova te svojim razuzdanim plesom i zabavljanjem nazočnih podignu atmosferu na najviši stupanj. Drmeš za sukačice, te ples mačkara spominje dr. I. Ivančan u radu o plesovima Gupčeva kraja[24].

PLES I PJESMA O OSTALIM OBIČAJIMA

U dijelu ovog rada u kojem govorimo, o mjestima na kojima se pleše te o vremenu kada se plesovi izvode naveli smo da je glavna plesna zabava od Božića do kraja veljače. Spominjemo i razne ophode koji se odvijaju u tom periodu. Jedan od takvih običaja su i **Kaladušeki.** Kaladušeki su odrasli momci koji u razdoblju od Božića do Svetih triju Kralja često sa sviračima obilaze kuće te ukućanima žele puno sreće, zdravlja, veselja te dobar urod u novoj godini. Pri tom često darivaju mlade djevojke jabukama **božićnicama** te na taj način izražavaju svoju naklonost. Pri tome pjevaju prigodne napjeve, a gdjekad i izvedu neku plesnu figuru. Sličan takav običaj ophodnje događa se na Svijećnicu, a glavni protagonisti u ovom slučaju su djeca. Dječaci i djevojčice lijepo obučeni nose **Majkicu** (kip Majke božje koji prenoći u određenom dijelu sela, pa se ljudi iz više kuća skupe oko njega i mole) od kuće do kuće i pjevaju određeni napjev, a ukućani ih darivaju.

O plesanju na Fašnik kazivači pričaju: "Išli su mačkari i još denes. Plesali su pred svakom hižom, a negdje i nutra. Išli bi u kuću, ak je bilo mesta pa bi tam zaigrali, a ak nije bilo mesta, pred kućom. Muzikaši su svirali, al sa decom muzikaši nisu išli. Onda su štapom pokazivali **tulika repa, tulika cima, tuliki klas** – još denes.

O PJESMAMA I NARODNOJ NOŠNJI

Pjesme smo podijelili u četiri kategorije. Uz već spomenute unutar svadbenog običaja, drugu kategoriju činile bi one vezane uz običaje ophoda. To su: "Svijećnica se približuje", "Fašnjak", "O sveta tri kralja", i "Dober vam večer gospodar". Napominjemo da posljednje dvije u drugim selima, malo drugačije melodije i teksta, nalazi dr. Vinko Žganec, a objavljene su u njegovom radu "Narodne popijevke Hrvatskog zagorja"[25].

U Stažnjevcu se vrlo rijetko pleše i pjeva u isto vrijeme, tako da možemo zaključiti da pjesma nije vezana uz ples u najvećem broju slučajeva. Ipak zabilježili smo tri takva primjera, i to uz plesove: **Ja sam sirota, Igra kolo u dvadeset i dva te Išla žena na gosti.** Posljednju, **Išla žena na gosti** donosi također dr. Žganec u već spomenutoj zbirci, ali u varijanti iz Sudovčine[26]. Pjesma "Sunčice zahaja, večerik dohaja" u drugim se selima pjeva drugačije nego varijanta iz Stažnjevca[27], a uz pjesmu "Djevojka je išla, za goru je zašla" čini najomiljenije narodne pjesme koje se pjevaju mimo plesa. Moramo naglasiti da su nas kazivači zasipali raznim pjesmama, od kojih su neke bile folklorni šlageri, neke potpuno strane ovim krajevima, neke novokomponirane, što možemo pripisati utjecaju radija te odlaženju mladića na odsluženje vojnog roka u različite krajeve bivše Jugoslavije.

Što se pak narodne nošnje tiče, sačuvane su dvije originalne ženske nošnje. Jedna je novijeg datuma, što možemo zaključiti prema čipki te novijim kupovnim materijalima iz koje je izrađena,

dok je druga vrlo stara te izrađena od domaćih materijala. Analizirajući nošnje došli smo do zaključka da je po tipu vrlo slična poznatoj bednjanskoj nošnji pohranjenoj u Etnološkom muzeju u Zagrebu. Muška nošnja nije na žalost sačuvana, ali posjedujemo njen vrlo precizan opis dovoljan za potpuno vjernu rekonstrukciju.

ZAKLJUČAK

Stažnjevec posjeduje, što je iz ovog rada vidljivo, bogatu plesno-pjevnu tradiciju koja s obzirom na lokaciju sela (pet km od Ivanca na glavnoj cesti prema Varaždinu) potvrđuje negdje izrečenu tezu kako su narodni običaji vrlo dobro sačuvani upravo u onim selima koja su smještena u blizini nekih većih upravnih centara. Na temelju prikupljenog materijala sa sigurnošću možemo ustvrditi da narodni plesni običaji sela Stažnjevec po svom karakteru u potpunosti pripadaju alpskoj plesnoj zoni, što smo zaključili komparirajući ih sa ostalim Hrvatskim područjima koja joj također pripadaju te sa primjerima iz susjedne Slovenije. Pri tome ne smijemo zanemariti ni utjecaje koji pripadaju mađarskom folkloru vidljive na primjeru čardaša te svakako gradskih modnih trendova opisanih u ovom radu.

BILJEŠKE I IZVORI

1. IVANČAN IVAN, **Folklor i scena,** Zagreb 1971, 14-15.
2. IVANČAN I., o.c., 55-56 (Prilog Mirka Ramovša).
3. IVANČAN IVAN, **Narodni plesni običaji u Hrvata,** Zagreb 1996, 96.
4. IVANČAN IVAN, **Narodni plesovi Hrvatske 2,** Zagreb 1963, 105-108.
5. IVANČAN I., o.c. (1), 57 (prilog Mirka Ramovša).
6. IVANČAN I., o.c. (3), 96-97.
7. IVANČAN I., o.c. (3), 97.
8. IVANČAN IVAN, "Narodni plesovi u Gupčevom kraju", **Narodna umjetnost X,** Zagreb 1973, 265.
9. IVANČAN I., o.c. (8), 265.
10. IVANČAN I., o.c. (8), 277.
11. IVANČAN I., o.c. (8), 262.
12. IVANČAN I., o.c. (1), 56 (prilog Mirka Ramovša).
13. IVANČAN I., o.c. (1), 56 (prilog Mirka Ramovša).
14. IVANČAN I., o.c. (8), 263-264.
15. IVANČAN I., o.c. (4), 127.
16. SREMAC STJEPAN, "O hrvatskom tancu, drmešu, čardašu i porijeklu drmeša", **Narodna umjetnost XX,** Zagreb 1983, 57-74.
17. IVANČAN I., o.c. (8), 289-295.
18. SREMAC S., o.c. (17), 58.
19. IVANČAN I., o.c. (8), 275.
20. IVANČAN I., o.c. (8), 273-274.
21. IVANČAN I., o.c. (8), 288.
22. IVANČAN I., o.c. (8), 272-273.
23. IVANČAN I., o.c. (8), 278-279.
24. IVANČAN I., o.c. (8), 277, 280.
25. ŽGANEC VINKO, "Narodne popijevke Hrvatskog zagorja, **Zbornih Jugoslavenskih narodnih popijevaka** 4:421, 423.
26. ŽGANEC V., o.c., 121.
27. ŽGANEC V., o.c., 28, 94, 104.

MIROSLAV KLEMM

Varaždin

725.9 (497.13)

UMJETNIČKI SPOMENICI OPĆINE IVANEC

Na području nekadašnje općine Ivanec nalazio se velik broj kulturnopovijesnih spomenika. Ponovnim ustrojem Varaždinske županije mnogi od njih sada se nalaze unutar administrativnih granica novih općina[1]. Tražeći korijene novostečene samosvijesti one ih smatraju vlastitim povijesnim nasljeđem na koje polažu pravo. Stoga će u ovome članku biti riječi o umjetničkim spomenicima na zemljopisnom prostoru današnje ivanečke općine[2].

Izvan granica današnje općine Ivanec ostala su neka gradska i ruralna naselja zanimljive urbane strukture, značajna arheološka nalazišta i vrijedni pojedinačni graditeljski spomenici. Među njima je svjetski poznato arheološko nalazište iz starijeg kamenog doba u spilji Vindiji pokraj Donje Voće, ruševine srednjovjekovnih utvrda u Cvetlinu i Kamenici, barokni i historicistički dvorci u Čalincu, Klenovniku, Maruševcu i Trakošćanu, te brojne kurije. Na zemljopisnom prostoru nekadašnje ivanečke općine ostale su i brojne crkvene građevine, među kojima je i za hrvatski narod posebno vrijedna crkva i samostan pavlina u Lepoglavi. To su još srednjovjekovne i barokne crkve u Bednji, Donjoj Voći, Kamenici, Klenovniku, Lepoglavskoj Gorici, Lepoglavskoj Purgi, Maruševcu, Ravnoj Gori, Višnjici i Vukovju.

Unatoč svemu na području današnje općine ostali su neki povijesno vrijedni i zanimljivi graditeljski spomenici[3]. Od monumentalnijih svjetovnih gradnji ostala je jednokatna kurija plemićke obitelji Faller iz 19. stoljeća u Pahinskom podno Ivanščice, a od sakralnih spomenika nekoliko crkava, kapela i poklonaca.

Najznačajniji kulturnopovijesni i umjetnički spomenici općine Ivanec su četiri veće crkve koje graditeljskim odlikama, kvalitetom dijela unutrašnje opreme i predmetima umjetničkog obrta zavređuju našu pažnju. To su crkva Svete Marije Magdalene u Ivancu, Svete Margarete u Maregčanu, kapela Svetoga Duha u Prigorcu i kapela Blažene Djevice Marije u Radovanu[4]. Sve ove građevine tijekom povijesti mijenjale su svoj vanjski izgled i unutrašnji raspored prostora, kiparsku i slikarsku opremu, te su do naših dana sačuvane kao spoj različitih graditeljskih oblika i umjetničkih stilova od gotike do historicizma.

U ovome članku obratit ćemo pozornost samo najvrednijim primjerima crkvene arhitekture, zidnog slikarstva, kiparstva i obrednog pribora. U stručnoj su literaturi do sada već iznjeti brojni podaci o njihovoj prošlosti[5], a znamo da za objavljivanje već čekaju gotovi rukopisi povijesti nekih od spomenutih crkava iz pera drugih autora.

Veličinom i značenjem najvrednija je crkva Svete Magdalene u središtu Ivanca nedaleko mjesta na kojem je nekad stajao dvorac obitelji Petheö de Gerse, kasnije Erdödya i Kukuljevića. Današnji oblik dobila je 1894. godine pregradnjom starije crkve iz 1670. godine koju je prema planovima varaždinskog županijskog inženjera Armina Lypoldta izveo čakovečki graditelj Petar Simon[6]. Arhitektonski ne osobito zanimljiva građevina križnog tlocrta s prostranim svetištem i bočnim kapelama ima u svojoj unutrašnjosti nekoliko povijesno značajnih i likovno vrijednih kiparskih i slikarskih djela. Veće su vrijednosti i neki obredni predmeti i primjerci crkvenog posuđa. Ostali dijelovi crkvene opreme, zidne slike, oltari, pojedinačni kipovi[7] i orgulje iz druge polovice 19. stoljeća nisu osobite vrijednosti[8].

Ne posebno značajnim, ali solidnim djelima kasnog 19. stoljeća možemo smatrati vitraje kojima su zastakljena prozorska okna u brodu, svetištu i bočnim kapelama ove crkve. Dok su prozori crkvene lađe i kapela ukrašeni stiliziranim geometrijskim i biljnim ornamentima, prozorska okna u svetištu imaju figuralne prizore. Prozor u apsidi ukrašen je likom Svete Marije Magdalene s križem i posudom s pomašću u rukama. Nad njom je prikaz Jaganjca na knjizi sa sedam pečata. Na bočnom prozoru svetišta je prizor s Arhanđelom Rafaelom i Tobijom, a nad njima je serafin. U donjem dijelu tog vitraja je natpis s imenom Ladislava Kukuljevića koji govori da je upravo on dao umjetnički ukrasiti crkvene prozore prilikom obnove crkve 1894. godine. Vitraji su rad bečke tvornice nasljednika Karla Seylinga.

U crkvi su i tri vrijedna kamenoklesarska rada. U niši zida pod pjevalištem je krstionica[9]. Njeno podnožje čine dvije kamene skulpture sjedećih lavova u punoj plastici koji na glavama nose bazenčić s reljefnom prednjom stranicom ukrašenom s dva kerubina. Anatomski doduše nezgrapna tijela i glave lavova odlikuju se pomalo rustičnim, ali brojnim plastičkim detaljima. Posebno su lijepo oblikovane lavlje grive koje u valovitim pramenovima prekrivaju trup životinja. Reljefni kerubini na vodoravnoj gredi bazena oblikovani su s mnogo manje plastičkih detalja i pomalo predimenzionirani. Zanimljivo je da su spomenuti dijelovi krstionice klesani od različitih vrsta kamena i radovi su dvojice kipara sklopljeni u zajedničku cjelinu. Po oblicima i klesarskom postupku sudeći stariji lavovi rad su vještijeg umjetnika s velikim smislom za vrijednost detalja koji združeni stvaraju snažan dojam na gledatelja. Reljefi kerubina na gredi pojednostavljeni su ukrasi očito manje nadahnutog i smislom za pojedinosti manje opterećenog majstora.

Dijelovi krstionice sigurno su ostaci iz starijih faza izgradnje crkve. Lavovi mogu potjecati još iz srednjega vijeka, a greda bazena je renesansna. Na potpornju pjevališta je kamena škropionica u obliku školjke, na čijem je gornjem rubu uklesan natpis na latinskom: PER VIRTVTEM HVIVS AQVAE LVSTRALIS DEFENDAT NOS DNVS OMNIBVS MALIS MDCLXXIII[10]. Ovaj jednostavni klesarski rad vrijedan je zbog oznake godine nastanka potvrđujući da je djelo iz vremena prije konačne pregradnje 19. stoljeća. Uzidano u južni zid crkvene lađe je još jedno značajno klesarsko djelo. To je nadgrobna ploča iz 1616. godine s reljefnim prikazom pokojnog Ivana Petheö de Gerse, nekadašnjeg vlasnika Ivanca. Dobro očuvana okomita kamena ploča pokazuje stojećeg sredovječnog muškarca u prirodnoj veličini. Na nogama su mu visoke vojničke čizme, a na tijelu izbočeni kovani oklop i dugačka vojnička haljina s kožnatim remenjem. Desna mu je noga pomaknuta naprijed, lijevom spuštenom rukom pridržava rukohvat sablje o lijevom boku, a u desnici mu je buzdovan. Na glavi nosi oblu kapu s perjanicom. Lice zaraslo u dugačku bradu i brkove okrenuto mu je gledaocu. Na stoliću muškarcu s desne strane je vojnička kaciga s perjanicom. S desna u visini glave je i reljefni grb obitelji[11]. Sastavnim dijelom nadgrobnog spomenika je i nad njim uzidana manja četvrtasta kamena ploča natkriljena plastički oblikovanim kerubinom. Na njoj je latinski natpis: HIC IACET GENEROSUS AC NOBILIS DOMINUS IOANNES PETHO DE GERSE OCCUBUIT ANNO AETATIS SUAE QUADRAGESIMO DE X DECEMBRIS ANNO 1616. Nadgrobnik Ivana Petheö de Gerse je u našim stranama solidno kiparsko djelo te vrste. Pomalo neprirodna impostacija lika i kruti položaji ruku doduše umanjuju dojam cjeline, ali su mase prilično uravnotežene i stabilne. Vješto klesani detalji odjeće i oružja pokazuju kiparsku vještinu umjetnika koju svjedoče i karakterne crte samouvjerenog vojnika iskazane snažnim kiparskim izrazom u oblikovanju lica s naglašenim očima i jakom bradom i brkovima. Iako zasad neutvrđenog autorstva, nadgrobni spomenik Ivana Petheö de Gerse potvrđuje univerzalnost europskog umjetničkog prostora koji je i na našem tlu dao djela stilski oblikovana u slijedu uobičajenih primjera suvremene kiparske produkcije[12].

Iz vremena prije zadnje obnove crkve devedesetih godina 19. stoljeća sačuvane su pod novijim naličem[13] zidne slike u stilu rokokoa, dijelom otkrivene u novije vrijeme. Na bočnim zidovima crkvene lađe, te svodu i zidu pjevališta nalaze se još dobro očuvane slike s biblijskim scenama, prikazima svetaca i simbola Kristove muke na križu. Na jednom dijelu svoda pod pjevalištem naslikana je scena Velikog potopa s Noinom lađom, a pod njom natpis: ETEVASI EGO SOLA. Na drugom dijelu svoda je lik bradatog muškarca što rukom pokazuje na štap oko kojeg se ovija zmija. Uz prizor je natpis: ASPECTV SANAT. Na bočnim stranama zida pjevališta su likovi svetaca. U okomitom četvrtastom medaljonu urešenom rokajima s desne strane je prikaz krajolika s kamenim mostom i crkvom pred kojom stoji Sveti Ivan Nepomuk s križem i palminom grančicom u rukama. S desna mu lebdi anđelčić. Pod medaljonom je natpis na latinskom: ORI TUO FACITO OSTIA & C ECCL 23 V 28. Na lijevoj strani je u jednako oblikovanom medaljonu prikaz krajolika s brežuljkom s vinogradom i gorućom kućom udarenom munjama, pred kojim stoji Sveti Franjo Ksaverski raširenih ruku. Pod nogama su mu mali likovi ovce i vola, a s lijeva dugački štap. Pod medaljonom je djelomično oštećeni natpis na kajkavskom: FRANZ XAVERI BLAGOSZLOVI NASZ. (Slika 1) Na središnjem dijelu zida pjevališta naslikan je trokutasti medaljon odrezanih vrhova, urešen također rokajima. U njemu je prikazan Jaganjac Božji kojem su sa strana vinova loza, žito, trska i ruže, a nad njim na križu

Župna crkva Sv. Marije Magdalene

1. Crkva Svete Magdalene u Ivancu, zidna slika na zidu pjevališta, Anton Douetscher 1779. godine

simboli Kristove muke, ranjena stopala, srce, ranjene ruke, Veronikin rubac, koplje, spužva sa žući i šibe. Nad stopalima je latinski natpis: CONCEDO TOTUM.

Zidne slike na pjevalištu najvredniji su likovni ukras ivanečke župne crkve. Sačuvane tek djelomično daju naslutiti ljepotu crkvene lađe prije naknadnog naliča koji danas umanjuje vrijednost prostora svojim slabo slikanim ornamentima i likovima Evanđelista. Ove zidne slike svjedoče o solidnoj likovnoj naobrazbi slikara Antona Douetschera koji ih je naslikao 1779. godine[14]. Uobičajenim likovnim postupkom kasnoga baroka on je prikazao scene s likovima uopćenih i svima poznatih fizionomija, finim potezima kista i dobrim koloritom.

U ivanečkoj crkvi Svete Magdalene čuvaju se i vrijedni primjerci obrednih predmeta i crkvenog posuđa[15]. Lijepa pokaznica iz 17. stoljeća izrađena od pozlaćenog srebra i urešena poludragulјima ima ovalnu osnovicu s iskucanim biljnim ornamentima. Stupić s profiliranim nodusom nosi gornji dio pokaznice kojem je u središtu ovalni ostensorij pred kojim je okvir s četiri poludragulja. Oko ostensorija je vijenac s plastički oblikovanim likovima anđela i kerubina, a iza njega okvir od plamtećih zraka svjetla. Na vrhu je ovalni medaljon s križem, uokviren plamtećim zrakama, i u njemu je Kristov monogram. Fino oblikovani relikvijar iz 17. stoljeća, izrađen od iskucanog srebra, ukrašen je poludragulјima. Ovalnu osnovicu resi urezani isprepleteni vijenac i cvjetovi. Nad profiliranim nodusom ovalni je gornji dio s vijencem stiliziranih

pozlaćenih oblaka s poludraguljima ispred srebrnog vijenca iskucanih oblaka i traka svjetla. Na vrhu mu je križić s poludraguljem na sredini. Vrijedan primjerak obrednog posuđa je lijepi kalež iz 18. stoljeća. Izrađen je od iskucanog i lijevanog pozlaćenog srebra. Razvedena kružna osnovica urešena je iskucanim biljnim ornamentima, poludragim kamenjem i s tri emaljirana medaljona s biblijskim prizorima. Profilirani nodus urešen je iskucanim rokajima. Košarica kaleža ima iskucane biljne ukrase i palmete između kojih su poludragulji i četiri emaljirana medaljona sa scenama iz Biblije. Čaška kaleža je glatka i pozlaćena. Zanimljiv je i kalež od pozlaćenog srebra sa šesterostranom profiliranom osnovicom i glatkom čaškom nad nodusom kome je na donjoj strani osnovice urezan natpis: G. D. P. A. GORANSZKY F.F. 1703.[16]

Značajna građevina Ivanca je i pokraj crkve stojeći župni dvor, četvrtasta jednokatna građevina s trijemom na istočnoj strani. Na ulazu je kameni portal. Na dovratniku su urezana različita pismena i godina1681., a na luku portala imena Adama Petheö i Judite Balagović. Taj dovratnik stajao je nekada na južnom bočnom zidu crkve Svete Magdalene.[17]

Kapela Svetoga Duha iznad sela Prigorca pod Ivanščicom svojim izuzetnim položajem na vrhu visokog brijega određuje lik cijelog krajobraza. Jednobrodna gotička građevina s istaknutim višestranim svetištem s potpornjacima vjerojatno potječe iz kraja 14. stoljeća[18]. Na sjevernom zidu svetišta sačuvan je izvorni gotički prozorčić sa šiljatim lukom, a tornjić nad brodom, vrata i prozorska okna oblikovana su u kasnije vrijeme. Prostor crkve ispunjavaju u naše vrijeme dva arhitektonski građena drvena oltara sa stupovima, plastičkim figurama i slikama. U svetištu je oltar Svetoga Duha s plastičkim likovima anđela i kerubina kojemu je na retablu uljena slika na platnu s prizorom Silaska Duha Svetoga, a na zabatu prikaz Svetoga Trojstva. Lijevo u crkvenoj lađi je oltar Krunice Majke Božje s figurom Marije s Isusom na retablu i Arhanđela Mihovila na zabatu. Krasi ga i bogata reljefna biljna ornamentika. Od uništenog oltara Svetog

2. Kapela Svetoga Duha u Prigorcu, drveni rezbareni oltari iz 17. stoljeća

3. Crkva Svete Margarete u Margečanu, pokaznica od pozlaćenog srebra s poludraguljima iz 18. stoljeća

Vida s desne strane broda očuvana je samo uljena slika na platnu s prikazom svečeva mučeništva[19]. Od oltarne plastike u crkvi je i oštećeni lik sveca koji pripada glavnom oltaru na kojem su u naše vrijeme dva lučno svedena otvora ispunjena novovjekim sadrenim kipićima Srca Isusova i Srca Marijinog.

Oltari kapele Svetoga Duha nad Prigorcem vjerojatno su djela naših domaćih drvorezbara izrađena u prvoj polovici 17. stoljeća. (Slika 2.) Još odišu renesansnim duhom iskazanim u konstrukciji i plastičkim detaljima. Pokazuju određenu vještinu majstora u arhitektonskoj gradnji retabla i zabata, te oblikovanju figura. Raskošno rezbareni ornamenti, reljefni cvjetovi i voće, fino oblikovani uvojci kose i nabori odjeće anđela i kerubina odudaraju od još omalo kruto postavljenih likova Marije i Arhanđela Mihovila na oltaru Krunice Majke Božje. Uljena slika na platnu s prikazom Silaska Duha Svetoga na glavnom oltaru slab je slikarski rad zagrebačkog slikara E. Weingartena iz 1893. godine[20]. Slika s prizorom Mučeništva Svetoga Vida s nekadašnjeg oltara na desnoj strani crkvenog broda dobro je umjetničko djelo iz prve polovice 17. stoljeća, solidno građene kompozicije i dramatično pokrenutih likova. U tornju kapele Svetoga Duha nad Prigorcem nalazi se zanimljivo lijevano brončano zvono iz 17. stoljeća. Na donjem mu je rubu reljefni natpis: NICOLAVS BOSET VRBANVS CELEAE ME FVDIT ANNO 1686.

Na uzvisini uz rijeku Bednju u središtu sela Margečana nalazi se crkva Svete Margarete. Barokna, jednobrodna uzdužna građevina s tornjem i kapelom uz južni zid dovršena je u današnjem obliku u 19. stoljeću i svojim se arhitektonskim odlikama ne ističe posebno među crkvenim zdanjima ivanečkog kraja. Unutarnja oprema crkve, drveni oltari, propovjedaonica i orgulje radovi su iz druge polovice 19. stoljeća, prosječna drvorezbarska djela u stilu historicizma. Na južnom zidu svetišta uzidana je spomen ploča s latinskim natpisom koji je ocu Stjepanu, umrlom 1837. godine, posvetio Metel Ožegović Barlabaševački. Pod natpisom je reljefni grb obitelji[21]. Margečanska crkva Svete Margarete posjeduje i veoma zanimljive primjerke obrednih predmeta, među kojima su neki urešeni posvetnim natpisima i godinama nastanka. (Slika 3.) Veoma lijepa pokaznica od pozlaćenog srebra, urešena poludraguljima, ima plitku osmerostranu osnovicu na kojoj su četiri reljefne aplikacije u obliku medaljona. Stupić s profiliranim nodusom nosi gornji dio pokaznice s ostensorijem u obliku srca. Sprijeda mu je okvir od malih iskucanih oblačića na kojima su pričvršćena dva klečeća anđela i kerubin. Na plamtećim zrakama svjetla s križićem na vrhu su ukrasni poludragulji. Lanulu nosi mali kerubin. Najstariji je ciborij od pozlaćenog srebra iz 17. stoljeća. Na gornjem dijelu njegove šesterostrane osnovice urezani su cvjetovi, Marijin i Isusov monogram, a na donjem godina 1670. Lijep kalež od pozlaćenog srebra s natpisom koji izravno upućuje na crkvu Svete Margarete u Margečanu ima na donjem dijelu šesterostrane osnovice urezan tekst: S. MARGARETHA SVB BELA 1707[22]. Njegovu šestostranu osnovicu krase iskucani biljni ornamenti. Profilirani nodus ima reljefni ures u obliku školjke, a glatka čaška stoji u košarici s reljefnim prepletom vijenaca lišća i voća.

Veoma zanimljiv je kalež s urezanim natpisom na donjem dijelu osnovice: 1721 SIGISMVS KROGH F.F. ARARAE S BARBARAE IN SVPERIORI SZERIE[23]. Umjetnički je posebno

4. Kapela Blažene Djevice Marije u Radovanu, drveni obojeni oltar iz 18. stoljeća s gotičkom Madonom u središnjoj niši

Karitas dvor Sv. Ivana Krstitelja (u izgradnji)

pažljivo oblikovan kalež kojemu je čaška u košarici izrađenoj na proboj s cvjetnim ukrasima i ljudskim likovima. Rese je prikazi Svetoga Antuna s malim Isusom, bradatog muškog lika i žene glave prekrite maramom. Na donjem dijelu osnovice urezan je natpis: CALIX CAPELE SANCTI ANTONVS IN THVS IVDITH BALAGOVICH DE IAP[24]. Veoma vješto i s mnogo detalja izrađeni profil muškarca i žene na košarici kaleža prikazuju Ivana Petheö de Gerse i Juditu Balagović Japransku.

Crkva Svete Marije u Radovanu, smještena na istaknutom brežuljku u središtu sela, velika je građevina križnog tlocrta s visokim tornjem i bočnim kapelama. Barokna crkva, pregrađena u današnjem obliku u 19. stoljeću, opremljena dijelom oltarima iz istoga vremena u svetištu, ima ostatke starijih zidnih slika s fragmentiranim prikazima Navještenja, Susreta Marije i Elizabete i Čuda Majke Božje Radovanske te veoma lijep drveni oltar iz 18. stoljeća ukrašen brojnim figurama. Glavni, arhitektonski oblikovani, oltar crkve smješten je pod svodom svetišta oslikanom kao i drugi dijelovi crkve u 19. stoljeću prizorom Navještenja Mariji[25]. Izrađen je od drveta, urešen marmorizacijom i pozlatom. Sa strana su mu, naslonjeni na zidove, dva luka ophoda prema apsidi nad kojima su likovi Svete Judite i Svetog Ivana Krstitelja s jaganjcem u punoj plastici. Visoko svetohranište urešeno je reljefnim prikazom kaleža s hostijom u viticama vinove loze. U središtu retabla, između stupova koji nose profiliranu slomljenu gredu sa zabatom oltara, visoka je niša s kipom Majke Božje s Isusom. (Slika 4.) Nad nišom je plastički oblikovani vijenac s Marijinim monogramom, a na atici oltara četverolisni okvir sa slikom Obraćanja Svetoga Pavla. Sve dijelove oltara krase plastički likovi anđela i kerubina.

Monumentalnost, složenost arhitektonske kompozicije, te figuralni i slikarski ukrasi ovoga oltara ukazuju da su ga radili vješti i likovno obrazovani majstori upoznati s uobičajenim umjetničkim postupcima svoga vremena. Možda je to i rad nekog varaždinskog drvorezbara i njegovih suradnika, ali o tome nemamo pismene potvrde. Skladne proporcije likova, fino oblikovanje lica, kose i nabora odjeće odaju solidnu naobrazbu i kiparsko nadahnuće koje je ovdje, među svim dosad spomenutim oltarima, došlo do najljepšeg izraza. Stoga ga možemo

smatrati ljepšim drvorezbarskim djelom na tlu današnje općine Ivanec. Posebno je zanimljiv i vrijedan drveni kip Marije s Isusom u niši retabla. To je ustvari gotička skulptura[26], skladno umetnuta u barokni arhitektonski okvir oltara. Lijepe proporcije kipa, lagano svinuta linija tijela, uvojci kose, nabori odjeće, govore o veoma kvalitetnom skulpturskom djelu još neutvrđenog umjetnika 15. stoljeća. Malo predimenzionirane barokne krune na glavama Marije i Isusa ipak ne umanjuju opći dojam ove vrijedne skulpture.

Na pjevalištu crkve je lijep pozitiv s jednim manualom, građen u stilu rokokoa. Visoko, drveno, marmorizirano trodjelno kućište blago je izbočeno na sredini. Na vrhu mu je snažni lomljeni profilirani vijenac. Okomite svirale u gornjem su dijelu prospekta zaklonjene drvenim, na proboj oblikovanim drvenim zavjesicama. Pozitiv je 1777. godine izgradio mariborski orguljar Simon Ottonischer[27].

Povijesno značenje Ivanca, nekadašnjeg središta političkog i društvenog života šireg zemljopisnog prostora, daleko je veće nego u naše vrijeme. Možda je to samo okolnost ovog razdoblja u kojem je Ivanec izgubio značaj upravnog središta cijelog kraja pod Ivanščicom, a ono ne mora trajati vječno. Ivanec je i nadalje uporište svih kulturnih i umjetničkih dostignuća budućnost s vrijednim zalogom prošlosti koja će ih omogućiti. Stoga vjerujemo da će u njemu i na prostoru koji mu pripada u budućnosti nastati značajni graditeljski i drugi umjetnički spomenici koji će dokazivati da su vrijedni povijesne tradicije kojoj su intelektualni sljedbenici.

BILJEŠKE

1. To su općina Bednja, Donja Voća, Klenovnik, Lepoglava i Maruševec.
2. Zemljopisni prostor današnje općine Ivanec prostire se od sela Škriljevca na istoku do Žarovnice na zapadu i od sela Horvatsko na sjeveru do vrha planine Ivanščice na jugu.
3. Najznačajniji među njima, plemićki dvor obitelji Petheö de Gerse, kasnije Erdödyja i Kukuljevića, te na kraju dijelom vlasništvo Ladislava Šabana, građen je od 16. do 19. stoljeća. Oštećen je tijekom Drugog svjetskog rata i srušen 1959. godine, a zemljište, na kojem je stajao, pretvoreno je u gradski park. Imao je oblik nepravilnog peterokuta s dvije kule i tri dvokatna krila koja su zatvarala dvorište. U novije vrijeme iznijeta su mišljenja o mogućoj gradnji faksimila dvorca, čime bi Ivanec ponovo dobio značajnu građevinu kao središte svoje urbane organizacije koja je njegovim rušenjem potpuno poremećena.
4. Veličinom svjedoči da je u prošlosti bila važno proštenište. U posjedu Kulturnopovijesnog odjela Gradskog muzeja Varaždin zanimljiva je nabožna sličica s prikazom ove crkve, bakrorez na papiru iz 18. stoljeća.
5. IVAN KUKULJEVIĆ, Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih zgradah i. t. d. u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1891., Gjuro Szabo, Spomenici kotara Ivanec, Vijesnik hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 1919., Ladislav Šaban, Pogled u prošlost Ivanca, Ivanečki kalendar, 1977.
6. Spomenica crkve Svete Magdalene u Ivancu, započeta 1668. godine.
7. Kip Srca Isusova u niši na pročelju crkve izradio je zagrebački kipar Dragan Morek.
8. Crkvena oprema u stilu historicizma nalazi se u brojnim crkvama u sjevernoj Hrvatskoj. Većinom su to tzv. tirolski oltari, šablonski izrađivani proizvodi, koji su u našim crkvama u drugoj polovici 19. stoljeća zamijenili vrijednije drvorezbarske radove iz ranijih stilskih razdoblja. Sadašnji glavi oltar i oltare u kapelama ivanečke crkve izradio je 1894. godine Josef Runggaldier iz Sv. Ulrich-Grödena u Tirolu.
9. GJURO SZABO, Spomenici kotara Ivanec, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 1919, str. 54.
10. Isto.
11. Na štitu je patka između dva rogoza. Nad štitom je kaciga s krunom, a iznad nje patka. Uokolo štita je plašt.
12. Veoma slične, u nekim detaljima gotovo identične nadgrobne su ploče Baltazara Vragovića u župnoj crkvi Svetoga Jurja u Maruševcu i Benka Turoczyja u župnoj crkvi Svetoga Marka u Vinici.
13. Crkvu je iznova oslikao Josip Muravić iz Zagreba.
14. IVAN KUKULJEVIĆ, Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih zgradah i. t.. d. u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb, 1891., str. 66.
15. GJURO SZABO, Spomenici kotara Ivanec, Zagreb, 1919., str. 54.
16. Ovaj se kalež u naše vrijeme koristi za obrede u filijalnoj kapeli Svetog Duha nad Prigorcem.
17. GJURO SZABO, Spomenici kotara Ivanec, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, Zagreb, 1919., str. 55.
18. DIANA VUKIČEVIĆ-SAMARŽIJA, Gotičke crkve Hrvatskog zagorja, Zagreb, 1993., str. 188.
19. Oltar Svetoga Vida uništen je paležem 1943. godine. Njegov nekadašnji izgled vidljiv je na fotografiji objavljenoj u knjizi Anđele Horvat "Između gotike i baroka", str. 389.
20. Spomenica crkve Svete Magdalene u Ivancu.
21. Na štitu je uspravljeni dvorepi lav sa sabljom u desnoj i vijencem lovora u lijevoj šapi. Nad štitom je kaciga s krunom, a iznad nje isti lav. Uokolo štita je plašt.
22. Pusta Bela, danas ruševine srednjovjekovne ivanovačke utvrde nad rijekom Bednjom istočno od Margečana.
23. Danas selo Cerje Tužno u općini Vidovec. U mjestu je znamenita kapela Svetog Antuna s vrijednim štukaturama iz 18. stoljeća.

24. JUDITA BALAGOVIĆ, umrla 1673. godine, bila je žena Ivana Petheö de Gerse, vlasnika Ivanca. Oznaka IN THVS, urezana na dnu osnovice kaleža, vjerojatno imenuje kapelu Svetog Antuna u selu Tužno, poznatom i kao Cerje Tužno.
25. Svodovi crkvenog broda i kapela oslikani su medaljonima s prizorima iz Marijinog života, te likovima Svetih otaca.
26. Oltar je obnovljen prije nekoliko godina, pa su gotički oblici došli do punijeg izražaja. Ponovnim bojenjem, prema izvornim nalazima, uklonjeni su naknadni premazi koji su nekoč krivo interpretirali detalje Marijinog lika.
27. LADISLAV ŠABAN, Spomeničke orgulje na području gornje Hrvatske, Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske br. 8/9, Zagreb, 1982/1983, str. 113.
    Ottonicherov pozitiv iz 1765. godine u nedalekom Zelendvoru je uništen, a orgulje iz 1777. godine u Petrijancu su uklonjene.

FRANJO HRG

Ivanec

78 (497.13)

GLAZBENI ŽIVOT U IVANCU

Na početku napominjem da ovo izlaganje nema pretenzija potpunije dokumentarnosti i podrobnosti u prikazivanju ivanečkoga glazbenog života. Da bi bilo i takvo, bilo bi potrebno prikupiti, ali prije i pronaći, moguće sačuvane dokumente iz prijašnjih desetljeća, pa i stoljeća. Autor to, ovaj put, nije mogao učiniti među inim i zbog rada na dovršavanju ove godine objavljenih knjiga,[1] *a osim toga je u ovu temu za znanstveni skup "Ivanec 1396.–1996." ušao – rečeno športskim žargonom – kao rezerva. U ovom će se izlaganju, prema tome, pretežito iznositi tek natuknice o ivanečkom glazbenom životu u prošlosti i sadašnjosti.*

Izvor podataka za ovo izlaganje djelomično je članak Rudolfa Rajtera "Pjevačka i muzička društva u Ivancu".[2] *Mnoge sam posljednjih desetljeća prikupio i sam, kao novinar i glazbeni urednik Radio-Ivanca, a neke i objavio u novinama,*[3] *u zagrebačkom časopisu za duhovnu glazbu "Sv. Cecilija" te u više godišta "Ivanečkoga kalendara". Poslužio sam se i dokumentima i bilješkama iz privatne Rajterove ostavštine, dobivši je svojedobno na uvid od njegove udovice Zore.*

Evo najprije nekoliko podataka o narodnoj glazbi, o čemu sam svojedobno pisao i u "Ivanečkom kalendaru".[4] Poznato je, uzgred rečeno i prilično točno, da su Zagorci po prirodi muzikalni, a o Voćancima se kaže da pjevaju "u zboru" ako se nađu zajedno bar troje ili trojica. Tako je bilo nekad, tako je još i danas. Pjevalo se i u mojoj rodnoj kući, osobito u duge zimske večeri, kraj tople peći, kad bi moj otac završio dnevni rad u kolarskoj radionici. Majka Marija ponajčešće je "vodila", pjevala "viđu" (napjev), moje sestre i ja "prilagali" joj, a otac Rok "basirao". Iz tih ranih svojih godina sjećam se i mnogih pjesama koje sam kasnije našao u zbirci V. Žganca "Narodne popijevke Hrvatskog zagorja."[5] Zapisao ih je više i po pjevanju moje majke, što ja nisam ni znao jer sam tada bio na školovanju u Zagrebu.

U Žgančevoj je zbirci Ivanečki kraj dostojno zastupljen. Bez obzira na to jesu li pjesme lirske ili pak epske (kakvih je razmjerno mnogo manje), odatle je među više od 1100 objavljeno ukupno čak 325 napjeva i tekstova te njihovih varijanata i podvarijanata, a od toga 71 s područja današnje općine Ivanec. Mjesta su im zapisivanja bila Jerovec (22), Ivanec (16), Prigorec (16), Osječka (5) i Radovan (3). Ostala naselja Žgančevih zapisivanja bila su Bikovec, Cerje Nebojse, Crkovec, Donja Voća, Druškovec, Jurketinec, Kamenica, Kapelec, Purga, Višnjica Donja i Žarovnica, koja su sada u drugim općinama.

Uz narodnu glazbu povezuje se koliko-toliko tamburaška glazba, a svakako folklorni ples. U Ivancu je 1919. osnovan prvi tamburaški orkestar. Djelovao je pet ili šest godina u tadašnjem popravnom domu – sada je to Odgojni dom "Pahinsko". Pokušaj obnavljanja tamburaške glazbe – i kao mjesnoga orkestra te u Osnovnoj školi – pamti se opet poslije 2. svjetskog rata, ali bez značajnijih rezultata. Posljednjih godina kvalitetan je tamburaški zbor u Radovanu, u tamošnjem Društvu prijatelja glazbe i narodnih običaja "Lompuš". Izvornu narodnu glazbu njeguje i seoski sastav KUD-a "Croatia" u Prigorcu. Oba u svoj kraj vraćaju i cimbal (u lokalnim govorima *cimbuli*). U oba ta društva zapažene su i folklorne skupine. "Lompuševi" tamburaši izvode uz to i autorsku tamburašku glazbu i transkripcije.

Folklor se u 2. polovici 80-tih godina posebice nijetio u "Jedinstvu", jednome od već bivših ivanečkih kulturno-umjetničkih društava, koje je imalo i zapaženijih nastupa i uspjeha. Međutim, najznačajniju zamisao ono nije ostvarilo, a bila je – snimiti izvedbu stilizirane "Zagorske svadbe" sa svojim tamburaškim zborom, čak ni samo tonski, a kamoli i slikovno.

U to isto vrijeme i još koju godinu kasnije bio je u Ivancu najzapaženiji i najkvalitetniji tamburaški orkestar u KUD-u ITAS. Snimio je te objavio i dvije tonske kazete, s nizom pretežito narodnih pjesama i plesnih komada te nekoliko autorskih skladbi, što je sve i sad dio redovitoga glazbenog programa na ivanečkom Radiju.

Pjevački zbor KUD RUDOLF RAJTER

Priređivale su se, a u manjem opsegu još uvijek se priređuju, folklorno-umjetničke smotre općine Ivanec "Poleg jedne velke gore". Bitan im je dio bilo predstavljanje i narodne glazbene baštine. Tijekom njihovih pripremanja i odvijanja magnetofonski je zabilježeno više desetaka i narodnih pjesama i plesnih komada, i starih izvornih, i novijih. Zapisi su sačuvani u Radio–Ivancu te čekaju svoju analizu, obradbu i valorizaciju.

Podataka iz prošlih stoljeća, posebice dokumenata, poznato je malo, barem dosad. Neke donosi Ladislav Šaban u "Povijesti ivanečkog grada",[6] gdje u *bilješkama* pod br. 8, pišući o Ladislavu Kukuljeviću, navodi ovo:

"Da je Ladislav doista osnovao ivanečko tamburaško društvo, više ne bih mogao potvrditi, ali nije isključeno. Činjenica je koju sam kao dječak doživio ne jednom, da su uoči imendana moga djeda i bake ivanečki tamburaši navečer dolazili u dvor svirati, na opće veselje svih »dekla« i ostale kućne čeljadi, pa se živo »tancalo« a tamburaši su čašćeni vinom."

U toj *bilješci* Ladislav Šaban, koji se rodio 1919., spominje *djeda,* ali to nije bio Ladislav Kukuljević, jer je on umro 1896. godine, a da i nije imao djece osim kćerke koja je umrla skoro nakon rođenja. Zacijelo je riječ o bratu mu Božidaru Kukuljeviću, u čijem "su životu glazba i knjiga bili glavni sadržaji. Namjerno sam – piše dalje Šaban – glazbu stavio na prvo mjesto, jer je on bio glazbeno natprosječno nadaren, obdaren izvanrednim opernim bas-baritonom golemog volumena i snage te divne obojenosti (...) Pričali su mi da su se u gradu tresla stakla na oknima kad bi zapjevao, prateći se uvijek sam na klaviru. (...) U ivanečkom je gradu posjedovao tri klavira i jedan harmonij; jedan je od tih klavira bio naša kulturno-povijesna svetinja – klavir poznatog ilirskog skladatelja Ferde Livadića, na kojemu je skladana poznata ilirska budnica, »Još Hrvatska ni propala,« kako svjedoči muzikolog Kuhač, a predaja hoće da je na tom klaviru svirao sam Franz Liszt kada je 1846. posjetio Livadića u Samoboru. Božidar je skupio i značajnu zbirku nota vokalne i operne literature, domaće, slavenske i svjetske. (...) Glazbom se bavila i njegova velika obitelj – supruga Klara i njihovih šestoro djece (Marina,[7] Zlatka, Ivana, Ladislava, Branimir i Radovan), svi su pjevali i svirali. Mnogom je posjetiocu posjet u Ivancu ostao u nezaboravnoj uspomeni baš po tom pjevanju cijele obitelji."[8]

Organiziranije glazbeno djelovanje počelo je u Ivancu oko 1900. godine s osnivanjem limene glazbe Dobrovoljnoga vatrogasnog društva, koja je izvodila pretežito koračnice i ponešto plesne skladbe. Nakon prekida 1918.–1924. orkestar je djelovao do 1942. godine, kada su u ratnom paležu vatrogasnog doma izgorjela i glazbala. Međutim, 1938. osnovana je i druga limena glazba, na tadašnjem Rudniku. Bila je kratka vijeka, ali je obnovljena 1947. godine, no rad joj je zamro također uskoro, već u sljedećem desetljeću. Neki od tadašnjih glazbenika i sada se sastaju, uz njih i mlađi – iz Limene glazbe u Lepoglavi i učenici, ali sviraju samo na sprovodima.

Također na prijelazu stoljeća dobila je ivanečka župna crkva sv. Marije Magdalene Hefererove orgulje s deset registara, dobre dispozicije i dostatnoga zvukovnog volumena za svoj prostor, s mijehom na nožni pogon, naknadno na električni. Sada su, međutim, u poprilično lošem stanju i trebala bi im temeljitija obnova.

Oko 1970. godine djelovao je u Ivancu i dječji harmonikaški orkestar u okviru Područnog odjeljenja Muzičke škole iz Varaždina, kojem je začetak bio 1965. u tečaju harmonike, glasovira i solfeđa pri Osnovnoj školi a zatvoreno je 1971. Sada Ivanec ima samostalnu Osnovnu glazbenu školu "Ladislav Šaban", koja potkraj svake školske godine ima javne učeničke glazbene priredbe, tzv. javne produkcije. Osnovana je i djeluje pri Narodnom sveučilištu "Đuro Arnold".

Prvi pjevački zbor djelovao je u Ivancu dvadesetih godina. U okvirima DVD osnovan je ponovo 1936., ali je smetao vlastima te je raspušten već nakon dvije godine. Ponovni pokušaj osnivanja zbora u vrijeme 2. svjetskog rata također nije donio trajnijega ploda, a i sljedeći je zbor djelovao kratko, samo od 1951. do 1954. godine. Tek 1977. godine Ivanec je napokon dobio stalan mješoviti pjevački zbor. Osnovan je kao jedina sekcija Kulturno-umjetničkog društva, koje je prvih godina bez imena, samo s naznakom svojega mjesta Ivanca, a kasnije je dobilo naziv "Rudolf Rajter". Redoviti su članovi zbora i učenici Glazbene škole "Ladislav Šaban". Taj je zbor gotovo stalan sudionik i hrvatskih zborskih smotri, te postiže i zapaženije uspjehe. I njegove izvedbe dio su repertoara i fonoteke Radio-Ivanca, koji je osnovan 1969. godine te, među inim, poklanja odgovarajuću pažnju i domaćoj glazbi i domaćim solistima i ansamblima.

Na satu klavira

Zanimljiv je podatak iz rukopisne školske spomenice da je u Prigorcu, selu u ivanečkoj općini najjužnijem i na najvišoj nadmorskoj visini, oko 1932. godine, istodobno s Narodnom čitaonicom, osnovana pjevačka družina. Ona je čak – povodom Dana Crvenog križa – zajedno s tamburašima iz "Pahinskog" 1933. priredila svečani koncert u Sokolskoj dvorani u Ivancu. Vijest o koncertu objavljena je i u tadašnjem tisku,[9] a citira je i M. Kraš u svojim Prilozima".[10]

Inače je tada u Ivancu bilo više koncerata, uglavnom komorne glazbe, u svratištu "Ivančica", a kako je već i navedeno, muziciralo se i u dvorcu Kukuljevićevih sve dok 1943. nije spaljen. Iz toga razdoblja pamti se i tzv. jazz-orkestar, zapravo mali plesni sastav kakvih je sličnih bilo i kasnije, a ima ih i sada.

Iz tih godina potječe i neslužbena ivanečka himna "Poleg jedne velke gore". Kajkavske stihove napisali su Pavica Hrazdira i Ivica Šmalc, a skladatelj je Rudolf Rajter. Ona je s godinama nadaleko postala toliko poznata i popularna da je mnogi smatraju narodnom pjesmom. S djelomice izmijenjenim napjevom i tekstom, koji također nije posve izvoran, čak ju je i V. Žganec[11] u navedenom djelu objavio kao narodnu, premda je analizom zaključio da to vjerojatno nije. Na temelju mojega kasnijeg uvida u dokumente u spomenutoj Rajterovoj ostavštini sve su nedoumice oko toga riješene, a sažetak je objavio V. Jagarić u časopisu "Naše planine".[12]

O današnjem ivanečkom glazbenom životu u užem smislu jedva se može govoriti, barem kao o kontinuiranom i koncertnom. Povremeno se ipak priređuju i koncerti – vokalni, instrumentalni i mješoviti, s nastupima i lokalnih i drugih sastava i solista.

Djeluju tri pjevačka zbora, ali nastupaju ponajviše tek prigodimice, s tim što samo zbor KUD-a "Rudolf Rajter" priređuje i redovite godišnje koncerte, a odlazi i na gostovanja. Crkveni zbor pjeva na misama. Dječji iz Osnovne škole Ivana Kukuljevića Sakcinskog rijetko nastupa izvan školskih priredbi, a u višedesetljetnoj povijesti imao je brojne nastupe na regionalnim i republičkim glazbenim smotrama te osvajao i nagrade. Osim njih, povremeno se okuplja skupina umirovljenica te i uvježbava jednostavnije pjesme, uglavnom za interne priredbe u Klubu umirovljenika s njegovim narodnim glazbenim sastavom.

U gradu su tri uvjetno koncertna prostora. Izvanredne je akustike župna crkva sv. Marije Magdalene s Hefererovim orguljama.[13] Za komorne priredbe akustički je odličan prostor amfiteatra Srednje škole. Dobra je i dvorana čitaonice u Knjižnici "Gustav Krklec" Narodnoga sveučilišta "Đuro Arnold", u kojoj je od ovogodišnjeg proljeća glasovir "Bösendorfer", nabavljen iz ostavštine dr. Brune Županića.

BILJEŠKE

1. HRG, FRANJO – (1) Rieči z melina živlienja, panorama kajkavskoga pjesništva poleg jedne velke gore; (2) Ivanečki govor i rječnik /Ivonjski goavar i riečnik (dijalektološko-leksikološki rad). Ivanec, 1996.
2. RAJTER, RUDOLF – Pjevačka i muzička društva u Ivancu. Zagorski kalendar 1961. Zagreb, 1961.
3. Večernji list, Varaždinske vijesti, Vjesnik
4. HRG, FRANJO – Glazbeno nasljeđe. Ivanečki kalendar (IK) 1977, Ivanec, 1977.
5. ŽGANEC, VINKO – Narodne popijevke Hrvatskog zagorja, Zagreb – (1) napjevi 1950., (2) tekstovi 1952., (3) Uvodna muzikološka studija 1971.
6. ŠABAN, LADISLAV – Povijest ivanečkog grada, II, IK 1986.
7. Majka L. ŠABANA – op. F. H.
8. ŠABAN, nav. dj., III, IK 1994.
9. Varaždinske novosti broj 187, 6. srpnja 1933.
10. KRAŠ, MARIJAN – Ivanec – prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine. Varaždin, 1996., str. 106.
11. nav. dj., svuda pod br. 433.
12. JAGARIĆ, VLADIMIR – Planinarske pjesme. Naše planine 3–4, Zagreb, 1989., str. 79–80.
13. Obnovljene su potkraj 1996. – op. F.H. 1997.

F R A N J O   H R G

Ivanec

800.87:808.62 (497.13)

O NEKIM POSEBNOSTIMA IVANEČKOGA GOVORA

Ovaj dijalektološki rad prikazuje neke od značajnijih posebnosti *kajkavskoga govora hrvatskog jezika,* kakvim se u Hrvatskom zagorju u međusobnom ophođenju služe starosjedioci *Ivanca* i okolice, i stariji i mlađi. S drugima, kojima to nije materinski jezik, svi međutim govore štokavski ili nekakvom "gospodskom", općom, zajedničkom, svima razumljivom kajkavštinom, svojevrsnom kajkavskom *koine.*

Ivanečki govor, tj. ***ivônjski gòavar,*** arhaičan je ***iekavsko-ekakvski*** govor, s tri pokretna naglaska i prednaglasnom dužinom, s 20 jednostavnih i složenih samoglasničkih fonema, s dugim refleksima staroga glasa "jat" u dugim slogovima te kratkima u kratkim. Po tome pak što ivanečka varijanta upitne zamjenice za neživo *kaj* (što) glasi *kòa,* mogao bi se nazivati i ***kòakavski*** .

Prav za prav, najrajši bi vum se tua pavedal pa ivonjski, eli znom da me ne bi doasti razmeli. Ktoamu, ivonjski goavar je nie književni, pa bi mi i pone rieči sfalele, i gli unie štere su najboalje stručne. Mi gaj Ivonjščuni takvi niti niemume, nie num gaj niti trieba za une a čem se med suabum spaminume. Nem rekel da nej bile moači i pa ivonjski reči i takve rieči kak, na priliku, samoglasnik *ili moarti* kondicional, *eli bi se tua zgavarile mujne drugač:* sòme,glasnik, kundiciunál. *Zate vum niti nem dalje gavaril pa ivonjski. A se tua, i još više, moare se i pračitati v knige, štera je zišla za ivonjsku 600-lietnicu.*

Zapravo bih vam najradije sve to rekao *ivanečki,* ali znam da me ne biste dovoljno razumjeli. Usto, ivanečki govor nije književni, pa bi mi i mnogo riječi uzmanjkalo, upravo onih koje su najstručnije. Mi ih, Ivančani, takvih i nemamo, i ne trebaju nam za ono o čemu međusobno razgovaramo. Neću reći da se i ivanečkim govorom ne bi mogle reći i takve riječi kao, na primjer, *samoglasnik* ili možda *kondicional,* ali bi se to izgovorilo malo drugačije: *sòme,glasnik, kundiciunál.* Zato vam i neću nadalje govoriti *ivanečki.* A sve to, i još više, može se i pročitati u knjizi, koja je izašla o ivanečkoj 600. obljetnici.

Ivanečkim govorom, tj. *pa ivônjski,* govori se, ponajprije, u Ivancu *(v Ivônjce).* Područje su mu, nadalje, zapadna prigradska naselja Lančić *(Lônčič),* Knapić *(Knâpič),* Gečkovec *(Gé,čkavec),* Vuglovec *(Vôglavec)* i Kaniža *(Kaníža / Kuníža);* na istoku Punikve, *(Punikve,),* Ivanečko Naselje, Ivanečki Vrhovec *(Vrhûavec)* i Salinovec *(Salìnavec);* na jugoistoku Vitešinec *(Viteši:née,c),* te na jugu Prigorec *(Prìgarec)* i istočno od njega Ivanečka Željeznica *(Že,lieznica).* Godine 1991. bilo je, prema tadašnjem popisu, na cijelom tom području približno deset tisuća žitelja.

Po tome kako je kajkavske govore razvrstao Stjepan Ivšić, ivanečkom je govoru mjesto u skupini zagorsko-bednjanskih govora. Od njih je dijalektološki dosad iscrpno obrađen samo *bednjanski,* tj. govor naselja Bednja s okolicom. Osim toga, govor Klenovnika prikazao je Ivan Knežević, a svojega rodnog Bedenca u rukopisnim bilješkama ima Josip Paljak.

Sa svoja tri naglaska i dužinom, isključivo prednaglasnom, te analogijom prema M. Lončariću, *ivanečki* je *govor* tipa A.b.1. O naglašenosti je izrazito ovisan njegov vokalizam, što je, pače, jedna od najznačajnijih posebnosti toga govora.

Svi naglasci mogu biti na svakom slogu unutar riječi, a osim toga se ograničeno i prenose na neke prijedloge i predmetke. Promjene njihovih mjesta te kvalitete i kvanitete značajno djeluju na vokalizam. U ovom radu svaka se naglašena riječ navodi s odgovarajućim naglasnim znakom nad slovom samoglasnika koji je nosilac naglaska, no inače se ti znakovi ne bilježe. Zakonitosti u naglasnim promjenama i naglasnim tipovima riječi mogle bi biti tema i za posebnu studiju.

Ivanečki naglasci ponešto su duži od standardnih, te je *ivanečki govor* donekle sporiji od mnogih drugih u hrvatskome jeziku. Ponekad je čak dvojbeno nosi li neka riječ kratki naglasak ili

akut, je li polusloženica, složenica s iznimno dva naglaska, ili se možda radi pače o dvjema riječima.

Kratki naglasak intonacijski je neutralan. Ovdje mu je znak kosa crtica udesno prema dolje: *bràt* (brat), *kòa* (što).

Akut je dugi naglasak, intonacijski gotovo neutralan, ravnoga ili jedva neznatno silaznog tona. Znak mu je kosa crtica udesno prema gore: *pár* (par).

Dugi silazni naglasak podjednak je hrvatskome književnom. Melodija mu silazi približno za kvartu. Znak mu je ovdje »krović«: *dvâ* (dva).

Dužina je intonacijski silazna, i jačinom i duljinom podjednaka silaznom naglasku. Nalazi se isključivo u slogu neposredno ispred onoga koji je naglašen akutom. Označuje se dvotočjem iza samoglasnika: *pi:sál* (pisao), *du:šá* (duša), ali se ne bilježi iza dvoglasnika *ie* i *ua* jer su uvijek dugi te u prednaglasnom položaju silazno intonirani: *papieváti* (pjevati), *frhuačóam* (vrhom krošnje, *Ijd).*

Ivanečki govor ima sve osnovne samoglasnike, kao i hrvatski književni jezik: *i, e, a, o, u,* te otvoreno *e* (u ovom radu *e* s potpisanim "zarezom": *e,*). To je srednji otvornik između *e* i *a,* otvoren nekad više, nekad manje, katkad i gotovo izjednačen s *a* ili – ako nije naglašen – donekle reduciran. Prevladavanje *a* ponajviše je izrazito u zanaglasnim položajima iza nepčanika te je u pridjevnom sufiksu *ev* i u nekim padežnim nastavcima već gotovo i završeno, ali je ipak Ivančanima još uvijek u svijesti osnovni glas *e,* pa će ga i kao srednje, "normalno" *e* i artikulirati ako im sugovornik nije ivanečki kajkavac. U zapadnoj varijanti *ivanečkoga govora* toga izjednačivanja nema, nego se zadržava *e*-glas: *vûjče,v* – *vûjčav* – *vûjčev* (ujin, prema *vûjča, hipok.* ujo); *kaláč* – *keláč* (kolač). Djelomično je tako i u južnoj, prigorečkoj varijanti gdje se svi otvornici u pravilu izgovaraju šire nego drugdje.

Nadalje su u *ivanečkom govoru* najmanje četiri, a uvjetno i još pet jednosložnih dvoglasnika, te barem četiri troglasnika. Višesložnih samoglasničkih podjednakih kombinacija unutar riječi gotovo i nema, osim u složenicama kojima prvi dio samoglasnikom završava a drugi počinje: *paèe,sti pa+èe,sti, paiem pa+íem* (pojesti, pojedem). U ovom se radu – i zato, a i iz tehničkih razloga – složeni samoglasnici ne označuju nikakvim posebnim znakom. Naglasak pak piše se nad prvim slovom, bez obzira na to što se proteže na cijeli slog, uz više ili manje reduciranu jačinu drugoga, odnosno ostalih otvornika: *kòa* (što), *trèe,ji* /*trèe,iji*/ (triju).

Dvoglasnici su *ie, ee,, oa, ua: kìe* (tko), *dèe,* (gdje), *kòa* (što), *tûa* (to). Osim toga, u nekim položajima iza otvornika izgovaraju se poluvokalno *i* i *j,* te su uvjetno dvoglasnici s reduciranim *i* /*i*/ također *ei, e,i, ai, oi* i *ui* /*ei, e,i, ai, oi, ui*/. Isto tako uvjetno, troglasnici su *iei, ee,i, oai* i *uai* /*iei, ee,i, oai, uai*/. Svi takvi primjeri ovdje se bilježe s *j: dèjžđ* /*dèišć*/ (dažd), *vê,j* /*vê,i*/ (sada), kràj /*krài*/ (kraj), *hójc* /*hóic*/ (hojc, uzvik za skretanje konja udesno), *fûj* /*fûi*/ (fuj), *trèe,ji* /*trèe,ii*/ (triju), *zlíej* /*zlíei*/ (izlij), *ròaj* /*ròai*/ (roj), *nûaj* /*nûai*/ (nemoj).

Prema 5 osnovnih otvornika *ivanečki govor* ima tako najmanje 10, odnosno, uvjetno 19 jednostavnih i složenih samoglasnika, pa i još jedan više, dakle 11 a uvjetno čak 20, jer je to ponekad i *r.*

Bez obzira na naglašenost i dužinu, o čemu ovisi hoće li ovdje ili ondje stajati ovaj ili onaj samoglasnik, postoje ovi njihovi ostvaraji:

i	*u, ua, ui, uai*	*r*
e, ie, ei, iei	*o, oa, oi, oai*	
e,, e,i, ee,, ee,i	*a, ai*	

Općenito se u naglasno neutralnim slogovima, koji ne nose naglasak ni dužinu, nalaze samo jednoglasnici, pa i samoglasno *r,* koje je takvo samo u prednaglasnim slogovima, ali i tada uvjetno, zato što se neposredno pred njim izgovara i neutralni samoglasnik *šva* koji se naziva i poluglasnikom te označuje kao ə. Izgovor je tako zapravo /*ər*/: *prvák* /*pərvák*/ (prvak). Zanaglasni je ostvaraj najčešće *er: rè,zder* (razdro), *òaber* / *aber* (povrh, iznad), a inače *e,r: vè,rt* (vrt), *pê,rvi* (prvi), *mé,rla* (umrla), *ve,:rbá* (vrba).

Jednako se ostvaruje i *r* iz praslavenske skupine **čr: čê,rv* (crv), *črvîvi* (crvljiv), *čé,rni* (crni), *črnják* (crno vino). Iznimno je *ir* u *církva* (crkva), no u naglasno neutralnim slogovima izvedenica također je /ər/: *crkvê,ni /cərkvê,ni/* (crkveni), *Crkvê,njak* (Crkvenjak, *top.*).

Od dvoglasnika samo *ee,* i *oa* mogu biti i dugi i kratki, a samo dugi *ie* i *ua: nèe,šči* (netko), *kòa* (što), *nîeki* (netko), *rûaža* (ruža). To vrijedi i za troglasnike s istim rasporedom prvih dvaju glasova (treći je uvijek *i/j,* točnije /i/): *trèe,ji /trèe,ii/,* (triju); *ròaj /ròai/* (roj), *nîeki* (netko), *zlíej /zlíei/* (izlij), *nûaj /nûai/* (nemoj). Drugi višeglasnici mogu biti kratki i dugi, npr. *kràj /kràì/* (kraj), *dâj /dâi/* (daj), *paglê,j /paglê,i/* (pogledaj), *né,jdi /né,idi/* (ne idi) itd.

S obzirom na naglašenost i dužinu, samoglasnici su i samoglasničke skupine – 1) neutralni, 2) kratkonaglašeni, 3) dugi:

1.	*i*	*e, e,*	*u*	*o*	*a*	*r /ər/, (ir)*
2.	*i*	*e, e,, ee,, ei, e,i, ee,i*	*u*	*o, oa,ai, oi*	*a, ai*	*(er, e,r)*
3.	*i*	*e, e,, ee,, ie, iei, ei, e,i*	*u, ui*	*oa, ua, uai*	*a, ai*	*(er, e,r, ir)*

Uz drugo, ova tablica, ako se čita okomito, djelomično pokazuje i moguće, redovitije samoglasničke alternante s obzirom na naglašenost. Primjerice, ako neki neutralni slog kojemu je nosilac glas *e* postane naglašen, on može ili ostati takav ili se mijenja u neki drugi: *zlejàti, zlèe,jal, zlíej, paglê,j /paglê,i/* (izliti, izlio, izlij, pogledaj). Drugačije samoglasničke promjene, npr. alternante *a/o/u* pod djelovanjem nazala, navode se u daljnjem tekstu.

Posebno su u *ivanečkom govoru* značajni refleksi *jata.* U dugim je slogovima dvoglasnik *ie,* a u kratkima *e, e,* i *ee,: rîeč* (riječ), *delìti* (dijeliti), *vè,čer* (večer), *dèe,d* (djed).

Kao *e*-glas od *jata,* vlada se u pravilu i svako drugo *e,* bez obzira na podrijetlo, bilo da je etimološko, postalo od prednjega nazala ili kako drugačije, pače i kada je sekundarno, nepostojano, na mjestu *a* u hrvatskom standardnom jeziku, kao u *pe,:tée,k,* Gjd *pe,:tká* (petak, petka), *dèe,kla,* Gmn *dekíel* (sluškinja).

Od *e*-glasova rijetko se u prednaglasnim slogovima nalazi srednje, a češće je otvoreno *e /e,/* te u dugim slogovima katkad *ie: seníca* (sjenica), *dečínski* (djetinji), *dieté,* (dijete). Otvoreno *e /e,/* redovito je i prema *a* u naglašenom predmetku *raz / rez,* a inače je tu najčešće *a: rè,zder* (razdro) – *razdríeti* (razdrti), *ré,sparek* (rasporak) – *raspariti* (rasporiti). U varijantama je ponajčešće i u prednaglasnom položaju *e: rezdríeti.*

Ponegdje se *e/ie* nalazi i na mjestu književnoga *i: krumpíer* (krumpir), *tîenta* (tinta), *lesìca* (lisica), ali je *lesják / lisják.*

Prema *o* ostvaruje se samoglasnik *a* u većini neutralnih slogova, kao i u ruskom književnom jeziku: *vadà* (voda), *pad njím* (pod njim), *kaláč* (kolač), *čé,rnaga* (crnoga, Gjd). Po tome bi se ivanečki govor mogao nazivati i ***akavski.*** Alternacija *oa* redovita je posvuda osim u zapadnijem dijelu gdje je na tim mjestima ponajčešće *e: keláč, čé,rnega.*

Na mjestu pak naglašenoga ili dugog *a* ispred nosnih suglasnika *m, n, nj /n'/* i još ponegdje nalazi se *o: srôm* (sram), *lònc* (lanac), *brónje,* (branje, berba), *žuto:njée,k* (žumanjak). U kratkim neutralnim slogovima takvo *a/ou: num* (nam, enkl. Dmn), *pundîeljek* (ponedjeljak). Tako je pače i u instrumentalnom nastavku ž. r. imeničke i pridjevne deklinacije u jednini, gdje se krajnje *m* izgubilo: *z vadó* (s vodom), *z mládu krâvu* (s mladom kravom). Alternacija *o/u* ostvaruje se i ako je podrijetlo otvornika vokalno *l* ili stražnji nazal: *bòha* (buha) – *buhín* (buhinji), *ro:ká* (ruka) – Ijd *rukó.* I u ponekoj riječi gdje se to ne očekuje nađe se *o* ili *u: môli mulíeni* – usp. *pôni puníeni* (mali malešni – pun puncat), *vògel* (ugao). A *e* se nalazi u *stròaha* (streha) prema *oa(.*

Neke riječi ipak i zadržavaju *a,* npr. *sramòata* (sramota), prema *srôm* (sram), ali je *nàsrumet* (sramota; sramotno); *dûam* (dom) – *dòama* (doma, kod kuće) – *damáči* (domaći). Ima i dvostrukosti, npr. *aldumáš / aldamáš* (piće u znak slavlja na završetku posla).

Uz promjenu naglaska u *lanèe,c* (lonac) *aua* pred nazalom, što je, zapravo, normalna alternanta glasa *o:* Gmn *lúanec* (drugo je *lònc:* lanac). U riječi *plàmen* (plamen) stoji *a* vjerojatno pod djelovanjem istoznačne dublete *plàven.*

Na mjestu *a* stoji *u* u riječima *pupíer* (papir) i *òabud* (obad), a prema *o* u zamjenici *kùliki* (koliko) i sličnim riječima.

Prema infinitivnom sufiksu *ova* stoji *uvà/òava,* a u prezentu je *u: kupuvàti* (kupovati), *kòavati* (kovati) – *kupúje,m, kùje,m*. Glagoli pak sa sufiksom *ava* zadržavaju *a: daza:váti* (dozivati) - *dazávum.*

U *rè,št* (rest, zatvor) nestalo je *a*. U glagolu *vèe,ruvati* (vjerovati) gubi se *u: vèe,rje,m* (vjerujem).

O otpada na kraju priloga *kàk* (kako) i svih sličnih. Ispada u niječnom prezentu *nè,mre,m* (ne mogu), prema *mòare,m* (mogu).

Zijev se uklanja umetanjem glasa *v: pâvuk* (pauk). Ostaje u prezimenima *Bregaìč* (Bregović) i *Malaìč* (Maloić).

Traga ni najreduciranijem *j*, kojim bi se zijev uklanjao, nema u većini oblika u složenicama od glagola *èe,sti* (jesti) kojima je prvi dio na samoglasnik: *paèe,sti* (pojesti), *paíem* (pojedem), osim u 3mn. Tu se *j* iz temeljnog oblika čuva: *jedó* (jedu) – *pajedó, a nalazi se i u drugim složenicama: razjiedáti* (razjedati).

U brojevima 11–19 ispada *a* uz umetanje reduciranoga *i /i/*, iza kojega se ostvaruje nosno-mekonepčani alofon glasa *n*, ovdje */h/: jedanêinst /jedanêihst/* (jedanaest).

Sažimanje je redovita pojava, posebice u vezi s varijantama otvornika *i: gaspá* (gospođa, ospoja), *má* (moja), *čí* (čiji), *me* (mi je), *me,* (me je), *íem* (jedem), *íem 'ecde,m* (idem), *nê,m* – 1. *expnd-7 é,jde,m* 10 *ìde,m* (ne idem), 2. *expnd-7 è,bum expnd-7 e, bòde,m* (neću biti).

Proteze su *v, j, h: vùra* (ura), *vûhe,* (uho), *vùlica* (ulica), *Jàdun* (Adam), *Jôna* (Ana), *Jè,nđel* (Anđel), *Jûrša* (Urša), ali je *Vrbòn* (Urban). Ne prejotiraju se etimološko inicijalno *o* ni *i: òasa* (osa), *imèe,ti* (imati).
Protetsko *h* nalazi se pred zvonačnikom *r* i njegovom alternacijom *er / e,r* i u početnom položaju i u složenicama: *hrđâvi* (hrđavi), *hè,rvati se,* (hrvati se), *pahè,rvati se,* (pohrvati se). Ima i dvostrukosti *h/v: hûpati se, / vûpati se,* (uzdati se, usuditi se).

Ponekad se *v* kao prijedlog i predmetak produljuje u naglašeno *vu: vù nje,ga* (u njega), *vû me, (u me), vûjti* (pobjeći, ne: ući). Kao prijedlozi pak nikad se ne produljuju *k* i *s: k kûmu* (ka kumu), *s sônce,m* (sa suncem). Kao predmetak katkad se može produljiti i *s*, ali ne pokretnim *a* ili *e* nego *o sòkrvica* (sukrvica).

Pri eventualnom pisanju *ivanečkim govorom*, npr. u poeziji, bilježimo glasove samo standardnim slovima hrvatske abecede, pa tako i */e,/* slovom *e*. Samo *e* pišemo i za dvoglasnik */ee,/*, dok u svim drugim višeglasničkim kombinacijama bilježimo sve njihove sastavne dijelove.

LITERATURA

1. HRG, F. – Ivanečki govor i rječnik / Ivonjski goavar i riečnik. Ivanec, 1996.
2. IVŠIĆ, S. – Jezik Hrvata kajkavaca. Zagreb, 1936.
3. JEDVAJ, J. – Bednjanski govor. *HDZ 1*. 1956.
4. KNEŽEVIĆ, I. – Značajke govora klenovničkog kraja. *Klenovnik – 750 godina – 1244.–1994.* Klenovnik 1995.
5. LONČARIĆ, M. – Kaj – jučer i danas. Čakovec, 1990.

STJEPAN HRANJEC

Čakovec

398.8 (497.13)

LIEPE IVANEČKE SELE VU POPIEVKI

Književnost je zrcalo narodne duše. Koliko god ova istina izgledala poradi uporabe izlizana, ona je činjenica što se uvijek iznova potvrđuje. Ako je pisana književnost mozaik individualnih sudbina pojedinaca, usmena književnost tumači i predstavlja kolektiv, puk, narod u interpretaciji, pa i kreaciji nadarenoga, najčešće anonimnoga pjevača/pjesnika. Posebice pak se ta "kolektivna intima" u svakom narodu kondenzira u usmenoj pučkoj popijevci. Ni Horvatsko zagorje – usred koga će Matoš zapjevati: "Duša moja zagorski je kraj" – nije u tome iznimka, štoviše, potvrđuje se najzornije.

U rukama mi Akademijino izdanje (1952.) Žgančeve knjige **Narodne popijevke Hrvatskog zagorja** (1. knjiga-tekstovi, 2. knjiga-napjevi). Da i nije drugo ostavio svome narodu, zasluga bi akademika Vinka Žganca neizmjerljiva bila samo time što je pozapisao narodne popijevke, poglavito kajkavske, od Koprivnice, Velike Kaniže i Štrigove do Sv. Ivana Zeline i Krapine. Te njegove knjige nisu samo terenska građa, one su bitan, presudan segment u konstituiranju ne samo zavičajne, nego i nacionalne, hrvatske kulture; prisjetimo se što je za Međimurje značila prva Žgančeva knjiga **Hrvatskih pučkih popijevaka iz Međimurja** (1916.) kad su "veliki" u Trianonu 1919. krojili zemljovid Europe!

Eto, usred toga opjevanoga kajkavskoga areala, te hrvatske Arkadije, Hrvatsko je zagorje, pobliže – područje oko gradića Ivanca. U spomenutoj knjizi predstavljena su pjesmama i pjevačima ova mjesta na području bivše općine Ivanec: Bednja, Bikovec, Cerje Nebojse, Crkovec, Druškovec, Donja Višnjica, Donja Voća, Ivanec, Jerovec, Jurketinec, Kamenica, Lovrečan, Osječka, Prigorec, Purga, Radovan, Ves i Žarovnica. U tim mjestima Žganec je pozabilježio, računajući i varijante, 250 napjeva.

U ovoj nas prigodi zanimaju tekstovi; Žganec ih je usustavio prema metričkom kriteriju, od četveraca do četrnaesteraca i heterosilabičkih pjesama. Klasifikacije usmene književnosti, pa onda i njena prikazba, uvijek je bremenita problemima jer naprosto nema općeprihvaćenoga modela u okviru pojedinog usmenoknjiževnog oblika. Metrički kriterij nije najsretniji, bolje reći, opravdan je samo kao popratni sustav notnim zapisima. Kada pak popijevke želimo predstaviti kao umjetnost riječi (govora), preglednije će biti opredijelimo li se za motivsko-tematski ustroj. No prije toga uz ove Žgančeve zapise nekoliko pripomena.

U popriličnom broju zapisa tekst je necjelovit, pjevač je započeo motiv ili pak je upamtio samo uvodnu formulu i dalje se nije mogao prisjetiti napjeva. Šteta, jer time nije uspostavljena zaokružena cjelina.

Među pjevačima/pjevačicama očito je nekoliko iznimnih pojedinaca koji su Žgancu otpjevali više dobrih pjesama: među njima izdvajamo Jagu Makovec (1896.) iz Bikovca, Magdu Posavec (1870.) iz Druškovca, Katu Patrčević (1884.) iz Donje Voće, Maru Hranić (1872.) iz Prigorca, Stjepana Biškupa (1867.) iz Lovrečana, Katu Šimunić (1872.) iz Jurketinca i druge. To samo potvrđuje činjenicu o darovitim pojedincima u ruralnoj zajednici, koji su ne samo reproducirali nego su i sami stvarali popijevke na poznati motiv ili **vižu.**

Niz tekstova potvrđuje očitu sličnost (varijantnost) s usmenim popijevkama u Međimurju, pa i u Hrvatskom pomurju, među kajkavskim Hrvatima u Mađarskoj. Činjenica je važna i za Međimurje i za Hrvatsko zagorje: prvo, time se na najbolji način potvrđuje međimurska pripadnost matici, a glede pak Zagorja, da takvi motivi nisu ni lokalni ni individualni nego segment ukupnoga kajkavskoga korpusa.

Što se samih zapisa tiče, Žganec je ponegdje nastojao što vjernije prenijeti samoglasnički sustav (prijeglasi, diftongizacija), no pravi, vjerni (ili što vjerniji) zapis bednjanskoga govora, primjerice, izuzetno je složen. S druge strane, u popijevkama je obilje štokavizama (i slovenizama), što je očito "dug vremenu" – popijevke su zapisivane nakon Drugog svjetskog rata kada

se, poznato nam je, u "jugoslavenstvu" na kajkavštinu – i na narječje uopće – gledalo kao na subverzivnu pojavu. Dakle, već su sami pjevači autocenzurirali napjeve i Žganec je, jasno, takav tekst vjerno zapisao. Recimo, seljak Ivan Kušen-Petak (1903.) iz Jerovca pjevao je ovako:

Hrvatsko zagorje,
ravnice i gorje,
taj lijepi kraj
moj je zavičaj.

Unatoč tome u Žgančevoj knjizi ostaje velika većina popijevaka koje ruhom i duhom predstavljaju svoje nositelje. Određen ih je broj prigodnica, dakle pjesama koje se izvode za kakva godišnjeg blagdana ili goda: najviše je novoljetnih trikraljevskih, jurjevskih, prastarih ladarskih popijevaka u kojima se spominje staroslavensko božanstvo Lado. Tu su potom uspavalice i napitnice, a među posleničkim u desetak se inačica javlja **Sonce ide, Marja ne,** u kojoj se – razgovarajući sa suncem – djevojka žuri da bi težacima donijela **zajtreka, obeda** i **južinu.** Posleničkima su bliske tzv. socijalne pjesme, književnopovijesno činjenično vrijedne jer su očuvale spomen na klasne, kemtske odnose, na težak život zagorskoga muža. Primjer: **Gospoda štibricu zbiraju** (pj. 423e).

Umjetničkom se vrijednošću izdvajaju tri motivska ciklusa: prvi je misaoni, drugi ljubavni a treće pak šaljive pjesme. Prvi je ciklus brojem najslabije zastupljen ali su mu zato poruke najsnažnije, najdublje, primjerice u popijevci **Oj, ti tožni človek** (br. 167):

Oj ti tožni človek,
zakaj si na svetu?
Ti si tak na svetu
kak rosa na cvetu;
kak rosa na cvetu
kak roža na vrtu.
Vetrek nam potpuhne,
rosicu otepe,
sunjčece pak greje
rožica povene.

Zimica te stere,
bodec te prebode,
bodec te prebode,
smrca te pretegne.
O(d) tebe pobegne
oček i mamica,
oček i mamica,
bratec i sestrica.
Bratec i sestrica
sa tva rodbinica.

Ljubavnih je popijevaka najviše, što se samo po sebi razumije, i to u bogatom ugođajnom rasponu, od čežnje do prošlosti. Među ljepšima ističu se: **Saki ide svojom k meši** (303, Prigorec), **Zrasla mi je hruškica** (175, Donja Voća). Nego, poveći ih je broj čije se varijante (ili obratno!) mogu naći u Međimurju, recimo: 359 (Bednja): **Lepa Jana se šetala** (–Šetala se lepa Jana); 68 (Bikovec): **Zorja moja zorja** (–Sprevajaj me draga); 398 (Cerje Nebojse): **Jutro rano ja se stanem majno pred zorjo** (istoimena u Međimurju); 188 (Kamenica): **Mesec sveti ober kleti** (isto); 213 (Crkovec): **Oj trnina, trnina** (–Oj kopina, kopina) i slično. Primjeri govore o živim međusobnim svezama dva kajkavska područja pri čemu je –jer je isti govor posrijedi – vrlo lako i često dolazilo do međusobnih preplitanja i utjecaja.

Općeniti je stereotip da je kajkavac, kontinentalac, žabar samo sjetna, melankolična duša, sklona samo sumornim tonovima. Pa su se u skladu s tim forsirale samo tugaljive, baladične pjesme koje su potvrđivale taj unaprijed stvoren stereotip. No, narodna kajkavska popijevka zna biti i vedra, peckava pa i satirična i zato je razložno izdvojiti zaseban ciklus šaljivih, podrugljivih narodnih popijevki i u ovoj Žgančevoj knjizi: **Žena mouža** (292c; isti motiv u Međimurju), **Kom si ödil, de si bil** (171), **Stara baba žervi goni** (282) i druge slične. Šala u takvim popijevkama nije sebi svrhovita, njome narodni pjevač u vedrom tonu ismijava nenaravne pojave u svojoj zajednici.

A to su samo najdominantniji motivi.

Doba u kome živimo, ovo računsko, čip-vrijeme, plaća cijenu za svoj probitak: plaća je potiskivanjem, zaboravljanjem duhovnih vrijednosti, napose pak onih koje su tradicijska baština

"zaostale" ruralne sredine. Posljedice su tu: od Žganca mi u ivanečkim lijepim selima, barem meni nije poznato, nemamo studioznijih zapisa usmene, narodne popijevke. Zna se reći – pa ona se više ne stvara, tek je samo konzervirano kulturno dobro. No, pitati nam se – kako znamo da je tako kad nemamo zapisa nego tek pretpostavke? Preostaje nam, dakle, da se oslonimo na ove Žganćeve zapise iz 1947., 1948. u konstituiranju duhovne kulture jedne sredine koja je već tada pokazala svoju snagu, vitalnost, neuništivost i ljepotu. A i sada bi – tek, trebaju joj njeni glasnogovornici!

LITERATURA

1. Vinko, Žganec (mr.): Hrvatske narodne pjesme – kajkavske, m. h. 1950.

MAGDALENA LONČARIĆ

Varaždin

92(=862) (497.13)

IVANEC I OBITELJ KUKULJEVIĆ

DOLAZAK PLEMIĆKE OBITELJI KUKULJEVIĆ NA PODRUČJE IVANCA

Oko 1500. godine dobila je mađarska obitelj Petheö de Gersse od kralja Ivaniša Korvina belsko i ivanečko vlastelinstvo. Kad je 1730. godine ta obitelj izumrla, njezina imanja došla su pod kraljevski fisk koji ih je 1740. prodao grofu Ladislavu Erdödyju za 80.000.- forinti (1, 2).

Kako je, međutim, na ta ista imanja pravo nasljedstva po ženskoj lozi postavljalo petnaest nasljednika, povedena je oko tog prava parnica, koja je trajala pune 54 godine, a okončana je tek 1817.

Sl. 1. Stroy M. Ladislav pl. Kukuljević Sakcinski. – Gradski muzej Varaždin, Galerija slika. – Snimio D. Putar

Zahvaljujući zauzimanju Mirka Raffaja, kanonika i đakovačkog biskupa, pravo na nasljedstvo dosuđeno je spomenutim nasljednicima po ženskoj lozi (1, 2).

U znak zahvalnosti tih petnaest obitelji nasljednika postavilo je Raffaju spomen-ploču na gradovima Beli i Ivancu. Ploče su istovjetnog sadržaja, a nose nadnevak 12. siječnja 1817.

Među petnaest obitelji nasljednika, koje su podijelile dobra Ivanec, Belu i Cerje, nalazile su se i dvije obitelji *Kukuljević, naime, braća Franjo i Antun, stric i otac Ivana Kukuljevića Sakcin*skog. Oni su po svojoj prabaki, Katarini Zmajlović, baštinili stanovite dijelove imanja izumrle obitelji Petheö (1, 2).

Franjo Kukuljević dobio je Ivanečku Kanižu sa šumom i zemljištem, te je tu odmah podigao manju ladanjsku kuriju. Antun pak je Kukuljević dobio dijelove posjeda u Ivancu i Cerju. Te je posjede povezao s dobrom Jurketinec koje je posjedovao već otprije (2).

Ivanečki grad kasnije će otkupiti Franjin sin *Ladislav Kukuljević* (Sl. 1), pa će po njemu, a ne po Antunu i njegovom sinu Ivanu Kukuljeviću S., kako to pogrešno navode neki autori, Ivanečki grad biti prozvan *Kukuljevićev grad* (Sl. 2.). Pače, već 1832. Antun je prodao naslijeđena dobra u Cerju i Ivancu, kao i imanje Jurketinec, i povukao se na posjed Tonimir kod Varaždinskih Toplica (3).

Ovdje valja napomenuti da ni svoje umirovljeničke dane Ivan Kukuljević S. nije proveo u Ivancu, kako se to ponegdje može pročitati, već na ženinom imanju Puhakovec, gdje je i umro.

LADISLAV PL. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI - VLASNIK IVANCA

Ladislav Kukuljević (1815.-1896.), koji je 1844. naslijedio svog oca Franju u Ivanečkoj Kaniži, a kasnije postao i vlasnik Ivanečkog grada, bratić je Ivana Kukuljevića Sakcinskog i

Sl. 2. Razglednica "Kukuljevićevog grada Ivanca". – Gradski muzej Varaždin, Kulturno povijesni odjel

također je poznata povijesna ličnost. Ušao je i u knjigu Znameniti i zaslužni Hrvati 925.-1925. (4). U svojem djelovanju istaknuo se kao dobar gospodarstvenik, političar, rodoljub i dobrotvor.

Studirao je pravo u Požunu. U vrijeme Hrvatskog narodnog preporoda pristalica je Ljudevita Gaja i Narodne stranke. Naročito je značajno njegovo djelovanje u vrijeme revolucionarne 1848/49. Tada je obnašao dužnost povjerenika za opskrbu Jelačićeve vojske u varaždinskom kraju. Prema Neustaedteru (5; 392-394) kasnije je "prešao u mađaronski tabor".

Obnašao je brojne funkcije u Županiji varaždinskoj i križevačkoj. U Županiji varaždinskoj bio je podbilježnik, arhivar i veliki sudac, a u Županiji križevačkoj obavljao je dužnost podžupana i velikog župana (1867.-1871.).

Ipak, *Ladislav Kukuljević* najviše je dao na području gospodarstva. Sam je upravljao svojim dobrima, radio je na unapređivanju svojih, ali i seoskih gospodarstava. Stalno je povećavao svoje imanje kupujući nove posjede, te je tako postao najveći veleposjednik u ivanečkom kraju. Površina njegovih posjeda u jedno vrijeme obuhvaćala je čak 1.300 jutara.

1859. otkupio je dijelove posjeda koje su 1817. dobile obitelji Dominić, Kanotaj i Bedeković, a 1867. kupuje od Marije Šarlaj *Ivanečki grad*, *Ivanečki dvorac* i nastanjuje se u njemu. Na samom dvorcu i neposredno oko njega obavlja manje preinake (2).

Uz intenzivno bavljanje gospodarstvom, *Ladislav* je utjecao i na sveukupan društveni život Ivanca. Na njegov poticaj u Ivancu su ustrojeni Vatrogasno društvo, Gospodarska podružnica i Tamburaško društvo. Vatrgasnom društvu Ivanec poklonio je zemljište i beskamatno posudio 1.000 forinti za izgradnju doma. Čak je utemeljio i zakladu za onemoćale vatrogasce (6).

Djelovanje Ladislava Kukuljevića ne može se zaobići ni na području duhovnog i kulturnog života Ivanca. Kao kolator župne crkve sv. Magdalene dao je velike novčane priloge za njezino proširenje i uređivanje. Financirao je ugradnju vitraja na jednom velikom prozoru u svetištu, iznad svetišta dao je napraviti oratorij za svoju obitelj i ukrasiti ga obiteljskim grbom. Na zidu pak oratorija dao je postaviti ploču sa svojim likom i likom svoje žene Josipe r. Žbull.

Na fasadi crkve također se nalazi spomen-ploča koja svjedoči o njezinoj obnovi, među ostalim i Ladislavovom zaslugom (1894.-1895.).

U samom gradu Ivancu Ladislav je podigao i dvije kapelice. U parku uz dvorac podignuta je kapelica posvećena Bl. Djevici Mariji, i to kao zavjet njegove pokojne supruge Josipe, a posvećena je 5. srpnja 1891., kako saznajemo iz opširnog napisa Božidara Kukuljevića (7). Danas ta kapelica ne postoji jer je nažalost srušena 1961. godine.

Druga kapelica, posvećena sv. Donatu, također je podignuta 1891. godine kod kolodvora (2).

Ladislav Kukuljević bio je vlasnik *Ivanečkog grada* gotovo 30 godina. Umro je 1896., a pokopan je na Varaždinskom groblju. Sav svoj imetak ostavio je najmlađem sinu *Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Božidaru Kukuljeviću.* Znatne novčane potpore ostavio je Matici hrvatskoj, Društvu sv. Jeronima, Dobrotvornom društvu Varaždin, kao i Vatrogasnim društvima Ivanca i Varaždina (8).

Još za života *Ladislav* je oporučno ustanovio i tri zaklade s dobrotvornom namjenom.

- Prva zaklada od 2.000 forinti bila je namijenjena "starim nemoćnim udovicama" grada Varaždina. Kamatu od te zaklade dijelili su oo. kapucini svake godine 22. siječnja, na dan smrti Ladislavove žene.

- Druga zaklada bila je namijenjena za potporu bivšim kmetovima u selima Kaniža, Gečkovec i Vuglovec. Tu je potporu dijelio ivanečki župnik svake godine 26. lipnja, tj. na dan sv. Ladislava.

- Treća zaklada bila je namijenjena žiteljima Trnovca, a dijelila se svake godine na dan sv. Josipa, 19. ožujka (8).

NASLJEDNICI LADISLAVA KUKULJEVIĆA U IVANCU

Već sam spomenula da je *Ladislav Kukuljević* sav svoj ne mali imetak ostavio svom *nećaku Božidaru*, mlađem sinu Ivana Kukuljevića Sakcinskog.

Stari grad Kukuljevićevih (srušen 50-ih godina našeg stoljeća)

Božidar Kukuljević (1861.-1927.) posjednik je Ladislavovih ivanečkih imanja od 1896.-1927. Stjecajem okolnosti bio je prisiljen prodavati dio po dio posjeda, tako da imanje već u vrijeme agrarne reforme Kraljevine Jugoslavije nije površinski prelazilo ni tzv. dozvoljeni maksimum (9).

Božidar je za povijest Ivanca također važna ličnost, te bi njegov život i djelovanje trebalo pobliže istražiti. U nekim njegovim spisateljskim djelima nalazimo dosta podataka važnih za povijest Ivanca.

Nakon *Božidarove* smrti imanje preuzima njegov sin *Radoslav*. On 1934. godine prepušta 3/4 svojeg ivanečkog posjeda mužu svoje sestre Ladislave, *dr. Josipu Šabanu*. Uz dr. Šabana kao suvlasnica imanja ostala je još neko vrijeme *Marina Kukuljević*, Božidarova kćerka.

Ivanečki posjed obitelji Kukuljević i dalje se smanjivao, tako da je primjerice uoči II. svjetskog rata u rukama zadnjih vlasnika iz obitelji Šaban ostao samo grad s oko tri jutra parka i vrtova. 1946. nacionalizirani su i ti zadnji ostaci imanja obitelji Kukuljević.

Za vrijeme rata, točnije 27. 11. 1943., dolazi do paljenja i djelomičnog uništenja, a 1959. do potpunog rušenja *Kukuljevićevog grada Ivanca* (9, 10).

LITERATURA I IZVORI

1. BELOŠEVIĆ S. Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin. Zagreb: Vlastita naklada, 1926.
2. ŠABAN L. Povijest Ivanečkog grada: II. Ivanečki kalendar 1986; 8:91-97.
3. ŠABAN L. Ladanjska boravišta Ivana Kukuljevića Sakcinskog. Kaj 1969; 2 (12):46-53.
4. Znameniti i zaslužni Hrvati: 925-1925. Zagreb, 1925. Natuknica: Kukuljević Ladislav.
5. Neustaedter J. Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od 1848. Zagreb: Školska knjiga, 1994:615.
6. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI B. Posveta zastave Vatrogasnog družtva u Ivancu. Varaždin: Knjigotiskara J. pl. Platzera sina, 1891:15.
7. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI B. Posveta kapele B. D. Marije u Ivancu, tiskani letak, 4 stranice (nenumerirno). Povijesni odjel Gradskog muzeja Varaždin.
8. Ovjerovljeni prijepis oporuke Ladislava Kukuljevića. Povijesni arhiv Varaždin, Arhiv obitelji Kukuljević.
9. ŠABAN L. Povijest starog grada Ivanca: III. dio. Ivanečki kalendar 1994; 9: 45-52.
10. KUŠEN E. Moguća obnova starog grada Ivanca. Ivanečki kalendar 1994; 9: 53-59.

ALOJZ JEMBRIH 930.22 (497.13)

Zagreb

IMOVINSKI INVENTAR I OPORUKA NIKOLE PETHEÖA IZ GODINE 1642. I 1650.

UVOD

U prigodi 600. obljetnice Ivanca (u povijesnom dokumentu spomenut prvi put 22. lipnja 1396.)[1] želim prikazati tekst oporuke Nikole Petheöa de Gerse, jednog od članova istoimene plemićke obitelji koja je, u slijedu svojega postojanja, usko vezana uz Ivanec, poglavito grad Belu.

Svojedobno je Stjepan Belošević (1926.) o vlastelinstvu, pripadajućem Beli, zapisao: "Vlastelinstvo Bela bijaše tada jedno od najvećih u županiji varaždinskoj. Protezalo se je s obih strana Ivančice daleko u Zagorje do Štajerske. Pod grad Belu spadalo je i dobro Jurketinec. Grad Bela bijaše središte koje su držali Ivanovci, a prije njih god. 1063. Templari. Kralj Matija Korvin dao je 1480. god. oteti Ivanovcima Belu za sebe po Jakobu Szekelyu. Njegov sin Ivan Korvin založio je cijelo Belsko vlastelinstvo s Ivancem, Ladislavu Tomi i Franji grofovom Petheö de Gerse vulgo Petrović, a 1564. god. poklonio je kralj Ferdinand I. grad Belu sa Cerjem, Ivancem i Jurketincem Benku i Ladislavu Petheö, koji sagradiše kaštel Ivanec".[2]

Budući da je Bela vezana, prije svega, za postojanje viteškoga reda ivanovaca (naziv prema utemeljitelju sv. Ivana Jeruzalemskog), nije suvišno iznova pročitati što o njima piše Lelja Dobronić:

"Već je spomenuto da postoji podatak iz 1201. god. prema kojemu su ivanovci posjedovali selo jugozapadno od Varaždina, oko današnjeg Jalkovca. Ono gotovo sigurno nije bilo izolirano, već u sastavu velikog posjeda ivanovaca na planini Ivančici i podno nje. Sveti Ivan, zaštitnik ivanovaca, i taj viteški red udarili su pečat cijelom kraju, tako da im se uspomena sačuvala u imenima: **Ivanec** (mjesto), **Ivančica** (gora), **Ivanečko polje** (u nizini blizu Ivanca), **Ivanuševo brdo, Ivanšček** (potok koji teče iz Ivančice na južnu stranu). Prema tome se može lako zaključiti da su četiri jutra zemlje, koje je odobrio Bela IV., neki dodatak velikom posjedu reda Sv. Ivana Jeruzalemskog blizu Varaždina. Dokazano je, naime, da ivanovci nisu imali svoje sjedište u samom Varaždinu, već na Ivančici u utvrđenom gradu Beli (danas: Pusta Bela)".[3]

Pišući o posjedima ivanovaca L. Dobronić također zapisuje: "U grubim crtama, prema razasutim podacima o manjim posjedima, a i kasnijim vijestima, zemlje ivanovaca su se prostirale južno od Drave i ceste koja iz Varaždina vodi u Ivanec, pa do južnih padina Ivančice, nekako iznad tvrdih gradova Oštrca i Belca. Na zapadnoj su strani zemlje dopirale otprilike do crte koja od sela Vuglovca (zapadno od Ivanca) ide na stari grad Oštrc. Na sjeveroistočnoj strani zemlje su dopirale skoro do sela Jerovca i Varaždina. Na jugoistočnoj je strani granica još manje poznata. Mora da je bila u blizini Podruta, ali tako da su brda oko Grebengrada ostala izvan ivanovačkog posjeda, u rukama drugih vlasnika. Na tom su se terenu (prema popisu iz 1564.) nalazila sela: Ružakovec, Završje, Lovrečan, Lukavec, Gačica, Vitišinec, Margečan, Selanec, Saturnjak, Ponikve, Prigorec, Ivanec, Vuglovec, Stražnjevec (danas Stažnjevec, A. J.), i osim njih Tužno Cerje i Jurketinec. Prema tome na tom su se području nalazili oni posjedi koje je magistar za Ugarsku i Hrvatsku dodijelio domaćim plemićima predijalcima (...).

Sjedište ivanovaca u tom kraju bilo je u utvrđenom gradu Beli. (...). Kako je Bela izgledala u vrijeme ivanovaca, nije poznato. Ipak je sačuvan kratak, ali ne baš jasan opis grada iz 1606. god. kad su članovi obitelji Petheö međusobno dijelili grad Belu i posjed.

Unutar bedema i braništa stajala je kula posred grada. Osim nje unutar grada su bile blagavaonice, kuhinje, kupaonice i podrum. Sve to danas nije moguće identificirati. Istaknut je bijel kvadratni kamen u kojem je bio uklesan križ, ali njemu više nema traga. Od Bele su ostali uglavnom dijelovi obodnog bedema, osobito oni uz uglove. Grad ima oblik malo nepravilna četverokuta. Duljina mu iznosi oko 35 m, širina na sjevernoj strani oko 22 m, na južnoj nešto

više. Godine 1606. grad je još bio nastanjen, a 1653. već je bio razrušen. Ivanovci su **1396.** godine potvrdili povlastice starim i novonadošlim stanovnicima u **slobodnom naselju sv. Ivana,** pa je to **prvi spomen** današnjeg **Ivanca**. To mjesto, kao i planina Ivančica, imenom čuva uspomenu na davne vitezove sv. Ivana Jeruzalemskog, svoje gospodare".[4] Isto tako, u plemićkoj obitelji Petheö isprepletena je povijest Ivanca. No, o tome će nam nešto više reći ovdje predočena oporuka Nikole Petheöa.

O posjedovanju grada Bele pisao je i Emilije Laszowski. On, uz ostalo, navodi: "S hercegom Ivanom Korvinom dođe porodica Peteva (Pethew) od Gerše (de Gersse) u Hrvatsku. Ona se spominje u Ugarskoj već u XIV. vijeku, gdje su joj članovi obnašali visoke časti. Prvi se spominje g. 1394. Ivan, sin Petrov, koji uze očevo ime za prezime (Petheö). G. 1483. dobi porodica darovnicom kralja Sigismunda grad Vašvar u Ugarskoj, a grb dobi g. 1507. od kralja Vladislava. Petevi stajahu za vrijeme razmirica i prijepora o ugarsko prijestolje g. 1490. na strani Ivana Korvina. Poimence Toma, Ladislav, Stjepan, Nikola i Franjo stekoše si velikih zasluga za bana i hercega, a zato im založi Ivan Korvin prvih godina XVI. vijeka grad Belu za 5600 zlatnih dukata".[5] O sudbini grada Bele za koju su se otimali članovi obitelji Petheöa vidi kod Laszowskoga (1903./4.).

Nas ovdje ipak više zanima spomenuta oporuka iz koje se saznaje imovinsko stanje Nikole Petheöa.

U Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu (zbirka: **Obiteljski spisi** sign. NRA, fasc. 206, nr. 10 i 30) nalazi se (prema redoslijedu) **Imovinski inventar** Nikole Petheöa iz 1642., zatim pod br. 30 njegova **oporuka** i napokon **inventar poslije smrti** Nikole Petheöa od 6. lipnja 1650. Sva tri dokumenta pisana su rukom, ovdje ih objavljujemo u prijepisu suvremenom hrvatskom latiničkom grafijom.

Inventar i oporuka pružaju uvid u imućno stanje dotičnoga Petheöa, a poglavito je s jezične strane zanimljiv svaki od spomenutih spisa jer donosi nazive raznih predmeta: kuhinjskog pribora, odjevnih predmeta, tkanina, nakita, posteljine, gospodarstva itd. Prema tome, spomenuti inventar je dragocjeni hrvatskokajkavski jezični spomenik iz 17. stoljeća.

Inventar od 6. lipnja 1650. pisan je latinskim jezikom i on se, uglavnom, podudara s onim iz 1642. pisanim kajkavskim jezikom. No, na više mjesta ima i latinskoga teksta koji smo za ovu prigodu preveli na hrvatski jezik.

Kao što rekoh, tekstovi koje ovdje objavljujemo, integralni su dio povijesti Ivanca, i za ovu nas prigodu na zanima odnos plemića Petheöa prema njegovim podložnicima, a koje odnose, iz današnjega gledišta, nije moguće objektivno prosuditi, već ćemo samo konstatirati da su bili takvi kakvi su bili.

I.

Oporuka Nikole Petheöa iz god. 1642.

Anno Domini 1642. feria quinta proxima post Dominicam Ramispalmarum in curia haeredum generosi olim NICOLAI PETTHEO de Gersse ut sub castro BELA et comitatu Varasdinensi existenti habiti per nos Georgium Vitez judicem nobilium et Joanem similter Witez vicejudicem nobilium dicti comitatus Varasdinensis ad instantiam et legitimam petitionem generosorum domini Sigismundi Pettheö de dicta Gersse et dominae Susannae Zuhodoly, egregii quondam Nicolai MILLOUUECZ relictae viduae, per eosdem dominium et dominam coram nobis productae, praesentibus ibidem reuerendo domino BALTASAREM RAYAR, parocho ecclesise s. Margarethae sub praedicto castro Bela fundatae, egregiis item et nobilius Gregorio Wlasich et Stephano Kerpachich infrascriptae res praefati quondam **NICCOLAI PETTHEÖ** et generosae olim dominae **CATHARINAE MILLOUECZ, consortis** eiusdem conscriptae sunt et inuentatae. U prijevodu na hrvatski:

Ljeta Gospodnjega 1642., u petak netom nakon nedjelje Cvjetnice,[6] u dvoru nasljednika plemenitog pokojnika NIKOLE PETTHEÖ de Gersse, koji se nalazi pod utvrdom BELOM u Varaždinskoj županiji, od nas Jurja Viteza, plemićkoga suca, te od Ivana Viteza, plemićkoga podsuca spomenute Varaždinske županije, popisane su dolje navedene stvari spomenutoga pokojnika NIKOLE PETTHEÖ i plemenite gospođe KATARINE MILOVEC, njegove žene,

a na molbu i zakoniti zahtjev plemenite gospode Sigismunda Pettheö iz spomenute Gersse i gospođe Suzane Zuhodoly, udovice koja je ostala iza vrloga pokojnika Nikole MILOVCA, koji su od istih gospodina i gospođe pred nama prikazani, te pred prisutnima visoko poštovanom gospodinu BALTAZARU RAJARU, župniku crkve svete Margarete, podignute ispod prije spomenute utvrde Bele, te također pred vrlima i plemenitima Grguru Vlašiću i Stjepanu Kerpačiću.

I najpervo.

Jedna Medenica s moždovom[7] srebren pozlačena važe	Lottov[8]	135
a moždov važe	lott.	39
Ittem[9] jedna kupa na formo grozda pozlačena s pokrovom	lott.	64
Ittem druga mala k toj prispodobna takajše s pokrovom važe	lott.	17
Ittem tretja kupa s pokrovom pozlačena važe	lott.	25
Ittem jedan pehar pozlačen važe	lott.	27
Ittem kantica pozlačena važe	lott.	26
Ittem žlic srebernih 12 katere važe	lott.	27
Ittem jeden pojas ženski pletenega srebra, na koterom je deset pozlačenih jabočic važe	lott.	11
Ittem drugi pojas sreberni lanc na koterom je pozlačenih jabok osem važe	lott.	18
Ittem treti pasec[10] srebern lančeni na mestah pozlačen	lott.	4
Ittem dva lanca sreberna pozlačena	lott.	12
Ittem dva druga lančeka sreberna pozlačena pri jednom srebern pozlačen križec	lott.	10
Ittem gumbov pozlačenih srebernih na jedno dolamo	lott.	8
Ittem jeden gumb sreberni pozlačen pismeni[11]	lott.	1
Ittem jedna žlica sreberna z vilicami	lott.	6
Ittem jeden oglavnik srebern u kom su tri prosti kameni važe	lott.	12
Ittem jeden niakba uetteö[12] na konja srebern pozlačen skupa z remenom važe	lott.	36
Ittem starih vsako jačkih srebernih peremov[13]	lott.	17

Ittem jedna sreberna igla pokrivača

Ittem jedna sablja okovana na dva ketuvaša[14] po tursko formo pasci[15] na nji, s bagarije[16] okovani pozlačeni i pri njoj čerlenoga škerlata[17] z abletaša

Ittem jeden bodež okovani na tri falate dobru dugo

Ittem jedno železo sabljeno, Genua

Ittem jeden zlat perstan, s belim šmalcom[18] pečatni

Ittem drugi zlat pečatni s čerlenim šmalcom

Ittem tretji zlat dobro velik takajše pečatni

Ittem četerti zlat z belim špičastim gemantom[19]

Ittem peti zlat, s čerlenim rubinom

Ittem šesti mali z dvama s čerlenima rubinima

Ittem sedmi zlat saffirom kamenom

Ittem osmi zelenim smaragdom

Ittem deveti zlat s čerlenim šmolcom, a modrim okom

Ittem auripendia duo aurea[20], v kom su v vsakom tri mali rubini

Ittem jedna parta[21], na ki je deset zlateh boglarov, dobro velikih, četiri s belimi gemanti, četiri s čerlenimi rubini, a dva vsaki s tremi velikimi đunđi[22]

Ittem druga parta, na koji je velikih zlatih boglarov[23] šest i na vsakom tri zerna đunđa dobro velika i takajše sedem menših boglarov, koji im je na četiri ugle prinizan

Ittem tretja parta, na ko je pet zlatih boglaričev i med njimi đunđi na falate nizan

Ittem četerta prosta parta[24], detečja

Ittem đunđa v jedne škatuljice zern 237

Ittem jedna našva[25] in forman pellicanus ptice v ko je trinajst gemantov devet rubinov i jedno zerno đunđa

Ittem jedna kostena škatuljica v ko je pisme jedno malo

Ittem dvoji orompantlini[26] zlati, pokojne napisane Gospe koteri oboji skupa važu lott. 5

Ittem jedna zelena kamena, srebrom okovana pozlačena žlica

Ittem na jedno gerlo klariša[27], u kom je velikih čerlenih zern 15, malih 15, zlatih takajše 15

Ittem na drugo gerlo klariša v kom je zern čerlenoga klariša 19, a name vreden versti đunđi nizan beli

Ittem na tretje gerlo klariša, v kom je 10 zern vekših, a menšega takajše 10 falatov[28] v tri versti med njega nanizano

Ittem na tretje gerlo klariša, v kom je vekših zern čerlenih 24, a menših 25

Ittem četerti klariš, v kom je 10 zern vekših, a menšega takajše 10 falatov v tri versti med njega nanizano

Ittem jedno čislo s čerlenoga klariša, i pri njem sreberna muštrancia[29] pozlačena

Ittem drugo čislo s falš klariša[30]

Ittem na jedno gerlo černoga pismenoga[31] zernja

Ittem kralja Matijaša[32] novac 23

Ittem dva falaca[33] srebra na novčeno formo zbita

Ittem v jednoj škatuljici nekakvih falacev zlatih peremov[34] i tri gumbaši i na jedno gerlo žutoga steklenoga klariša, i špic zlatnih jedno malo i takajše jedna sreberna muštrančica na čislo

Ittem v drugi škatulji troje narukve svilom i zlatom našvene pri dvojih švelo, ko se na remenje pripinja

Ittem dve pocelice štrikane, tretja tintuhna i dva kolarina špicami

Ittem jeden fodrec pačalatni[35]

Ittem čavlekov v jedne škatuljice oporedno, s čim se šterka pribija

Ittem jedni noži z vilicami

Ittem jedni nožeci divojački, kojim su nožnice na formo ribe načinjene

Ittem jeden čerlenoga škarlata caprag[36], na koje tri falati srebra na čisto zrezani i 36 pozlačenih zvezdic srebernih takajše belih

Ittem jeden ferettuh [37] modre tafute[38] zlatimi velikimi špicami zdola

Ittem drugi zelene tafute srednje zlatne špice okolu

Ittem treti kraljevoga lica tafute[39], sreberne špice okolu

Ittem četerti pačalatni štrikanimi špicami i na mes štrikanje[40] med njim vse zlatom popunjeno

Ittem tri fertufi đolđeni[41] v jedno polu zlatom i svilom našiti, i pri jednom zlate špice okolu

Ittem oplećek pačalata langelskoga[42] belom svilom, rokavi pecki zlatom prešiti, a na rukaveh zarokavje zlatom popunjeno i đunđem ponizano[43]

Ittem drugi oplećek pačalatni, černom svilom i zlatom pokapljen[44]

Ittem treti đolđeni na velike cvete zlatom i svilom našit pokapljen

Ittem četerti pačalatni čistim zlatom sprutan[45]
Ittem peti đolđeni prosti černom svilom stvazen (zvezen?)
Ittem šesti prosti đolđeni z belimi špicami
Ittem sedmi đolđeni prosti
Ittem osmi prosti černom svilom stučen
Ittem z lengel pačalata skrojen
Ittem pet vankušnic đolđenih svilom našitih, a šesta štrikana
Ittem dva rukava đolđena na oplećek s černom svilom protkana
Ittem jedno štrikanje na fertuh početo zlatom puniti
Ittem jedno zercalo dobro veliko
Ittem zlatih špic dobro velikih na jedno pečjo (?)
Ittem jedna kraljevoga lica kamučna[46] ženska halja, tri zlatni peremi na nji širši, a četiri menši
Ittem druga zelene kamuke[47] na njoj 9 srebernih peremov
Ittem tretja černoga cvetučega baršuna 7 srebernih peremov na njoj, tri vekši, a četiri manši
Ittem jedna japa černoga cvetučega hatlaca[48] u četireh mestah razderta zlatim galonom obtočena, pohovo kerzno pod njom, a okolu krajev kuninom operemana[49]
Ittem jeden montlin[50] černoga barušuna, na drobne cvete, zdola zlati jeden galon[51], napervo guba baršunom černim podstavljena, a znutra černim altacom i još ni vas (?)
Ittem drugi montlin dobro ponošen[52] černoga baršuna na velike cvete kuninom herptovinom[53], a nešto gerlici podstavljen[54]
Ittem jedna šubica granatnoga lica[55] baršuna glatkoga, dva perema široka zlata na njoj, a tri vuži kuninom postavlena
Ittem druga šubica[56] prece ponošena černoga baršuna, podstavljena, četiri sreberni peremi na njoj hevzovinom[57]
Ittem jeden menten čerlenoga škarlata, dobro ponošen, zlatim galonom obtočen[58] i zlati pleteni gumbi na njem
Ittem jedna šuba granatne kamuke ženska malovinom[59] podstavlena
Ittem letni čerlenoga škarlata čionka (?) menten zlatim galonom obtočen, na njem 12 zlatih prečnih gumbov, a tabinom[60] podstavljen
Ittem polpet ref granatha[61]
Ittem Poplun zelenoga glatkoga baršuna sercem, a okolu lažnoga lica tafutom obtočen
Ittem Drugi zlatnoga tabina na drobne cvete sercem, zelenom tafutom obtočen
Ittem Treti prece ponošen[62] vontoranskim sercem, okolu žutom tafutom prece candravom obtočen[63]
Ittem Četerti posred serce žute materije[64] cvetjem, a okolu modrom bagarijom obtočen
Ittem Peti čerlene materije, a po njoj žuti cveti na jaboke, modrom tafutom candravom obtočen
Ittem Šest prostih ponošeneh turske materije
Ittem Pod jeden menten žute materije svilne i po njoj na mestah cveti nešto sreberni, a nešto modri
Ittem Jeden rukav felse ruhe[65] čerlenoga škarlata
Ittem Dva saga dobro promuđnjena čerlena
Ittem Jedna mala černa tentena ladičica, cum suis necessariis[66]
Ittem Rubcev stolnih na bečko formo tkanih, koji se još skupa derže dvanadeste[67]
Ittem Belih delom našvenih takajše 12
Ittem Latinskom formicom našit deset
Ittem Tenkih rubcev stolnih 12

Ittem Vilahnov tenkih štrikanih 10
Ittem Prostih tankih med njimi i tvesi 24 (?)
Ittem Đolđeni tri i jeden štrikanim svilnim dragi končenim delom, treti prosti
Ittem Belim latinskim delom šivana dva
Ittem Jeden tenki našven s konci farbanimi
Ittem Dva stvehi (?) špicami
Ittem Jeden obrus tenki na četiri stole u kom je štrikanje
Ittem Drugi na tri stole, i on štrikanjem
Ittem Tri, vsaki na dva stola i v dveju štrikanje na cvete tkani
Ittem Bečkih obrosov šest, jeden zmed njih ponošen na jeden stol
Ittem Sajhanih (?) obrosov na jeden stol deset
Ittem Dva đolđena ručnika, jeden svilom našit, a drugi štrikani
Ittem Dva tankoga platna, vajkarom (?) našiti
Ittem Pet tanki štrikanjem
Ittem Četiri belim delom našiti
Ittem Šest tankih natkanih
Ittem Srednjega platna ručnika dva
Ittem srednjega platna obrusi dva
Ittem Srednjih stolnih rubcev deset
Ittem Konec predenec petnadeset
Ittem Zlatnih dukat pedeset i četiri
Ittem Tri vekši zlati dukati, koteri vsi skupa dobre vage važu četiri zlata dukate
Ittem Celih talerev sto pedeset i devet
Ittem Dve blazine z barhama, modrim predkane
Ittem Jeden takajši vankuš[68]
Ittem Drugi vankuš beli takajše z barhame (?)
Ittem Dve blazine z svilna pisana kramarskoga
Ittem Tri vankuši takajši
Ittem Jedna okerpana blazina takajšega cviliha[69]
Ittem Pet prostih domačim belim cvilihom oblečenih
Ittem Drugih pet takajših lagodnih[70] okerpanih
Ittem Takajšega cviliha domačega oblečenih osem vankušev
Ittem Četiri vankušci mali
Ittem Zdel kositernih dvadeset i devet i manše dvi
Ittem Palaskov[71] kositernih šest s-pince tokom
Ittem Medenica kositerna s moždovom jedna
Ittem Dva ploskonjeta barila kositerna
Ittem Jedne ure medene[72] pozlačene s tokom dobro velike
Ittem Šest pušak mušket
Ittem Šest koči(j)skih bedovi[73] i hami z njimi
Ittem Jeden hrom parip za meneš[74]
Ittem Jeden lanski žrebec
Ittem Jeden hintov[75] dobro spravan
Ittem Jedne kočije s košem napol ponošene
Ittem Španpetov[76] šest, zmed kojih su četiri z nebom[77]

Ittem Stoli tri zmed kojih jedan se razmikava na dva stola

Ittem Jedne sani dobre v Ivanceh povedaju

Ittem Krav trinadeste

Ittem Telcov tretjega leta šest

Ittem Lanskih sedem

Ittem Letošnih takajše sedem

Ittem V Ivanceh povedaju kravi dve i jalovine[78] dvoje i jedno prazno ladico, postelju i stol

Anno Domini 1642. die 19. mensis May in curia generosi domini Sigismundi Pettheö de Gersse sub dicto castro Bela comitatuque Varasdienensi existente habite, per nos Joannem **Voikouich,** Paulum **Laczkouich** et Stanislaum **Simonich,** absente generoso domino Petro **Peruan** vicecomite comitatus Zagrabiensis, qui ob infirmitatem adesse nequiuit, per inclytos dominos Status et Ordines Regni Sclauoniae ad uniuersaset singulas res mobiles generosi olim Nicolai Pettheö de Gersse, prae manibus Sigismundi habitas inuentandas et conscribendas, articulariter deputatos commisarios, praesens **Inuentarium,** per antelatos Judicem nobilium et vicejudicem nobilium dicti comitatus Varasdinensis egregios videlicet Georgium et Joannem Vitez conscriptum, lectum est et praesentibus partibus iisdem interessatis iisdemque consentientibus et ide Inuentarium ratificantibus et approbantibus et per nos quoque ratio habitum est: rerum in eodem non contentarum et non conscriptarum, inventationis continuatio modo infrascripto peracta est. Prijevod na hrvatski:

Ljeta Gospodnjega 1642., dana 19. mjeseca svibnja, u dvoru plemenitoga gospodina Sigismunda Pettheö de Gersse, pod spomenutom utvrdom Belom, a koja se nalazi u Varaždinskoj županiji, putem nas Ivana **Vojkovića,** Pavla **Lackovića** i Stanislava **Simonića,** a u odsutnosti plemenitoga gospodina Petra **Pervana,** vice-župana Zagrebačke županije, koji zbog bolesti nije mogao biti nazočan, od uzvišene gospode staleža i redova Kraljevine Slavonije, glede sveukupnih i pojedinih pokretnih dobara plemenitoga pokojnika Nikole Pettheö de Gersse, koje je trebalo pred Sigismundom popisati i inventirati, pročitan je ovaj **Inventar,** popisan od službeno izaslanih povjerenika, prije spomenutih plemićkoga suca i plemićkoga podsuca rečene Varaždinske županije, od vrlih, naime, Jurja i Ivana Veteza, nazočnim stranama, onima kojih se tiče i koji ga prihvaćaju, kao i onima koji taj Inventar potvrđuju i odobravaju, te je stoga od nas: na dolje popisani način sastavljen nastavak popisa onih stvari koje isti ne sadrži i ne popisuje.

Najpervo poklakam zrečenoga dvora kneza Pettheö Sigmunda mi sami deputati ob certas rationes nesmo mogli pojti, jesmo imenuvanega vicejudexa nobilium Joannem scilicet Vitez tanquam personam authenticam cum adiunctis partium interessataurum hominibus na dvor imenuvanoga pokojnoga Pttheö Miklovša pri svete Margarete pod Belom budučega, koj odonud doseči[79] reveluval je cum sibi adiunctis, da je našel.

Najpervo prazneh lagvov vinskeh deset.

Ittem vina lagva dva u kom je circiter[80] vini 16

Ittem kotel jeden u koga bi škaf vode išel srednji buduč.

Ittem sedlo jedno žensko, drugo katansko pojahano[81].

Ittem slanin 9 sicuti spanus retulit.

Ittem greben jeden i, jaslica 1.

Ittem bedni[82] 3 za zelje, a četiri za meljo.

Ittem škrinja nova žitna 1, sredne dve.

Ittem bednjiči[83] 3.

Ittem kermek numero 26.[84]

Ittem hajdine v zernju k semenu drevenkeh circiter 45.

Ittem pol kupa stare erži.

Ittem srednji možar prepereni[85] 1. I melin prepereni.

Ittem svečnjaka medena dva, ražen železni.

Ittem roštel jeden, ponikve 4, vagokese 2, kolovrat jeden, kuhinjske železne žlice 2, šrot kem se meso seče 1, študer velika jedna, roja 2[86], kositreni barilec mali 1, lagviče octene 2 v koji je nekoliko octa, kožnati stolec sredni jeden.

Erži ovde pod Belom posejane rali 9.

Pšenice posejane ibidem rali 6, zobi 2.

Ittem v Ivanceh erži rali 8, pšenice 4, zobi 2.

Ibidem lagvov praznih 5, Varaždinu lagev 1.

Ittem druga lagva 2, Varaždinu pri k. Kristjanu.

V Lubregu 1, V Toplicah Varaždinskih 1.

Bednja dva dobra, stari jeden. Pol kupa pšenice, erži kup jeden, kozelce 2, pogve 2, ribež krušni jeden ovde pod Belom, a drugi v Ivanceh.

Ibidem zajčnjak.

Et haec praenotata in Iuanecz existentia et habita retulit coram eodem exmisso officialis dicti quondam Nicolai Pettheö prouidus utpote Franciscus Kanpich.

In persona praedeclaratae dominae Susannae Zuhodoli egregius Georgis Sambar petit testamentum praedicti Nicolai Pettheö, siquidem principaliter super rebus inuentatis fundatum et conditum esset, nec non literas super bonis impignoratitiis fassionales, quae intrarent in rationem rerum mobilium produci, per eundem dominum Sigismundum Pettheö et rationem assignari, quo precium mellis et domus Varasdinensis deuenisset.

In persona dicti Sigismundi Pettheö nobilis Melchior Seny dicit quo ad testamentum neque huius loci esse, neque ex Articulo constare. Quo ad fassionales uero quasdam petitas, licet easdem non deberet producere, tamen cum protestatione certo processu judiciario **feria quinta proxima ante festum S. Penethecostes anno 1610.** transacto **praeterio emanato** ac subscriptione propriae manus generosi quondam **Stephani Patachich** tunc vicecomitis antelati comitatus Varasdinensis roborato, probato dicta bona praetensa inscriptitia ea parte generosi olim Georgii Pettheö generoso quondam Gabrieli Pettheö in et sub summa septingentorum sexaginta quatuor Fl. executa et per eundem vicecomitem tradita et assignata esse.

In persona dictae Susannae Zuhodoli postulatur, productio dicti testamenti et etiam super bonis pignoratitiis aliae literae fassionales.

Deliberatum est. Nos posse excedere tenorem Articuli in quo nihil horum postulatorum connineret. Prijevod na hrvatski:

A to upravo zapisano koje se nalazi u Ivancu izvijestio je pred istim povjerenikom službenik spomenutoga pokojnika Nikole Pettheö, naime gospodin Franjo Knapić.

Za osobu prije spomenute gospođe Suzane Zuhodoli, vrli Juraj Sambar traži da se putem istoga gospodina Sigismunda Pettheö predoči testament rečenoga Nikole Pettheö, jer da se prvenstveno temelji i zasniva na popisanim stvarima, a isto tako i isprave o založenim dobrima, koje bi ušle u obračun pokretnih dobara, te da se doznači račun kako bi se došlo do cijene meda (mellis) i varaždinske kuće.

Za osobu rečenoga Sigismunda Pettheö, plemeniti Melkior Seny, u svezi s testamentom, kaže da ga na tome mjestu nema, te da ni po žalbi ne postoji. A što se pak tiče nekih traženih isprava o prijenosu vlasništva, premda ih ne bi trebalo predočiti, da je ipak prosvjedom na stanovitoj sudskoj parnici, u petak, neposredno prije blagdana Duhova, ljeta 1610.,[87] nakon što je prethodni ugovor izdan i potvrđen vlastoručnim potpisom plemenitoga pokojnika **Stjepana Patačića,** tadašnjega vice-župana prethodno spomenute Varaždinske županije, dokazano da su spomenuta navodna dobra zapisana u korist plemenitoga pokojnika Jurja Pettheö, obračunana plemenitom pokojniku Gabrijelu Pettheö za svotu od sedam stotina šezdeset i četiri forinte te, po istomu vice-županu, izručena i dodijeljena.

Za osobu rečene Suzane Zuhodoli zahtijeva se predočenje spomenutoga testamenta kao i, glede založenih dobara, druge isprave o prijenosu vlasništva.

Odlučeno je: da možemo odstupiti od sadržaja žalbe koja da ne sadrži ništa od onoga što se traži.

II.

Anno Domini 1642.

In nomine Sanctissimae et Individuae Trinitatis Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.

Ego Nicolaus Pettheö de Gersse, licet corporis uiribus ad plenum destitutus, animo tamen et mente bene sibi praesens talem facio ultimam testametalem dispositionem: Imprimis rogo per viscera misericordiae Dei, generosum dominum Balthasarem Zaboky et generosum dominum Sigismundum Pettheö, ut posteaquam e uius decessem, aduigilare exiguis istis meis bonis, prout cognoscent cedere et ad laudem Dei et utilitatem orphanorum meorum.

Defunctus meus socer per partes, quousque uixit, dedit in rebus mobilibus uariis, computo facto, extendebat se ad nongentos florenos, ut olim filiabus meis aut frater, si vixerit, aut alter ad quem deuoluentur bona, deponat. Imo sic dispono, nam si soce juuisset me in necessitate, bona debuisse, oppignorare.

A Capitulo Zagrabiensi mutuaueram mille florenos, census debet pro festo s. Georgii importari, nimirum floreni 60.

Franciscae pecuinam totam exposui, fuit autem aurei nonainta nouem, talleri centum quinquaginta.

Debeo ecclesiae S. Spiritus florenos 4.

Debeo meo colono Andreae Biskup circiter vigintu Rhanienses. Idem colonus coemebat mel mihi, forte hic etiam dicet me ipsi aliquid debere, fiat computus, notaui i calendario 1641., quantum percepit ex manibus meis pecuinae.

Lego domino affini meo Andreae Millouecz equum, qui antea erat suus, Marfi nominatus.

Agazoni meo Mihel lego equum Fakou cum ephipio et meo pallas, annus illius adhuc circiter post mensus erit, sic posset esse contentus cum hoc equo per toto.

Helenae, quae pistrix erat, debetur una vestis ex moruai, similiter et Luciae, sed non scio an similis vestis.

Non puto esse adeo megna debita. Famulis debeo, sed illa omnia cognoscentur ex libello.

Corpus meum sepeliteur in Iuancz. Domum meam Varasdinensem non totaliter persolueram, dederam, 125 Rhanienses, nec habeo ullam fassionem, ideo repetatur pecunia et illa esse poterit pro exequiis.

Patribus Jesuitis lego omnes meos libros et insuper aliquot ulnas viridi kamukae.

Fratribus Varasdiensibus lego viginti vrnas vini in autumno.

Fratirbus Remeticensibus lego viginti vrnas vini in autumno.

Haec est itaque praecisa et deliberata mens mea et voluntas.

Actum per manu meas de verbo ad verbum **Sub Bela in curia** mea **die 1. Aprilis 1642.**

Niccolaus Pettheö de Gersse manu propria. Prijevod na hrvatski:

Ljeta Gospodnjega 1642.

U ime presvetoga i nerazdjeljivoga Trojstva Oca i Sina i Duha Svetoga. Amen.

Ja, Nikola Pettheö de Gersse, premda posve lišen tjelesne snage, ali u duhu i pameti priseban, sastavljam ovako svoju posljednju oporučnu razdiobu: ponajprije molim, po milosti Božjoj, da plemeniti gospodin Baltazar Zaboky i plemeniti gospodin Sigismund Pettheö, kad umrem, skrbe za ova moja neznatna dobra, kako smatraju da ih treba prepustiti, kako na slavu Božju tako i na korist moje siročadi.

Pokojni moj tast, dok je živio, dao je djelomice u raznim pokretnim dobrima, kad se obračuna, do devetsto forinti, da se jednoć mojim kćerima ili bratu, ako bi bio živ, ili kome drugome na koga bi dobra bila prenesena, povjeri. Stoga, tako određujem, naime, ako me je tast i podupro u potrebi, dobra je trebalo založiti.

Od zagrebačkog sam Kaptola posudio tisuću forinti, otplatu treba uplatiti za blagdan sv. Jurja, naime 60 forinti.

Franjici sam sav novac predao, bilo je naime devedeset i devet zlatnika, sto pedeset talira.

Crkvi Svetoga Duha dugujem četiri forinte.

Svojemu kmetu Andriji Biškupu dugujem oko dvadeset rajnskih forinti.

Isti mi je kmet kupovao med, ako slučajno ovaj također kaže da istome nešto dugujem, neka se obračuna, zabilježio sam u kalendaru 1641. koliko je novaca primio iz mojih ruku.

Svome rođaku gospodinu Andriji Milovcu ostavljam konja koji je prije bio njegov, a kojemu je ime Marfi.

Svome konjušaru Mihalju ostavljam konja Faku sa sedlom i svojim plaštem, dob će mu naknadno biti otprilike određena. Tako bi tim konjem mogao biti potpuno zadovoljan.

Jeleni, koja je bila pekarica, duguje se haljina od "moruai", a slično i Luciji, ali ne znam da li slična haljina.

Mislim da više nema velikih dugova. Dugujem služinčadi, a sve se to može saznati iz knjižice.

Moje tijelo neka se pokopa u Ivancu. Moj varaždinski dvor neću u potpunosti namiriti, dadoh 135 rajnskih forinti, i nemam nikakvu ispravu o prijenosu vlasništva, te neka se zbog toga traže novci, a oni će dostajati za ukop.

Ocima isusovcima ostavljam sve svoje knjige, te k tomu nekoliko lakata zelene kamuke[88].

Varaždinskim fratrima ostavljam dvadeset vedara vina u jesen.

Remetinečkim fratrima ostavljam dvadeset vedara vina u jesen.

To je dakle precizna i promišljena moja želja i volja.

Učinjeno mojom rukom, od riječi do riječi, u mome dvoru pod Belom dne 1. travnja 1642.

Nikola Pettheö de Gersse, vlastoručno.

Pri srebernaru Ptujskom ima jeden gemant i lep zlat persten. Srebernar Marton od davna što mi je delal, jesmo bili računa učinili i hoče se najti vu moje ladice, kade nikakovi drugi listi nesu, nego ki se mene samoga dotiču. Dal sem mu bil nazopet lani oporedno lotov srebra, da bi jenu konjsku spravu načinil, s koterega srebra je jednu sablju mi načinil. Ostalo srebro hoče se pri njem najti, prijel je vu sablju jeden zlat dukat.

Pettheö Miklovuš manu propria.

Slijedi službena ovjera oporuke koju je sastavio apostolski protonotar, kantor i kanonik Ambrosius Jazkay, vicarius generalis et causarum auditor generalis.

Ovjera izdana u Zagrebu 8. srpnja 1654.

Prijepis izdao Petar Bakšaj, podžupan varaždinski.

III.

Inventar nakon smrti Nikole Pettheöa sastavljena 6. lipnja 1650.

1. Peluis argentea deaurata lotonum centum triginta quinque.
2. **mal/1/uuium** argenteum inauratum lotonum triginta nouem.
3. Pocolum argenteum inauratum cum operculo in formam botri lotonum sexaginta quatuor.
4. Poculum huic simile inauratum cum cooperculo lotonum septendecim.
5. Poculum inauratum cum operculo lotonum viginti quinque.
6. Cantarellus argenteus inauratus lotonum viginti sex.
7. Duodecim cochlearia argentea lotonum viginti septum.
8. Cingulum argenteum textum per modum choradae cum nodis inauratis decem lotonum undecim.
9. Cingulum argenteum per modum catenae in quo sunt nodi inaurati octo lotonum octodecim.
10. Catenula argentea in quibusdam parum inaurata lotonum quatour.

11. Duae catenae argenteae inauratae lotonum duodecim.
12. Aliae duae catenae argenteae inauratae.
13. Coclear argenteum cum forcinulis argenteis lotonum sex.
14. Unum **oglaunik** argenteum in quo sunt tres Bohemici lapides lotonum duodecim.
15. Pectorale equestre argenteum inauratum simul cum coreo lotonum triginta sex.
16. Variae argenteae fimbriae lotonum septemdecim.
17. Acus muliberis argentea.
18. Framea argentea inargentata ad duo ligamina Turcico more preaparata cum cingulis aureis inauratis.
19. Gladius tribus laminis satis longis argenteis exornatus.
20. Annulus sigillaris aureus cum oculo carniello albo de **Smaltz** tincuts.
21. Alter annulus sigillaris aureus cum oculo simili nigro gesmalzt. Annulus aureus cum rubro hiacinto.
22. Annulus aureus sigillaris satis magnus.
23. Annulus aureus cum acuto adamanti.
24. Annulus aureus cum rubino.
25. Annulus aureus cum uno rubino.
26. Annulus aureus cum viridi smaragdo.
27. Aurea duo auripendia per modum **per modum equelli** in quorum quolibet sunt tres paruuli rubini.
28. Ornamentum capitis constans ex decem clendoiis aureis sat magnis dictis **boglar**, quoram quatuor singula habent in se adamantem, alia quatuor rubinum, reliqua duo singula tres vniones.
29. Aliud ornamentum capitis constans tredecim clenodiis, quorum sex continent in se singula tres uniones et sunt aliquantum mairois quantitatis, reliqua septem minora sunt et habent in singulis angulis adiunctas uniones.
30. Aliud ornamentum capitis simplex et dictum parta.
31. Numerus in originali deletus est.
32. Clenodium in forma pelicani continens in se tredecim adamantes, novem rubinos et unum unionem.
33. Duo paria armillarum aurea, defunctae matris Euae.
34. Coclear ex viridi lapide argento exornatus.
35. Ornamentum colli constans granis coralinis maioribus centum quinquaginta uno, minoribus undecim et aureis qindecim.
36. Aliud ornamentum colli constans granis coralinis novendecim et pro interstitiis distinctum unionibus.
37. Tertium ornamentum colli constans coralinis maioribus viginti quatuor, minoribus viginti quinque.
38. Aliquot grana colarina.
39. Ornamentum quintum colli constans viginti granis nigris muscatis.
40. In una scatula aliquot nummi argentei Matthiae regis, item duo frustella argentea in formam nummorum cusa lotonis unius et medii.
41. Una scatula impleta in qua sunt frustella aurearum fimbriarum et tres **gumbharum** ornamentum colli ex flauo succino, unum frustellum aurearum **Spicz** et unum numisma argenteum pro rosario.
42. Una scatula in qua armillarum quinque paria auro pictarum dictae **narukue.**
43. Duae vittae foemineae filo et serico textae, tertia ex tintus et unum par brachiarium siue taczlin cum **spicz.**

44. Wltrapa equestris purpurea argenteis stellis triginta sex et frustulis exornata, est apud Wolfgangum Millouecz, sed pertinet ad suppellectilem huius Inuentarii.
45. Antependium foemineum ex caeruleo cum aureis magnis **spicis**.
46. Aliud antependium foemineum ex viridi tafut cum mediocribus aureis **Spicz.**
47. Tertium antependium ex tela Turcica dicta **pacholat** textis **Spic** et aureis iuncturis exornatum.
48. Tria antependa foeminea aureo et serico picta, unum aureis **Spicz.**
49. Unum foemineum humerale siue **oplechek** ex polonico pacholat albo serico et auro pictum in fine manicarum unionibus exornatum.
50. Simile humerale, ex simili tela, nigro serico et auro iunctum.
51. Humerale foemineum ex tela giolgy /gyolcs!/, magnis floribus aureis et sericeis pictum.
52. Alium humerale foemineum ex pacholat puro auro pictum.
53. Alium humerale ex giolgy, tantum nigro serico pictum.
54. Aliud humerale ex giolgy cum albis **Spicz.**
55. Aliud humerale ex giolgy.
56. Aliud humerale ex tela ex nigro serico iunctum.
57. Aliud humerale foemineum ex polonico fincut /?/ scissum, sed necdum consutum.
58. Quinque sacelli puluillorum serico picti texti filo.
59. Duae manicae humeralis foeminei nigro serico pistae.
60. Ex aureis **Spicz,** satis magnis, quantum satis est pro uno peplo.
61. Vestis foeminea ex panno Damasceno coloris regii et tribus aureis fimbriis latioribus, quatuor minoribus exornata.
62. Vestis foeminea ex viridi panno Damasceno, nouem argenteis fimbriia exornata.
63. Vestis foeminea ex nigro holoserico floreo septum fimbriis argenteis exornata.
64. Thorax foemineus ex nigro florido Attalico in quatuor partibus aliquantum attritum, aurea fimbria in extremitate exornatus.
65. Pallium foemineum ex nigro holoserico florido, aureua fimbria exornatum et uillosum, serico subductum antrorsum /?/ intus uero nigro attalico.
66. Aliud pallium foemineum ex nigro holoserico florido aliquantum attritum et martibus subductum. /Kunovina!/.
67. Pallium breuius foemineum ex holoserico violaceo, duabus aureis fimbriia latis, et tribus minoribus exornatum et martibus subductum, quae subductura apud Sigismundum Pettheö maiori ex parte est destructa.
68. Palliolum breue ex nigro holoserico quaquor /!/ argenteis fimbriis exornatum et pelle lincis /ris!/ subductum, quae subductura apud Sigismundum est mairi ex parte destructa.
69. Vestis thalaris foeminea ex panno violaceo Damasceno.
70. Culcitra in medio viridi holoserico, circumcirca grisio tafut exornata.
71. Alia culcitra ex aureo tabino /valovita svila/ florido et circa viridi tafut exornata.
72. Turcia culcitra valde attrita, in medio aureo panno, circa flauo tafut exornata.
73. Quarta culcitra in medio flaua florida materia et circa Turcica tela caerulea exornata.
74. Quinta culcitra ex rubra materia florida, circa uiridi tafot attrito exornata.
75. Mortarium unum mediocre.
76. Subductura pro una chlamide sericea flaua materia.
77. Strophiolorum mensalium necdum scissorum numero octodecim.
78. Idem strophiolorum albo opere factorum duodecim.
79. Strophiolorum more Italico factorum decem.
80. Strophiolorum mensalium tenuium decem.

81. Linteamina tenuia textura alba exornata decem.
82. Communia linteamina intextis iuncturis viginti quatuor.
83. Linteamina tria ex giolgy unum sericea textura, alterum filo pictum, tertium ex giolgy, sed albo opere exornatum.
84. Linteamen Italico opere exornatum unum.
85. Linteamen colorato filo pictum.
86. Linteamina iuncturis texta et **Spicz** exornata.
87. Mappa pro quatuor mensis iuncturis textis exornata.
88. Mappa pro tribus mensis iuncturis textis exornata.
89. Tres mappae pro duabus mensis, textae florido opere, quarum duae sunt textis iuncturis exornatae.
90. Viennense mappae quatuor, quarum una est attrita et singulae tegunt unam mensam.
91. Mappae pro una mensa decem, picturato opere textae, denique in uniuersum viginti duae.
92. Mantilia ex giolgy duo, unum serico pictu, alterum textura alba.
93. Mantilia tenuis telae bombice colorata picta duo.
94. Mantilia tenuibus texturis exornata quinque.
95. Mantilia albo opere exornata duo.
96. Mantilia tenuis telae praeterea sex.
97. Mantilia mediocris telae duo.
98. Puluinaria varia nomine Niccolai Pettheö quindecim.
99. Puluilli maiores ita signati duodecim.
100. Puluilli parui siue ceruicalia quatuor, scutellae stanneae bonae et integrae sat magnae et aequales decem, cellarium cum sex lagenis stannies, unum sraff deest, lagenae stanneae duae, horologium ex aere per modum turriculi sonans, bombardae mosketae sex, equae duae albae sat senes et debiles, lecti lignei duo, lecti cum caelo sine operculo duo, cistae sat magane tres, vaccae mulgibiles, quarum una cum vitulo, septem, unus juvencus niger, pecuniae paratae in germanica moneta, florenorum Hungaricorum centum, pileus seu capucium muliebre ex nigro holloserico, martibus subductum unum.

Haec omnia per me infrascriptum judicem nobilium comitatus Varasdinensis inuentata sunt ac generosi Stephani Pettheö manibus assignata coram me **per reverendum patrem Balthasarem Millouecz.** Res vero argentae hic et nunc non ponderatae, sed secundum antiquum Inventarium ponuds illarum conscriptum. Datum sub Castro Bela in curia generosi Stephani Pettheö, die septima mensis Junii, anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo. Franciscus Gubasoczy, judex nobilium comitatus Varasdinensis, manu propria.

Anno Domini millesimo sexcentesimo quinquagesimo die sexta Junii, Sub Bela **sequuntur res in Inuentario authentico,** anno millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo conscriptae, quae iam **desunt** et per executionem Euae Pettheö sunt compensandae.

Poculum argenteum lotorum viginti septum, mirotheca argentea lottonis unius, marsupium purpureum pro framea, ferrum frameae Genuensis, ornamentum capitis unionibus et quinque minoribus boglariis aureis ornatum. Rosarium coralinum unum, colariolum ex pacholat unum, cultri cum forcinulis duo. Antipendium muliebre regii coloris cum argenteis fimbriis unum. Speculum unum. Chlamis virilis purpurea non omnino noua una, subductura **wlpina,** dicta **malouina,** pro una muliebri longa thalari veste una. Chlamis aestiva purpurea subducta aureo tabino una. Ex panno granat dicto ulnae quatuor et media, manica una pro chlamide virili magna ex purpura. Puluillus unus, linteamen unum texturis exornatum, mappae ex mediocri tela quatuor. Aurei in specie quinquaginta octo. Imperiales in specie centum quinquaginta novem. Scutellae stanneae decem. Peluis cum maluuio stannea una. Equae currules albae quatuor, helciae sine lora dicta **hami** pro equis. Equus unus trium annorum, equus emissarius senex, equus unus unius anni. Currus tectus bonus uenditus a Sigismundo Pettheö aureis quadraginta; currus, dictus **kochie,** satis attritus; vaccae octo; juvenci trium annorum sex; juuenci unius anni

septem; juuenci secundi anni septem; vaso uinu utrumque urnarum sedecim; cacabus cupreus unus; epiphia duo; unum uirile, alterum faemineum; larida nouem; porci parui et magni mixtim uiginti sex; panici triturati metretae sint **dreuenke** circiter quadraginta quinque; medius aceruus siliginis. Ex culinaria supellectile aliquid, cistula nigra ex ebano; culcitrae ex materia Turcica sex; tapetes Turcici rubri, aliquantulum attriri, duo; strophiola mensalia duo; mantilia albo opere exornata duo; item iuxta fassionem Sigismundi Pettheö factum coram exmissis a Comitiis Regni egregiis scilicet Paulo Laczkouich, Georgio Vitez, judicibus nobilium comitatus Varasdinensis, quae extat sub anno millesimo sexcentesimo quadragesimo secundo; ducentos sexaginta duos Rhenenses ipsius Nicolai Pettheö, post mortem eiusdem, accepit Sigismudus Pettheö a **Petro Rigianecz,** judice Varasdinensi et Christophoro **Neisteter,** cive Varasdinensi. Haec vero omnia coram me, tanquam exmisso judice nobilium comitatus Varasdinensis, per generosum magistrum **Joannem Zakmardi,** prothonotarium Regni, penes lustrationem inuentarii anni **millesimi sexcentesimi quadragesimi secundi** conscripta sunt secundum inuentarium dominorum in eodem inuentario specificatorum quae desunt.

Illa vero, quae sunt assignata generoso domino **Stephano Pettheö** pari modo superius sunt conscripta anno et die in priori mea authenticatione specificatis ac loco.

Franciscus Gubasoczy, judex nobilium comitatus Varasdinensis, manu propria.

Tandem praescripto anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo, die nona mensis Junii Varasdini, coram dicto magistro Prothonotario idem **pater Balthasar Millouecz** retulisset, quod ex praemisso inuentario septem vaccas et unum taurum, alioquin supra inter res inuentatas et repertas specifice positos, memoratus tutor diuendisset et pro unciis sexaginta, argenti potissimum albi, in quo argento fuissent octo coclearia, quatuor furcinulae, unum salinare inauratum et unus chanthorellus modice inauratus. De quo etiam argento eiusdem virginis Euae Pettheö idem tutor rationem dare tenebitur. Unde nos quoque ad fidedignum eiusdem magistri Prothonotarii relationem praesentes litteras nostras testimoniales siue relatorias partibus ipsis futura earundem pro cautela necessarias sub sigillo nostro judiciali authentico, apudqe eundem magistrum Prothonotairum existente habito, extradandas duximus et concedendas, communi suadente justitia. Actum locis, diebus et anno suprascriptis.

Coram me **magistro Joanne Zakmardi** de Diankouecz, prothonotario Regni per quem correcta. Idem manu propria.

Lecta et correcta per me **Petrum Baxai** vicecomitem comitatus Varasdinensis manu propria.

Prijevod na hrvatski; vidi lat. tekst str. 327, inv. br. 100.

(...) deset dobrih i čitavih, prilično velikih i jednakih (ravnih), podrum sa šest kositrenih posuda, nedostaje jedan ***sraff,*** dvije kositrene posude, brončana ura koja zvoni na navijanje, šest pušaka mušketa, dvije bijele kobile, dosta stare i slabe, dvije drvene postelje, dvije postelje s baldahinom bez pokrivača, tri dosta velike škrinje, sedam krava za mužnju, od kojih jedna s teletom, jedan crni junac, novac u germanskoj valuti, sto madžarskih forinti, kapa ili ženska kapuca od crnoga barušuna, jedna podstavljena kunovinom.

Sve je to od mene, potpisanoga plemićkoga suca varaždinske župnije, popisano i preda mnom potpisano rukom plemenitoga Stjepana Pettheö, kao i od velečasnoga oca Baltazara Millovca.[89] Srebrnina pak ovdje nije vagana, već je njezina težina popisana prema starome Inventaru.

Izdano pod utvrdom Belom, u dvoru plemenitoga Stjepana Pettheö, dne sedmoga lipnja tisuću šesto pedesete godine. Franjo Gubasoczy, plemićki sudac Varaždinske županije, vlastoručno.

Ljeta Gospodnjega tisuću šesto pedesetog, dne šestoga lipnja, pod Belom, **slijede stvari u vjerodostojnome Inventaru,** popisane godine tisuću šesto četrdeset i druge, a kojih sada **nema,** te koje sudskim izvršenjem treba nadoknaditi Evi Pettheö.

Srebrna kupica od dvadeset i sedam lota, srebrna mirisnica od jednoga lota, grimizne korice za sablju, oružje đenoveške sablje, ukras za glavu urešen biserjem i pet manjih zlatnih buglara.

Jedna koraljna krunica, jedna ogrlica od pačolata, dva noža s viljuškama. Jedna ženska pregača grimizne boje sa srebrnim rubovima. Jedno zrcalo. Jedan ne posve nov muški grimizni plašt, podstava od **lisice,** zvana **malouina,** za jednu dugu žensku haljinu. Od sukna zvanog **granat** četiri i po lakta, jedna ***manica*** za veliki muški plašt od baršuna. Jedan jastučić, jedno platno iskićeno tkanjem, četiri stolnjaka od osrednje tkanine. Zlatnika brojem pedeset i osam. Carskih talira brojem sto pedeset i devet. Deset kositrenih zdjelica. Jedna kositrena zdjela s pliticom za pranje ruku. Četiri bijele teretne kobile, hamovi bez uzde zvani **hami,** za šest konja. Jedan konj star tri godine, stari pastuh, jedan konj star godinu dana. Dobra natkrivena kola koja je Sigusmund Pettheö prodao za četrdeset zlatnika; kola, zvana kočije, dosta istrošena; osam krava; šest junaca starih tri godine; sedam junaca od godinu dana; sedam junaca od dvije godine; šesnaest posuda ili vrčeva vina; jedna bakrena kahlica; dva sedla; jedno muško, jedno žensko; devet slanina; svinja malih i velikih, miješano, dvadeset i šest; vršenoga prosa bit će **dreuenke** oko četrdeset i pet kabala; srednja količina hrži. Nešto od kuhinjskoga pokućstva, crna škrinjica od ebanovine; šest perina od turskoga materijala; dva turska crvena saga, ponešto izlizana; dva stolna pokrivača; dva ručnika iskićena bijelim; isto tako, prema izjavi Sigismunda Pettheö, sastavljenoj pred poslanicima poglavitoga kraljevskoga župana, naime pred Pavlom Lackovićem i Jurjem Vitezom, plemićkim sucima Varaždinske županije, ono što stoji pod godinom tisuću šesto četrdeset i drugom: dvije stotine šezdeset i dvije rajnske forinte istoga Sigismunda Pettheö, nakon njegove smrti, primio je Sigismund Pettheö od **Petra Riđanca,** varaždinskoga suca, i **Kristofora Neistetera,** varaždinskoga građanina. A sve to pak preda mnom, kao izaslanim plemićkim sucem Varaždinske županije, popisano je od plemenitoga meštra **Ivana Zakmardija**, kraljevskoga protonotara, pri potvrđivanju inventara godine tisuću šesto četrdeset i druge, ono što nedostaje prema inventaru gospode, a nabrojeno je u istome inventaru.

A ono pak što je dodijeljeno plemenitome gospodinu Stjepanu Pettheö na isti je način gore popisano navedene godine, dana i mjesta u mojoj prethodnoj potvrdi.

Franjo Gubašocy, plemićki sudac Varaždinske županije, vlastoručno. Napokon, prethodno spomenute godine tisuću šesto pedesete, dne devetoga mjeseca lipnja, u Varaždinu, pred rečenim meštrom protonotarom, isti otac **Baltazar Millouec**.

(...) da je izjavio da iz prethodnoga inventara sedam krava i jednoga bika, osim toga, glede onoga što je pojedinačno navedeno među onim što je popisano i nađeno, spomenuti skrbnik da je rasprodao, i to za šezdeset unci, upravo bijeloga srebra, u kojemu da je srebro bilo osam žica, četiri viljuške, jedna pozlaćena soljenka i jedan malo pozlaćeni kantorel. Držat će se da o tome srebru iste djevojke Eve Pettheö isti skrbnik treba podnijeti račun. Stoga smo i mi, na ovjereno izvješće istoga meštra protonotara, te naše isprave koje sadrže svjedočanstva ili izvještaje, istim stranama potrebne za buduću njihovu sigurnost, pod našim vjerodostojnim sudskim pečatom, a koji se nalazi kod istoga meštra protonotara, smatrali da treba izdati i odobriti, uvjerivši se u opću pravdu. Sastavljeno na navedenim mjestima, te navedenoga dana i godine.

Preda mnom, meštrom Ivanom Zakmardijem iz Dijankovca[90], kraljevskim protonotarom, od kojega je popravljena. Isti, vlastoručno.

Pročitana i popravljena od mene, Petra Baksai, podžupana Varaždinske županije, vlastoručno.

Iz svega, priloženog ovdje u prilogu, razvidno je da popis inventara na kajkavskom i latinskom jeziku obitelji Petheöa, pokazuje njihovo imovinsko stanje u 17. stoljeću, koje, glede ekonomskoga stanja, nije tada bilo zanemarivo.

Popis inventara ujedno je i dragocjeni izvor kajkavske leksikografije jer nam predočuje izvorne nazive predmeta koje su posjedovali članovi ivanečkih Petheö.

Osim toga, latinski popis inventara s interpolacijom kajkavskih riječi, u latinskoj rečenici, svjedoči da se latinskim jezikom nije mogla zapisati izvorna kajkavska riječ, a to je ipak jezična prednost hrvatskoga kajkavskog jezika.

BILJEŠKE

1. Više o tome v. METOD HRG: 1975., 128; KRAŠ; 1994., 35.-44.
2. BELOŠEVIĆ: 1926., 100.
3. DOBRONIĆ: 1984., 103.
4. isto, 153-154.
5. LASZOWSKY, 1903/4., 195.-196.
6. Bilo je to 17. travnja 1642. godine
7. **moždov** (<mađ. mosdó) posuda za umivanje
8. **lot,** jedinica mjere za težinu, v. HERKOV, 1973., 88
9. **ittem,** isto tako, također
10. mali pojas, pojasić
11. crtama ispisan, prugast
12. oglavnik, dio konjske zaprežne opreme
13. rub haljine, obrub, špice, rese
14. **na dva ketuvaša,** za dvojicu...
15. remen
16. **bagarija,** vrsta štavljene kože (iz Bavarske); oblik kož. remena
17. skrlet.
18. **šmalc,** oko (na prstenu)
19. dijamant, dragi kamen
20. dva pozlaćena stolnjaka
21. **parta,** ukras za glavu, oko glave
22. **đund,** biser
23. **boglar,** ukosnica (nakit za kosu)
24. bez ukrasa
25. narukvica
26. vrsta narukvice (?); ukrasne vrpce (?)
27. **na jedno grlo klariša,** ogrlica od koralja
28. **falat,** dio
29. **muštrancia,** medaljon, privjesak s likom
30. umjetna ogrlica
31. boje muskata
32. Matija Korvin (1458.-1490.)
33. **dva falaca,** dva komadića
34. **perem,** obrubnik
35. **pečalatni,** od batista (dragi kamen)
36. pokrivač za sedlo (konjsko)
37. pregača
38. **tafuta,** svila
39. svila boje kraljeva lica (?)
40. **na mes štrikanje,** mjestimice vezenje
41. dolđen, koji je od tkane pamučne tkanine, muselin
42. poljski batist (iz Poljske)
43. **đunđem ponizano,** biserom nanizano, ukrašeno
44. **zlatom pokapljen,** zlatnim točkicama poprskan
45. sa zlatom ukrašen
46. haljina od damašćanske svile boje kraljeva lica
47. **kamuka,** damašćanska svila, damast
48. **hatlac, atlac,** vrsta svilene tkanine
49. opšito krznom od kune
50. ogrtač, plašt (njem. Mantel)
51. **galon,** ukrasna vrpca, širit
52. **dobro ponošen,** koji je već rabljen, nije nov
53. krzno od kune s hrpta
54. krzneni ovratnik
55. boje granatne jabuke (?)
56. krzneni kaput, bunda
57. **heuzovina,** risovo krzno
58. **obtočen,** obrubljen
59. **malovina,** lisičje krzno s potrbušja
60. **tabin,** vrsta tkanine

61. vrsta tkanine
62. **prece ponošen,** dosta rabljen, iznošen
63. vunom opšit (?)
64. vrsta tkanine, sukna
65. gornje ruho, gornja haljina
66. sa svojim potrepštinama
67. dvanaest
68. jastuk, uzglavnik, podglavnik
69. **cvilih,** dvostruko tkano platno
70. **lagodan,** loš, nekvalitetan
71. **palaska,** drveni barilec; čutura
72. brončane
73. kobile (neplodne?); kobile arapske pasmine
74. konj za mijenjanje kod obavljanja posla zaprege
75. natkrivena kočija
76. **špampet** (<njem. Spanbett), postelja
77. **nebo,** baldahin
78. **jalova,** (krava) neplodna krava
79. **došeči,** došavši
80. **circiter,** (lat.) oko, otprilike
81. vojničko (sedlo) rabljeno
82. **beden,** badanj, veliki badanj, škaf
83. **bednjič,** mali badanj, badnjić
84. 26 svinja
85. prpreni mužar, stupa, u kojoj se papar tuče
86. dva pčelinjaka
87. To je bilo 27. svibnja 1610. godine
88. zeleni damast
89. Baltazar Milovec (1636.-1678.) poznati isusovac i kajkavski pisac
90. O njemu vidi: Karlo Horvat, **Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga,** Rad, JAZU, knj. 66, Zagreb, 1905.

NB. U latinskom popisu inventara, priređivač A. J., na mjestima je u zagradama stavio usklićnik, upitnik ili hrvatsku riječ. Učinio je to zbog pozornosti čitatelja prema značenju riječi ili latinskom obliku. Isto tako, istaknute riječi u latinskom dijelu inventara upućuju na domaću, tada živuću, kajkavsku riječ.

LITERATURA

1. IVAN BELOSTENEC, *Gazophylacium seu latino-illyricum onomatum aerarium(...),* Zagrabiae(...), M.DCCXL. (1740). Pretisak "Liber", Zagreb, 1972.
2. STJEPAN BELOŠEVIĆ, *Županija varaždinska i slob. i kralj. grad Varaždin*, Zagreb, 1926.
3. LELJA DOBRONIĆ, *Viteški redovi. Templari i ivanovci u Hrvatskoj*, Zagreb, 1984.
4. LÁSZLÓ HADROVICS, *Ungarische Elemente im Serbokroatischen*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985.
5. ZLATKO HERKOV, *Naše stare mjere i utezi*, Zagreb, 1973.
6. METOD HRG, *Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine*, "Ivanečki kalendar '75.", Varaždin, 1975.
7. ANDRIJA JABREŠIĆ, *Lexicon Latinum interpretatione Illyrica, Germanica et Hungarica locuples, in usum potissimum studiosae Juventutis...*, Zagrabiae 1742. Pretisak: Zavod za hrvatski jezik Hrvatskoga filološkog instituta, Zagreb, 1992.
8. MARIJAN KRAŠ, *Prilozi za povijest Ivanca (do 1396. godine)*, "Ivanečki kalendar", Ivanec, 1994.
9. MARIJAN KRAŠ, *Ivanec prilozi za povijest Ivanca do 1940. godine*, Varaždin 1996.
10. EMIL LASZOWSKY, *Povijesne crtice o gradu Beli u županiji Varaždinskoj*, Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva, nova serija VII., Zagreb, 1903/4.
11. *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, svezak 1-7, Zagreb, 1984-1995.*

MARIJAN KRAŠ 92 (497.13)

Varaždin

ZNAMENITI IVANČANI

U prigodi obilježavanja 600. obljetnice prvoga pisanoga spomena Ivanca i njegovog povijesnog razvitka 1396.-1996., neophodno je osvijetliti biografske podatke o djelovanju i stvaranju istaknutih znanstvenika i umjetnika ivanečkog kraja. Ovaj rad je prvi pokušaj sustavnog biografskog istraživanja doprinosa pojedinaca u perifernoj i marginaliziranoj sredini zahtjevnim kriterijima postignuća u znanosti i umjetnosti. Takav pristup ograničen je na iznimne i provjerene osobnosti, dok se lokalne vrijednosti teže ističu.

Dvadeset i jedno odabrano ime ivanečke sredine svjedoči da je doskora nepoznati Ivanec iznimno doprinio hrvatskoj znanosti i kulturi 19. i 20. stoljeća. Pored nacionalnog doprinosa za mjesto su značajni oni pojedinci koji su čitav svoj život i stvaranje proveli u Ivancu i ostavili nezaobilazan trag u njegovoj prošlosti i današnjici. Bili su iskreni hrvatski domoljubi, skromni u životu, veliki po djelima i baštini, utemeljitelji suvremenog Ivanca, vodećeg središta zapadnog dijela Županije varaždinske.

I stariji podaci svjedoče o zaslužnim ljudima ivanečkog kraja, a prva povijesna ličnost belski prior ***Ivan Paližna ml.,*** 22. je lipnja 1396. godine svojim potpisom potvrdio povlastice prvim Ivančanima, te ih uveo u povijesno postojanje. Oskudni izvori o njegovom životu nedovoljni su i za površnu skicu ovog znamenitog ivanovca, čiji se trag izgubio u tmini vremena. Nepouzdani su podaci o životu kasnijih svjetovnih gospodara ivanečkog i belskog vlastelinstva: Matka Talovca, Ivana Korvina (nezakonitog sina kralja Matije Korvina), generacija mađarske obitelji Petheö de Gersse, Ladislava Erdödyja, pl. obitelji Bužan...

Početkom 19. stoljeća u ivanečkom se kraju počinju javljati pojedinci koji su obilježili hrvatski kulturni prostor. Jedno od najstarijih povijesnih imena, ***dr. Matija Smodek,*** pravnik i sveučilišni profesor Akademije (kasnije Sveučilišta u Zagrebu), rođen je u Novakima 1808. godine. Vlastelin ***Ladislav Kukuljević*** (rođ. 1815.) najmarljiviji i najbogatiji je Ivančanin 19. stoljeća. Potom slijedi osmero istaknutih Ivančana rođenih do kraja prošlog stoljeća: sveučilišni profesor i akademik ***Đuro Arnold*** (1854.), pjesnik ***Božidar Kukuljević-Sakcinski*** (1861.), dirigent i skladatelj ***Nikola Faller*** (1862.), liječnik ***dr. Mavro Spiller*** (1869.), pravnik i književnik ***dr. Bruno Županić-Steiner*** (1893.), književnica ***Pavica Hrazdira*** (rođ. Milić, 1895.), međunarodni majstor umjetničke fotografije ***Otokar Hrazdira*** (1898.) i liječnik ***dr. Adalbert Georgijević*** (sin dr. Mavre Spillera, rođ. 1899.).

Na početku stoljeća rođen je sindikalni i politički radnik, organizator antifašističke borbe ***Josip Kraš - Papa*** (Vuglovec, 1900.). Kronološki slijed nastavlja arheolog ***Stjepan Vuković*** (1905.), a 1912. godine rođeni su: ***Rudolf Rajter,*** glazbeni pedagog i skladatelj, te književnik ***Ivo Ladika.*** Svećenik, kaptolski arhivist i crkveni povjesničar ***Metod Hrg*** rođen u Ivancu 1916. godine, a ***Ladislav Šaban,*** prof. klavira, muzikolog i poznavalac ivanečke povijesti rođen je 1918. u Lepoglavi. Akademik ***dr. Mirko Malez,*** Ivančanin je s najvišim znanstvenim zvanjima (dr. znanosti i redovni član JAZU (HAZU), rođ. 1924.).

Na kraju ovog pregleda preostala su četiri zaslužna Ivančanina koji unatoč poodmaklim godinama aktivno stvaraju i sudjeluju u obavljanju životnog poziva. Biskup đakovačko-srijemski ***mons. Ćiril Kos*** rodio se na Ribić-brijegu 1919. godine. Slikar ***Josip Vresk*** i pravnik ***Milivoj Županić*** rođeni su 1925., a ***prof. dr. veterine Franjo Sanković*** 1928. godine.

Ovaj uvod pokazuje da su znameniti Ivančani podjednako zadužili hrvatsku znanost u kojoj se potvrdilo devetoro imena, dok je nacionalnu umjetnost zadužio istovjetan broj Ivančana. Od ukupnog broja sedam znamenitih Ivančana svoj je život i djelovanje posvetilo Ivancu, ostavivši trajan spomen *poleg jedne velke gore.*

SMODEK Matija, pravnik, sveučilišni profesor (Novaki, Maruševec, 4. I. 1808. – Bjelovar, 22. IX. 1881.). Rođen je u seoskoj imućnoj obitelji, što je Matiji omogućilo školovanje u Varaždinu, Šopronu, Zagrebu i Budimpešti. U nekrologu objavljenom u časopisu *Vienac* broj 46., istaknuta je njegova besprijekorna učenička i studentska karijera: *bio je "eminens" marljivo učio, čestito i pristojno se kao djak ponašao. O njegovih liepih duševnih darovih i nemanje marljivosti svjedoči diploma od 14. srpnja 1831., kojom mu se podieljuje čast i naslov "doctoris liberalium artium et philospohiae"*...

Od 1831. do 1840. godine Matija Smodek predavao je na Akademiji u Zagrebu hrvatski jezik – kajkavsko narječje, u vrijeme nasilne mađarizacije u Hrvatskoj. Od 1832. predaje na Pravnom fakultetu privredno pravo, političke znanosti i ugarsko-hrvatsko pravo. Od 1835. godine profesor je statistike i rudnog prava, a na Pravoslovnoj akademiji od 1849. do 1874. godine predavao je uz navedene predmete i upravno zakonoslovlje. Od početka svoje djelatnosti do umirovljenja odlikovao se samozatajnim radom znanstvenika i sveučilišnog nastavnika, u svojoj okolini cijenjen i uvažavan, a kao iskreni domoljub prenosio je na mlade naraštaje svoj patriotski zanos. O tome svjedoči činjenica da je u svojstvu redovnog profesora predavao hrvatski jezik punih 10 godina bez ikakve materijalne nadoknade.

Svoj je život Matija Smodek posvetio znanosti, naobrazbi mladih naraštaja, predan najvišim hrvatskim ciljevima, što mu je pribavilo veliko poštovanje studenata i profesora tadanjeg Zagrebačkog sveučilišta. Zabilježena njegova nezaobilazna posrednička uloga u smirivanju nemira studentske mladeži 1848. godine.

Lit.:*Lorković, Blaž: Dr. Matija Smodek, Vienac br. 46/1888.*
Enciklopedija Jugoslavije, sv. 7. Zagreb, 1968.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI Ladislav, pravnik, ivanečki veleposjednik (Varaždin, 22. V. 1815. – Ivanec, 1896.). Pravne znanosti izučavao je i diplomirao u Požunu (Bratislava). Za ratne i revolucionarne 1848.–49. godine aktivno se uključio u borbu protiv Mađara, a ban Jelačić imenovao ga je povjerenikom za opskrbu hrvatske vojske u varaždinskom kraju. Obavljao je dužnosti arhivara i suca varaždinskog kotara, dok je u Županiji križevačkoj bio podžupan i veliki župan od 1867. do 1871. godine, kada se povlači iz političkog života. Od tog vremena do smrti živio je u Ivancu i upravljao svojim velikim vlastelinskim dobrom, unapređivao gospodarstvo, pomagao savjetima, a često i novcem.

Od oca Franje Kukuljevića naslijedio je imanje Ivanečka Kaniža, a od obitelji Šarlaj kupio je 1867. ivanečki kaštel s pripadnim posjedom (zemlje i šume). Bavio se proizvodnjom žita i plodina, uzgojem stoke plemenitih pasmina, a držao je u zakupu poštu s konjima. Uporan i sposoban gospodar stekao je vlasništvo od 800 rali šuma u Ivancu i 100 rali oranica, livada i vinograda, kao i drugih nekretnina s ukupnom površinom od oko 1300 jutara. Uz glavnu ivanečku ulicu prema Lepoglavi podigao je više stambenih i poslovnih zgrada. Marljiv, štedljiv i skroman postao je najbogatiji Ivančanin 19. st.

Proširio je i poljepšao ivanečku župnu crkvu, doprinosom 11.000 forinti i ishodio veliku financijsku potporu zemaljske zaklade. U parku kraj ivanečkog dvorca podigao kapelu B. D. Marije (porušena 1961.) u zavjet pokojne supruge. U oporuci je uz širu obitelj obilno darovao dobrotvorne zaklade i razna kulturna društva i udruge, osigurao isplatu potpora za stare i nemoćne, te za bivše kmetove svog veleposjeda Kaniže, Gečkovca i Vuglovca.

Lit.: *Šaban, Ladislav: Povijest ivanečkog grada (II.) Ivanečki kalendar '86., str. 91-97. Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb, 1925.*

ARNOLD Đuro, pedagog, filozof i pjesnik (Ivanec, 24. IV. 1854. - Zagreb, 22. II. 1941.). Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, 1880.-82. boravi na stručnoj izobrazbi u Göttingenu, Berlinu i Parizu. Prvo je bio gimnazijski profesor (1879.-89.), zatim ravnatelj učiteljske škole (1889.-94.), te profesor pedagogije filozofije na Zagrebačkom sveučilištu (1894.-1923.). Godine 1899. izabran je za rektora Sveučilišta i pravog člana JAZU (HAZU). Bio je predsjednik Matice hrvatske 1903.-1909., urednik *Vijenca* 1899.-1900. i počasni član Braće hrvatskog zmaja. U književnom stvaranju Đ. Arnold je bio idealistički i romantički usmjeren, oslonjen na tradiciju A. Šenoe i F. Markovića u romancama i baladama o temama hrvatske prošlosti i biblijskih motiva. Zanosno pjeva domovini hrvatskoj, istini, pravdi, vjeri, nadi i ljubavi. Objavio je zbirke: *Izabrane pjesme* (1899.), *Čeznuća i maštanja* (1908.); *Sa visina i dubina* (1918.); *Izabrane pjesme* (1924.); ali svoje uzore nije dosegao.

Trajna vrijednost ostao je Arnoldov praktičan pedagoški i filozofski rad. Na Zagrebačkom sveučilištu potakao je 1896. pedagoški seminar za teorijsku i praktičnu naobrazbu srednjoškolskih nastavnika. Autor je znanstvenih radova *Etika i povijest* (1880.); *Filozofija prirodne nauke i sociologija* (1899.); *Umjetnost prema znanosti* (1906.); *Jedinstvena hrvatska narodna kultura* (1909.); i srednjoškolskih udžbenika *Logika* (1888.) i *Psihologija* (1893.). Bio je član Hrvatskog planinarskog društva već 1883. godine, a u prirodi rodnog Ivanca i planinama je nalazio inspiraciju za svoje pjesništvo.

Lit.: Enciklopedija Jugoslavije, sv. 1. Zagreb, 1980.
Znameniti i zaslužni Hrvati, Zagreb, 1925.

KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI BOŽIDAR, pjesnik, ivanečki veleposjednik (Zagreb, 31. III. 1861. – Ivanec, 19. I. 1927.). Sin je slavnog Ivana Kukuljevića-Sakcinskog. Nakon završenog studija prava na bečkom i zagrebačkom sveučilištu obnašao je službu podžupana i perovođe u Zagrebu, te kotarskog predstojnika u Varaždinu. 1896. godine naslijedio je od strica Ladislava ivanečki posjed s dvorcem. Po naravi i sklonostima bio je poklonik glazbe i književnosti. Svestrano je pratio književne pojave u Hrvatskoj i objavljivao prikaze i kritike u literaturi pred kraj 19. i na početku 20. stoljeća. Pisao je o Vladislavu Vežiću, Stanku Vrazu, surađivao u časopisima *Vijenac, Prosvjeta, Hrvatska vila, Balkan.* Dopisivao se s piscima i umjetnicima svoga vremena: Gjalski, Vojnović, Trnski, Fijan, Mandrović, Zajc, Kuhač, Faller. Bio je ljeporječiv i romantično nadahnut pjesnik kojeg su inspirirali idilični povijesni, društveni i prirodni motivi.

Najznačajniji je prigodni prozni spis *Mladost Ivana Kukuljevića-Sakcinskog,* u kojem opisuje mlade dane svog oca i njegova politička nastojanja. U rukopisu je ostavio nedovršenu *Poviest plemičke porodice Kukuljevića Sakcinskih,* a za ivanečku povijest zabilježio je prikaze posvete kapele strica Ladislava (nekada u ivanečkom parku), posvete barjaka Dobrovoljnog vatrogasnog društva Ivanec u srpnju 1891. i školske zastave 1901. godine. Božidar Kukuljević bio je među utemeljiteljima "Braće hrvatskog zmaja" i predsjednik pjevačkog društva "Kolo" u Zagrebu i "Vila" u Varaždinu.

Utemeljio je podružnicu Hrvatskog planinarskog društva u Ivancu 1898. godine. U časopisu *Hrvatski planinar* 1899. godine objavio je inspirativan članak o prirodi i ljepoti Ivančice.

Lit.: Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova JLZ sv. 5., Zagreb, 1960.
Šaban, Ladislav: Povijest starog grada Ivanca (III. dio). Ivanečki kalendar '94.

FALLER Nikola, dirigent i skladatelj (Ivanec, 22. IV. 1862. – Zagreb, 28. II. 1938.). Rođen je na očevom ladanjskom dvorcu Pahinsko, nedaleko Ivanca. Glazbu je počeo učiti u Varaždinu i Zagrebu, a već u srednjoj školi korepetira u zagrebačkom kazalištu. Studirao je na konzervatorijima u Beču (A. Bruckner, F. Krenn) i Parizu (J. Massenet, L. Delibes, E. Guiraud). U školi Hrvatskog glazbenog zavoda u Zagrebu djelovao je kao nastavnik glasovira (1887.–89.). Bio je dirigent i ravnatelj Zagrebačke opere od 1896. do 1902. godine, te intendant Kazališta u Osijeku (1910.–12.), nakon čega ponovno dobiva angažman u zagrebačkoj Operi. Bio je zborovođa pjevačkog društva *Zvonimir* u Splitu (1899.–91.), *Kolo* u Zagrebu (1891.–94., 1895.–1907.) i predsjednik Hrvatskog pjevačkog saveza od 1924. godine do smrti.

Zasluga je N. Fallera utemeljenje baleta kao posebnog ansambla (1894.) i obogaćivanje repertoara izvedbama temeljnih djela repertoara, naročito opera R. Wagnera, P. I. Čajkovskog, J. Masseneta, G. Puccinija, P. Mascagnija, G. Bizeta, A. Thomasa, R. Leoncavalla i L. van Beethovena. Faller je omogućio izvođenje opera hrvatskih skladatelja: V. Lisinski: *Porin;* S. Albini: *Maričon;* F. S. Vilhar: *Ivanjska kraljica,* V. Bersa: *Cvijeta.* Skladao je komorna djela, zborske pjesme i crkvenu glazbu.

Slobodno vrijeme provodio je u sabiranju i sistematiziranju planinske flore Hrvatske. Osobito su vrijedni njegovi botanički nalazi s Kleka, Plješivice i Risnjaka, te iz Češke, Grčke, Švicarske i Rusije. N. Fallera se smatra tvorcem moderne križaljke, te je zaslužan i za razvitak hrvatskog zagonetaštva.

Lit.: Muzička enciklopedija JLZ, II. izd. sv. 1. Zagreb, 1971.
Marciuš, Franjo: Nikola pl. Faller (1862.–1938.) – Hrvatski planinar br. 11–12/1992.

SPILLER Mavro, dr. medicine, liječnik u Maruševcu i Ivancu (Osijek, 1869.– Jajce, 1940.). U ivanečki kraj premješten je iz Kostajnice na dužnost kralj. kotarskog liječnika 1909. godine, u vrijeme kada zdravstvo postupno postaje javna služba dostupna svim žiteljima. Njegova zdravstveno-prosvjetiteljska uloga, humanosti i skrb za zdravlje naroda upamtile su generacije zahvalnih pacijenata.

Bio je požrtvovan, štovan i cijenjen za svoj neumorni rad u Ivancu u kojem je djelovao punih 35 godina. Istodobno 30 je godina bio liječnik Ivanečke rudarske bratovštine (Bratimske rudarske blagajne), institucije koja se brinula za zdravlje rudara i članova njihovih obitelji. Ambulanta dr. M. Spillera obuhvaćala je mjesne bratimske blagajne u Ivancu i Golubovcu sa 1.000 aktivnih članova-rudara, a uz članova njihovih porodica zdravstveno je zbrinjavao oko 4.000 osiguranika, uz redovan posao kotarskog liječnika. Aktivno je sudjelovao u društvenom i političkom životu Ivanca: bio je predsjednik odbora narodne čitaonice, predsjednik Crvenog križa, a pred rat ugledan član Hrvatske seljačke stranke. Na kraju aktivne službe imenovan je višim sanitetskim inspektorom. Umro je nenadano za vrijeme posjeta sinu Emilu, šumarskom inženjeru u Jajcu početkom prosinca 1940. godine.

Sinovi dr. Spillera – Adalbert, Pavao i Emil su u godinama nakon I. svjetskog rata okupljali mladež Ivanca u športskim aktivnostima, planinarstvu i društvenom životu. Nepobitna je činjenica da je ova obitelj, počev od dr. Mavre Spillera (sinovi su 1941. godine preuzeli prezime Georgijević po majci) svojim domoljubnim djelovanjem za dobrobit ljudi ivanečkog kraja trajno zadužila Ivanec.

Lit.: Varaždinske novosti br. 575. od 5. prosinca 1940.
Kraš, Marijan: Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, str. 80–81, 129, 134.

ŽUPANIĆ-STEINER Bruno, pravnik i književnik (Varaždin, 30. IV. 1893. – Ivanec, 2. II. 1897.). U mladosti je bio jedan od prvih nogometaša u Varaždinu, a u povijesti ovog športa upisan je po prvom službenom postignutom pogotku 15. svibnja 1910. na utakmici između VGŠK Varaždin i "Olimpije" Karlovac.

Nakon studija na sveučilištima Beča, Praga i Zagreba radi u sudstvu, a od 1921. godine živio je u Ivancu i djelovao kao odvjetnik. Aktivno je sudjelovao u ivanečkom društvenom i kulturnom životu između dva svjetska rata, a do dubokue starosti živo se zanimao za sva ivanečka događanja.

Dr. Bruno Županić-Steiner javio se u hrvatskoj književnosti 1917. godine na poticaj J. Benešića uz M. Krležu, A. B. Šimića, G. Tartalju, M. Feldmana, A. Milčinovića, A. Kostelića i A. Halera. Lirsku poeziju započeo je objavljivati u časopisu *Mlada Hrvatska,* a surađivao je u *Našim pravicama, Književnim novostima, Savremeniku, Hrvatu, Šišmišu, Književnim horizontima, Varaždinskim novostima i Hrvatskom pravu.* Književni rad dr. B. Županića-Steinera obuhvaća prinose iz stranih književnosti (Turgenjev, Scheyer, Adamič) i povijesti hrvatske književnosti (Mihanović, Bublić, Vilović, Magerl Gotalovački, Galović, F. Marković, M. Miholjević). Ogledao se i kao povjesničar radom *Dr. Ante Starčevića* (Hrvatsko pravo 1/1914.), te prikazom povijesne kronike Đure Vilovića *Međimurje* (1923.).

U "Zagorskom kolendaru" za 1968. godinu objavio je sjećanja pod naslovom *O 60. godišnjici planinarenja na Ivančici.*

Lit.: Bibliografija rasprava, članaka i književnih radova JLZ, sv. 7. Zagreb, 1963.
Panorama hrvatske književnosti XX. stoljeća. Prir. Vlatko Pavletić, (poglavlje) Časopisi 1914.–1963. (napisao) Miroslav Vaupotić, str. 777. Zagreb, 1965.

HRAZDIRA Pavica (rođ. Milić), predsjednica HPD "Ivančica" Ivanec, književnica (Ivanec, 28. VI. 1895. – 11. III. 1975.). Između dva svjetska rata bila je aktivna sudionica ivanečkog društvenog života: spisateljica, amaterska glumica, predsjednica planinarskog društva i poduzetnica u rudarstvu. Novele i pripovijetke o ivanečkoj sirotinji počela je pisati 1922., a objavljivala je i pjesme. Njezinu pjesmu *Ivanečke sele*, kasnije preimenovanu u popijevku *Poleg jedne velke gore* uglazbio je Rudolf Rajter, a obljubljenost skladbe je vremenom postala tako velika da se smatra pučkom kajkavskom popijevkom.

Prozni radovi P. Hrazdire prožeti socijalnom i društvenom tematikom, vjerno oslikavaju teške životne prilike sela i rudarskih obitelji nakon I. svjetskog rata. Svoje novele ocijenila je ovim riječima: *Opisivala sam bijedu ... u tim mojim radovima sve je faktički točno i istinito: bila je velika bijeda, opisana kakva je onda bijeda bila...*

Novele i pripovijetke objavila je u "Varaždinskim novostima": *U zagorskom vlaku, Vanjča* (1937.), *Zvonarica, Mikula* (1938.), *Dolari, Težak san, Tomek* (1939.), *Jankić, Petar i Pavao* (1940.).

Pripovjednu prozu P. Hrazdire karakteriziraju osebujni likovi u sukobu s okolinom zbog nemogućnosti ostvarenja svojih ideala. Vješto je portretirala i psihološki analizirala seoske žene, mladiće i seljake-traumatizirane povratnike iz ratova u maloj sredini, koja sa zavišću, a ponekad i neprikrivenom zlobom stvara prepreke njenim junacima. Najčešće je to nesebična seoska sirotinja kojoj život nije ništa dao, naprotiv sve je oduzimao, pa je ishod uvijek tragičan. P. Hrazdira je u "Varaždinskim novostima" pisala o ljepotama Ivančice i djelatnosti planinarskog društva. Autorica je planinarskih putopisa *Uzduž po Hrvatskom zagorju* i *Od Mangarta do Triglava*.

Lit.: Ivanečki kalendar '74., str. 78.

Kraš, Marijan: Ivanec, Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine. Dodatak: Pavica Hrazdira: Čovjek mora biti jak (razgovor 24. X. 1971.), str. 153–154.

HRAZDIRA Otokar, rudarski činovnik, međunarodni majstor umjetničke fotografije (Češka, 1898. – Ivanec, 9. XII. 1944.). O. Hrazdira je došao u Ivanec poslije I. svjetskog rata, a prva zabilješka sačuvana je u zapisničkoj knjizi Ivanečke obrtne zadruge od 24. VI. 1920., kojoj pristupa kao utemeljujući član. Aktivno je sudjelovao u društvenom životu Ivanca a sa suprugom Pavicom otvorio je dva mala ugljenokopa kamenog ugljena kraj Ivanca. Uvelike je doprinio gradnji planinarskog doma i piramide na Ivančici 1929. godine.

Bio je svestrano obrazovan i likovno nadaren iz čega je proizišlo bavljenje umjetničkom fotografijom. Prema Američkom godišnjaku fotografije (Boston, 1934.), Hrazdira je od 1930. sudjelovao na ukupno 8 internacionalnih salona s 18 izloženih i nagrađivanih fotografija. Reputaciju međunarodnog majstora fotografije pribavile su mu internacionalne izložbe i nagrade: u Cannesu (Prix offert i brončana medalja), Luzernu (srebrna i tri brončane medalje), Pragu (III. nagrada za kolekciju kontaktnih slika), brojnim diplomama i priznanjima za fotografije u Chicagu, Parizu i Bethuneu.

U Ivancu je 30. VI. 1931. osnovao fotosekciju HPD-a Ivančica, a prvu izložbu umjetničke fotografije upriličio je u Ivancu 21. II. 1932. godine. U ivanečku povijest ostaje upisan kao nakladnik jedinog međuratnog časopisa umjetničke fotografije *Galerija*, sa sjedištem redakcije u Ivancu. Odgovorni urednik revije bio je Pavao Špiler, a objavljeno je šest brojeva (listopad 1933. - ožujak 1934.). Časopis je imao paralelne nacionalne redakcije u Austriji, Njemačkoj, Velikoj Britaniji, Danskoj, Italiji i Mađarskoj. Prestao je izlaziti zbog premalo pretplatnika i visokih kriterija redakcije.

Život i umjetničko stvaranje prekinuto je u nezapamćenom zločinu 9. prosinca 1944., kada su zbog suradnje s antifašističkim pokretom prijekom presudom usmrćeni vješanjem u središtu Ivanca petorica uglednih Ivančana: dr. Franjo Arnautović, Milan Gobec, Pavao Gomaz, Otokar Hrazdira i Josip Novak.

Lit.: ***Galerija****, mjesečnik internacionalne umjetničke fotografije, Ivanec, br. 1.–6./1933.–34.*
Ivanečki kalendar '74, str. 33., 85.

GEORGIJEVIĆ Adalbert, dr. medicine, liječnik, obnovitelj planinarstva u Ivancu (Čerević u Srijemu 18. VI. 1899. - Samobor 18. XI. 1991.). Djetinjstvo je proveo u Ivancu, u kojemu je njegov otac dr. Mavro Spiller bio kotarski liječnik. S braćom Pavlom i Emilom, te Ivančanima Brunom i Otom Hrazdirom, Slavkom Miklaušićem, Gabrijelom Borovečkim, Milanom Gopcem, Oskarom Šnurom, Franjom i Ivicom Bukovcem osnovao je *Ivanečki športski klub* 1920. godine. Uz podršku istomišljenika 1923. obnovio je Podružnicu HPOD "Ivančica" i bio inicijator gradnje planinarskog doma i piramide na vrhu Ivančice 1929. godine.

Nakon studija medicine u Krakowu radio je kao liječnik u Maruševcu i Vidovcu (od 1928.) i ostao upamćen kao dobrotvor i zdravstveni prosvjetitelj zaslužan za zdravstveni odgoj naroda. U selu Greda osnovao je knjižnicu koju je snabdio s nekoliko stotina knjiga. Sudjelovao je i kod osnivanja prvih pučkih novina-tjednika *Seljačka zora.* 1940. godine premješten je u Ivanec, u kojem je radio kao kotarski liječnik do travnja 1942., kada je premješten u Bosanski Novi, a 1943. u Veliko Trgovišće (kotar Klanjec). U kolovozu 1945. raspoređen je u Samobor gdje organizira zdravstvenu službu i *osniva prvi dom narodnog zdravlja u bivšoj državi (1946.).* Dužnost ravnatelja prvog i oglednog Doma zdravlja Samobor uspješno je obavljao do umirovljenja 1965. godine.

Jedan je od utemeljitelja samoborskog muzeja i aktivist Crvenog križa u Samoboru; bio je dobrovoljni davalac u više od sto davanja krvi. Za unapređivanje zdravstvene službe i kulturno-prosvjetnu djelatnost primio je mnoga priznanja, a najmilija mu je bila plaketa začasnog člana Planinarskog saveza Hrvatske 1984. godine.

Dr. A. Georgijević bio je osobno vezan uz Ivančane, Ivanec i planinu Ivančicu koju je posjećivao do duboke starosti. Planinarima Ivanca namijenio je svoju vrijednu ostavštinu koja potvrđuje njegovu neizmjernu odanost ovom kraju. Posjedovao je spisateljski dar kojim je duboko ponirao u ljepotu prirode, posebno Ivančice. Napisao je povijesne članke: *Sedamdeset godina planinarstva u Ivancu,* Samobor, 1968; *Ivančica* (Hrvatski planinar 1929. i Naše planine 1959.); *Ivančica, Četiri memoarske refleksije* (Naše planine 1963.); *Preporod planinarstva u Ivancu* (Zagorski godišnjak 1975.).

Lit.: Georgijević Adalbert: Razvoj zdravstva u Maruševcu. Hrvatsko zagorje 3/1971. br. 2-3; Ivanečki kalendar '94, str. 115-116.
Kraš, Marijan: Ivanec. Prilozi povijesti Ivanca do 1940. godine, str. 107, 110, 147-149.

KRAŠ Josip, sindikalni i politički radnik (Vuglovec, 26. III. 1900.– Karlovac, 18. X. 1941.). Rođen je u siromašnoj i brojnoj obitelji Valenta Kraša, rudara i Bare (rođ. Videc). U petnaestoj godini započinje učenje pekarskog zanata kod Julija Husnjaka u Gundulićevoj ulici u Varaždinu, nakon čega odlazi u Zagreb i zapošljava se kao pekarski radnik.

Nakon I. svjetskog rata uključuje se u radnički pokret i postaje sindikalni aktivist. 1920. godine izabran je za člana uprave Saveza živežarskih radnika. Nakon proglašenja šestojanuarske diktature osuđen je od Državnog suda za zaštitu države u Beogradu na 5 godina robije, koju je izdržao u Srijemskoj Mitrovici. 1936. godine organizirao je u Zagrebu veliki štrajk pekara. Obnašao je dužnost tajnika Saveza živežarskih radnika, člana Oblasne uprave i tajnika Mjesnog međustrukovnog odbora URSS-a u Zagrebu. Uređivao je list *Borba* do zabrane 1929. godine i *Radnik* (1936.–1938.). Surađivao je s lijevo orijentiranim intelektualcima Zagreba: Božidarom Adžija, Ognjenom Prica, dr. Mladenom Ivekovićem, Vjećeslavom Holjevcem i drugima. Radi blage naravi, načelnosti, ustrajnosti i dosljednosti iz godina robijanja nosio je nadimak *Papa*. Nakon izdržane robije prisilno boravi u Ivancu i pomaže organizirati rudarske štrajkove 1936. i 1937. godine, poslije kojih su ivanečkim rudarima povišene plaće i poboljšani radni uvjeti. Od 1937. bio je član najviših rukovodnih tijela KPH i KPJ. Zbog političkog djelovanja bio je do 1940. jedanaest puta osuđivan i zatvaran, a nakon napada Njemačke na Jugoslaviju prešao je u ilegalnost.

Poginuo je u Karlovcu kao organizator antifašističke borbe za Kordun, Banovinu, Gorski Kotar i Primorje. Posmrtno je proglašen narodnim herojem, a Općina Ivanec uredila je 1965. godine njegovu rodnu kuću u Vuglovcu u memorijalni muzej.

Lit.: Enciklopedija Jugoslavije, sv. 5., str. 385. Zagreb, 1962.
Ivanuša, Vilko: Sjećanje na Josipa Kraša. Ivanečki kalendar '77., str. 111–113.

VUKOVIĆ Stjepan, arheolog (Zagreb, 12. X. 1905. – Varaždin, 15. XI. 1974.). Prvo je službovao kao učitelj u Jurketincu 1925. godine, a 1928. godine u Donjoj Voći, u koju je premješten po kazni zbog svojih socijalnih nazora. Tridesetih godina dolazi u Ivanec, te radi u Odgojnom zavodu za mušku mladež Pahinsko, a neko vrijeme i kao učitelj Pučke dječačke škole. Od 1946. do 1949. predavao je na varaždinskoj gimnaziji. Osnovao je Arheološki odjel Gradskog muzeja Varaždin, u kojem su izloženi nalazi prapovijesti varaždinske okolice.

Svoj život posvetio je istraživanjima pretpovijesnih nalazišta šireg područja ivanečkog kraja: špilje Vindije, okolice Punikvi, Draguševca i Krča kraj Cerja Tužnog, te drugih nalazišta u varaždinskoj regiji. Istraživanje Vindije je njegovo životno djelo po trajanju istraživanja, obilju prethistorijskog materijala i objavljenim znanstvenim radovima. Istodobno je marljivo prikupljao i bilježio starodrevne postupke obrade kamena i drva, a njegova posljednja znanstvena preokupacija bila je eksperimentalna arheologija.

Istočno od Ivanca, blizu sela Punikvi otkrio je 1939. godine na otvorenim terenima oranica, usjeka kolotečina i vododerina nalazište paleolitskih kamena: klinove, šiljke, grebala i druga primitivna gruba oruđa. Pripadaju ranom ašelenskom stupnju, tj. drugom razdoblju starijeg kamenog doba. Po svojoj starosti i kulturnoj pripadnosti nalaz pripada vremenu australopitekusa i atlantropa u Africi. S. Vuković zaključuje da se *radi o izrazitim primjercima jedne kamene industrije koja pripada donjem paleolitiku.* Nalazi iz Punikvi su najstarije kamene rukotvorine otkrivene na području Hrvatske, a starost nađenih oruđa se procjenjuje na 500.000 godina, što je izuzetni nalaz u europskim relacijama.

Lit.: Stjepan Vuković. In memoriam. Ivanečki kalendar '75.
Vuković, Stjepan: Paleolitska kamena industrija nalazišta Punikve kod Ivanca. Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin 2-3/1962.-196.

RAJTER Rudolf, glazbeni pedagog, skladatelj (Ivanec 9. VI. 1912. - Zagreb, 18. V. 1969.). Djetinjstvo je proveo u Ivancu, a Učiteljsku školu završio je u Čakovcu, gdje je glazbu učio kod prof. Janka Slogara. Uz prirodnu nadarenost za glazbu, u ranoj mladosti stekao je bogato iskustvo u sviranju glasovira i orgulja, u zborskom pjevanju, te dirigiranju tamburaškim orkestrom.

Službovao je kao nastavnik glazbe na mnogim školama u Hrvatskoj, bio voditelj pjevačkih zborova, tamburaških orkestara i korepetitor osječke opere. Pedesetih godina završio je studij glazbe na Pedagoškoj akademiji u Zagrebu. Od 1954. do 1969. godine predavao je glazbeni odgoj i uspješno vodio pjevački zbor Osnovne eksperimentalne škole "Jordanovac" Zagreb. Na ovoj školi R. Rajter je ostavio neizbrisiv glazbeno-pedagoški trag iskreno predan svom pozivu.

Skladanjem se R. Rajter bavio od mladosti: popijevku ***Poleg jedne velke gore*** uglazbio je na stihove *Pavice Hrazdire* početkom tridesetih godina, kao polaznik čakovečke preparandije. Svoju glazbenu narav pretakao je u lirske skladbe pune topline, jednostavnosti i nježnosti. Pored popijevki i kajkavskih šansona, najznačajniji dio opusa R. Rajtera su skladbe za glas i tamburaški orkestar prema tekstovima kajkavskih pjesnika. Njegove brojne kajkavske šansone bile su izvedene i nagrađene na Festivalu kajkavske popevke u Krapini. Već i sami nazivi Rudekovih popevki govore o njegovoj ljubavi za zagorsko podrijetlo kojim se ponosio, a i rado ga isticao: *Stara klet, V noči, Na malomu bregu, Detela se črleni, Čez kuruzu, Drenek cvete, Vu tujem svetu, Loza žuti, Sutla reka, Veseljak, Sreča.*

Stvarao je specifičan kajkavski glazbeni izraz koji je postao široko popularan i istodobno prihvaćen u stručnoj kritici. Romance i šansone prigodna su djela nastala po narudžbi ili nagrađena na natječajima i festivalima. Skladao je popijevke za glas uz pratnju glasovira, prigodne skladbe, a *Poputnicu ivanečkih planinara* posvetio je dr. Adalbertu Georgijeviću, ivanečkom liječniku i obnovitelju planinarstva poslije I. svjetskog rata. Bavio se i preradbama skladbi drugih autora za tamburaški zbor.

U "Zagorskom kalendaru" 1961. godine objavio je članak *Pjevačka i muzička društva u Ivancu,* na temelju podataka Stanka Furjana, u kojem je prikazana ivanečka glazbena tradicija od početka 20. stoljeća.

Lit.: Grogošević, Zlatko: Rudolf Rajter (1912.-1969.) Hrvatsko zagorje, god. 1/1969., br. 1. Ivanečki kalendar '74 i '75.

LADIKA Ivo, književnik (Staženjevec kod Varaždina, 29. X. 1912. – Vis, 16. VIII. 1984.). Po ocu Ferdi i majci Ljubici Latković potječe iz učiteljske porodice. Osnovnu školu polazio je u Stažnjevcu od 1919.-1923. godine, nižu srednju školu u Varaždinu, a Učiteljsku školu u Čakovcu 1923.-1932. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, a diplomirao u ljetu 1936. godine. Čitavo vrijeme službovao je u Zagrebu: od 1939. do 1972. bio je profesor na raznim zagrebačkim srednjim školama, dvije godine novinar u kulturno-umjetničkoj redakciji Radio Zagreba, 7 godina redaktor u Leksikografskom zavodu FNRJ u Zagrebu i profesor na Visokoj privrednoj školi u Zagrebu. Od jeseni 1972. godine je u mirovini.

Pjesme je počeo pisati kao srednjoškolac, a prvo je objavio pjesmu u prozi *Jesen.* (Zagreb, 1929.). Bio je urednik časopisa i zbornika: *Književna revija* (Zagreb, 1936.), *Književno ogledalo* (Zagreb, 1958.), *Književna tribina* (Zagreb, 1958.), i *Zagorski godišnjak* (Zagreb, 1971. dalje).

Najvažnije štampane kritike i proza: "Naša najmlađa književna generacija", *Mladost, br. 7, 1934;* "Kazalište i njegova kritika", *Književni horizonti, br. 8. i 9, 1935;* "Mlada hrvatska lirika", *Književna revija, br. 1. i 2, 1936;* "Suvremena kajkavska lirika", *Književnik, br. 12, 1937;* "Hrvatska književna kritika od Vraza do danas", *Hrvatski književni zbornik, Zagreb 1940;* "Fran Mažuranić", *Izvor, br. 7-8, 1950;* "Drame Mirka Božića", *Izvor, br. 12, 1951;* "Kultura jezika u književnom djelu Gorana Kovačića", *Jezik, br. 1, 1953;* "Motiv mosta u Andrićevoj kronici *Na Drini ćuprija*", *Stvaranje, br. 10, 1953;* "O književnom djelu Ivana Gorana Kovačića", *Krugovi, br. 9-10, 1954;* "Goran Kovačić poslije smrti", *Hrvatsko kolo, 1955;* "Jezik i rječnik Jame Gorana Kovačića", *Jezik, br. 3, 1961;* "Neke karakteristike Goranove Jame", *Zadarska revija, br. 1, 1962;* "Goranov motiv groba u samoći", *15 dana, br. 17, 1962;* "Dnevnik gimnazijalke", *Revija, Osijek, br. 4, 5, 6 i 7, 1962;* "Rime Goranove Jame", *Filologija, Zagreb, br. 4, 1963;* "Partizanska lirika Gorana Kovačića", *Rukovet, Subotica, br. 1–2, 1963;* "Zapisi o djetinjstvu", *Zagorski kalendar, 1964.–1969.* Neki članci prevedeni su mu na madžarski, a pjesme na ruski i esperanto.

BIBLIOGRAFIJA: *Lirika* (zbirka pjesama s Kamilom Križanićem), Zagreb, 1933; *Krleža kao lirik,* Zagreb, 1940; *Čistilište srca,* Zagreb, 1940; *Mihovil Pavlek Miškina,* Zagreb, 1952; *Ljubavi i otrovi,* Zagreb, 1954; *Svakidašnji zapisi,* Zagreb, 1955; *Danas i sutra,* Zagreb, 1957; *Drame,* Zagreb, 1959; *Zapisi o "goricama" Frana Galovića,* Zagreb, 1963; *Dnevnik gimnazijalke,* Zagreb, 1963; *Humoreske,* Zagreb, 1967, *Eros i more,* Zagreb, 1974.

Lit.: Bartolić, Zvonimir: Kronika jednog kritika. Resurekcija iliti goristajanje dviju književnih smrti (I. Ladika-N. Brixy). Čakovec, 1991.

Autobiografski tekst iz ostavštine Ive Ladike (uz ljubeznu pomoć gđe Zvjezdane Ladike).

HRG, Metod, arhivist i povjesničar nacionalne i crkvene povijesti (Ivanec 16. IX. 1916. – Zagreb, 17. XI. 1989.). Osnovnu školu pohađao je u Ivancu, a gimnaziju u prvoj generaciji u Nadbiskupskom dječačkom sjemeništu na Šalati. Diplomirao je na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu 1942. godine i zaređen za svećenika. Pet godina bio je kapelan u Sv. Ivanu Zelini, a od 1947. privremeni upravitelj župe Sveta Nedjelja, kasnije i stalni župnik ove župe. Od 1964. do 1966. bio je dekan okićkog dekanata. Arhivist zagrebačkog kaptola (koji se čuva kao depozit Državnog arhiva Hrvatske) bio je od 1966. i ostao do umirovljenja 31. XII. 1976. U deset godina arhivskog rada i istraživanja Metod Hrg ostvario je veliku aktivnost zahvaljujući izvrsnom znanju latinskog jezika i paleografije, uz već poslovičnu marljivost i upornost, koja ga je odlikovala. Radio je na sređivanju Kaptolskog i Nadbiskupskog arhiva, čija građa nije bila objedinjena ni sistematizirana. Istražio je i objavio knjigu *Kanonske vizitacije zagrebačke (nad)biskupije* (uz J. Kolanovića). Uz ostale suradnike Arhiva radio je na objavljivanju 8., 9., 10. i 11. sveska Zaključaka Hvatskog sabora za razdoblje 1759.–1814. S Josipom Kolanovićem objavio je *Novu građu o Jurju Dalmatincu i Seljačke bune XV.–XVIII. st. u Arhivskom vjesniku.* Pored toga publicirao je velik broj radova u časopisu *Croatica christiana.* Od naročitog značenja za nacionalnu crkvenu povijest je objavljivanje *Dnevnika biskupa Maksimilijana Vrhovca.* Uz J. Kolanovića transkribirao je, preveo, popratio komentarom i znanstvenim aparatom ovaj vrlo složeni i velik projekt, objavljen 1987. godine.

M. Hrg je istraživao i stariju ivanečku povijest, a u *Ivanečkom kalendaru* objavio je neprocjenjivo značajne priloge: *Ivanec prvi puta u povijesnom dokumentu od 22. lipnja 1396. godine* (s prijevodom isprave Ivana Paližne ml. iz 1396. godine i tumačenje dokumenta); *Seljačka buna u Ivancu i Beli 1568.–1569. godine; Stanovništvo Ivanca i okolice godine 1649.*, te o naselju *Vuglovec u 15. i 16. stoljeću.* Iza neočekivane smrti na radnom stolu je ostavio nedovršen rukopis spomenice ivanečke župe.

Lit.: Lukinović, Andrija: Metod Hrg. Ivanečki kalendar '94.
Ivanečki kalendar '75 i '76.

ŠABAN, Ladislav, klavirski pedagog, muzikolog i pisac ivanečke povijesti (Lepoglava 3. I. 1918. - Zagreb, 25. VII. 1985.). Djetinjstvo je proveo u ivanečkom dvorcu uz djeda Božidara Kukuljevića i baku Klaru (barunicu rod. Maroičić) i bio svjedokom starog života na vlastelinstvu. Dvorac je 1934. godine otkupio njegov otac dr. Josip Šaban, svojedobno upravitelj lepoglavske kaznionice. Ladislav Šaban istraživao je ivanečku povijest i ostavio neprocjenjivo vrijedne zapise o ivanečkom starom gradu na temelju izvorne dokumentacije i osobnog poznavanja obiteljskog stanja.

Završio je studij klavira na Muzičkoj akademiji u Zagrebu, koncertantni i pedagoški smjer kao student prof. Svetislava Stančića. Kraće se vrijeme usavršavao kod njemačkog klavirskog pedagoga Carla Leimera u Wiesbadenu. Opredijelio se za pedagoški rad i do kraja života bio profesor klavira i metodike tog instrumenta na Muzičkoj akademiji. Odgojio je velik broj mladih pijanista i nastavnika klavira, a nastupi njegovih studenata odavali su tehničku i interpretativnu savršenost. Klavirsku pedagogiju predavao je i na stručnim seminarima, pisao o metodici nastave klavira i priredio za tisak 15 izdanja klavirskih skladbi.

Neumorno je istraživao hrvatsku glazbenu baštinu i kulturnu povijest, a posebno su ga privlačile orgulje. Istraživao je povijest orguljarstva u Hrvatskoj, uz sustavni pregled, utvrđivanje stanja i evidentiranje svih orgulja u RH. Napisao je brojne radove iz glazbene prošlosti Varaždina i okolice, povijesti muzičkog školstva u Hrvatskoj i djelovanja Hrvatskog glazbenog zavoda. Za člana suradnika JAZU (HAZU) izabran je 1975. godine.

Po osobnoj želji sahranjen je u grobnici Božidara Kukuljevića na ivanečkom groblju.

Lit.: Ladislav Šaban, Ljetopis JAZU (HAZU), knj. 84. Zagreb, 1981.
Muzička enciklopedija JLZ, sv. 3., Zagreb, 1977.
Ivanečki kalendar '86.

KOS Ćiril, biskup đakovački i srijemski (Ribić-brijeg 19. XI. 1919.). Obitelj msgr. Ćirila Kosa (djed i otac) se 1925. godine odlučila za preseljenje u Slavoniju radi boljih životnih uvjeta. Osnovnu školu polazio je u Hrkanovcima (kraj Valpova i Našica) od 1927. do 1931. godine, a Klasičnu franjevačku gimnaziju u Širokom Brijegu. Bogosloviju u Đakovu pohađao je od 1939. do 1944., a za svećenika zaređen je 9. VII. 1944. godine. Prvo je bio kapelan u Srijemskoj Mitrovici (1944.–1946.), župnik u Trnjanima (1946.–1951.) i duhovnik u Bogoslovnom sjemeništu u Đakovu. Nakon dvije i pol godine provedene u zatvoru zbog neutemeljene političke krivnje, imenovan je tajnikom Biskupskog ordinarijata u Đakovu (1962.–1973.).

Za biskupa đakovačkog i srijemskog imenovan je 5. II. 1974. i zaređen u đakovačkoj katedrali 17. III. 1974. Na dužnosti biskupa razvio je opsežnu i neumornu aktivnost. Pored bogate pastoralne djelatnosti, doprinio je izgradnji doma umirovljenih svećenika i uz pomoć suradnika modernizirao je biskupsku ekonomiju.

Na poticaj msgr. Ć. Kosa, uz priloge vjernika i pomoć "Caritasa" na području biskupije sagrađene su nove crkve i župni domovi, te obnovljena stara crkvena zdanja. Osnovane su nove župe u Osijeku, Slavonskom Brodu, Vinkovcima i Đakovu. Podignute su vjeronaučne dvorane i drugi objekti. Njegovim zalaganjem održana je 1982. godine proslava stogodišnjice posvete Strossmayerove katedrale, a 1985. u Đakovu je održan međunarodni simpozij 1100. godišnjice smrti Sv. Metoda i Ćirila, dok je 1989. obilježeno 750 godina povijesnog spomenika Đakova i postanka biskupije.

Msgr. Ć. Kos je 1994. godine skromno obilježio "zlatnu" – 50. obljetnicu svoga svećeništva, a svečano misno slavlje održano je i u ivanečkoj župnoj crkvi Sv. Magdalene. Umirovljen je 1997. godine.

Lit.: Varga, Geza: Mons. dr. Ćiril Kos – zlatomisnik Diacovensia. Teološki prikazi. Đakovo, god. 2., br. 1., 1994. str. 10-22.
Kraš, Marijan: Daleko od zavičaja. Preuzvišeni gospodin mons. Ćiril Kos, biskup đakovački i srijemski. Ivanečki kalendar '94, str. 86-87.

MALEZ Mirko, paleontolog (Ivanec 5. XI. 1924. – Zagreb, 23. VIII. 1990.). Osnovnu školu i mehaničarski zanat izučio je u Ivancu, ali je marljiv i nadaren stekao srednjoškolsko obrazovanje u Varaždinu. Kao učenik varaždinske gimnazije sudjeluje u ljetnim arheološkim istraživanjima u varaždinskoj okolici pod vodstvom Stjepana Vukovića. 1948. započinje studij geoloških znanosti na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. U vrijeme studija radio je kao tehnički suradnik u Geološko-paleontološkom zavodu, te je uz rad diplomirao 1953. godine. Bio je asistent u Geološko-paleontološkoj zbirci i laboratoriju za krš JAZU, koji kasnije pod njegovim vodstvom postaje Zavod za paleontologiju i geologiju kvartara. Doktorirao je 1963., a redovan član JAZU (HAZU) postao je 1979. godine.

Svojom svestranošću, požrtvovanjem i istraživanjima postigao je velik znanstveni ugled na području paleozoologije, paleoantropologije, speleologije i geologije kvartara. Njegov neumorni rad obogatio je hrvatsku i svjetsku znanost o spiljskim naslagama Vindije, Velike pećine na Ravnoj gori, o pojavama ledenih klinova, krioturbaciji, razvitku riječnih terasa i dr. Najveći broj radova posvetio je faunama fosilnih sisavaca pleistocena, njihovoj rasprostranjenosti, migracijama i vrstama u geološkoj prošlosti. Kompleksno je analizirao nalazišta fosilnih ljudi u Vindiji, Velikoj pećini i drugim lokalitetima Hrvatske i uspoređivao svoja istraživanja s europskim nalazima. Za svoj bogat znanstveni rad bio je odlikovan visokim odličjima i izabran za člana Austrijske akademije znanosti 1989. godine.

Objavio je više stotina znanstvenih stručnih i popularnih radova, a značajno mjesto u njegovim istraživanjima uvijek je imao ivanečki kraj.

Lit.: Herak, Milan: Mirko Malez (1924.-1990.). Ljetopis JAZU (HAZU), knj. 94. Zagreb, 1991.

VRESK Josip, akademski slikar (Bedenec, 25. V. 1925.). Od ranog djetinjstva stvarao je u drvetu i glini, a njegov talenat prvo zapaža učitelj u Kuljevčici Šime Kurelić. Dr. Adalbert Georgijević preporučuje ga slikaru Ivi Režeku i profesoru Ljubi Babiću. Bio je najmlađi slikar (sa 14 godina) koji 1939. sudjeluje kao gost uz Krstu Hegedušića na izložbi grupe "BA-BE-MI" – Babić, Becić, Miše. Nakon izložbe upisuje se na Obrtnu školu, a kasnije nastavlja studij na Akademiji likovnih umjetnosti u Zagrebu.

Od 1948. godine redovito sudjeluje na izložbama likovnih umjetnika Hrvatskog zagorja i Međimurja, te na skupnim izložbama ULUH-a 1960. i 1978. godine. Samostalno je izlagao u Galeriji slika u Varaždinu 1978. godine, a njegova retrospektivna izložba 1939.–1982. održana je u Galeriji "Karas" u Zagrebu 1982. godine.

Vreskovo slikarstvo ostaje privrženo tradiciji, klasičnoj slikarskoj školi i izvanrednom poznavanju vještine i zanata. Njegovi izvori inspiracije vezani su za stvarnost oblika - pejzaža, ljudi i stvari. U biti svoje strukture on je realni promatrač koji s preciznošću zapaža i doživljava emocijama. Ciklus *Zagorje* obilježen je jednostavnim i toplim motivima, ali vri od živih i intenzivnih boja koje odišu optimizmom i životnom radošću. Vresk je dubrovačku arhitekturu ostvario ekspresivno i proživljeno u tamnim tonalitetima, ali s produbljenim pristupom motivu. *Dubrovnik* je za slikara slojeviti znak, arhaika čije su vizure impuls asocijacijama o povijesti i vremenu. Kreativna kompozicija negira predmetnost ambijenta arhitekture, pa su stoga dubrovački motivi elegični i nostalgični doživljaj Vreskovog autohtonog likovnog istraživanja. Njegovo je slikarstvo ostalo vjerno linijama, oblicima i bojama kojima je izrazio snagu svojeg talenta, iskrenost i osjećajnost.

Lit.: Mihičić Andro-Vid: Joža Vresk, Ivanečki kalendar '77.
Baldani, Juraj: Predgovor katalogu Vresk. Retrospektivna izložba 1939.-1982. Zagreb, 1982.

ŽUPANIĆ Milivoj, pravnik, (Ivanec, 5. IX. 1925.). Osnovnu školu pohađao je u Ivancu, a Realnu gimnaziju u Varaždinu. U vrijeme II. svjetskog rata sudjeluje u antifašističkom pokretu, a nakon oslobođenja prvo je urednik *Varaždinskh vijesti* i dopisnik zagrebačkih listova iz Varaždina. Diplomirao je na Pravnom fakultetu u Zagrebu 1949. godine, a nakon završenog studija radi u Narodnom odboru kotara Ivanec i Narodnom odboru kotara Varaždin kao pravni referent, savjetnik, načelnik i tajnik. U Ivancu je živio do sredine šezdesetih godina i bio uključen u djelatnost društvenih organizacija, a naročito Planinarskog društva "Ivančica". Zaslužan je za obnovu piramide na Ivančici i uređenje izvora Mrzljak 1958. godine.

Od osnutka Ustavnog suda Hrvatske 1964. godine bio je savjetnik i tajnik Suda, a u svibnju 1983. u Saboru SRH izabran je za člana Suda. Kroz dva mandata Sabora bio je član Zakonodavno-pravne komisije Sabora, zagrebački gradski odbornik i predsjednik Komisije za propise i organizacijska pitanja gradske skupštine. Sudjelovao je u radu na izradi Ustava 1974. godine i promjenama republičkog ustava krajem osamdesetih godina.

U Ustavnom sudu Hrvatske bio je predsjednik Komisije za praćenje pojava od interesa za ustavnost i zakonitost i zamjenik predsjednika Suda. Predsjednik Ustavnog suda SR Hrvatske bio je 1988. i 1989. godine. Nakon toga ponovno je sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske do 1992. godine, kada je umirovljen.

Objavio je više znanstvenih radova: *Profil kadrova u lokalnim organima državne uprave*, Zagreb, 1961.; *Procesne radnje pred sudovima*, 1967.; *Ostvarivanje sudske funkcije*, 1979.; *Promjene Ustava SFRJ*, 1988.; *Promjene Ustava SR Hrvatske*, 1989. (knjige). U stručnim radovima (više od stotinu jedinica u periodici) analizirao je nadležnost ustavnog suda u razrješavanju nadležnosti između sudova i organa uprave, o ocjenjivanju propisa općinskih skupština i općih akata radnih organizacija, problematici općih i pojedinačnih akata, pravnim posljedicama odluka ustavnog suda, o položaju ustavnog suda u ustavnim promjenama (1989.), te korištenju gradskog zemljišta u zakonodavstvu i praksi, hijerarhiji propisa i općih akata i drugim temama iz ustavnog prava i ustavno-sudske tematike.

Lit.: "Vjesnik", prilog "Delegatski vjesnik" od 12. I. 1989.
Osobna dokumentacija M. Županića.

SANKOVIĆ Franjo, redovni profesor Veterinarskog fakulteta u Zagrebu (u mirovini), (Vuglovec, 16. II. 1928.). Osnovnu školu pohađao je u Ivancu, a Gimnaziju u Varaždinu. 1947. godine upisao je studij na Veterinarskom fakultetu u Zagrebu, a diplomirao je 1953. godine. Prvo je radio u Veterinarskoj stanici u Ivancu i ambulanti u Bednji, a od 1961. na Kirurškoj klinici Veterinarskog fakulteta u Zagrebu. Doktorat nauka stekao je 1962. godine disertacijom *Otpornost peritoneuma u konja kod operativnih zahvata abdomena.* Boravio je na stručnom usavršavanju na visokim veterinarskim učilištima u Utrechtu i Cambridgeu radi specijalizacije kirurgije goveda i drugih domaćih životinja. Za docenta Veterinarskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu izabran je 1970. godine, izvanrednog profesora 1975., a za redovnog profesora kirurgije, ortopedije i oftamologije biran je od 1981. godine do umirovljenja krajem 1993. godine. Od 1984. do 1989. godine predavao je kirurgiju i na Veterinarskom fakultetu u Sarajevu.

Popis znanstvenih radova prof. F. Sankovića obuhvaća 75 jedinica, a stručni i nastavni prilozi 25 naslova. Sudjelovao je u grupi dr. Ive Horvata za kartiranje biljnih zajednica zapadne Hrvatske.

Najznačajniji prinos dr. Sankovića su istraživanja peritoneuma konja i akutnih abdominalnih bolesti domaćih životinja, uz hematološka i citološka ispitivanja, te usavršavanje kirurših zahvata. Aktivno radi na proučavanju i suzbijanju šepavosti goveda i ovaca na području Hrvatske. Radovima iz eksperimentalne kirurgije uveo je brojne novine i postupke koji su našli primjenu u humanoj i veterinarskoj medicini.

Lit.: Veterinarski fakultet u Zagrebu: Odluka o izboru u znanstveno-nastavno zvanje redovnog profesora i druga dokumentacija prof. dr. Franje Sankovića

